

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πρόλογος	11
Έναρξη: Γ. Παπαδόπουλος, Δήμαρχος Καρπενησίου	15
Κλ. Σ. Κουτσούκης, Αντής ΕΚΠΕ, Πάντειο Παν/μιο	17
I. ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ - ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ	
Β. Παπαδάκης (Λευτεριάς), Αντιστασιακός «Αναμνήσεις και Εμπειρίες από την Εθνική Αντίσταση»	21
Φ. Γελαδόπουλος, Συγγραφέας «Η Ευρυτανία στην Αντίσταση»	25
II. Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941 - 44)	
Α. Ρήγος, Πάντειο Πανεπιστήμιο «Λοιτικός Πολιτικός Κόσμος και Ενοπλη Αντίσταση»	55
Γ. Παπαϊωάννου, Νομικός - Οικονομολόγος «Η Πολιτική του ΚΚΕ»	72
Β. Νεφελούδης, τ. Βουλευτής «Η Εθνική Αντίσταση στη Μέση Ανατολή»	83
Στ. Μπαμπανάσης, Πανεπιστήμιο Λιγαίων «Οι Επιπτώσεις της Κατοχής στην Εθνική Οικονομία»	91
Γ. Μαργαρίτης, Πανεπιστήμιο Κρήτης «Οικονομικές πτυχές των Ελληνικών Ενόπλων Αντιστασιακών Οργα- νώσεων στην περίοδο της Κατοχής, 1941 - 1944»	95
III. Ο ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1941 - 44	
Π. Θεομύς, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας «Οι Ελληνοαμερικανικές σχέσεις 1941 - 1945»	108
Π. Παπαστράτης, Πάντειο Πανεπιστήμιο «Η Επιχείρηση "Μάνα" και η Απελευθέρωση της Ελλάδας»	153
IV. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ	
Στ. Ζορμπαλάς, Υφηγητής Κοινωνιολογίας «Η Νεολαία και η Αντιστασιακή Μορφωτική και Πολιτιστική της δρα- στηριότητα»	169
Γ. Πλατάρης - Τζίμας, Συγγραφέας, ζωγράφος «Η Λαϊκή Τέχνη στην Αντίσταση»	178
Ο. Smith, Πανεπιστήμιο Goteborgs «Λογοτεχνία και Αντίσταση»	189

Τ. Βερβενιώτη, Δρ. Ιστορικός	
«Οι Συναγωνιστριες: Η εικόνα της γυναίκας όπως προβάλλεται από το Εαμικό Αντιστασιακό Κίνημα»	195
Ν. Κοταρίδης, Πάντειο Πανεπιστήμιο	
«Γαυτότητα και Αντιπαλότητα στα Τραγούδια της Εθνικής Αντίστασης»	211
Ε. Πιπερόγλου - Κυριαζή, Παρέμβαση	232
Κ. Μπαλάφας, Παρέμβαση	238

V. ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Μ. Σταφυλάς, Συγγραφέας	
«Το Χρονικό του Προαναγγελλθέντος Εμφυλίου»	243
Ν. Σιδέρης, Δρ. Ψυχολόγος	
«Η Αντίσταση ως Φαντασίωση»	261
Σ. Ριζάς, Δρ. Πολιτικής Επιστήμης	
«Όψεις της ιστοριογραφίας των Νικητών. Μία κριτική προσέγγιση»	275
Α. Τραζίλης, Παρέμβαση	287
Σ. Μπέκιος, Παρέμβαση	301

VI. ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΕΕΑ

R. Van Boeschoten, Δρ. Ιστορικός, Παν/μιο Άμστερνταμ	
«Η "Τάξη του Λαού" και η "Τάξη των Ζοριπάδων": Οι θεσμοί της Λαοκρατίας στη Λαϊκή Μνήμη»	319
Π. Παπαγιάννης, Δικηγόρος, π. Δήμαρχος	
«Πενήντα χρόνια από τον Κώδικα Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ»	344
Μ. Τομαρά - Σιδέρη, Πάντειο Πανεπιστήμιο	
«Λαϊκή Αυτοδιοίκηση στην Ελεύθερη Ελλάδα: Όραμα και Πολιτική» ...	361
Κ. Ζήσης, Εκπαιδευτικός, Ιστορικός	
«Αντίσταση και Παιδεία. Το Παιδαγωγικό Φροντιστήριο Καρπενησιού - Τροβάτου Λαγύρων»	368

VII. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ - ΨΗΦΙΣΜΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η περίοδος της Εθνικής Αντίστασης (1941 - 44) αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της εθνικής μας ιστορίας και ανεξάντλητη πηγή ιστορικών διδαγμάτων και εθνικής αυτογνωσίας. Ωστόσο ελάχιστες επιστημονικές συνάξεις ασχολήθηκαν με αυτήν.

Το Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών του Παντείου Πανεπιστημίου, αν δεν είναι ίσως το πρώτο, είναι από τα λίγα ερευνητικά Πανεπιστημιακά Ιδρύματα που οργάνωσε ένα τετραήμερο διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με αποκλειστικό θέμα την Εθνική Αντίσταση 1941 - 44.

Το Συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου έως 1 Οκτωβρίου 1994 στην καρδιά της Ρούμελης, την Ευρυτανία, εκεί όπου ο πρωτοκαπετάνιος, Άρης Βελουχιώτης σήκωσε πρώτος την σημαία της Αντίστασης, κι εκεί όπου πρωτολειτούργησαν οι νέοι λαϊκοί θεσμοί που καθιέρωσε η ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης). Άλλωστε όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης από πολλούς εισηγητές εξαιρείται η συμβολή της περιοχής αυτής στον Αντιστασιακό Αγώνα, όχι μόνο λόγω της εδαφικής διαμόρφωσης, αλλά και της ολόψυχης και ποικιλόμορφης συνεισφοράς των φτωκών, αλλά πρωϊκών και αγνών κατοίκων της στον Αγώνα.

Το Συνέδριο αυτό δεν ήταν μια συνηθισμένη επετειακή εκδήλωση με το γνώριμο τελετουργικό που συνήθως την συνοδεύει.

Όσο και αν μας θλίβει το γεγονός, ότι στην 50ή επέτειο απ' την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αγνοήθηκε στους επίσημους λόγους των συμμάχων η συμμετοχή της χώρας μας στον Αγώνα κατά των δυνάμεων του Άξονα, είναι ωστόσο παρήγορο το ότι υπάρχουν ξένοι ερευνητές που μελετούν με ιδιαίτερη σοβαρότητα διάφορες πτυχές της Εθνικής μας Αντίστασης. Η συμμετοχή Ευρωπαίων Πανεπιστημιακών στο Συνέδριο αυτό, έστω και λίγων, λόγω πενιχρών πόρων, συνηγορεί σ' αυτό.

Το Συνέδριο χωρίς να τις εξαντλήσει όλες στόχευσε σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες.

Ο τόμος περιέχει τα κείμενα των εισηγήσεων και παρεμβάσεων που έγιναν κατά την διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου. Ένας δεύτερος συμπληρωματικός τόμος θα περιλάβει την ενδιαφέρουσα διαλογική συζήτηση σε κάθε συνεδρία με αφορμή ερωτήματα - απαντήσεις - διευκρινίσεις, αλλά και τους σχολιασμούς και τις κριτικές που έγιναν κατά την διάρκεια του διαλόγου.*

Στο πρώτο κεφάλαιο (Αντίσταση - Ευρυτανία) οι εισηγητές αναφέρονται γενικά στις εμπειρίες τους από την συμμετοχή τους στην αντίσταση στον χώρο της Ευρυτανίας. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα πρώτα οργανωτικά βήματα εκείνης της περιόδου στην περιοχή και στα πρώτα ονόματα από όλες τις επαγγελματικές τάξεις που πήραν πρωτοβουλίες για αντιστασιακή οργάνωση και δράση. Κυρίαρχη η μορφή του Μήτσου Μπακόλα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο (πολιτικοοικονομική κατάσταση) εξετάζο-

* Εκτενής περίληψη των εργασιών του Συνεδρίου δημοσιεύτηκε στο περιοδικό ΕΑΜ - ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ αρ. τ. 31 (Οκτώβριος - Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1994), σσ. 4 - 17).

νται αφ' ενός η στάση των πολιτικών κομμάτων που παρά την μικρή ή μεγάλη δράση τους στο εσωτερικό ή εξωτερικό συνεχίζουν τις αντιπαλότητες με δυσπιστία και καχυποψία μεταξύ τους και αφ' ετέρου οι δυσμενείς οικονομικές επιπτώσεις της Κατοχής πάνω στην οικονομία της χώρας. Ωστόσο μέσα από τον διαλυμένο παραγωγικό μηχανισμό της χώρας η Αντίσταση κατορθώνει να αναπτύξει τα οικονομικά της χάρις στην ύπαιθρο και τις κοινωνικές σχέσεις στήριξης που καλλιεργούνται στα αστικά κέντρα.

Το ζοφερό πολιτικό και οικονομικό κλίμα έρχεται να εκμεταλλευθεί συχνά για λογαριασμό του ο ξένος συμμαχικός παράγοντας που αναλύεται στο **τρίτο κεφάλαιο**. Εδώ επισημαίνεται η υστερόβουλη βρετανική πολιτική και η αρχική ουδετερότητα ή φιλική διστακτικότητα του Αμερικανικού παράγοντα.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στους διάφορους τομείς του πολιτισμού και της κοινωνικής οργάνωσης, που χάρις στο πνεύμα της Αντίστασης αναζωογονούνται και βιώνουν νέες δημιουργικές προσπάθειες, όπως στο θέατρο, στην λογοτεχνία, στο τραγούδι, στην λαϊκή τέχνη, στην κοινωνική απελευθέρωση της γυναίκας κ.ά.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύονται οι συμβολικές προεκτάσεις της Αντίστασης στον χώρο της ψυχολογίας και της συμπεριφοράς του αγωνιζόμενου λαού, αλλά και στην γραφή της ιστορίας, όπως προκύπτει από τον τρόπο που αυτή γίνεται κατανοητή και ερμηνεύεται από ιδεολογικούς εκπροσώπους αντιπάλων παρατάξεων.

Στο έκτο κεφάλαιο εξετάζονται οι συνθήκες και το ιστορικό και ψυχικό υπόβαθρο της ίδρυσης και λειτουργίας των θεσμών της ΠΕΕΑ, όπως η Λαϊκή Αυτοδιοίκηση και Δικαιοσύνη, η Παιδεία με το Παιδαγωγικό Φροντιστήριο κ.α. Ας σημειωθεί, ότι οι λαϊκοί θεσμοί, όπως αυτοί που διαμορφώθηκαν με τον Κώδικα «Ποσειδών» και άλλες πράξεις της ΠΕΕΑ βρήκαν άμεση απήχηση στον χώρο της Ευρυτανίας. Υπήρχε πράγματι εκεί πρόσφορο έδαφος να λειτουργήσουν παραδειγματικά χάρις σε παγιωμένες ιστορικά μορφές συλλογικής εργασίας και έθιμα διαποτισμένα από το κοινοτικό πνεύμα που διατηρήθηκε ανά τους αιώνες στην περιοχή.

Το τελευταίο έβδομο κεφάλαιο περιέχει το κλείσιμο του Συνεδρίου, που έγινε στην αίθουσα του Ιστορικού Δημοτικού Σχολείου των Κορυσχάδων, όπου είχε συνέλθει το πρώτο Εθνικό Συμβούλιο της ΠΕΕΑ. Ο λόγος δόθηκε στα μέλη της Τιμητικής Επιτροπής του Συνεδρίου και τους παριστάμενους καπετάνιους, με ιδιαίτερη δράση στην περιοχή, που τίμησαν με την παρουσία τους το Συνέδριο: Νίκος Καρκάνης (Νικηφόρος), Βαγγέλης Παπαδάκης (Λευτεριάς), Βασίλης Πριόβολος (Ερμής), Γεώργιος Χουλιάρης (Περικλής), Βασίλης Νεφελούδης, Κώστας Παλαιολόγου και οι φωτογράφοι της Εθνικής Αντίστασης Σπύρος Μελετζής και Κώστας Μπαλάφας. Λόγω εκτάκτου κωλύματος απουσίασε την τελευταία ημέρα ο Σπύρος Μπέκιος (Λάμπρος). Απ' όλους τονίσθηκε η ανάγκη συνέχισης και άλλων συνεδρίων με πλέον εξειδικευμένη θεματική.

Το ψήφισμα του Συνεδρίου καλεί για ίδρυση ενός Κέντρου Εθνικής Αντίστασης, καθώς και Μουσείου που θα διαφυλάξουν όλα τα πολύτιμα τεκμήρια της Εθνικής Αντίστασης πριν τα αφανίσει ο χρόνος και η αδιαφορία.

Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Καρπενησίου κ. Νικόλαος πήρε τελευταίος τον λόγο για να τονίσει ότι κάθε συλλογική ή εθνική αντίσταση προϋποθέτει την πνευματική αντίσταση και ατομική υπέρβαση.

Επιτυχία του Συνεδρίου θεωρήθηκε το γεγονός ότι για πρώτη φορά σε Επισημονικό Συνέδριο για την Εθνική Αντίσταση βρέθηκαν μαζί τόσοι πρωταγωνιστές καπεταναίοι για να κάνουν διάλογο, αλλά και να μεταδώσουν την πλούσια εμπειρία και τα βιώματα του Αντιστασιακού Αγώνα σε νεώτερους ερευνητές και μελετητές της κατοχικής περιόδου. Το ΕΚΠΕ έκρινε ότι η ευκαιρία αυτή δεν έπρεπε να χαθεί μια και ζουν ακόμη αρκετοί από τους πρωταγωνιστές της Εθνικής μας Αντίστασης.

Ανεξάρτητα από τις προσωπικές ερμηνείες και εκτιμήσεις ή κάποια γεγονότολογία, όπου αυτή είναι αναγκαία, όλες οι εισηγήσεις ακόμη και αυτές των πρωταγωνιστών εμφανίζουν πλούσια και όχι λίγες φορές πρωτότυπα στοιχεία, που συμβάλλουν στην ιστορική τεκμηρίωση πολλών θέσεων και συμβάντων της εποχής καθώς και της περιοχής.

Παρά τον αρχικό σχεδιασμό, δεν κατορθώθηκε λόγω χρόνου, να πραγματοποιηθούν και καταχωρηθούν περισσότερες προφορικές μαρτυρίες αντιστασιακών της περιοχής που αναμφίβολα θα είχαν ιδιαίτερη αξία, όπως αυτή του κ. Αθ. Τραχίλη. Η ζωντανή αφήγηση του γύρω από το πρώτο ξεκίνημα του Άρη στην Δομνίστα υπήρξε όχι μόνο ενημερωτική, αλλά και ιδιαίτερα συγκινητική.

Δυστυχώς στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από το Συνέδριο μέχρι την έκδοση του τόμου αυτού έφυγαν από τον μάταιο τούτο κόσμο, ο καθηγητής Άγγελος Αγγελόπουλος, ακαδημαϊκός, που ως μόνο επιζών μέλος της ΠΕΕΑ αγκάλισσε πρόθυμα την ιδέα του Συνεδρίου και δέχθηκε να είναι Πρόεδρος της Τιμητικής Επιτροπής.

Από τους εισηγητές ο καθηγητής Ole Smith του Πανεπιστημίου του Γκέτεμποργκ, πέθανε στις αρχές Φεβρουαρίου 1995 και ο αντιστασιακός συγγραφέας Φίλιππας Γελαδόπουλος (4 Μαΐου 1995) μετά από σύντομη νοσηλεία. Τα κείμενα των αιμνήστων εισηγητών δημοσιεύονται στα οικεία κεφάλαια.

Σημειώνουμε επίσης τον θάνατο του αντιστασιακού Δ. Πάλλα (Μάιος 1995), για τον οποίο έγινε συζήτηση σε ειδική παρέμβαση.

Η πραγματοποίηση του Συνεδρίου, αλλά και η έκδοση του τόμου αυτού, στηρίχθηκαν στην οικονομική ενίσχυση ευγενών χορηγών και ιδρυμάτων. Το ΕΚΠΕ εκφράζει θερμές ευχαριστίες προς όλους, όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση του Συνεδρίου και την έκδοση του τόμου αυτού. Ιδιαίτερα στον Δήμο Καρπενησιού με τον οποίο έγινε η συνδιοργάνωση και την θυγατρική του Εταιρεία ΔΕΠΑΚ που συνέβαλε στην έκδοση του τόμου.

Στον αντιστασιακό Αυγέρη Αυγερόπουλο, του οποίου η συγκινητική προσφορά έσωσε το Συνέδριο από βέβαιη ματαιώσή του, απευθύνουμε ιδιαίτερες ευχαριστίες.

Τέλος, για την φιλότιμη και άφογη συνεργασία στην έκδοση του τόμου αυτού ευχαριστούμε το Ατελιέ Χαρίκλειας - Ειρήνης Τάσση.

Για το Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών
Αν. Καθηγητής Κλεομ. Κουτσούκης
Διευθυντής

**ΚΑΛΩΣΙΕΜΑ ΤΗΝ ΞΥΝΕΡΑΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΗΜΑΡΧΟ
ΚΑΡΝΗΝΣΙΟΥ Κ. ΓΙΑΝΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ**

Άγαπῶν κ. Σίρεδρον,

Εἶμαι ἰδιαιτέρα ἐντιχιόμενος νῦν σας καλωσορίζω σήμερα στὴν πόλιν.
Ἡ χαρὰ μὲν εἶμαι μεγάλην, γιὰτὶ παρὰ τοὺς κλῆδωριοῦς νῦν εἶχε
τὸ σχεδίασμα καὶ ἠλθονῖσαν τοὺν παρόντος σὺρεδρίον καταφέραμε νῦν
τὸ δὴνησῶνκε στὸν ἑτάϊκὸ τοῦ σκονοῦ.

Ἰνῆζαν πολλὰ προβλήματα καὶ τὸ κριώτερο πρόβλημα εἶμαι τὸ
«δοὶ δὴ χρημάτων» πᾶντα. Εὐτυχῶς κάποιοι βρέθηκαν καλῶτερος ἀπ'
ὄλουσ καὶ σὺρέδρακε τὸ μεγαλύτερο μέρος γιὰ νᾶ λθονοῖνδῖ τὸ
παρὸν σὺρέδριο. Ταυτοχρόνα σφείλω πολλὰς ἐργωμοοῖνες στὸν καθῆ-
γητῆ κ. Κοντοσοῦκν καὶ τὴν ὑπόλοιπὴν οργαρωτικὴν ἐπιτροπὴν, καθὼς καὶ
στὸνσ δύο σὺρεδράτας, τόσο τοῦ σκρῶδωνο τοῦ Παιτῶν Παρεπισητηῶν
όσο καὶ τὴν κ. Φωτεινὴν Δαλλιάδην τοῦ Δήμου μας.

Σεβασμιώτατε, ἀξιότιμοι κίριοι τῆς τιμητικῆς ἐπιτροπῆς, κίριοι σκρῶ-
σῶνοι τῶν δημοσίων καὶ τομικῶν ἀρχῶν, κίριες καὶ κίριοι.
Βρισκόμεστε ἐδῶ σήμερα γιὰ τὴν εἰδικὴν ἀράλῶν καὶ ἐπιστηνωκορῶν
προσέγγιον ἐνός βῆματος, τόσο ψηλοῦ ἀλλὰ καὶ τόσο παρῆζηνυητέρων
ἐντὶ πολλὰς δεκαετίες, ὅπως εἶμαι ἡ Ἐθρική μας Ἄρτιοτασιν.

Εἶμαι ὅπως καὶρὸς σήμερα τὰ πράγματα νᾶ ἴμουν στὸ σωστό δρόμο,
νᾶ φύλῶν ἀπὸ τὸ «καμφιλύελοήμερο», τῆς προοσωμικῆς γρῶμῆς, νᾶ μελέτηδῶν
ἀντικειμενωικά καὶ νᾶ πᾶσῶν οἱ ἑῆς γερῆς νᾶ ἔχουν ἄγρωια καὶ σὺγκε-
χρῆμῆτες ἀπόψεις, νᾶ δῶν ὅτὶ ἴταν ἕνας ἄγῶρας ἡε δύοίος αἵματος καὶ
πρῆματος γιὰ τὴν διαίτησιν τῆς Ἐθρικής μας ὑπόστασιν.

Με ἀφορμὴν τὰ παρᾶπάνω προσναβῆσῶμε νᾶ ἀξιοιοιοῖσῶμε τὴν δῶδ-
σιν τοῦ Ἰνωργεῶν Πόλιτιστικῶν Πόλιτιστικῶν Πόλιτιστικῶν καὶ
σὸν τὸν Ἰνωργεῶν Πόλιτιστικῶν Πόλιτιστικῶν Πόλιτιστικῶν Πόλι-
τιστικῶν τῆν ἑτάϊκὴν μας στὸ πρόγραμμα ἡε τὴν ἠνωργεῶν κῆτρον
Μελέτων τῆς Ἐθρικής Ἄρτιοτασιν στὸ Καρνηνωσ.

Ἡ παρῶντῶια μας σήμερα στὸ Καρνηνωσ καὶ ἡ κατὰ τὸ πρόγραμμα
σας ἀράλῶν τῶν βῆματων ἡιστεῶν ὅτὶ θᾶ ἀποτελέσῶν τοῦν ἡῶτο
πρῆβῆρτῆ γιὰ νᾶ γίρει ἀρτῶλητῆ ἀπὸ τοὺς κερτρικὸς φορῆς ἡ ἀρα-
γκαῖδῶντῶια τῆς ἠνωργεῶν τοῦν ἡροαρωφῆρῶδῆρῶς κῆτρον στὸ φρωκῶ
τοῦν κῶρο, νῦν εἶμαι ἡ Ἐρῶρταρῶια.

Κλείνοντας εύχομαι και ελπίζω, πως το τελικό αποτέλεσμα της συνεργασίας μας από το παρόν συνέδριο θα αποτελέσει την αρχή της αντίστασης σε όποια σημεία υπάρχει διαφορά, δίγοντας έτσι μια φυσική επέκταση στον όρο αντίσταση για μια ειλικρινή στάση ζωής απέναντι στην κάθε είδους φθορά.

Σας ευχαριστώ.

Προτού κλείσω το ολιγόλογο αυτό καλωσόρισμά μου θα ήθελα να μου αφιερώσετε ένα μόλις λεπτό για να ευχαριστήσω ιδιαίτερα και να τιμήσω ιδιαίτερα έναν άνθρωπο τον οποίο υπερεκτιμώ, διότι είναι από τους γλυκύτερους ανθρώπους που υπάρχουν.

Είναι ο κ. Σπύρος Μελετζής, ο φωτογράφος της Εθνικής Αντίστασης, ο οποίος, παρά το γεγονός ότι δεν είχαμε καταφέρει να αποσπάσουμε την θετική εισήγησή του, λόγω του ότι βρισκόταν απασχολημένος και δεν μπορούσαμε να τον ερτοπίσουμε, κάναμε χρήση άδευ αδείας της καλλιτεχνικής του δουλειάς σε ένα αναμνηστικό, το οποίο θα λάβουν όλοι οι σύεδροι και όχι μόνο δεν μας μάλωσε, για να πω έτσι, μας επήνεσε.

Ευχαριστώ πάρα πολύ τον κ. Σπύρο και θα παρακαλέσω από την πλευρά μας να δεχθεί ένα μικρό αναμνηστικό το οποίο έχουμε κάνει και δυστυχώς δεν επαρκεί για να δοθεί σε όλους τους συνέδρους. Θα το ήθελα πάρα πολύ, τα κομμάτια ήταν ελάχιστα.

Ζητώ την κατανοήσή σας. Θα δώσω ένα στον κ. Σπύρο σαν μια μεταμέλεια για την χρήση, χωρίς την άδεια του από τη φωτογραφία και σαν απεριόριστη εκτίμηση στο πρόσωπό του.

Ο κ. Σπύρος Μελετζής:

— Πρέπει υποχρεωτικά να ευχαριστήσω τον φίλιτο Δήμαρχο, για την καλή πρόθεση και διάθεση που είχε να μου προσφέρει αυτό το δώρο. Όσο για τη φωτογραφία που είπε ότι εγώ δεν ρωτήθηκα, δεν έπρεπε και να ερωτηθώ και ούτε θα το ήθελα αυτό το πράγμα.

Εγώ όταν ανέβηκα στο βουνό, το έκανα για τον Ελληνικό λαό, γιατί πίστευα και πιστεύω ακόμα στις θυσίες που έκανε, στην πίστη που είχε και δεν είναι κτήμα δικό μου αυτό το πράγμα. Αυτό ό,τι έγινε έγινε για τον σύντροφο.

**Η ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΑΛΕΣΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟ-
ΕΔΡΟ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ Κ. ΚΛ. ΚΟΥΤΣΟΥΚΗ, Δ/ΝΤΗ ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ.**

— Σεβασμιώτατε, κ. Νομαρχεύοντα, κύριοι Εκπρόσωποι των τοπικών Αρχών, κ. Δήμαρχε, αγαπητοί Σύεδροι, κυρίες και κύριοι.

Πέρασε μισός αιώνας από τότε που εδώ στην ανδρειοκρατούμενη Ευρυταρία συγκροτήθηκε η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, η γνωστή σε όλους μας ως κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας. Πενήντα χρόνια υπήρξαν αρκετά για να στεριώσει, μετά από πολλές δοκιμασίες, στη μήμη του έθνους μας το έπος της Εθνικής Αντίστασης.

Σε αντίθεση με την διστακτική και αβέβαιη πολιτεία η επιστημονική κοινότητα και η διακρίση γενικότερα, με την έρευνα συνέβαλαν από πολύ νωρίς να αποδειχθεί η Εθνική Αντίσταση σε πολυδιάστατο φαινόμενο με βαθύτερες ρίζες αλλά και προεκτάσεις, που έχουν ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο. Γι' αυτό και διατηρεί αμείωτο το επιστημονικό ενδιαφέρον των ερευνητών της Ελληνικής Ιστορίας και κοινωνίας.

Σκοπός αυτού του Συνεδρίου είναι η εξέταση ορισμένων μόνο πτυχών αυτού του κεφαλαίου της Εθνικής μας Ιστορίας. Λόγω ακριβώς της εμβέλειας που είχε η Ελληνική Αντίσταση ενάντια στις δυνάμεις του Άξονα, αποτελεί και μέρος της Παγκόσμιας Ιστορίας.

Τις σχετικές εισηγήσεις κλήθηκαν να κάνουν γνωστοί Παρεπιστημιακοί ερευνητές και διαγοούμενοι, που έχουν ασχοληθεί ή ερευνούν αυτή την περίοδο της Ιστορίας μας. Είμαστε ευτυχείς, που συγκαταλέγονται στους εισηγητές και δύο ερευνητές από το εξωτερικό όπως η Riki Boeshoten από το Βέλγιο και ο Ole Smith από τη Δαρία. Δυστυχώς η έλλειψη οικονομικών πόρων δεν μας επέτρεψε να καλέσουμε και άλλους ξένους όπως θα θέλαμε, δεδομένου, ότι υπάρχουν αρκετοί μελετητές της Εθνικής μας Ιστορίας και ειδικά αυτής της περιόδου.

Το Συνέδριο αυτό πλαισιώνεται από τιμητική επιτροπή με επικεφαλής τον καθηγητή Άγγελο Αγγελόπουλο, ακαδημαϊκό, που είναι το μόνο ζων μέλος, αν δεν απατάμαι, της κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας. Σήμερα ευρισκόμενος για λόγους οικογενειακούς στην Αμερική,

είναι φυσικό να μην μπορεί να παραστεί, αλλά στέλνει τον εγκάρδιο χαιρετισμό του. Ακόμη τον χαιρετισμό τους προς το Συνεδριό μας απέστειλαν η Νίκη χήρα Πέτρου Κόκκαλη, ο Παπα Χολέβας, ο Ξρίων (Γ. Μιχαλόπουλος), και ο Γιώργος Κασιόμπας, όλα μέλη της τιμητικής Επιτροπής που για λόγους υγείας δεν μπόρεσαν να παραστούν απόψε εδώ.

Θεωρούμε όμως σημαντικό το γεγονός, ότι από τα μέλη της τιμητικής επιτροπής είναι απόψε μαζί μας ο φωτογράφος της Αντίστασης Σπύρος Μελετζής και οι καπετάριοι με αλφαβητικοί σειρά: Ο Ερμής, ο Λάμπρος, ο Λευτεριάς, ο Νικηφόρος (Δομοκού), ο Περικλής καθώς και οι Βασίλης Νεφελούδης, Κώστας Παλαιολόγος, ο φωτογράφος Κώστας Μπαλάφας, ο Χαράλαμπος Ρούπας, ο Στέλιος Ζαμάτος, που ως αντιστασιακοί έδρασαν σε άλλες περιοχές της χώρας. Ο Νικηφόρος της Παρρασιίδας, ο Δ. Δημητρίου, λόγω εκτάκτου κωλύματος μας ειδοποίησε ότι δεν θα μπορέσει να παραστεί... Συγγνώμη αν παρέλειψα κάποιον...

Το Κέντρο μας, δηλ. το Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών του Παιδείου Παρεπιστημίου δεν θα μπορούσε να υλοποιήσει την πρωτοβουλία οργάνωσης του Συνεδρίου αυτού χωρίς την πολύτιμη συνεργασία και έμπρακτη, φιλόξενη πάντα, διάθεση του Δήμου Καρπενησίου, και την συμπαράσταση της Νομαρχίας Ευρυτατίας.

Ωστόσο, το Συνέδριο, λόγω των οικονομικών δυσχερειών, που ανατήσαμε, μπόρεσε να πραγματοποιηθεί, χάρη στη συγκινητική και γενναιόδωρη χορηγία ερός αγνού αντιστασιακού, του Ανγέρη Ανγερόπουλου, ο οποίος παρά τους κατατρεγμούς που υπέστη κατά καιρούς, κράτησε αρόθευτα μέσα τον τα οράματα της Εθνικής Αντίστασης.

Είμαι βέβαιος, ότι πολλοί καπετάριοι στο πρόσωπο του κ. Ανγέρη Ανγερόπουλου θα θυμηθούν τον γεαρό και ασκίτητο αντάρτη που με το ταλέντο του μηχανικού έστηνε στο βουνό άλλοτε τηλέφωνα και άλλοτε ραδιόφωνα και ηλεκτρικές γεννήτριες, πολύτιμα όλα για την καλύτερη διεξαγωγή του αντιστασιακού αγώνα.

Θα πρέπει ακόμη να μνημοεύσω τις ιστορικές κοιότητες Δομρίστας, Κορνοχάδων, Μεγάλου και Μικρού Χωριού καθώς και Φουρνά, οι Πρόεδροι των οποίων έσπενσαν πρόθυμα να παράσχουν φιλοξενία στο Συνεδριό μας, παρά τις περιχρές οικονομικές δυνατότητες που έχουν.

Εκ μέρους της οργανωτικής Επιτροπής θα ήθελα να εκφράσω εγκάρδια ευχαριστίες προς όλους τους παραπάνω αλλά και σε όσους άλλους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση αυτού του Συνεδρίου.

Κυρίες και κύριοι η Εθνική Αντίσταση 1941-1944 αποτελεί αστείρευτη πηγή για την άτληση πολύτιμων στοιχείων, ιστορικών διδαγμάτων και εθνικής αυτογνωσίας. Γί αυτό έρα ολιγόημερο Συνέδριο, όπως αυτό, που ξεκινάει απόψε εδώ, δεν έχει την πρόθεση ούτε μπορεί άλλωστε να εξαντλήσει όλα όσα έχουν σχέση με την Εθνική Αντίσταση.

Συγκαλούμενο όμως αυτό για πρώτη φορά στην Ευρυτανία, που υπήρξε η έδρα της κυβέρνησης της Ελεύθερης Ελλάδας, 50 χρόνια αργότερα, ας θεωρηθεί σαν έρας φόρος τιμής προς την Ευρυτανία, τα χωριά και τους κατοίκους της που αγκάλιασαν με στοργή και πνεύμα αυτοθυσίας την Εθνική Αντίσταση και τους αγωνιστές της. Μπορεί, ωστόσο, το συνέδριο τούτο να αποτελέσει την αφητηρία για την τακτική περιοδική σύγκληση συνεδρίων με θέμα την «Εθνική Αντίσταση». Αυτό μπορεί να συνδυαστεί με την ίδρυση αρχείου Εθνικής Αντίστασης, που η Ευρυτανία έχει κάθε δικαίωμα να διεκδικήσει να γίνει στον δικό της χώρο. Είμαι βέβαιος, ότι οι παρόντες καπετάνιοι αλλά και άλλοι αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης πρόθυμα θα προσφέρουν τα απομνημονεύματά τους μαζί με την πλούσια εμπειρία τους αλλά και κάθε μορφής υποστήριξη για να δημιουργηθεί ο πρώτος πυρήνας του ιστορικού αυτού αρχείου. Θα είμαστε ευτυχείς, αν το Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών με το συνέδριο αυτό μπορέσει να βάλει το πρώτο λιθάρι για την υλοποίηση του σκοπού αυτού. Οπωσδήποτε είμαστε πρόθυμοι να συμβάλλουμε παραπέρα στην προσπάθεια, εφόσον το Συνέδριο υιοθετήσει αυτή την ιδέα. Κλείνοντας θα ήθελα να ευχηθώ το Συνέδριο τούτο μέσα από τον επιστημονικό διάλογο, στον οποίο θα συμβάλλουν σημαντικά οι παρόντες αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης με την πολύτιμη γνώση των συνθηκών του Αγώνα, να αποδειχθεί σε έρα υποδειγματικό συνέδριο.

Αυτό πιστεύουμε αρμόζει στα πρώτα οράματα εκείνων που αγωνίστηκαν και εκείνων που χάθηκαν στη διάρκεια της Εθνικής μας Αντίστασης. Με αυτές τις σκέψεις σας καλωσορίζουμε όλους εκ μέρους της Οργανωτικής Επιτροπής και σας ευχόμαστε επιτυχία στις εργασίες του συνεδρίου.

Ευχαριστώ

I

Εναρκτήρια Συνεδρία (28.9.1994)

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ – ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ

Πρόεδρος: Κη. Σ. Κουτσούκης, Δ/ντής Ε.Κ.Π.Ε., Πάντειο Παν/μιο
Εισηγητές: Β. Παπαδάκης (Λευτεριάς), Αντιστασιακός,
Φ. Γεραδόπουλος, Συγγραφέας

Αναμνήσεις και Εμπειρίες απο την Εθνική Αντίσταση

Του Βαγγέλη Παπαδάκη (Λευτεριά)

Μισός αιώνας πέρασε από τότε που οι Γερμανοί καταχτητές άφισαν τον τόπο μας, οπισθοδρομώντας νικημένοι.

Σ' αυτή τη συμβολική χρονική συγκυρία συνέρχεται το συνέδριό σας με σκοπό να μελετήσει προβλήματα της Εθνικής Αντίστασης στη περίοδο της Κατοχής.

Νομίζω πως ήταν καιρός αυτό το μεγάλο θέμα να περάσει στο χώρο της επιστημονικής έρευνας. Η πρωτοβουλία του Ελληνικού Κέντρου Πολιτικής Έρευνας πρέπει να συνεχιστεί, να παινεθεί και ξεχωριστά να χειροκροτηθεί από μεριάς εκείνων, που άφησε ο χρόνος στο διάβα του – των αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης – . Και άλλα επιστημονικά Ιδρύματα έχουν κάνει τα πρώτα βήματα. Αν αυτή η προσπάθεια συντονιστεί, οργανωθεί, πιστεύω πως θα γίνει μια σοβαρή προσέγγιση του ζητήματος όχι πια επετειακά μα ουσιαστικά.

Υπάρχουν μνήμες εκείνης της περιόδου σε γραπτά κείμενα, που έχουν δημοσιευτεί και άλλες, που μένουν αδημοσίευτες για πολλούς λόγους. Όλο αυτό το υλικό μαζί, με ό,τι μαζευτεί από τους ζωντανούς μάρτυρες, πρέπει να περάσει στη βάση της επιστημονικής έρευνας και μελέτης. Έρθε ο καιρός, που ο επιστήμονας ειδικός στον τομέα της ιστορίας θα πάρει το θέμα στα χέρια του.

Δε θα γραφεί τώρα ιστορία, ίσως είναι ακόμη ενωρίς, όμως θα διατυπωθούν θέσεις βασικές, που θα τις καλύπτει το επιστημονικό κύρος. Θα φύγει αυτό το θέμα από το χώρο του αντικειμένου απασχόλησης των πολιτικών κομμάτων, γιατί αντί να ενώνει διχάζει το λαό. Η Εθνική Αντίσταση ανήκει στο Έθνος. Αυτό όμως δε μπορεί να αποτελεί σύνθημα, πρέπει να προκύψει σα προϊόν αποδειχτικού στοιχείου μελέτης της ιστορικής έρευνας.

Πρέπει πριν απ' όλα η Εθνική Αντίσταση να αποδεσμευτεί ολοκληρωτικά, από το πνεύμα των εμφυλιοπολεμικών συνθηκών, που επικράτησαν αμέσως μετά το τέλος της. Ψήγματα αυτής

της νοοτροπίας εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμη και σήμερα. Εδώ βρίσκεται και το κύριο σημείο των δυσκολιών της ιστορικής έρευνας. Η διαπλοκή του ξένου παράγοντα και ντόπιων πολιτικοοικονομιών συμφερόντων, που έπαιξε τόσο καταλυτικό ρόλο, από τις πρώτες μέρες της έναρξης του αγώνα και έβαλε την οριστική του σφραγίδα στο τέλος του, δημιούργησε τόσο σοβαρές μετατραυματικές καταστάσεις, που πάνω σ' αυτές ο μελετητής θα σκοντάφτει στη κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Ο μακαρίτης Σταύρος Κανελόπουλος, οργανωτικό μέλος της επιτροπής του ΕΑΜ, από το Σεπτέμβρη του 1941 μου έλεγε κάποτε στη συνεδρίαση του εκτελεστικού Γραφείου της Διεθνούς Αντιστασιακών (FIR), που παίρναμε από κοινού μέρος.

«Ξέρεις πως σε μια μπροσούρα, που δημοσιεύτηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970, από μέρους της FIR αναφορικά με την αντιστασιακή δράση στις χώρες της Ευρώπης, δε γίνεται καμιά αναφορά στην Ελληνική Έθνική Αντίσταση;».

Ακόμη είναι χαρακτηριστικό πως στη Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, επίσης δεν αναφέρεται καθόλου η Ελληνική Έθνική Αντίσταση, αντίθετα με ό,τι αφορά άλλες χώρες και ιδιαίτερα τη Βουλγαρία, που δεν έχει τίποτα το κοινό σε περιεχόμενο με την Ελληνική Αντίσταση. Μα πιο πρόσφατα γεγονότα στην ίδια τη χώρα μας. Είναι χαρακτηριστικό, πως η τότε κοινοβουλευτική αντιπολίτευση της Νέας Δημοκρατίας αποχώρησε, από τη συνεδρίαση της Βουλής, όταν η κυβέρνηση ψήφιζε το Νόμο 1285, για την αναγνώριση της Έθνικής Αντίστασης.

Συγχωρέστε μου, κύριοι τη συγκίνηση, όταν, εδώ στο Καρπενήσι που βρισκόμαστε σήμερα θυμάμαι, πως στη πλατεία, στο πλάτανο, έξι μήνες μετά το τέλος της κατοχής, με φέραν δεμένο μ' ένα σχοινί, η αστυνομία δεν είχε ακόμη ούτε χειροπέδες, και ζητούσαν να με αποδοκιμάσει ο λαός του Καρπενησιού. Βέβαια δε τόκανε ούτε ένας από όσους είχαν συγκεντρωθεί. Μια από τις κατηγορίες που με βάραιναν ήταν ότι ζημίωσα το Δημόσιο με τρία εκατομμύρια, γιατί ανατίναξα τη Γέφυρα του Γοργοποτάμου. Και το 1992 στην εφημερίδα το ΒΗΜΑ, με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία, ένας διαπρεπής δημοσιογράφος, ο Β. Μαθιόπουλος σε διατριβή του, που καταλαμβάνει οχτώ ολόκλη-

ρες σελίδες, με το τίτλο ΦΑΚΕΛΟΣ γράφει, δημοσιεύοντας και μια φωτογραφία μου, σαν άλλου δράκουλα. «Με τον αντάρτη που τουφέκισε τον πατέρα του». Κι ο πατέρας είναι ο Γερμανός Χέρμαν Μάγιερ. Ο καλός Γερμανός και ο κακός αντάρτης. Τα παραπάνω αναφέρω, για να τονίσω πόσο δύσκολη είναι η δουλειά που καταπιάστηκε το Συνέδριό σας, όμως όσο πιο δύσκολη, τόσο και το περιεχόμενο του σκοπού μεγαλειώδες.

Για τη μελέτη και έρευνα της ιστορίας της Εθνικής Αντίστασης, που υπαινίχτηκα παραπάνω, είναι μεγάλη η συμβολή του καθηγητή και ακαδημαϊκού κ. Αγγελόπουλου, με τη δημοσίευση του τελευταίου βιβλίου του, με τη μορφή συνέντευξης, στο δημοσιογράφο κ. Σοφοκλή Δημητρακόπουλο.

Το γεγονός δε, ότι ο κ. Αγγελόπουλος τιμά την επιτροπή μας με τη παρουσία του στο συνέδριο ως προέδρου της φανερώνει, ότι η συμβολή του δεν σταματά εδώ. Να ελπίσωμε, ότι το παράδειγμά του θα το μιμηθούν και άλλοι επιστήμονες.

Εγώ συμμετέχοντας στο συνέδριο με θέμα «Αντίσταση Ευρυτανία» φορτισμένος από το συναισθηματισμό, που προκαλεί το περιεχόμενο της συζήτησης που θα ακολουθήσει τις εργασίες του, ζητώ να μου επιτρέψετε πριν απ' όλα να αναφερθώ τιμώντας τη μνήμη τους, στους αξέχαστους Ξανθάκη γραμματέα τότε της περιφερειακής επιτροπής του ΕΑΜ Ευρυτανίας του ΚΚΕ. Τον δολοφόνησαν οι παρακρατικοί στην Εύβοια στις πρώτες μέρες του Ιούλη του 1945.

Τον Αργύρη Θεοδωρόπουλο, εθνοσύμβουλο της Ευρυτανίας. Το Γιωργούλα Μπέικο, πατέρα του κώδικα «Ποσειδών», των δύο θεσμών Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης. Και μαζί μ' αυτά δύο λόγια μόνο γι' αυτούς. Η συνειδητή προσφορά τους στον δίκαιο αγώνα αντίστασης της κατοχής, ήταν τόσο δομένη, ώστε δίκαια απολάμβαναν της εμπιστοσύνης του κόσμου που καθοδηγούσαν. Η αγάπη τους για τους ανθρώπους της Ευρυτανίας, ήταν ισότιμη της αγάπης των ανθρώπων γι' αυτούς.

Πίστευαν στον αγώνα που κάναν και τη πίστη τους μετέδιδαν σ' αυτούς που κρεμόντουσαν από τα λόγια τους.

Φτωχοί στη καθολική φτώχεια των Ευρυτάνων εκείνης της

εποχής οραματίζονταν όλοι μαζί μια καλύτερη ζωή μετά τη λευτεριά της Πατρίδας. Υποδειγματικός τύπος καθοδηγητή.

Η Ευρυτανία εκείνα τα χρόνια της κατοχής υπήρξε το κέντρο της αντιστασιακής δραστηριότητας ολόκληρης της Στερεάς.

Ο λαός της, με αφάνταστη αντοχή στις στερήσεις των κατοχικών συνθηκών κατάφερε να επιζεί μοιράζοντας το υστέρημα του με τους αντάρτες που, ποτέ δεν λείψαν από τα σπίτια τους. Η εθελούσια προσφορά όλων των πολιτών ήταν καθολική σε όλες τις μορφές υπηρεσιών στις τρέχουσες ανάγκες της διεξαγωγής του αγώνα. Δεν υπήρχαν προδότες, ούτε λιποτάχτες στην Ευρυτανία της κατοχής. Δεν υπήρξαν διασπαστές της Εθνικής ομοψυχίας κι ας αλώνιζαν τα χωριά της οι Εγγλέζοι, που η διάσπαση ήταν ένας από τους βασικούς τους σκοπούς. Υπήρχε ένας λαός σύσσωμος, όπως τον είχαν διαπαιδαγωγήσει οι παραπάνω ηγέτες του που ανάφερα.

Δεν κάνω λάθος αν πω, πως η Ευρυτανία για ολόκληρη τη Στερεά, μιλώ για όποια περιοχή είχα προσωπική αντίληψη, ήταν το πρότυπο περιφερειακής αντιστασιακής οργάνωσης.

Κύριοι, στο πρόγραμμα εργασιών του Συνεδρίου αναφέρεται ότι θα μιλήσω με θέμα «Αναμνήσεις και εμπειρίες από την Εθνική Αντίσταση». Σκέφτηκα πως θάταν προτιμότερο να αναφερθώ στα παρακάτω. Όλες μου τις αναμνήσεις και εμπειρίες τις έχω αποτυπώσει σε 600 περίπου χειρόγραφες σελίδες. Έχω τη μαρτυρία γνωστού διαπρεπούς ιστορικού που διάβασε το περιεχόμενο, ότι αποτελεί υλικό κατάλληλο για μελέτη και ιστορική έρευνα.

Προτείνω στο προεδρείο του Ελληνικού Κέντρου Πολιτικών Ερευνών του Παντείου Πανεπιστημίου να παραχωρήσω το παραπάνω υλικό για δημοσίευση, εφόσον και αν του είναι αναγκαίο για παραπέρα έρευνα και μελέτη της Ιστορίας της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944*.

Αποσπασματική αναφορά, δε βοηθά το σκοπό πού, εγώ θέλω και ελπίζω στη προσπάθεια των επιστημόνων του Παντείου Πανεπιστημίου.

* Σημ. Επιμελητή: Το υλικό αυτό θα κυκλοφορήσει σύντομα σε τόμο από τις εκδόσεις του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

† Του Φίλιππα Γελαδόπουλου*

Στο κείμενο που ακολουθεί λείπει η κλασική μορφή, δηλαδή η σπονδυλωτή ιστόρηση. Δεν κάνουμε ένα γενικό ξεδίπλωμα στα όσα έγιναν στο χώρο της Ευρυτανίας τα χρόνια 1941-1944. Αλλά δίνουμε μιά σύντομη, επιλεκτική παρουσίαση των συμβάντων. Συνεπώς προβάλλει ένα μωσαϊκό. Αλλά πολύ αντιπροσωπευτικό στις μύριες διαφορετικές δραστηριότητες του αγώνα. Πιστεύουμε πως σωστά – ντοκουμενταρισμένα – αγκαλιάσαμε το σκοπό μας, ώστε να μπορούμε να σταθούμε αισιόδοξα δίπλα στο αξιοθαύμαστο έργο του Πάντειου Πανεπιστημίου και μάλιστα του Κέντρου Πολιτικών Ερευνών, που είχε την πρωτοβουλία να οργανώσει το συνέδριο «Η Εθνική Αντίσταση στην Ευρυτανία: 50 Χρόνια από την ίδρυση και το Εθνικό Συμβούλιο της ΠΕΕΑ, 1944-1994».

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Κατοχή. Ο λαός στενάζει κάτω από τη μπότα των κατακτητών. Ταπεινωσύνη. Χάος. Πείνα. Ο θάνατος θερίζει. Μέσα στα σκοτάδια και την απόγνωση ακούστηκε το χωνί «ΕΑΜ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ». Οι σκλαβωμένοι αναρίγησαν. Ένα φως. Μια ελπίδα. Το ΕΑΜ βάζει μπροστά συσσίτια. Σώζει ζωές. Θερμαίνει τις ψυχές των υπόδουλων. Οι Γερμανοί προστάζουν επιστράτευση. Οι Έλληνες βγαίνουν στους δρόμους, ματαιώνουν τα χιτλερικά σχέδια. Μετά οι Γερμανοί κατεβάζουν τους βούλγαρους στη Μακεδονία. Ο λαός στο πόδι – αποτρέπει την κάθοδο των Βουλγάρων στη Μακεδονία. Ο εχθρός λυσσάει. Τουφεκίζει... Οι άνθρωποι ατρόμητοι προχωράνε. Άντρες, γυναίκες, όλοι. Σ' όλη την Ελλάδα ανεμίζει το λάβαρο του ΕΑΜ. Η Ελληνική Αντίσταση, η πιο τρανή σ' όλη την Ευρώπη. Ανάταση. Περηφάνεια. Χρέος και τιμή να την ιστορήσουμε...

Οδοιπορούμε στην Ευρυτανία, το λίκνο της Εθνικής Αντίστασης. Πρέπει να ανταμώσουμε τα παλληκάρια. Τους πρωτοπόρους του αγώνα, που ανάστησαν το νέο '21. Ανάγκη να κατα-

* Σημ. Επιμελητή: Ο βραβευμένος συγγραφέας και αντιστασιακός Φ. Γελαδόπουλος, 3 μήνες μετά την παράδοση του χειρογράφου του έχασε την μάχη με τον καρκίνο και κηδεύτηκε στην Αθήνα, 5 Μαΐου 1995.

γραφούν τα ονόματά τους, και τα πόστα που είχαν. Να υμνηθούν εκείνοι που ανέβασαν την πρώτη ελεύθερη κυβέρνηση, εκείνοι που έχτισαν το λαϊκό στρατό. Μόνο σαν αποτυπωθούν τα ονόματά τους θα μείνουν αθάνατοι στην ιστορία του έθνους.

II. Η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Ευρυτανία. Η πιο βουνήσια περιοχή μέσα σ' όλη την Ελλάδα. Προπολεμικά είχε 80 χωριά με 45.000 κατοίκους. Στα παλιά χρόνια, εδώ οι αγώνες του Έθνους για λευτεριά. Ο Κατσαντώνης και ο Μπουκουβάλας προεπαναστατικά. Ο Μάρκος Μπότσαρης και ο Κώστας Βελής στο Εικοσιένα. Τον Απρίλιο του 1941 Ιταλοί και Γερμανοί σκλάβωσαν την πατρίδα μας...

Είναι 16 Ιουνίου 1941. Στο Καρπενήσι στη συνοικία Τσιμπουκάρο, στο σπίτι της δασκάλας Ειρήνης Στρατίκη, είναι μαζωμένα έξι παλληκάρια και κουβεντιάζουν. Όλοι τους είναι παλιά μέλη του ΚΚΕ. Είναι ο Σπύρος Τσακανίκας, ο Σπύρος Γκούβας, ο Μήτσος Μπακόλας, ο Σεραφεΐμ Στρατίκης και ο Γιάννης Καρακωστής. Παραβρίσκονταν κι ένας ακόμη που παρουσιάζονταν σαν ζωέμπορος από την Αθήνα. Αυτός ο ξένος – μέτριο ανάστημα, σπινθηροβόλα μάτια – μίλησε για την ιδεολογία των φτωχών, για τη σκλαβιά, την ταπείνωση, το δράμα του λαού και για το χρέος των Ελλήνων για την ελευθερία του Έθνους.

Ο άγνωστος ήταν ο Θανάσης Κλάρας¹ από τη Λαμία, ο κατοπινός Άρης Βελουχιώτης. Στη σύσκεψη συγκροτήθηκε η πρώτη Αχτιδική Επιτροπή Ευρυτανίας του ΚΚΕ με γραμματέα το Μήτσο Μπακόλα.

Η Αχτιδική Επιτροπή πήρε την παρακάτω απόφαση. Σε κάθε χωριό να βάλει έναν υπεύθυνο με κύρος, που να βοηθήσει την εθνικοαπελευθερωτική προσπάθεια. Όλοι ρίχτηκαν στη δουλειά με ενθουσιασμό. Σε μια βδομάδα είχαν τοποθετηθεί υπεύθυνοι στα παρακάτω χωριά: Κορυσχάδες: Διονύσης Κουτσομητσόπουλος, Γοργιανάδες: Β. Κρεμμύδας, Μικρό Χωριό: Διονύσης Ζορμπαλάς, Μεγάλο Χωριό: Τηλέμαχος Παπαγιάννης, Κρίκελο: Βασίλης Παπανικολάου, Λάσπη: Δημοσθένης Πρέντζας, Καλεσμένο: Μήτσος Τσουγκρής, Φουρνά: Μήτσος Τραχανής, Κλειτσός:

Γιωργούλας Μπέικος, Άγιος Χαράλαμπος: Παπαδημητρίου, Κεράσοβο: Πάνος Βλάχος, Βίνιανη: Παναγιώτης Γιαννέλος, Δομνίστα: Φώτης Πανάγος, Καροπλέσι: Γιάννης Κοσπεντάρης, Στένωμα: Κώστας Κοτσοκάλης και Κώστας Σκουτέρης, Ψιανά: Γιάννης και Νίκος Βράχας, Μαραθιάς: Αργύρης και Γιώργος Καραλής και Νίκος και Κώστας Χηνάς, Αγία Τριάδα: Τσάτσος, Κλαψί: Αντρέας Κονδύλης.

Μάζευαν όπλα και τα έκρυβαν. Τύπωναν προκηρύξεις. Μίλαγαν στους χωρικούς διαφωτίζοντας και τονώνοντας το πεσμένο ηθικό τους.

ΑΡΗΣ ΒΕΛΟΥΧΙΩΤΗΣ

(Σύντομο βιογραφικό σημείωμα)

Ο Θανάσης Κλάρας γεννήθηκε στις 27 Αυγούστου 1905 στη Λαμία, στην οδό Ροζάκη και Αχιλλέως. Ο πατέρας του πλούσιος δικηγόρος. Το 1915 πηγαίνει στο Σχολαρχείο. το 1919 γράφεται στη Γεωργική Σχολή Λάρισας. Το 1922 βγαίνει γεωπόνος. Υπηρετεί στο Παρανέστιο, Μακεδονίας, και το 1923 στα Τρίκαλα. Το χρήμα δεν τον συγκινεί. Μισεί την εκμετάλλευση. Τα παρατάει από γεωπόνος. Σμίγει με το λαό που αγαπά με πάθος. Παίρνει μέρος σε κοινωνικούς αγώνες. Μιλάει σε λαϊκές συγκεντρώσεις, και απεργίες. Μπαίνει στην ΟΚΝΕ (Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας). Το 1925 φαντάρος στο Καλπάκι, στον πειθαρχικό ουλαμό. Φοβερό στρατόπεδο πολιτικά ανεπιθύμητων φαντάρων στην Ήπειρο (βλ. Δ. Χριστόπουλου: Το Καλπάκι, 1930). Το 1927 κατεβαίνει στην Αθήνα, στέλεχος της ΟΚΝΕ, αναπτύσσοντας μεγάλη δραστηριότητα. Το 1928 μπαίνει στο κόμμα. «Διάλεξα το δρόμο της ζωής μου». Δουλεύει σαν καθοδηγητικό στέλεχος, οργανωτής, διαφωτιστής. Το 1929-1930 συντάκτης και αρχισυντάκτης στο «Ριζοσπάστη». Το 1934-1937 από το κόμμα στέλνεται στην επαρχία να ανασυντάξει τις οργανώσεις. Αρχίζουν οι διώξεις, οι σύλληψεις, οι φυλακίσεις. Γνωρίζει όλα τα βασανιστήρια της Μεταξικής δικτατορίας. Το 1940 στο μέτωπο της Αλβανίας στο 2ο Σύνταγμα Αντιαεροπορικού Πυροβολικού,

με το βαθμό του δεκανέα. Με την κατάρρευση του Μετώπου γυρίζει με το τμήμα του στη Χαλκίδα. Πάλι στο κόμμα, ανώτερο στέλεχος και μέλος της Κεντρικής Επιτροπής. Ανασυντάσσει οργανώσεις και τις καθοδηγεί. Τις τελευταίες μέρες του Νοέμβρη 1941 ο Σίμος Καραγκίτσης του ΠΓ σε παράνομο κινητό ραντεβού στο Κολωνάκι με το Θανάση Κλάρα του δίνει σημείωμα του Γ. Σιάντου, πως θα πρέπει να αναλάβει το πρωτοξεκίνημα του αντάρτικου στρατού ΕΛΑΣ στη Ρούμελη. Ο Θανάσης Κλάρας ανεβαίνει στην Ευρυτανία σαν οργανωτής, ηγέτης του ΕΛΑΣ.

Τον Απρίλη του 1941, οι Γερμανοί απροειδοποίητα κήρυξαν τον πόλεμο στην Ελλάδα. Βομβάρδισαν, σκότωσαν αμάχους, στο πέρασμά τους κατέστρεφαν τα πάντα. Άρπαζαν ανθρώπους και τους έστελναν εργάτες στη Γερμανία, που ποτέ δε γύρισαν. Έκλεισαν σε στρατόπεδα κόσμο και τουφέκιζαν αράδα. Δικό τους το θέλαν ότι τους άρεσε. Λήστεψαν όλα τα αγαθά και το βίος της αγροτιάς. Στις πόλεις οι άνθρωποι δεν είχαν ούτε δράμι ψωμί. Πρήζονταν και πέθαιναν.

...Κανένας να μην πεθάνει από πείνα στην Ευρυτανία. Συλλαλητήριο ενάντια στη μαύρη αγορά. Εκείνον τον καιρό κατάφθαναν κάθε μέρα στο Καρπενήσι και στα γύρω χωριά караβάνια μαυραγορίτες. Ξεγέλαγαν τους κατοίκους, καταλήστευαν τη σοδειά τους, φόρτωναν σε καμιόνια καρύδια, κάστανα, φασόλια, τυροκομικά... Ήτανε μάστιγα! Η Αχτιδική Επιτροπή παίρνει πρωτοβουλία για να σταματήσει το κακό. Κυκλοφορεί προκηρύξεις. Θέλει να προστατέψει τον κόσμο από την επερχόμενη πείνα. Πραγματοποιεί στο Καρπενήσι στις αρχές Οκτώβρη του 1941 Πανευρυτανικό Συλλαλητήριο με αίτημα να επιβληθεί στους μαυραγορίτες παρακράτημα 10% στα προϊόντα που αγόραζαν, για να βοηθηθούν οι φτωχές οικογένειες. Η πλατεία γέμισε, ασφυκτικά καθώς και οι γύρω δρόμοι. Λαϊκοί ρήτορες μίλησαν. Ο κόσμος φώναζε να σχηματιστεί «Λαϊκή Επιτροπή» που να φροντίσει να εφαρμοστούν τα μέτρα. Εκλέχτηκαν οι δικηγόροι Μήτσος Μπακόλας, Γιώργος Παπαδογούλας, Δημήτρης Ζαρίδας, Διονύσης Κόπανος, και ο ο Σπύρος Τσακανίκας. Όλα έγιναν κάτω από τα έκπληκτα μάτια των οπλισμένων Ιταλών. Και ήταν

το πρώτο στη σκλαβωμένη Ευρώπη συλλαλητήριο. Η Επιτροπή αμέσως παρουσιάστηκε στον αστυνομικό διευθυντή Γιώργο Μοίρα - Σαρρή και του ανέφερε τη συγκρότησή της και τους σκοπούς της. Ο Μοίρας ξαφνιασμένος και οργισμένος τους έδωσε κακήν - κακώς. Η επιτροπή δεν αποθαρρύνθηκε. Πάει στον εισαγγελέα Χρήστο Αρχιμανδρίτη. Του ανέφερε το συμβάν με τον αστυνόμο. Του εξήγησε και την αποστολή της. Ο εισαγγελέας ενθουσιάστηκε. Η επιτροπή πήγε και στον έπαρχο Ευρυτανίας Στέφανο Κάλφα. Ο έπαρχος συγχάρηκε την επιτροπή, τη βοήθησε.

Αποτέλεσμα: Καθιερώθηκε το παρακράτημα. Ο Δημήτρης Κλειτσάκης (Τάκης Κολοκυθάς) και ο Σπύρος Τσακανίκας ήταν οι υπεύθυνοι της παραλαβής. Τα τρόφιμα μοιράζονταν στις φτωχές οικογένειες από επιτροπές γυναικών με την επίβλεψη της Ειρήνης Στρατίκη. Έτσι η Ευρυτανία δεν θρήνησε εκατοντάδες νεκρούς από πείνα όπως έγινε στις μεγάλες πόλεις. Ήταν η πρώτη μεγάλη επιτυχία της Αχτιδικής Επιτροπής.

III. Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΑΝ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ.

Στις 14 Οκτωβρίου 1941, ξανάρθε ο Κλάρας (Άρης) στο Καρπενήσι. Συνεδρίασε η Αχτιδική Επιτροπή. Τους παρουσίασε την προκήρυξη του ΕΑΜ που είχε ιδρυθεί στην Αθήνα στις 27 Σεπτεμβρίου, δηλαδή πριν από 15 μέρες. Ο Άρης ανέπτυξε τους σκοπούς του ΕΑΜ και το καθήκον να δημιουργηθεί Εαμική οργάνωση στο Καρπενήσι. Συνέστησε δε, τα άτομα που θα την αποτελούσαν να είναι πρόσωπα αξιοσέβαστα, κι από όλα τα κόμματα. Συγκροτήθηκε επιτροπή του ΕΑΜ από τους γνωστούς μας: Μπακόλα, Κόπανο, Ζαρίδα, Παποδογούλα και τον Σταύρο Ξανθάκη, απόστρατο αξιωματικό Χωροφυλακής, και το δικηγόρο Γιάννη Καρακωστή.

Οι Εαμικές οργανώσεις γρήγορα συγκροτήθηκαν σχεδόν σ' όλα τα χωριά της Ευρυτανίας. Μια νέα ζωή ξανοίγονταν. Στις 3 Ιανουαρίου 1942 ξανάρθε ο Κλάρας «Άρης» στο Καρπενήσι. Ζήτησε να γίνει μια πλατιά σύσκεψη κομματικών στελεχών. Η σύσκεψη έγινε στη ταβέρνα των Θανάση και Γρηγόρη Κοντοπά-

νου, δίπλα στην εκκλησία Παναγία. Οι αγωνιστές που παραβρέθηκαν ήταν: Αντρέας Κονδύλης, Βασίλης Σιταράς, Αργύρης Καραλής, Κώστας Χηνάς, Νίκος Βράχας, Κώστας Σκουτέρης, Φώτης Πανάγος, Παναγιώτης Κολόκας, Παναγιώτης Γιαννέλος, Βλάχος, Παπαδημητρίου, Μήτσος Τραχανάς, Μήτσος Τσουγκρής, Δημοσθένης Πρέντζας, Βασίλης Παπανικολάου, Τηλέμαχος Παπαγιάννης, Διονύσης Ζορμπαλάς, Αριστείδης Γιουρνάς, Βασίλης Κρομμύδας, Διονύσης Κουτσομητόπουλος.

Στις 8 το βράδυ, άρχισε η συζήτηση. Ο Άρης αφού χαιρέτησε, ζήτησε να μάθει, αν το ΕΑΜ Καρπενησιού ήταν αντιπροσωπευτικό από όλα τα κόμματα. Μετά παρουσίασε την απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ για ένοπλο αγώνα κατά των κατακτητών. «Η Ευρυτανία, λόγω της μορφολογίας του εδάφους και της αγωνιστικής παράδοσης απ' τα χρόνια της τουρκοκρατίας, θ' αποτελέσει το κέντρο βάρους του αγώνα – το λίκνο της αντίστασης. Εδώ εσείς θα πρέπει να σταθείτε παράδειγμα ήθους, αγωνιστικής προσφοράς και προπαντός ατσάλινες κολώνες».

Ο Ευρυτανικός χειμώνας είναι βαρύς. Μα οι οργανώσεις δεν έμεναν άπραγες. Δημιουργούσαν βάσεις για την οργάνωση και ενίσχυση του ένοπλου αγώνα.

Ο Άρης, μαζί με το συνεργάτη του Γιάννη Χατζηπαναγιώτη, Καπετάν Θωμά (σύνδεσμο με την Αθήνα) και το Γιώργο Γιαταγάνα (υπεύθυνο της οργάνωσης Λαμίας), είχαν την αποκλειστική ευθύνη για το ξεκίνημα του αντάρτικου στη Ρούμελη. Ο Άρης αεικίνητος. Από το Καρπενήσι βρίσκεται στη Σπερχειάδα, Υπάτη, Κομποτάδες, Λαμία, Δομοκό. Κάνει συζητήσεις μέσα στις οργανώσεις. Προσπαθεί να στρατολογήσει τους πρώτους αντάρτες. Δυσκολίες, χιόνια, πείνα και παντού γερμανοί και ιταλοί να τουφεκίζουν. Ο Άρης αδιάκοπα παλεύει και οι προσπαθειές του καρποφορούν. Οι πρώτοι που τον ακολουθούν στο αντάρτικο είναι: Φώτης Μαστροκώστας, Νίκος και Βαγγέλης Λέβας, και ο Βασίλης Ξυνοτρούλιας. Για οπλισμό είχαν πέντε πιστόλια και ένα γκρά. Το πρώτο στέκι της ομάδας ήταν στον αχυρώνα του Στεφανή, λίγο έξω από τη Σπερχειάδα.

Η ομάδα κάθε νύχτα κινείται στη ρίζα του βουνού Γουλινά,

στη Γραμμένη Οξυά και στα χαμηλώματα του Βελουχιού. Στην ομάδα προστέθηκαν κι άλλα τρία άτομα. Ένας χωροφύλακας και δύο άλλοι. Μα οι πορείες, η πείνα και οι κακουχίες τσάκισαν την ομάδα. Ο χωροφύλακας και οι δύο άλλοι λιποτάκτησαν. Η Ομάδα κινδυνεύει να διαλυθεί. Τότε η οργάνωση Καρπενησιού στέλνει δύο αντάρτες, το Σπύρο Γκούβα και το Νίκο Ζωγραφόπουλο. Ο Άρης με τη γρανιτένια θέληση, μένει πάντα η ψυχή και ο νους της πρώτης ομάδας. Έτσι ξεκίνησε το αντάρτικο.

Καρπενήσι, 4 Μαΐου 1942. Ο Μήτσος Μπακόλας συναντήθηκε με το Σπύρο Τσακανίκα και του είπε: «Το μεσημέρι θαρθεί να σε βρει ο Κίμων (Κώστας Τσιλέκας από Σπερχειάδα) σταλμένος του Άρη, που ζητάει πάση θυσία να μαζευτούν τρόφιμα για τους αντάρτες». Ο Σπύρος Τσακανίκας πήγε στο δήμαρχο Καρπενησιού Κώστα Σακαλή (του Αντρέα) και του είπε τα σχετικά. Ο δήμαρχος συμφώνησε. Το άλλο μεσημέρι 5 Μαΐου 1942, ο Σπύρος Τσακανίκας μαζί με τον Τάκη Τσούκα (Αμερικάνο) πήγαν στον Δήμαρχο που τους έδωσε ένα τσουβάλι με τρόφιμα. Το πήραν και προχώρησαν αντίκρυ στη Λάσπη (σήμερα Άγιος Νικόλαος), στη θέση Χατζηγιαννείικα. Τους περίμενε ο Φώτης Μαστροκώστας (Θάνος). Αντάλλαξαν το σύνθημα και προχώρησαν πιο πέρα στο χωράφι του Βασίλη Σιαφάκα. Εκεί και η παράγκα: μέσα ήταν: Άρης, Κίμων, Βάσος Ξυνοτρούλιας, Νίκος Λέβας, Βασίλης Σιταράς, Ηλίας Ντρούζος, και Σπύρος Τσιλιγιάννης. Μοίρασαν τα τρόφιμα. Μετά ο Άρης Βελουχιώτης άρχισε να αναπτύσσει το νόημα και την τακτική της ένοπλης δράσης, τις δυσκολίες και τις θυσίες που απαιτεί ο αγώνας. Τέλος είπε: «Αν κάποιος από μας δεν είναι έτοιμος και αποφασισμένος, τώρα να το δηλώσει, δεν τον κατηγορούμε, θα εξακολουθήσουμε να τον θεωρούμε σύντροφό μας». Ο Ηλίας Ντρούζος ζήτησε να καθυστερήσει για 15 μέρες. Έπρεπε να εξοικονομήσει 50 οκάδες καλαμπόκι, για να ζήσει η οικογένειά του. Η άδεια του δόθηκε.

Ξαναγύρισε στην ομάδα ο Ηλίας Ντρούζος...

Οι αντάρτες συμφώνησαν. Δώσανε τα χέρια, φιλήθηκαν.

Μέσα από την παράγκα του Σιαφάκα, ο Άρης αντίκρουσε όλη την αγέρωχη κορμοστασιά του Βελουχιού. Εντυπωσιάστηκε. Συ-

γκινήθηκε. Μάζεψε τους συντρόφους και τους είπε: «Από τώρα δίπλα στο όνομα Άρης, βάζουμε το επίθετο Βελουχιώτης».

Σαν νύχτωσε ο Άρης Βελουχιώτης με την ομάδα, άφησαν τη παράγκα Σιαφάκα και τράβηξαν κατά το Δομοκό...

Η Οργάνωση του ΕΑΜ Καρπενησιού ανέθεσε στο ΕΑΜ Κρικέλου (δάσκαλος Βασίλης Παπανικολάου, Ελένη Παπαδάκη, Γιάννης Καλατζής – παλιά μέλη του ΚΚΕ – και τον Αθανάσιο Τραχήλη, μόνιμο αξιωματικό του στρατού) να παραλάβουν μια ανταρτοομάδα με αρχηγό τον Άρη Βελουχιώτη και να την μετακινήσουν σε σίγουρο λημέρι. Τη νύχτα 2 Ιουνίου 1942, ο Παπανικολάου και ο Τραχήλης ειδοποιημένοι απ' την οργάνωση ΕΑΜ Καρπενησιού πήγαν στη θέση Κουνάβια του Κρικέλου και παράλαβαν τον Άρη με τα παλικάρια του. Τους προώθησαν στον Κρικελοπόταμο, στο σημείο Τσουγκρί σε μια απόμερη καλύβα. Η ομάδα αποτελούνταν από τους: Θανάσης Κλάρας (Άρης Βελουχιώτης) από Λαμία, Φώτης Μαστροκώστας (Θάνος) από Μακρακώμη, Βασίλης Ξυνοτρούλιας (Βάσος) από Βελεσιώτες Δομοκού, Βασίλης Σιταράς (Λασπιώτης) από τη Λάσπη, Σπύρος Τσιλιγιάννης (Λευτέρης Χρυσιώτης) από τη Χρύσω, Σπύρος Γκούβας (Καπλάνης) από Καρπενήσι, Νίκος Ζωγραφόπουλος (Δώρης Ανθης) από Τατάρνα, Νίκος Λέβας (Κόλλιας) από Ομβριακή Δομοκού, Βαγγέλης Λέβας (Νέος) από Ομβριακή Δομοκού, Μιλτιάδης Πρίμπας (Λασπιώτης) από τη Λάσπη, Μανώλης Τσιάφος από Καισαριανή Αθήνας.

Η ομάδα έμεινε στην καλύβα στο Τσουγκρί πέντε μερόνυχτα, δηλαδή μέχρι τα μεσάνυχτα 6 Ιουνίου 1942. Κάθε νύχτα ο Βασίλης Παπανικολάου και ο Θανάσης Τραχήλης τους πήγαιναν τρόφιμα, άλλα εφόδια, και τους κατατόπιζαν για τις κινήσεις των Ιταλών. Ο Άρης υποστήριζε πως ήρθε ο καιρός να γίνει η πρώτη εμφάνιση της ομάδας. Το επίσημο ξεκίνημα του ένοπλου αγώνα κατά των κατακτητών. Κι έπρεπε να γίνει στο χωριό Δομνίστα, που δεν υπήρχε σταθμός Χωροφυλακής. Έλεγε ο Άρης πως πρέπει απαραίτητα ο μπροστάρης αντάρτης να κρατάει την Ελληνική σημαία. Και σημαία δεν υπήρχε. Τότε ο Παπανικολάου πήγε στο χωριό του το Κρίκελο κι έφερε τη σημαία του σχολείου. Τα ξημερώματα 7 Ιουνίου 1942, Κυριακή,

ο Παπανικολάου οδήγησε τον Άρη με την ανταρτοομάδα, απ' την καλύβα Τσουγκρί μέχρι σιμά στο χωριό Δομνίστα, στη θέση Αηλιάς στο δασάκι. Κυριακή περασμένο απόγεμα, όταν η ομάδα (άφησε το λημέρι) τράβηξε για να μπει στη Δομνίστα. Μπροστά ο Βασίλης Σιταράς με την ελληνική σημαία που έγραφε «Ε-ΛΕΥΘΕΡΗ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ – ΕΛΑΣ». Από κοντά ο Άρης με τους αντάρτες τραγουδώντας «Μαύρ' είν' η νύχτα στα βουνά». Ο Φώτης Μαστροκώστας (Θάνος) απέξω και δεξιά έδινε το παράγγελμα.

Σαν έφτασαν στην πλατεία, σταμάτησαν στο καφενείο του Χαράλαμπου Λιάκου. Όσοι ήταν εκεί ξαφνιάστηκαν. Τότε ακούστηκε η φωνή του Άρη: «Είμαστε Έλληνες πατριώτες, χτυπήστε την καμπάνα, φωνάχτε τον παπά, τον πρόεδρο Χαράλαμπο Παπακωνσταντίνου, κι όλους τους χωριανούς». Σε λίγο μαζεύτηκαν. Ο Άρης τους μίλησε: «Άρης Βελουχιώτης, ταγματάρχης πυροβολικού. Είμαστε αντάρτες του ΕΛΑΣ (και τους εξήγησε τί πάει να πει). Βγήκαμε στο βουνό να πολεμήσουμε τους φασίστες κατακτητές. Να λευθερώσουμε την πατρίδα και να δώσουμε το δίκιο στο λαό. Την ώρα τούτη, μπροστά σας αδέρφια Δομνιστιάνοι, κηρύχνω το ξεκίνημα του ένοπλου εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. ΖΗΤΩ ΤΟ ΕΘΝΟΣ. Βοθείστε μας να λευτερώσουμε την πατρίδα». Οι χωριανοί συγκινημένοι ζητωκραύγαζαν και αρκετοί από αυτούς κατατάχτηκαν μαζί με τα παιδιά τους στον ΕΛΑΣ.

.....
21 Οκτωβρίου 1942. Ο Άρης διαλύει ιταλική φάλαγγα στο Κρίκελο. Είναι η πρώτη μάχη σ' όλη τη σκλαβωμένη Ευρώπη. Στο Κρίκελο, ο πρώτος νεκρός αντάρτης, ο Δημήτρης Σαξώνης (Δασκαλάκης), δάσκαλος, από το χωριό Μάρμαρα της Φωκίδος.

1. Τα πρώτα σκιρτήματα του ένοπλου αγώνα

Εκείνες τις μέρες έπεσαν στην ποταμιά του Καρπενησιού τέσσερεις Άγγλοι αλεξιπτωτιστές. Ο Καπετάν Νικηφόρος τους μάζεψε και τους οδήγησε στη Γκιώνα, όπου και πρωτύτερα είχαν πέσει κι άλλοι οκτώ Άγγλοι αλεξιπτωτιστές. Στο μεταξύ,

πέρασε από την Ευρυτανία ο Γουντχάουζ. Πήγαινε για την Ήπειρο να συναντήσει τον Ζέρβα για να του δώσει επείγουσα εντολή του ΣΜΑ (Στρατηγείο Μέσης Ανατολής). Πράγματι, τον αντάμωσε. Όταν όμως ο Γουντχάουζ είδε την ομάδα του Ζέρβα να έχει μόλις 45 παλληκάρια, χάλασαν τα σχέδιά του. Τότε, αναγκαστικά πήρε το Ζέρβα με την ομάδα του και γύρισε πίσω στην Ευρυτανία, να βρει τον Άρη Βελουχιώτη, με την πολυαριθμότερη αντάρτικη ομάδα του, με σκοπό από κοινού να φέρουν σε πέρας μια πολεμική επιχείρηση. Το μεσημέρι στις 13 Νοεμβρίου 1942, στο χωριό Βίνιανη, έγινε η συνάντηση Άρη - Ζέρβα - Γουντχάουζ. Αντάμωσαν στο σπίτι του Δημήτρη Καραγιώργου. Εκεί αποφασίστηκε η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου. Το απόγευμα έφυγε η ομάδα Ζέρβα - Γουντχάουζ με τα 45 παλληκάρια. Μετά από μια ώρα έφυγε και η ομάδα του Άρη με τα 115 παλληκάρια. Ακολούθησαν διαφορετικό δρομολόγια. Ύστερα από οκτώ μέρες πορεία, έφτασαν στο χωριό Μαυρολιθάρι της Γκιώνας, και οι δύο ομάδες. Εκεί περιμεναν οι δώδεκα άγγλοι σαμποτέρ και άλλη Ελασίτικη ομάδα από 55 αντάρτες με αρχηγούς το Νικηφόρο, τον Πελοπίδα, τον Περικλή και τον Διαμαντή. Όλα πια ήταν έτοιμα για την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου. Την επομένη, 24 Νοέμβρη 1942, κίνησαν οι ενωμένες δυνάμεις και ανατίναξαν τη γέφυρα.

2. Γιατί έγινε η ανατίναξη αυτής της γέφυρας;

Τα γερμανοϊταλικά στρατεύματα στην Αφρική σφυροκοπούσαν τους Άγγλους, κλείνοντάς τους μέσα στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια. Το ΣΜΑ πανικοβλημένο αποφάσισε να χτυπηθεί ο μοναδικός δρόμος ανεφοδιασμού του εχθρού, που ήταν η σιδηροδρομική γραμμή Γερμανία - Γιουγκοσλαβία - Ελλάδα. Τα εφόδια έφταναν στον Πειραιά. Από κεί τα περνούσαν με πλοία και αεροπλάνα στη Βόρειο Αφρική. Οι Άγγλοι έκριναν ότι το πιο ευαίσθητο σημείο του ανεφοδιασμού ήταν η γέφυρα του Γοργοπόταμου.

5. Οι μάχες της Χρύσως και του Μικρού Χωριού.

4 Δεκεμβρίου 1942. Ο Καπετάν Ερμής², επικεφαλής Ελασίτικου τμήματος, χτύπησε και διέλυσε ιταλική διλοχία στο χωριό Χρύσω. Ο εχθρός άφησε 8 νεκρούς και πολλά εφόδια.

18 Δεκεμβρίου 1942. Η Μάχη του Μικρού Χωριού. Ο Άρης Βελουχιώτης καταστρέφει ιταλικό τάγμα. Η πρώτη μάχη σε ανοιχτό χώρο με μεγάλες δυνάμεις, χίλιοι ιταλοί, 250 του Άρη. Η ήττα των ιταλών ήταν ολοκληρωτική. Άφησαν 70 νεκρούς. Απο τη μεριά του ΕΛΑΣ μόνο ένας νεκρός, ο νεαρός Κλέαρχος (Κώστας Μπίρτσας). Ο Κώστας Μπίρτσας γεννήθηκε το 1926 στο Περίβλεπτο της Φθιώτιδας, και σκοτώθηκε στις 18 Δεκεμβρίου 1942 στο Μικρό Χωριό στη μάχη με τους Ιταλούς. Πήγαινε στο Γυμνάσιο Καρπενησιού. Άφησε τα μαθήματα και πήρε το τουφέκι να πολεμήσει για τη λευτεριά της πατρίδας. Σήμερα ένα απέριττο μνημείο υπάρχει πάνω στα χώματα που έβαψε με το ηρωικό του αίμα. Στα δοξασμένα χώματα του Μικρού Χωριού!

... Οι Ιταλοί τουφεκίζουν 13 αθώους στο Μικρό Χωριό. Οι φασίστες ύστερα από την πανωλεθρία τους, πήγαν στο Μικρό και Μεγάλο Χωριό και έπιασαν ανίδεους χωρικούς, παπάδες, αστυνόμους, γιατρούς. Τους βασάνισαν. Έκαψαν δεκάδες σπίτια. Έκαψαν ζωντανή την Αθηνά Δερματά. Και τέλος την παραμονή Χριστουγέννων 1942, τουφέκισαν στο Μικρό Χωριό 13 αθώους κατοίκους. Παραθέτουμε τα ονόματά τους: Δημήτρης Βαστάκης - ιερέας, Χρήστος Μέρμηγκας - αρχίατρος, Γιάννης Καρυοφίλλης - δάσκαλος, Διονύσης Μαντζιούτας, Θεόδωρος Οικονόμου, Αντρέας Σιταράς, Γιάννης Μεσίρης, Βασίλης Παλιούρας, Δημήτρης Δασκαλάκης, Κώστας Αραπογιάννης, Χρήστος Φλέγκας, Νίκος Κυρίτσης, Χαρίλαος Κατσιμπας - ενωματάρχη. Τον παπά-Βαστάκη και τον Χαρίλαο Κατσιμπα τους έκαψαν μέσα στο σπίτι του γιατρού Ε. Πιστιόλη. Τους άλλους του υποχρέωσαν να σκάψουν τους τάφους τους πριν τους θερίσουν με τα πολυβόλα στη θέση Λόγγοβες του Μικρού Χωριού. Οι Μικροχωρίτες έστησαν αργότερα εκεί μνημείο Εθνικής Μνήμης.

Εκτέλεση για μια κότα.

Ύστερα από τη μάχη του Μικρού Χωριού, ο Άρης με το τμήμα του τράβηξε για την Ήπειρο... Ο Άρης, ήθελε σώνει και καλά να τα κουβεντιάσει με το Ζέρβα «Τα δύο αντάρτικα» έλεγε και ξανάλεγε ο Άρης «πρέπει να σμίξουν σ' ένα κοινό αντάρτικο, να δυναμώσουν για το καλό του αγώνα και της πατρίδας». Παραμονή Χριστουγέννων 1942, σταμάτησαν στο Χωριό Ξεροκάμπι, στα σύνορα του Βάλτου. Μείναν στα σπίτια. Κοιμήθηκαν χωρίς να φάνε μπουκιά μπομποτά. Τη νύχτα ο αντάρτης Θωμάς Βουρλάκος έκλεψε και έσφαξε μια κότα απ' το σπίτι που κοιμήθηκε. Το πρωί αποκαλύφθηκε η κλοπή. Ο Άρης έγινε θηρίο. Ο Θωμάς Βουρλάκος έπεσε στα πόδια του Άρη: «Συχώρα με καπετάνιο. Με δάγκωσε η πείνα. Συχώρα με καπετάνιο» Συγκροτήθηκε ανταρτοδικείο. Δικάστηκε σε θάνατο ο Θωμάς Βουρλάκος. Εκτελέστηκε. Ο Άρης είπε: «Εμείς βγήκαμε να σηκώσουμε αντάρτικο. Να λευθερώσουμε την πατρίδα και το λαό. Και όχι να γίνουμε κλεφτοκοτάδες».

IV. ΔΙΟΙΚΗΣΗ - ΘΕΣΜΟΙ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ - ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Οι μήνες διαβαίνουν. Οι Ευρυτάνες στις επάλξεις. Καθολική η συμμετοχή. Η ζωκλοπή τέλος. Η χειραφέτηση της γυναίκας ξεκινάει. Μια νέα κοινωνία γεννιέται. Το αντάρτικο αληθινός στρατός, με τάγματα, συντάγματα, σώματα Μεραρχιών. Για πρώτη φορά σ' όλη τη σκλαβωμένη Ευρώπη, εδώ στην Ευρυτανία, δημιουργήθηκαν σταθερά μεγάλες ελεύθερες περιοχές, αυτοδιοικούμενες, μέσα στην καρδιά της Ελλάδας. Εδώ, εδραιώνεται η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ. Μέσα στις πρόσφορες αυτές συνθήκες συγκεντρώθηκαν όλες οι αρχές του αγώνα, όλος ο ανθός των Ελλήνων.

Οι διάφορες υπηρεσίες διαμοιράστηκαν σ' όλο το χώρο της Ευρυτανίας. Στο Καρπενήσι η έδρα της 13ης Μεραρχίας, που είχε στη δύναμή της τέσσερα Συντάγματα. Καταγράφουμε την οργανωτική σύνθεση της Μεραρχίας: Διοικητής Γιάννης Παπαθανασίου, Συνταγματάρχης. Καπετάνιος: Βαγγέλης Παπαδάκης

(Τάσος Λευτεριάς), Ηλίας Μανιάτης. Αντιπρόσωπος του ΕΑΜ. Δημήτριος Χολέβας (Παπαφλέσσας) Στρατιωτικός Ιερέας, Νίκος Παπαπερικλής (Φιλικός), Πολιτικός Επίτροπος. Παραθέτουμε τις μονάδες: 2/34 Σύνταγμα: Διοικητής Χριστόφορος Δαλιάνης, Καπετάνιος: Φ. Βερμαίος, Πολιτικός: Ορέστης. 2/36 Σύνταγμα: Διοικητής: Θ. Ζούλας, Καπετάνιος: Αχιλλέας, Πολιτικός: Σ. Μπεγγής. 2/39 Σύνταγμα: Διοικητής Κ. Αναργύρου, Καπετάνιος: Γεροδήμος, Πολιτικός: Θωμάς. 2/42 Σύνταγμα: Πολιτικός: Καλιάφας. Συνολική δύναμη 4.500 αντάρτες.

Όλες αυτές οι Μονάδες καθώς και οι μικρότεροι σχηματισμοί ανήκαν στην ένοπλη δύναμη της 13ης Μεραρχίας, που υπάγονταν στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ. Εδώ στην Ευρυτανία, τα τμήματα αυτά συγκροτήθηκαν, εξοπλίστηκαν, εκπαιδεύτηκαν. Αλλά δεν περιχαρακώθηκαν μέσα στο σίγουρο κορμό της ελεύθερης Ελλάδας. Δεν ήταν αυτός ο σκοπός, αλλά η συμπαράσταση στον κοινό συμμαχικό αγώνα. Η συντριβή των Ιταλογερμανών, το νικηφόρο τέρμα του πολέμου και η απελευθέρωση της χώρας από τον ξένο ζυγό. Γιαυτό τα ένοπλα τμήματα άφησαν την Ευρυτανία και τράβηξαν σε άλλες γειτονικές περιοχές, που φώλιαζαν οι κατακτητές. Αιτωλοακαρνανία, Αργίτιο, Μεσολόγγι, Ναυπακτία, Φθιώτιδα, Παρνασίδα, Λοκρίδα, Βοιωτία, Δομοκό, Βάλτο. Τα Ελασίτικα τμήματα της 13ης Μεραρχίας δρούσαν κατά των κατακτητών. Έδιναν μάχες, ανατίναζαν γέφυρες, σύραγγες, τραίνα, σιδηροτροχιές, σταθμούς σιδηροδρομικούς, οχυρά, αποθήκες, σταθμούς ασυρμάτων. Εκατοντάδες Ιταλογερμανοί νεκροί, πολυάριθμα λάφυρα, που συγκροτούσαν νέα τμήματα του ΕΛΑΣ. Ενδεικτικά αναφέρουμε ελάχιστες μάχες μέσα από ατέλειωτους καταλόγους. **Περιοχή Αιτωλοακαρνανίας:** Θέρμο, Μυρτιά - Γέφυρα Αχελώου - Γέφυρες Συκιές Αγγελοκάστρου - Ρεπάκι - Σίδηρα - Άγιος Βλάσης - Χούνη - Ρίβιο - Κρίκελο - Αμφιλοχία, Μακρυνόρος - Σταμνά - Καινούργιο - Ζηλευτό - Στάνο Ξηρομέρου - Τρίφωνα Ξηρομέρου - Κοντοχώρι Ξηρομέρου - Παλιοτανάγια.

Περιοχή Λαμίας: Γοργοπόταμος - Σπερχειάδα - Σμόκοβο - Νεραΐδα - Βίτουλι - Πύργος - Μακρακόμη - Λιανοκλάδι - Λαμία - Παλιοκούλια - Στυλίδα - Λεπιανά - Χαλαμπρούζι - Τσιμπανάτες

- Πύργος - Νεοχωράκι - Καρυά - Λοκρίδα - Μπράλο - Πέτρα.

Περιοχή Φθιώτιδας: Άμφισσα - Λιδωρίκι - Δουρούτερο - Παύλιανη - Αράχωβα - Δελφοί - Ιτιά - Ρικά - Ψιλόπυργος Μώλου - Ξηροπήγαδο Μόρνου - Στείρι - Δίστομο - Εύηνος - Σαγιάδες - Φρυλιές - Κυριάκι.

Περιοχή Ευρυτανίας: Καρπενήσι - Δυτική Φραγκίστα - Κεράσοβο - Μπιζούλα.

Περιοχή Δομοκού: Σύραγα Κούρνοβο - Γέφυρα Ντερελί - Βαμβακού - Δομοκός - Πετρομαγούλα - Σκάρμιτσα - Τοπόλια - Κοπαΐδα - Χάνι Νικολούλια.

Περιοχή Βοιωτίας: Δομβραΐνα - Γκάζα - Πύλη - Κρώρα - Δερβενοχώρια - Καπαρέλι - Άγιοι Θεόδωροι.

1. Η επιμελητεία του αντάρτη (ΕΤΑ)

Το αντάρτικο δεν μπορεί να σταθεί στο βουνό, αν δεν έχει γερές οργανώσεις στα μετόπισθεν, που να τροφοδοτούν τους μαχητές. Τέτοιες οργανώσεις υπήρχαν σ' όλα τα χωριά – σαν πρόχειρη αλλά άμεση βοήθεια. Όμως οι κύριες βάσεις για το γενικότερο εφοδιασμό της 13ης Μεραρχίας βρίσκονταν στην Αθήνα. Στην οδό Λέκκα 23 στο Σύνταγμα. Εδώ γίνονταν η συγκέντρωση όλων των εφοδίων. Από φαρμακευτικό υλικό, ρουχισμό, άρβυλα, τρόφιμα, μέχρι χειροβομβίδες και νάρκες. Ειδικευμένοι αγωνιστές - κουβαλητές - εφοδιασμένοι με πλαστές ταυτότητες άδειες ταξιδίου και με τη συνεργασία των σιδηροδρομικών του ΕΑΜ, μετέφεραν τα εφόδια με τραίνα, καμιόνια, πλοία, κάρα, μέχρι τα ψηλώματα της Ευρυτανίας. Καταγράφουμε μόνο ένα κανάλι εφοδιασμού. Δρομολόγιο: Αθήνα, Κόρινθος, Πάτρα, Κρυονέρι, Αγρίνιο και μετά επάνω. Κουβαλητές εφοδίων: Απόστολος Ευθυμιάδης, Μάρκος Καρέλλος, Τάκης Κωνσταντόπουλος, Κ. Γκολφινόπουλος, Σ. Μαρτάκος, Αλέκος Κατσιμπήρης, Γιάννης Κατσιμπήρης, Θύμιος Νίκας, Ανδρέας Μουχτής, Βασίλης Μπέτσος, Πέτρος Σκεύης, Παναγιώτης Ιορδανίδης, Γιώργος Ασλανίδης, Φίλιππας Γελαδόπουλος (Μιλτιάδης Ξένος - Γιώργος Πολίτης)3.

2. ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ο ένοπλος αγώνας προϋποθέτει να έχεις διασπασμένες γερές υγειονομικές υπηρεσίες. Σταθμούς πρώτων βοηθειών, χειρουργεία, αναρρωτήρια, γιατρούς, νοσοκομειακό προσωπικό, φάρμακα, ειδικά εργαλεία και μηχανήματα. Η ηγεσία τα πρόβλεψε. Ακολουθούν λεπτομερειακά στοιχεία για το νοσοκομείο στο Μεγάλο Χωριό:

Το νοσοκομείο λειτούργησε από τις 12 Ιουνίου 1943, μέχρι το Νοέμβριο 1944, στο Δημοτικό Σχολείο, στο σπίτι που ανήκε στο Δ. Δημητρακόπουλο, καθώς και στο μεγάλο σπίτι του Γ. Κακαράντζα.

Το Επιστημονικό Προσωπικό του Νοσοκομείου αποτελούσαν οι: Γιάννης Ευθυμίου: Διευθυντής, Βασίλειος Υφαντής: Διευθυντής Χειρουργείου, Παπαδημητρίου: Οφθαλμίατρος, Κ. Ζαρκαδούλας: Ακτινολόγος, Ιωάννης Πριγκιφύλλης, Κ. Μακρυκώστας: Παθολόγος, Τζαμαλάς: Παθολόγος, Κ. Κούσκος: Μικροβιολόγος, Γιάννης Κοτρώνας: Φαρμακοποιός, Παναγιώτης Κόκκινος: Καθηγητής Πανεπιστημίου Καΐρου, (Χειρουργός). Δημήτριος Τριανταφύλλου: Οφθαλμίατρος, Ιωαννίδης: Παθολόγος, Αναστασάκης: Παθολόγος, Τ. Δημητρίου: Παθολόγος, Ανδρέας Βλάχος: Παθολόγος, Ιωάννης Μακρής: Παθολόγος, Κατερίνα Κίτσα: Παθολόγος, Τζιοβάνι: Ιταλός γιατρός Ταγματάρχης, Κώστας Σκαρμούτσος: Παθολόγος.

Στις πρώτες Νοσοκόμες συγκαταλέγονται οι: Ιωάννα Σουλοπούλου, Βάσω Φωτοπούλου, Μαρία Μανθοπούλου, Μαρίκα Δασκαλάκη, Χριστίνα Αραπογιάννη, Ελένη, Κατίνα Καψάλη, Κλάρα, Γενική Προϊσταμένη, Κατίνα Κοκκίνου, Προϊσταμένη Χειρουργείου, Αργύρης - Καπετάνιος Νοσοκομείου.

Στην οργάνωση του Νοσοκομείου πήραν μέρος οι παρακάτω αγωνίστριες: Μαρία Ζωγραφοπούλου, Μαρίκα Αραπογιάννη, Κωνσταντίνα Μουντούρη, Ελένη Δουλαβέρη, Μαρίκα Παϊδα, Σοφία Παϊδα, Παναγιώτα Αραπογιάννη, Μαρία Μπούρλου, Βασιλική Κασσιγιάννη, Τερψιχόρη Σιλεούνη, Αικατερίνη Σιταρά.

Η πρώτη εγχείριση

3 Ιουνίου 1943. Στη μάχη της Παύλιανης ο ανταρτοεπιτιμήτης Αυγέρης Αυγερόπουλος* από το χωριό Πυρά της Γκιώνας χτυπήθηκε βαριά, από ιταλικό όλμο. Τον τραυματισμένο τον μετακινούσαν πάνω σ' ένα φορείο από ελατόκλαδα, από λόγγους και γκρεμούς επειδή οι γερμανοϊταλοί χτένιζαν και βομβάρδιζαν την περιοχή. Ώρες κρίσιμες του αγώνα. Ο Αυγέρης πάνω στο φορείο έλιωνε στους πόνους. Ο πυρετός ανέβαινε και η αιμορραγία δεν σταμάταγε. Οι μέρες περνούσαν. Ώρες - ώρες ήταν σε αφασία. Τη δέκατη μέρα όταν η ζωή του κρέμονταν σε μια κλωστή, έφτασαν στο Μεγάλο Χωριό. Τότε δεν είχε γίνει ακόμα το μεγάλο νοσοκομείο. Ο χειρουργός Κακαρούγκας από την Ιτέα, με ανύπαρκτα ιατρικά μέσα, έδωσε εντολή για άμεση χειρουργική επέμβαση. Τον Αυγέρη τον ξάπλωσαν σε μια πόρτα και τον έδεσαν με χοντρές τριχιές. Ο χειρουργός είπε: «Ή του ύψους ή του βάθους, αλλά πιστεύω πως όλα θα πάνε καλά».

Στην εγχείριση που έγινε χωρίς αναισθητικό και χωρίς όλα τα απαραίτητα χειρουργικά εργαλεία, συνεργάστηκε και ο παθολόγος Γιάννης Πριγκιφύλλης. Η εγχείριση κράτησε πολλές ώρες και πέτυχε. Ήταν 14 Ιουνίου 1943 στο Μεγάλο Χωριό...

... Το νοσοκομείο είχε ανοιχτές τις πόρτες σε όλους, και πρόσφερε δωρεάν ιατρική και νοσοκομειακή περίθαλψη σ' όλον τον πληθυσμό της περιοχής.

Νοσηλεύτηκαν 250 άρρωστοι αντάρτες και 523 τραυματισμένοι αντάρτες. Χειρουργήθηκαν 152 αντάρτες. Ακόμη βρήκαν βοήθεια οι Εβραίοι που φιλοξενούνταν από το ΕΑΜ, καθώς και Ιταλοί φαντάρτοι που είχαν προσχωρήσει στο ΕΑΜ.

Ο ηλεκτροφωτισμός του Νοσοκομείου και του Μεγάλου Χωριού.

Ο Αυγέρης Αυγερόπουλος έγινε καλά, μπήκε στη ζωή, στη δράση. Πολύστροφο πνεύμα καθώς ήταν, πήρε μια υδροτουρμπίνα, βρήκε σωλήνες γαλβανισμένους, σωλήνες σόμπας, καλώδια και σύρματα. Πήγε πίσω από το σχολείο, που έπεφτε ένας καταρράκτης, κι έβαλε μπροστά το έργο του. Μέρες μαστό-

* Σημ. Επιμελητή: Πρόκειται για τον σημερινό χορηγό αυτού του Συνεδρίου.

ρευε. Συνάντησε δυσκολίες, του έλειπαν και ορισμένα εργαλεία, μα δεν τόβαζε κάτω. Με τα πολλά κατάφερε να παράγει ηλεκτρική ενέργεια από το νερό του καταρράκτη. Το νοσοκομείο, τα χειρουργεία, και τα σπίτια του Μεγάλου Χωριού φωτίστηκαν για πρώτη φορά.

3. Το δεύτερο Νοσοκομείο στο Μοναστήρι της Τατάρνας (Οκτώβριος 1943 - Νοέμβριος 1944)

Διευθυντής, Δημήτριος Πανόπουλος, Ουρολόγος Γιάννης Παυλικάκης, καθηγήτης Πανεπιστημίου Αθηνών σήμερα. Ωτορινολαρυγγολόγος, Βίκτωρ Αλκαλάι εβραϊκής καταγωγής, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, σήμερα. Παθολόγοι: Θανάσης Παπαθεοδώρου, Κώστας Χαρίτος, Γιώργος Ασπρογέρακας, Γιάννης Βλάχος. Φαρμακοποιός Τάκης Μπελέτης, Αρχινοσοκόμα: Αντιγόννη. Βοηθητικό Προσωπικό: Πάνος Μπώκος, Θανάσης Κατσικας.

4. ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΠΡΟΥΣΟΥ

Επί ηγουμένου Σταθογιάννη, λειτούργησε αναρρωτήριο από την αρχή μέχρι το τέλος του αγώνα. Επίσης αναρρωτήρια λειτούργησαν στην Ποταμιά Καρπενησιού, στη θέση Γκόρο και στο χωριό Κεράσοβο. Στο Καροπλέσι, στο Μοναστήρι της Σάϊκας λειτούργησε από τον ΕΛΑΣ ειδικό αναρρωτήριο νοσοκομείο – ειδικά για τους Ιταλούς τραυματίες, αρρώστους και αιχμαλώτους.

5. ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΣΤΟ ΜΙΚΡΟ ΧΩΡΙΟ

Η ηγεσία του αγώνα έδωσε εξαιρετική σημασία στην έκδοση έντυπου υλικού (εφημερίδες, προκηρύξεις) που μέσα στα σκοτάδια της σκλαβιάς θα σκόρπιζαν φως, ελπίδα στο υπόδουλο λαό. Έπρεπε εδώ στην ελεύθερη Ευρυτανία να συγκροτηθεί ένας εκτυπωτικός μηχανισμός, να ενημερώνει - να διαφωτίζει.

Ο Τύπος αποτελεί το αποτελεσματικότερο όπλο του αγώνα.

Στο Μικρό Χωριό, λειτούργησε τυπογραφείο από τις 7 Μαρ-

τίου 1943 μέχρι 18 Οκτωβρίου 1944. Παραθέτουμε τα ονόματα του τεχνικού προσωπικού. Πάνος Λαγδάς (Λατσούδας) υπεύθυνος, Φώτης Μάλλιος, Κώστας Αθανασίου, (Κόκκινος) Νίκος Σερετάκης (υπεύθυνος μηχανής) Νίκος Ζάχος, Τριαντάφυλλος Ευαγγελοδήμος, Παναγιώτης Μαυρίδης, Γιάννης Λιόλιος, Πανατιώτης Μαργαρίτης, Γιάννης Βαβαρέτος, Δημήτρης Κρίκος, Βασίλης Περιμένης, Χρήστος Νικολόπουλος, Δημήτριος Σερέτης, Γκιουζέπε Φελιτζάτι (Ιταλός).

Το τυπογραφείο εγκαταστάθηκε στο σπίτι του Γιώργου Κυρίτση. Τον 75ετή πατέρα του Νίκο Κυρίτση εκτελέσανε οι Ιταλοί λίγους μήνες νωρίτερα. Οι εθελοντές τεχνίτες, μέναν στο σπίτι του Νίκου Πολύζου. Η τυπογραφική μηχανή ήταν τύπου «VICTORIA» ποδοκίνητη και είχε διαστάσεις 25X35 εκατοστά. Τυπώνονταν οι παρακάτω εφημερίδες: «ΔΕΛΤΙΟ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΕΕΑ», «ΡΟΥΜΕΛΗ», Διευθυντής Αλέκος Καρέρ, «Οδηγητής» Διευθυντής Βάσος Γεωργίου, «ΛΑΪΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ» Διευθυντής Ορφέας Οικονομίδης, «ΚΩΔΙΚΑΣ ΠΕΕΑ», «ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΦΕΡΡΑΙΟΥ», «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» και άλλα έντυπα.

6. Κορυσχάδες 14 Μαΐου - 24 Μαΐου 1944

Στο χωριουδάκι αυτό πραγματοποιήθηκε το Εθνικό Συμβούλιο. Οι εκλεκτοί του λαού συνάχτηκαν απ' όλες τις ελληνικές γωνιές και ήταν πανεπιστημιακοί, δεσποτάδες, στρατηγοί, συγγραφείς, αγρότες, εργάτες, καλλιτέχνες για να κατοχυρώσουν την εθνική ενότητα και την εθνική κοινωνική συνείδηση, και την ανάδειξη 180 εθνοσυμβούλων. Πρώτη φορά ψήφισαν νέοι και νέες πάνω από 18 χρονών και γυναίκες. Το Εθνικό Συμβούλιο, που οι εργασίες του κράτησαν 14 μέρες, στο ιστορικό ψήφισμά του διακήρυξε: «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό και ασκούνται από το λαό. Η αυτοδιοίκηση και η λαϊκή δικαιοσύνη είναι θεμελιώδεις θεσμοί του δημοσίου βίου των Ελλήνων».

Την ίδια εποχή στις Κορυσχάδες λειτούργησε και Σχολή Οπλουργών. Στο υπόγειο του ιστορικού σχολείου ήταν τα εργα-

στήρια. Παραθέτουμε τα ονόματα των τεχνιτών: Γενικός εκπαιδευτής - Γιάννης Βρεττάκος, λοχαγός του τακτικού στρατού. Χαράλαμπος Παπακωνσταντίνου, υπολοχαγός. Καραμήτσος, αρχιτεχνίτης. Οπλουργοί: Στέφανος Παπασωτήρης, Γιώργος Μαύρος, Λευτέρης Σακάς, Τάκης Σαρτζής, Κώστας Ριτζώνης, Βαγγέλης Ζήκος. Πήραν δε μέρος και 60 μαθητές. Επίσης εδώ στις Κορυσχάδες ήταν και το μηχανουργικό συνεργείο του ΕΛΑΣ. Βρίσκονταν στο απέναντι διόροφο πέτρινο σπίτι του Χαράλαμπου Δημητρακόπουλου. Διευθυντής ο Γερμανός αντιφασίστας Εμίλ Τζακ (Σ.Σ.: το όνομά του δεν το έχω διασταυρώσει).

7. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΣΤΗ ΛΑΣΠΗ

(Η σημερινή ονομασία του χωριού ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ)

2 Αυγούστου 1944: Οι εκπαιδευτικοί απ' όλες τις ελεύθερες περιοχές, συνάχθηκαν στο χωριό Λάσπη και συζήτησαν τα βασικά προβλήματά τους. Η πολυήμερη συνδιάσκεψη κατέληξε σε αξιόλογα πορίσματα: να γραφούν και να κυκλοφορήσουν στα σχολεία δύο αναγνωστικά της Αντιστασιακής Παιδείας: ΡΟΖΑΣ ΙΜΒΡΙΩΤΗ: «ΤΟ ΑΕΤΟΠΟΥΛΟ» Αναγνωστικό της Γ' και Δ' τάξης του Δημοτικού και το άλλο: ΜΙΧΑΛΗ ΠΑΠΑΜΑΥΡΟΥ: «ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ» Αναγνωστικό της Ε' και ΣΤ' τάξης του Δημοτικού. Πράγματι τα δύο αυτά αναγνωστικά βιβλία γράφτηκαν, τυπώθηκαν στα βουνά της Ευρυτανίας και πέρασαν στις ελεύθερες περιοχές.

8. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟ ΤΟΥ ΕΛΑΣ

Το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ από την ίδρυσή του, 21 Μαΐου 1943, στο χωριό Μαυρολιθάρι, βρίσκονταν σε αδιάκοπη μετακίνηση. Ανάλογα δε με τις πολεμικές επιχειρήσεις για λιγότερες μέρες, μεταστάθμευε από χωριό σε χωριό: Αγία Τριάδα, Μεσοχώρα, Κολοκυθιά, Νεράϊδα, Καροπλέσι, Φουρνά, Βλάση, Περτούρι.

«27 Νοεμβρίου 1943. Φθάσαμε στο Κεράσοβο όπου εγκατασταθήκαμε οριστικά. Η μεταστάθμευση ήταν μια σπουδαία δου-

λειά. Στο μεταξύ είχαν δημιουργηθεί τα γραφεία και διάφορες υπηρεσίες του Γενικού Στρατηγείου, εφοδιασμοί και χρειάστηκαν κάπου 100 ζώα για τη μεταφορά. Πάντως η προθυμία των χωρικών ήταν τέτοια που μέσα σε δυο μέρες η μετασταθμευση είχε τελειώσει». Αφηγείται ο Στρατηγός ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΡΑΦΗΣ⁴.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΥ (ΣΤΙΣ 17.11.1943)

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΡΑΦΗΣ: Στρατηγός, Αρχηγός του ΕΛΑΣ
 ΑΡΗΣ ΒΕΛΟΥΧΙΩΤΗΣ: (Θανάσης Κλάρας, Πρωτοκαπετάνιος)
 ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΑΜΑΡΙΝΙΩΤΗΣ: (Ανδρέας Τζίμας, Πολιτικός Καθοδηγητής)
 ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ: Συνταγματάρχης, Γενικός Επιτελάρχης
 ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΠΑΡΔΟΤΣΟΣ: Αντισυνταγματάρχης, I Επιτελικό Γραφείο
 ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΕΝΕΤΣΑΝΟΠΟΥΛΟΣ: Διευθυντής II Επιτελικό Γραφείο
 ΑΛΕΚΟΣ ΜΑΝΩΛΑΚΟΣ: Λοχαγός,
 ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ: Λοχαγός (III Επιτελικό Γραφείο)
 ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ: Αντισυνταγματάρχης (IV Επιτελικό Γραφείο)
 ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ: Λοχαγός
 ΒΑΣΙΛΗΣ ΦΛΟΥΔΗΣ: Ταγματάρχης IX Επιτελικό Γραφείο
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΚΡΙΔΗΣ: (Έκτορας) Ταγμ/ρχης Δ/θυστής Επιχειρήσεων
 ΝΤΙΝΟΣ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: Ταγματάρχης III Γραφείο Επιχειρήσεων
 ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ: Ταγματάρχης, Διοικητής Διλοχίας Φρουράς

Γενικού Στρατηγείου

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΧΑΛΚΙΑΔΑΚΗΣ: Υπολ. Δ/ντής Διαβ/σεων Γεν. Στρατηγείου
 Κ. ΜΠΟΜΠΟΛΑΣ: Υπολοχαγός, Διευθυντής Γραφείου Τ.Τ.Τ.
 ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΕΡΡΑΚΗΣ: Ανθυπολοχαγός, Δ/ντής Λέσχης Γεν. Στρατηγ.
 ΚΩΣΤΑΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ: Δικηγόρος, Πολιτ. Σύμβουλος Γ, Στρατηγ.
 ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΣΤΡΙΝΟΣ:

ΑΣΥΡΜΑΤΙΣΤΕΣ

ΗΛΙΑΣ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ: Γενικός Υπεύθυνος Υπηρεσίας Ασυρμάτου
 ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΖΙΜΑΣ: (Γώγος) Ειδικός Αποκρυπτογράφος
 ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΑΚΡΙΒΟΣ: Πτυχιούχος Μηχανικός Ηλεκτρολόγος

ΝΙΚΟΣ ΜΑΝΙΑΣ, ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΙΑΚΩΒΟΥ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΞΕΠΟΥ-
ΛΙΑΣ, ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΑΒΛΑΣ. Στη Δύναμη
του Γενικού Στρατηγείου ήταν ακόμη κι άλλοι Ασυρματιστές,
αλλά ήταν αποσπασμένοι σε μακρινές μεγάλες Μονάδες του
ΕΛΑΣ. Τους αναφέρουμε: ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΡΤΙΝΗΣ, ΑΝΤΩΝΗΣ
ΠΕΠΕΣ (Πρόεδρος Παγκόσμιας Οργάνωσης Ασυρματιστών), ΣΠΥ-
ΡΟΣ ΝΟΝΗΣ, (Θαλασσινός), ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΣΤΡΑΚΑΣ, Π. ΘΕΟΤΟΚΑ-
ΤΟΣ, ΦΑΝΗΣ ΠΑΠΑΕΥΑΓΓΕΛΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΛΟΣΤΙΠΗΣ, ΓΡΗΓΟ-
ΡΗΣ ΝΑΚΟΣ, ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΙΦΑΝΤΟΣ, ΠΑΠΑΣ, ΤΣΑΠΡΑΖΗΣ.

Όλοι οι Ασυρματιστές, ήταν γλωσσομαθείς και προέρχονταν από
τον τακτικό Στρατό, την Αεροπορία, το Εμπορικό Ναυτικό και το
Πολεμικό Ναυτικό. Στην αρχή οι ασύρματοι ήταν παμπάλαιοι. Μετά,
τύπου LORENS, κατόπιν τύπος «Βαλιτσάκι» και κοντά στον Αύγουστο
του 1944, 16 ασύρματοι άθικτοι τύπου SIEMENS, που λαφυραγωγήθη-
καν από τον ΕΛΑΣ στη μάχη του Μακρυνόρους⁵. Κοντά στην Υπηρεσία
βρίσκονταν: Μπρούνο Μακαπάνε (Μαρκονίστας) Ιταλός Τεχνικός,
Διευθυντής Εργοστασίου RADIO MARELLI (Μαρκονίστας) Δανιήλ Κο-
έν (Ειδικευμένος τεχνικός ασυρμάτου, Βολιώτης, Λύκος, Βενζινομηχα-
νικός, ειδικευμένος στις επισκευές ασυρμάτων.

Το Γενικό Στρατηγείο είχε τη μόνιμη έδρα του στο τριώροφο
σπίτι του Γιώργου Γεωργίου (Ρογκάτσου). Ο Στρατηγός Σαράφης
έμενε στο σπίτι του Λεωνίδα Θεόκλητου. Ο Άρης Βελουχιώτης
έμενε στο σπίτι του Αργύρη Θεοδωρόπουλου. Ο Γιώργος Σιάντος,
έμενε στο σπίτι του Σταύρου Δέπου. Ο Πέτρος Ρούσος, έμενε στο
σπίτι του Γιώργου Θεοδωρόπουλου. Ο Δεσπότης Κοζάνης (Ιωακείμ
Αποστολίδης) από την Κωνσταντινούπολη, έμενε στο σπίτι του
Κώστα Χατζή. Το Αναρρωτήριο του Γενικού Στρατηγείου στεγάζο-
νταν στο σπίτι του Χαράλαμπου Κατίκα: Διευθυντής Γιατρός Στέ-
λιος Κλειδωνάς, Σωκράτης Ποντικόπουλος, Γ. Γεωργιάς, Β. Σαμα-
ράς, Μπαρτζώκας, Παπαδημητρίου. Δημοτικό Σχολείο: Στο ισόγειο
λειτούργησε θεατρική σκηνή και αίθουσα ψυχαγωγίας. Λέσχη Αξιω-
ματικών. Λειτούργησε στο ισόγειο του Γενικού Στρατηγείου. Οι
ασυρματιστές έμεναν στα σπίτια της Ροδάνθης Θεοδωροπούλου
και Χ. Κατίκα. Φούρνος Στρατηγείου: Υπεύθυνος Φούρναρης, ο
Μήτσος Γελαδόπουλος με τη γυναίκα του Φρόσω, τα παιδιά του
Γιάννη, Νιόνιο και δύο Ιταλούς.

ΜΑΓΕΙΡΕΙΑ: Στον αχυρώνα του Γιάννη Δερμάρη.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΣΚΑΜΠΑΡΙΝΑΣ Ταγματάρχης ε.α. Υπασπιστής του Στρατηγού Στέφανου Σαράφη.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ: Προσωπικός φρουρός του Στρατηγού Σαράφη.

ΚΩΣΤΟΥΛΑΣ (ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΒΡΕΝΤΣΟΣ) Υπασπιστής του Άρη.

Στη διάθεση του Γενικού Στρατηγείου: Δανιήλ Κοέν, Εβραϊκής καταγωγής από τη Θεσσαλονίκη, γλωσσομαθής επτά ξένων γλωσσών. ΣΙΛΒΙΟ ΜΑΣΚΑΡΙΝΙ Ιταλός Υπολοχαγός, αντιφασίστας γλωσσομαθής διευθυντής Τράπεζας CAZA PIRISPARNIO της Αγκόνας, REIN HART VALTER, Γερμανός Αντιφασίστας, υπεύθυνος της «Ελεύθερης αντιφασιστικής οργάνωσης».

... Αντίκρυ από το Κεράσοβο, μιάμιση ώρα με τα πόδια η Βίνιανη. Ένα χωριό με 800 κατοίκους. Εδώ είχε την έδρα της η Πανελλήνια Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Η πρώτη ελεύθερη Κυβέρνηση του ΒΟΥΝΟΥ, δηλαδή Ανωτάτη Πολιτική Εξουσία της Ελεύθερης Ελλάδας. Είναι το κέντρο του Αγώνα, που έχει όλες τις ευθύνες για όλα τα ζητήματα. Παίρνει αποφάσεις για κάθε τί και χαράζει την πορεία σε όλες τις φάσεις του αγώνα. Ο λαός έχει δικό του λαϊκό κράτος με δικούς του εκπροσώπους. Η πρώτη σύνθεση, 10 Μαρτίου 1944: ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, ΕΜΜ. ΜΑΝΤΑΚΑΣ, Γ. ΣΙΑΝΤΟΣ, ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ, Κ. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

Δεύτερη τελική σύνθεση, 19 Μαρτίου 1944: ΑΛΕΚΟΣ ΣΒΩΛΟΣ, ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Γ. ΣΙΑΝΤΟΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΜΑΝΤΑΚΑΣ, Κ. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, ΗΛΙΑΣ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ, ΠΕΤΡΟΣ ΚΟΚΚΑΛΗΣ, ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚΟΣ ΑΣΚΟΥΤΣΗΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ ΧΑΤΖΗΜΠΕΗΣ.

Ο Κερασοβίτης ιερέας Γιώργος Ντάλλας έκανε και τις δύο ορκωμοσίες.

«Ο Παπαγεώργης Ντάλλας, γεννήθηκε στο Κεράσοβο σήμερα Κερασόχωρι Ευρυτανίας και αρχικά υπηρέτησε σαν δημοδιδάσκαλος μέχρι το 1930 σε διάφορα Δημοτικά Σχολεία της Ευρυτανίας. Το έτος 1918 χειροτονήθηκε Ιερέας Κερασόβου και υπηρέτησε σαν Εφημέριος μέχρι το 1945, που μετατέθηκε στη Μητρόπολη Φθιώτιδας.

Κατά την εποχή του Πολέμου, ο Παπαγεώργης Ντάλλας, σαν Γενικός Αρχιερατικός Επίτροπος του Μητροπολίτη Ναυπακτίας και Ευρυτανίας, εκπροσώπησε τον Μητροπολίτη στην τελετή ορκωμοσίας των μελών της Κυβέρνησης της ΠΕΕΑ στο χωριό Βίνιανη Ευρυτανίας το έτος 1944». (Από πληροφορίες που έδωσε ο γιος του Παύλος Ντάλλας).

9. ΟΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Εδώ στην Ευρυτανία, συγκεντρώθηκαν οι διαλεχτοί της ελληνικής διάνοησης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ

Αλέκος Σβώλος, Αγγ. Αγγελόπουλος, Πέτρος Κόκκαλης, Γεώργιος Γεωργαλάς, Γεώργιος Σημίτης, Γιάννης Σωτηρίου, Γιάννης Μηλιάδης, Δημήτριος Πάλλας, Γιάννης Ιμβριώτης, Ρόζα Ιμβριώτη, Μιχάλης Παπαμαύρος.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Νίκος Καρβούνης, Τάκης Χατζής, Βασίλης Ρώτας, Γιώργος Κοτζιούλας, Γεράσιμος Σταύρου (Σταυρολέμης-Μεμάς).

ΖΩΓΡΑΦΟΙ

Δημήτρης Μεγαλίδης, Γιώργος Δήμου, Δημήτριος Γιολδάσης, Βάλιας Σεμερτζίδης, Μίνως Αργυράκης, Γιώργος Λυδάκης, Ηλίας Φέρης, Κώστας Θετταλός, Αλέκος Κοντόπουλος, και ο Ιταλός αντιφασίστας Μάριο Μιλάνι.

ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ

Βάσος Γεωργίου, Αλέκος Καρέρ, Ορφέας Οικονομίδης, Κώστας Καραγιώργης, Κώστας Βιδάλης, Μπάμπης Κλάρας, Σόλων Γρηγοριάδης, Θανάσης Ζαφειρόπουλος, Γιώργος Ζωϊτόπουλος, Νίκος Ραμαντάνης, Τάκης Φίτσιος, Δημήτριος Καραντώνης, Νίκος Παπαπερικλής, Σταύρος Γιαννακόπουλος.

Ο ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Έστησε το εργαστήρι του αρχικά στο σπίτι του Θανάση Κολοκυθά και μετά στο σπίτι της Κατερίνας Καροπλεσίτη. Εφό-

δια: Μια φωτογραφική μηχανή «Φόϊγκλεντερ» τύπου Ρόλεϊ Φλεξ. Μια δεύτερη μηχανή με φακούς «ΤΣΑΪΣ». Μια μεγεθυντική μηχανή «ΛΕΪΤΖ» 380 φιλμ «Κόντακ» και «ΑΓΚΦΑ». Μια τυπωτική μηχανή. Υγρά, σκόνες, θερμόμετρο, λεκανάκια και δυο τρίποδες. Χαρτιά ψηλά, γυαλιστερά και καρτονές «ΙΛΦΟΡΝΤ». Πλάκες κατ φιλμ σε 30 μεγάλα κουτιά. Ο Μελετζής δραστήριος γνώστης της φωτογραφικής τέχνης, κινήθηκε σ' όλο το χωρο της Ευρυτανίας, με σκοπό να αποθανάτισει την αντίσταση του Ελληνικού Λαού. Συνολικά έβγαλε τρεις χιλιάδες φωτογραφίες, τις οποίες διέσωσέ σχεδόν όλες και σε άριστη κατάσταση, παρά τους κατατρεγμούς και την εξορία του στην Ελ Ντάμπα (Αφρική), Φωτογραφίες του αγώνα που αποτελούν μνημεία Τέχνης και ανεπανάληπτα ντοκουμέντα.

ΗΘΟΠΟΙΟΙ

Άννα Ξένου, Σπύρος Δήμος.

ΣΥΝΘΕΤΕΣ

Αλέκος Ξένος, ΟΠΕΡΑΤΕΡ: Γιάννης Νισυρίου, Θόδωρος Παπαδούκας (τράβηξαν 5 χιλιάδες μέτρα ταινίες - ντοκουμέντα, που στη μεταπελευθερωτική δίνη, χάθηκαν όλα). ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ: Νίκος Ακίλογλου. ΜΠΕΡΝΤΕΣ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ: Γ. Τρυποκάρης. ΛΑΪΚΟΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ: Γιώργος Κουτούκος, Νίκος Καμβύσης - Τραγούδι - κιθάρα, κωμικά σκετς. ΜΟΥΣΙΚΗ ΜΠΑΝΤΑ: Μαέστρος Γ. Λαγός. ΠΑΙΔΙΚΑ ΣΥΣΣΙΤΙΑ: Υπεύθυνη η γιατρίνα Λένα Ζάππα και Τάσσος Ζάππας.

ΚΛΗΡΟΣ

Γερμανός Δημάκος, αρχιμανδρίτης, από τη Γορτυνία. Ψευδώνυμο ΑΝΥΠΟΜΟΝΟΣ, ηγούμενος Μονής Αγάθωνος, αχώριστος σύντροφος του Άρη Βελουχιώτη. Δημήτριος Χολέβας [Παπακουμπούρας] (Παπαφλέσσας), Κ. Τσουβελέκης Στάθης Κτενάς, Απόστολος Βεργίνης, Γιώργος Ντάλας, Κερασοβίτης, Κώστας Παπανικολάου, Χρήστος Πέππας, Δ. Βαστάκης εθνομάρτυρας, Αθ. Παπαστάθης, Ιερέας Μικρού Χωριού, όμηρος των Ιταλών στην Λαμία (1942-43). Τολμηροί μαχητές οι παραπάνω ιερείς, με το τουφέκι στο χέρι πολέμησαν τους κατακτητές. Μα και οι άλλοι ιερείς της Ευρυτανίας στάθηκαν φλογεροί κήρυκες του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Εδώ έδωσαν όλες τις δυνάμεις

τους, για την ανακούφιση της δυστυχίας του Ελληνικού Λαού. Εδώ στην Ευρυτανία βρήκε ασφαλές καταφύγιο και ο Μητροπολίτης των Εβραίων της Ελλάδας, Αρχιεραβίνος, Π. Μπαρζιλιάι.

ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ

Στέφανος Σαράφης, Εμμανουήλ Μάντακας, Δημήτριος Φλούλης, Βασίλης Τζότζος, Δημήτρης Ματσούκας, Παναγιώτης Νάσης, Ευριπίδης Μπακιρτζής, Κώστας Τσαμάκος, Δημήτριος Ψιάρρης, Γεράσιμος Αυγερόπουλος, Νεόκοσμος Γρηγοριάδης, Πτολεμαίος Σαρηγιάννης.

10. ΟΙ ΞΕΝΕΣ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΣΤΗ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ

ΑΓΓΛΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Στα βουνά της Ευρυτανίας, έδρευε μόνιμα το Κλιμάκιο του Σ.Μ.Α. (Στρατηγείο Μέσης Ανατολής). Είναι δώδεκα οι άγγλοι και παραθέτουμε τα ονόματά τους: Έντυ Μάγιερς (αρχηγός - Χάρης), Χριστόφερ Μόγκιου Γουντχάουζ (υπαρχηγός - Κρις - Ευάγγελος) Ντένις Χάμσουν, Νατ Μπάρκερ, Άρθουρ Έντμοντς, Τομ Μπάρνες, Τζων Κουκ, Ίντερ Τζιλλ, Θέμης Μαρίνος, Έλληνας διερμηνέας από την Ζάκυνθο), Φίλιπς, Τσίτις, Ααρών Ντηρ, Μάικλ Κουρί.

Οι παραπάνω και οι Άγγλοι σαμποτέρ, ήταν όλοι έφεδροι και εθελοντές και δεν ήταν αξιωματικοί.

Έπεσαν με αλεξιπτωτα με ειδικό σκοπό να γκρεμίσουν τη γέφυρα του Γοργοπόταμου και αμέσως να γυρίσουν στο Κάιρο. Όμως, δεν γύρισαν, αλλά παρέμειναν στην Ευρυτανία, στα χωριά Μπριάντζα και Βίνιανη. Αποκαλύπτουμε, ένα σπουδαίο μήνυμα: Στις 17 Δεκεμβρίου 1942, έπεσε στο αρχηγείο του Ζέρβα στην Ήπειρο, ο Νεαρός Νεοζηλανδός δημοσιογράφος Μπιλ Τζόρνταν, κομιστής νέων εντολών του ΣΜΑ προς τον αρχηγό Έντυ Μέγιερς. Να ποια ήταν η εντολή:

«Όλοι οι αλεξιπτωτιστές θα μείνουν στην Ελλάδα. Και όχι μόνο θα μείνουν, αλλά θα πέσουν και πολλοί άλλοι αλεξιπτωτιστές ακόμη»

Σα συνέπεια είχε οι άγγλοι να αναγκαστούν την ονομασία «Στρατιωτική Αποστολή» να την μεταλλάξουν σε «Πολιτική Αποστολή». Και ο ρόλος της ήταν ασαφής.

Έτσι σ' όλο το διάστημα της Αντίστασης, στα Ευρυτανικά βουνά, έπεσαν κι άλλοι πολλοί αλεξιπτωτιστές. Αναφέρουμε όσα ονόματα συγκεντρώσαμε:

ΑΓΓΛΟΙ: Ρόου Τόμσον, Λεμπρόκ, Ντέρμπιτ, Τάρμακ, Φίλπορτ, Γκιόυς, Αρθούρος Χέρμπερτ, Χάμμοντ Εγκς, Ρος Μπούουερ, Χούμπερ, Μίλμοτ, Μπέρκετς, Μόργκαν, Τζεφ, Ιντο, Ντον Στήβενς Φορστ, Νταν Σιμθ, Ντέιβιντ, Φρέντυ Ρόδερχαμ (Τομ Μπράουν), Αμίσο.

ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ: Φορντ, Λέυ, Ουάινες, Ντέιβιντ Ουάλας, Τζέρυ Γουάινες

ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΟΙ: Άρθουρ Έντμοντς, Ντόναλντ Στοτ, Χάμπαρτ, Μόρτον.

ΠΟΛΩΝΟΣ: Κούλα.

ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Τη νύκτα 28 Ιουλίου 1944, προσγειώθηκε στο ανάρτικο αεροδρόμιο της Νεράϊδας, ένα σοβιετικό αεροπλάνο, με πιλότο τον Γκεωργκίεφ. Οι οκτώ σοβιετικοί αξιωματικοί ήταν: Γρηγόρη Ποπώφ αντισυνταγματάρχης αρχηγός αποστολής, Βασίλη Τσερνίτσεφ αντισυνταγματάρχης, οι ταγματάρχες Τρογιάν, Ιβανώφ, Καραμάκωφ και οι υπολοχαγοί ασυρματιστές, Μίσα, Νικολάι, Παυλώφ. Καθώς και ο έλληνας διερμηνέας, που τον έφεραν μαζί τους, Χρήστος Βουτουρίδης.

Στο αεροδρόμιο τους υποδέχτηκαν εκ μέρους του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, ο υπολοχαγός Σωκράτης Ποντικόπουλος και ο ανθυπολοχαγός Γιώργος Κυριακού. Η Σοβιετική Στρατιωτική αποστολή, εγκαταστάθηκε στη συνοικία Μάγειρο, λίγο έξω από το χωριό Κεράσοβο...

... Οι Γερμανοί τσακίζονται. Κυρίαρχο σ' όλη την Ελλάδα, το ΕΑΜ. Οι ιαχές από τις ζητωκραυγές της Νίκης, ασταματητες.

Τούτες τις στερνές μέρες του πολέμου, στις 25 Σεπτεμβρίου 1944, το Γενικό Στρατηγείο παρουσιάζει την παρακάτω εικόνα.

«1. Γενικο Στρατηγείο. Στρατιωτικός αρχηγός Σαράφης Στέφ., υποστράτηγος. Καπετάνιος Άρης Βελουχιώτης. Επιτελάρ-

χης συνταγματάρχης μηχανικού Πετρουλάκης Δ., I γραφείο αντισυνταγματάρχης πυροβολικού Μπαρούτσος Μ. II γραφείο αντισυνταγματάρχης πεζικού Προυκάκης Χ. III ταγματάρχης πεζικού Μακρίδης Θ. IV γραφείο αντισυνταγματάρχης πυροβολικού Κοσμόπουλος. Διεύθυνση ΕΛΑΝ, επισημναγός Μακρίδης Σ. Διεύθυνση μηχανικού ταγματάρχης μηχανικού Κουτσομητόπουλος Κ. Διεύθυνση διαβιβάσεων ταγματάρχης μηχανικού Λαλόπουλος Γ. Διεύθυνση αυτοκινήτων ταγματάρχης αυτοκινήτων Φλούλης Β. Διεύθυνση υγειονομικής υπηρεσίας επίτροπος Κλειδωνάς Στέλιος. Διεύθυνση ελέγχου επισημναγός επιμελητείας Μωραΐτης Α. διεύθυνση δικαστικού λοχαγός δικαιοσύνης Τραγανίτης Αθ.

Το επιτελείο λειτουργούσε πολύ καλά. Τηλεφωνική επικοινωνία με Μεραρχίες Θεσσαλίας, Ηπείρου, Στερεάς και Ομάδα Στερεάς. Επικοινωνία με ασύρματο με ομάδες μεραρχιών, μεραρχίες, VI ταξιαρχία και συντάγματα 54, 7, 30 και 34.

Τάγμα Γενικού στρατηγείου με δύο λόχους πεζικού, λόχο πολυβόλων και λόχο μηχανημάτων εξασφάλιζε την υπηρεσία και φρουρά του Γενικού στρατηγείου. Δύναμη περίπου 500 άντρες.

2) Ομάδα Μεραρχιών Στερεάς Ελλάδας. Στρατιωτικός αρχηγός Τσαμάκος Κ. υποστράτηγος. Καπετάνιος Τάσος Λευτεριάς. Επιτελάρχης συνταγματάρχης μηχανικού Καραγιάννης Ιω. Πλήρες επιτελείο, σύνδεση τηλεφωνική και με ασύρματο με Γενικό στρατηγείο και μεραρχίες της. Λόχος στρατηγείου δύναμη 200 ανδρών περίπου.

α) II Μεραρχία Αττικοβοιωτίας. Στρατιωτικός αρχηγός συνταγματάρχης πεζικού Ρήγος Κ. Καπετάνιος Ορέστης. Επιτελάρχης λοχαγός Σαμαρίδης Γ. Πλήρες επιτελείο και διευθύνσεις υπηρεσιών. Τηλεφωνική σύνδεση με μονάδες του πλην 7ου συντάγματος, με ομάδα Στερεάς και Γενικό Στρατηγείο. Λόχος Στρατηγείου, 34 σύνταγμα πεζικού, 2ον σύνταγμα πεζικού, νοσοκομείο και χειρουργείο. Λόχος μηχανικού, λόχος διαβιβάσεων. Συνολική δύναμη περίπου 4.000 άνδρες.

β) XIII Μεραρχία Στερεάς Ελλάδας. Στρατιωτικός αρχηγός υποστράτηγος Ματσούκας Δημ. Καπετάνιος υπολοχαγός Καλίνος Θ. Επιτελάρχης αντισυνταγματάρχης Παπαθανασίου Αθ. Πλήρες

επιτελείο και διευθύνσεις υπηρεσιών. Τηλεφωνική σύνδεση με όλες τις μονάδες της, με ομάδα Μεραρχιών Στερεάς και Γενικό στρατηγείο. Σύνδεση με ασύρματο με ομάδα Μεραρχιών Στερεάς και Γενικό Στρατηγείο. Λόχος στρατηγείου, 36 σύνταγμα πεζικού, 5/42 σύνταγμα ευζώνων, 52 σύνταγμα πεζικού, πυροβολαρχία ορειβατικού πυροβολικού 7.5, νοσοκομείο και χειρουργείο, λόχος μηχανικού, λόχος διαβιβάσεων. Συνολική δύναμη περίπου 5.000 άνδρες»⁷.

Ο λαός ορθώθηκε σ' ένα παλλαϊκό μέτωπο κατά των τυράννων στην πιο μεγάλη εθνική του δύναμη. Αμέτρητοι οι νεκροί, και οι θυσίες. Μα ο λαός δεν λύγισε, γεμάτος ηρωισμό αγωνίστηκε για τη συντριβή του φασισμού, για την ποθητή απελευθέρωση. Σ' αυτό τον αγώνα η Ευρυτανία πρωτοστάτησε με τον τρόπο της.

Η Εθνική Αντίσταση, η πιο τρανή σ' όλη την Ευρώπη, συνιστά τις πιο περήφανες σελίδες της νεώτερης Ελληνικής Ιστορίας.

Χρόνια περήφανα, χρόνια δοξασμένα, τα χρόνια της εποποιίας της Εθνικής μας Αντίστασης.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλέπε συνοπτικό βιογραφικό του πιο κάτω.
2. Ερμής: Βασίλης Πριόβολος, δάσκαλος από το χωριό Χρύσω Ευρυτανίας. Ο Ερμής βγήκε στο αντάρτικο από την αρχή-αρχή. Έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημιουργία του ΕΛΑΣ στο χώρο της Ευρυτανίας. Διετέλεσε στρατιωτικός υπεύθυνος του Αρχηγείου Ευρυτανίας. Ο Ερμής στάθηκε μια ξεχωριστή μορφή του Αντάρτικου στη Ρούμελη.
3. Βλέπε Φ. Γελαδόπουλου: «Η 13η Μεραρχία του ΕΛΑΣ, τα εφόδια και ο Κουβαλητής», Αθήνα 1975.
4. Από το βιβλίο του Στρατηγού Σαράφη «Ο ΕΛΑΣ», 1946, σελίδα 193.
5. Βλέπε σχετικό βιβλίο του Φ. Γελαδόπουλου: «Η Μαρία Δημάδη», 1982.
6. Βλ. Σχετικό βιβλίο του Φ. Γελαδόπουλου: «Σπύρος Μελετζής, ο φωτογράφος του Αγώνα», 1984.
7. Από το βιβλίο του Στέφανου Σαράφη, «ΕΛΑΣ», όπ. παρ. 363.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδελφότης Μικροχωριτών: ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΧΡΕΟΣ, 1993
- Αδελφότης Μικροχωριτών, «Η Εθνική Αντίσταση στην Ευρυτανία: Μνήμη για τα 50 χρόνια από τη μάχη του Μικρού Χωριού, 1992
- Στέφανου Σαράφη: Ο ΕΛΑΣ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ, 1946
- Δημήτρη μεγαλίδη: ΤΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ, ΑΘΗΝΑ 1976
- Σπύρου Μελετζή: ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΑ ΒΟΥΝΑ, ΑΘΗΝΑ, 1976
- Χάγκεν Φλάϊσερ: ΣΤΕΜΜΑ ΚΑΙ ΣΒΑΣΤΙΚΑ, Παπαζήσης (Χ. Χρ.)
- Μέγιερς Έντυ: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΛΟΚΗ, Εξάντας 1976
- Γουντζάουζ: «ΤΟ ΜΗΛΟ ΤΗΣ ΕΡΙΔΟΣ», Εξάντας 1976
 «ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ», ΑΘΗΝΑ, 1982
- Λάζαρου Αρσένη: Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ, 1966
 ΑΡΗΣ ΒΕΛΟΥΧΙΩΤΗΣ, ΚΥΨΕΛΗ 1964
 ΣΤ' ΑΡΜΑΤΑ, ΣΤ' ΑΡΜΑΤΑ, ΓΙΑΝΝΙΚΟΥ 1962
 ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1961
- Επιθεώρηση Τέχνης: ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ, Μάρτιος 1962,
- Φοίβου Γρηγοριάδη: ΤΟ ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ, ΚΑΜΑΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ 1964
- Δ. Νικηφόρου: ΑΝΤΑΡΤΗΣ ΣΤΑ ΒΟΥΝΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1965
- Πάνου Βασιλείου: ΧΡΟΝΙΚΟ ΘΥΣΙΑΣ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ, ΑΘΗΝΑ, 1962
- Γιώργου Κοτζιούλα: ΟΤΑΝ ΗΜΟΥΝ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΗ, ΘΕΜΕΛΙΟ 1956
- Δημήτρη Χριστόπουλου: ΤΟ ΚΑΛΠΑΚΙ, 1930
- Φ. Γελαδόπουλου: ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΔΗ, ΗΡΩΪΔΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, ΑΘΗΝΑ
 1982
- Φ. Γελαδούπουλου: ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΕΤΖΗΣ, Ο ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ,
 ΑΘΗΝΑ, 1984
- Φ. Γελαδόπουλου: 13η ΜΕΡΑΡΧΙΑ ΤΟΥ ΕΛΑΣ, ΑΘΗΝΑ 1975
- Δομνίστα: ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, 1992.*

II

Δεύτερη Συνεδρία (29.9.1994)

**Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941-1944)**

Πρόεδρος: Γ. Γιανουλόπουλος, Πάντειο Παν/μιο

Εισηγητές: Α. Ρήγος, Πάντειο Παν/μιο

Γ. Παπαϊωάννου, Νομικός, οικονομολόγος

Β. Νεφελούδης, τ. Βουλευτής

Στ. Μπαμπανάσης, Παν/μιο Αιγαίου

Γ. Μαργαρίτης, Παν/μιο Κρήτης

Αστικός Πολιτικός Κόσμος & Ένοπλη Αντίσταση

Του Άλκη Ρήγου

Μια πικρή αίσθηση κυριαρχεί μέσα μου – οφείλω να σας ομολογήσω απ' αρχής – το τελευταίο διάστημα, για όλα όσα με συνέχουν ως άνθρωπο, ως πολίτη, ως δάσκαλο.

Μια αίσθηση ματαιότητας, που γίνονταν εντονότερη όσο πλησίαζε η ώρα τούτου του Συνεδρίου. Ποιόν άραγε αναρωτιόμουν κι αναρωτιέμαι θα ενδιαφέρουν όλα όσα κατατεθούν σ' αυτό, πέρα από τους τελευταίους εναπομείναντες εκείνης της εποχής και κάποιους ιδιόρρυθμους και εν τέλει περιθωριακούς πανεπιστημιακούς;

Τί αντίκρουσμα θα έχουν όσα πούμε στις εισηγήσεις και τις παρεμβάσεις μας για το χτες, σ' ένα κοινωνικό γίγνεσθαι που δεν θέλει νάχει μνήμη;

Σε τούτα τα τελευταία χρόνια ενός θνήσκοντος μέσα σε σπασμούς αιώνα, που είδε όλα τα ανθρωπιστικά κι απελευθερωτικά του οράματα όχι απλά να κείτονται γύρω του συντρίμια, αλλά και εδώ το τραγικότερο θάλεγα, να έχουν μετατραπεί και στο ακριβώς αντίθετό τους, μέσα από την κυριαρχία μιας αγοραίας λογικής και μιας εμπειρικής διαχείρισης των πάντων.

Κι όμως εσύ παρ' όλα αυτά να θέλεις, να επιμένεις, να ανασκαλεύεις το χτές. Να διατείνεσαι ότι χωρίς βαθύτερη και ουσιαστικότερη γνώση του, κατανόηση του σήμερα δεν είναι δυνατό να υπάρξει.

Και σχίζοντας τα πέπλα της επιφάνειας που το καλύπτουν – πέπλα προκαταλήψεων και προπαγάνδας ποικίλων και αλληλοσυγκρουομένων συμφερόντων κι αντιλήψεων, εκ των υστέρων δήθεν αντικειμενικών θεωρήσεων και κομματικό - ιδιοκτησιακών καταστάσεων – να επιχειρείς να αναπλάσεις μέσα σου μια ολάκερη εποχή, τις δυναμικές κι αδράνειές της, τους ρόλους π' άνθρωποι, κόμματα, οργανώσεις, κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις έπαιξαν, για να μπορέσεις να απαντήσεις έστω και προσωρινά – μια που στο ιστορικό γίγνεσθαι κάθε απάντηση

παραμένει πάντα σ' ένα βαθμό προσωρινή κι ανατρέψιμη και ευτυχώς – στα γιατί και στα διότι του τότε.

· Να συγκροτήσεις επιτέλους μια υπόθεση εργασίας βασισμένη στο ολοένα και διευρυνόμενο υλικό και τις επεξεργασίες του, που συνεχίζουν να βλέπουν το φως της δημοσιότητας πενήντα τόσα χρόνια από το τότε – όπως τα πρόσφατα, σημαντικά και ντοκουμενταρισμένα νεότερων επιστημόνων του Mazower και του Γιώργιου Μαργαρίτη πέρσυ, της Τασούλας Βερβενιώτη φέτος¹ – απόδειξη θέλω να πιστεύω της ανάγκης κατανόησης, πέρα από συναισθηματικές φορτίσεις, της σημαντικής τούτης περιόδου.

Μιας περιόδου που αν δεν θέλουμε να μένουμε άλλο σε διάφορα ηχηρά κυρίαρχων μέχρις και τις μέρες μας πολιτικών μύθων – άλλοθι:

α. Περί ξενικών επεμβάσεων και δακτύλων μυστικών υπηρεσιών αιώνιο άλλοθι – όπως γράφει ο Νίκος Σβορώνος στην ανάλυσή του για τα σαράντα χρόνια του Ε.Α.Μ.² – της νεοελληνικής ιστοριογραφίας.

β. Καλών για κακών αρχηγών - μεσιτών που ξεκομμένοι λίγο ή πολύ από το κοινωνικό γίνεσθαι άγουν και φέρουν τους λαούς ως πιόνια σε σκακέρα ανάλογα με τα ατομικά τους προτερήματα ή ελαττώματα και βέβαια την τύχη τους.

γ. Μιας συνωμοτικής αντίληψης της ιστορίας, που θέλει να αγνοεί τις πραγματικότητες οι οποίες συνθέτουν το κάθε υπό εξέταση γεγονός, ψάχνοντας την υποτιθέμενη συνωμοσία που καταστρώνουν στο πίσω μέρος του κεφαλιού τους οι φορείς δράσης του, κυρίαρχο στοιχείο για την περίοδο που εξετάζουμε της «εθνικόφρονος» ιστοριογραφίας³.

δ. Ενός καλού, ηρωικού και πάντα προδομένου λαού, χωρίς ταξικές καταγωγές κι εντάξεις ο οποίος δεν ευθύνεται τελικά ποτέ και για τίποτε, έτσι ενιαία κι αδιαίρετα που αντιμετωπίζεται, κυρίαρχο στοιχείο της αριστερής κυρίως κομμουνιστικοκομματικής ιστοριογραφίας.

Πολιτικών μύθων-άλλοθι εν τέλει που το μόνο που κατορθώνουν είναι να συσκοτίζουν με την αχλύ τους και την μεγαλόστομη ρητορία που τους περιβάλλει τις αντιφάσεις και τις

δυναμικές που συγκροτούν το κοινωνικό - πολιτικό γεγονός αυτό καθ' αυτό.

Η ανάγκη ξεπεράσματος όλων αυτών, μας οδηγεί πρωταρχικά στην απαίτηση κατανόησης:

- ◆ της όλης οικονομικο-κοινωνικής και ιδεολογικο-πολιτικής πραγματικότητας που συνέθετε τον κοινωνικό μας σχηματισμό στην ανατέλλουσα δεκαετία του 1940,

- ◆ των δυνάμεων και δυναμικών που τον συγκροτούσαν και τον εξέφραζαν,

- ◆ του διεθνούς περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρα και κινείται, τόσο η κοινωνική, όσο και η πολιτειακή και πολιτική πράξη,

- ◆ της συμπύκνωσης θεωρητικά και πρακτικά όλων αυτών, τη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία της ανάμειξης στον πόλεμο και της τριπλής κατοχής, σε επίπεδο όχι πια μόνο κρατικής μηχανής - όπως για όλες τις άλλες ιστορικές περιόδους του νεοελληνικού κράτους - αλλά κυρίως κοινωνικής δυναμικής.

Μια που από την 28η Οκτωβρίου - για πρώτη φορά από τον καιρό των χρόνων κι αγώνων της Εθνικής Ανεξαρτησίας της δεκαετίας του 1820 - η νεοελληνική κοινωνία προβάλλει στο πολιτικο-κοινωνικό προσκήνιο απ' ευθείας κι επιτακτικά: ανατρέποντας σε πρώτη φάση τις λογικές του αστυνομικού «κράτους εκτάκτου ανάγκης»⁴ της 4ης Αυγούστου και των στρατιωτικών επιτελών του. Μετατρέποντας τον πόλεμο στα βουνά της Αλβανίας από σύρραξη δύο στρατευμάτων - για πρώτη επίσης φορά σε παγκόσμια σύγκρουση - σ' ένα λαϊκό-απελευθερωτικό αγώνα καθολικής αντίστασης στο φασισμό. Γεγονός που όπως γράφαμε και παλιότερα αποτελεί άλλωστε και την σημαντικότερη συμβολή της Ελλάδας σ' αυτό τον πόλεμο⁵. Ανατρέποντας σχέδια και μεθοδεύσεις κι αναγκάζοντας την κυβερνώσα μερίδα της αστικής τάξης να ηγηθεί ενός πολέμου που δεν ήθελε και η οποία κατανοούσε ότι την υπερέβαινε⁶.

Το πνεύμα αυτό της ηττοπάθειας βέβαια για να είμαστε ειλικρινείς δεν αφορούσε μοναχά το κύκλωμα του δικτάτορα, την βασιλική αυλή και το επιτελείο. Σήμερα γνωρίζοντας αρκετά από τα ντοκουμέντα εκείνης της εποχής ξέρουμε ότι, οι

ίδιες αντιλήψεις διακατείχαν και τους αστούς αντιπάλους του καθεστώτος όπως τον Γεώργιο Καφαντάρη, τον Γεώργιο Παπανδρέου ή τον στρατηγό Πλαστήρα που είχε μάλιστα προχωρήσει από τη Γαλλία που βρίσκονταν εξόριστος και σε ιδιαίτερες επαφές με τους Νασιί7.

Ο λόγος του Γώργου Σεφέρη στο «Χειρόγραφο Σεπ. '41» είναι αποκαλυπτικός.

«Το μόνο γενικότερο συμπέρασμα που βγάζω και που με ανησυχεί είναι η καταπληκτική διαφορά του λαού και της συτεχνίας των αρχόντων του, – σ' όποιο κόμμα κι αν ανήκουν... (που) έκαναν το ό,τι μπορούσαν για να παραδώσουν την Ελλάδα χειροπόδαρα δεμένη στους Γερμανούς»8.

Μια που ο όλος τρόπος συγκρότησης και συνειδητοποίησης των ελλήνων αστών9 δεν τους επέτρεπε να αναχθούν σε «εθνική τάξη»10. Εξηγώντας παράλληλα και την κυρίαρχη μέχρι τις μέρες μας ασάφεια στις κοινωνικές δομές και τους σύμφωνα με τον Νίκο Σβορώνο «βραδείς και ανώμαλους ρυθμούς στην πορεία της και τα ανολοκλήρωτα αποτελέσματα των πολιτικών της αγώνων»11. Την όλη «Ελληνική Αρρώστια» μέσα από την οποία ο Δημήτρης Γληνός προσδιορίζει «την κατώτερη ποιότητα της ελληνικής αστικής τάξης – ... την ψυχοσύσταση, τη νοοτροπία, τον ιδεολογικό της κόσμο και τις ηθικές της ροπές»12. Εξηγεί επίσης τα βαθύτερα αίτια της ορθής διαπίστωσης του συντηρητικού ιστορικού της εποχής Γρηγορίου Δαφνή ότι: «καθ' όλην την περίοδον του μεσοπολέμου, η ελληνική αστική τάξις, η οποία ευρίσκετο εις σημείον ακμής προσεπάθησε να αποκτήση ιδεολογικόν περιεχόμενον και να παρουσιάση συνοχήν και οργάνωσιν. Δεν το επέτυχεν»13. Παράλληλα το παλιό ενδογενετικό ρήγμα του Διχασμού δρα αποσταθεροποιητικά, χωρίζοντας τις κατά τα άλλα κοινωνικά απόλυτα αλληλέγγυες μερίδες της αστικής τάξης σε δύο πάνω-κάτω ισοδύναμους αριθμητικά πολιτικούς κόσμους.

Ενώ το κοινωνικό βάρος των μικροαστικών στρωμάτων τα οποία συγκροτούν τη βάση και των δύο πολιτικών κόσμων, επιδρά έντονα και αποσταθεροποιητικά στίς στρατηγικές οικονομικές τους επιλογές, που αδυνατούν να απαντήσουν στις συν-

θήκες κρίσης της δεκαετίας του '30, στις αυξημένες απαιτήσεις αυτών των στρωμάτων.

Την ίδια ώρα που μια νεόκοπη και αρνητικά συνειδητοποιημένη – για λόγους κυρίως εξωοικονομικού καταναγκασμού¹⁴ – 'εργατική τάξη προβάλλει απαιτητικά στο κοινωνικό-πολιτικό προσκήνιο παρά το πραγματικό μέγεθος και βάρος της – για πρώτη φορά επίσης – μ' ένα ανατρεπτικό για την μέχρι τότε αστική διαχείριση, όραμα μιας νέας κοινωνικής οργάνωσης, απαλλαγμένης από την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο¹⁵.

Όραμα που κι όλας μέσα από τις συνθήκες του πρώτου Μεγάλου Πολέμου είχε ανατρέψει την πάλαι ποτέ Τσαρική Ρωσία και είχε εδραιώσει μια νέα κοινωνική πραγματικότητα που διατείνονταν ότι έφερε την εργατική τάξη στην εξουσιαστική διαχείριση.

Με αγροτικά στρώματα τα οποία ως τα πολυπληθέστερα του κοινωνικού σχηματισμού υφίστανται και το κύριο βάρος του πολέμου την ίδια περίοδο που τα προβλήματα αναπροσαρμογής τους, – λόγω κυριαρχίας του Καπιταλιστικού Τρόπου Παραγωγής, βίαιου εκχρηματισμού της παραγωγικής του διαδικασίας, αφομοίωσης νέων πληθυσμών, μειονοτικών αντιθέσεων ποικίλων κατευθύνσεων κι αντιλήψεων σ' όλο το μήκος και πλάτος των νέων χωρών, – εντείνουν δυναμικές απαγγίστρωσής τους από την φύση συντηρητική τους δομή¹⁶.

Όλα τούτα – που σχηματικά αλλά ελπίζω όχι μανιχαϊκά αναφέραμε και τα οποία αν χρειαστεί στη συζήτηση μπορούμε αναλυτικότερα να εξηγήσουμε – εμπλεκόμενα:

– με την ανικανότητα της κυρίαρχης πολιτικής σκηνής να ανοίξει διεξόδους υπέρβασης της βασικής αντίφασης κάθε αστικής κρατικής κυριαρχίας ανάμεσα στις διακηρύξεις περί ισότητας και τις πράξεις κοινωνικής ανισότητας που την συνοδεύουν,

– τον κυρίαρχο την εποχή δικτατορικό μύθο εξαφάνισης δήθεν όλων των πολιτικών, ταξικών και ενδοταξικών αντιθέσεων μέσα στα πλαίσια ενός πανίσχυρου κράτους και ενός Αρχηγού - Οδηγού¹⁷,

– και τις εντεινόμενες ιμπεριαλιστικές αντιθέσεις λόγω πο-

λέμου όχι μόνον στον ευρύτερο γεωγραφικό μας χώρο αλλά και στο εσωτερικό της χώρας, καθιστούν από τις 28 Οκτωβρίου την εσωτερική αντίθεση του κοινωνικού σχηματισμού που περιράψαμε «ιστορικά αγιάτρευτη», όπως θα έλεγε και ο Ατόνιο Γκράμοσι¹⁸.

Η κατάρρευση του όλου αστικού κρατικού οικοδομήματος τον Απρίλη και Μάη του '41 κάτω από τον ενδοτισμό, τον δοσιλογισμό και την διάχυτη αίσθηση προδοσίας του πολεμικού αγώνα¹⁹, – από μια «ανάξια του Ελληνικού λαού... ηγετική τάξη»²⁰ – όπως διαπίστωνε πικρά ο συνείδητός αστός παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος – άνοιγε για πρώτη φορά από το '21 μέσα από τις διεργασίες που συντελούνταν στους κόλπους της ίδιας της κοινότητας και όχι του κρατικού της θεσμού, δρόμους όπως προαναφέραμε ξεπεράσματος των αγιάτρευτων αντιφάσεων, μέσα από την πράξη των ίδιων των πολιτών-παραγωγών της.

Ενώ οι εκφραστές, όλου του αστικού πολιτικού φάσματος από τις πρώτες κι όλες μέρες της εισόδου των γερμανικών στρατευμάτων στην Αθήνα ζητούσαν την «ψυχικήν αποστράτευση» των πάντων, χαιρέτιζαν τον σχηματισμό «Κυβέρνησης Εθνικής Ανάγκης» υπό τον Κουϊσίλιγκ «Πρωθυπουργό» Τσολάκογλου ή τηλεγραφούσαν οι πιο ενθουσιώδεις από αυτούς την... «ευγνωμοσύνην όλων των Αθηναίων προς τον ένδοξον Φύρερ του Γερμανικού Λαού»²¹. Μια που διάχυτη ήταν ανάμεσά τους η άποψη ότι η Ελλάδα εξεπλήρωσε στο ακέραιο τις όποιες υποχρεώσεις της προς τον κοινό συμμαχικό αγώνα και το μόνο που απέμενε «διά τους καλούς πατριώτας.. ήτο να κοιμηθούν και να ξυπνήσουν, όταν οι μεγάλοι μας σύμμαχοι θα μας έχουν ελευθερώσει»²². Αποδεικνύοντας περίτρανα την χασματική απόσταση που τους χώριζε από το αντιστασιακό φρόνημα, αυτή την «άνωνυμη ανάσταση» όπως η διαίσθηση του ποιητή υπερβαίνοντας τις ταξικές διαιρέσεις, ονοματίζει το διάχυτο λαϊκό-απελευθερωτικό πνεύμα που γεννιέται τους έξη μήνες αυτού του πολέμου²³. Πνεύμα που η ίδια η φύση των πολεμικών συγκρούσεων στα αλβανικά βουνά είχε εδραιώσει τόσο ανάμεσα στους μαχητές, όσο και ανάμεσα στους αμάχους²⁴.

«Ένας κόσμος παληός που έφαγε τα ψωμιά του καταστρέφεται» – έγραφε μια μπροσούρα του Κ.Κ.Ε. της εποχής – «μα στην ίδια ατμόσφαιρα κάθε άτομο ανασαίνει κι όλες κάτι το καινούργιο που γεννιέται»²⁵.

Και είναι η εργατική τάξη, ως τάξη και όχι βέβαια ως κόμμα, ως μηχανισμός στο όνομά της, η έκφραση αυτού του καινούργιου. Άλλωστε η αρχική στάση της ηγεσίας του Κ.Κ.Ε., κυριότερου αλλά όχι μόνου πολιτικού εκφραστή αυτής της τάξης, απέναντι στο Αντάρτικο ως μορφή ένοπλης πάλης, όσο κι αν προσπαθεί εκ των υστέρων τόσο το ίδιο, όσο – και εδώ το ειρωνικό οξύμωρο, – και η αγοραία αντικομμουνιστική προπαγάνδα, να μας πείσει για το αντίθετο, είναι τουλάχιστον θα έλεγα διφορούμενη και μάλλον αρνητική. Στη λογική που κυριαρχούσε ακόμη το παλιό συνταγολόγιο περί κινητοποιήσεων, διαδηλώσεων, απεργιών κ.λπ.²⁶, αλλά για όλα αυτά περισσότερα στην επόμενη εισήγηση.

Είναι λοιπόν η εργατική τάξη ως τάξη, που την ώρα εκείνη και σ' όλη την διάρκεια της τριπλής κατοχής, ορθώνεται ως η μόνη στην ιστορία του κοινωνικού μας σχηματισμού Εθνική τάξη ικανή να εκφράσει το λαϊκό-απελευθερωτικό όραμα υπέρβασης των συσσωρευμένων άλυτων προβλημάτων. Όραμα μέσω του οποίου συγκινεί και συνεγείρει τα αγροτικά στρώματα αλλά και σε μεγάλο βαθμό και τα μικροαστικά, καθώς και τις προοδευτικότερες μορφές των αστών, σ' ένα νέο συνασπισμό εξουσίας μέσω του Ε.Α.Μ. Σε μια νέα κοινωνική και πολιτική ηγεμονία αυτής της νέας εποχής, που αγκαλιάζει τη συντριπτική πλειοψηφία του ελληνισμού²⁷.

Το τί απέγινε αυτό το όραμα και τα γιατί, που ψήγματά τους νομίζω ότι έδωσα πριν, ξεφεύγει του πλαισίου της εισήγησης αυτής.

Όχι όμως και η συμπεριφορά των εκφραστών του παληού αστικού πολιτικού κόσμου, με τους οποίους μάταια προσπαθεί να βρει κάποια βάση συνεννόησης η ηγεσία του Ε.Α.Μ. και του Κ.Κ.Ε., που βρέθηκαν να εκπροσωπούν αυτό το πλατύ απελευθερωτικό λαϊκό κίνημα²⁸.

Μια που όπως υποστηρίζει και ο Νίκος Σβωρώνος «τα στενά

περιθώρια της τότε ηγετικής τάξης του έθνους, δεν μπορούσαν να ανεχθούν ούτε στον ελάχιστο βαθμό κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που θα απελευθέρωναν την ελληνική κοινωνία και που το άδηλο τέρμα τους προκαλούσε φόβο»²⁹. Ιδιαίτερα όσο συνειδητοποιούσαν ότι η μετατόπιση του κοινωνικο-πολιτικού άξονα προς τα αριστερα έφερνε στο προσκήνιο της πολιτικής σκηνής νέες κοινωνικές δυνάμεις, ερήμην των ίδιων και του παληού πρωταγωνιστικού τους ρόλου³⁰. Το κοινωνικό πρόγραμμα του Ε.Α.Μ.³¹, όσο συνετό και αν ήταν, αλλά πολύ περισσότερο, οι θεσμοί που ξεπήδαγαν στις απελευθερωμένες πειοχές, τα κηρύγματα περί εθνικής ανεξαρτησίας και κοινωνικής δημοκρατίας, η συγκρότηση οργανωμένων και πλαισιωμένων από αξιωματικούς του τακτικού στρατού ένοπλων δυνάμεων του Ε.Λ.Α.Σ., σε όλη σχεδόν την επικράτεια, ο σχηματισμός της Κυβέρνησης του βουνού, της Π.Ε.Ε.Α., με συμμετοχή μάλιστα και γνωστών αστικών ονομάτων, οι πράξεις αυτής της πρωτόγνωρης εξουσίας για νέες μορφές λαϊκής έκφρασης, δικαιοσύνης, διοίκησης, ισότιμης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στο όλο κοινωνικό γίγνεσθαι, τους προκαλούσαν υπέρμετρο φόβο, όπως άλλωστε και στους εκφραστές των οικονομικο-καπιταλιστικών συμφερόντων και στα στοιχεία από όλα τα κοινωνικά στρώματα που ζούσαν ή πίστευαν ακόμα σ' αυτά τα πλέγματα της αστικής εξουσίας, γιατί προφανώς και υπήρχαν βέβαια και τέτοια τμήματα μέσα σ' αυτό που ονομάζουν και οι μόν και οι δε αδιαφοροποίητο ως λαό.

Ας μην λησμονούμε ότι εδώ στην ορεινή απελευθερωμένη Ελλάδα δεν παίζονταν απλά ένα ένοπλο αντι-κατοχικό πολεμικό παιχνίδι, ξεπήδαγε καθημερινά και βαθύτερη μια στην κυριολεξία επαναστατική διαδικασία π' αγκάλιαζε τα πάντα, μα κυρίως τις ίδιες τις σχέσεις των ανθρώπων αναμεταξύ τους, που ακόμη και ένας καθόλου αντικειμενικός παρατηρητής όπως ο Κρις Γουντχάους αναγκάζεται να ομολογήσει όταν γράφει στο «Μήλον της έριδος»: «Αφού εξασφάλισε η Αντίσταση τον έλεγχο όλης της χώρας, εκτός από τις κύριες συγκοινωνίες που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί, έδωσε πράγματα που πριν ποτέ δεν ήταν γνωστά. Η επικοινωνία στα βουνά με ασύρματο,

αγγελιοφόρους ή τηλέφωνα δεν υπήρξε ποτέ τόσο καλή σε σύγκριση με την προηγούμενη ή την μετά το ΕΑΜ περίοδο. Ακόμα και αυτοκινητόδρομοι επισκευάστηκαν και προκειμένου να χρησιμοποιηθούν από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ... Τα πλεονεκτήματα του πολιτισμού, της κουλτούρας, ξεχύθηκαν στα βουνά για πρώτη φορά. Σχολεία, αυτοδιοίκηση, δικαστήρια, δημόσιες υπηρεσίες, που είχαν αποδιοργανωθεί κατά την διάρκεια του πολέμου λειτούργησαν και πάλι. Θέατρα, εργαστήρια, τοπικά κοινοβούλια, έκαναν την εμφάνισή τους επίσης για πρώτη φορά. Τον πατροπαράδοτο ατομισμό του Έλληνα χωρικού τον αντικατέστησε το ενδιαφέρον για την κοινοτική οργάνωση... Το ΕΑΜ πρωτοπορούσε σε κάτι που όλες οι κυβερνήσεις της Ελλάδας είχαν παραμελήσει: στη δημιουργία οργανωμένου κράτους στην ορεινή Ελλάδα. Όλες οι αρετές και τα ελαττώματα ενός τέτοιου πειράματος φάνηκαν καθαρά – γιατί όταν ένας λαός πού κανένας ποτέ δεν βοήθησε, αρχίζει να βοηθά τον εαυτό του, χρησιμοποιεί μεθόδους δραστικές που δεν είναι πάντοτε ωραίες. Οι λέξεις «λευτεριά» και «λαοκρατία» δονούσαν τον αέρα με το ιδιότυπο νόημά τους... Ότι κι αν έκαναν είτε (οι άλλες οργανώσεις) είτε η Β(ρετανική) Σ(τρατιωτική) Α(ποστολή), η εποχή του ελεύθερου κράτους των βουνών έρχονταν, δημιουργείτο. Εκείνο που η παρουσία των αξιωματικών-συνδέσμων της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής μπορούσε να εξασφαλίσει, ήταν το κράτος αυτό να μην γίνει κομμουνιστικό μονοπώλιο»³². Ενώ ένας διορατικός αστός και συνειδητός αντίπαλος της Αριστεράς ο Γιώργος Θεοδοκάς προχωρεί ακόμη περισσότερο τους ταξικούς φόβους του για αυτόν τον πρωτοφανέρωτο κόσμο, αλλά και για την ένοπλη αντίσταση που τον δημιούργησε: ««Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο ανταρτοπόλεμος κοστίζει στην Ελλάδα πολύ ακριβότερα απ' ό,τι κόστισε ο καθαυτό πόλεμος. Η κατάσταση ορισμένων επαρχιών θυμίζει την κατάσταση στο Εικοσιένα. Η εντύπωση είναι ότι οι κομμουνιστικές ομάδες, προσπαθούν να εδραιωθούν στην «σπονδυλική στήλη» της Ελλάδας, δηλαδή στις περιοχές που δεσπόζουν τη γραμμή Αθήνας - Θεσσαλονίκης. Η στρατηγική τους είναι φανερή. Ταυτόχρονα άρχισαν να παρουσιάζονται ως Κοινωνική Επανάσταση και να

εφαρμόζουν, εδώ και εκεί, ένα είδος πρωτόγονο σοβιετισμό. Στις περιοχές αυτές φαίνεται ότι κατόρθωσαν ν' αποχτήσουν το μονοπώλιο της στρατιωτικής δράσης, εκτοπίζοντας με διάφορους τρόπους τ' αντίθετα αντάρτικα στοιχεία. Το πιο εντυπωσιακό επεισόδιο του είδους αυτού ήταν το επεισόδιο Σαράφη που έδωσε σ' όλη την Ελλάδα ένα προαίσθημα εμφυλίου πολέμου... «Για να καταλήξει με ανάμεικτα αισθήματα ως προς αυτά που βλέπει να συμβαίνουν γύρω του στην πρωτεύουσα. «Εδώ στην Αθήνα ο κομμουνισμός μοιάζει δυνατός, αλλά και οι αντίθετες δυνάμεις δυνατές επίσης, χωρισμένες όμως ανάμεσά τους από βαθιές διαφορές»³³.

Για το ίδιο θέμα ένας άλλος αστός με μυαλό και σε τόσα άλλα νηφάλια σκέψη, ο στρατηγός και ακαδημαϊκός Μαζαράκης-Αινιάν γράφει στα απομνημονεύματά του: «η οργάνωσις ανταρτικών σωμάτων... είχαν ως αντίκτυπον πολλάς συλλήψεις και εκτελέσεις ομήρων εις τας πόλεις, πυρπολήσεις χωρίων κ.λπ. Μα την αλήθεια δεν βλέπω τί ωφέλειαν διά τον ελληνικόν λαόν... φέρουν μερικάί πράξεις των ανταρτών ιδίως φόνοι στρατιωτών των στρατών κατοχής ή καταστροφαι συγκοινωνιακών έργων ως η γενομένη εις την γέφυραν του Γοργοποτάμου... Ευρίσκω ότι είναι ασυνειδησία να εκθέτουν τους αθώους ενώ οι δράσται συνήθως διαφεύγουν»³⁴. Και όσο η ένοπλη πάλη ξαπλώνεται στην ύπαιθρο, στρατιωτικός αυτός και όχι από τους συνεργασθέντες με τους κατακτητές, την καταγγέλλει ακόμη εντονότερα: «Πολύ σοβαρόν είναι εδώ το ζήτημα των διαφόρων οργάνώσεων και των ανταρτικών σωμάτων τα οποία κατ' εμέ έκαμαν κακόν αντί καλού, προκαλέσαντα την ερήμωσιν και παθηματα ολοκλήρων χωρίων και επαρχιών και επιζητήσαντα προ παντός να επιβάλλουν το κομμουνιστικόν πρόγραμμά των»³⁵. Το «προ παντός» αυτό υπογραμμίζει θα έλεγα από μόνο του τον βαθύτερο κοινωνικό λόγο της αμηχανίας αλλά και του φόβου που προαναφέραμε που νοιώθουν οι εκφραστές της αστικής τάξης. Ενώ η συνέχεια της καταγραφής του Μαζαράκη-Αινιάν δείχνει την αδυναμία του παραδοσιακού ανώτατου αξιωματικού να κατανοήσει τις διεργασίες που συντελούνται στους κόλπους της κοινωνίας του. «Θλιβερόν είναι ότι επικε-

φαλής κομμουνιστικών ανταρτικών σωμάτων που οργάνωσεν ο ΕΑΜ ετέθει ο Συνταγματάρχης Σαράφης άλλοτε επιτελάρχης του Στρατηγού Οθωναίου»³⁶. Πάει ο κόσμος χάλασε, ο επιτελάρχης του πρώτου τη τάξει Έλληνα στρατηγού επικεφαλής κομμουνιστικών ανταρτικών σωμάτων... πώς να το χωρέσει ο νους τ' ανθρώπου!

Αν οι αντιδράσεις αυτές αφορούν δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αστών που ταυτόχρονα θεωρούν ξεπερασμένο το κυρίαρχο πολιτικό προσωπικό είναι εύκολο να κατανοήσουμε πώς νοιώθει και πώς αντιδρά το ίδιο το προσωπικό αυτό. Καθόλου λοιπόν παράξενο το γιατί οι αστοί πολιτικοί νοιώθουν απομονωμένοι από τις συντελούμενες ραγδαίες κοινωνικές διεργασίες και παρά την πείνα και την τριπλή κατοχή εξαντλιούνται στην υπογραφή πρωτοκόλλων αναμεταξύ τους καθώς και ασκήσεων επί χάρτου για την μετα-κατοχική πολιτική τους επανάκαμψη στην πολιτική σκηνή. Όσο δε η δυναμική του αντιστασιακού κινήματος βάθαινε, τόσο και η παθητική αρχική τους στάση άλλαζε καταρακυλώνοντας προς ένα στείρο αντικομμουνισμό – που έφτανε σε μορφές υστερίας – και το κυριότερο σε συγκλήσεις μεταξύ τους που υπερέβαιναν τον παλιό Διχασμό αναζητώντας εναγώνια την παρέμβαση του παραδοσιακού κέντρου εξάρτησης του νεοελληνικού κράτους, δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας για την εξασφάλιση της αβίαστης και πάλι διαχείρισής του³⁷.

Η απόλυτη αυτή ταξική αλληλεγγύη των αστών πολιτικών, έρχοντα εδώ που τα λέμε, και για νάμαστε σκληρά ειλικρινείς αναμεταξύ μας, σε συνάρτηση και με μια σκλήρυνση της πράξης του ΕΑΜ και εδώ και στη Μέση Ανατολή, η οποία έθετε σε αμφιβολία την ειλικρίνεια των προθέσεων του περί Εθνικής Ενότητας και το στερούσε από πολύτιμες κοινωνικές εφεδρείες. Ταυτόχρονα μάλιστα και με μια εκ διαμέτρου αντίθετη τακτική, βιαστικών κι αμελέτητων υποχωρήσεων και υπερβολικής διαλλακτικότητας προς τους αστούς πολιτικούς³⁸. Γεγονός που επέτρεψε έχω την αίσθηση, την επανάκαμψή τους στην πολιτική σκηνή του κοινωνικού μας σχηματισμού και την εξώθη-

ση της ηγεσίας του εαμικού κινήματος, διά καλοστημένων παγίδων, στην έξοδο απ' αυτήν.

Τούτα τα τελευταία ιδιαίτερα ανοίγουν και το ξέρω μια σειρά συζητήσεων, αμφισβητήσεων, αντιρρήσεων... οι οποίες όμως δεν θα έπρεπε σε καμιά περίπτωση να συσκοτίσουν το σημαντικό της πολιτιστικής και πολιτικής συμβολής του ένοπλου αντιστασιακού αγώνα στην αυτογνωσία τούτου του λαού.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Βλ. Mazower M. Inside Hitler' s Grec. The Experience of Occypation 1941-1944. Yale University Press New Haven and London 1993. Μαργαρίτη Γ. Από την ήττα στην εξέγερση. Ελλάδα: άνοιξη 1941 – φθινόπωρο 1942. Πολίτης 1993. Βερβενιώτη Τ.: Η γυναίκα της Αντίστασης. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική. «Οδυσσέας» Αθήνα 1994. Επίσης και το πρόσφατο του τελευταίου επιζώντος της κυβέρνησης του Βουνού Αγγελόπουλου Α: Από την κατοχή στον εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των συμμάχων. «Παρουσία» Αθήνα 1994.

2. Βλ. Σβορώνος Ν.: Ανάλεκτα Νοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας. «Θεμέλιο» 1982 σελ. 371.

3. ό.π. σελ. 372.

4. Για την έννοια του Καπιταλιστικού κράτους Εκτάκτου Ανάγκης, βλ. Πουланτζάς Ν.: Φασισμός και Δικτατορία. «Ολκός», Αθήνα 1975 σελ. 492 επ. και Πάσχος Γ. : Πολιτική δημοκρατία και κοινωνική εξουσία. Δημοκρατική αρχή και πολιτική νομιμοποίηση. «Παρατηρητής» Θεσσαλονίκη 1979 σελ. 101 επ.

5. Βλ. το κείμενο του Σβορώνου για την σημασία της 28ης Οκτωβρίου στα Ανάλεκτα... όπ.π. σελ. 327-336 και το δικό μας: 28η Οκτωβρίου. Μύθοι και Πραγματικότητες στο Ρήγος Α.: Προσεγγίσεις Νεοελληνικής Πολιτικής «Παπαζήσης» Αθήνα, 1990 σελ. 73 επ. και ιδιαίτερα σελ. 82.

6. Τα σχέδια του επιτελείου υπό τον στρατηγό Α. Παπάγο για μια αμυντική αντίσταση και ένα γρήγορο αλλά ένδοξο τέλος του πολέμου πιστοποιούν, ο ίδιος στο Παπάγος Α.: Ο Ελληνικός στρατός κατά τον Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, Αθήναι τομ. Α 1956, ακόμη δε με πιο λεπτομέρειες και οξύτητα ο στρατηγός Καθενιώτης στην απόρρητη έκθεση που συνέταξε με εντολή της εξόριστης κυβέρνησης Τσουδερού στα 1943

και την οποία δημοσίευσε μετά τον θάνατό του με εντολή του η χήρα του, Καθενιώτης Δ.: *Αι κυριώτεροι Στρατηγικοί Φάσεις του Πολέμου 1940-1941*, Αθήναι 1946, αλλά και ο Ιωάννης Μεταξάς σε ανακοίνωσή του προς τους ιδιοκτήτες και αρχισυντάκτες του Αθηναϊκού τύπου στις 30 Οκτωβρίου 1940 όπου γράφει: «Η Ελλάς δεν πολεμά διά την νίκην. Πολεμά διά την Δόξαν. Και διά την τιμήν της...» βλ. Μεταξά Ι.: *Το προσωπικό του Ημερολόγιο*, επιμ. Χ. Χρηστίδη, «Γκοβόστης», Αθήνα, 1950, τομ. Δ σελ. 525. Επίσης βλ. την κατηγορηματική καταγραφή του ταξιαρχου Μάγερς, μετέπειτα αρχηγού της Βρετανικής αποστολής στα βουνά: Στην αλβανική εκστρατεία ο μόνος που πολέμησε ήταν ο λαός της Ελλάδας και μάλιστα υπέροχα και παρά την ύπαρξη τακτικού στρατού... Ο λαός πολέμησε, και πέρασε στην επίθεση παρόλο που οι επαγγελματίες αξιωματικοί... όχι μόνο δε θέλησαν να πολεμήσουν, αλλά στάθηκαν ανίκανοι για κάτι τέτοιο...» εμπεριέχεται στο Richter Η.: *Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα, 1936-1946*. «Εξάντας», Αθήνα 1973, τόμ. Α σελ. 94. Ακόμη πιο πολιτικά σαφή ο λόγος του Γιώργου Σεφέρη: «Είναι παράξενο και υπέρογγο να το συλλογίζεται κανείς. Ο λαός έκανε μόνος του, αυτό που έκανε – μόνος του. Οι έξι μήνες του πολέμου ήταν δύο πράγματα ολότελα ξεχωριστά. Από το ένα μέρος ένα άνθισμα, μια ανώνυμη αντίσταση και από το άλλο μέρος ο καρκίνος της «Μπρετάνιας» (εννοεί το ξενοδοχείο της Μ. Βρετανίας, όπου μακριά από το μέτωπο είχε εγκατασταθεί όλο το διάστημα του πολέμου το Γενικό Επιτελείο) με τους σκοτεινούς διαδρόμους και τις απελπιστικές χειρονομίες. Απο αυτόν τον τελευταίο, δεν έχουμε ακόμη καθαριστεί και δεν θα καθαριστούμε παρά όταν τελειώσει ο πόλεμος, όταν νικήσουμε». Σεφέρης Γ.: *Μέρες*, τομ. δ, «Ίκαρος», Αθήνα 1977 σελ. 74-75. Βλ. Επίσης Κολιόπουλος Ι.: *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-1941*. «Εστία» Αθήνα 1985, σελ. 155 επ.

7. Βλ. Σεφέρης Γ.: *Χειρόγραφο Σεπ. '41*, «Ίκαρος» Αθήνα 1972 ιδιαίτερα από σελ. 42, του ίδιου 1979 σελ. 16 επ. Οι αναφορές στον ποιητή Γ. Σεφέρη έχουν ιδιαίτερο βάρος μια που από τον Δεκέμβριο του 1937 είχε διορισθεί «Διευθυντής του παρά τω Υφυπουργείω Τύπου και Τουρισμού, Τμήματος Εξωτερικού Τύπου» δηλαδή κυβερνητικός εκπρόσωπος για τους ξένους ανταποκριτές. Ως προς τη θέση του στρατηγού Πλαστήρα τον Δεκέμβριο του 1940 ότι η «Ελλάς ήχθη προς αυτοκτονίαν» και την ανάγκη σχηματισμού «φιλογερμανικής Κυβερνήσεως για να περιορίση ό,τι ήταν δυνατόν από τις καταστροφές που συνεσώρευσε η πολιτική της 4ης Αυγούστου... και να ασχοληθή με την επιβίωσιν του Ελληνικού Λαού» και τις επαφές του προς το

σκοπό αυτό με δική του πρωτοβουλία με το Γ' Ράιχ, βλ. αναλυτικά στοιχεία και αναφορές στα Γερμανικά και Γαλλικά αρχεία σε Φλάϊσερ Χ.: Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944, «Παπαζήσης» Αθήνα χ.χρ. (1989) σελ. 151-153. Τα στοιχεία ανατρέπουν την εξωραϊσμένη θέση του βιογράφου του στρατηγού. Πεπονής Γ.: Νικόλαος Πλαστήρας (1890-1945) Αθήνα 1948 σελ. 490 επ.

8. Σεφέρης Γ.: Χειρόγραφο... ό.π. σελ. 62.

9. Για τον όλο ιδιότυπο τρόπο συγκρότησης των τάξεων και κοινωνικών στρωμάτων στο νεοελληνικό κοινωνικό σχηματισμό βλ. Ρήγος Α.: Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-1935. Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής, «Θεμέλιο», Αθήνα 1988 σελ. 121 επ.

10. Για τον όρο εθνική τάξη, βλ. Πουλαντζάς Ν.: Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό, «Θεμέλιο», Αθήνα 1981 σελ. 87.

11. Σβορώνος Ν.: Επισκόπηση νεοελληνικής Ιστορίας, «Θεμέλιο» Αθήνα 1976 σελ. 18.

12. Γληνός Δ.: Εκλεκτές σελίδες, «Στοχαστής» Αθήνα 1971, τομ. 2ος σελ. 109 επ.

13. Δαφνής Γ.: Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων 1923-1940, «Ίκαρος» Αθήνα 1974 (α' εκδ. 1955) τομ. Β', σελ. 474.

14. Για τους όρους που χρησιμοποιούμε και την σημασία τους βλ. Ρήγος Α.: Η Β' Ελληνική... ό.π. σελ. 145 επ.

15. Βλ. Ελεφάντης Α.: Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης, ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο. «Ολκός» Αθήνα 1976, σελ. 14.

16. Βλ. Ρήγος Α.: Η Β. Ελληνική... ό.π. 196 επ.

17. Την θεωρητική θεμελίωση αυτού του μύθου επιχείρησε συστηματικά ο θεωρητικός του εθνικοσοσιαλιστικού «Νέου Κράτους», Schmith C.: *Der Begriff des Politischen*, Berlin 1936 (α' εκδ. 1932) σελ. 26 επ.).

18. Βλ. Ελεφάντης Α.: Η επαγγελία... ό.π. σελ. 195.

19. Βλ. για το όλο κλίμα των ημερών εκείνων σημ. 6,7,8. Επίσης και άλλα στοιχεία σε Ψυρούκης Ν.: Ιστορία της Συγχρονης Ελλάδας (1940-1967) «Επικαιρότητα» Αθήνα 1976 σελ. 90 επ.

20. Δελμούζος Α.: Μελέτες και πάρεργα, Αθήνα 1952 τομ. 2ος σελ. 420.

21. Ο τύπος των ημερών είναι αποκαλυπτικός: «Ο πόλεμος ετελείωσε και διά την Ελλάδα. Διά την πραγματικήν ειρήνευσιν... χρειάζεται και η ψυχική αποστράτευσις των Ελλήνων» Εστία 29.4.41. «Με την ψυχικήν αποστράτευσιν θα αισθανθώμεν την λύτρωσιν από τον εφιάλτην του πολέ-

μου και θα αγωνισθώμεν διά να αναδείξωμεν την παραγωγήν και τον πολιτισμόν μας» Καθημερινή 2.5.41. «Με τον τερματισμόν του πολέμου ήρθησαν πλέον οι φραγμοί οι οποίοι εχώριζον τον Ελληνικόν λαόν, με τους αντιπάλους του «Ελεύθερον Βήμα 2.5.41, ενώ τέσσερις μέρες αργότερα διαβάζουμε ότι έγινε σύσκεψη στο πρωθυπουργικό γραφείο του Κουϊσίλιγκ Τσολάκογλου με τους πολιτικούς και στρατιωτικούς Πάγκαλο, Γονατά, Οθωναίο, Μάξιμο, Τσαλδάρη, Παπανδρέου, Κανελλόπουλο, Μερκούρη, Ράλλη κ.ά., όπου «Πάντες ανεγνώρισαν ότι η Κυβέρνησις Ανάγκης είναι επιβεβλημένον να υποστηριχθεί εκ μέρους πάντων των Ελλήνων, άνευ επιφυλάξεων και ειλικρινώς» Τύπος της 6/5, όπου υπάρχει και τηλεγράφημα του διορισμένου από τον Μεταξά δημάρχου Αθηναίων Αμβροσίου Πλυτά που εξέφραζε το θαυμασμό και την ευγνωμοσύνη «όλων των Αθηναίων, προς τον ένδοξον Φύρερ του Γερμανικού Λαού» ή την επομένη 7/5 και πάλι στον τύπο της πρωτεύουσας ένα ακόμη τηλεγράφημα εις άψογον καθαρήν γλώσσα: «Η Σύγκλητος του Αθήνησι Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, χάρουσα επί τη συγκροτήσει της Εθνικής Κυβερνήσεως, υποβάλλει τα θερμά αυτής συγχαρητήρια διά της εις τας στιβαράς χείρας της Υμετέρας Εξοχότητος ανάθεσιν, της προεδρίας αυτής... διαβεβαιούσα διά πάσαν βοήθειαν εις το εξόχως Μέγα Πατριωτικόν αυτής έργον».

22. Όπως καταγράφει την γνώμη ανώνυμα ενός αστού πολιτικού ένας νεαρός αστός. Βλ. Πεπονής Α.: Προσωπική Μαρτυρία, Αθήνα 1970, σελ. 86.

23. Για το κλίμα αυτό αξίζει νομίζω να παραπέμψουμε και πάλι σε ένα γόνο της αστικής τάξης της εποχής, τη νεαρή Ελένη Βλάχου: Στιγμιότυπα... «Καθημερινή», Αθήνα 1986 σελ. 72 επ.

24. Βλ. κυρίως Μαργαρίτης Γ.: Από την ήττα... σελ. 34 επ.

25. Λαοκρατία και Σοσιαλισμός. Το πρόγραμμα Εθνικής Απελευθέρωσης και της Λαϊκής Δημοκρατίας, «Ριζοσπάστης» Αθήνα 1943 (ανατύπωση από την εφημ. «Κόκκινη Σημαία», Θεσσαλικού Οργάνου του ΚΚΕ, Καρδίτσα - Σεπτεμβρης 1943), σελ. 5.

26. Βλ. ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα, «Λογοτεχνικές και πολιτικές εκδόσεις, 1966 τομ. IV σελ. 478 επ., τομ. V σελ. 25 επ. ΚΚΕ: Βοήθημα για την ιστορία του ΚΚΕ «Εκδ. του Λαού» Αθήνα 1975 (α' εκδ. 1952) (σελ. 191 επ. και ιδιαίτερα για θέσεις περί μαζικών αγώνων σελ. 204 επ. Επίσης Κατσούλης Γ.: Ιστορία του ΚΚΕ. «Νέα Σύνορα» Αθήνα 1976 τομ. Δ σελ. 370 επ.

27. Για την έννοια της ηγεμονίας βλ. Πουλαντζάς Ν.: Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, «Θεμέλιο», Αθήνα 1975 τομ. β', σελ. 86, Γκρούπι Λ.: Η

έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι, Αθήνα 1977, σελ. 84 Γκλύκμαν Μ.Κ.: Ο Γκράμσι και το κράτος. Για μια υλιστική θεωρία της φιλοσοφίας, «Θεμέλιο», Αθήνα 1984, σελ. 61 επ.

28. Βλ. Χατζής Δ.: Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε, 1941-1945, «Δωρικός, αθήνα 1982, ιδιαίτερα τομ. Α, σελ. 164 επ., Μπέϊκος Γ.: Η λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα, «Θεμέλιο» Αθήνα 1976 τομ. Α, σελ. 45 επ., Κανελλόπουλος Π.: Η ζωή μου, «Δ. Γιαλλέλης» Αθήνα 1985 σελ. 55 επ., του ίδιου: Τα χρόνια του μεγάλου πολέμου, Αθήνα 1964 (β' έκδ. σελ. 20 επ. Κομνηνός Κ.: Γ. Παπανδρέου, Βιογραφία, «Σύγχρονο Βιβλίο «Αθήνα 1965 σελ. 275, Μαζαράκης-Αινιάν Α.: Απομνημονεύματα, «Ίκαρος», Αθήνα 1946 σελ. 614 επ., Richter Η.: Δύο επαναστάσεις - ... ό.π. τομ. Α' σελ. 162 επ., Φλάισερ Χ.: Στέμμα... ό.π. σελ. 155 επ., όπου και πληρέστατη βιβλιογραφική αναφορά, Mazower Μ.: Inside... ό.π. σελ. 97 επ. Επίσης Παρτσαλίδης Μ.: Διπλή αποκατάσταση της Εθνικής Αντίστασης «Θεμέλιο» Αθήνα 1978 σελ. 13 επ., Αθανασιάδης Γ.: Η πρώτη πράξη της Ελληνικής τραγωδίας, Αθήνα 1973 σελ. 203, Κέδρος Α.: Η Ελληνική αντίσταση 1940-1944, «Θεμέλιο», Αθήνα 1976.

29. Σβορώνος Ν.: Ανάλεκτα.... ό.π. σελ. 375.

30. Στο ίδιο... σελ. 375.

31. Γληνός Δ.: Τί είναι και τί θέλει το ΕΑΜ. (επανέκδοση) «Ο Ρήγας», Αθήνα 1944.

32. Γουντχάουζ Κ.: Το μήλον της Έριδος, Αθήνα 1975 σελ. 223 επ.

33. Θεοτοκάς Γ.: Τετράδια ημερολογίου (1939-1953), «Εστία», Αθήνα χ.χρ. σελ. 411-412.

34. Μαζαράκης - Αινιάν: Απομνημονεύματα... σελ. 657.

35. Ίδιο... σελ. 663.

36. Ίδιο... σελ. 663.

37. Βλ. Petropoulos Α.Ι.: «The traditional Political Parties of Greece during the Axis Occupation» στο Iatrides J (ed.): Greece in the 1940, A Nation in Crisis, «Univ. Press of New England» Hanover-New Hampshire 1981 σελ. 27 επ. Ως προς δε τον ιδιαίτερο ρόλο της Μεγάλης Βρετανίας του «μόνου αξιόμαχου αντιπάλου της ελληνικής αριστεράς» όπως την χαρακτηρίζει εύστοχα ο Γιανουλόπουλος Γ.: Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963), «Παπαζήσης», Αθήνα 1992 σελ. 207 και αναλυτικά επ. βλ. ιδιαίτερα Papastratis Ρ.: British policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944, «Cambridge Univ. Press», Cambridge 1984.

38. Βλ. Γιανουλόπουλος Γ.: Ο μεταπολεμικός ... ό.π. σελ. 204 Νεφελούδης Β.: Η εθνική αντίσταση στη Μέση Ανατολή «Θεμέλιο» Αθήνα 1981 τομ. 2. και εκτός άλλων συμπερασματικά το λόγο του Σβορώνου Ν.: Ανάλεκτα... σελ. 368 και 375.

Η Πολιτική του ΚΚΕ

Του Γιάννη Παπαϊωάννου

«Η πολιτική του ΚΚΕ στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα» βασίζεται σε τρεις ενότητες που είναι: α) η διαμόρφωση της πολιτικής του ΚΚΕ στην περίοδο αυτή, β) οι θετικές και αρνητικές πλευρές της δράσης του ΚΚΕ και γ) οι αιτίες των σοβαρών λαθών που παρουσίασε το ΚΚΕ και η ηγεσία του και οι τραγικές επιπτώσεις των για τη μεταπολεμική πορεία της χώρας.

Α. Στην πρώτη ενότητα αναλύω τον καθοριστικό ρόλο που έπαιξαν ορισμένες αποφάσεις της Γ' Διεθνούς (Κομμιντέρν) στην διαμόρφωση της πολιτικής του ΚΚΕ:

α) Μέχρι το 1930 το ΚΚΕ με την 3η Ολομέλειά του και σύμφωνα με τις αποφάσεις της Γ' Διεθνούς στηρίζει την στρατηγική του στη θέση ότι «η επανάσταση θα είναι προλεταρική (σοσιαλιστικής, η οποία θα εκπληρώσει καθήκοντα αστικοδημοκρατικά μεγάλης ευρύτητας».

β) Με την 6η Ολομέλεια του (1934) το ΚΚΕ με τη βοήθεια της Διεθνούς παίρνει απόφαση, ότι η Ελλάδα ανήκει στην κατηγορία εκείνων των χωρών, όπου η επανάσταση θα έχει αρχικά χαρακτήρα αστικοδημοκρατικό με τάσεις για εξέλιξη σε σοσιαλιστική. Κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης θα είναι η εργατική τάξη σε συμμαχία με την αγροτιά. Την αστική τάξη χαρακτηρίζει ως όργανο των συμφερόντων των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων εναντίον του ελληνικού λαού. Τους αστούς πολιτικούς ονομάζει ως φασίστες διαφόρων αποχρώσεων.

Ξεχωρίζει όμως τη βάση των αστικών κομμάτων και την καλεί να ενταχθεί στο εργατικό κίνημα για να υπερασπίσει με την τακτική «του μετώπου από τα κάτω» τα συμφέροντά της.

Τα παραπάνω που αναφέραμε μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε ως προϊστορία για την διαμόρφωση της πολιτικής του ΚΚΕ στην ξενική κατοχή. Μέχρι τότε η πολιτική της Γ' Διεθνούς και επόμενα και του τμήματός της στην Ελλάδα, του ΚΚΕ, στηρίζονταν βασικά στη δογματική και εξωπραγματική αντίληψη ότι στη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του καπιταλι-

σμού με αποκορύφωμα το 1929 «θα ξεσπάσει επαναστατική κρίση» ιδιαίτερα στις χώρες της δυτικής Ευρώπης».

Όμως η τρομακτική άνοδος του χιτλεροφασισμού στην Ευρώπη ανέτρεψε τις προοπτικές της Διεθνούς. Αξιολογώντας την κατάσταση αυτή με το 7ο Συνέδριό της το 1935 με σχετική απόφασή της έβαλε καθήκον στα κομμουνιστικά κόμματα της δημιουργίας στις χώρες τους αντιφασιστικού μετώπου από όλες τις πολιτικές δυνάμεις για την συντριβή του φασισμού.

Κάτω από αυτή την ιστορική συγκυρία στην περίοδο του Β' Παγκόσμιου Πολέμου συγκροτήθηκε η μεγάλη συμμαχία ανάμεσα στην Αγγλία, τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ, που και με τη βοήθεια των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων κατώρθωσε να συντρίψει ολοκληρωτικά τον φασισμό σε παγκόσμια κλίμακα.

Το ΚΚΕ στις συνθήκες του πολέμου και της κατοχής της χώρας μας από τις φασιστικές δυνάμεις διαμορφώνει ανάλογα την πολιτική. Με τις ολομέλειές του: 6η (Ιούλιος 1941), 7η (Σεπτέμβριος 1941) και 8η (Γενάρης του 1942) καλεί το λαό, τα κόμματα και τις οργανώσεις της χώρας για τη συγκρότηση πανεθνικού μετώπου απελευθέρωσης από τον ξενικό ζυγό.

Οι 6η και 7η Ολομέλειες είναι οι προπομποί της ίδρυσης του ΕΑΜ (27 Σεπτεμβρίου του 1941). Η 8η Ολομέλεια σε σωστή και ρεαλιστική βάση την ανάπτυξη και το πλάτεμα του ΕΑΜ (ιδρύονται ο ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ) και προτείνει την ενότητα όλων των αντιστασιακών οργανώσεων και πολιτικών δυνάμεων της χώρας ακόμη και με την Κυβέρνηση του εξωτερικού.

Με την 10η Ολομέλεια (Γενάρης 1944) απεφάσισε τον σχηματισμό κυβέρνησης στην Ελεύθερη Ελλάδα. Στις 13.3.1944 ορίστηκε το πρώτο κλιμάκιο της ΠΕΕΑ με πρόεδρο τον Ευριπίδη Μπακιρτζή και μέλη τον Σιάντο, Τσιριμώκο. Η οριστική σύνθεση της ΠΕΕΑ έγινε στις 18.4.1944 με πρόεδρο τον καθηγητή Αλέξανδρο Σβώλο και άλλες σημαντικές προσωπικότητες, όπως οι Α. Αγγελόπουλος, Π. Κόκαλης κ.ά. Στο ιδρυτικό της ΠΕΕΑ τονίζεται ότι «είναι απαίτηση του Ελληνικού λαού η δημιουργία μέσα στη χώρα ενός κεντρικού οργάνου που να συντονίζει τις προσπάθειες και τον αγώνα για την εθνική απο-

λύτρωση και να οργανώνει την υπεύθυνη διοίκηση των ελευθερουμένων περιοχών».

Η ΠΕΕΑ όμως δεν πρόφτασε να εκπληρώσει την αποστολή της γιατί λίγους μήνες αργότερα επακολούθησε η Συμφωνία του Λιβάνου (20.5.1944), η οποία ήταν αποτέλεσμα των συμφωνιών ανάμεσα στους συμμάχους για τη δημιουργία στις απελευθερούμενες χώρες Κυβερνήσεων εθνικής ενότητας.

Β. Στην δεύτερη ενότητα αναφέρομαι στις θετικές και αρνητικές πλευρές της δράσης του ΚΚΕ.

1. ΘΕΤΙΚΕΣ: α) Η ίδρυση με τρία άλλα μικρά κόμματα (ΣΚΕ, ΕΠΔ, ΑΚΕ) του ΕΑΜ (28.9.1941), που στάθηκε η μαζικότερη οργάνωση της εθνικής αντίστασης. Η συμβολή του ΚΚΕ για την ίδρυση του ΕΑΜ ήταν καθοριστική. Μετά την Ολομέλεια του στελέχη του κόμματος με πρώτο τον εκλεκτό παιδαγωγό Δημήτρη Γληνό πλησίασαν όλους τους πολιτικούς παράγοντες της χώρας με σκοπό την δημιουργία πανεθνικής οργάνωσης αντίστασης για την απελευθέρωση της χώρας από τους φασίστες κατακτητές. Δυστυχώς οι ηγεσίες των αστικών κομμάτων ήταν αρνητικές στην πατριωτική αυτή πρόταση του ΚΚΕ.

Έτσι το ΚΚΕ μετά την άρνηση των αστικών κομμάτων για συνεργασία αποσκοπεί με το ΕΑΜ σ' ένα «Πανεθνικό μέτωπο». Με τη δραστηριότητα και την ανταπόκριση των στελεχών και μελών του κατόρθωσε να «συσπειρώσει "από τα κάτω" από τη βάση την εργατιά, αγροτιά, τους διανοούμενους φοιτητές και υπαλλήλους δηλ. τη μεγάλη πλειοψηφία του λαού. Με το ένοπλο τμήμα του ΕΑΜ του ΕΛΑΣ, πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στον συμμαχικό αγώνα και προστάτευσε την αγροτιά να διασώσει την παραγωγή της από τις ληστρικές κατασχέσεις των κατακτητών. Έτσι βοήθησε στην επιβίωση του λαού μας. Στις πόλεις με πρωτοπορία τη νεολαία (ΕΠΟΝ), δημιούργησε ένα πρωτόφαντο και μαζικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα με κορωνίδα τη μεγαλειώδη κινητοποίηση του λαού της Αθήνας (Μάρτης 1943) εναντίον της επιστράτευσης του λαού για τα γερμανικά εργοστάσια. β) Με τους πρωτόγνωρους θεσμούς της αυτοδιοίκησης: λαϊκή διοίκηση, παιδεία, δικαιοσύνη, δημιουργήθηκαν οι βάσεις για ένα λαϊκοδημοκρατικό πολιτικό σύστημα.

Σχετικά με τη λαϊκή εξουσία είναι αξιοπρόσεκτη η αξιολόγηση που κάνει στο βιβλίο του «Το Μήλον της Έριδος» ο Γουντχάουζ, ο γνωστός στα βουνά ως συνταγματάρχης Κρις (αρχηγός της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα), γράφει ανάμεσα στα άλλα:

«... Έχοντας αποκτήσει το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ τον έλεγχο όλης σχεδόν της χώρας, αν εξαιρέσουμε τους κυριότερους συγκοινωνιακούς κόμβους που χρησιμοποιούσαν οι Γερμανοί, είχε δημιουργήσει πράγματα που δεν είχε γνωρίσει ποτέ άλλοτε η Ελλάδα. Οι επικοινωνίες στις ορεινές περιοχές με τον ασύρματο, με αγγελιαφόρους, με τηλεφωνα, ποτέ δεν ήταν τόσο άρτιες, είτε πριν είτε μετά. Ακόμα και οι αυτοκινητόδρομοι είχαν βελτιωθεί και χρησιμοποιούνταν από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Οι τηλεπικοινωνίες τους, που περιλάμβαναν ασυρμάτους, εκτείνονταν ως την Κρήτη και τη Σάμο, όπου δρούσαν αντάρτες.

Τα δώρα του τεχνικού και πνευματικού πολιτισμού είχαν βρει το δρόμο τους προς τα βουνά για πρώτη φορά. Σχολεία, αυτοδιοίκηση, δικαστήρια, δημόσιες υπηρεσίες, που είχαν κλείσει με τον πόλεμο, λειτουργούσαν και πάλι. Θέατρα, εργαστήρια, τοπικά κοινοβούλια, λειτουργούσαν για πρώτη φορά. Οργανώθηκε κοινωνική ζωή στη θέση της πατροπαράδοτης ατομικιστικής ζωής του έλληνα αγρότη.

...Όλες οι αρετές και τα ελαττώματα ενός τέτοιου πειράματος φάνηκαν καθαρά γιατί, όταν ένας λαός που κανένας δεν τον βοήθησε, αρχίζει να βοηθά τον εαυτό του, χρησιμοποιεί μεθόδους πάντοτε ωραίες. Οι λέξεις «λευτεριά» και «λαοκρατία» δονούσαν τον αέρα με το ιδιότυπό νόημά τους.

Για πρώτη φορά αξιωματικοί του τακτικού στρατού πλαisiώναν σε τόσο μεγάλο αριθμό τις οργανώσεις των ανταρτών. Οι προσελεύσεις του ενθαρρύνονταν από την αλλαγή της ατμόσφαιρας στο αντιστασιακό κίνημα και με τη σειρά της ενθάρρυνε την αλλαγή. Υπήρχαν πάντα οι πανικόβλητοι που επεσήμαναν τον κίνδυνο κοινωνικής επανάστασης, αλλά ο Ιούλιος του 1943 ήταν ένας μήνας όχι μόνο ανησυχίας και φόβου αλλά ελπίδας και ενθουσιασμού στα ελληνικά βουνά. Η εξέλιξη αυτή υπήρχε σαν σπέρμα στην ίδια τη φύση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από την ίδρυσή του ακόμη.

— Οι αντίζηλοι του την ακολούθησαν σαν ουραγοί, επειδή δεν είχαν άλλη εκλογή απο του να την αποδεχτούν ή να υποκύψουν.
 — Ό,τι κι αν έκαναν είτε αυτή είτε η ΒΣΑ — Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή — η εποχή του ελεύθερου κράτους των βουνών επερχόταν...» (σελ. 224, 225).

2. ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ πλευρές: Ως γενική διαπίστωση κατά τον αφηγητή είναι: ότι το ΚΚΕ ως βασικός φορέας του Εαμικού κινήματος κατόρθωσε με την πατριωτική έξαρση και δράση του λαού να εξασφαλίσει μια πολιτικο - στρατιωτική αυτοδυναμία σε πανελλαδική κλίμακα. (Οι άλλες αντιστασιακές οργανώσεις Ε-ΔΕΣ-ΕΚΚΑ είχαν τοπική επιρροή). Την αυτοδυναμία του αυτή το ΚΚΕ δεν την χρησιμοποίησε σωστά, σύμφωνα με τις ιστορικές περιστάσεις που διήνυε η χώρα όπου πάνω απ' όλα βασική πολιτική επιδίωξη ήταν η κατοχύρωση της εθνικής ενότητας και η αποτροπή του εμφυλίου πολέμου. Εδώ μεγάλη ευθύνη έχουν και οι ηγεσίες των αστικών κομμάτων που κλήθηκαν από το ΚΚΕ να πάρουν μέρος στο ΕΑΜ. Αντίθετα τήρησαν στάση αναμονής και καιροσκοπισμού και μια ευτυχώς ελάχιστη μερίδα συνεργάστηκε ανοιχτά με τους κατακτητές. Με τη μωπική αυτή πολιτική τους το ΚΚΕ αναδείχθηκε η κυρίαρχη πολιτική δύναμη της χώρας στην ιστορική αυτή συγκυρία.

Ειδικότερα ως αρνητικές πλευρές του ΚΚΕ είναι: α) στην προσπάθεια να εξασφαλίσει με τον ΕΛΑΣ μια στρατιωτική κυριαρχία σε όλη τη χώρα ήλθε σε ρήξη με τον ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ γεγονός που διάσπασε την ενότητα των ενόπλων δυνάμεων της Αντίστασης. Δεν εκμεταλλεύτηκε σωστά η ηγεσία του ΚΚΕ την ίδρυση με έμπνευση των άγγλων του Κοινού Γενικού Στρατηγείου των ανταρτικών ομάδων τον Ιούλιο του 1943.

Είναι γνωστό ότι η δημιουργία του κοινού στρατηγείου ήταν αποτέλεσμα των προσπαθειών της αγγλικής στρατιωτικής ηγεσίας (του αρχηγού ΒΣΑ στην Ελλάδα ταξίαρχου Έντυ Μάερς και του αρχιστρατήγου Ουίλσον), που έβλεπαν σωστά τη στρατιωτική πλευρά του ζητήματος δηλ. της ενοποίησης των ανταρτικών οργανώσεων στην Ελλάδα. Και τούτο σε αντίθεση με την πολιτική ηγεσία της Βρετανίας (Τσώρτσιλ) που εφάρμοζε την πολι-

τική «διαίρει και βασίλευε», σε τελική φάση απέβλεπε στην συντριβή του ΕΑΜ - ΕΛΑΣ.

Στην περίπτωση αυτή η ηγεσία του ΚΚΕ στάθηκε ανίκανη να δει σωστά την κατάσταση: δηλ. να ελιχθεί διατηρώντας πάση θυσία το κοινό Στρατηγείο που θα είχε ως αποτέλεσμα να ενισχυθεί ο ΕΛΑΣ σε οπλισμό και άλλα εφόδια. Αντίθετα έπεσε στις «παγίδες» των Άγγλων και των οργάνων τους στο αντάρτικο και με τις ενέργειές του ο ΕΛΑΣ συνέτεινε στη διάλυση του Κοινού Στρατηγείου τρεις μήνες μετά την ίδρυσή του.

β) Τα στασιαστικά κινήματα στις ένοπλες Ελλ. δυνάμεις της Μέσης Ανατολής (1943-44) που διέσπασαν την ενότητά τους σε καιρό πολέμου.

Εδώ πρέπει να τονιστεί ότι: Το στασιαστικό κίνημα του 1943 είχε μάλλον αυθόρμητο χαρακτήρα χωρίς καμμία ανάμιξη του ΚΚΕ και των στελεχών του που καθοδηγούσαν «τις αντιφασιστικές οργανώσεις» στο χώρο της Μέσης Ανατολής.

Το στασιαστικό όμως κίνημα του ναυτικού (Ιούλιος του 1944) είχε φιλοεαμικό χαρακτήρα, εφόσον το κίνημα αυτό έβαζε αιτήματα υπέρ της ΠΕΕΑ.

Η άμεση ανάμιξη του ΚΚΕ στο κίνημα αυτό βεβαιώνεται από τη μαρτυρία του Σαλά που ήταν η ψυχή της εξέγερσης του Ναυτικού.

Σύμφωνα με έκθεση του Σαλά όταν συναντήθηκε στη Μ. Ανατολή με τον Π. Ρούσο (Αύγουστος 1943) μέλος του Π.Γ. του ΚΚΕ και τον ρώτησε τί πρέπει να κάνουν σε περίπτωση που γίνει κυβέρνηση στο Βουνό, αυτός του απάντησε, ότι «πρέπει να εκδηλωθείτε». Επίσης του είπε «ότι οι ένοπλες δυνάμεις της Μ. Ανατολής είναι καταδικασμένες να διαλυθούν. Και εφόσον διαλυθούν θα είναι το κέρδος 100%, γιατί εμείς τις υπολογίζουμε φιλοβασιλικές». Η θέση αυτή του Ρούσου ήταν απαράδεκτη και εξωπραγματική. Είναι γνωστό ότι η πλειοψηφία των στελεχών, ιδιαίτερα στο Ναυτικό ήταν δημοκρατικών φρονημάτων.

Έτσι από την εξέλιξη των γεγονότων στις ένοπλες δυνάμεις της Μ. Ανατολής ήταν φανερό ότι οι κινηματίες ανεξάρτητα από τις πατριωτικές προθέσεις τους έγιναν όργανα της αγγλικής

πολιτικής. Ο Ηλίας Τσιριμώκος που βρίσκονταν την εποχή εκείνη στην Μ. Ανατολή επέστησε την προσοχή των αξιωματικών λέγοντάς τους «Προσέξτε μην κινηθείτε και αν ακόμα σας βάλουν το μαχαίρι στο κόκκαλο». Δυστυχώς δεν εισακούσθηκε.

Επίσης ο Άγγελος Αγγελόπουλος στο βιβλίο του «Από την Κατοχή στον Εμφύλιο» (1994) στη σελ. 71 γράφει: «Οφείλουμε πάντως και πάλι να τονίσουμε πως το κίνημα αυτό ζημίωσε τον ελληνικό αντιστασιακό αγώνα, εξασθένησε τις δημοκρατικές δυνάμεις μέσα στο στρατό και δυσφήμισε το ρόλο της Ελλάδας στον συμμαχικό αγώνα. Αποτέλεσε το πρώτο λάθος, που οδήγησε στα μετέπειτα δεινά της χώρας.

γ) Η διάλυση από τον ΕΛΑΣ του 5/42 Συντάγματος του Ψαρρού ήταν επίσης ένα μεγάλο πολιτικό λάθος. Το 5/42 σύνταγμα ήταν το ένοπλο τμήμα της ΕΚΚΑ που δρούσε στην περιοχή Δωρίδας - Παρνασίδας. Ο επικεφαλής του συνταγματάρχης Ψαρρός ήταν ένας έντιμος δημοκράτης αξιωματικός, είχε όμως ελάχιστους φιλοβασιλικούς - εξτρεμιστές αξιωματικούς, που δημιουργούσαν ζητήματα και προστριβές με βίαιες πράξεις εναντίον μελών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ της περιοχής. Το 5/42 αριθμούσε περί τους 500 άνδρες και είχε υποστεί επανειλημμένες επιθέσεις από τον ΕΛΑΣ με σκοπό τη διάλυσή του. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία με διαταγή της ΠΕΕΑ στις 17 Απριλίου 1944 η 5η Ταξιαρχία του ΕΛΑΣ εξαπέλυσε επίθεση με υπέρτερες δυνάμεις εναντίον του 5/42 και τελικά το διέλυσε. Ο Ψαρρός παραδόθηκε και εκτελέστηκε κατά άνανδρο τρόπο από τον ταγματάρχη του ΕΛΑΣ Ζούλα.

Καθοδηγητής και εκτελεστής της όλης επιχείρησης ήταν ο Άρης Βελουχιώτης που με τη δράση του αυτή αμαύρωσε τη φήμη του, ως πρωτοπόρου αγωνιστή και ταλαντούχου πολέμαρχου της εθνικής αντίστασης.

Ο στρατηγός Σαράφης του καταλογίζει σοβαρές ευθύνες για τις ενέργειές του αυτές και ιδίως γιατί δεν έκανε καμιά προσπάθεια να σταματήσει τη μάχη, όταν ο Ψαρρός έστειλε στις 15 Απριλίου στην ΠΕΕΑ τηλεγράφημα δηλώνοντας ότι τάσσει το σύνταγμά του στις διαταγές της.

Με το γεγονός αυτό της διάλυσης του 5/42 και της εκτε-

λέσεως του Ψαρρού αποδειχνεται ολοφάνερα η ανεπάρκεια και έλλειψη πολιτικής σκέψης και πράξης της ηγεσίας του ΚΚΕ, η οποία ενέκρινε την επιχείρηση αυτή και μάλιστα την ιστορική στιγμή που αντιπροσωπεία της ΠΕΕΑ, ΕΑΜ και ΚΚΕ ετοιμάζονταν να μεταβεί στην Συνδιάσκεψη του Λιβάνου.

δ) Στην συμφωνία του Λιβάνου (1944) δεν κατοχυρώθηκε γραφτά το νευραλγικό ζήτημα της ανάθεσης της αρχιστρατηγίας σε έλληνα στρατηγό.

Έτσι με τη συμφωνία της Καζέρτας (1944) οι υπουργοί του ΕΑΜ-ΚΚΕ κάτω από την πίεση των Άγγλων και του Γ. Παπανδρέου δέχτηκαν τον διορισμό του στρατηγού Σκόμπυ ως αρχιστρατήγου των ενόπλων δυνάμεων.

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι στη συμφωνία του Λιβάνου μόνο προφορικά συμφωνήθηκε ότι αρχιστράτηγος θα είναι ο στρατηγός Οθωναίος. Αυτό οφείλεται στο ότι ο Γ. Παπανδρέου έντεχνα και δόλια «παγίδευσε» τους αντιπροσώπους του ΕΑΜ, λέγοντας ότι μη γραπτή μνεία στη συμφωνία της ανάθεσης της αρχιστρατηγίας στον Οθωναίο γίνεται αποκλειστικά και μόνο για λόγους ασφαλείας του ιδίου (έμενε τότε στην Κηφισιά).

Γ. Στην τρίτη ενότητα αναλύω τις αιτίες των σοβαρών πολιτικών λαθών της ηγεσίας του ΚΚΕ και ως τέτοιες θεωρώ: 1) Το ότι ο πυρήνας της Κ.Ε. του κόμματος και ιδιαίτερα οι δύο πρώτοι στην ιεραρχία: Γ. Σιάντος και Ι. Ιωαννίδης (απόφοιτοι δημοτικού σχολείου) φάνηκαν κατώτεροι των ιστορικών περιστάσεων: δεν διέθεταν την ανάλογη πολιτική πείρα και παιδεία για να βοηθήσουν το κόμμα να διαμορφώσει σωστή στρατηγική και τακτική του μεγάλου εαμικού αγώνα με προοπτική του τί πρέπει να γίνει στη μεταπελευθερωτική περίοδο.

Δεν μελέτησε η ηγεσία του ΚΚΕ το συσχετισμό των δυνάμεων εσωτερικά και ιδιαίτερα εξωτερικά: συμμαχικός παράγοντας δηλ. των Άγγλων που με συμφωνία των συμμάχων και ιδιαίτερα της Σοβ. Ένωσης, η Ελλάδα μπήκε στη σφαίρα επιρροής τους.

Έτσι, αντί να διαμορφώσουν την πολιτική της ειρηνικής πάλης στη μετά την απελευθέρωση περίοδο που βασικό καθήκον ήταν η ανασυγκρότηση και ο εκσυγχρονισμός της χώρας μέσα σε συνθήκες εθνικής ενότητας και ομοψυχίας, ακολούθη-

σαν, πέφτοντας στις παγίδες και ίντριγκες των Άγγλων και του Γ. Παπανδρέου, τον τυχοδιωκτικό δρόμο της ένοπλης αναμέτρησης με το Δεκέμβρη του 1944, που στάθηκε η αφετηρία της ήττας του Εαμικού κινήματος με τραγικές επιπτώσεις για την πορεία της χώρας.

Για να γίνει κατανοητή η αλλοπρόσαλλη και τυχοδιωκτική πολιτική του ΚΚΕ σχετικά με την προοπτική σύγκρουσης και με τους Άγγλους: παραπέμπουμε στις μαρτυρίες του ίδιου του Ιωαννίδη στο βιβλίο του «Αναμνήσεις» (1979), όπου λέει ανάμεσα στ' άλλα «... Υπήρχε και απόφαση του Πολιτικού Γραφείου ότι θα πάμε εκεί (σε σύγκρουση) αν δε βρούμε άλλη λύση...». Σε άλλο σημείο (σ. 268) ομολογεί, σχετικά με «το σχέδιο κατάληψης της Αθήνας» «... Σημαίνει ότι η καθοδήγηση του κόμματος του κόμματος είχε υπόψη της πως προς το τέλος του αγώνα εμείς θα βρισκόμασταν σε θέση να χρησιμοποιήσουμε βία για την κατάληψη της Αθήνας. Δεν είχε κανένα άλλο νόημα το σχέδιο αυτό».

2. Δεύτερη αιτία ήταν ο χαρακτήρας, η δομή και η λειτουργία του κόμματος. Το ΚΚΕ ιδρύθηκε το 1918 πάνω στο πρότυπο του ΚΚΡ του «κόμματος νέου τύπου» όπως το όνομαζε ο Λένιν, που στηρίζονταν: α) πολιτικά στην επαναστατική «θεωρία του μαρξισμού», και β) οργανωτικά στην αρχή του «δημοκρατικού συγκεντρωτισμού».

Κάτω από αυτή την ιστορική παράδοση τα στελέχη και τα μέλη του κόμματος είχαν πολιτικά διαπαιδαγωγηθεί με τις βασικές αρχές του μαρξισμού - λενινισμού: την «ταξική πάλη» την «προλεταριακή επανάσταση και τον ηγεμονικό ρόλο του κόμματος σ' αυτήν», τη «δικτατορία του προλεταριάτου» και τον «προλεταριακό διεθνισμό».

Τις αρχές όμως αυτές η ηγεσία του ΚΚΕ στην πράξη τις αξιολογούσε μηχανικά και δογματικά έξω από την ελληνική πραγματικότητα. Κάτω από αυτήν την πολιτική αγκύλωση και νοοτροπία το ΚΚΕ και η ηγεσία του παρουσίασε αντιφάσεις στην στρατηγική και τακτική του, στη διάρκεια του Εαμικού αγώνα.

Στην αρχή της δράσης του και μέχρι το 1943 το ΚΚΕ

ακολούθησε τη σωστή πολιτική της εθνικής ενότητας. Από το 1943 και μέχρι την υπογραφή της συμφωνίας του Λιβάνου (1944), μπαίνει στην τακτική του εξτρεμισμού - τυχοδιωκτισμού με κατάληξη τον εμφύλιο πόλεμο.

Με τη συμφωνία του Λιβάνου και κάτω από συμμαχική υπόδειξη (Σοβ. Ένωση) συμμετέχει στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας.

Αγκυλωμένη όμως η ηγεσία του ΚΚΕ από τη θεωρία του Λένιν για την επανάσταση, ότι δηλ. η εργατική τάξη και το κόμμα της είναι ο ηγεμόνας της επανάστασης, μπαίνει στην ένοπλη αναμέτρηση του Δεκέμβρη.

Με την τακτική της αυτή η ηγεσία του ΚΚΕ ρίχνει το Εαμικό κίνημα στα γρανάζια της αγγλικής πολιτικής, η οποία συστηματικά και έντεχνα το ωθούσε στην ένοπλη αναμέτρηση με στρατηγικό σκοπό: τη συντριβή του.

3. Η πιστή υποταγή της ηγεσίας του κόμματος στις αποφάσεις της Γ΄ Διεθνούς και του ΚΚΣΕ και του Στάλιν που τον είχε μυθοποιήσει ως μεγαλοφυΐα. Νοοτροπία και πρακτική που την καθιστούσε ετερόφωτη και διαστρέβλωνε στην πράξη το πατριωτικό με το διεθνιστικό καθήκον.

Σύμφωνα με το μαρξισμό ο σωστός διεθνιστής είναι και πρώτα απ' όλα σωστός πατριώτης. Ο Δεκέμβριος του 1944 αποτελεί φωτεινό παράδειγμα της λαθεμένης νοοτροπίας της ηγεσίας του ΚΚΕ πάνω στο ζήτημα του προλεταριακού διεθνισμού.

Στις αποφάσεις του κόμματος και σε βιβλία των δύο ανώτατων στελεχών του (Π. Ρούσου και Β. Μπαρτζώτα) ισχυρίζονται ότι με το Δεκέμβρη το ΚΚΕ έκανε το διεθνιστικό του καθήκον! Σε βάρος των συμφερόντων της πατρίδας μας.

4. Η δομή και λειτουργία του κόμματος που στηρίζονταν όπως αναφέραμε παραπάνω στην «αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού»: που σημαίνει ανάλογα με τις συνθήκες που δρα το κόμμα τον συνδυασμό της εσωκομματικής δημοκρατίας με τον συγκεντρωτισμό.

Σύμφωνα με την αρχή αυτή αν το κόμμα λειτουργεί σε συνθήκες παρανομίας εφαρμόζεται περισσότερο ο συγκεντρωτι-

σμός σε βάρος της εσωκομματικής δημοκρατίας. Το αντίθετο πρέπει να συμβαίνει, όταν το κόμμα δρα σε ειρηνικές συνθήκες.

Στη διάρκεια του Εαμικού αγώνα και με τη δημιουργία της Ελεύθερης Ελλάδας γεννήθηκαν οι συνθήκες που ευνοούσαν τη λειτουργία της εσωκομματικής δημοκρατίας.

Εκτός όμως από ελάχιστες εξαιρέσεις στη ζωή του κόμματος παραδοσιακά λειτουργούσε ο συγκεντρωτισμός σε βάρος της εσωκομματικής δημοκρατίας και του διαλόγου. Όσον αφορά τη βάση του κόμματος: ήταν ο αποδέκτης και εκτελεστής των αποφάσεων της ηγεσίας.

Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μέσα στο κόμμα το κατεστημένο: του αυταρχισμού της ηγεσίας στη λήψη των αποφάσεων και της εξουθένωσης των στελεχών και μελών τα οποία διαφωνούσαν με τις αποφάσεις αυτές. Χαρακτηριστική είναι η ομολογία του Γιάννη Ιωαννίδη στο βιβλίο του (σ. 329) αναφορικά με τον αυταρχισμό της ηγεσίας στη λήψη της απόφασης για την ένοπλη σύγκρουση του Δεκέμβρη: «Στις 17 Νοεμβρίου του 1944 – Εκεί στο νοσοκομείο που βρισκόμουν (ήταν άρρωστος τότε) εγώ ήρθαν όλα τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου και εκεί πήραμε απόφαση ότι εμείς θα χτυπηθούμε με τους Εγγλέζους».

Επίσης ο Ιωαννίδης αξιολογώντας τον Δεκέμβρη παραδέχεται, ότι στις τότε συνθήκες: «εμείς δεν μπορούσαμε να συντρίψουμε τους Άγγλους»... «και δεν είναι να παίρνουν τα μυαλά μας αέρα» (σ. 393).

Οι παραπάνω ομολογίες ενός βασικού ηγέτη του ΚΚΕ προσφέρουν για την εξακρίβωση της ιστορικής αλήθειας. Δυστυχώς όμως αποτελούν μια από τις εξαιρέσεις σωστών αξιολογήσεων για το Δεκέμβρη, σε αντίθεση με άλλα στελέχη του κόμματος και ιστορικούς, οι οποίοι ανιστόρητα θεωρούν ότι για τα Δεκεμβριανά μεγάλες ευθύνες έχουν μόνοι οι Άγγλοι και ο Γ. Παπανδρέου, δηλ. η μία πλευρά της τραγικής ένοπλης άναμέτρησης.

Θα ήταν όμως μεγάλη ιστορική διαστρέβλωση, αν δεν καταλογίζονταν και οι εξίσου καθοριστικές ευθύνες τις ηγεσίας του ΚΚΕ, που με την άφρονα και τυχοδιωκτική πολιτική της «παγιδεύτηκε» από τους αντιπάλους της και οδήγησε το εαμικό κίνημα στην ήττα.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Του Βασίλη Νεφελούδη

Η Εθνική Αντίσταση, στα χρόνια της χιτλεροφασιστικής κατοχής, εκτός που ήταν παλλαϊκή στην Ελλάδα, ήταν και Πανελληνια. Είχε απλωθεί και έξω μακριά από τα σύνορα της Χώρας μας, παντού όπου ζούσαν Έλληνες, στις χώρες που υπήρχαν ελληνικές παροικίες.

Οι Αιγυπτιώτες Έλληνες δεν ήταν δυνατόν να μείνουν έξω από αυτόν τον αγώνα. Με πρωτοπόρους ορισμένες εξέχουσες προσωπικότητες της ελληνικής παροικίας, όπως οι: Γιάννης Λαχωβάρης, Μιχάλης Βαλτικός, Θέμης Ματσάκης, Άγγελος Κατσιγόνης, Νίκος Μαραγκάκης, Τηλέμαχος Τεκτονίδης, Παύλος Φραγκόπουλος, Οδυσσέας Καραγιάννης και Γιώργης Αθανασιάδης στο Κάιρο. Οι Στρατής Ζερμπίνης, Στρατής Τσίρκας, Θεοδόσης Πιερίδης, Π. Βαλεντής, Γρηγόρης Πετρώνας, Μένης Αγελλόπουλος, Γιάννης Παππάς, Νίκος Μεταξάς και Γιώργος Ρούσσοσ στην Αλεξάνδρεια, το Γενάρη του 1943 ίδρυσαν τον Εθνικό Απελευθερωτικό Σύνδεσμο (τον ΕΑΣ). Ο ΕΑΣ στη σύνθεση και στους σκοπούς του αντιστοιχούσε στο Ελλαδικό ΕΑΜ.

Εκτός από την δημοκρατική - πατριωτική μερίδα των Ελλήνων της παροικίας, στην Αίγυπτο και στις άλλες Χώρες της Μέσης Ανατολής λειτουργούσαν και έπαιρναν ενεργό μέρος στην Εθνική Αντίσταση και οι δεκάδες χιλιάδες Ελλαδίτες Έλληνες που συγκροτούσαν τις ένοπλες δυνάμεις (το στρατό, το στόλο, την αεροπορία). Και οι χιλιάδες Έλληνες ναυτεργάτες, που «κρατούσαν τα πλοία εν κινήσει» σύμφωνα με την γενική γραμμή της ναυτεργατικής ένωσης. Και κοντά σ' αυτούς, μαζί μ' αυτούς, μερικοί πρώην Βουλευτές, δήμαρχοι, Αξιωματικοί και άλλοι κοινωνικοί παράγοντες, όπως οι: Άγγελος Αγαπητός, Θείελπις Λευκίας, Γιάννης Μουντάκης, Πεπέσ Αργυρόπουλος, Γιάννης Κακοσαίος, Κώστας Ζερβός, Βασίλης Νεφελούδης κ.ά. Αυτοί συγκρότησαν την συντονιστική επιτροπή αγώνος, που είχε σαν στόχο της να εργασθεί για τον συντονισμό των αντιστασιακών αγώνων στην Ελλάδα και στη Μέση Ανατολή.

Η Η Εθνική Αντίσταση στη Μέση Ανατολή εκφράσθηκε με δύο τρόπους:

Με την ενεργό συμμετοχή των ενόπλων δυνάμεων στον πόλεμο εναντίον του Άξονα και με τον αγώνα των δημοκρατικών-προοδευτικών δυνάμεων εναντίον του εσωτερικού φασισμού και της αντίδρασης, για την εθνική ανεξαρτησία και την λαϊκή κυριαρχία.

Τα γεγονότα απέδειξαν ότι οι αγώνες εναντίον των επιβιώσεων της 4ης Αυγούστου, εναντίον του εσωτερικού φασισμού, ήταν απαραίτητος συντελεστής στην ανάπτυξη και της πολεμικής προσπάθειας:

Τα πολεμικά καράβια που διασώθηκαν, χάρις στην πρωτοβουλία και τον ηρωισμό των ναυτών και λίγων πατριωτών αξιωματικών, δεν σταμάτησαν ούτε στιγμή να μετέχουν στις πολεμικές επιχειρήσεις. Οι αντιφασιστικές οργανώσεις που δρούσαν στο Ναυτικό έπαιζαν αποφασιστικό ρόλο στο να κρατηθεί το ηθικό των πληρωμάτων ψηλά και με την αγωνιστική παρουσία τους ματαίωσαν όχι μόνο μια φορά, απόπειρες να αποδυναμωθούν τα πληρώματα, με αθρόες, πολιτικού χαρακτήρα, μαζικές μετατάξεις αντιφασιστών Ναυτών από τα Καράβια σε μονάδες του Στρατού Ξηράς. Το ίδιο, συνέχισαν από την αρχή την πολεμική δράση τους και οι Έλληνες αεροπόροι.

Στο στρατό Ξηράς, τα πράγματα ήταν πιο δύσκολα σε ό,τι αφορούσε στη συμμετοχή τους στις πολεμικές επιχειρήσεις. Από τη στιγμή ακόμα της συγκρότησης των μονάδων του στρατού Ξηράς, η διακηρυγμένη γραμμή πλεύσης της ηγεσίας του, συνοψίζεται στη δήλωση «εδώ δεν ήρθαμε να κάνουμε στρατό για πόλεμο. Αρκετά πολεμήσαμε. Θα κάνουμε ένα στρατουλάκο για τις παρελάσεις και για τη μεταπολεμική τάξη στην Ελλάδα».

Χρειάστηκαν επίμονες κινητοποιήσεις των απλών στρατιωτών, κινητοποιήσεις στις οποίες πρωτοστατούσε η αντιφασιστική στρατιωτική οργάνωση, για να αποφασισθεί τελικά η συμμετοχή της πρώτης ελληνικής ταξιαρχίας στη μάχη του Αλαμείν.

Θα ήταν δύσκολο να γίνει κατανοητό το κλίμα μέσα στο οποίο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η Εθνική Αντίσταση στη

Μέση Ανατολή, εάν δεν σκιαγραφούσαμε, σε πολύ γενικές γραμμές, τις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στα χρόνια του πολέμου και ιδιαίτερα από τα τέλη του 1942 και μετά, σαν συνέχεια των ιδιαίτερων συμφερόντων και επιδιώξεων της κάθε μιας από τις τρεις μεγάλες σύμμαχες δυνάμεις (την Αγγλία, την Αμερική και τη Σοβιετική Ένωση):

Η πολιτική των τριών μεγάλων συμμάχων ήταν ενιαία μόνο στις κοινές – γενικές διακηρύξεις τους που επαγγέλλονταν την απελευθέρωση των Χωρών που είχαν καταληφθεί από τους χιτλεροφασίστες και την διασφάλιση της Εθνικής Ανεξαρτησίας τους. Πέρα από τις διακηρύξεις αυτές όμως και σε αντίθεση μ' αυτές, η κάθε μια από τις Κυβερνήσεις των τριών μεγάλων δυνάμεων είχε τους δικούς της στόχους και τις δικές της επιδιώξεις, που ανταποκρίνονταν στα ιδιαίτερα, τα Κρατικά τους συμφέροντα: Το ποιά από τις τρεις μεγάλες δυνάμεις θα εξασφαλίσει για λογαριασμό της την πιο μεγάλη επιρροή στην Ευρώπη και στην κάθε μια από τις Ευρωπαϊκές Χώρες, ήταν το πρόβλημα που τις απασχολούσε, με ιδιαίτερη ένταση, κυρίως, απ' τη στιγμή που άρχισε να διαφαίνεται καθαρά η ήττα του άξονα, ύστερα από τη συντριβή των στρατιών του στο Στάλιγκραντ και στο Αλαμείν και με το πέρασμα των πρωτοβουλιών και επιθετικής δραστηριότητας στα χέρια των Σοβιετικών και των Αγγλο-Αμερικανών.

Από την προώθηση των κρατικών επιδιώξεων των μεγάλων δυνάμεων ξεκινά και το «παιχνίδι», πιο σωστά το παζάρεμα του μοιράσματος της Ευρώπης σε ζώνες επιρροής.

Οι βλέψεις για την κυριαρχία πάνω στην Ελλάδα, δεν ήταν δυνατόν να μείνουν έξω από τους ανταγωνισμούς των Μεγάλων. Πρώτος και κύριος διεκδικητής, με τα πιο ισχυρά ατού στα χέρια του, ήταν η συντηρητική Αγγλία. Από τη σύσταση του Νοελληνικού κράτους και μέχρι τελευταία, η αγγλική επιρροή στην Ελλάδα ήταν κυριαρχική στον οικονομικό και στον πολιτικό τόμέα. Η στρατηγική θέση της Χώρας μας στην Ανατολική Μεσόγειο, ήταν ένας ακόμα σοβαρός λόγος που έκανε τους Αγγλους συντηρητικούς να διεκδικούν ανυποχώρητα τον ρόλο του επικυρίαρχου στην μεταπολεμική Ελλάδα.

Ο Γεώργιος Γλύξμπουργκ και η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου ήταν πλήρως ευθυγραμμισμένη με τη λεγόμενη «ελληνική πολιτική» της Αγγλίας. Στο βαθμό που ο Τσώρτσιλ έβλεπε τη Μοναρχία και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση σαν σίγουρο υποτελή-συνεργό στην επιβολή των Αγγλικών επιδιώξεων, στον ίδιο βαθμό το παλάτι και οι συντηρητικές δυνάμεις στην Ελλάδα και στη Μέση Ανατολή έβλεπαν στην Αγγλική επικυριαρχία το στήριγμά τους και την εγγύηση για την κατανίκηση της λαϊκής αντίστασης και για την μεταπολεμική επικράτησή τους στη διακυβέρνηση της Χώρας.

Στο παιχνίδι αυτό, ο ρόλος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων της Μέσης Ανατολής, σχετικά με τις μεταπολεμικές εξελίξεις στην Ελλάδα, θα ήταν σημαντικός. Οι Άγγλοι και οι Έλληνες αντιδραστικοί τις έβλεπαν και τις ήθελαν ως δύναμη κρούσης για την εγκαθίδρυση της δικής τους κυριαρχίας. Οι προοδευτικές δημοκρατικές δυνάμεις δούλευαν για να τις καταστήσουν ενεργό παράγοντα στη διεξαγωγή του πολέμου κατά των χιτλεροφασιστών και ταυτόχρονα συντελεστή στον αγώνα για την εθνική απελευθέρωση, την εθνική ανεξαρτησία και τη λαϊκή κυριαρχία.

Αν παρθεί υπ' όψιν και το γεγονός ότι στη Μέση Ανατολή, στην αρχική σύνθεσή της, στην Κυβέρνηση Τσουδερού μετείχαν και Υπουργοί της Μεταξικής Δικτατορίας όπως οι Μανιαδάκης, Νικολούδης, Δημητράτος, ότι εκατοντάδες τεταρτοαυγουστιανοί αξιωματικοί είχαν περάσει στην Αίγυπτο και μ' αυτούς κυρίως είχαν στελεχωθεί οι ένοπλες δυνάμεις, ότι από το 1941 ακόμα είχε ιδρυθεί και ανέπτυξε φιλοφασιστική δραστηριότητα οργάνωση υπό τον Συνταγματάρχη Βαγενά, τότε γίνεται κατανοητό το γιατί ήταν απαραίτητη η οργανωμένη αντίσταση στις αντιδημοκρατικές και αντιλαϊκές αλλά και αντεθνικές στην ουσία τους δραστηριότητες όλων αυτών των παραγόντων. Έτσι, με την πρωτοβουλία ορισμένων αριστερών αγωνιστών ιδρύθηκαν οι αντιφασιστικές οργανώσεις στις ένοπλες δυνάμεις, η ΑΣΟ, η ΑΟΝ και η ΑΟΑ, αντίστοιχα στο στρατό, στο ναυτικό και στην αεροπορία. Προεξάρχοντα ρόλο στην πρωτοβουλία αυτή έπαιξαν ο Γιάννης Σαλάς, ο Νίκος Καραγιάννης και άλλοι αγωνιστές της αριστεράς.

(Επειδή ακούστηκε εδώ μέσα κάποια χλευαστική εκτίμηση για το ρόλο του Γιάννη Σαλά, οφείλω να τονίσω ότι είναι απολύτως ανακριβές το ότι κάποιο κέντρο διόρισε τον Σαλά στην ηγεσία της ΑΣΟ. Ο Γιάννης Σαλάς αναδείχθηκε χωρίς κανένα διορισμό, χάρις στο ήθος του, τον ώριμο πολιτικό στοχασμό του και την συνεπή αγωνιστική του δραστηριότητα. Έτσι κατέκτησε την εμπιστοσύνη όχι μόνον των συνεργατών του, αλλά ενός ευρύτατου φάσματος στρατευμένων, μεταξύ των οποίων και πολλοί αξιωματικοί).

Από τα πρώτα της κιόλας βήματα η ΑΣΟ ανάμεσα στα Χριστούγεννα του 1941 και την Πρωτοχρονιά του 1942, αντιμετώπισε το κυοφορούμενο τότε πραξικόπημα των τεταρτοαυγουστιανών. Στόχος του πραξικοπήματος η ματαίωση ενταξης στο στρατό τριών ανώτερων δημοκρατικών αξιωματικών, η αλλαγή στη σύνθεση του Γενικού Επιτελείου, έτσι ώστε να αποτελείται εξ ολοκλήρου από φιλομοναρχικούς και αντικατάσταση του Τσουδερού από τον Ναύαρχο Σακελλαρίου στην προεδρία της Κυβέρνησης.

Με πρόκήρυξη της η ΑΣΟ ξεσκεπάζει τους συνωμότες, κινητοποιεί τις δυνάμεις της, πλαισιωμένα από το σύνολο σχεδόν των στρατιωτών και συντελεί αποφασιστικά στη ματαίωση του πραξικοπήματος. Αυτή ήταν η πρώτη δημόσια αποφασιστική και αποτελεσματική ενέργεια της ΑΣΟ.

Στα τέλη Φεβρουαρίου – αρχές Μαρτίου 1943, ο τότε Υπουργός Εθνικής Άμυνας Παναγιώτης Κανελλόπουλος πιεζόμενος από τους φιλομοναρχικούς αξιωματικούς, επιχειρεί να αντικαταστήσει από τις διοικήσεις των τριών ταγμάτων της δεύτερης ταξιαρχίας τους: Χατζησταυρή, Κώνστα και Σταυρουλάκη. Είναι οι ίδιοι δημοκρατικοί αξιωματικοί, που με στόχο την μη ένταξή τους είχε οργανωθεί το αποτυχόν πραξικόπημα των Χριστουγέννων του 1941. Με επί κεφαλής τις οργανώσεις της ΑΣΟ, οι στρατιώτες αντιδρούν σθεναρά και στο δεύτερο αυτό πραξικόπημα. Αξιώνουν την μη αντικατάσταση των διοικητών των ταγμάτων και την αποπομπή του Κανελλόπουλου από την Κυβέρνηση. Ύστερα από σειρά αποφασιστικών κινητοποιήσεων του στρατού, οι Άγγλοι και η Κυβέρνηση Τσουδερού αποδέχο-

νται τα αιτήματα της ΑΣΟ. Αυτή ήταν η δεύτερη μεγάλη - ρωμαλέα και αποτελεσματική κινητοποίηση της ΑΣΟ.

Τον Μάρτιο - Απρίλιο του 1944 εκδηλώνεται η τρίτη και κορυφαία κρίση στις σχέσεις των αντιφασιστικών στρατιωτικών οργανώσεων και του φιλομοναρχικού καθεστώτος του Καΐρου, η τρίτη και κορυφαία μεγάλη κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων και στα τρία όπλα, στο στρατό, στο ναυτικό και στην αεροπορία.

Στο τρίτο δεκαήμερο του Μαρτίου του 1944 μαθεύτηκε στο Κάιρο ότι στα ελεύθερα βουνά της μαχόμενης Ελλάδας, ιδρύθηκε επιτροπή εθνικής απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ). Οι δημοκρατικοί πολίτες και στρατιώτες άκουσαν με μεγάλο ενθουσιασμό τη μεγάλη είδηση. Ο ΕΑΣ πρώτος ανήγγειλε το γεγονός στην εορταστική συγκέντρωση της 25ης Μαρτίου. Οι χιλιάδες λαού και στρατού που είχαν κατακλύσει την αίθουσα του Θεάτρου χειροκροτούσαν όρθιοι επί πολλήν ώραν και ζητωκραύγαζαν υπέρ του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ. Οι συγκεντρωμένοι, με το ψήφισμά τους, ζητούσαν από την Κυβέρνηση Τσουδερού να απαντήσει θετικά στην πρόταση της ΠΕΕΑ για το σχηματισμό ενιαίας πανεθνικής κυβέρνησης και να στείλει αντιπροσώπους στην ΠΕΕΑ για να υπογράψουν την σχετική συμφωνία. Στην ίδια κατεύθυνση έκανε διαβήματα και επέδωσε υπομνήματα η επιτροπή συντονισμού του αγώνα. Λαϊκές επιτροπές από γυναίκες οργανώσεις, από την ναυτεργατική ένωση και άλλους μαζικούς φορείς έκαναν το ίδιο.

Σε έκτακτη σύσκεψη στελεχών τους οι αντιφασιστικές στρατιωτικές οργανώσεις αποφάσισαν να καλέσουν όλους τους άνδρες, τους υπαξιωματικούς και τους αξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων να υπογράψουν υπόμνημα προς την Κυβέρνηση Τσουδερού με το ίδιο αίτημα. Οι οδηγίες που δόθηκαν από το κεντρικό γραφείο των αντιστασιατικών οργανώσεων προς τα τμήματά τους ήταν: η υπογραφή των υπομνημάτων να πάρει ειρηνικό χαρακτήρα, να γίνει μέσα στα πλαίσια μιας κανονικής αναφοράς, να γίνει προσπάθεια να υπογραφεί το υπόμνημα ακόμα και από τους διοικητές των σχηματισμών στο στρατό, τους κυβερνήτες των πλοίων στο ναυτικό κ.λπ.

Η κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων πραγματοποιήθηκε ειρηνικά, ήρεμα, απολύτως μέσα στα πλαίσια των οδηγιών του Κεντρικού γραφείου και είχε καταπληκτική επιτυχία. Ένα ποσοστό γύρω στο 90% στο στρατό ξηράς και 95% στο πολεμικό ναυτικό, υπογράψανε το υπόμνημα. Μια σημαντική μερίδα δημοκρατικών αξιωματικών το υπόγραψαν και αυτοί. Σε ορισμένες μονάδες ακόμα και οι διοικητές τους. Ο Αρχηγός του στόλου υποναύαρχος Κ. Αλεξανδρής, με ημερήσια διαταγή του, στις 3 Απριλίου 1944, διακηρύσσει... «διαπίστωσα ευχαρίστως ομόφωνον την επιθυμία ολοκλήρου του ναυτικού μας, από του Διοικητού και των κυβερνητών μέχρι του τελευταίου ναύτου, όπως η ενταύθα κυβέρνηση προέβλητο ταχύτερον εις αποτελεσματικήν συνεργασίαν μετά της ως άνω επιτροπής, με σκοπόν την από κοινού συνέχισιν του αγώνος προς απελευθέρωσιν του πατρίου εδάφους»...

Αυτή την τόσο νόμιμα, ειρηνικά, πανηγυρικά διαδηλωμένη ομόφωνη θέληση των ενόπλων δυνάμεων, ο Γεώργιος Γλύξμπουργκ και η κυβέρνησή του την αντιμετώπισαν με εχθρότητα. Ο Τσώρτσιλ έβλεπε να καταρρέουν τα σχέδιά του να χρησιμοποιήσει τις ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής ως δύναμη κρούσης ενάντια στο ΕΑΜ και στις λαϊκές δημοκρατικές δυνάμεις στην Ελλάδα και διέταξε τον αφοπλισμό τους και τη διάλυσή τους.

Από την πλευρά των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων προβλήθηκε άρνηση να δεχθούν τον αφοπλισμό και τη διάλυση. Η αντίσταση κράτησε περίπου τρεις εβδομάδες και τερματίστηκε το πρώτο δεκαήμερο του Απριλίου, όταν είχε γίνει ολοφάνερος ο κίνδυνος να εξελιχθεί η αντιπαράθεση σε ένοπλη ρήξη. Οι αντιφασιστικές στρατιωτικές οργανώσεις ήταν αποφασισμένες να αποτρέψουν μία τέτοια εξέλιξη και στην κρίσιμη στιγμή υποχώρησαν.

Τον αφοπλισμένο στρατό, οι Άγγλοι τον έκλεισαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και, σε συνεργασία με την υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου νέα κυβέρνηση του Καΐρου, έστησαν στρατοδικεία και ναυτοδικεία εναντίον των ηρωικών αντιφασιστών αξιωματικών και στρατιωτών που αψηφώντας κάθε θυσία

αγωνίστηκαν για να σώσουν την ανεξαρτησία και την τιμή της Ελλάδας.

Κλείνω τη σύντομη αυτή εισήγηση με μια υπενθύμιση: Ειπώθηκε και γράφηκε από μερικούς ότι ήταν λάθος να συγκροτηθούν αντιφασιστικές στρατιωτικές οργανώσεις, να προβάλουν πολιτικά αιτήματα και να αγωνίζονται γι' αυτά.

Στην πραγματικότητα, λαθεμένη και αντιδημοκρατική είναι αυτή η αντίληψη. Το δικαίωμα των στρατευμένων να βουλευούνται και να αναπτύσσουν πολιτική δραστηριότητα το είχε σεβασθεί έμπρακτα ακόμα και η Αγγλική Κυβέρνηση: Στις αγγλικές στρατιωτικές μονάδες υπήρχαν και δρούσαν ανεμπόδιστα αντιφασιστικές οργανώσεις. Αλλά και η Κυβέρνηση Τσουδερού είχε διακηρύξει, από το Λονδίνο, ότι οι στρατευμένοι είναι τμήμα του Λαού και δικαιούνται να βουλευούνται. Αργότερα, ο Γεώργιος Παπανδρέου τόλμησε να αρνηθεί αυτό το δικαίωμα και να στήσει στρατοδικεία και ναυτοδικεία. Ήταν η εποχή της αντιδημοκρατικής έξαρσης του γηραιού πολιτικού, ως συνέπεια του φόβου που προκαλούσε στις συντηρητικές δυνάμεις η άνοδος του λαϊκού κινήματος.

Οι επιπτώσεις της Κατοχής στην Εθνική Οικονομία

Του Στέργιου Μπαμπανάση,

1. Οι καταστροφές του πολέμου

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και η Κατοχή στην Ελλάδα άσκησαν σημαντική επίδραση στην οικονομία και τους όρους ανάπτυξής της. Προκάλεσε τεράστιες απώλειες στον πληθυσμό, μεγάλες καταστροφές στις παραγωγικές δυνάμεις, έλλειψη προϊόντων, μείωση της παραγωγής των ειρηνικών κλάδων και αύξηση της παραγωγής των πολεμικών κλάδων της οικονομίας, καθυστέρηση στην ανανέωση του παραγωγικού εξοπλισμού. Οδήγησε στην αποδιοργάνωση της παραγωγής. Ο πόλεμος είχε σαν συνέπεια την ενίσχυση του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία. Στην περίοδο του πολέμου διακόπηκε προσωρινά η κυκλικότητα της αναπαραγωγής. Αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι, λόγω της ανεπάρκειας της παραγωγής στους ειρηνικούς κλάδους της οικονομίας, προέκυψε αντίστροφη δυσαναλογία ανάμεσα στην μικρότερη παραγωγή και τη μεγαλύτερη ενεργό ζήτηση, δηλ. «υποπαραγωγή» αντιπαραγωγή.

Στην περίοδο της κατοχής η ελληνική οικονομία είχε αποδιοργανωθεί και εξαρθρωθεί. Η οικονομική πολιτική καθοριζόταν βασικά από τις ανάγκες του πολέμου. Είχε περιορισθεί στο ελάχιστο η βιομηχανική παραγωγή, η αγροτική παραγωγή και γενικότερα κάθε οικονομική δραστηριότητα. Η παραγωγή των σπουδαιότερων κλάδων της βιομηχανίας ελαττώθηκε στα 10-35%, των βασικών ειδών της αγροτικής οικονομίας στα 25-53% σε σχέση με το προπολεμικό επίπεδο. Ο δείκτης της γενικής παραγωγής σε σχέση με το 1939 (-100) έφθανε το 1945 σε 51% και το 1946 τα 73,3% και της βιομηχανικής παραγωγής σε 33% και 53%, αντίστοιχα.

Οι κατακτητές με τις κατασχέσεις, με την επιβολή των «εξόδων» κατοχής και τις άλλες πολεμικές καταστροφές προξένησαν τεράστιες ζημιές στο έμψυχο υλικό της χώρας. Οι

θυσίες σε ανθρώπινες ζωές ανήλθαν σε 405.000, δηλαδή στο 5,5% του συνολικού πληθυσμού (άλλες πηγές ανεβάζουν το ποσοστό αυτό στα 10%). Οι καταστροφές στον εθνικό πλούτο έφθασαν το ποσό των 8.822 εκατ. μεταπολεμικών δολλαρίων που ισοδυναμεί με 5,7 φορές του προπολεμικού εθνικού εισοδήματος. Αναλυτικότερα οι καταστροφές και λεηλασίες που διέπραξαν οι κατακτητές στον εθνικό πλούτο έχουν ως εξής (σε εκατομ. μεταπολεμικά δολλάρια)¹:

1. Καταστροφές στις οικοδομές	2.660
2. Καταστροφές και λεηλασίες	2.420
3. Καταστροφές και λεηλασίες στα αυτοκίνητα, σιδηροδρόμους, πλοία κ.λπ.	604
4. Καταστροφές και λεηλασίες μηχανών, εργαλείων	360
5. Καταστροφές στο οδικό δίκτυο, στις εγκατα- στάσεις λιμανιών και στη διώρυγα της Κορίνθου	305
6. Υπόλοιπες καταστροφές σε τεχνικά έργα	280
7. Διάφορες άλλες καταστροφές	420
8. Πληρώθηκαν ή αρπάχτηκαν σαν «έσοδα κατοχής»	1.173
	<hr/>
Σύνολο εκατ. δολλ.	8.222

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει ο Μαστρογιάννης², τμηματάρχης του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, οι συγκοινωνίες και οι οικίες παρουσιάζουν μετά τον πόλεμο την παρακάτω εικόνα: Από τα 2.679 χλμ. του συνολικού σιδηροδρομικού δικτύου απόμειναν σε κατάσταση λειτουργίας με σοβαρότατες ελλείψεις μόνο 680 χλμ. Από τις 7.708 μονάδες της ολικής προπολεμικής δύναμης τροχαίου υλικού απόμειναν μόλις 607 και αυτές εξαιρετικά φθαρμένες. Καταστράφηκε το 75% του ελληνικού εμπορικού στόλου και το 50% της ιστιοφόρας ναυτιλίας. Καταστράφηκαν τελείως 118.000 κτίρια σε 3.000 αγροτικούς οικισμούς και 37.500 κτίρια σε 80 πόλεις. Υπέστησαν σοβαρές φθορές 18.000 αγροτικά και 25.500 αστικά κτίρια. Συνολικά χάθηκε το 23% της αξίας του οικοδομικού πλούτου

της χώρας. 226.500 οικογένειες στεγάζονταν κάτω από τους χειροτερους όρους. «Η απελευθέρωση – γράφει ο Μαστρογιάννης – εύρε την Ελλάδα με: 20% των οικιών καταστραμμένων, 20% του λαού ζώντος εις άστεγα ερείπια ή εις το ύπαιθρον, 10% των ανδρών, γυναικών και παιδιών φονευθέντων, 10% των πολιτών φυματικών..., 25% των παιδιών ορφανά πολέμου, άστεγα, κουρελιασμένα και πεινώντα, 33% ολοκλήρου του πληθυσμού με ελονοσίαν, 90% των σιδηροδρομικών γραμμών, οδών και γεφυρών καταστραμμένων».

Ο τιμάρημος ανερχόταν συνεχώς στην περίοδο της Κατοχής. Αυξήθηκε 146 φορές σε σχέση με το 1938. Η χρυσή λίρα έφθασε τις 140.000 δραχμές. Όταν η χώρα απελευθερώθηκε ο πληθωρισμός είχε πολλαπλασιάσει τη νομισματική κυκλοφορία κατά 5.000.000 φορές, η τιμή της λίρας είχε αυξηθεί κατά 1326 φορές και του δολλαρίου 2366, όλα τα σε χρυσό αποθέματα είχαν διαρπαγεί από τους κατακτητές, το φορολογικό σύστημα είχε τελείως εξαρθρωθεί και το εξωτερικό εμπόριο ήταν σχεδόν ανύπαρκτο³.

2. Οι επιπτώσεις της Κατοχής στις συνθήκες διαβίωσης

Η Κατοχή είχε αρνητικές επιπτώσεις στις συνθήκες διαβίωσης. Οδήγησε στη μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών και του βιοτικού επιπέδου, στην επιδείνωση των συνθηκών απασχόλησης, διατροφής, υγείας και στέγασης.

Οι πραγματικοί μισθοί μειώθηκαν στην περίοδο της Κατοχής. Η αγοραστική δύναμη των ημερομισθίων π.χ. το 1945 αντιπροσώπευε μόνο το 45% της αγοραστικής δύναμης του 19384.

Ο Υποσιτισμός πήρε τεράστιες διαστάσεις. Αρκεί να αναφερθεί μόνο ένα στοιχείο: τον τραγικό χειμώνα του 1941 στην Αθήνα ο αριθμός των θυμάτων από βιολογικό θάνατο ανήλθε περίπου στις 150.0005.

Στην περίοδο της Κατοχής το επίπεδο της δημόσιας υγείας έπεσε σε επικίνδυνο βαθμό. Το 72% των παιδιών είχαν αδυνατίσει λόγω υποσιτισμού και έλλειψη υγειονομικής περίθαλψης. Μόνο ο αριθμός των φυματικών είχε φθάσει τις 450.000 άτομα6.

Η ανεργία στην περίοδο της Κατοχής κυμαινόταν μεταξύ 220.000 - 260.000 ατόμων7.

Η άθλια κατάσταση των προπολεμικών συνθηκών κατοικίας επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο στην περίοδο της Κατοχής σαν αποτέλεσμα των καταστροφών του πολέμου και των σεισμών.

Οι κατεστραμμένες κατοικίες εξ αιτίας του πολέμου υπολογίζονται σε 530.000, δηλαδή στο 30% περίπου του συνολικού οικοδομικού κεφαλαίου.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Νέος Κόσμος», τεύχος 8.8.1961, σελ. 67-68, 71.
2. Ιωάννη Μαστρογιάννη: Ιστορία της Κοινωνικής Πρόνοιας της Νεότερας Ελλάδος 1821-1960, Αθήναι 1960, σελ. 448-450. Βλ. και «Πρόγραμμα ανασυγκροτήσεως της χώρας», Αθήναι, 1947, κεφ. ΙΙ. σελ. 81.
3. «Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια», τόμος Δ. Αθήναι 1958, σελ. 138-139.
4. Υπολογισμοί Στ. Μπαμπανάση: «Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20ού αιώνα». Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 42-43, 1981, Αθήναι, σελ. 111.
5. Νέα Οικονομία, τεύχος 4/1957, σελ. 388.
6. Α. Σμπαρούνη: Αναμνήσεις εκ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, Αθήναι 1951, σελ. 384.
7. Βλ. Στ. Μπαμπανάση: Στο ίδιο, σελ. 122.
8. Διεύθυνση Οικονομικών Προγραμμάτων: Η εξέλιξη της οικοδομικής δραστηριότητας εν Ελλάδι. Αθήναι 1958, σελ. 14-15.

Οικονομικές πτυχές των ελληνικών ένοπλων αντιστασιακών οργανώσεων στην περίοδο της Κατοχής, 1941 - 1944

Του Γιώργου Μαργαρίτη

Στις αναμνήσεις και στις μαρτυρίες των παλαιών αντιστασιακών, μαχητών στις ένοπλες μονάδες της ελληνικής αντίστασης, ο χρόνος της δράσης μοιάζει να χωρίζεται σε δύο μεγάλες ενότητες. Από την μία πλευρά οι περίοδοι των ελλείψεων, της εξαθλίωσης, της πείνας, όπου η εξεύρεση τροφής παρουσιάζεται ως μοναδική – ή περίπου – φροντίδα και δραστηριότητα των ανταρτών. Από την άλλη πλευρά, σε άλλα χρονικά διαστήματα της δράσης τους, το ζήτημα του ανεφοδιασμού και της διατροφής ξεχνιέται εντελώς, παραλείπεται, τους είναι αδιάφορο. Προφανώς, επειδή στην δεύτερη περίπτωση οι λύσεις του προβλήματος ήταν απλές.

Αυτές οι διαφορές στις εμπειρίες και στις αφηγήσεις δεν εξαρτώνται μόνο από την χρονική στιγμή αλλά και από τον τόπο της δράσης. Η περίοδος της αφθονίας για τους αντάρτες της Εύβοιας, για παράδειγμα, δεν αντιστοιχεί υποχρεωτικά με την ανάλογή της στην Δυτική Μακεδονία, ούτε στον χρόνο, ούτε και στο περιεχόμενο της λέξης «αφθονία». Όλες αυτές οι διακυμάνσεις, οι αντιφάσεις, οι επιμονές και οι παραλείψεις στην μνήμη των παλαιών, μας θυμίζουν ότι ο ένοπλος αγώνας, η ενεργή και μαχητική Αντίσταση, στηρίχθηκαν πάνω σ' ένα πεδίο οικονομικών δραστηριοτήτων, πεδίο που πολύ απείχε από του να μείνει αναλλοίωτο στην εξεταζόμενη περίοδο. Οι δε μεταβολές του είχαν άμεσο αντίκτυπο στις δραστηριότητες, στις δυνατότητες, στην μαχητικότητα την ίδια των ανταρτικών μονάδων.

Η ένοπλη αντίσταση στην Ελλάδα δεν ήταν άμεση συνέχεια των πολεμικών επιχειρήσεων, όπως συνέβη στις γειτονικές Γιουγκοσλαβία και Αλβανία. Μετά από μια σχετικά μεγάλη περίοδο κυοφορίας, το αντάρτικο εμφανίστηκε μόλις το καλοκαίρι του 1942, περισσότερο από ένα χρόνο μετά την κατάληψη της

χώρας, σε πρωτόγονη ακόμα μορφή. Γνώρισε όμως μια ραγδαία ανάπτυξη την άνοιξη του επόμενου χρόνου, του 1943, και το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου αποτελούσε πλέον μία δύναμη, ικανή όχι μόνο να παρενοχλήσει τον κατακτητή αλλά και να διεκδικήσει την πολιτική εξουσία στην χώρα, να υποκαταστήσει με τις αντιστασιακές οργανώσεις τις κρατικές λειτουργίες, τον κρατικό μηχανισμό. Με περισσότερους από 40.000 ενόπλους, το αντάρτικο στηριζόταν σε ισχυρούς πολιτικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς και διαχειριζόταν ένα πολύ σημαντικό τμήμα της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα. Το σημείο αναφοράς αυτής της δραστηριότητας βρισκόταν στον ορεινό χώρο.

Οικονομία των ορεινών περιοχών – Οικονομία της Αντίστασης

Πριν ακόμα οι αντιστασιακές οργανώσεις κυριαρχήσουν στα ορεινά και στην έξω από τις πόλεις χώρα, άνθισαν εκεί πολυάριθμες ένοπλες ομάδες που η συγκυρία ανέδειξε. Δεν πρόκειται βεβαίως για τις ομάδες των «καταδιωκομένων» από τις αρχές κατοχής – κομμουνιστών στη πλειοψηφία τους – που τους συντηρούσαν ισχνές κομματικές οργανώσεις ή οικογενειακοί δεσμοί. Πρόκειται για την εκρηκτική επανεμφάνιση της ληστείας που έσπευσε να καλύψει όσα κενά δημιουργήθηκαν από την κρίση των κρατικών μηχανισμών και του κρατικού εν γένει κύρους, αλλά και από την ευρύτατη αναδιάρθρωση των προπολεμικών οικονομικών ιστών.

Η ληστεία στηρίχθηκε ουσιαστικά στην μετατόπιση των δρόμων του εμπορίου και των συναλλαγών, στην κατάρρευση των «επίσημων» δικτύων. Ας σταθούμε λίγο στο φαινόμενο που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα καθώς, όπως θα δούμε, στηρίξε εκτός από τους ένοπλους ληστές στην πρώτη αυτή φάση, τους αντάρτες σε μια δεύτερη. Με την έναρξη της κατοχής, η συνολική ανεπάρκεια της παραγωγής τροφίμων στην χώρα αλλά και η καταστροφή των μεταφορικών μέσων και των συγκοινωνιών – που οφειλόταν τόσο στην καταστροφή ή κατάσχεση του τροχαίου υλικού στην πολεμική περίοδο όσο και στην εξαφάνιση των καυσίμων – προκάλεσε την εξαφάνιση του παραδοσιακού

εμπορίου και την υποκατάστασή του είτε από πλέγματα συναλλαγών είδος με είδος, είτε από το πολύπτυχο φαινόμενο που συνοπτικά ονομάστηκε «μαύρη αγορά». Η εξάπλωση των μηχανισμών της «ανεπίσημης» δραστηριότητας ενισχύθηκε και από τα συστήματα που η κατοχική κυβέρνηση και οι αρχές κατοχής θέλησαν να εφαρμόσουν για να ελέγξουν και να διαχειριστούν την όποια αγροτική παραγωγή. Η υποχρεωτική παράδοση των αγροτικών προϊόντων στην «συγκέντρωση» έναντι διοικητικά καθοριζόμενου αντιτίμου σε χρήμα, συνάντησε την καθολική εχθρότητα των παραγωγών. Πραγματικά, όχι μόνο οι επίσημες τιμές ήταν σημαντικά κατώτερες από αυτές που η απ' ευθείας συναλλαγή με τους πεινασμένους αστούς τους εξασφάλιζε, αλλά και η σε χαρτονόμισμα πληρωμή ελάχιστα σήμαινε σε μία κοινωνία χωρίς αγορά ή καλύτερα, σε μία αγορά χωρίς βιομηχανικά προϊόντα.

Η «μαύρη αγορά» και η «είδος με είδος» συναλλαγή προϋπέθεταν την μετακίνηση μεγάλων ποσοτήτων αγαθών κάθε είδους έξω και μακριά από τις «επίσημες», τις ελεγχόμενες από το κράτος και τις δυνάμεις κατοχής διαδρομές και διόδους. μεταφορά αγαθών που, ιδιαίτερα με τα πενιχρά μεταφορικά μέσα του καιρού, σήμαινε επίσης και μετακίνηση ανθρώπων. Πλήθους ανθρώπων σε αποστάσεις σημαντικές και σε περιοχές δύσβατες. Ανάμεσα στις πόλεις και στην ύπαιθρο, ανάμεσα στα ορεινά και στα πεδινά, ανάμεσα στις ζώνες ελαιοκαλλιέργειας και στις ζώνες σιτοπαραγωγής, αναπτύχθηκαν σημαντικοί οδοί εμπορίου. Μονοπάτια και περάσματα, πόροι ποταμών, γεφύρια και διάσελα βουνών, αξιοποιήθηκαν στο έπακρο, ιδιαίτερα στις πιο απρόσιτες περιοχές καθώς όλη αυτή η κίνηση έπρεπε να βρίσκεται μακριά από τους όποιους σταθμούς ελέγχου. Είναι εύκολα εξηγήσιμο λοιπόν το γιατί κατά μήκος αυτών των διαδρομών άνθισε η ληστεία χωρίς το χέρι του νόμου να μπορεί έστω και να την πλησιάσει.

Η διεκδίκηση και η προστασία των διακινουμένων στους νέους δρόμους αγαθών ήταν στην βάση των πρώτων ένοπλων πρωτοβουλιών στον ελληνικό χώρο. Από την πλευρά αυτή, η χώρα διαφέρει τόσο από τις υπόλοιπες βαλκανικές περιπτώσεις,

όπου η λιποταξία ή οι εθνικιστικές διαμάχες – έστω και συνοδευόμενες από πρακτικές ληστείας – αποτέλεσαν την θρυαλλίδα των ένοπλων πρωτοβουλιών, όσο και από δυτικοευρωπαϊκές περιπτώσεις, όπου η συμμαχική δραστηριότητα ή η επιστράτευση εργατών για τα γερμανικά εργοστάσια, έφεραν παραπλήσια αποτελέσματα. Εκείνο που αξίζει να κρατήσουμε εδώ είναι ότι στην περίπτωση μας η εμφάνιση ένοπλης δραστηριότητας στα βουνά είχε έναν, έστω και ιδιόμορφο, οικονομικό παρονομαστή. Συνόδευε τις μεταβολές στην διακίνηση των αγαθών.

Από το καλοκαίρι του 1942, μία σειρά αλλαγών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών, οδήγησαν τις καταστάσεις και τα συστήματα αυτά σ' ένα είδος ωρίμανσης και προκάλεσαν τη μετατροπή της αρχικής ένοπλης δραστηριότητας στην ύπαιθρο και στα ορεινά σε οργανωμένη ένοπλη αντίσταση. Πρώτον, οι μεγάλες πόλεις, το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας κυρίως, έπαψαν να εξαρτιώνται αποκλειστικά από το, ανεπαρκές εξάλλου, προϊόν της ελληνικής υπαίθρου. Οι μεθοδικές αποστολές τροφίμων από το εξωτερικό μέσω του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και των ουδέτερων κρατών, εξασφάλισαν ένα σταθερό υπόβαθρο επισιτισμού που μείωσε την εξάρτηση των αστικών περιοχών από τον αγροτικό τους περίγυρο. Αυτό από την μία πλευρά σήμαινε υποβάθμιση της θέσης των παραγωγών μέσα στις οικονομικές και κοινωνικές ισορροπίες της χώρας ενώ, από την άλλη πλευρά έλυνε τα χέρια των κατοχικών και κυβερνητικών αρχών. Οι τελευταίες, καθώς δεν είχαν πλέον να αντιμετωπίσουν επισιτιστικά αδιέξοδα και καθώς μπορούσαν πλέον να στηρίζονται σ' έναν εξασφαλισμένο αστικό χώρο, θέλησαν να εξαπλώσουν τις νέες τους δυνατότητες προς την κατεύθυνση του ελέγχου, οικονομικού και πολιτικού, του αγροτικού χώρου. Να πετύχουν στην ουσία την ένταξη της αγροτικής παραγωγής σε κεντρικά ελεγχόμενα κανάλια.

Χωρίς να θέλουμε να επεκταθούμε περισσότερο στις εισαγωγικές αυτές παρατηρήσεις, θα μπορούσαμε να πούμε ότι από το καλοκαίρι και το φθινόπωρο τους 1942 περίπου, άρχισε μια διαμάχη ανάμεσα στις κεντρικές αρχές και στον αναβαθμισμένο στις συνθήκες του 1941-1942 αγροτικό χώρο, με αντικείμενο

τον έλεγχο της παραγωγής και την γενικώτερη υποταγή των αγροτών στο κατοχικό καθεστώς. Η εξέλιξη αυτή μεταφραζόταν όχι μόνο με νέα πιο αποτελεσματικά συστήματα απόσπασης του αγροτικού προϊόντος από τους παραγωγούς, την επαναφορά της δεκάτης και την θέσπιση του παρακρατήματος, αλλά και από την ένταση των διοικητικών, νομικών και κατασταλτικών σε τελευταία ανάλυση πλαισίων. Χωροφυλακή, στρατός κατοχής, έδειξαν από τις πρώτες κιόλας καλοκαιρινές μέρες του 1942 μια έντονη δραστηριότητα που, σε τελευταία ανάλυση, είχε προφανείς οικονομικούς στόχους. Επιπλέον, στις πιο κρίσιμες διαδρομές των ορεινών «παράλληλων» συναλλαγών παρουσιάστηκαν νέα προβλήματα, όπως η κινητοποίηση των Βλάχων Λεγεωναρίων στις γύρω από τον Θεσσαλικό κάμπο περιοχές.

Για τους παραγωγούς η διπλή πίεση του καλοκαιριού του 1942, η γενικευμένη αναρχία, από την μία πλευρά και από την μεριά των επίσημων αρχών από την άλλη, οδήγησε, μαζί με την αίσθηση της ακύρωσης των συνθηκών και των κατακτημένων θέσεων του 1941-1942, στην απόγνωση και ακόμα περισσότερο στην επιλογή και στην υιοθέτηση ριζοσπαστικών λύσεων. Η εμφάνιση του αντάρτικου εντάχθηκε σ' ένα τέτοιο γενικό κλίμα.

Πραγματικά, από το καλοκαίρι του 1942 και ολοένα πιο έντονα όσο η διαμάχη για τον έλεγχο της αγροτικής παραγωγής εντεινόταν, προέκυπτε πειστικά η ανάγκη οργάνωσης των συστημάτων των «παράλληλων» συναλλαγών. Προστασία δηλαδή των διαδρομών τους, θέσπιση κανόνων και θεσμών στα πλαίσια των οποίων οι ανταλλαγές θα μπορούσαν εγγυημένα να κινηθούν, επέκταση στον γεωγραφικό χώρο των τοπικών μηχανισμών που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είχαν - στους πιο εύκολους καιρούς - εξυπηρετήσει τις όποιες ανάγκες και λειτουργίες. Η ανάγκη θεσμικού πλαισίου για την παράλληλη οικονομία αν και προφανώς θα μείωνε την αποδοτικότητά της, θα την μετέτρεπε σε μία «λευκή» - προστατευόμενη από μηχανισμούς - δραστηριότητα και θα σταματούσε τις πολυάριθμες αυθαιρεσίες που συνόδευαν τον υπόγειο, «μαύρο», χαρακτήρα της. Με άλλα λόγια το σύστημα των ανεπίσημων συναλλαγών έπρεπε ν' αποκτήσει πολιτική διάσταση, να μορφοποιήσει

τα δικά του ψήγματα εξουσίας, να οργανώσει την κοινωνία μέσα στην οποία και για την οποία λειτουργούσε, ώστε να μπορέσει να αντισταθεί στην κρατούσα κατοχική πραγματικότητα. Ο λόγος ύπαρξης των πρώτων ένοπλων ομάδων της ελληνικής αντίστασης είχε ακριβώς ως στόχο την ομαλοποίηση και την πολιτική στήριξη αυτών των καινοφανών διαδρομών μη ελεγχόμενου πλούτου.

Φυσικά το πάντρεμα των αναγκών της κοινωνίας με τα υπάρχοντα οργανωτικά σχήματα και προτάσεις, ούτε αυτόματα έγινε, ούτε και ήταν μια εύκολη υπόθεση. Υπήρχαν στην ουσία δύο δυνατότητες ένοπλης, «κρατικής» οργάνωσης της υπαίθρου, η μία με οργανωτικό άξονα τον παλαιό μηχανισμό του στρατού με τροφοδότη και νομιμοποιητικό στήριγμα τους Άγγλους και η άλλη με άξονα τον ανατρεπτικό μηχανισμό του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Η υπεροχή του δεύτερου σε σχέση με τον πρώτο ήταν προφανής. Η προπολεμική σχέση του με τον κρατικό μηχανισμό, σχέση πολέμου, του έδινε πλούσια ανατρεπτική εμπειρία, μεγάλη άνεση στην «υπόγεια» κίνηση και μηχανισμούς - οργανώσεις - που εστω και στοιχειωδώς μπορούσαν να στηρίξουν οικονομικές, στρατιωτικές και πολιτικές πρωτοβουλίες.

Η οικονομική διάσταση των πρώτων ένοπλων αντιστασιακών πρωτοβουλιών.

Όπως θα μπορούσαμε να το περιμένουμε μετά από την παραπάνω σύντομη εισαγωγή στις τότε συνθήκες, η ένοπλη αντίσταση ξεκίνησε μέσα σε γόνιμες κοινωνικές και οικονομικές διεργασίες και δεν στρεφόταν μονοσήμαντα ενάντια στους ξένους στρατούς κατοχής. Στην πρώτη φάση μάλιστα της ανάπτυξης και της δραστηριότητάς της, η σύγκρουση με τους κατακτητές είχε μάλλον δευτερεύοντα χαρακτήρα. Τρεις ήταν οι σημαντικοί ανθρώπινοι στόχοι στα πρώτα αυτά βήματα του αντάρτικου. Οι ληστές στα ορεινά και στην ύπαιθρο, οι Έλληνες συνεργάτες του κατακτητή και οι άνδρες της Ελληνικής Χωροφυλακής.

Όσον αφορά τους ληστές, ο στόχος ήταν προφανής. Το

αντάρτικο για να επιβιώσει έπρεπε κατ' αρχήν να είναι αποδοτικό, χρήσιμο, στην γύρω οικονομία, έπρεπε δηλαδή να την προστατεύσει επιβάλλοντας κανόνες στα εκτός - επίσημου - νόμου κανάλια της. Επιπλέον, δεν ήταν δυνατόν να μοιράζεται το αναγκαίο για την δική του επιβίωση παραγωγικό πλεόνασμα, την αναγκαία για την δική του κυριαρχία εξουσία με τις ληστρικές συμμορίες. Ο εξοβελισμός της Χωροφυλακής από τον αγροτικό χώρο στόχευε στην εξουδετέρωση του δεύτερου και πολύ πιο σημαντικού διεκδικητή της γεωργικής παραγωγής. Του επίσημου δηλαδή κράτους και των οργάνων του που από το καλοκαίρι του 1942, με άξονα την σε είδος φορολογία, την δεκάτη και το παρακράτημα, προσπαθούσαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους μεγάλο μέρος της γεωργικής παραγωγής. Για ν' ασκήσουν φυσικά την πολιτική τους με άξονα και παρονομαστή τον πλούτο αυτό.

Ο αγώνας ενάντια στους δύο αυτούς παράγοντες έγινε σχεδόν αναίμακτα. Η χωροφυλακή αφοπλίστηκε, περιορίστηκε ή προσχώρησε στους αντάρτες όπως και ένα μεγάλο μέρος των φυγόδικων και των ληστών. Πέρα από τις ειδικές περιστάσεις των ημερών, η άνεση με την οποία οι αντάρτες πέτυχαν του προκαταρκτικούς αυτούς στόχους τους, δεν μπορεί παρά να οφείλεται στην υλική τους ανωτερότητα. Στην οικονομική τους εμβέλεια, θα ήταν πιο ακριβές. Στην πράξη, η τελευταία είχε τις ρίζες της σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος ήταν το έστω και στοιχειώδες, στα πρώτα εκείνα βήματα, δίκτυο των «οργανώσεων» των σκόρπιων μελών και συμπαθούντων του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Αν και παρούσες σε λίγα σχετικά χωριά, οι οργανώσεις αυτές είχαν το πλεονέκτημα της εμπειρίας και της ακτινωτής διάθρωσής τους με άξονα τις πόλεις. Μπορούσαν δηλαδή να επωφεληθούν στο έπακρο από την μαζική ανθρώπινη κινητικότητα - συχνά και των οικονομικών της παρονομαστών - που όριζε, σ' εκείνες τις μέρες την σχέση των αστών με τους αγρότες.

Ο δεύτερος παράγοντας ήταν οι εισοδοί στα χωριά και η πρόκληση της «επανάστασης» στις μικρές τους κοινωνίες. Πέρα από τα τελετουργικά, τις παρελάσεις, τους λόγους και τις

σημαίες, οι επαναστάσεις αυτές είχαν και οικονομικές παραμέτρους. Επρόκειτο βεβαίως για την εξάπλωση και την ανάπτυξη των οργανώσεων, άρα και των εισφορών τους. Κυρίως όμως επρόκειτο για κάτι πολύ πιο σημαντικό: την υποκατάσταση των οικονομικών δραστηριοτήτων του επισήμου κράτους στις απόμακρες αυτές ενότητες. Το πρώτο σκέλος αυτής της υποκατάστασης ήταν η κατάσχεση από τους αντάρτες του συγκεντρωμένου στις κρατικές αποθήκες καρπού. Ο καρπός αυτός, προϊόν της σε είδος φορολογίας της δεκάτης και του παρακρατήματος, έδωσε, στις ισχνές και πεινασμένες πρώτες ανταρτικές ομάδες τα μέσα να θρέψουν τους εαυτούς τους αλλά και πλήθος νέων εθελοντών καθώς επίσης και τα μέσα να ασκήσουν πολιτική: Να μοιράσουν τον καρπό στους φτωχότερους αγρότες ή στους δυσαρεστημένους παραγωγούς του, να εισέλθουν στα κυκλώματα των σε είδος ανταλλαγών ως πολύ σημαντικοί εταίροι, κ.λπ. κ.λπ. Προφανώς οι χωροφύλακες – των οποίων καθήκον ήταν η επίβλεψη της συγκέντρωσης και της προώθησης του καρπού προς τα κέντρα εξουσίας, προς τις πόλεις – δεν μπορούσαν να τον χρησιμοποιήσουν για τις δικές τους προσπάθειες καθυστόταξης της υπαίθρου και έτσι παρουσιάζονταν στην παλαιότερα γυμνοί, απείρως φτωχότεροι σε μέσα από τους αντάρτες αντιπάλους τους. Άνιση δηλαδή αναμέτρηση.

Από την άλλη μεριά ο με τον τρόπο αυτό συγκεντρωμένος πλούτος ήταν άπειρες φορές πιο σημαντικός από εκείνον που οι επιθέσεις και οι εκβιασμοί των ληστών μπορούσαν να αποδώσουν. Έστω κι αν δεν υπολογίσουμε το άνισο κόστος πρόσκτησης του πλούτου αυτού. Το γεγονός δηλαδή ότι ήταν πολύ πιο δύσκολο και επικίνδυνο το να ληστεύει κανείς από το να υποκαθιστά ή να καταλύει τις ανυπόληπτες και μισητές τοπικές κρατικές αρχές. Η ανταρτική δηλαδή υλική ανωτερότητα ήταν και στην περίπτωση αυτή συντριπτική.

Για τους Έλληνες συνεργάτες του κατακτητή, η οικονομική τους λειτουργία δεν είναι ίσως τόσο εμφανής. Θα ήταν απαραίτητο να πλησιάσουμε αυτήν την τόσο αφηρημένη έννοια του «συνεργάτη». Το είδος, άρχισε να αναπτύσσεται στην ύπαιθρο από την άνοιξη κυρίως του 1942 όταν οι εκκαθαριστικές επιχειρι-

ρήσεις των Ιταλών άρχισαν να παίρνουν διαστάσεις. Επρόκειτο στην ουσία για την προσπάθεια επανεγκατάστασης του ελέγχου των δυνάμεων κατοχής, σε περιοχές που, στην γεμάτη πανικό και αμηχανία περίοδο της επισιτιστικής κρίσης, είχαν έντονα αυτοσχεδιάσει και περίπου αυτονομηθεί. Άξονας αυτών των επιχειρήσεων, πρόσχημά τους αν προτιμάτε, ήταν η ανεύρεση κρυμμένων όπλων και κρυμμένων τροφίμων. Η ανεύρεση και απόσπαση των δευτέρων ειδικά, στην οποία ενεργά μετείχαν οι συνεργάτες των κατακτητών, είχε μία σαφή οικονομική διάσταση η οποία γινόταν ακόμα πιο σημαντική και σύνθετη στις τότε συνθήκες.

Ο ιταλικός στρατός κατοχής βρισκόταν, στα 1942 ιδιαίτερα, σε δεινή, από πλευράς εφοδιασμού και επισιτισμού, θέση. Η χρόνια έλλειψη καυσίμων και μεταφορικών μέσων, η απελπισμένη εμπλοκή στις ρωσικές πεδιάδες, στις αφρικανικές ερήμους ή στις γιουγκοσλαβικές διαμάχες, τα άλυτα προβλήματα της παραγωγής στην μητρόπολη, άφηναν ελάχιστα περισεύματα για τις πλούσια γαρνιρισμένες σε ανθρώπινο υλικό μονάδες κατοχής της Ελλάδας. Οι ευαίσθητες επισιτιστικές ισορροπίες του ελληνικού χώρου, που τόσο τραγικά ανατράπησαν τον πρώτο χειμώνα της κατοχής, εμπόδισαν την ιταλική διοίκηση από του να εγκαταστήσει ένα επαρκές επίσημο σύστημα διατροφής των ανδρών της από τους «επιτόπιους πόρους». Έτσι, ο ιταλικός στρατός κατοχής στήριξε την διατροφή του στις ανεπαρκείς εισαγωγές τροφίμων και κινήθηκε στα όρια του υποσιτισμού, κάτι που ούτε οι «λαχανόκηποι του στρατιώτη» μπόρεσαν να αποτρέψουν.

Όλα αυτά σήμαιναν την ύπαρξη ισχυρών πιέσεων στο εσωτερικό του ιταλικού στρατεύματος για την «ανεπίσημη» συμμετοχή στις τοπικές οικονομικές λειτουργίες, για συμμετοχή στην παράλληλη, στην «μαύρη αγορά» και στα πλέγματα των ανταλλαγών. Η ανεύρεση και η αρπαγή τροφίμων κατά την διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του 1942, είχε μεν ως νομικό έρεισμα την ανεύρεση των όσων οι αγρότες απέκρυπταν από τις αρχές και από την σε είδος επαχθή φορολογία, ως παρανομαστή δε την χρησιμοποίηση των ποσοτήτων αυτών ως αρχικό

κεφάλαιο για τις παράλληλες οικονομικές δραστηριότητες των κατακτητών. Όχι μόνο για την κατανάλωσή τους δηλαδή από τους υποσιτιζόμενους «κυριάρχους», αλλά και για την διαμέσου των τροφίμων αυτών είσοδό τους στην «παράλληλη» αγορά, την βασισμένη στις ανταλλαγές «είδος με είδος», την ξένη προς τις επίσημες προθέσεις και ελέγχους.

Στις συνθήκες αυτές, ο ρόλος των Ελλήνων «συνεργατών» των στρατευμάτων κατοχής πλησίαζε περισσότερο εκείνον του μεσάζοντα. Μεσάζοντα ανάμεσα στις ιταλικές προθέσεις συμμετοχής στην παράλληλη οικονομία και στα πλέγματα της τελευταίας. Οι υπηρεσίες που παρείχαν στους κατακτητές δεν περιορίζονταν στον τομέα της αναζήτησης και της ανακάλυψης των κρυμμένων αγαθών, αλλά επεκτεινότουσαν και στην περαιτέρω «αξιοποίηση» των αγαθών αυτών. Ο κίνδυνος που αντιπροσώπευαν αυτοί οι «δεσμοί», αυτοί οι δίοδοι, ήταν προφανής και οι πρώτοι αντάρτες επένδυσαν στην καταστροφή τους κόπους, κινδύνους και προσπάθειες. Η επιτυχία τους απέτρεψε την είσοδο των κατακτητών στην παράλληλη οικονομία, στις «μαύρες» ανταλλαγές και συναλλαγές της υπαίθρου. Τα μέλη των στρατευμάτων κατοχής περιορίστηκαν, μέσα από τις προσπάθειες αυτές, είτε στην μεγάλης διάστασης μαύρη αγορά με επίκεντρο τις πόλεις – αξιοποιώντας τα μέσα μεταφοράς που διέθεταν – είτε σε δραστηριότητα με άξονα στρατιωτικά είδη ή τρόφιμα της επιμελητείας τους ή της διεθνούς βοήθειας.

Τροφοδοσία ομάδων ή στρατιωτική επιμελητεία.

Η επιβίωση των πρώτων ανταρτικών ομάδων, το καλοκαίρι, το φθινόπωρο του 1942 και – σε μερικές περιοχές – την άνοιξη του 1943, ήταν ιδιαίτερα εύθραυστη. Οι περισσότερες από αυτές πέρασαν μια μικρή ή μεγάλη περίοδο πείνας και στερήσεων πριν μπορέσουν να στηριχθούν σε μηχανισμούς – οικονομικούς και παραγωγικούς – σταθερούς και αποδοτικούς, περίπου θεσμικούς, θα λέγαμε. Σ' αυτήν ιδιαίτερα την φάση αξιοποιήθηκαν σε πολλές περιοχές οι παράλληλες δυνατότητες που η ελληνική ύπαιθρος πρόσφερε στους αντάρτες. Δύο από

αυτές τις δυνατότητες στις οποίες αξίζει να σταματήσουμε είναι τα μοναστήρια, η παραγωγική τους μηχανή και οι αποθήκες τους, καθώς και τα κρατικά αγροκτήματα ή οι αγροτικές σχολές.

Για τα πρώτα, η σημασία τους είναι προφανής – ανάγεται, θα λέγαμε, στις παλαιότερες παραδόσεις. Ο ΕΛΑΣ του Πωγωνίου, στην Ήπειρο, για παράδειγμα, δύσκολα θα μπορούσε να ανδρωθεί χωρίς τις – «αχάριστες» κατά τον μητροπολίτη Σπυρίδωνα – εφόδους των ανταρτών στα κελλάρια του. Οι Γεωργικές Σχολές από την άλλη είχαν πολλαπλασιαστεί στα χρόνια του Μεταξά, στα πλαίσια της εκστρατείας για επισιτιστική αυτάρκεια της χώρας. Στο σύνολό τους, εκτός από διδακτικά ιδρύματα ήταν και θαυμάσιες παραγωγικές μονάδες. Οι δυνατότητές τους αυτές και ο καρπός των αποθηκών τους αποτέλεσαν σε πολλές περιπτώσεις το πρώτο κεφάλαιο των ένοπλων ομάδων της Αντίστασης ή την αναγκαία προϋπόθεση για την μετατροπή των πεινασμένων ομάδων σε τακτικά εφοδιαζόμενο – τουλάχιστον σε τρόφιμα - στρατό.

Για να φτάσει ο ΕΛΑΣ στο τελευταίο σημείο, χρειάστηκαν πολλές αλλαγές στην οργάνωση και στην κατανομή της αγροτικής οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Φυσικά η ολοένα και πιο τολμηρή απόκτηση δημόσιων αγαθών από το αντιστασιακό κίνημα μετέβαλε τις σχέσεις εξουσίας. Εκείνος που αποκτούσε καρπό και πλούτο, αποκτούσε και νόμισμα συναλλαγής. Μπορούσε δηλαδή να επεμβαίνει στην αγορά, να αγοράζει υπηρεσίες, να ενισχύει, να ανταλλάσσει. Όσο περισσότερα είχε να ρίξει στην οικονομική συναλλαγή τόσο διεύρυνε το κύρος του ως φορέα εξουσίας. Αυτό ακριβώς συνέβη με τις πολιτικές οργανώσεις του ΕΑΜ που βρέθηκαν στις κυρίαρχες θέσεις της τοπικής αγροτικής ιεραρχίας από δρόμους πολύ πιο σίγουρους και σταθερούς από εκείνους που μόνες οι ένοπλες ομάδες θα μπορούσαν να τους εξασφαλίσουν.

Αργότερα, ο ακριβής χρονολογικός προσδιορισμός διαφέρει από περιοχή σε περιοχή, η σε μεγάλο βαθμό θεσμοποιημένη και παγιωμένη «λαϊκή εξουσία», εγκατέστησε τους δικούς της μηχανισμούς δημοσιονομικής λειτουργίας. Στις πιο πλούσιες περιο-

χές, στις γωνιές του θεσσαλικού κάμπου για παράδειγμα, λειτούργησε ένα υποτυπώδες σύστημα φορολογίας της παραγωγής με άξονα την «δεκατη». Φυσικά αυτό προϋπέθετε την ικανότητα του ΕΛΑΣ να προσφέρει ως αντάλλαγμα στους παραγωγούς προστασία από την – επίσης σε είδος – φορολογία των αρχών κατοχής και – προπαντός – από το σύστημα της υποχρεωτικής συγκέντρωσης του προϊόντος. Οι πολύ γνωστές «μάχες της σοδειάς» του 1943 και 1944 ήταν προσπάθειες πιστοποίησης της σχετικής πολεμικής δυνατότητας τους ΕΛΑΣ.

Αλλού πάλι, η προοπτική δημιουργίας κρατικής υψής μηχανισμών κατέληγε σε ανάλογα αποτελέσματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η παράλληλη λειτουργία δύο τελωνειακών φυλάκίων στην συνοριακή περιοχή της Κακαβιάς. Το πρώτο φυλάκιο, το «επίσημο», δέσποζε στον δρόμο που οδηγούσε στο αλβανικό έδαφος. Λίγα χιλιόμετρα πιο πάνω, στο Ορεινό, λειτουργούσε τελωνειακό φυλάκιο του ΕΑΜ του οποίου η οικονομική εμβέλεια δεν πρέπει να υπολείπεται κατά πολύ του ανταγωνιστικού του. Στις περιπτώσεις όμως αυτές βρισκόμαστε στις παρυφές της μετατροπής μιας «υπόγειας», ανατρεπτικής εξουσίας σε κρατική επίσημη και μόνο η τελική επικράτηση του ΕΑΜ χώριζε τις απόπειρες αυτές από την μετατροπή τους σε επίσημους κρατικούς θεσμούς.

Φυσικά, οι παραπάνω σχηματοποιήσεις εμπεριέχουν την ενοχλητική όσο και απαραίτητη αυθαιρεσία που επιστρατεύουμε κάθε φορά που βρισκόμαστε μπροστά στο δύσκολο καθήκον της λογικής επεξεργασίας και παρουσίασης σύνθετων καταστάσεων. Πρόκειται για ζητήματα που μόλις ανοίγουν, για έρευνες που έχουν πολύ δρόμο μπροστά τους. Οι εξελίξεις στα μεστά σε γεγονότα χρόνια της Κατοχής δεν είναι ποτέ γραμμικές, προβλέψιμες. Υποψιαζόμαστε ότι οικονομικοί ήταν κυρίως οι λόγοι που καθήλωσαν τον μόνιμο ΕΛΑΣ στα επίπεδα των 30-35.000 ενόπλων. Το χειμώνα του 1943 - 1944 πολλές μονάδες του χρειάστηκε ν' αυτοδιαλυθούν ή διατηρήθηκαν μόνο στα χαρτιά εξαιτίας επισιτιστικών αδιεξόδων. Υπάρχει λοιπόν το ζήτημα των ορίων των οικονομικών αυτών μηχανισμών της Αντίστασης, ορίων που φυσικά σχετίζονται και με την πολιτική προοπτική της.

III

Τρίτη Συνεδρία, απογευματινή (29.9.1994)

**Ο ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΣΤΗΝ
ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941-1944)**

Πρόεδρος: Στ. Παπαγεωργίου, Πάντειο Παν/μιο

Εισηγητές: Η. Θερμός, Παν/μιο Μακεδονίας
Π. Παπαστράτης, Πάντειο Παν/μιο

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ 1941-1945

Η στάση των ΗΠΑ πάνω στις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα τις παραμονές της Απελευθέρωσης και οι Βρετανικές επιδιώξεις

Του Ηλία Θερμού

Μια επίσημη και συνάμα κρίσιμη πηγή ανάλυσης και αξιολόγησης των Ελληνοαμερικανικών Σχέσεων κατά την περίοδο της Κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης είναι η δράση και ο ρόλος των Αμερικανικών Μυστικών Αποστολών στην κατεχόμενη Ελλάδα όπως αυτά παρουσιάζονται μέσα από τα επίσημα κείμενα - εκθέσεις και στοιχεία των αρχείων του Γραφείου Στρατηγικών Υπηρεσιών OSS δηλαδή της ανώτατης υπηρεσίας εθνικής ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών σε αυτό το κρίσιμο διάστημα.

Η πιο σπουδαία και αξιόπιστη αποστολή των ΗΠΑ στην Ελλάδα 1944-1945 ήταν η αποστολή «Περικλής» στην ΠΕΕΑ όπως εκτιμάται από το επιτελείο του OSS στην Washington. Έτσι η ανάλυση και αξιολόγηση της έκθεσης σχετικά με την «Αποστολή Περικλής» που υποβλήθηκε στο Κάιρο, Carl Devoe, στις 25 Αυγούστου 1944, στο επιτελείο του OSS στην Washington αποτελεί βασική αφετηρία στην μελέτη των Ελληνοαμερικανικών Σχέσεων κατά τον κρίσιμο αυτό χρόνο.

Σε αυτή την μελέτη, παρουσιάζεται και αναλύεται ένα σημαντικό μέρος της έκθεσης γιατί εκτιμάται ότι στο σύνολό της αντανακλά μια πολύτιμη προσφορά στην πολύπλευρη μελέτη για την αναζήτηση των λεπτομερειών αλλά και του συνόλου των παραγόντων, επιλογών πολιτικής και εφαρμογών της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής προς την Ελλάδα, όπως αυτή εξελίσσεται και οργανώνεται στα χρόνια της Κατοχής και κατά την Απελευθέρωση, για να δραστηριοποιηθεί πιο συγκεκριμένα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Σκοπός και Λειτουργία της Αποστολής Περικλής

Το φθινόπωρο του 1943 η Αμερικανική Κυβέρνηση αποφάσι-

σε να ιδρύσει Γραφείο του Υπουργείου Εργασίας στο Κάιρο σαν Υπηρεσία του Γραφείου Στρατηγικών Υπηρεσιών (OSS) με προϊστάμενο τον Kollender και βοηθό του τον Ελληνοαμερικανό Κώστα Κουβαρά, έφεδρο ανθυπασπιστή του Αμερικανικού Στρατού. Το ενδιαφέρον του Γραφείου Εργασίας (Labor Desk) στρεφόταν κυρίως προς την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα και κυρίως στις προοπτικές της Εθνικής Αντίστασης και τις πολιτικές εξελίξεις μετά την απελευθέρωση. Το πρόβλημα της συλλογής και αξιολόγησης πληροφοριών στρατηγικού χαρακτήρα οδήγησε στην απόφαση εγκατάστασης αυτής της Υπηρεσίας στην κατεχόμενη Ελλάδα, όπως περιγράφει η Έκθεση για την Αποστολή.

«Από συζητήσεις μεταξύ του Προϊσταμένου του Γραφείου και του αρχηγού της Αποστολής και ανάλυση των επιχειρήσεων στρατηγικών πληροφοριών, φάνηκε αμέσως ότι ενώ η υπηρεσία στρατηγικών πληροφοριών είχε αρχίσει εκτεταμένη κάλυψη της Ελλάδας δεν υπήρχε καμία λειτουργική μονάδα σε επαφή με το ΕΑΜ, που είχε κιόλας αποδείξει ότι είχε γίνει η κυρίαρχη ανταρτική οργάνωση στην Ελλάδα και η μόνη που προέβαλε αποτελεσματική αντίσταση στον εχθρό. Έτσι το γραφείο εργασίας ανέλαβε να δημιουργήσει επαφή με το ΕΑΜ για τον σκοπό να εξασφαλίσει πληροφόρηση και να εξασφαλίσει την συνεργασία του σε άλλες ουσιαστικές δραστηριότητες του OSS. Αυτός ο στόχος επομένως καθώρισε τον χαρακτήρα της Αποστολής Περικλής»¹.

Η πρόταση για την ίδρυση της Αποστολής υποβλήθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 1943 και περιέχει αναλυτικά τις γενικές και ειδικές επιδιώξεις ως εξής:

«(α) Γενικοί στόχοι... Ο Γενικός στόχος της Αποστολής Περικλής είναι να εξασφαλίσει από πρώτο χέρι τρέχουσες στρατηγικές πληροφορίες άμεσης αξίας σε στρατιωτικές, ψυχολογικές, πολιτικές και οικονομικές επιχειρήσεις μέσω των δικών μας πρακτόρων, δουλεύοντας σε στενή συνεργασία και με πλήρη αξιοποίηση των πηγών της πιο ισχυρής οργάνωσης αντιστασιακής δύναμης στην Ελλάδα.

(β) Ειδικοί στόχοι... Να σταλεί αμέσως μέσα από τα δικά μας

κανάλια στο αρχηγείο του ΕΛΑΣ στην Κεντρική Ελλάδα μία αποστολή δύο ανδρών, ένα Ελληνοαμερικανό, με πλήρη κάλυψη διορισμένου στο πλήρωμα του προσωπικού μας. Το δεύτερο μέλος της αποστολής, ένας Έλληνας σύνδεσμος που θα εξασφαλιστεί από Ελληνικές συνδικαλιστικές πηγές, που θα είναι αποδεκτός με πλήρη εμπιστοσύνη της οργάνωσης του ΕΑΜ. Ο σκοπός και η εμβέλεια της αποστολής θα περιορίζεται στο να ερευνά επί τόπου και να αναφέρει πίσω σε μας αναλυτικές προτάσεις για την κατανόηση και πραγμάτωση των γενικών στόχων που προσδιορίζονται παραπάνω. Η διάρκεια της αποστολής δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια, αλλά θα πρέπει να επιτευχθεί στον συντομότερο δυνατό χρόνο, σύμφωνα με την επιτυχημένη ολοκλήρωσή της, που υπολογίζεται σε τέσσερες με έξη βδομάδες εκτός από απρόβλεπτες έκτακτες καταστάσεις».

Στο σχέδιο της Αποστολής προστέθηκε αργότερα ένα τρίτο μέλος, ο ασυρματιστής, επειδή οι λειτουργικές ανάγκες της Αποστολής και η μεγαλύτερη διάρκειά της το καθιστούσαν απαραίτητο. Η αποστολή εξουσιοδοτήθηκε με το έγγραφο της 27ης Οκτωβρίου 1943 155/11/D όπου καθορίστηκαν οι αρμοδιότητές της, ως εξής:

«Τμήμα 3. Απόρρητη πληροφόρηση.

α) Το Γραφείο των Στρατηγικών Υπηρεσιών εξουσιοδοτείται να:

1. Συλλέγει μυστικές πληροφορίες σε όλες τις περιοχές εκτός από το Δυτικό Ημισφαίριο μέσω κατασκοπείας και αντικατασκοπείας και να αξιολογεί και κυκλοφορεί τέτοιες πληροφορίες σε εξουσιοδοτημένες υπηρεσίες».

Η έκθεση αναφέρεται στην επιστολή 15 του Kollender στον Golberg² της 15ης Μαρτίου 1944 και προστίθεται στο έργο της Αποστολής «η εξασφάλιση πληροφοριών από παράνομες οργανώσεις μέσω κατευθείαν επαφών ή άλλων τρόπων».

Στις 13 Δεκέμβρη του 1944 υποβλήθηκε για έγκριση πρόταση για την Αποστολή και έγινε απόλυτα σαφές ότι την ευθύνη και τον έλεγχο της Αποστολής θα διατηρούσαν στο ακέραιο τα Αμερικανικά κανάλια κατασκοπείας. Ο Αμερικάνος συνταγματάρχης West³ που ήταν επικεφαλής των στρατηγικών επιχειρήσεων

SO με τους Βρεταννούς που συμμετείχαν στις συζητήσεις για την προτεινόμενη επιχείρηση, συμφώνησε σε αυτήν την κατεύθυνση. Έτσι έγινε απόλυτα σαφές ότι η σχεδιαζόμενη επιχείρηση «θα διεξαγόταν σαν μια ανεξάρτητη Αμερικανική SI Αποστολή».

**Οι διαπραγματεύσεις των Αμερικανών
με την Ελληνική Ναυτική Ένωση**

Όπως προβλεπόταν από το σχέδιο της επιχείρησης οι Αμερικανοί έπρεπε να εξασφαλίσουν την συνεργασία των Ελληνικών Οργανώσεων και ιδιαίτερα αυτών που είχαν σχέσεις με το ΕΑΜ. Έτσι μετά από συζητήσεις με τον Καραγιάννη, που ήταν Πρόεδρος της Ναυτικής Ένωσης και αφού έγινε σαφές από την πλευρά των Αμερικανών, σύμφωνα με την έκθεση, ότι η Αποστολή δεν είχε την εξουσιοδότηση για να αναλάβει πολιτικές υποχρεώσεις και περιοριζόταν στην βασική της επιδίωξη συλλογής πληροφοριών, συμφωνήθηκε η συνεργασία στη βάση της κοινής επιθυμίας να καταστραφεί ο εχθρός. Με αυτόν τον τρόπο έγινε η σύνδεση μεταξύ Αποστολής και του ΕΑΜ, αφού η Ναυτική Ένωση της έδωσε ένα έμπειρο στέλεχος της που την έφερε τελικά σε επαφή με την οργάνωση του ΕΑΜ στην Ελλάδα.

Η έκθεση αναφέρει σ' αυτό το σημείο ότι ο Καραγιάννης συνελήφθηκε αμέσως μετά (χωρίς να διευκρινίζει τους λόγους από τους Βρεταννούς και φυλακίστηκε⁴, με αποτέλεσμα να διαλυθεί η Ναυτική Ένωση και «να καταστεί κάθε παραπέρα σχέση μαζί της αδύνατη».

Έτσι συγκροτήθηκε η Αποστολή Περικλής με τρία μέλη αποτελούμενα από τον αρχηγό της, Κώστα Κουβαρά (ένα Ελληνοαμερικανό, αξιωματικό του Αμερικανού στρατού), τον Κώστα Παπαδόπουλο, υπαξιωματικό του Αμερικανικού Ναυτικού, σαν ασυρματιστή, και έναν Έλληνα, τον Γιάννη Κακοσαίο, που υπέδειξε η Ναυτική Ένωση σαν σύνδεσμο με το ΕΑΜ. Αφού εκπαιδεύτηκαν, εξοπλίστηκαν και ενημερώθηκαν, έφυγαν με καΐκι από την Αλεξάνδρεια στις 20 Μαρτίου 1944 με κατεύθυνση τη Σμύρνη και από κεί, διά μέσου του Αιγαίου στην Εύβοια.

Η αποστολή έφθασε τελικά στην Εύβοια στις 29 Απριλίου μετά από τρεις προσπάθειες να διασχίσει το Αιγαίο, λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών. Την 1η του Μάη ο αρχηγός της Αποστολής αναφέρει, στο πρώτο του μήνυμα στο Κάιρο «Είμαστε επιτέλους στην Ελλάδα. Φτάσαμε σ' ένα μικρό λιμάνι πριν δύο νύχτες και ετύχαμε βασιλικής υποδοχής από την πλευρά των ανταρτών».

Στις 4 Μάη η αποστολή έγραφε από το αρχηγείο του Συντάγματος του ΕΛΑΣ, στην Βόρεια Εύβοια «Προχωράμε προς βορρά. Σας γράφω βιαστικά από το αρχηγείο του Συντάγματος του ΕΛΑΣ. Από προκαρκτικές συζητήσεις φαίνεται ότι η αποστολή μας θα έχει πλήρη επιτυχία».

Στις 24 Μάη το επιτελείο της αποστολής στο Κάιρο έλαβε σήμα ότι η αποστολή είχε φθάσει στο Κεντρικό αρχηγείο του ΕΑΜ και ότι διεξάγονται συνομιλίες που στέφθηκαν με επιτυχία μετά από διαβεβαιώσεις για πλήρη συνεργασία. Από τότε η αποστολή παράμεινε συνεχώς κοντά στο κεντρικό αρχηγείο του ΕΑΜ5.

Η άφιξη της αποστολής στην Κεντρική του ΕΑΜ συνδυάστηκε κατά τύχη με την σύγκληση του Εθνικού Συμβουλίου που μόλις μόλις είχε εκλεγεί με καθολική ψηφοφορία ανδρών και γυναικών, που έγινε για πρώτη φορά στις ελεύθερες περιοχές όλης της χώρας. Η αποστολή θα καταγράψει και θα στείλει στο Κάιρο αναλυτικά αποτελέσματα της σημαντικής εκείνης εκλογής.

Το δεύτερο μέρος της έκθεσης τιτλοφορείται

Αποτελέσματα

A. Στατιστική Ανάλυση της παραγωγής της Αποστολής

1. Τηλεγραφήματα: Από τον χρόνο της άφιξης της αποστολής μέχρι την ημερομηνία αυτής της έκθεσης, η αποστολή έχει μεταδώσει 189 τηλεγραφικά μηνύματα, που σε γενικές γραμμές ομαδοποιούνται ως εξής:

α. Στρατιωτικές πληροφορίες	49
β. Πολιτικές πληροφορίες	93
γ. Επιχειρησιακά	38
δ. Διαδικαστικά	<u>9</u>
	199

Αυτό το υλικό κυκλοφόρησε αμέσως μόλις παρελείφθηκε και αποδείχθηκε ότι είναι υψηλής ποιότητας. Η ιδιαίτερη αξία ενός μεγάλου μέρους των πολιτικών πληροφοριών σχολιάζεται αναλυτικά παρακάτω.

2. Ταχυδρομείο. Κατά την ίδια περίοδο ελάβαμε τέσσερες ταχυδρομικές αποστολές από την αποστολή που περιείχαν τις παρακάτω κατηγορίες υλικού.

α. Αντίγραφα εφημερίδων που εκδίδονται από
διάφορες οργανώσεις μέσα στο ΕΑΜ	18
β. Εκθέσεις πληροφοριών - Στρατιωτικές	3
Πολιτικές	3
Οικονομικές	4
Κατασκοπείας	1
γ. Πρωτότυπες ανακοινώσεις, στρατιωτικές
εντολές, εκλογικά αποτελέσματα επικυ-
ρωμένα από εκλογικούς αντιπροσώπους,
αναλύσεις, τοπικές οδηγίες	39»

Η έκθεση σχολιάζει το έργο της αποστολής και επισημαίνει ότι το περισσότερο υλικό που έφτασε στο Κάιρο δεν ήταν γνωστό στις διάφορες συμμαχικές υπηρεσίες όπου διανεμήθηκε. Έτσι εκτιμάται, ότι μια πρόσφατη έκθεση με την ΠΕΕΑ από τις Αμερικανικές Υπηρεσίες του Καΐρου δεν θα ήταν δυνατόν να συνταχθεί εάν δεν υπήρχε το τεκμηριωμένο υλικό και οι εκθέσεις που έστειλε η Αποστολή. Πιο συγκεκριμένα, η έκθεση αναφέρει:

«3. Διανομή και αξιολόγηση: Ένα σύνολο από 57 διανομές έγιναν από τα τηλεγραφήματα και το ταχυδρομείο που παραλήφθηκαν από την αποστολή. Οι στρατιωτικές πληροφορίες αξιολογήθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος με το βαθμό C-3 για δύο λόγους. Πρώτον, διότι αναγκαστικά η αποστολή Περικλής εξαρτόνταν ολοσχερώς στις ανακοινώσεις του ΕΛΑΣ και στις πληροφορίες του ΕΑΜ γι' αυτή την πληροφόρηση και δεύτερον η μέχρι τώρα εμπειρία μας δείχνει ότι ένα μεγάλο μέρος αυτών των στρατιωτικών πληροφοριών έχει χρωματιστεί υποκειμενικά ή προετοιμάστηκε πρόχειρα. Σχετικά μ' αυτό στείλαμε στην «Αποστολή Περικλής» το ακόλουθο, στις 7 Αυγούστου.

«Οι πληροφορίες που περιέχονται στα μηνύματα 52 και 53 ελήφθησαν με ενδιαφέρον εδώ. Η αξία τους μειώθηκε σημαντικά από την έλλειψη πιο συγκεκριμένων λεπτομερειών σχετικά με τις μετακινήσεις στρατευμάτων και άλλες δραστηριότητες. Προκειμένου να βελτιωθεί η ακρίβεια και η ποιότητα των στρατιωτικών πληροφοριών θα μπορούσες να κάνεις προτάσεις στο ΕΑΜ».

Η αποστολή Περικλής απάντησε στις 18 Αυγούστου:

«Αναφορικά με το μήνυμά σας 58:

1. Ανεπαρκής εκπαίδευση και έλλειψη χρημάτων καθιστά εξαιρετικά δύσκολο να βελτιωθεί η στρατιωτική πληροφόρηση του ΕΑΜ. Εάν ο OSS θέλει να καλύψει αυτές τις ανάγκες, ένα καλό δίκτυο πληροφόρησης στην Αθήνα μπορεί να δημιουργηθεί σε συνεργασία με το ΕΑΜ...».

Συνεπώς, εφόσον η αποστολή Περικλής δεν έχει ανεξάρτητα μέσα ελέγχου της πληροφόρησης δεν μπορούμε να δώσουμε σε αυτή την κατηγορία πληροφόρησης την ίδια αξιολόγηση όπως την πολιτική πληροφόρηση που αξιολογείται συνεχώς σαν Β-2 ή Β-3».

Στη συνέχεια η έκθεση ασχολείται με την περιγραφή και ανάλυση ειδικών επιχειρήσεων που διεκπεραιώθηκαν από την αποστολή σύμφωνα με τις υποδείξεις του Γραφείου Καΐρου του OSS όπως:

1. Της επιχείρησης Κιβωτός (Noah's Ark) και
2. Της ραδιοκατευθυνόμενης βόμβας των Γερμανών, γνωστής σαν HS 293.

Σχετικά με την επιχείρηση Κιβωτός του Νώε η έκθεση αναφέρει:

«Εν συντομία αυτό είναι ένα σχέδιο που αποφασίστηκε από κοινού μεταξύ των Βρετανικών και Αμερικανικών υπηρεσιών έχοντας σαν πρωταρχικό στόχο την καταστροφή των δυνάμεων του εχθρού στην Ελλάδα, καθώς προσπαθούν να αποχωρήσουν και κατά τη διάρκεια της αποχώρησης να εμποδίσουν τις κινήσεις τους και να καταστρέψουν τις επικοινωνίες και εφόδιά τους. Αυτή είναι μια αποκλειστική επιχείρηση στρατηγικής ασφάλειας (SO) και σύμφωνα με τις υποδείξεις του Συνταγμα-

τάρχη West το παρακάτω τηλεγράφημα στάλθηκε στην αποστολή στις 22 Ιουνίου 1994:

«Ανυπομονούμε να μάθουμε τις πραγματικές διαθέσεις του ΕΛΑΣ προς την επιχείρηση Κιβωτός και με το βαθμό συνεργασίας με τους συμμάχους μπορούμε να αναμένουμε απ' αυτούς. Εάν μπορείς να εξασφαλίσεις αυτή την πληροφορία χωρίς ούτε να δυσκολέψεις την αποστολή ή να διακινδυνεύσεις την ασφάλεια της αποστολής σου, παρακαλώ να το κάνεις...».

Στις 3 Ιουλίου η ακόλουθη απάντηση ελήφθη από την αποστολή:

«Έβαλα τις ερωτήσεις σας στα πιο υπεύθυνα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΑΜ. Μου δόθηκε η παρακάτω γραπτή απάντηση: Δηλώνουμε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο ότι ο ΕΛΑΣ είναι τμήμα του Συμμαχικού Στρατού έχοντας σκοπό να πολεμήσει για τις αρχές των Συμμάχων για την ολοκληρωτική καταστροφή του φασισμού και για να εξασφαλίσει δημοκρατία για την Ελλάδα. Εφαρμόζοντας πιστά τις διατάξεις του Συμμαχικού Στρατηγείου (M.E. HQIS) σχετικά με την Κιβωτό του Νώε έχει αντίστοιχα αναγκαία τμήματα του ΕΛΑΣ που ακινητοποίησε για τους τελευταίους 4 μήνες εάν μπορούσαν αυτές οι μονάδες να έχουν χρησιμοποιηθεί σε ενεργείς επιχειρήσεις. Διαβεβαιώνουμε με τον πιο υπεύθυνο τρόπο ότι θα συνεργαστούμε και εκτελέσουμε πιστά κάθε στρατιωτική εντολή που εκδώσουν οι σύμμαχοι. Οι σύμμαχοι πρέπει να υπολογίζουν στο ανώτατο που ένας στρατός σαν τον ΕΛΑΣ με το επιθετικό του πνεύμα και την μεγάλη του μαχητική δύναμη μπορεί να δώσει. Η μόνη απειλή που αντιμετωπίζει τώρα ο ΕΛΑΣ είναι ότι δεν έχει το δικό του εξοπλισμό και εξαρτάται απόλυτα για όπλα και πυρομαχικά από ό,τι μπορεί να εξασφαλιστεί σε βάρος του εχθρού. Το γιατί οι σύμμαχοι απέτυχαν να εφοδιάσουν τον ΕΛΑΣ σ' αυτήν την κρίσιμη στιγμή και να τον χρησιμοποιήσουν σε πιο δραστήριες πολεμικές επιχειρήσεις αποτελεί μια έκπληξη. Αυτό είναι ειδικά εκπληκτικό από την άποψη ότι ο ΕΛΑΣ μπορεί να κινητοποιήσει γρήγορα τις εφεδρικές του δυνάμεις και να αυξήσει την μαχητική του δύναμη και αριθμούς στο διπλάσιο. Διαβεβαιώνουμε και πάλι ότι ο ΕΛΑΣ είναι ένας δημοκρατικός

στρατός οργανωμένος για να δώσει μάχη εναντίον των φασιστικών επιδρομικών δυνάμεων. Κάθε άλλη αντίληψη της κατάστασης είναι εξωπραγματική. Αν και ο ΕΛΑΣ διαθέτει περίφημους στρατηγούς με πατριωτικό και δημοκρατικό παρελθόν όπως ο Μάντακας, Σαράφης και άλλοι θα δέχονταν το στρατηγό Οθωναίο σαν ηγέτη του Εθνικού Στρατού. Η ιστορία του αποτελεί εγγύηση ότι ο εθνικός στρατός θα χρησιμοποιηθεί μόνον να πολεμήσει εναντίον των φασιστών στο πλευρό των συμμάχων και δεν θα μεταβληθεί σε ένα φασιστικό εργαλείο με αντιδημοκρατικούς σκοπούς».

Καμία παραπέρα επικοινωνία δεν έγινε σχετικά με αυτή την υπόθεση. (Ο Συνταγματάρχης West είναι τώρα στην Ελλάδα με μια αποστολή επικεφαλής της οποίας είναι Βρετανοί και έχει έλθει σε επαφή με το κεντρικό αρχηγείο του ΕΑΜ όπως και με τη Ρωσική Αποστολή που αναφέρεται παρακάτω σε αυτή την έκθεση).

Η συνεργασία του ΕΑΜ με τις αποστολές του OSS συνεχίστηκε αρμονικά με τη βοήθεια των οργανώσεων του ΕΑΜ στην επιχείρηση των Αμερικανών για τον εντοπισμό της ραδιοκατευθυνόμενης βόμβας των Γερμανών με τον κωδικό HS 293.

«2. Ραδιοκατευθυνόμενη βόμβα γνωστή σαν HS 293

Στις 22 Ιουνίου 1944 στάλθηκε ένα μήνυμα στην αποστολή, μετά από απαίτηση του αξιωματικού του Ναυτικού των επιχειρήσεων ασφαλείας L. Downey που είναι αυτονόητη από την διαδραματιζόμενη επιχείρηση.

«Επιθυμούμε πάρα πολύ να εξασφαλίσουμε πλήρη πληροφόρηση αμέσως ειδικά για τον μηχανισμό ελέγχου της ραδιοκατευθυνόμενης βόμβας γνωστής σαν HS 293 που φέρουν τα Γερμανικά αεροπλάνα DO 217 και HE 177. Μερικά απ' αυτά τα αεροπλάνα πιθανόν σταθμεύουν στην Κρήτη, Θεσσαλονίκη και Αθήνα ή κοντά σ' αυτές. Πρέπει να χειριστείς αυτή την υπόθεση με τη μεγαλύτερη φροντίδα και μυστικότητα για ευνόητους λόγους.

Για την ενημέρωσή σου ακολουθεί η περιγραφή.

1. Περιγραφή κατευθυντηρίου ελέγχου
2. Περιγραφή της βόμβας και εντοπισμός του μηχανισμού ελέγχου

3. Περιγραφή του εκπαιδευτικού εγχειριδίου

«Προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί στον μηχανισμό ελέγχου. Τα Υπουργεία Πολέμου και Ναυτικού επιθυμούν να κάνουν τα πάντα για να τον εξασφαλίσουν. Εάν ο μηχανισμός μπορούσε να εξασφαλισθεί, πιθανόν να στείλουν αεροπλάνο να τον παραλάβει. Η δουλειά σου είναι εκεί που είσαι αυτή τη στιγμή και δεν θέλουμε να αναλάβει η αποστολή σου αυτή τη δουλειά. Μπορείς όμως να μάθεις εάν οι κατάλληλοι άνθρωποι του ΕΑΜ στις προαναφερόμενες περιοχές μπορούν να κάνουν τίποτα γι' αυτό; Παρακαλώ ενημέρωσέ μας αμέσως σχετικά με αυτή την υπόθεση:».

Στις 28 Ιουνίου το παρακάτω μήνυμα (44, 45) παραλήφθηκε από την Αποστολή σε απάντηση της διερεύνησης:

«Μιλήσαμε στον αρχηγό της κατασκοπείας του ΕΑΜ σχετικά με την ραδιοκατευθυνόμενη βόμβα. Δεν διαθέτουν καμία πληροφορία σχετικά με αυτό αλλά συμφωνούν να κάνουν ό,τι μπορούν να μας βοηθήσουν στην έρευνα. Σχεδιάζουμε να συγκροτήσουμε ομάδες στην Θεσσαλονίκη και την Αθήνα με αποκλειστικό σκοπό να ερευνήσουν για την βόμβα και το αεροπλάνο. Παρακαλώ ενημερώστε μας αμέσως πόσα χρήματα μπορούν να δαπανηθούν και στείλτε τα το συντομότερο. Οι επαφές του ΕΑΜ με την Κρήτη είναι πάρα πολύ δύσκολες. Προτείνω να σταλεί ο φίλος μου Δρ. Παΐζης από το Κάιρο γι' αυτό το σκοπό. Ήταν αρχηγός μιας μεγάλης πατριωτικής οργάνωσης στην Κρήτη και αντίστοιχα έχει καλές διασυνδέσεις εκεί. Μπορείτε να έλθετε σε επαφή μέσω του δικαστή Καραγκουλάκη στο ξενοδοχείο Continental. Αναφερθείτε στην έκθεσή μου που καλύπτει την κατασκοπεία του OSS στην Κρήτη».

Στις 30 Ιουνίου το παρακάτω μήνυμα (18, 19) στάλθηκε στην αποστολή:

«Σχετικά με τα μηνύματά σας 44, 45.

Κάθε λογική δαπάνη για την εξασφάλιση της πληροφορίας θα αντιμετωπιστεί. Το ακριβές ποσό θα αφεθεί στην διακριτική σας ευχέρεια. Παρακαλώ ειδοποιείστε μας πριν αναλάβετε καμία τελική δέσμευση. Ερευνήστε την περιοχή της Αθήνας για την ραδιοκατευθυνόμενη βόμβα αφού δεν γνωρίζουμε εδώ καμία συγκεκρι-

μένη θέση. Ερευνήστε επίσης την πληροφορία για την θέση της βόμβας στην περιοχή του αεροδρομίου της Μίκρας στη Θεσσαλονίκη. Εάν η βόμβα είναι εκεί, δώστε μας κάποια ιδέα σχετικά με τις πιθανότητες να πάρουμε το μηχανισμό ελέγχου».

Στις 4 Ιουλίου το παρακάτω μήνυμα (64, 65) ελήφθη από την αποστολή:

«Σχετικά με τη βόμβα: Έχουν σταλεί δύο άνδρες στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη μέ οδηγίες να μάθουν εάν είναι εκεί η βόμβα. Να χρησιμοποιήσεις μόνον απόλυτα αξιόπιστο προσωπικό και εάν χρειαστεί μεγάλο χρηματικό ποσό να μας ειδοποιήσεις πριν κάνεις καμία τελική δέσμευση. Για τις αρχικές δαπάνες έχουμε δώσει 100 λίρες. Όμως θα ζητήσουμε και άλλα ποσά σύντομα. Δεν μπορώ να υπολογίσω τις δαπάνες, αλλά θα φροντίσω να σας κρατώ ενημέρους για τις εξελίξεις. Εν τω μεταξύ νομίζω πως θα ήταν καλύτερο να είχα επιπλέον χρήματα προκειμένου να αντιμετωπίσω κάθε κατάσταση που μπορεί να προκύψει. Διερευνήστε πιθανούς τρόπους να απομακρυνθεί ο μηχανισμός».

Στις 14 Ιουλίου στάλθηκε το παρακάτω μήνυμα:

«Βλέπε τα μηνύματά σου 64 και 65 και το δικό μου 26. Εάν είναι δυνατό να εξασφαλίσεις τον μηχανισμό ελέγχου HS 293 όταν τελικά εντοπιστεί τηλεγράφησέ μας πόσα χρήματα χρειάζονται και θα σου τα στείλουμε αμέσως, εφόσον είναι δυνατόν με αλεξίπτωτο».

«Η Αθήνα αναφέρει ότι προς το παρόν δεν υπάρχει ίχνος εκεί της βόμβας. Συνεχίστε τον έλεγχο. Στα αεροδρόμια της Αθήνας αναφέρεται ότι υπάρχει πολύ μικρή κίνηση...».

Ενώ συνεχιζόταν η ανταλλαγή μηνυμάτων στρατολογήθηκε μια αποστολή προκειμένου να πετύχει αυτή απευθείας τους παραπάνω στόχους. Έπρεπε να εξασφαλίσουμε προστασία αυτής της αποστολής μέσω του Κεντρικού Αρχηγείου του ΕΑΜ. Έτσι, το παρακάτω μήνυμα 34 στάλθηκε στην Αποστολή Περικλής στις 23 Ιουλίου:

Σχετικά με το θέμα του μηνύματός σου 28, στέλνεται με προορισμό την περιοχή της Χαλκιδικής μια αποστολή δύο ανδρών με επικεφαλής έναν αξιωματικό του Αμερικανικού Στρα-

τού. Μπορείτε να έχετε διαβουλεύσεις με το αρχηγείο του ΕΑΜ και να εξασφαλίσουν υποδοχή και προστασία; Παρακαλώ επίσης δώστε μας σήμα για την τοποθεσία που η αποστολή και οι αντιπρόσωποι του ΕΛΑΣ θα συναντηθούν. Θα σας ειδοποιήσουμε για την ημερομηνία που θα φθάσει η αποστολή μας».

Στις 26 Ιουλίου η αποστολή Περικλής απάντησε:

«Αναφορικά με το μήνυμά σου 34:

Προς το παρόν δεν είναι εδώ το υπεύθυνο άτομο αλλά θα επιστρέψει σε μερικές μέρες. Θα σας ενημερώσουμε τότε».

Μετά απ' αυτό, στις 4 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής έστειλε το παρακάτω μήνυμα 34. «Το ΕΑΜ πιστεύει ότι η αποστολή σου στη Θεσσαλονίκη πρέπει να ριφθεί σε αυτή την περιοχή και μετά να σταλεί στην περιοχή της Θεσσαλονίκης μέσα σε πέντε μέρες. Αυτή η αποστολή θα βρίσκεται σε επαφή με το επιτελείο του Μακεδονικού ΕΑΜ στην περιοχή ΝΔ. της Θεσσαλονίκης. Το σχέδιό σας της Χαλκιδικής πρέπει να τροποποιηθεί εφόσον είναι δυνατό. Δώστε μας την ημερομηνία, ώρα και τόπο και η αποστολή θα συναντηθεί με ένα ειδικό σύνδεσμο του ΕΑΜ από τη Δ. Μακεδονία».

Στην 5 Αυγούστου η παρακάτω στάλθηκε στην αποστολή Περικλής:

«Σχετικά με το μήνυμά σου 49. Είναι αδύνατο να αλλαγεί το σχέδιο της Χαλκιδικής. Η ομάδα έχει ήδη φύγει. Θα σε ενημερώσουμε σχετικά με το χωρο, ημερομηνία και χρόνο όταν ειδοποιηθούμε. Μπορείτε να κάνετε ενέργειες να τους συναντήσετε; Θα εκτιμούσαμε επιβεβαίωση».

Η αποστολή έχει τώρα σταλεί και σύντομα καθώς θα οριστικοποιηθεί πότε και πού θα φτάσουν, θα ειδοποιηθεί η Αποστολή Περικλής να ολοκληρώσει τις προετοιμασίες για υποδοχή και προστασία της.

3. Αίτημα για εξασφάλιση βοήθειας σε αποστολή του Ελληνικού Γραφείου (του OSS) που ρίφθηκε με αεροπλάνο):

Την 1η Ιουλίου το παρακάτω μήνυμα στάλθηκε στην αποστολή Περικλής ύστερα από απαίτηση του κυρίου Young, επικεφαλής του Ελληνικού Γραφείου (του OSS).

«...2. Το Ελληνικό Γραφείο έριξε βόρεια των Ιωαννίνων στην

Ηπειρο εδώ και ένα μήνα μια αποστολή από 2 που ο Young πιστεύει ότι θα την κάνετε αποδεκτή. Μπορείτε να ζητήσετε από το Στρατηγείο του ΕΛΑΣ να κατευθύνει τον τοπικό ΕΛΑΣ να τους βοηθήσει και να τους επιτρέψει να λειτουργήσουν; Παρακαλώ ειδοποιήστε μας...».

Στις 4 Ιουλίου Ο Περικλής (αποστολή) απάντησε:

«...5. Συσκεφθήκαμε με το ΕΑΜ σχετικά με την αποστολή Ιωαννίνων. Υποσχέθηκαν βοήθεια από τους τοπικούς αντάρτες...».

Μετά από λίγο έγινε η επαφή μ' αυτή την αποστολή και της επιτράπηκε να κάνει τη δουλειά της».

4. Πρόταση Μ.Ο. (Στρατιωτικών επιχειρήσεων) του Περικλή απορρίφθηκε.

Σε ένα μήνυμα που μεταδόθηκε στις 12 Ιουνίου (31) ο Περικλής έθεσε τα παρακάτω:

«Μερικές από τις εκδόσεις του ΕΑΜ θα ήθελαν να δημοσιεύσουν νέα στρατιωτικών επιχειρήσεων (ΜΟ news Report). Παρακαλώ ενημερώσετε τον Ben Ames σχετικά με αυτό το γεγονός. Σημειώνουμε την αξία ραδιοφώνων για να λαμβάνουμε τα ρεπορτάζ. Carpeni 63 είναι η παρούσα τοποθεσία για μια προσωρινή πρόοδο...».

Στις 23 Ιουνίου απαντήσαμε:

«...3. Σχετικά με το μήνυμά σου 31, υλικά εκτύπωσης και ραδιόφωνα σε μικρή ποσότητα για το ΕΑΜ εξετάζονται όπως και αντιναζιστικές προκηρύξεις για παράνομη διανομή μεταξύ των Γερμανικών στρατευμάτων, αλλά δυσκολίες πολιτικής ίσως αποτρέψουν εκπομπές στρατιωτικών επιχειρήσεων στους 5080 ΚC και 2015 και 2045 6 ΜΤ. Ειδοποιήστε μας σχετικά με το βαθμό που η υπόθεσή τους παραλείφθηκε και αξιοποιήθηκε...».

Ο επικεφαλής των ΜΟ υπόδειξε ότι τα είδη που αναφέρθηκαν παραπάνω ήταν διαθέσιμα σε μικρές ποσότητες. Στη συνέχεια συζητήθηκε αυτή η υπόθεση με τον Συνταγματάρχη Toulmin ο οποίος από εκεί και πέρα στις 24 Ιουνίου ενημέρωσε τον Προϊστάμενο του Εργατικού τμήματος ότι μετά από σοβαρή εκτίμηση, συμπεριλαμβανομένων και συζητήσεων με τους Βρετανούς αποφασίστηκε ότι οι ΜΟ δεν θα μπορούσαν να εφοδιά-

σουν το ΕΑΜ με κανένα από τα παραπάνω υλικά. Αυτή η απόφαση μεταφέρθηκε στον «Περικλή» (Αποστολή) στις 24 Ιουνίου:

«Πρόσθετη αναφορά στο μήνυμά σου 31. Χειριστήτε το θέμα των ΜΟΣ σχετικά με τα ραδιόφωνα και τα τυπογραφικά υλικά με ευρύ ελιγμό, αφού έχει αποφασιστεί ότι αυτό δεν είναι δυνατό να ικανοποιηθεί.

III. Η πρόταση του ΕΑΜ για πλήρη συνεργασία και η απόρριψή της.

Σχετικά με τους δηλωμένους και εγκριμένους στόχους της αποστολής, το γεγονός ότι κατέχει την μοναδική θέση με το να είναι η μόνη αποστολή στρατηγικών πληροφοριών με το Κεντρικό Επιτελείο του ΕΑΜ που έχει ήδη αποδείξει τη μεγάλη αξία της στον ΟΣΣ και ότι ετύγχανε της πλήρους συνεργασίας με το ΕΑΜ, το παρακάτω μήνυμα στάλθηκε στις 20 Ιουνίου:

«...2. Αναφορικά με συζητήσεις μας στο παρελθόν, ποιές είναι οι πιθανότητες σχετικά με τις περιοχές για την επέκταση του κατασκοπευτικού μας συστήματος διά μέσου του ΕΑΜ; Τί προσωπικό, W/T συσκευές και άλλα εφόδια απαιτούνται και ποιά μέθοδος για διείσδυση και επικοινωνίες είναι η πιο ενδεδειγμένη...;»

Στις 29 Ιουνίου ο «Περικλής» απάντησε (49-53):

«Σχετικά με την επέκταση του δικτύου πληροφόρησης, είχαμε από πολύ νωρίτερα τη συμφωνία του ΕΑΜ να μας βοηθήσει να εγκαταστήσουμε κατασκοπευτικές ομάδες σε συνεργασία μαζί του σε όποια περιοχή της Ελλάδας. 12 μεγάλες ομάδες καλύπτοντας ολόκληρη την Ελλάδα προβλέπονται στις προκαταρκτικές συνομιλίες. Θα εργαστούν σε μεγάλα κέντρα ή κοντά σε μεγάλες μονάδες του ΕΛΑΣ. Κάθε μονάδα θα έχει ένα βασικό πράκτορα της δικής μας επιλογής και όποιο αριθμό κατώτερου προσωπικού του ΕΑΜ με εμπειρία στη συλλογή πληροφοριών και ένα ασύρματο.

«Οι έδρες των παρακάτω ομάδων προτείνονται: Μεγαλύτερη ομάδα 80-100 άνδρες Αθήνα - Πειραιάς. Σχετικά μεγάλη ομάδα - Θεσσαλονίκη, 2 ομάδες - Πελοπόννησος, Δυτική Μακεδονία, Αττική - Βοιωτία, Δυτική Θράκη, περιοχή Πηλίου, Ήπειρος,

Δυτική Θεσσαλία, Ανατολική Μακεδονία, Κεντρική Ελλάδα. 30-50 άνδρες θα αποτελούν την κανονική σε δύναμη ομάδα. Θα χτενίσουμε ολόκληρη την περιοχή για όλα τα πληροφοριακά στοιχεία που απαιτούνται.

«Ακολουθούν οι ταχυδρομικές διαδρομές που θα οργανωθούν. Από εδώ στην Εύβοια λειτουργεί ήδη. Αθήνα προς Εύβοια. Από δω προς Αθήνα. Από δω προς Πελοπόννησο. Από κει προς την Ηπειρο και Μακεδονία. Οι δαπάνες του ταχυδρομικού δικτύου και των ομάδων θα το αναλάβει ο OSS καθώς επίσης και την επάνδρωση σε προσωπικό, τον εφοδιασμό σε όπλα, ρουχισμό των ανδρών και ασύρματος. Το EAM θα εξασφαλίσει προστασία και βοήθεια που ενδεχόμενα χρειαστεί ένας αριθμός του προσωπικού καθώς και εκπαιδευμένους ραδιοτηλεχειριστές και πληροφορίες από τις πηγές τους. Το EAM θα έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί τις στρατιωτικές πληροφορίες που θα συγκεντρώνουν οι ομάδες και να χρησιμοποιεί τα μέσα επικοινωνίας. Θα παράσχουν κάθε βοήθεια στον OSS ο οποίος θα μπορέσει να στείλει αξιωματικούς των Ηνωμένων Πολιτειών και ανώτερο προσωπικό. Ραδιοχειριστές μπορούν να εκπαιδευτούν εδώ σύντομα στο σύστημα του OSS. Θα πάρει τον Alex6 μια βδομάδα να το κάνει. Εδώ αναμένουμε την πολύ καθυστερημένη απάντηση από το Κάιρο έχουμε κάνει προπαρασκευαστική εργασία. Έχουμε συμβουλέψει τις απομακρυσμένες περιοχές να προετοιμάσουν προσωπικό κ.λπ. έχουμε εντοπίσει πεδία προσγείωσης για την ρίψη εφοδίων και προσωπικού. Προτείνουμε αεροπλάνα για ταχείες επικοινωνίες με σας. Ο ΕΛΑΣ μπορεί να θέσει τουλάχιστον 2 αεροδρόμια στη Θεσσαλία και αλλού στη διάθεσή μας».

Στις 2 Ιουλίου ο Penrose και ο Kollender απάντησαν ως εξής (22):

«Σχετικά με τα δικά σας 49-53: Το σχέδιο που περιγράφετε μας βρίσκει αρκετά σύμφωνους και ετοιμαζόμαστε για άμεση υποβολή του στον Στρατηγό7. Στο μεταξύ όμως να είστε προσεκτικοί και διακριτικοί στο να κάνετε καθαρό στο EAM ότι το σχέδιο υποβλήθηκε για έγκριση. Μέχρι να σας δώσουμε το πράσινο φως, αποφύγετε να κάνετε καμία οριστική δέσμευση που πιθανόν να μην μπορέσετε να υλοποιήσετε.

Πρέπει να μας στείλετε τις τοποθεσίες των δώδεκα περιοχών κατά το διάστημα που αυτή η υπόθεση βρίσκεται υπό έγκριση».

Σε μια συνδιάσκεψη με τον Συνταγματάρχη Toulmin λίγο μετά την διαβίβαση των παραπάνω μηνυμάτων συζητήθηκε το σχέδιο όπως υποβλήθηκε από τον «Περικλή». Προέκυψε διαφορά γνώμης σχετικά με την έγκρισή του με τον Συνταγματάρχη Toulmin υποστηρίζοντας τη θέση ότι το σχέδιο δεν θα πρέπει να υλοποιηθεί και τον κύριο Kollender εμμένοντας στο αντίθετο. Ο κύριος Kollender με την άδεια του Συνταγματάρχη Toulmin υπόβαλε τότε το σχέδιο στον στρατηγό Donovan και στον κύριο Shepardson στο τηλεγράφημα Κάιρο προς Washington 33244. Παράλληλα ο Συνταγματάρχης Toulmin πρότεινε την απόρριψη του σχεδίου με το τηλεγράφημα 33254. (Και τα δύο τηλεγραφήματα είναι διαθέσιμα στην Washington και συνεπώς τα κείμενά τους δεν συμπεριλαμβάνονται εδώ). Το τηλεγράφημα 37364 από τον Στρατηγό Donovan και τον κύριο Shepardson απάντησε στην ουσία ότι το σχέδιο Kollender δεν θα πρέπει να υλοποιηθεί και ότι συμφωνούσαν με τον Συνταγματάρχη Toulmin. Ο «Περικλής» ενημερώθηκε για αυτή την απόφαση στις 12 Ιουλίου.

«Σχετικά με τα δικά σας 49, 51, 52 και 53 και 22 από τον Penrose σε εμένα. Ο Στρατηγός στον οποίο υποβλήθηκε σε προφορική ενημέρωση το σχέδιο συμβούλεψε ότι δεν θα πρέπει να αναληφθεί. Συνεπώς αναμένοντας περαιτέρω οδηγίες, συνεχίστε την εργασία σας όπως συνήθως».

IV. Περίληψη πιο Σπουδαίας Τρέχουσας Πολιτικής Πληροφόρησης.

Ο «Περικλής» υλοποίησε δύο περίφημες δουλειές σχετικά πρόσφατα. Η μία ήταν η κάλυψη της ρίψης της Ρωσικής αποστολής και την επίδρασή της στο ΕΑΜ. Η άλλη ήταν η κάλυψη των διαπραγματεύσεων σχετικά με το ζήτημα της ενότητας.

A. Ρωσική Αποστολή

Στις 27 Ιουλίου ο «Περικλής» τηλεγράφησε τα παρακάτω (12 και 13):

«Διανομή 4580, επισυναπτόμενη εδώ που περιέχει το κείμενο του παραπάνω τηλεγραφήματος».

Ο Penrose έστειλε στον «Περικλή» το παρακάτω στις 27 Ιουλίου:

«Συγχαρητήρια για τα δικά σας 12 και 13. Είναι πολύ σπουδαία και επίκαιρα. Κρατάτε μας ενήμερους των γεγονότων καθώς αυτά διαμορφώνονται».

Στις 28 Ιουλίου ο «Περικλής» τηλεγράφησε τα παρακάτω:

«(Διανομή 6 - 4820), επισυνάπτεται εδώ και περιέχει το κείμενο του παραπάνω τηλεγραφήματος)»:

Σχετικά με την Σοβιετική Αποστολή τα επίσημα αρχεία των Αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών περιγράφουν:

«1. Την νύκτα της 25ης Ιουλίου μια Σοβιετική Στρατιωτική Αποστολή έπεσε από αεροπλάνο κοντά στο επιτελείο της ΠΕΕΑ. Τα μέλη της είναι μέρος της Σοβιετικής Αποστολής στον Στρατηγό Τίτο και πέταξαν από τη Γιουγκοσλαβία με ρωσικό αεροπλάνο. Σύμφωνα με μια ανεπίσημη πληροφορία η Αποστολή έχει δέκα μέλη με επικεφαλής έναν Σοβιετικό Συνταγματάρχη και συμπεριλαμβάνει μερικούς ανθρώπους του Τίτο. Η Αποστολή αναμένεται να φτάσει στο Αρχηγείο της ΠΕΕΑ στις 26 Ιουλίου και έχει οργανωθεί μια δεξίωση.

2. Μια κρίση διαδραματίζεται ίσως μέσα στην οργάνωση της ΠΕΕΑ. Τα μετριοπαθή στοιχεία στην ΠΕΕΑ ελπίζουν ότι η άφιξη της Αποστολής θα κατευνάσει τους εξτρεμιστές και θα οδηγήσουν το ΕΑΜ προς την συμμετοχή στην Κυβέρνηση Ενότητας.

3. Μια καλή πηγή δηλώνει ότι ο Σοβιετικός Υπουργός στην Αίγυπτο έδωσε να καταλάβει στον Σβώλο ότι οι διαθέσεις της Σοβιετικής Ένωσης είναι να υποστηριχτεί η συμμετοχή του ΕΑΜ στην Κυβέρνηση του Καΐρου και δεν τους απασχολούν πολύ οι λεπτομέρειες».

Την 1η Αυγούστου 1944 το γραφείο OSS στο Κάιρο έστειλε στην Ουάσιγκτον και το Λονδίνο την παρακάτω έκθεση 4620 με βάση τις πληροφορίες που έλαβε από την Αποστολή Περικλής στις 27 Ιουλίου 1944.

«1. Η Σοβιετική Αποστολή που αναφέραμε πρωτύτερα γνωρίζουμε τώρα ότι έχει έντεκα μέλη ως εξής: 3 αντισυνταγματάρχες, 2 ταγματάρχες, 2 υπολοχαγούς, 1 επιτελικό αξιωματικό (warrant officer) και 3 ελληνόφωνους Γιουγκοσλάβους αντάρ-

τες. Δεν υπάρχει αποστολή του Τίτο. Τα μέλη της Αποστολής έφτασαν στο αρχηγείο της ΠΕΕΑ το βράδυ της 26ης Ιουνίου 1944 και τους επιφυλάχτηκε θερμή υποδοχή.

2. Τα στελέχη του ΕΑΜ έχουν μεγάλες ελπίδες ότι οι Ρώσοι θα αρχίσουν σύντομα να στέλνουν στρατιωτικά εφόδια στο ΕΑΜ.

3. Κατά τη γνώμη ενός μετριοπαθούς στελέχους του ΕΑΜ μέσα στην ΠΕΕΑ επικρατεί μια πραγματική κρίση και από την κατάληξή της εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η πορεία των μελλοντικών γεγονότων στην Ελλάδα. Ο Σβώλος επιμένει ότι το ΕΑΜ θα πρέπει να συμμετάσχει στην Κυβέρνηση του Καΐρου και δήλωσε ότι θα παραιτηθεί αν δεν γίνει αυτό. Εάν παραιτηθεί ο Σβώλος τουλάχιστον τέσσερα άλλα μέλη θα τον ακολουθήσουν.

Η σπουδαιότητα των ενδεχομένων παραιτήσεων έχει προβληματίσει τους εξτρεμιστές του ΕΑΜ. Οι μετριοπαθείς του ΕΑΜ ελπίζουν ότι η δυσκολία της παρούσης κατάστασης σε συνδυασμό με την επιρροή της Σοβιετικής Αποστολής θα αναγκάσει το ΕΑΜ να αναθεωρήσει την στάση του και να πάρει μέρος στην Κυβέρνηση του Καΐρου με την προϋπόθεση ότι θα βρεθεί μια λύση που να μην τους εκθέτει. Πιστεύεται ότι αν η Κυβέρνηση του Καΐρου μπορέσει να βρει μερικές μικροπαραχωρήσεις να κάνει, οι διαπραγματεύσεις για την είσοδο του ΕΑΜ στην Κυβέρνηση θα ξαναρχίσουν με επιτυχία αποτρέποντας έτσι ένα αιματηρό εμφύλιο πόλεμο, αφού είναι παντού ορατές τέτοιες σίγουρες εξελίξεις. Σύμφωνα με τη γνώμη πολλών ανθρώπων οι παρούσες δυσκολίες είναι ένα αποτέλεσμα των κακών χειρισμών του ΕΑΜ στις διαπραγματεύσεις ενότια από την αρχή. Διαπρεπείς κομμουνιστές στο αρχηγείο της ΠΕΕΑ, δείχνουν νευρικότητα και αρνούνται να εκφραστούν σχετικά με την κατάσταση. Από ό,τι είναι γνωστό όμως οι πρωτοβουλίες του ΕΑΜ δεν έχουν υποκινηθεί από τους Ρώσους και η μόνη άμεση επαφή μεταξύ των Ελλήνων κομμουνιστών και των Ρώσων μέχρι την άφιξη της παρούσης Αποστολής φαίνεται να ήταν η συνάντηση των αντιπροσώπων του ΕΑΜ με τον Σοβιετικό Πρεσβευτή στο Κάιρο. Συνεπώς η Αποστολή καλωσορίστηκε διπλά».

Η έκθεση συνεχίζοντας αναφέρει ότι σύμφωνα με έγκυρες

πληροφορίες το ΕΑΜ επηρεάστηκε από την Ρωσική Αποστολή να συμμετάσχει στην Κυβέρνηση Παπανδρέου. Σε μήνυμα που έστειλε στο Κάιρο η παραπάνω Αποστολή του OSS στην ΠΕΕΑ στις 11 Αυγούστου αναφέρει:

«Ο γιορτασμός της πρώτης επετείου της 13ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ στο Καρπενήσι στις 6 Αυγούστου ήταν στο στυλ διαδήλωσης ζητώντας όπλα και τρόφιμα από τους Συμμάχους. Εννιά χιλιάδες λαού από 42 χωριά έλαβαν μέρος. Ο επικεφαλής της Ρωσικής Αποστολής ζητωκραυγάστηκε με μεγάλο ενθουσιασμό. Είπε στο λαό που ζητούσε με ενθουσιασμό όπλα ότι η υπόθεση συζητήθηκε μεταξύ των συμμάχων και έλπιζε σε ευνοϊκές απαντήσεις σύντομα».

Στην κρίσιμη περίοδο των διαπραγματεύσεων μεταξύ των εκπροσώπων του ΕΑΜ και της Κυβέρνησης του Καΐρου, η Αμερικανική Αποστολή «Περικλής» στην ΠΕΕΑ αποτελούσε «το μόνο ανεξάρτητο Αμερικανικό κανάλι στις πολιτικές συζητήσεις της ΠΕΕΑ και στα γεγονότα που διαδραματίζονταν στα βουνά» σύμφωνα με την μυστική έκθεση του OSS για την παραπάνω Αποστολή που καταλήγει ότι «Αν δεν υπήρχε η Αποστολή Περικλής θα εξαρτιόμαστε ολοσχερώς από τις Αγγλικές υπηρεσίες για ακριβείς και επίκαιρες πληροφορίες σχετικά με την κρίσιμη κατάσταση. Αυτή η εξάρτηση υπήρχε ανεξάρτητα από την σχέση του Ελληνικού μας Γραφείου με την Ελληνική Υπηρεσία Πληροφοριών και με διάφορα μέλη της ελληνικής Κυβέρνησης στο Κάιρο επειδή αυτές οι πηγές εξαρτώνταν πάρα πολύ από τους Άγγλους για τις πληροφορίες τους. Όπως αποδεικνύεται παρακάτω αυτή η συνολική εξάρτηση από άλλη Κυβέρνηση για είτε ζωτική πληροφόρηση ή επικοινωνίες μπορεί να οδηγήσει σε φαιδρές καταστάσεις».

Σύμφωνα λοιπόν με τα τηλεγραφήματα της Αποστολής Περικλής και του Αμερικανικού Γραφείου OSS στο Κάιρο η Αμερικανική πλευρά παρακολουθεί με εξαιρετικό ενδιαφέρον τις διαπραγματεύσεις μεταξύ του ΕΑΜ και της Κυβέρνησης του Καΐρου και πληροφορείται τα πρώτα νέα για την άφιξη των αντιπροσώπων του ΕΑΜ στις 23 Ιουλίου 1944 με το παρακάτω τηλεγράφημα της Αποστολής:

«Η αντιπροσωπεία του ΕΑΜ επέστρεψε από το Κάιρο. Φαίνεται ότι θα γίνει ένας μικρός ανασχηματισμός αλλά ο Σβώλος φαίνεται να παραμένει αφού το ΕΑΜ εκτιμά την γενική του θέση στην τελευταία του δήλωση στο Κάιρο...».

Στις 29 Ιουλίου το Αμερικανικό γραφείο του OSS στο Κάιρο τηλεγραφεί στην Αποστολή Περικλής:

«Υπάρχουν κάποια στοιχεία στην Ελληνική Κυβέρνηση του Καΐρου που ενδιαφέρονται να μην διακοπούν εντελώς οι σχέσεις με την Πολιτική Επιτροπή. Κατά τη γνώμη τους ο καλύτερος τρόπος να συνεχιστούν οι διαπραγματεύσεις θα ήταν να σταλεί ο Σοφιανόπουλος μέσα σαν κυβερνητικός εκπρόσωπος. Πιστεύουν επίσης ότι η πρόσκληση θα έπρεπε να έρθει πρώτα από την εσωτερική επιτροπή. Θα ήταν δυνατόν σε σας (στην Αποστολή) να διερευνήσετε διακριτικά με τον Σβώλο την δυνατότητα της Επιτροπής να κάμει αυτή την πρόσκληση; Σε περίπτωση που αναμένεται να γίνει κάτι τέτοιο, δεν θα πάει μέσω άλλων καναλιών επικοινωνίας αλλά μέσα από τα κανάλια που χρησιμοποιεί συνήθως η Επιτροπή».

Η απάντηση της Αποστολής Περικλής στέλνεται στις 31 Ιουλίου.

«1. Ο Σβώλος δεν ήταν διαθέσιμος και για αυτο διαβίβασα το μήνυμά σας στην Κεντρική Επιτροπή του ΕΑΜ σήμερα. Εξετίμησαν το ενδιαφέρον που εδείξατε.

2. Χτες το ΕΑΜ συμφώνησε να πάρει μέρος στην Κυβέρνηση του Καΐρου με την προϋπόθεση ότι θα παραιτηθεί η Κυβέρνηση Παπανδρέου. Είναι διατεθειμένοι να συνεργαστούν με τον Βενιζέλο ή με οποιοδήποτε άλλο φιλελεύθερο του ίδιου χαρακτήρα που μπορεί να τεκμηριωθεί ότι δεν πήρε μέρος σε καμιά δραστηριότητα των Συνεργατών (Με τις δυνάμεις της κατοχής).

3. Το ΕΑΜ στέλνει τηλεγράφημα στην Ελληνική Κυβέρνηση του Καΐρου στις 31 Ιουλίου 1944. Το κείμενο του μηνύματος είναι στα ελληνικά και έχει ως εξής:

«Ο Πρόεδρος της ΠΕΕΑ Σβώλος έχει τώρα επιστρέψει. Συναντήθηκε με όλα τα κόμματα και όλες τις οργανώσεις, συζήτησε μαζί τους πλήρως την κατάσταση και άκουσε τις γνώμες ολόκληρου του μαχόμενου έθνους. Δεν υπάρχει η

παραμικρή αμφιβολία ότι όλοι τους επιθυμούν πλήρη υλοποίηση της Συμφωνίας του Λιβάνου. Με αυτά τα μέτρα ο αγώνας εναντίον του κοινού εχθρού και για πολιτική ελευθερία και δημοκρατική λύση των σημερινών εσωτερικών ζητημάτων μπορεί να διεξαχθεί με μεγαλύτερη ορμή. Είναι όμως επίσης αληθινό και φανερό ότι ο χειρισμός του Προέδρου Παπανδρέου της κατάστασης από την αρχή ήταν η κυρίαρχη αιτία για τις ασυνεννοησίες και δυσπιστία που εμπόδισαν ως τώρα την συγκρότηση μιας ενοποιημένης κυβέρνησης. Από τις δημόσιες εκδηλώσεις του και αδέξιες πράξεις του οι οποίες ωφελούν περισσότερο ένα φανατικό έχθρο παρά έναν ηγέτη μιας κυβέρνησης που θα συμπεριλάμβανε στοιχεία της αντιπολίτευσης, έχει πετύχει μόνο να ξεσηκώσει αντίθεση σε όλη την ελεύθερη Ελλάδα. Σε μια στιγμή που ο λαός πολεμάει μέρα και νύχτα εναντίον των εισβολέων και θυσιάζει χιλιάδες θύματα εναντίον των Γερμανών και των οργάνων τους τέτοιες εκδηλώσεις πληγώνουν βαθιά την τιμή του και ιδιαίτερα επειδή περνούν χωρίς καταδίκη.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αμέσως μετά τις πρώτες εκδηλώσεις του Παπανδρέου εστάληκε ένα τηλεγραφήμα από την Οργάνωση στον αντιπρόσωπό της στις 2 Μαΐου που αμφισβητούσε την προεδρία του Παπανδρέου. Αυτό το τηλεγράφημα δεν ελήφθη ποτέ. Με ένα τηλεγράφημα στις 27 του Μάη όλοι παραμέρισαν το ζήτημα της προεδρίας με την ελπίδα ότι τα ζητήματα θα διευθετηθούν αμέσως. Παρά ταύτα ακόμη και μετά από αυτό το μήνυμα, ο Πρόεδρος έκαμε ό,τι ήταν δυνατόν να μεγαλώσει την δυσπιστία που υπήρχε για αυτόν ενεργώντας με καθαρή παραβίαση του πνεύματος της Συμφωνίας του Λιβάνου. Αυτό το γεγονός ήταν προφανές στα τηλεγραφήματα των οργάνων και στο γράμμα της 10ης Απριλίου από τους αντιπροσώπους σε αυτήν.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες είμαστε υποχρεωμένοι για χάρη των δικών μας συμφερόντων να διακηρύξουμε ότι η υλοποίηση της ενότητας είναι αδύνατη κάτω από τον σημερινό Πρόεδρο. Σε μια προσπάθεια να βρεθεί μια λύση και με την επιθυμία να αποφύγουμε μια μόνιμη ρήξη, τα κόμματα και οι

οργανώσεις της μαχόμενης Ελλάδας κατάληξαν σε μια ομόφωνη απόφαση. Είναι διατεθειμένοι να θέσουν σε άμεση λειτουργία τους όρους της Συμφωνίας του Λιβάνου για την συμμετοχή τους σε μια κυβέρνηση ενοποιημένης εθνικής άμυνας κάτω από διαφορετικό Πρωθυπουργό και με την διαβεβαίωση ότι με την συνεργασία μέσα στην Κυβέρνηση θα δημιουργηθεί (προωθηθεί) μια ατμόσφαιρα κοινής εμπιστοσύνης που θα οδηγήσει σε μια λύση όλων των ζητημάτων απαραίτητη για την εκπλήρωση της παραπάνω θέλησης για κατανόηση κάτω από τις παρούσες συνθήκες και για την γρήγορη και διατηρητέα ενότητα όλων των δυνάμεων του έθνους».

υπογραφή Σβώλος, για ΠΕΕΑ
Σιάντος, για ΚΚΕ
Παρτσαλίδης, για ΕΑΜ».

Την 1η Αυγούστου η Αποστολή έστειλε επίσης στο Κάιρο τα παρακάτω τηλεγράφημα:

«Σχετικά με το τηλεγράφημα που στάλθηκε στα ελληνικά χτες παρακαλώ να προσθέσετε τα ακόλουθα:

«Από πλευράς της ΠΕΕΑ, ΕΑΜ και ΚΚΕ, οι παρακάτω έχουν υποδειχτεί για να συμμετάσχουν στην νέα Κυβέρνηση: Σβώλος, Ασκούτσης, Τσιριμώκος, Πορφυρογέννης και Ζεύγος. Αξιώνουμε να τους προσφέρετε κάθε βοήθεια για να φτάσουν στο Κάιρο όσο το δυνατόν το συντομότερο. Ζητάμε επίσης να διευκολύνετε την άφιξη του εκπροσώπου της Δημοκρατικής Ενώσεως. Απευθυνόμαστε σε όλα τα αρμόδια και υπεύθυνα άτομα να δώσουν την βοήθειά τους για μια άμεση λύση στην κατάσταση, όπως προτείνεται».

Η έκθεση του γραφείου του OSS Καΐρου για την αποστολή σχολιάζει ότι για λόγους που δεν είναι κατανοητοί το μήνυμα του ΕΑΜ δεν διαβιβάστηκε ακέραιο (πλήρες) στην Ελληνική Κυβέρνηση από τις Βρετανικές υπηρεσίες που χρησιμοποιήθηκαν για την μεταβίβαση του μηνύματος.

«Όπως μάθαμε αργότερα μόνο το μέρος του μηνύματος που αναφέρονταν στην απόφαση του ΕΑΜ να μπει στην Κυβέρνηση επιδείχθηκε στην Ελληνική Κυβέρνηση η οποία παρέμεινε έτσι

σε άγνοια του όρου που τέθηκε πριν της εισόδου του ΕΑΜ στην Κυβέρνηση, συγκεκριμένα, της παραίτησης του Παπανδρέου. Η παράλειψη έγινε γνωστή στην Ελληνική Κυβέρνηση από το γεγονός ότι ετέθη στην διάθεσή της η δική μας έκθεση πληροφοριών που στηρίζονταν στο πλήρες τηλεγράφημα του ΕΑΜ. Πληροφορηθήκαμε ότι το κομμάτι που παραλείφθηκε από το μήνυμα αποκαλύφθηκε σε μια συνεδρίαση του Υπουργικού Συμβούλιου και μετά από αυτό ο Βενιζέλος εζήτησε από τον Youngs να στείλει το παρακάτω μήνυμα, που εξηγεί το τί πραγματικά έλαβε χώρα κατά την διάρκεια της συνεδρίασης.

«4 Αυγούστου 1944. Κατά τη διάρκεια της σημερινής συνεδρίασης του Υπουργικού Συμβουλίου ο Παπανδρέου έθεσε την παραίτησή του στην διάθεση της Κυβέρνησης για χάρη της εθνικής ενότητας. Αυτή η λύση (η αποδοχή της παραίτησης) προτιμήθηκε από τον Μυλωνά, τον Ρέντη και εμένα. Προκειμένου να αποφευχθεί μια κυβερνητική κρίση πριν την άφιξή σας εκφράστηκε η εμπιστοσύνη των μελών της Κυβέρνησης στον πρόεδρο. Αυτός έλαβε την υποχρέωση να σας προσκαλέσει να συμμετάσχετε στην Κυβέρνηση και δήλωσε ότι είναι διατεθειμένος να παραιτηθεί από την Προεδρία εάν θεωρείται εμπόδιο στην συμφιλίωση. Αφού δεν υπάρχει πλέον κανένα εμπόδιο επιβάλλεται η αποστολή των πέντε αντιπροσώπων το ταχύτερο οι οποίοι θα πάρουν μέρος στην Κυβέρνηση».

Μετά από συζήτηση μεταξύ των μελών της ηγεσίας του κλιμακίου του OSS στο Κάιρο αποφασίστηκε να μην σταλεί αυτό το μήνυμα αλλά να σταλούν οδηγίες στην Αποστολή Περικλής να συγκεντρώσει την προσοχή του στην παρακολούθηση των εσωτερικών εξελίξεων στην Ελλάδα. Έτσι το OSS του Καΐρου έστειλε στην Αποστολή στις 5 Αυγούστου το μήνυμα:

«1. Το Υπουργικό Συμβούλιο συνεδρίασε στις 4 Αυγούστου μετά το από 31 Ιουλίου τηλεγράφημα των Σβώλου, Σιάντου και Παρτσαλίδη. Ο Παπανδρέου έθεσε την παραίτησή του στην διάθεση της Κυβέρνησης προκειμένου να διατηρηθεί η εθνική ενότητα. Οι Ρέντης, Μυλωνάς και Βενιζέλος ήταν υπέρ της αποδοχής της παραίτησης. Η απόφαση που ελήφθη ήταν να

μην γίνει δεκτή η παραίτηση επί του παρόντος μέχρι της άφιξης των εκπροσώπων από την Ελλάδα. Ο Παπανδρέου από την μεριά του ανέλαβε να προσκαλέσει την ΠΕΕΑ και τις οργανώσεις να λάβουν μέρος στην Κυβέρνηση και είπε ότι είναι διατεθειμένος να αποσυρθεί από την Προεδρία αν φαίνεται ότι εμποδίζει την αρμονία. Η πηγή μας συνιστά ότι εφ' όσον δεν υπάρχει άλλο εμπόδιο οι πέντε αντιπρόσωποι πρέπει να ετοιμαστούν να αναχωρήσουν μόλις λάβουν επίσημες προσκλήσεις προκειμένου να αναλάβουν κυβερνητικές θέσεις. Τα παραπάνω είναι για την δική σου πληροφόρηση και χρήση. Η πηγή μας είναι ο Βενιζέλος.

Εφ' όσον η Κυβέρνηση είναι σύμφωνη και υλοποιήσει τις παραπάνω αποφάσεις, επίσημα τηλεγραφήματα από τον Παπανδρέου σχετικά με τα παραπάνω πρέπει να αναμένονται αυτού πολύ σύντομα.

2. Θα ήταν πάρα πολύ χρήσιμο εάν μπορούσες να εξασφαλίσεις αντίγραφα από όλα τα επίσημα τηλεγραφήματα και να μας τα στείλεις».

Στις 6 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής στέλνει το παρακάτω μήνυμα που έχει τον κωδικό αριθμό 6-4773 με θέμα «Η θέση της ΠΕΕΑ στην τελευταία πρόταση του Καΐρου. Αναφορά στην συνέντευξη Σβώλου». Πηγή πληροφόρησης του μηνύματος είναι η Z - Parrot (παπαγάλος)¹⁰ στις 5 Αυγούστου 1944.

«1. ΠΕΕΑ είναι ενωμένη σχετικά με την τελευταία πρόταση που έγινε από το ΕΑΜ προς την Κυβέρνηση του Καΐρου πάνω στην πρόταση. Σβώλος και οι υποστηρικτές του έχουν συμφωνήσει να παραμείνουν στην ΠΕΕΑ.

2. Στις 5 Αυγούστου ο Σβώλος παραχώρησε μια μακρά συνέντευξη στην Ελεύθερη Ελλάδα, η οποία μεταδόθηκε από τους σταθμούς του ΕΑΜ. Η συνέντευξη θεωρήθηκε σαν μια φιλική χειρονομία προς την Αγγλία και μια απάντηση στις ομιλίες του Τσώρτσιλ και Ήντεν που έγιναν πρόσφατα στην Βουλή των Κοινοτήτων. Ο Σβώλος δήλωσε ότι η ΠΕΕΑ θέλει ενότητα και εργάζεται μέσα στα πλαίσια των στόχων των Συμμάχων. Ότι τόσον τώρα όσο και στη μεταπολεμική περίοδο πολλά αναμένονται από την πατροπαράδοτη Βρετανική φιλία. Έπλεξε το

εγκώμιο του ΕΛΑΣ και είπε ότι θα είχε επιτελέσει πολύ περισσότερα εάν είχαν εφοδιαστεί με όπλα από τους Συμμάχους. Δήλωσε επίσης ότι εάν το ξένο κοινό ήταν καλύτερα πληροφορημένο για τα ελληνικά πράγματα δεν θα υπήρχε κανένας λόγος για παρανόηση.

Στις 8 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής τηλεγραφούσε το 6-4823 μήνυμα¹¹:

Επιτελείο Μέσης Ανατολής. Για τις Κυβερνήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, της Μεγάλης Βρετανίας και Ρωσίας.

«Ο Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός πολεμάει τον εισβολέα για περισσότερα από 2 χρόνια και παρά το γεγονός ότι είναι χωρίς τα απαραίτητα όπλα και ιδιαίτερα πυρομαχικά έχει τώρα εντείνει τις προσπάθειές του στο μάξιμουμ σε αυτή την κρίσιμη περίοδο. Δίνει πολύ δύσκολες μάχες εναντίον των Γερμανών, μάχες που γίνονται προοδευτικά πιο σοβαρές και καθώς πολεμάει σκοπεύει να πάρει εφόδια από τα λάφυρα του εχθρού. Ο ΕΛΑΣ εμποδίζεται δυστυχώς από άθλιους Έλληνες που βοηθούν τον συνεργάτη των κατακτητών Ράλλη με τους αντάρτες του Συνταγματάρχη Ζέρβα. Αν και ο Ζέρβας υποστηρίζει ότι παίρνει εντολές από την Ελληνική Κυβέρνηση και το Επιτελείο της Μέσης Ανατολής συνεχίζει να επιτίθεται στον ΕΛΑΣ και τους αθώους υποστηρικτές του ΕΑΜ. Το ΕΑΜ υπόγραψε σύμφωνο μη-επίθεσης με τον Ζέρβα, τον περασμένο Φλεβάρη ώστε να είναι ελεύθερο να αναλάβει ένα πιο συγκροτημένο αγώνα εναντίον των εισβολέων. Δυστυχώς ο Ζέρβας απέτυχε να τηρήσει την συμφωνία. Στα μέσα Ιουνίου άρχισε μία επίθεση εναντίον του ΕΛΑΣ χωρίς λόγο στην περιοχή της Ηπείρου και ακόμη και τώρα που ο αγώνας του ΕΛΑΣ εναντίον των Γερμανών είναι στο απόγειό του και οι δυνάμεις του αντιμετωπίζουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε πολλά μέτωπα, οι επιθέσεις του Ζερβα εναντίον του ΕΛΑΣ συνεχίζονται. Ο ΕΛΑΣ πολεμάται από τους Γερμανούς και τον Ζέρβα ταυτόχρονα. Ύστερα από την συμφωνία του Φλεβάρη, ο ΕΛΑΣ διατάχθηκε να μην κάνει τίποτε που μπορεί να προκαλέσει μια επίθεση από τον Ζέρβα και να διατηρήσει την αμυντική του διάταξη ακόμη και σε προκλητικές ενέργειες από τις δυνάμεις του

Ζέρβα. Ο Ζέρβας θα προκαλέσει εμφύλιο πόλεμο προς όφελος των εχθρών εισβολέων. Αποκηρύσσουμε αυτή την τακτική για την οποία καθιστούμε τον Ζέρβα αποκλειστικά υπεύθυνο και απευθυνόμαστε σε σας να μεσολαβήσετε προκειμένου να τεθεί τέρμα στις αντισυμμαχικές δραστηριότητες του Ζέρβα».

Για την ΠΕΕΑ. Ο Πρόεδρος Σβώλος
8 Αυγούστου 1944

3. Ελληνική Κυβέρνηση Καΐρου:

«Ελάβαμε το τηλεγράφημά σας 240 σήμερα. Επιβεβαιώνοντας το μήνυμά μας 85 της 29ης Ιουλίου (βλέπε 4666), περιμένουμε για συγκοινωνία για γρήγορη αναχώρηση».

Για το ΕΑΜ, Παρτσαλίδης
Για την ΠΕΕΑ, Σβώλος
Για το ΚΚΕ, Σιάντος

Στις 10 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής στέλνει προς το Γραφείο του OSS Καΐρου τα μηνύματα 6-4940 και 4948.

«Τα «παρακάτω» είναι παραφρασμένες εκδοχές των επίσημων τηλεγραφημάτων που προέρχονται από την ΠΕΕΑ και το επιτελείο του ΕΑΜ.

3 Αυγούστου 1944

1. «Για τον Τύπο και Πρακτορεία ειδήσεων των Ηνωμένων Πολιτειών, της Μεγάλης Βρετανίας και Ρωσίας:

Η κοινή γνώμη των συμμαχικών εθνών στερείται αξιόπιστης και πλήρους ενημέρωσης για την ηρωική αντίσταση του ελληνικού λαού που συνεχίζεται τώρα για τρία χρόνια στα βουνά και στις πόλεις με τον στρατό του ΕΛΑΣ εναντίον του εχθρού και δεν γνωρίζει επίσης ότι το μεγαλύτερο τμήμα της Ελλάδος είναι ελεύθερο και απολαμβάνει όλες τις ελευθερίες και πολλά από τους πιο σπουδαίους δημοκρατικούς νόμους. Προκειμένου να πετύχουμε μια αντικειμενική διαφώτιση της κοινής γνώμης στα έθνη μας, που αυτοί αντιμάχονται τον αγώνα μας την έχουν αποπροσανατολίσει. Η Πολιτική Επιτροπή της Εθνικής Απελευθέρωσης λοιπόν προσφέρει μια επίσημη πρόσκληση στους εκπροσώπους τύπου να επισκεφθούν την Ελεύθερη Ελλάδα και εγγυώνται απόλυτη ελευθερία στην μετάδοση των

ειδήσεών τους και της έρευνάς σας όπως επίσης και για την επιστροφή στα γραφεία εργασίας τους εφ' όσον μας εμπιστεύονται τον τρόπο της επιστροφής τους. Ελπίζουμε ότι η πρόσκληση θα γίνει αποδεκτή από τον Τύπο των Ηνωμένων Εθνών».

Υπογραφή: Καθηγητής Σβώλος
Πρόεδρος της ΠΕΕΑ

Έκθεση 6 4948

19 Αυγούστου 1944

«Η πραγματική διάθεση στο επιτελείο του ΕΑΜ δεν εκφράζεται στον χαμηλό τόνο του παραπάνω τηλεγραφήματος (παραγραφος 3 του 6.4940). Ο Παπανδρέου δεν είναι αρεστός. Οι νέοι υπουργοί θα απαιτήσουν την παραίτησή του αμέσως. Ανώτατοι κύκλοι του ΕΑΜ και ΠΕΕΑ εκφράζουν ανοιχτά την γνώμη ότι ο Παπανδρέου με το τηλεγράφημά του της 5 Αυγούστου προσπάθησε να αρχίσει μια νέα αντιδικία με το ΕΑΜ, καταστρέφοντας έτσι την ενότητα. Ο ηγέτης του ΕΑΜ θα επιθυμούσε να γίνει Πρωθυπουργός ο Βενιζέλος, πιστεύοντας ότι η φιλο-Αμερικανική του αντίληψη θα αντιστάθμιζε πλήρη προσανατολισμό της ελληνικής πολιτικής προς την Αγγλία».

Στις 11 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής έστειλε το παρακάτω τηλεγράφημα:

«Στις 9 Αυγούστου, η ΠΕΕΑ απαίτησε από τον Συνταγματάρχη Hammond να κανονίσει για ένα αεροπλάνο να μεταφέρει τους Υπουργούς του ΕΑΜ στο Κάιρο. Απάντησε ότι δεν υπάρχει κανένας αξιωματικός σημάτων κοντά για να κανονίσει για αεροπλάνο. Αυτό θεωρείται από υψηλούς κύκλους του ΕΑΜ σαν στοιχείο ότι οι Βρετανοί δεν είναι διατεθειμένοι να δουν την ελληνική ενότητα να επιτευχθεί στο άμεσο μέλλον».

Στις 12 Αυγούστου η Αποστολή απέστειλε ένα αντίγραφο ενός επισήμου τηλεγραφήματος που φέρει τον κωδικό 6-4939:

Κάιρο

Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών

Ελλάδα: Στρατιωτικό πολιτικό

1. Κείμενο τηλεγραφήματος της ΠΕΕΑ προς τις Συμμαχικές και Σοβιετικές Στρατιωτικές Αποστολές.

2. Λόγοι για την αποτυχία του ΕΛΑΣ εναντίον της Γερμανικής επιχείρησης

Πηγή Z - Parrot

Υποπηγή ΕΑΜ

Ημερομηνία πληροφορίας 11 Αυγούστου 1944

Τόπος προέλευσης: Κάιρο

1. Το παρακάτω είναι μια παραφρασμένη εκδοχή ενός επίσημου τηλεγραφήματος της ΠΕΕΑ:

10 Αυγούστου 1944

«Προς την Σοβιετική Στρατιωτική Αποστολή, την Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή:

Μια στρατιωτική δύναμη που φαίνεται να είναι μια Μεραρχία Γερμανικών στρατευμάτων με τανκς και πυροβολικό ξεκίνησε από την Λαμία πριν και επιτέθηκε στις μονάδες μας στην πεδιάδα του Σπερχειού, μετά προχώρησε και κατέλαβε το Καρπενήσι. Ληλάτησαν και έκαψαν ολοσχερώς όλα τα χωριά στην περιοχή. Μια άλλη ισχυρή δύναμη ξεκίνησε από το Αγρίνιο και κινείται προς την κατεύθυνση του Αγίου Βλασίου έφτασε στην σιδερένια γέφυρα. Οι δυνάμεις μας μάχονται επίμονα προκαλώντας απώλειες του εχθρού. Πρέπει επίσης να γνωρίζετε ότι δεν έχουν κατάλληλο οπλισμό και πυρομαχικά. Αυτή η έλλειψη εφοδίων είναι υπεύθυνη για την συνεργασία που έχει σαν αποτέλεσμα την καταστροφή του χωριού. Επίσης πυκνές συγκεντρώσεις Γερμανών παρατηρούνται στις περιοχές Μετσόβου, Άρτας, Ιωαννίνων και Θεσσαλίας. Πολύ πιθανόν βρίσκονται κοντά στο να ξεκινήσουν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις σε ολόκληρη την νότιο Πίνδο. Για το συμφέρον του συμμαχικού αγώνα και προκειμένου να αποφευχθεί η παραπέρα καταστροφή του δοκιμασμένου πληθυσμού, είμαστε υποχρεωμένοι να σας ζητήσουμε να μεσολαβήσετε όσο το δυνατόν το συντομότερο και να μας επανεφοδιάσετε αμέσως τις δυνάμεις μας στην περιοχή της Πίνδου με όπλα, πυρομαχικά και πιθανόν με την βοήθεια από τον αέρα.

Εν όψει της σοβαρότητας της καταστασης αισθανόμαστε σίγουροι ότι θα κατανοήσετε το αίτημά μας.

Σβώλος, Πρόεδρος της ΠΕΕΑ

(Βλέπε υποσημείωση παρακάτω)¹²

Στις 14 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής έστειλε το παρακάτω μήνυμα:

«1. Σήμερα το πρωί η ΠΕΕΑ έλαβε ένα τηλεγράφημα υπογραμμένο από τους Βενιζέλο, Μυλωνά, Σάκαλη και Ρέντη που κάνουν έκκληση στο ΕΑΜ να μπει στην Κυβέρνηση. Αυτό είναι αποτέλεσμα από την επίσημη εμπιστευτική διακήρυξη που έγινε από την Βρετανική Κυβέρνηση ότι δεν θα δεχτούν αλλαγή στην Πρωθυπουργία στις παραμονές της Απελευθέρωσης. Τοπική αντίδραση σε αυτό το τηλεγράφημα δεν έχει εκδηλωθεί».

Στις 17 Αυγούστου η Αποστολή έστειλε το τηλεγράφημα:

«Οι ηγέτες του ΕΑΜ θα ήθελαν να μάθουν γιατί οι Βενιζέλος και οι άλλοι φιλελεύθεροι άλλαξαν την στάση τους με το τελευταίο τηλεγράφημα σχετικά με την Βρετανική πίεση και απέτυχαν να υποστηρίξουν την περίπτωση του ΕΑΜ εναντίον του Παπανδρέου μέχρι το τέλος. Επίσης θα ήθελαν να γνωρίζουν, αν είναι δυνατόν την επίσημη Αμερικανική γνώμη σχετικά με την κατάσταση όπως εξελίσσεται».

Το τηλεγράφημα μεταδόθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών (State Department) των ΗΠΑ που πρότειναν ανεπίσημα σαν μια απάντηση σε ένα μέρος του παραπάνω μηνύματος τα παρακάτω που στάλθηκε στην Αποστολή στις 18 Αυγούστου.

«1. Η πληροφορία που ακολουθεί είναι ανεπίσημη αν και προέρχεται από επίσημες πηγές: Πάνω απ' όλα οι Αμερικανοί επιμένουν για ελληνική ενότητα. Εφ' όσον είναι αναγκαίο να γίνουν υποχωρήσεις για να σχηματιστεί μια ανεπίσημη Κυβέρνηση η οποία θα είναι πραγματικά αντιπροσωπευτική, τότε είναι υπέρ των συμβιβασμών.

2. Προκείμενου να παραμείνουν στην Κυβέρνηση εν αναμονή της άφιξης των αντιπροσώπων του ΕΑΜ, ο Βενιζέλος έχει κατεβάσει τον τόνο. Πρόσφατα δηλώθηκε από τον Ρέντη ότι η Κυβέρνηση είναι πιο σπουδαία από τον Πρωθυπουργό. Η ενότητα μπορεί ίσως να διατηρηθεί εφ' όσον κάποιες πραγματικές διαστάσεις αποφευχθούν δίνοντας έτσι, στην φιλελεύθερη πλειοψηφία μια ευκαιρία να ελέγξει την πολιτική αργότερα. Αυτό αναφορικά στο μήνυμά σου 81».

Στις 16 Αυγούστου η Αποστολή Περικλής απαντά με το

παρακάτω τηλεγράφημα που μεταβιβάστηκε από το Κάιρο στην Washington και το Λονδίνο.

«Το ΕΑΜ αποφάσισε να δεχθεί τον Παπανδρέου παρά τις αντιρρήσεις. Αυτή η απόφαση ελήφθη μετά από το τηλεγράφημα που εστάλη από τους Βενιζέλο, Μυλωνά, Σάκαλη και Ρέντη και μετά την επέμβαση των Άγγλων. Πηγή δηλώνει ότι ενημερώθηκε από αξιόπιστη πηγή ότι το ΕΑΜ επηρεάστηκε από την Ρωσική Αποστολή να μπουν στην Κυβέρνηση ακόμη και κάτω από τον Παπαντρέου. Όλοι οι κύκλοι στο επιτελείο του ΕΑΜ συμπεριλαμβανομένων και των διαλλακτικών όπως επίσης και οι εξτρεμιστές απεχθάνονται την επέμβαση των Άγγλων σε ένα εντελώς εσωτερικό ζήτημα. Η ηγεσία του ΕΑΜ δηλώνει ότι οι Βρετανοί αντιμετωπίζουν την Ελλάδα σαν να ήταν αποικία».

Στις 18 Αυγούστου το ΕΑΜ έστειλε στην Ελληνική Κυβέρνηση στο Κάιρο το παρακάτω τηλεγράφημα που μεταβιβάστηκε από το Γραφείο του OSS στην Washington και το Λονδίνο σε παράφραση.

«Σε συνέχεια του μηνύματός μας αριθμός 35 της 29ης Ιουλίου στο οποίο εκφράσαμε τις γενικές μας απόψεις σχετικά με την ενότητα, και την απάντηση από τον Πρωθυπουργό αριθμός 240 της 5ης Αυγούστου στο οποίο εδήλωσε ότι το πρόσωπό του δεν θα αποτελέσει εμπόδιο προς την εθνική ενότητα, ελάβαμε ένα τηλεγράφημα αριθμός 241, με ημερομηνία 20 Αυγούστου από τους Βενιζέλο, Μυλωνά, Σάκαλη και Ρέντη. Έχουμε πάρει προσεκτικά υπόψιν ότι επίκειται μια επίσημη δήλωση στον Πρωθυπουργό και είμαστε αναγκασμένοι να δηλώσουμε ότι δεν επιμένουμε στην αλλαγή του Πρωθυπουργού. Παρακαλώ επιταχύνετε την άφιξη των υπουργών μας. Εν τω μεταξύ πιστεύουμε ότι είναι αναγκαίο και ενδεδειγμένο να αποφύγουμε να κάνουμε δηλώσεις για την Κυβέρνηση. Ημερομηνία, 16η Αυγούστου και υπογράφεται ως ακολούθως».

Για το ΕΑΜ, Παρτσαλίδης
Για την ΠΕΕΑ, Σβώλος
Για το ΚΚΕ, Σιάντος

Η έκθεση του OSS σχετικά με την Αποστολή Περικλής που υποβλήθηκε από τον λοχαγό Carl Devoe, προϊστάμενο του εργατικού γραφείου OSS στο Κάιρο στις 25 Αυγούστου 1944 καταλήγει στις παρακάτω γενικές παρατηρήσεις:

«Η μη αποδοχή της προσφοράς του EAM για μια καθολική συνεργασία στην ίδρυση ενός ανεξάρτητου Αμερικανικού δικτύου πληροφοριών για την Ελλάδα στην πραγματικότητα εγκαταλείπει τους απώτερους σκοπούς και δυνατότητες της Αποστολής Περικλής. Έχει επίσης ως αποτέλεσμα να βλάπτει την ευκαιρία να διατηρείται ένα ανεξάρτητο Αμερικανικό κανάλι πληροφόρησης γιατί για το μεγαλύτερο μέρος η παρούσα κάλυψη πληροφοριών ασφαλείας στην Ελλάδα είναι σε μεγάλο βαθμό γνωστή στους Βρετανούς και στην Ελληνική Υπηρεσία Πληροφοριών και στην Ελληνική Κυβέρνηση, όπου τελευταία έχει τοποθετήσει ένα σοβαρό αριθμό προσωπικού με εύλογη Βρετανική υποστήριξη. Η σπουδαιότητα της διατήρησης μιας ανεξάρτητης υπηρεσίας διευκολύνεται από τις προσπάθειες που έκαναν οι Βρετανοί σε αρκετές περιπτώσεις να μας εξαναγκάσουν να αποκαλύψουμε την τοποθεσία και ταυτότητα όλου του προσωπικού ασφαλείας στο πεδίο δράσης. Η ανωμαλία που παρουσιάζεται στην κατάσταση είναι ότι η βοήθεια του EAM και η συγκατάθεση είναι πραγματικά αναγκαία για κάθε ομάδα πληροφοριών ασφαλείας να εργαστεί ανεμπόδιστα στα περισσότερα μέρη της Ελλάδος, είναι μια δοσμένη πραγματικότητα, στην οποία κάποια αναφορά έχει γίνει στην παρούσα έκθεση. Εννοείται ότι στο βαθμό που έχουμε παραμελήσει να δεχτούμε την προσφορά του EAM για πλήρη συνεργασία, οι κίνδυνοι στους οποίους οι αποστολές υποβάλλονται συνεπώς αυξάνονται.

(Μια αναφορά στις δεκαπενθήμερες αναφορές που εκδίδονται από το Γραφείο του Καΐρου θα παράσχει αρκετά παραδείγματα για αυτές τις παρατηρήσεις).

Επί πλέον του περιορισμού των δραστηριοτήτων της Αποστολής Περικλής, η αποφασιστικότητα να απορρίψουμε την προσφορά του EAM έχει αποδυναμώσει την διερεύνηση κάποιων ανεκμετάλλευτων δυνατοτήτων ενός ανεξάρτητου Αμερικανικού δικτύου πληροφοριών σε συνεργασία με το EAM. Αυτές είναι:

(1) ο σχεδιασμός χρησιμοποίησης δυνάμεων του ΕΛΑΣ στο διώξιμο ή καταστροφή των Γερμανών, όπως προβλέπεται στο σχέδιο Κιβωτός. (2) Οργανώνοντας γενικές απεργίες σε βιομηχανικά κέντρα κλειδιά σε στρατηγικές επιχειρησιακές περιόδους και (3) εισαγωγή, πριν από την Γερμανική αποχώρηση βασικών στελεχών προσωπικού, της Υπηρεσίας πληροφοριών στις προστατευόμενες περιοχές. Ενώ αυτά δεν είναι στην ουσία στόχος της υπηρεσίας κατασκοπείας, παραταύτα αυτές οι δραστηριότητες θα στηριχτούν πάνω σε ένα ασφαλές και αξιόπιστο δίκτυο πληροφοριών και στη συνεργασία και προστασία των Ανταρτών.

Σε γενικές γραμμές η Αποστολή Περικλής ήταν εξαιρετικά δραστήρια και παραγωγική και τα υλικά του έχουν διανεμηθεί εκτεταμένα και αξιοποιηθεί από τις υπηρεσίες SI - SO και R&A.

Οι τελευταίες επικοινωνίες που καλύπτουν τις πολιτικές διαβουλεύσεις στα βουνά έχουν στην πραγματικότητα επιτρέψει στον OSS και κάθετα μέσα σαν ένας ενδιαφερόμενος θεατής με όλα τα πλεονεκτήματα που εννοούνται. Παρά την μοναδική σχέση που απολαμβάνει η Αποστολή Περικλής που καμιά άλλη αντίστοιχη Βρετανική ή Αμερικανικών υπηρεσιών κατασκοπείας απολαμβάνει, η αντικειμενικότητα και απόσταση χωρίς την οποία η αξία της θα ήταν σοβαρά περιορισμένη και αυτό το ευτυχές χαρακτηριστικό έχει εκτιμηθεί δεόντως από τους ενδιαφερομένους».

Η ιδιαίτερη σημασία της Αμερικανικής παρουσίας στην Ελλάδα στα χρόνια της Κατοχής βρίσκεται στην εκτεταμένη παρουσία ενός δικτύου αποστολών που δρουν σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο για την συλλογή και αποστολή πληροφοριών και την μελέτη - ανάλυση της πολιτικής, στρατιωτικής και διπλωματικής δραστηριότητας στη χώρα.

Έτσι εκτός από την αποστολή Περικλής συναντάμε αυτή την εποχή στην Ελλάδα μια σειρά επιτελικών στελεχών αποστολών όπως: 1) Τον Συνταγματάρχη West που μετέχει σε Αγγλική αποστολή και ήρθε σε επαφή με την Κεντρική Επιτροπή του ΕΑΜ και με την Ρωσική Αποστολή. Συμμετείχε στον σχεδιασμό της επιχείρησης Κιβωτός, το Συμμαχικό Σχέδιο για συντονισμένη επιχείρηση εναντίον των Γερμανών κατά την αναμενόμενη υπο-

χώρησή τους. Ο ΕΛΑΣ προθυμοποιήθηκε να πάρει μέρος στην Συμμαχική επιχείρηση. 2) Τον αρχαιολόγο Blagen που έκανε ανασκαφές στην Πύλο και εργαζόνταν στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου σαν κατάσκοπος του OSS. 3) Τον Christopher G. Kandiani και James Αργυρό, ταγματάρχη, που εργαζόταν με τον OSS στην Θεσσαλία. 4) Τον Αλέκο Γεωργιάδη, επικεφαλής της Αποστολής στην περιοχή που δρούσε ο Μάρκος Βαφειάδης. 5) Τον James Kellis, Αμερικανό αξιωματικό που ήρθε στην Ελλάδα μαζί με τον στρατηγό Donovan για να εξερευνήσει την υπόθεση Polk. 6) Τον Milton που δρούσε στην περιοχή του Ζέρβα. 7) Τον Ιωάννη Φατσέα με την Αποστολή του OSS στην Πελοπόννησο. 8) Τον Jim Stathako που ήταν αρχηγός της Αποστολής στο Ζέρβα.

Επίσης οι Αμερικανοί έχουν σοβαρή παρουσία στη χώρα με την επιχείρηση ανακούφισης των Ηνωμένων Εθνών γνωστή ως UNRA που από τις αρχές Αυγούστου 1944 αρχίζει να λειτουργεί στην Ελλάδα.

Ο William Russis ανώτερος υπάλληλος της UNRA στην Ελλάδα αυτής της περιόδου σε συνέντευξή του στον συγγραφέα στις 7 Απριλίου 1977 δίνει την παρακάτω εικόνα της κατάστασης που επικρατούσε σχετικά με τις ελληνο-αμερικανικές και ελληνοβρετανικές σχέσεις σε αυτή την περίοδο.

Έφτασε στην Ελλάδα από το Κάιρο στις 15 Αυγούστου 1944. Μία από τις πρώτες εμπειρίες του στις διασυμμαχικές σχέσεις ήταν οι επαφές του με τις Βρετανικές κατασκοπευτικές αποστολές. «Οι Βρετανοί αξιωματικοί παρατηρεί ο Ρούσης ήταν μοιρασμένοι στους ρόλους τους. Μερικοί είχαν σταλεί στην Ελλάδα με σκοπό να αναλύουν και να παρουσιάζουν τα πράγματα αντικειμενικά και άλλοι είχαν αποστολή να συντάσσουν δυσμενείς αναφορές. Έτσι ήταν φανερό ότι η Αγγλική κατασκοπεία ήθελε να διαθέτει δυσμενείς εκθέσεις για να τις χρησιμοποιήσει αργότερα στην κατάλληλη ευκαιρία. Τότε κατάλαβα λέει ο Ρούσης την πλεκτάνη που ετοιμάζαν οι Άγγλοι για να εκμεταλλευτούν τα σφάλματα της Αριστεράς με σκοπό να εγκαθιδρύσουν την Μοναρχία που δεν ήθελε ο λαός δημιουργώντας την Άκρα Δεξιά για να εξυπηρετήσουν τα σχέδιά τους».

Ο Ρούσης συμπεραίνει ότι η Αμερικανική πολιτική είχε επηρεαστεί βαθειά, από τις μυστικές Αγγλικές υπηρεσίες και έτσι χωρίς να γνωρίζουν τα ανώτερα στελέχη της Αμερικανικής Κυβέρνησης είχαν επηρεαστεί, όπως επίσης και οι Αμερικανικές Αποστολές και ο Αμερικανικός Τύπος με αποτέλεσμα να αρχίζει από το Καλοκαίρι του 1944 μια μάλλον αρνητική στροφή της Αμερικανικής πολιτικής προς το Ελληνικό ζήτημα.

«Πήγα στην Ιταλία δυο μήνες αργότερα σαν αξιωματικός επικεφαλής της διανομής της βοήθειας της UNRA (U.N. Relief and Rehabilitation Administration). Έφτασα κοντά στο Rimini και εκεί συναντήθηκα με τον κληρωτό Άγγλο Συνταγματάρχη La Fontaine από την Kenya. Φύγαμε μαζί στην Ελλάδα και εφτάσαμε στην Πάτρα μια βδομάδα αργότερα. Στην Ιταλία κατάλαβα τον διχασμό των Ελλήνων. Η Ορεινή Ταξιαρχία ήταν ολοσχερώς φανατικά αφοσιωμένη στον βασιλιά και αντίθετη στον Κομμουνισμό. Ήτανε αυτή την εποχή που οι Γερμανοί άρχισαν να φεύγουν από την Ελλάδα. Ολόκληρη σχεδόν η ύπαιθρος της Ελλάδας βρισκονταν υπό τον έλεγχο της Κυβέρνησης του ΕΑΜ εκτός από ένα μικρό Τμήμα στην Βορειο-δυτική Θεσσαλία και το Νοτιότερο μέρος της Ηπείρου που ελέγχονταν από τον Ζέρβα.

Σε αυτή την στιγμή που οι Γερμανοί έφευγαν από την Ελλάδα και το ΕΑΜ έλεγχε πλήρως την ύπαιθρο, οι Άγγλοι άρχισαν να συνειδητοποιούν την δυσκολία που θα είχαν να αποσπάσουν τον έλεγχο της χώρας από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και έτσι προχώρησαν να προετοιμαστούν για τον επερχόμενο αγώνα με πλήρη συνείδηση ότι χωρίς την Αμερικανική συνεργασία θα επιχειρούσαν ένα εξαιρετικά δύσκολο αν όχι αδύνατο εγχείρημα.

Όταν αποβιβαστήκαμε στην Πάτρα εντυπωσιάστηκα από την πειθαρχία που το ΕΑΜ είχε επιβάλει στην Διοίκηση της Χώρας. Αυτό ήταν ένας πρόσθετος λόγος για την ανησυχία των Βρετανών. Η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή είχε εγκατασταθεί στην Πάτρα λίγο πριν φτάσουμε εκεί. Αν κρίνω από ό,τι παρατήρησα ήρθαν με εντολές και αποφασισμένοι να τελειώσουν με το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ με οποιονδήποτε τρόπο. Η πρώτη μάχη συνέβηκε

όπως ενθυμούμαι απέναντι από τον Κόλπο στην περιοχή του Μεσολογγίου, στο Κρουονέρι. Εκεί τα Αγγλικά στρατεύματα που αποτελούνταν από Gurkas που φημίζονταν για την γενναιότητά τους αντιμετωπίστηκαν από τον ΕΛΑΣ και θα πρέπει να υπέστησαν δεινή ήττα αν κρίνουμε από τους νεκρούς και τραυματίες που μετακομίστηκαν στην Πάτρα κατά την διάρκεια της νύχτας. Αυτό με έκανε να αισθάνομαι υπερήφανος για τους συμπατριώτες μου που πολεμούσαν ντυμένοι κουρέλια και με γυμνά πόδια. Όταν οι Βρετανοί ετοιμάζονταν να πολεμήσουν το ΕΑΜ συνεργάζονταν με τους μαυραγορίτες που γνώριζαν ποια θα ήταν η τύχη τους εάν μια γνήσια εθνική Κυβέρνηση θα εγκαθιδρύονταν στην Ελλάδα».

Μια σειρά από σημαντικά στοιχεία και μαρτυρίες που σχετίζονται με την λειτουργία των μυστικών και των στρατιωτικών αποστολών της Αγγλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ελλάδα το Καλοκαίρι και το Φθινόπωρο του 1944 προβληματίζουν για την συνεργασία και τελικό συντονισμό των ενεργειών τους με τελικό στόχο την αντιμετώπιση του ΕΑΜ και την υποταγή της εθνικής Αντίστασης στις πολιτικές τους με αποκορύφωμα την μαζική στρατιωτική επέμβαση των Βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων με 60.000 στρατό που μεταφέρθηκε από την Αίγυπτο στην Αθήνα με Αμερικανικά μεταφορικά μέσα τον Δεκέμβρη του 1944.

Το περιοδικό **New Republic** στην ανάλυσή του για τις διεθνείς σχέσεις στις 17 Μαρτίου 1947 γράφει:

«Αμερικανικά στρατιωτικά μεταφορικά αεροπλάνα μετέφεραν Βρετανικές ενισχύσεις στην μαχόμενη Αθήνα πριν δύο χρόνια και πολλά από τα «Βρετανικά» εφόδια (equipment) που δόθηκαν στις Ελληνικές φιλοβασιλικές δυνάμεις προέρχονταν από το πρόγραμμα (Αμερικανικό) της Lan-Lease». Ενώ το περιοδικό **The Nation** στις 23 Δεκεμβρίου 1944 στο άρθρο του Michael Clark, «Greek Politics and Puppets» γράφει αναφορικά με τα γεγονότα της 3 Δεκέμβρη:

«Οι Έλληνες αστυνομικοί τράβηξαν την σκανδάλη αλλά τα αμερικανικά τανκς που οδηγούσαν οι Tompries είχαν πάρει θέσεις στην Πλατεία και έκαναν παρέλαση στους δρόμους για την «διατήρηση της τάξης».

Έτσι οι Ηνωμένες Πολιτείες που μέχρι το 1944 συμπεριφέρονταν προς τα ελληνικά πράγματα σαν μια μη ενδιαφερόμενη χώρα παίζουν ουσιαστικό ρόλο υποστήριξης της Αγγλικής επέμβασης που αναγνωρίστηκε από τον Αμερικανικό Τύπο αργότερα με συμπεράσματα που δείχνουν ότι χωρίς την βοήθεια των Αμερικανικών μεταφορικών και τεχνικών μέσων το ΕΑΜ δεν θα νικόνταν από τους Βρετανούς στη Μάχη της Αθήνας.

Οι θέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής πάνω στην πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα στην Κατοχή και ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1943-1945 μπορούν να εκτιμηθούν από: 1) Τις συμφωνίες μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και τις ιδιαίτερες συνεννοήσεις με την Μεγάλη Βρετανία. 2) Την γνώμη του ημερήσιου και περιοδικού Τύπου στις ΗΠΑ και τις αναλύσεις και εκθέσεις των Αμερικανών δημοσιογράφων στην Ελλάδα. 3) Τις επιστημονικές αναλύσεις ιστορικών και πολιτικών επιστημόνων όπως William McNeil, Σταυριανού και Heinz Eulaw. 4) Το πρόγραμμα της UNRA. 5) Την στάση της Πρεσβείας και των άλλων επίσημων αντιπροσώπων της Αμερικής στην Ελλάδα. 6) Τα πρακτικά του Κογκρέσου.

Στις 31 Αυγούστου 1943 στην συνάντηση των Ρούσβελτ και Τσώρτσιλ στο Κεμπέκ συμφωνήθηκε η κατάρτιση σχεδίου για την εγκατάλειψη της περιοχής της Αθήνας από τους Άγγλους και την εγκατάσταση της Ελληνικής Κυβέρνησης που αναγνωρίζονταν ήδη από την Μεγάλη Βρετανία, τις ΗΠΑ και άλλες φιλοδυτικές και Δυτικές χώρες δηλαδή ένα μεγάλο μέρος των Ηνωμένων Εθνών. Η πρόταση του Μικτού Συμμαχικού Αρχηγείου μονογραφήθηκε από τους δύο ηγέτες στις 14 Σεπτέμβρη 1943 και εκδόθηκε η σχετική εντολή. Συμφωνήθηκε επίσης η επαναφορά του Βασιλιά Γεώργιου στην Ελλάδα όπως και του Βασιλιά της Γιουγκοσλαβίας στην Γιουγκοσλαβία.

Από εδώ και πέρα η Αμερικανική πολιτική φαίνεται να κινείται διακριτικά και κρατώντας κάποια σταθερή απόσταση από την ενεργό πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας να επιβάλει με αποφασιστικότητα την κυρίαρχη παρουσία της στον Ελλαδικό χώρο σύμφωνα με τις υποθέσεις και στρατηγικές των συμφερόντων της στην Περιοχή. Όμως παρά τις διαφορές στους χειρισμούς

και τις πολιτικές των δύο αυτών δυνάμεων προς την διαμόρφωση από την έκβαση των νέων πολιτικών ισορροπιών και της εξουσίας στην Ελλάδα η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών όπως τελικά εκφράζεται το 1946-1947 παράμεινε από το 1943 μέσα στα πλαίσια της Συμφωνίας του Κεμπέκ.

Από την ανάλυση της Έκθεσης Περικλής προκύπτουν τα παρακάτω σημαντικά στοιχεία:

1. Η Αμερικανική πολιτική επιθυμούσε ανεξάρτητη δομή και οργάνωση δράσης και πληροφοριών στην Ελλάδα. Δεν επιθυμούσε εξάρτηση από την Αγγλική πολιτική και ξένα δίκτυα πληροφόρησης. Δεν παίρνει μέρος στην εσωαντιστασιακή διαμάχη και κρατά φαινομενικά ουδέτερη στάση. Ενώ η Ουάσιγκτον αρχίζει σχέσεις με το Βασιλιά από το 1924.

Όταν ο Βασιλιάς Γεώργιος ο Β΄ πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στις Ηνωμένες Πολιτείες συνοδευόμενος από τον Πρωθυπουργό της εξόριστης Ελληνικής Κυβέρνησης Τσουδερό στις 10 Ιουνίου το ειδικό βάρος της επίσκεψης πέφτει στον Βασιλιά που προσκλήθηκε να μιλήσει στο Κογκρέσσο στις 15 και 16 Ιουνίου, ενώ ο τύπος εξυψώνει το κύρος του και τον θεωρεί σύμβολο δημοκρατίας και του αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας του Ελληνικού λαού.

Με την επίσκεψη αυτή το μέλλον της Μοναρχίας στην Ελλάδα εξασφαλίζει ερείσματα στην Κυβέρνηση, Βουλή, Γερουσία και Κοινή Γνώμη των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτή η επίσκεψη του εξόριστου Μονάρχη και του Πρωθυπουργού Τσουδερού προβλήθηκε ιδιαίτερα από τον Αμερικανικό τύπο και με ιδιαίτερο ενθουσιασμό από την εφημερίδα Washington Post που στο κύριο άρθρο της 10 Ιουνίου 1944 γράφει: «Σήμερα η Ουάσιγκτον υποδέχεται με περηφάνεια τον Γεώργιο, σαν πραγματικό βασιλιά που το παράδειγμά του αποτελεί σύμβολο όχι μόνο στο λαό του, αλλά και στους ανθρώπους που αγαπούν την ελευθερία σε όλο τον κόσμο»¹⁴.

Έτσι φαίνεται ότι από τον Ιούνιο του 1942 οι Ηνωμένες Πολιτείες αρχίζουν να προετοιμάζονται για την μελλοντική τους πολιτική προς τα Ελληνικά πράγματα που θα διατυπωθεί συγκε-

κριμένα στην πρώτη συνάντηση μεταξύ των Ηγετών των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας Ρούσβελτ και Τσώρτσιλ στο Κεμπέκ στο πρώτο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου του 1943, όπου οι δύο Σύμμαχοι θα αναλάβουν να εγκαταστήσουν στην Ελλάδα μετά την αποχώρηση των Γερμανών την εξόριστη Εθνική Κυβέρνηση και τον Βασιλιά Γεώργιο. Με βάση αυτή την καθοριστική απόφαση των δύο κορυφαίων Δυτικών Συμμάχων που δεν θα την ανατρέψουν οι μελλοντικές συνδιασκέψεις των Μεγάλων Συμμαχικών Δυνάμεων καταρτίστηκαν τα σχέδια υλοποίησης αυτής της πολιτικής.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο των δοσμένων αποφάσεων και δεσμεύσεων της Αμερικανικής Πολιτικής θα πρέπει να αναζητήσουμε την εξήγηση για την άρνηση του Στρατηγού Donovan αρχηγού του OSS να συνεργαστεί με το ΕΑΜ για τη συγκρότηση εκτεταμένου δίκτυου κατασκοπείας και πληροφόρησης το καλοκαίρι του 1944 ενόψει της σχεδιασμένης συμμαχικής επιχείρησης Noah's Arc.

Έτσι η Αμερικανική πολιτική απέναντι στο ΕΑΜ όπως αποκαλύπτεται από την έκθεση του OSS για την αποστολή Περικλής παρουσιάζεται ανισοβαρής, με το ΕΑΜ να συμπεριφέρεται άψογα απέναντι στις απαιτήσεις του OSS και των Συμμάχων γενικότερα και τις ΗΠΑ, μέσω του OSS, να αρνούνται να παράσχουν στοιχειώδη βοήθεια σε τυπογραφικό υλικό και ραδιοφωνικές συσκευές. Προφανώς, η κοινή αγγλο-αμερικανική πολιτική του Συμμαχικού Στρατηγείου θεωρεί ακόμη και αυτά τα εφόδια σημαντικής στρατηγικής σημασίας που πρέπει να στερηθεί το ΕΑΜ ενόψει μελλοντικών σχεδίων αντιμετώπισης της πολιτικής και κοινωνικής του επιρροής.

Αυτή η αντιμετώπιση του ΕΑΜ από τον OSS παρουσιάζεται μέσα από την έκθεση αντιφατική, γιατί ενώ η Αμερική επιθυμεί άμεση προσπέλαση των σχέσεων με την ΠΕΕΑ στο πολιτικό επίπεδο χωρίς τον έλεγχο ή την διαμεσολάβηση των Βρετανών, γεγονός που προμηνύει αυτοτελή Αμερικανική προσέγγιση στα πολιτικά πράγματα της χώρας, παράλληλα παρουσιάζεται σαν αποστασιοποιημένος παρατηρητής των πολιτικών εξελίξεων στην Ελλάδα. Αυτή η πολιτική μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο

μέσα από το πλαίσιο της συνολικής στρατηγικής της Αμερικανικής Εξωτερικής Πολιτικής που αποβλέπει στην άνοδο της Αμερικής από Ατλαντική σε Παγκόσμια Δύναμη με πρώτο δείγμα την στάση της στην συνθήκη του 1904¹⁵. Μια τέτοια μακρόχρονη επιδίωξη σημαίνει την αντικατάσταση των παραδοσιακών Μεγάλων Δυνάμεων στην παγκόσμια ηγεμονία είτε αυτοί είναι αντίπαλοι στις παγκόσμιες συγκρούσεις ή σύμμαχοι. Αυτό ισχύει και για τις Ευρωπαϊκές Δυτικές Δυνάμεις όπως η Γαλλία και η Μ. Βρετανία.

Έτσι στην περίπτωση της Ελλάδας, η Αμερικανική πολιτική κινείται μέσα στην επιμέρους στρατηγική δημιουργίας μεσογειακής πολιτικής και ζώνης ελέγχου αντικαθιστώντας μελλοντικά την Γαλλία και Μ. Βρετανία. Συνεπώς η Αμερικανική πολιτική ταυτίζεται με την Αγγλική στο χώρο της Ελλάδας στις επιδιώξεις: 1) Η Ελλάδα να μείνει αποκλειστικά στην περιοχή ελέγχου της Αγγλικής πολιτικής με προοπτικές διείσδυσης και προσβάσεις της Αμερικανικής. 2) Η Σοβιετική πολιτική επιρροή μπορεί να αναπτυχθεί στα Βαλκάνια μέχρι τα Ελληνικά σύνορα με δυνατότητες πρόσβασης της Αγγλο-Αμερικανικής επιρροής στη Γιουγκοσλαβία. 3) Η διασφάλιση της Αγγλο-Αμερικανικής επιρροής στην Ελλάδα προϋποθέτει την εγκατάσταση της Εθνικής Κυβέρνησης του Καΐρου και της εξόριστης Μοναρχίας στην Ελλάδα αμέσως μετά την αποχώρηση των Κατοχικών Στρατευμάτων. Αυτό σημαίνει ότι η συμμετοχή νέων πολιτικών δυνάμεων και συσχετισμών που δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα με άξονα την Εθνική Αντίσταση θα πρέπει να εναρμονιστεί με τις παραπάνω βασικές παραδοχές. Συνεπώς το πλαίσιο πολιτικής και εξουσιαστικής λειτουργίας των δυνάμεων της Εθνικής Αντίστασης και της ΠΕΕΑ είναι προκαθορισμένο.

Έτσι η Αμερικανική πολιτική βλέποντας πέραν από τους άμεσους Βρεταννικούς μεταπολεμικούς στόχους επανασυγκρότησης της κλασικής Βρεταννικής Μεσογειακής πολιτικής ελέγχου και επιρροής παρουσιάζεται πιο ευέλικτη και εκσυγχρονιστική προς τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις της Ελλάδας όπως διαμορφώθηκαν από το 1940, επιδιώκοντας:

α. **Ανεξαρτοποίηση** από την Βρετανική πολιτική δράσης στην

Ελλάδα πάντα όμως μέσα στα ανεκτά όρια της Αγγλο-Αμερικανικής συναίνεσης.

β. Απευθείας επαφές με τις δυνάμεις της Εθνικής Αντίστασης και ιδιαίτερα με το ΕΑΜ και την ΠΕΕΑ προκειμένου να εξασφαλίσει πληροφόρηση από πρώτο χέρι και να δημιουργήσει προσβάσεις πολιτικής επιρροής. Αυτή όμως η πολιτική κινείται αυστηρά μέσα στο σχέδιο του Συμμαχικού Στρατηγείου που υλοποιεί τις επιλογές και στόχους της Συμφωνίας του Κεμπέκ. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο απορρίπτεται η πρόταση επέκτασης της συνεργασίας με το ΕΑΜ του αξιωματικού Kollender από τον Στρατηγό Μπονονα αρχηγό του OSS και στρατιωτικό σύμβουλο του Προέδρου Ρούσβελτ.

Για τη Μ. Βρετανία το πλαίσιο λειτουργίας της πολιτικής της στην Ελλάδα βρίσκεται μέσα στην στρατηγική επιβίωσης, νίκης και ανασυγκρότησης της Αυτοκρατορίας.

Μέσα σε αυτή την υπόθεση-θέση εργασίας η εξασφάλιση του Ελληνικού χώρου για την ανασυγκρότηση της Αυτοκρατορίας αποτελεί βασικό στρατηγικό στόχο. Για να επιτευχθεί όμως αυτή η πολιτική πρέπει να εξασφαλισθούν τα βασικά ερείσματα εξουσίας στην Ελλάδα με κεντρικό πυρήνα την Μοναρχία και τις παραδοσιακές πολιτικές δομές όπου η Μ. Βρετανία διαθέτει ισχυρά ερείσματα υποστήριξης και ελέγχου.

Έτσι το δίλημμα της Βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής συνίσταται στις αντιφατικές ταχτικές επιδιώξεις: (1) Να αναπτυχθεί αντιστασιακό κίνημα στην κατεχόμενη Ελλάδα που να πολεμάει αποτελεσματικά τις δυνάμεις του Άξονα προεκτείνοντας έτσι την υποστήριξη της Βρετανικής προσπάθειας για επιβίωση και νίκη όπως στον Ελληνο-Ιταλικό πόλεμο όπου η Ελλάδα παρέμενε τότε σαν η μοναδική μαχόμενη σύμμαχος της στην Ευρώπη. Μια δυναμική Ελληνική Εθνική Αντίσταση θα πρόσφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στην υπεράσπιση της Μεσογειακής πολιτικής της Αγγλίας και θα απέτρεπε μελλοντικές διεκδικήσεις από άλλες δυνάμεις εφόσον ελέγχονταν αποτελεσματικά από τους όρους και τις δομές αυτής της πολιτικής. Για να γίνει όμως αποτελεσματική η Εθνική Αντίσταση έπρεπε να είναι μαζική και να εξαπλωθεί σε ολόκληρη την

Ελληνική Επικράτεια. Να πάρει δηλαδή χαρακτήρα γενικής αντίστασης και εξέγερσης χωρίς όμως να αποκτήσει κανένα κοινωτικό και πολιτικό περιεχόμενο. (2) Να επαναφέρει την εξόριστη Μοναρχία και τις παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις στην εξουσία αμέσως μετά την αποχώρηση των Κατοχικών δυνάμεων εναρμονίζοντας έτσι τις δυνάμεις της Εθνικής Αντίστασης με το παραδοσιακό πολιτικό σκηνικό χωρίς εκσυγχρονισμούς στη λαϊκή συμμετοχή και απαιτήσεις του μαχόμενου μαζικού κινήματος.

Έτσι λοιπόν η Βρετανική πολιτική στοχεύει με ιδιαίτερη θρασύτητα στο να φάει την πίτα και να την διατηρήσει παράλληλα στο ακέραιο. Δηλαδή να χρησιμοποιεί τις πολεμικές δυνάμεις των οργανώσεων ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ σαν ομάδες αυτοθυσίας και σαμποτέρ και το λαό σαν εφεδρική πολεμική δύναμη και να τους χρησιμοποιεί κατά βούληση όπως υπαγορεύει η Εθνική και Ιμπεριαλιστική της στρατηγική.

Μέσα από την έκθεση του OSS για την Αποστολή Περικλής διαφαίνονται στοιχεία ηγεμόνευσης και ελέγχου της Βρετανικής πολιτικής πάνω στην μαχόμενη Ελληνική πραγματικότητα με πρώτο μοχλό τον έλεγχο των Βρετανικών μυστικών υπηρεσιών στην κατεχόμενη Ελλάδα και την αποφυγή αυτοτελούς παρέμβασης άλλων συμμαχικών πολιτικών όπως των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης στα Ελληνικά πράγματα.

Έτσι τόσο η συνεργασία των Αμερικανών με τον ΕΛΑΣ για μελλοντικές επιχειρήσεις όσο και ο εφοδιασμός του με πολεμικό υλικό και πυρομαχικά περνάει μέσα από τις προδιαγραφές της Βρετανικής πολιτικής που θέλει τον ΕΛΑΣ σαν ελεγχόμενο πολεμικό εργαλείο χωρίς πρωτοβουλίες και ικανότητα ανάπτυξης επαναστατικής και απελευθερωτικής δράσης.

Ο αρχηγός της «Αποστολής Περικλής» σημειώνει στο ημερολόγιό του στις 23 Ιουλίου 1944:

«23 Ιουλίου 1944

Η ηγεσία του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ είναι φοβερά δυσαρεστημένη με τους Βρετανούς γιατί δεν έδωσαν καμία βοήθεια κατά τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών στη Δυτική Μακεδονία. Σήμερα μου έδειξαν το ακόλουθο τηλεγράφημα που έφτασε από την 10η Μεραρχία του ΕΛΑΣ, κοντά στην οποία

βρίσκεται μια πολυάριθμη Βρετανική αποστολή με ολόκληρη αποθήκη πυρομαχικών στη διάθεσή της:

«Μια δύναμη από τρία τάγματα διεξήγαγε το τελευταίο δεκαήμερο μια σκληρή και άنيση μάχη εναντίον των Γερμανών. Καθημερινά κάναμε έκκληση στη συμμαχική Αποστολή για βοήθεια σε πυρομαχικά και προστασία αεροπορική εναντίον των μηχανοκίνητων φαλάγγων που κινούνται ανεμπόδιστα. Το στρατηγείο του Καΐρου όπου μεταβιβάστηκε το αίτημά μας έδωσε την απίστευτη απάντηση ότι η κατανάλωση πυρομαχικών πρέπει να πιστοποιείται από συμμάχους αξιωματικούς και μόνον ύστερα απ' αυτό θα δίνεται εντολή για αντικατάστασή τους. Το τελευταίο τριήμερο γίνονται ολοήμερες σκληρές συγκρούσεις με τον εχθρό και επαναλάβαμε τις αγωνιώδεις εκκλήσεις μας για πυρομαχικά. Σήμερα αναγκαστήκαμε να αναδιπλωθούμε λόγω έλλειψης πολεμοφοδίων και εφόσον η εδώ Αποστολή μας βεβαιώνει ότι ευνοεί το αίτημά μας. Είμαστε υποχρεωμένοι να καταγγείλουμε το Στρατηγείο του Καΐρου για τη δολοφονική στάση που κράτησε».

Η κατακλείδα του τηλεγραφήματος είναι τρομερά σκληρή, αλλά δικαιολογημένη ίσως απ' όσα συνέβηκαν:

«Άπιστοι σύμμαχοι πρόδωσαν το λαό μας που καίγεται και σφάζεται».

Δριμύτατες κρίσεις άκουσα σήμερα εναντίον των Βρετανών, ύστερα από την άφιξη αυτού του τηλεγραφήματος. Ποτέ πρωτύτερα οι ηγέτες του ΕΑΜ δεν μίλησαν τόσο έξω από τα δόντια, τουλάχιστον μπροστά μου.

Οι Βρεταννοί κατηγορούνται ότι βρίσκονται πίσω από κάθε αντιδραστική δύναμη που υπάρχει σήμερα στη χώρα. Καί ότι, σε συμπαιγνία με τον Παπανδρέου και τον Ράλλη, προσπαθούν να εγκαθιδρύσουν ένα νέο δικτατορικό καθεστώς για να προωθήσουν τους δικούς τους σκοπούς. Το νέο κύμα τρομοκρατίας που εξαπολύθηκε στην Αθήνα μετά το φιάσκο των συνομιλιών του Καΐρου θεωρείται μέρος αυτής της πολιτικής των Βρετανών. Έχω τη γνώμη πως πλησιάζουμε σε μια καμπή των σχέσεων μεταξύ ΕΑΜ και Βρεταννών. Υπάρχουν ενδείξεις ότι το ΕΑΜ πρόκειται να εγκαταλείψει τη συγκρατημένη και εξωτερικά φιλι-

κή στάση του προς τους Βρετανούς και θα σκληρύνει τη θέση του, πράγμα που θα καταλήξει σε μια προπαγανδιστική καμπάνια με δυσμενέστατη δημόσια παρουσίαση των βρετανικών ενεργειών στην Ελλάδα¹⁶.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Pericles Mission Report, σελίδα 1.
2. Ο Arthur Golberg ήταν προϊστάμενος του Εργατικού Γραφείου στην Washington. Αργότερα υπηρέτησε σαν Υπουργός Εργασίας στην Κυβέρνηση του John Kennedy. Ήταν αντιπρόσωπος της χώρας του στα Ηνωμένα Έθνη και εκλέχθηκε δικαστής στο Ανώτατο Δικαστήριο (Supreme Court).
3. Ο Συνταγματάρχης West ήρθε στην Ελλάδα σαν μέλος της αποστολής που έστειλαν οι Άγγλοι και ήρθε σε επαφή με την Κεντρική του ΕΑΜ και επίσης με τη Σοβιετική Αποστολή. Συμμετείχε στο σχεδιασμό της επιχείρησης Κιβωτός (Noah's Ark), το Συμμαχικό σχέδιο που προέβλεπε την συντονισμένη προσπάθεια των Συμμάχων εναντίον των Γερμανών κατά την αποχώρησή τους από την Ελλάδα. Ο ΕΛΑΣ ήταν πρόθυμος να πάρει μέρος στην επιχείρηση.
4. Αμέσως μετά τη λέξη Confinement έχουν διαγραφεί από το κείμενο δύο ή τρεις λέξεις.
5. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Κώστας Κουβαράς, που γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ιθάκη, ήταν ανηψιός του Νίκου Καρβούνη, που βρισκόταν τότε στο Κεντρικό Αρχηγείο του ΕΑΜ στην Ευρυτανία και συναντήθηκαν μετά από χρόνια εκεί μ' αυτές τις ιδιότητες και κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.
6. Ο ασυρματιστής της Αποστολής Κώστας Παπαδόπουλος.
7. Είναι ο Στρατηγός Bill Donovan, αρχηγός του OSS και σύμβουλος του Προέδρου Ρούσβελτ.
8. Το τηλεγράφημα μεταφράστηκε αρχικά από την Αποστολή Περικλής στα Αγγλικά. Σε αυτή τη μελέτη το ντοκουμέντο μεταφράζεται πάλι από τα Αγγλικά στα Ελληνικά γιατί δεν βρέθηκε το πρωτότυπο.
9. Rodney Young, Επικεφαλής του Ελληνικού Γραφείου του OSS στο Κάιρο.
10. Δεν γνωρίζουμε το όνομα αυτής της πηγής πληροφόρησης.
11. Αυτό το μήνυμα μεταφράστηκε στα Αγγλικά από την Αποστολή Περικλής, όπως όλα τα μηνύματα της ΠΕΕΑ και της Ελληνικής Κυβέρνησης και

στάλθηκε με την Έκθεση στο Επιτελείο του OSS στην Washington. Μεταφράζεται ξανά στα ελληνικά γιατί από την μελέτη δεν βρέθηκε το πρωτότυπο.

12. Η Έκθεση του OSS δεν περιέχει την υποσημείωση όπως υποδεικνύει το ντοκουμέντο.

13. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Κώστα Κουβαρά επικεφαλής της Αποστολής Περικλής του OSS στην ΠΕΕΑ.

14. Αυτό το άρθρο καταχωρήθηκε στα πρακτικά του Κονγκρέσου.

15. Σε αυτή την Συνδιάσκεψη των Μεγάλων Δυνάμεων με πρωταγωνιστές την Αγγλία και Γερμανία, οι ΗΠΑ παίζουν ρυθμιστικό ρόλο και τελικά συντάσσονται με τη Μ. Βρετανία στη διένεξή της με τη Γερμανία για τον έλεγχο του στρατηγικού Μαρόκου.

16. Κουβαράς Κώστας, OSS με την Κεντρική του ΕΑΜ, Εξάντας Αθήνα, 1976, σελ. 106-107.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πρωτογενείς πηγές

Davoe Carl, USNT, Head Labor Desk, SI - OSS, Cairo, Report on Perikles Mission, Submitted 25 Augustm 1944, Classified 32308. Declassified by 006627, 19 April 1976, Released 20 April 1976.

Congressional Record, House and Senate of the United Statewof America, 1940 - 1945.

ΕΑΜ, Λευκή Βίβλος, Τρίκαλα, 1945.

House of Commons Debates, 1944-45.

Vitae Speeches, Bimontly Edition, 1940-45.

Foreign Relations of the Unated States, Diplomatic. Papers: The Confer-ences at Malta an Yalta 1945, Washington, D.C., 1955.

The Pentagon paper's Bantam Books, New York, 1971.

B. Δευτερογενείς πηγές

1. Περιοδικά και ειδικές εκδόσεις

Colliers Magazine, The Crowell - Collier Publishing Company, 1940-1945.

The Greek American Concoil, New York, 1945.

The Nation Magazine, 1940-1945.

New Reublic Magazine, 1940-1945.

New York Times, 1940-1945.
News Week Magazine, 1940-1945.
Post Magazine, 1940-1945.
Washington Post, 1944-1945.

2. Μονογραφίες και Άρθρα

W.S. Churchill, *The Second World War: Triumph and Tragedy*, Houghton Mifflin, Boston, 1953.

Θερμός Ηλίας, «Η Αμερική απέναντι στην Αντίσταση και την Ελλάδα» σελ. 2059-2074, *Ιστορία της Αντίστασης*, εκδόσεις Αυλός, Αθήνα, 1978.

Κουβαράς Κώστας, *OSS με την Κεντρική του ΕΑΜ*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1976.

Κ. Πυρομάγλου, *Η Εθνική Αντίσταση*, Αθήνα, 1947.

Σ. Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Αθήνα, 1946.

L.S. Stavrianos, *Greece, American dilemma and Opportunity*, Henry Regnery Company, Chicago, 1952.

C.M. Woodhouse, *Apple of Discord. A Survey of Resent Greek Politics in Their International Setting*, London, 1948.

E.R. Stettinius, Jr., *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference*, New York, 1949.

Η Επιχείρηση «ΜΑΝΑ» και η Απελευθέρωση της Ελλάδας

Του Προκόπη Παποστράτη

Στόχος της εργασίας αυτής είναι η εξέταση των εξελίξεων που οδηγούν στην απελευθέρωση της Ελλάδας και στην επιστροφή της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας.

Θα προηγηθεί μια σύντομη και ενδεικτική καταγραφή των αντιλήψεων που κυριαρχούν στη διάρκεια της Κατοχής όσον αφορά στις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα επιτευχθεί η απελευθέρωση.

Η καταγραφή των απόψεων αυτών δείχνει στους μελετητές της περιόδου ότι η πολιτική αντιπαράθεση για την κατάληψη της εξουσίας ήταν σαφής από τα πρώτα χρόνια. Ο λόγος πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι ορισμένοι από τους παράγοντες που επιδιώκουν να παίξουν ρόλο στις διαδικασίες της απελευθέρωσης τηρούν μυστικές τις απόψεις τους στο θέμα αυτό ή αδρανούν ηθελημένα να τις διατυπώσουν.

Στους σκοπούς του ΕΑΜ που καταγράφονται σε καθαρεύουσα γλώσσα στο ιδρυτικό του περιλαμβάνεται:

«Ο σχηματισμός προσωρινής κυβερνήσεως του ΕΑΜ αμέσως μετά την εκδίωξιν των ξένων κατακτητών, μοναδικός σκοπός της οποίας θα είναι η προκήρυξις εκλογών διά συντακτική εθνοσυνέλευσιν με βάσιν την αναλογικήν, ίνα ο λαός αποφανθή κυριαρχικώς επί του τρόπου της διακυβενήσεώς του»¹.

Στη μπροσούρα «Τί Είναι καί θέλει το ΕΑΜ» που θα κυκλοφορήσει αργότερα, προστίθεται ότι θα αποκατασταθούν αμέσως όλες οι λαϊκές ελευθερίες.

Ο ΕΔΕΣ «Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος» στο ιδρυτικό του που κυκλοφορεί το φθινόπωρο του 1941 υιοθετεί περισσότερο προωθημένες θέσεις σε σχέση με το ΕΑΜ. Σκοπός της οργάνωσης αυτής είναι η εγκαθίδρυση και εμπέδωση μιας «πραγματικής Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας»².

Σκοπός της επίσης είναι η κάθαρση και ανακαίνιση εκ βάθρων της κρατικής μηχανής, ώστε ένοπλες δυνάμεις, σώματα ασφαλείας, δικαστική εξουσία, διοικητικές υπηρεσίες και ποικίλοι

οργανισμοί «απαλλαγώσιν από οιονδήποτε μέλος το οποίον δεν θα έχει αποδεδειγμένως Εθνικήν Δημοκρατικήν σοσιαλιστικήν συνείδησιν»³.

Ασάφεια όμως χαρακτηρίζει την αποκατάσταση των συνταγματικών ελευθεριών. Προβλέπεται ότι μετά την ολοσχερή εκπλήρωση των σκοπών του Συνδέσμου θα γίνει προσφυγή στον Ελληνικό λαό ώστε με την ελεύθερη γνώμη του να κυρώσει το έργο του Συνδέσμου. Μετά την κύρωση αυτή θα παραχωρήσει ο Σύνδεσμος την αρχή στους αντιπροσώπους του λαού, που θα εκλεγούν από το σύστημα το οποίο θα καθορίσει εν καιρώ.

Ο Κομνημός Πυρομάγλου και άλλοι φίλοι του Πλαστήρα που θα γίνουν ηγετικά στελέχη του ΕΔΕΣ θα επισημάνουν στον Ν. Ζέρβα που τους γνωστοποιεί το κείμενο, ότι προδίδει δικτατορικές τάσεις. Το κείμενο παραμένει ως έχει, επειδή ο Ζέρβας υποστηρίζει ότι έχει ήδη κυκλοφορήσει, είναι όμως ταυτόχρονα ένα ενδεικτικό προμήνυμα των απώτερων διαθέσεων του αρχηγού του ΕΔΕΣ⁴.

Η ΕΚΚΑ θα δημοσιεύσει το πρόγραμμά της τον Απρίλιο του 1943. Σ' αυτό ορίζεται ότι η «μεταπολεμική Ελλάδα, εξελιγμένη και έτοιμη ιστορικά, πρέπει να εγκαθιδρύσει ολοκληρωμένη λαοκρατούμενη Δημοκρατία»⁵.

Σε πλήρη αντίθεση με τις αντιστασιακές οργανώσεις, η Ελληνική Κυβέρνηση, όπως αυτή εκφράζεται από τον πρωθυπουργό Εμμ. Τσουδερό, έχει σαφέστατα διαφορετική γνώμη για το πώς θα οδηγηθεί η Ελλάδα στην απελευθέρωση.

Στο μακρύ ταξίδι της Κυβέρνησης Εξορίας και του Γεωργίου από την Αίγυπτο προς το Λονδίνο, το καλοκαίρι του 1941, ο Τσουδερός συντάσσει και υποβάλλει στον βασιλιά ένα υπόμνημα που αναφέρεται στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας και τις εθνικές διεκδικήσεις της, στην διοργάνωση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Μέση Ανατολή και στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Κατά τον Τσουδερό ο κύριος λόγος για την αναδιοργάνωση των «εθνικών μας δυνάμεων» όπως τις αποκαλεί, είναι για να υπάρξει μια καλά οργανωμένη στρατιωτική δύναμη για την ανακατάληψη των εθνικών εδαφών και την κατοχή των νέων εδαφών που θα

παραχωρηθούν στην Ελλάδα. Για το σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η προσήκουσα οργάνωση, η οποία δεν απαιτεί σπουδή αλλά απαιτεί επιλογή των οργάνων τα οποία θα διοικήσουν και θα στελεχώσουν τις εθνικές δυνάμεις. Ο Τσουδερός πιστεύει ότι, με εξαίρεση το πολεμικό ναυτικό, δεν είναι δυνατό να προλάβει να συγκροτηθεί σοβαρός στρατός για επιχειρήσεις στην αλλοδαπή. Εξ άλλου, όπως τονίζει, οι «Έλληνες έχομεν κάμει το καθήκον μας κατά τρόπον που δεν θα υπολειφθώμεν κανενός, όσον και αν αδρανήσωμεν πολεμικώς από εδώ και έπειτα»⁶.

Η πολιτική αναδιοργάνωση της Ελλάδας απασχολεί ιδιαίτερα τον Τσουδερό στο υπόμνημα αυτό, ενώ δεν υπάρχει καμμία αναφορά ή πρόβλεψη για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα από την τριπλή κατοχή.

Στο σημείο αυτό ο Τσουδερός είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικός.

«Αι εθνικαί μας δυνάμεις, προωρισμέναι να συμπράξωσιν μετά της Υ.Μ. διά την πολιτική αναδιοργάνωσιν της χώρας μετά τον πόλεμον, πρέπει να είναι μακράν πολιτικών βλέψεων και να μη έχουν πολιτικήν πρωτοβουλίαν»⁷.

Το υπόμνημα αυτό δεν μπορεί να αγνοηθεί ως προϊόν ενός παρατεταμένου και ανιαρού ταξιδιού, στο πρώτο μέρος του οποίου συμμετέχει και καυστικά περιγράφει ο Γεώργιος Σεφέρης στο ημερολόγιό του⁸. Αντίθετα αποτελεί την απαρχή μιας πολιτικής που προσπαθεί ο Τσουδερός να προωθήσει, όσο μπορεί, με ενέργειες που προκαλούν στην αρχή την αμηχανία και τελικά την επέμβαση των Άγγλων. Μέσα στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η προσπάθειά του να διατηρηθούν με νομικά τεχνάσματα, μέχρι την απελευθέρωση, οι περιορισμοί των συνταγματικών ελευθεριών που έχει επιβάλλει η 4η Αυγούστου. Παράλληλα ο Τσουδερός υποβάλλει στο Foreign Office σειρά υπομνημάτων με τα οποία ζητά εκτεταμένη επέμβαση των Άγγλων με σκοπό την αποκατάσταση του Γεώργιου στο θρόνο μετά την απελευθέρωση. Εκλογές, δεν μπορεί, ούτε επιτρέπεται να γίνουν αμέσως, τονίζει ο Τσουδερός, «επάνω στα ερείπια που θα καπνίζουν ακόμη και με ανθρώπους τους οποίους θα επηρεάζη δυσμενώς η πείνα και η δυστυχία»⁹.

Η αρχική αμηχανία των Άγγλων, που αναφέραμε παραπάνω,

απέναντι στα υπομνήματα αυτά εξηγείται, όχι από τυχόν ενδοιασμούς τους να εφαρμόσουν την κατάλληλη πολιτική στην κατάλληλη στιγμή, αλλά από την πασιφανή άγνοια των κανόνων της διπλωματίας εκ μέρους του Τσουδερού, τον οποίον οι Βρεταννοί θεωρούν εντελώς προσωρινή λύση, παρά τη διακαή και εμφανέστατη ελπίδα αυτού του ίδιου ότι θα παραμείνει πρωθυπουργός μέχρι την απελευθέρωση.

Από τη μελέτη των στοιχείων για την περίοδο αυτή, προκύπτει σαφέστατα ότι τα παλαιά αστικά κόμματα και τις ελληνικές κυβερνήσεις εξορίας, που φυσικά από τον ίδιο χώρο προέρχονται, τα απασχολεί κατά κύριο λόγο η διαμόρφωση του πολιτικού τοπίου στην Ελλάδα κατά την απελευθέρωση και ο ρόλος που θα παίξουν στις διαδικασίες που θα ακολουθήσουν.

Η στάση αυτή είναι δείγμα μιας νοοτροπίας που θεωρεί την Κατοχή και τα δεινά που συσσωρεύει στον ελληνικό λαό ως κάτι το αναπόφευκτο – μια παρένθεση με την οποία κρίνουν ότι δεν πρέπει να ασχοληθούν.

Σε αυτό ακριβώς διαφέρουν από το ΕΑΜ που, χωρίς να παραγνωρίζει τη σημασία των μεταπολεμικών πολιτικών εξελίξεων παίρνει θέση και προτείνει συγκεκριμένες λύσεις για τα μεγάλα θέματα που προκύπτουν στην Κατοχή 10.

Προϊούσης της Κατοχής η ταξική αντιπαράθεση [μια λέξη που ίσως διστάζουμε να χρησιμοποιήσουμε] γίνεται εμφανέστερη και ανησυχεί ιδιαίτερα εκείνους που προσδοκούν επιστροφή στην νομή της εξουσίας.

Τα υπομνήματα περί «το δέον γενέσθαι» πληθαίνουν, ιδανικός αποδέκτης για τους έμπλεους ανησυχίας αποστολείς, οι βρεταννικές υπηρεσίες του Καΐρου, αυτά τα «πέντε-δέκα παλιόπαιδα, όπως θα σημειώσει ο Σεφέρης στο ημερολόγιό του, που δεν είναι άξια να πουλούν μήτε στραγάλια στο Ζάππειο και που βρέθηκαν εδώ να διακυβερνούν τις τύχες της Ελλάδος μόνο καί μόνο επειδή ψέλλιζαν πέντε ελληνικά και ανήκαν σε μια μεγάλη δύναμη»¹¹.

Είναι φυσικά αυτονόητο ότι η Βρεταννική Κυβέρνηση δεν χρειάζεται τα υπομνήματα των ανησυχούντων και αδρανούντων πολιτικών για να αντιληφθεί τον κίνδυνο που ενέχει για την

πολιτική της στην ευρύτερη περιοχή, τυχόν επικράτηση του ΕΑΜ. Οι Άγγλοι προσεγγίζουν τελικά την «παλιά συμμορία», όπως αποκαλούν τους αστούς πολιτικούς, εν όψει την απελευθέρωσης, επειδή δεν έχουν άλλη εναλλακτική λύση στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν και αντιπαραθέσουν ένα μέτωπο που να παρουσιάζει μια κατ' επίφασιν αντιπροσωπευτικότητα στη δυναμική παρουσία του ΕΑΜ.

Ένα τέτοιο υπόμνημα, όπως αυτά που περιγράψαμε παραπάνω «προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν και το Συμμαχικόν Στρατηγείον», όπως θα το τιτλοφορήσει μετά την απελευθέρωση, θα προωθήσει και ο Γεώργιος Παπανδρέου στις αρχές του Ιανουαρίου 1944. Τα βρεταννικά σχέδια για την Ελλάδα έχουν βέβαια αποκρυσταλλωθεί εδώ και αρκετούς μήνες και όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω έχει δρομολογηθεί και ο σχεδιασμός του στρατιωτικού σκέλους της απελευθέρωσης.

Το κείμενο του Παπανδρέου επιτίθεται με ξεχωριστή πλην όμως άκρως επιθυμητή για τους Βρεταννούς, σφοδρότητα στο ΚΚΕ. Ουσιαστικά, πέραν της φραστικής του δεινότητας, δεν προσθέτει τίποτα το καινούργιο σ' αυτά που ήδη πιστεύουν οι αγγλικές αρχές και η κυβέρνηση εξορίας. Περιέχει όμως ακριβώς αυτά που θέλουν να ακούσουν και να προβάλουν ως άκρως ενδιαφέροντα, επειδή προέρχονται από ένα Βενιζελικό της ακραίας αριστερής πτέρυγας, όπως τον χαρακτηρίζει ο πρεσβευτής Leeper. Στο Λονδίνο λοιπόν τηλεγραφείται παραφρασμένο το κείμενο αυτό του Παπανδρέου¹². Οι διαφορές δεν είναι σημαντικές μεταξύ των δύο κειμένων. Στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση έχει περισσότερη σημασία η παράφραση από το πρωτότυπο επειδή αυτή είναι που τηλεγραφείται στο Λονδίνο.

Το ΚΚΕ καθημερινά εξασθενεί τονίζει ο Παπανδρέου και ηθικά απομονωμένο, προσπαθεί να ανακτήσει την επιρροή του με την συμμετοχή του στην Κυβέρνηση. Είναι εθνικό μας καθήκον, γράφει απευθυνόμενος προς την κυβέρνηση εξορίας, να σας προειδοποιήσουμε για το μεγάλο κίνδυνο που περιέχει η πρόταση του ΚΚΕ που στην ουσία σημαίνει σχηματισμό κυβέρνησης στην Αθήνα υπό κομμουνιστικό έλεγχο. Αν λόγοι εξωτε-

ρικής πολιτικής το καθιστούν αναπόφευκτο, η Ελληνική Κυβέρνηση θα μπορούσε να συμπεριλάβει ένα αντιπρόσωπο του κομμουνιστικού κόμματος, αλλά (η Κυβέρνηση) θα έπρεπε να παραμείνει στην Αίγυπτο. Ως απαραίτητη προϋπόθεση για να συμβεί αυτό, συνεχίζει, θα πρέπει πρώτα να τερματιστεί η κομμουνιστική τρομοκρατία στην ύπαιθρο και να ενοποιηθεί και αναδιοργανωθεί ο αντιστασιακός αγώνας.

Εκτός όμως από το ότι ο Παπανδρέου εμφανίζεται εμφορούμενος από τις σωστές απόψεις για την πολιτική κατάσταση, τον βοηθά και η συγκυρία στο να τραβήξει την προσοχή στο άτομό του. Οι απόψεις του γίνονται γνωστές στο Κάιρο όταν στην Αθήνα οι διαπραγματεύσεις με την αστική πολιτική ηγεσία για την συγκρότηση Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας βρίσκονται σε πλήρη αλλά βραδεία ανάπτυξη, και όταν στο Μυρόφυλλο και αργότερα στην Πλάκα οι διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό της εμφύλιας σύγκρουσης βρίσκονται σε κρίσιμο σημείο.

Εκείνες τις μέρες (προς τα τέλη Φεβρουαρίου 1944) ο Τσουδερός ζητά τη συνδρομή των Βρεταννών για να ενισχύσει τη μονίμως χειμαζόμενη κυβέρνησή του με «μετριοπαθείς και λογικούς» πολιτικούς όπως τους χαρακτηρίζει, και συγκεκριμένα τους Γ. Παπανδρέου, Π. Ράλη και Α. Αλεξανδρή. Με τη σύμφωνη γνώμη των Άγγλων αποφασίζεται να κληθούν αμέσως στο Κάιρο¹³.

Το αποδεκτό των απόψεων του Παπανδρέου, από τα αστικά κόμματα των οποίων αυτοπροβάλλεται ως σημαιοφόρος μόλις φθάνει στο Κάιρο, αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι σ' αυτές τις απόψεις, θα στηρίξει, με την έγκριση των Άγγλων βέβαια, την εναρκτήρια ομιλία του στο Συνέδριο του Λιβάνου.

Ο τρόπος με τον οποίο ανατίθεται η πρωθυπουργία στον Παπανδρέου και η στήριξη που του παρέχεται κατά τη συγκρότηση της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας δεν αφήνει καμμία αμφιβολία για την αυξανόμενη Βρεταννική παρέμβαση σ' αυτή την τελευταία περίοδο της κατοχής που τερματίζεται με την απελευθέρωση¹⁴.

Οι συγκεκριμένες απόψεις και η ασάφεια που χαρακτηρίζουν τις θέσεις των αστικών κομμάτων και της Κυβέρνησης Εξορίας

για την προώθηση των πολιτικών τους επιδιώξεων χαρακτηρίζουν ταυτόχρονα και τις απόψεις τους για το στρατιωτικό σκέλος. Διαπιστώνεται αφθονία από μεγαλόσχημες διακηρύξεις περί προετοιμασίας του στρατού για την απελευθέρωση, οι οποίες διατυπώνονται από πολλές πλευρές, από τον Τσουδερό μέχρι οργανώσεις μέσα στην κατεχόμενη Ελλάδα, όπως η «Στρατιωτική Ιεραρχία» και οι «Εξι Συνταγματάρχες». Τα σχέδια αυτά όμως δεν ξεπερνούν το στάδιο της νεφελώδους καταγραφής προθέσεων. Συγκεκριμένες προτάσεις για τη δημιουργία Εθνικού Στρατού καταθέτει η Κυβέρνηση Παπανδρέου στις αρχές Ιουνίου 1944. Σύμφωνα με αυτές δεν πρέπει να γίνει απλή συγχώνευση του εθνικού στρατού και του ΕΛΑΣ επειδή ο τελευταίος είναι ταξικός στρατός, όπως τονίζεται χαρακτηριστικά, και πρόκειται να παραμείνει ταξικός παρά την εκτεταμένη εκκαθάριση την οποία θα υποστεί όταν φαινομενικά θα κληθεί να ενταχθεί στον εθνικό στρατό.

Ο Παπανδρέου ζητά επίσης να ενισχυθεί ο Ζέρβας όσο το δυνατό περισσότερο ώστε να μπορέσει να υποτάξει το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ αν τελικά η σύγκρουση καταστεί αναπόφευκτη. Παρόμοιες απόψεις διατυπώνουν και ανώτερα στελέχη του ελληνικού Γενικού Επιτελείου, προεξάρχοντας του νέου αρχηγού του στρατηγού Κ. Βεντήρη.

Όμως το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής αλλά και ο Ανώτερος Συμμαχικός Διοικητής Μεσογείου πρεσβεύουν ότι δεν πρέπει να ελαττωθεί η πίεση κατά των Γερμανών στην Ελλάδα, ενώ θα αναδιοργανώνεται ο Ελληνικός στρατός και ότι οι προτάσεις του Παπανδρέου θα προκαλέσουν τη διάλυση των αντάρτικων σωμάτων. Μια τέτοια προσπάθεια θα δημιουργήσει χάος στην Ελλάδα και θα εμποδίσει την επίτευξη των συμμαχικών στρατιωτικών στόχων εκεί¹⁵.

Οι ανώτεροι Βρεταννοί επιτελικοί αξιωματικοί που επισημαίνουν στους Έλληνες συναδέλφους τους ότι η μη συμμετοχή του ΕΛΑΣ στον εθνικό στρατό είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα προκαλέσει εμφύλιο πόλεμο, γρήγορα καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το Ελληνικό Γενικό Επιτελείο Στρατού ελάχιστα ενδιαφέρεται να συνεχίσει τον πόλεμο κατά των Γερμανών.

Είναι όμως αποφασισμένο να καταστρέψει το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και αυτή είναι η κύρια αιτία που θέλει να συγκροτηθεί ο εθνικός στρατός.

Είναι γεγονός βέβαια, ότι σχεδόν από την έναρξη των συζητήσεων αυτών, ο βρετανός πρεσβευτής Leeper είχε συμφωνήσει με τον άγγλο Αρχιστράτηγο Μέσης Ανατολής ότι δεν μπορεί να υπάρξει πρόοδος στο θέμα αυτό, όσο το ΕΑΜ παραμένει εκτός Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, και ότι αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η πρόταση του Παπανδρέου για συγκρότηση Εθνικού Στρατού χωρίς της συμμετοχή του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ έχει ήδη απορριφθεί. Αν οι συζητήσεις μεταξύ των στρατιωτικών συνεχίζονται, ενημερώνει ο Leeper το Foreign Office, αυτό έχει πολιτική σημασία και δεν πρέπει να εγκαταλειφθεί¹⁶.

Η αγγλική κυβέρνηση από την πλευρά της αντιμετωπίζει την αποστολή βρετανικού στρατού στην Ελλάδα, ως ένα θέμα κατ'εξοχήν πολιτικό.

Η απόρριψη στη διάσκεψη του Quebec τον Αύγουστο του 1943 του βρετανικού σχεδίου για συμμαχική απόβαση στην Ελλάδα και τα Βαλκάνια, που θα έλυσε εκτός των άλλων και το πρόβλημα ελέγχου του ΕΑΜ χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία, προσανατολίζει το Foreign Office στην αποστολή μιας καθαρά βρετανικής δύναμης στην Ελλάδα. Το θέμα τίθεται στους Αρχηγούς των Επιτελείων των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων στα τέλη Σεπτεμβρίου 1943 με την εξής συλλογιστική: Τόσο από στρατιωτική, όσο και από πολιτική άποψη πρέπει να σταλεί χωρίς καθυστέρηση βρετανική δύναμη στην Ελλάδα μόλις οι Γερμανοί αρχίσουν να υποχωρούν ώστε να καλύψει το χάσμα που θα δημιουργηθεί.

Το Foreign Office τονίζει στους αρχηγούς Επιτελείων ότι αν δεν επέμβουν βρετανικά στρατεύματα αμέσως, ο τερματισμός της γερμανικής παρουσίας θα οδηγήσει σε απόπειρα πραξικοπήματος από το ΕΑΜ και κατόπιν σε εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των αντιπάλων αντιστασιακών οργανώσεων. Επιπλέον, αν οι Γερμανοί εκκενώσουν ένα σημαντικό τμήμα της χώρας, είναι βέβαιο ότι ο Έλληνας βασιλιάς και η Κυβέρνηση θα ζητήσουν αμέσως από τη βρετανική κυβέρνηση να επέμβει στρατιωτικά για να εμπο-

δίσει έναν εμφύλιο πόλεμο και να προετοιμάσει τη χώρα για να διενεργηθεί δημοψήφισμα ή εκλογές συντακτικής συνέλευσης. Το Foreign Office πιστεύει επίσης ότι η ευθύνη για την ανθρωπιστική βοήθεια και τη διανομή της θα πρέπει στην αρχή να την έχουν οι βρεταννικές στρατιωτικές αρχές¹⁷.

Το Foreign Office βέβαια, στο υπόμνημά του αυτό απλοποιεί τις εκτιμήσεις του για την κατάσταση στην Ελλάδα, επειδή προφανώς απευθύνεται σε στρατιωτικούς, όπως φαίνεται και από την αναφορά του στο ότι ο βασιλιάς και η κυβέρνηση θα ζητήσουν από την Αγγλία να προετοιμάσει τη χώρα για δημοψήφισμα ή εκλογές Συντακτικής Βουλής, ενώ το ίδιο το Foreign Office γνωρίζει ότι δεν το απασχολεί άμεσα μία τέτοια εξέλιξη.

Οι Αρχηγοί των Επιτελείων όμως παρ' όλα αυτά δεν πείθονται και τονίζουν ότι η ανάληψη μιας τέτοιας επιχείρησης θα αποσπάσει μεγάλες δυνάμεις από άλλες στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Με την άποψη της ηγεσίας του Foreign Office συμφωνεί απόλυτα ο Churchill ότι, δηλαδή, η επιχείρηση πρέπει να γίνει ακόμα και αν χρησιμοποιηθούν δυνάμεις που προορίζονται για άλλες επιχειρήσεις. Με μνημόνιό του προς τη βρετανική στρατιωτική ηγεσία ο Churchill υποστηρίζει ότι μια περιορισμένη δύναμη 5.000 ελαφρά οπλισμένων ανδρών είναι αρκετή για να υποστήριξει την εγκατάσταση της Ελληνικής Κυβέρνησης στην Αθήνα.

Ο Churchill πιστεύει ότι μπορεί να υπάρξουν ωρισμένοι «διαπληκτισμοί» όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, μεταξύ των αντάρτικων ομάδων, αλλά η βρεταννική παρουσία θα γίνει δεκτή με μεγάλο σεβασμό, ειδικά επειδή θα σώσει την Ελλάδα από την πείνα, εφ' όσον ο εφοδιασμός της χώρας σε τρόφιμα θα εξαρτηθεί αποκλειστικά από την Αγγλία κατά τους πρώτους μήνες της απελευθέρωσης.

Είναι σαφές ότι για το Foreign Office και τον Churchill το θέμα είναι κυρίως πολιτικό. Υπολογίζουν στα φίλο-βρεταννικά αισθήματα του ελληνικού λαού και πιστεύουν ότι η μικρή δύναμη που προτίθενται να στείλουν στην Ελλάδα δεν είναι ανάγκη να συγκροτηθεί από άριστα στρατεύματα, επειδή δεν πρόκειται

να κληθούν να πολεμήσουν, αλλά να υπογραμμίσουν την αγγλική παρουσία.

Οι Αρχηγοί των Επιτελείων από την άλλη πλευρά, χωρίς να παραγνωρίζουν τη σημασία των σημαντικών πολιτικών πλεονεκτημάτων που θα προκύψουν, αντιμετωπίζουν το θέμα ως μια εκστρατεία που απαιτεί 80.000 άνδρες τους οποίους αδυνατούν να διαθέσουν.

Μετά από μια μακρά ανταλλαγή εγγράφων το θέμα τίθεται στο Πολεμικό Υπουργικό Συμβούλιο (War Cabinet) μόλις τον Αύγουστο του 1944. Ο Eden παρουσιάζει το πρόβλημα υπογραμμίζοντας αποκλειστικά την πολιτική πλευρά του. Στο υπόμνημα που καταθέτει, τονίζει ότι:

«Εάν πρόκειται να διατηρήσουμε οποιαδήποτε πολιτική επιρροή στη Ν.Α. Ευρώπη και κυρίως τη στρατηγική μας θέση στην Ανατολική Μεσόγειο μετά τον πόλεμο, είναι απαραίτητο η Ελλάδα να κυβερνηθεί από μια φιλική προς εμάς Κυβέρνηση... αν δεν σταλούν Βρετανικές δυνάμεις εκεί, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος ο ελληνικός λαός, ο οποίος ακόμα στρέφεται σε εμάς για βοήθεια, να χάσει την πίστη του στη Μ. Βρετανία και να έρθει στην εξουσία μια Κυβέρνηση η οποία θα οδηγήσει τη χώρα κάτω από Σοβιετική κυριαρχία»¹⁸.

Στις 9 Αυγούστου 1944 το Υπουργικό Συμβούλιο εγκρίνει την αποστολή βρετανικής δύναμης στην Ελλάδα όταν οι Γερμανοί θα έχουν αποχωρήσει. Ο Roosevelt ενημερώνεται για την απόφαση αυτή στα μέσα Αυγούστου, ενώ η Σοβιετική Κυβέρνηση μόλις στις 21 Σεπτεμβρίου, και δεν προβάλλουν καμία αντίρρηση. Επιπλέον η Σοβιετική Κυβέρνηση δηλώνει ότι δεν προτίθεται να στείλει στρατεύματα στην Ελλάδα¹⁹. Η απόφαση αυτή για αποστολή αγγλικών τμημάτων, τηρείται μυστική από την Ελληνική Κυβέρνηση. Ο Eden, ενημερώνοντας τον Churchill για τα θέματα που θα πρέπει να συζητήσει στη συνάντησή του με τον Παπανδρέου στις 21 Αυγούστου, εισηγείται να μη μάθει ο Έλληνας πρωθυπουργός την απόφαση για αποστολή βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα, γιατί θα διαδοθεί γρήγορα στο Κάιρο με τις σχετικές συνακόλουθες επιπτώσεις στον Τύπο και στη Βουλή των Κοινοτήτων. Την συνάντηση αυτή την είχε

ζητήσει ο ίδιος ο Παπανδρέου για να ισχυροποιήσει τη θέση του απέναντι στο ΕΑΜ. Η απόφαση αυτή ανακοινώνεται τελικά στην Ελληνική Κυβέρνηση ένα μήνα μετά τη λήψη της, όταν έχει πια μεταφερθεί στην Cava dei Tirreni, ένα μικρό ιταλικό χωριό κοντά στο Salerno. Και πάλι όμως ο Churchill δίνει εντολή η ημερομηνία της επιχείρησης να μην ανακοινωθεί στην Ελληνική Κυβέρνηση παρά μόνο 24 ώρες πριν από την έναρξή της²⁰.

Οι βρεταννικές στρατιωτικές αρχές που καταστρώνουν την Επιχείρηση «Μάνα», το σχέδιο για την επιστροφή στην Ελλάδα, καλούν την Ελληνική Κυβέρνηση να λάβει μέρος σε ορισμένες από τις συσκέψεις πάνω στο θέμα αυτό. Δεν υπάρχει όμως η παραμικρή αμφιβολία ότι πρόκειται για μια καθαρά αγγλική επιχείρηση, της οποίας ο στόχος είναι η απελευθέρωση της Αθήνας. Το βασικό και εξαιρετικά επείγον πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι φυσικά πώς θα ελέγξουν το ΕΑΜ προς το οποίο δεν τρέφουν καμιά εμπιστοσύνη, παρά το γεγονός ότι έχει εισέλθει στην κυβέρνηση και οι υπουργοί του συνεργάζονται πλήρως με τους συναδέλφους τους. Τόσο οι Άγγλοι, όσο και ο Παπανδρέου μαζί με άλλα μέλη της κυβέρνησης υποπτεύονται ότι η οργάνωση αυτή θα προκαταλάβει την αποστολή των βρεταννικών τμημάτων και θα επιχειρήσει να καταλάβει την εξουσία στην Ελλάδα. Η συμφωνία της Καζέρτας που υπογράφεται στις 26 Σεπτεμβρίου 1944, δεν διαλύει τις υποψίες αυτές και τη δυσπιστία απέναντι στις προθέσεις του ΕΑΜ. Οι περιορισμένες δυνάμεις που έχουν στη διάθεσή τους οι Βρεταννοί επιτείνουν το πρόβλημα, ιδιαίτερα όταν οι Γερμανοί το Σεπτέμβριο αρχίζουν να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από την Ελλάδα. Ήδη από τα τέλη Ιουνίου έχουν έρθει σε επαφή με τους Άγγλους με στόχο να διαπραγματευθούν την παράδοσή τους. Το Foreign Office δίνει την έγκρισή του να συνεχιστούν επαφές αυτού του είδους. Τονίζει όμως ότι αυτό που θα εξυπηρετήσει κάλλιστα τη βρεταννική πολιτική είναι όταν τα αγγλικά στρατεύματα θα είναι έτοιμα να αναχωρήσουν για την Ελλάδα, να ρυθμιστεί η παράδοση ολόκληρου του γερμανικού οπλισμού και των εφοδίων κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μη

πέσουν στα χέρια του ΕΑΜ, και επιπλέον να μη δημιουργηθεί χάσμα από το οποίο θα μπορούσε να επωφεληθεί πλήρως το ΕΑΜ²¹.

Η ομαλή και οπωσδήποτε ιδανική για τα βρετανικά συμφέροντα διαδοχή στην εξουσία θα ολοκληρωνόταν αν υπήρχε συντονισμός μεταξύ των απερχομένων Γερμανών και των αφικνουμένων Βρετανών. Για το λόγο αυτό το Foreign Office διαμηνύει, στα μέσα Αυγούστου 1944, στις βρετανικές υπηρεσίες στο Κάιρο που βρίσκονται σε επαφή με τους γερμανούς στην Ελλάδα (πρόκειται για τον Dr. Neubacher, πληρεξούσιο Υπουργό υπεύθυνο για την Ελλάδα και τον Στρατηγό H. Lanz, διοικητή του 22ου Ορεινού Σώματος) ότι θα είναι ιδιαίτερα δυσάρεστο αν οι γερμανικές δυνάμεις στην Ελλάδα εκδηλώσουν αδημονία να παραδοθούν αμέσως, «επειδή εμείς δεν θέλουμε να καταρρεύσουν πριν είμαστε έτοιμοι να στείλουμε (στην Ελλάδα) βρετανικά στρατεύματα»²².

Το Κάιρο όμως προειδοποιεί το Foreign Office ότι είναι πολύ δύσκολο να τηρηθούν κρυφές από το ΕΑΜ οι συνεννοήσεις με τους Γερμανούς, με στόχο να διατηρηθούν οι τελευταίοι στην εξουσία μέχρι να ετοιμαστούν οι βρετανικές δυνάμεις.

Το ότι δεν ευοδώθηκε τελικά αυτή η επιδιωκόμενη «συμφωνία Κυρίων» θα πρέπει να οφείλεται στην αδυναμία των Άγγλων να στείλουν δυνάμεις ικανές, ώστε να δώσουν στους Γερμανούς τη δυνατότητα να παραδοθούν αξιοπρεπώς.

Όταν οι Γερμανοί αντιλαμβάνονται το περιορισμένο των βρετανικών δυνάμεων, τους γνωστοποιούν ότι θα παραδοθούν μόνο αν οι Σύμμαχοι αναλάβουν δράση σε τέτοιο βαθμό, ώστε να τους ασκήσουν ασφυκτική πίεση. Πράγμα που φυσικά δεν έγινε²³. Παράλληλα με τις όποιες συνεννοήσεις γίνονται με τους Γερμανούς, οι αγγλικές αρχές εντείνουν τις προσπάθειές τους για να συγκροτήσουν ένα μέτωπο δυνάμεων απέναντι στο ΕΑΜ. Οι δυνάμεις αυτές αποτελούν ένα ετερόκλητο σύνολο οργανώσεων και ομάδων. Εκτείνονται από τον ΕΔΕΣ του Ζέρβα μέχρι τα Τάγματα Ασφαλείας και περιλαμβάνουν τις ομάδες που οργανώνει ο Στρατηγός Σπηλιωτόπουλος στην Αθήνα, μια ομάδα από πρώην μέλη της ΠΑΟ με βάση την Ανατολική Μακεδονία,

και διάφορες άλλες οργανώσεις της άκρας δεξιάς. Το στοιχείο που συνδέει αυτό το σύνολο είναι ο έντονος αντι-κομμουνισμός τους.

Αυτό άλλωστε ενδιαφέρει τους Άγγλους αυτή τη συγκεκριμένη περίοδο. Το γεγονός ότι πολλές από τις οργανώσεις αυτές έχουν συνεργαστεί ή και συνεργάζονται με τους Γερμανούς αποσιωπάται. Οι διαμαρτυρίες π.χ. πρακτόρων του SOE ότι ο Σπηλιωτόπουλος χρησιμοποιεί την οργάνωση Χ για τη διακίνηση όπλων που στέλνονται από τη Μ. Ανατολή, για να εξοπλιστεί η Αστυνομία και η Χωροφυλακή δεν τον κλονίζουν από τη θέση του στρατιωτικού διοικητή της Αθήνας, στην οποία τον έχει τοποθετήσει ο Παπανδρέου.

Ο κίνδυνος να καταλάβει το ΕΑΜ την εξουσία κυριαρχεί στην σκέψη των εντεταλμένων για την απελευθέρωση της Ελλάδας Βρεταννών και Ελλήνων αρμοδίων. Ο αριθμός των αναφορών πάνω στο θέμα αυτό που λαμβάνει το Foreign Office αυξάνει ραγδαία. Στις αρχές Αυγούστου, παραθέτω ενδεικτικά, ένας αξιωματικός του Ζέρβα, ο συνταγματάρχης Νικολόπουλος, αποκαλύπτει ότι το ΕΑΜ έχει καταστρώσει σχέδια να προβεί σε σφαγή 60.000 κατοίκων της Αθήνας μέσα στις πρώτες ώρες μετά την απελευθέρωση, και ότι τα εκτελεστικά αποσπάσματα έχουν ήδη συγκροτηθεί. Η αναφορά αυτή προξενεί σημαντική ανησυχία, ιδιαίτερα όταν ο αντισυνταγματάρχης Nicholas Hammond, ο μετέπειτα γνωστός αρχαιολόγος, που εκείνη την περίοδο αντικαθιστά τον Woodhouse στο αρχηγείο του ΕΛΑΣ, πιστεύει ότι τέτοιες αναφορές απεικονίζουν σωστά την κατάσταση.

Ο βρεταννός πρεσβευτής Leeper εκτιμά την 1η Οκτωβρίου ότι είναι λάθος να υιοθετείται μια έντονη ανησυχία απέναντι στις δραστηριότητες του ΕΑΜ στις διάφορες περιοχές της εκκενωμένης από τους κατακτητές χώρας. Ο ίδιος ανάμενε μια πολύ χειρότερη κατάσταση σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο, αλλά φαίνεται, όπως σημειώνει, ότι η παρουσία του ΕΑΜ στην Κυβέρνηση επιδρά νηφάλια στα μέλη του στην Ελλάδα. Η Αθήνα προσθέτει, παραμένει το κλειδί της κατάστασης.

Όσο και αν δυσκολεύονται να το αποδεχθούν, δεν μπορεί να

διαφύγει της προσοχής των Βρεταννών ότι το ΕΑΜ συνεργάζεται με την Κυβέρνηση. Η εξήγηση που επιχειρεί ο Leeper σε τηλεγράφημά του στις 11 Οκτωβρίου είναι ότι το ΕΑΜ συνεργάζεται με την κυβέρνηση πάνω σε καθαρά ομορτοουνιστική βάση: αντιλαμβάνεται το αγγλικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα και αναμένει την άφιξη των βρεταννικών στρατευμάτων. Αν έρθουν σε ικανοποιητικό μεγάλο αριθμό, το ΕΑΜ θα συνεχίσει να συνεργάζεται. Υποστηρίζει λοιπόν ο Leeper με έμφαση ότι η παρούσα ενότητα, οφείλεται μόνο στην επιρροή της βρεταννικής κυβέρνησης²⁴.

Η εκτίμηση του βρεταννού πρεσβευτή όπως τώρα ξέρουμε, δεν είναι σωστή. Το ΕΑΜ έχει ειλικρινά αποφασίσει να συνεργαστεί με την Βρεταννική και Ελληνική Κυβέρνηση στην απελευθέρωση της Ελλάδας. Αυτό όμως που ακόμα δεν ξέρουμε, πενήντα χρόνια μετά, είναι οι λόγοι που το οδήγησαν σ' αυτή την συνεργασία και πώς πάρθηκε η απόφαση αυτή.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. «Ιδρυτικόν του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (Ε.Α.Μ.)» Ιστορικών Αρχείων Εθνικής Αντιστάσεως, τεύχος 1ον, σ. 41-42.

2. «Ιδρυτικόν του ΕΔΕΣ» Ιστορικών Αρχείων Εθνικής Αντιστάσεως, τεύχος 1ον, σ. 26-27.

3. ό.π.

4. Αποφασίστηκε αντί αλλαγών να κυκλοφορήσει, όταν η οργάνωση αναπτυχθεί πανελλήνια, ένα πλήρες και αναλυτικό πρόγραμμά της. Το πρόγραμμα αυτό συνέταξε ο δικηγόρος Δημήτρης Γιαννακόπουλος, το Μάρτιο του 1943. Εγκρίθηκε και δημοσιεύθηκε αμέσως από την Κ.Δ.Ε. του Ε.Δ.Ε.Σ. Ο Δ. Γιαννακόπουλος εκτελέστηκε την 4η Απριλίου 1943 από την Ειδική Ασφάλεια. Ιστορικών Αρχείων Εθνικής Αντιστάσεως τεύχος 1ον, σ. 34-40 και τεύχος 2ον.

5. Κ. Πυρομάγλου, Ο Γεώργιος Καρτάλης και η Εποχή του, 1934-1957, τόμος Α' 1934-1944, Αθήνα 1965, σ. 146-149.

6. Η. Βενέζη, Εμμανουήλ Τσουδερός, Αθήναι 1966, σ. 247.

7. ο.π., σ. 248.

8. Γιώργος Σεφέρης, Μέρρες Δ', 1 Γενάρη 1941 - 31 Δεκέμβρη 1944,

Αθήνα, Ίκαρος 1977 σ. 105.

9. Η. Βενέζη, Εμμανουήλ Τσουδερός, σ. 303.

10. Π. Παπαστράτης, «Τα αστικά κόμματα και η εξόριστη Ελληνική κυβέρνηση», Πρακτικά του Διεθνούς Ιστορικού Συνεδρίου, Η Ελλάδα 1936-1944, Μορφωτικό Ίδρυμα ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σ. 532.

11. Γιώργος Σεφέρης. Πολιτικό Ημερολόγιο Α' 1935-1944 Ίκαρος 1979, σ. 196.

12. R2562 F.O.371/43679 Leeper προς F.O. τηλεγράφημα 102, 16 Φεβρουαρίου 1944. Στο τηλεγράφημα αυτό πρέπει να περιέχονται παραφρασμένα και τμήματα από άλλα κείμενα του Παπανδρέου προς την Κυβέρνηση Εξορίας.

13. R2796 Leeper προς F.O. τηλεγράφημα 114, 20 Φεβρουαρίου 1944.

14. P. Papastratis, *British Policy Towards Greece during the Second World War 1941-1944* (Cambridge University Press, 1984), σελ. 171-176.

15. W.O. 201/1977: Σύσκεψη Παπανδρέου με Αρχιστράτηγο Μέσης Ανατολής, 1 Ιουνίου 1944. – Σύσκεψη Αρχιστρατήγου Μέσης Ανατολής με Στρατηγό Κ. Βεντήρη, 1 Ιουνίου 1944. Αρχιστράτηγος Wilson προς W.O. τηλεγράφημα F57154, 9 Ιουνίου 1944.

16. R9812 Leeper προς F.O. τηλεγράφημα 430, 20 Ιουνίου 1944.– R9318 Leeper προς F.O. τηλεγράφημα 408, 12 Ιουνίου 1944.

17. R8960 Sargent προς Ταξίαρχο Hollis και σχόλιο Eden, 21 Σεπτεμβρίου 1943.

18. P. Papastratis, *British Policy*, σελ. 202203.

19. R15193 Clark-Kerr προς F.O. τηλεγράφημα 2530, 23 Σεπτεμβρίου 1944.

20. R12602 Eden προς Churchill τηλεγράφημα CLASP 32, 14 Αυγούστου 1944.

21. R12650 F.O. προς Λόρδο Μογνε, τηλεγράφημα 2760, 14 Αυγούστου 1944.

22. R12650 τηλεγράφημα του F.O. αρ. 2760.

23. L. Baerentzen «Anglo- German negotiations during the German retreat from Greece in 1944» *Scandinavian Studies in Modern Greece* 4 (1980) sel. 213-215.

24. P. Papastratis, *British Policy*, σελ. 213-215.

IV

Τέταρτη Συνεδρία (30.9.1994)

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ (1941-1944)

Πρόεδρος: Η. Θερμός, Παν/μιο Μακεδονίας

**Εισηγητές: Στ. Ζορμπαλάς, Υφηγητής Κοινωνιολογίας
Γ. Πλατάρης - Τζίμας, Συγγραφέας, ζωγράφος
Ο. Smith, Παν/μιο Gottemborgs
Τ. Βερβενιώτη, Δρ. Ιστορικός
Ν. Κοταρίδης, Πάντειο Παν/μιο**

**Παρεμβάσεις: Ε. Πιπερίγκου-Κυριαζή, Ιστορικός-αρχαιολόγος
Κ. Μπαλάφας, Φωτογράφος της Αντίστασης**

Η Νεολαία και η Αντιστασιακή μορφωτική και πολιτιστική της δραστηριότητα

Του Σταύρου Ζορμπαλά

Κυρίες και κύριοι,
Συναγωνιστές και συναγωνίστριες,

Δεν μπορεί, παρά όλοι εμείς, που παίρνουμε μέρος σ' αυτό το συνέδριο σαν ομιλητές, σαν ακροατές, να νοιώθουμε ξεχωριστή συγκίνηση, βλέποντας να ξαναζωντανεύουν εδώ στην καρδιά της αντιστασιακής Ελλάδας μερικές από τις ωραιότερες σελίδες της νεώτερης ιστορίας του λαού μας – της ιστορίας της τρισένδοξης Εθνικής Αντίστασης κατά των φασιστών καταχτητών της χώρας μας.

Μέσα στο αθάνατο έπος της Εθνικής Αντίστασης, που γράφτηκε με τους αγώνες, τις θυσίες και το αίμα σύσσωμου σχεδόν του ελληνικού λαού, ξεχωριστή θέση κατέχει η προσφορά της νεολαίας εκείνου του καιρού, που με την καθοδήγηση της κυριώτερης αντιστασιακής νεολαιϊστικής οργάνωσης – της ένδοξης ΕΠΟΝ, ανέπτυξε μια πολύμορφη αντιστασιακή δράση, που αποτελεί αθάνατο τίτλο τιμής για τους παλιότερους επονίτες κι επονίτισες, αλλά και πηγή έμπνευσης και διδαχής για όλες τις νεώτερες γενιές.

Οι αγώνες αυτοί έκαναν τον καθηγητή και πρόεδρο της «κυβέρνησης του βουνού» Αλέξανδρο Σβώλο να διακηρύξει στις μέρες της απελευθέρωσης απευθυνόμενος στις επονίτισες και τους επονίτες: «Να τόχετε καμάρι πως είστε επονίτες. Τα νιάτα του ελληνικού λαού βγαίνουν απ' τη δοκιμασία του πολέμου και της σκλαβιάς μ' ένα θρίαμβο που τον αντιλαλούν βουνά και πολιτείες».

Δίπλα στο γενικό αυτό θρίαμβο της επονίτικης γενιάς και στους αξέχαστους αγώνες της για την υπεράσπιση της ζωής της νεολαίας, που περνούσε τότε τις πιο δύσκολες μέρες της πείνας και της ανέχειας. Δίπλα στην ηρωική ένοπλη πάλη της κατά του ξένου καταχτητή ξεχωριστή θέση κατέχει η πρωτόφα-

ντη δραστηριότητά της για τη μόρφωση της νεολαίας και την πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου.

Όπως ήταν φυσικό αυτή η αντιστασιακή μορφωτική και πολιτιστική δραστηριότητα της νεολαίας ξεκίνησε τα πρώτα χρόνια της κατοχής από την αδόλωτη Αθήνα και πήρε πρωτοφανείς διαστάσεις μετά τη δημιουργία της ΕΠΟΝ σε όλη την Ελλάδα και πρώτα και κύρια στην καρδιά της Εθνικής Αντίστασης – στην ευρυτανία.

Εδώ πρωτόρθε και άρχισε τη δράση της η Ομάδα της ΕΠΟΝ σπουδαστών της Αθήνας, που περιλάμβανε τον αξέχαστο Νείλο Μαστραντώνη - Κλέαρχο, τον Γεράσιμο Σταύρου, τον Αλέκο Μυριαλή, τον Δημ. Μανούσο και άλλους, και που κουβαλούσε στο πολεμικό της σακίδιο το ιδανικό του σωστού συνταιριάσματος της μόρφωσης με τον πολιτισμό, το ιδανικό του καινούριου σχολείου και το πιο βασικό – το ασίγαστο, το αγωνιστικό και αισιόδοξο πνεύμα.

Ξεχωριστό βάρος έρριξε η επονίτικη γενιά σ' εκείνα τα δύσκολα χρόνια στη μόρφωση της νεολαίας και στην προετοιμασία της για το χτίσιμο μιας νέας Ελλάδας. Έχοντας οδηγό της τα διδάγματα των φωτισμένων δασκάλων της – του Δημήτρη Γληνού, του Κώστα Σωτηρίου, της Ρόζας Ιμβριώτη, του Μιχάλη Παπαμαύρου και πολλών άλλων, η ΕΠΟΝ πάλεψε ανυποχώρητα για το άνοιγμα και την κανονική λειτουργία των σχολειών σε όλη την Ελλάδα, που είχαν κλείσει οι ξένοι καταχτητές και τα ντόπια όργανά τους, για τη σφυρηλάτηση του νέου αγωνιστή - του καταλύτη της σκλαβιάς και του ακούραστου χτίστη της νέας ζωής.

Για την επίτευξη αυτών των υψηλών στόχων με την υποστήριξη της τότε κυβέρνησης του βουνού και ολόκληρης της λαϊκής αυτοδιοίκησης και με κύριους στυλοβάτες τους επονίτες και επονίτισες στην Ευρυτανία και σε ολόκληρη τη Στερεά από τα 1110 περίπου σχολεία που υπήρχαν τότε, άνοιξαν και λειτούργησαν ακόμα και στις πιο δύσκολες μέρες της ένοπλης εξόρμησης για την απελευθέρωση τα 766 και από τα 53 γυμνάσια τα 21.

Ταυτοχρονα δημιουργήθηκαν σχολές αναλφαβήτων σε όλα

σχεδόν τα χωριά της περιοχής, άνοιξαν και λειτουργούσαν λαϊκές βιβλιοθήκες, που καλλιεργούσαν στους νέους την αγάπη για το βιβλίο και το διάβασμα.

Για την κάλυψη όλων αυτών των αναγκών σε δασκάλους δημιουργήθηκε ειδικό παιδαγωγικό φροντιστήριο στο Καρπενήσι, όπου δίδαξαν οι επίλεκτοι παιδαγωγοί Κώστας Σωτηρίου και Μιχάλης Παπαμαύρου, και ένα άλλο στην Τύρνα των Τρικάλων, που διηύθυνε η Ρόζα Ιμβριώτη. Απ' τα φροντιστήρια αυτά κυκλοφόρησαν τότε σε 100 χιλιάδες αντίτυπα και μοιράστηκαν δωρεάν τα αναγνωστικά «Ελεύθερη Ελλάδα» για την Ε' και ΣΤ' τάξη του Δημοτικού και τα «Αετόπουλα» για την Γ' και Δ' τάξη. Στα φροντιστήρια του Καρπενησιού και της Τύρνας φοίτησαν κάπου 200 φοιτητές και απόφοιτοι γυμνασίων, που προέρχονταν από την ΕΠΟΝ και μαζί με άλλα επονίτικα στελέχη αναπλήρωσαν τα κενά σε δασκάλους.

Στο Εθνικό Συμβούλιο των Κορυσχάδων στις 14 του Μάη 1944 με εισήγηση του Γραμματέα της Παιδείας και υπουργού της κυβέρνησης του βουνού Πέτρου Κόκκαλη εγκρίθηκε το νέο πρόγραμμα της παιδείας για όλη την Ελλάδα. Κλείνοντας την εισήγησή του για τη μόρφωση της νεολαίας ο Κόκκαλης είπε πως στην πρακτική εκτέλεση των καθηκόντων του, που έθεσε, σπουδαίο ρόλο θα έπαιζε η ΕΠΟΝ... Στο Πρόγραμμα εκείνο κοντά στα άλλα διατυπώθηκε και η αρχή πως η παιδεία πρέπει να καταστήσει τη νέα γενιά ικανή να πραγματοποιήσει τον αληθινό προορισμό της και να γίνει δημιουργικός συντελεστής μέσα στο σύγχρονο πολιτισμό – αρχή που θα πρέπει σίγουρα να διέπει την παιδεία μας και στις σύγχρονες συνθήκες της βαθείας κρίσης της.

Έτσι εδώ στα χώματα της Ευρυτανίας μπήκαν οι βάσεις για μια λαϊκή παιδεία και για τη διαμόρφωση ενός νέου τύπου ανθρώπου, που θάπρεπε να βάζει το γενικό συμφέρον πάνω από το ατομικό, που θα γίνονταν ο αληθινός καταλυτής κάθε παλιού και σάπιου και ο θαρραλέος χτίστης της νέας ζωής. Ο τύπος που θα πρέπει και σήμερα να αποτελεί τον ευγενικό στόχο της σύγχρονης παιδείας και της νεολαίας μας.

Όλοι οι παλιότεροι αγωνιστές της Αντίστασης, αλλά και

πολλοί απ' τους νεώτερους θα θυμούνται το επονίτικο σύνθημα «Πολεμάμε και τραγουδάμε», που κατέκτησε όλη την Ελλάδα και ξεσήκωσε τους νέους εκείνης της εποχής σε ένα αληθινό πανδαιμόνιο πολιτιστικής δραστηριότητας δίπλα στην άλλη πολύμορφη πάλη της.

Οι φωτισμένοι δάσκαλοι και οδηγητές της νεολαίας είχαν διδάξει την ΕΠΟΝ, πως η μόρφωση πρέπει να συμβαδίζει με την αισθητική αγωγή, πως η τέχνη πρέπει να στέκει πλάι στην επιστήμη και μαζί να γίνονται το αληθινό όπλο για τη σωστή, την ολοκληρωμένη διάπλαση των νέων.

Έτσι η γνωστή εκπαιδευτικός και ποιήτρια Σοφία Μαυροειδή - Παπαδάκη, που με τους στίχους της τραγούδησε πολλά από τα επονίτικα κατορθώματα, συμπυκνώνοντας αυτές τις αρχές στο συνέδριο της ΕΠΟΝ είχε τονίσει, πως η «τέχνη, που σ' οποιαδήποτε ηλικία αφήνει βαθειά επίδραση στην ψυχή, ασκεί ιδιαίτερα για τους νέους ακατανίκητη γοητεία... Γι' αυτό και τη σημαία της τέχνης δεν μπορούσε να την αγνοήσει το αληθινά, όπως είπε, υπέροχο σχολείο της ΕΠΟΝ, που βάσισε κάθε ενέργειά του στη βαθειά κατανόηση της εφηβικής ψυχής και έκανε την τέχνη αναπόσπαστο στοιχείο σε όλες τις εκδηλώσεις της όχι μόνο σαν ψυχαγωγικό, αλλά το κυριώτερο σαν μορφωτικό μέσο κι ακόμα σαν κίνητρο δράσης και ηρωϊσμού...».

Δίνοντας, η ίδια μια υψηλή εκτίμηση στην πολιτιστική επονίτικη δραστηριότητα, είχε πει και τα παρακάτω λόγια, που διαπνέονται από άκρατο ενθουσιασμό και ποιητικότητα.

«Αν κάποτε, ξοφλώντας το χρέος της προς τα νιάτα θελήσει η τέχνη να αποθανατίσει με το πινέλλο ή με τη σμίλη τη δοξασμένη ΕΠΟΝ, λέω, πως θάηρεπε να την παραστήσει να σκίζει με τα αετήσια φτερά της την καταχνιά της σκλαβιάς, κρατώντας στο ένα χέρι το όπλο και στο άλλο τον πυρσό του πολιτισμού και της τέχνης».

Και πραγματικά, μέσα σ' εκείνη την καταχνιά της σκλαβιάς και κάτω από τους ήχους των όπλων αντήχησαν χαρούμενα κι αισιόδοξα τα τραγούδια της επονίτικης γενιάς κι άπλωσε σε όλα τα χωριά μας τις φτερούγες της η τέχνη με τη γλώσσα της ποίησης, του θεάτρου, της μουσικής, της ζωγραφικής για να

ανεβάσει ακόμα ψηλότερα τις φοβερές σημαίες της λευτεριάς και να τις κάνει να ανεμίζουν ξεδιπλωμένες πιο δυνατά στον αέρα της σκλάβας πατρίδας.

Έτσι η ΕΠΟΝ βρήκε κοινή γλώσσα με τους ανθρώπους της τέχνης, αξιοποίησε στην πράξη το έργο και το ταλέντο του και μαζί τους δημιούργησε σε όλη την Ελλάδα θέατρα και χορωδίες, καλλιτεχνικές παραστάσεις και κουκλοθέατρα, εκθέσεις ζωγραφικής και επονίτικες λέσχες, που σκόρπιζαν τη χαρά και ξεσήκωναν τους νέους σε όλο και μεγαλύτερα κατορθώματα.

Κι αυτές οι εκδηλώσεις, όπως ήταν φυσικό, πρωτοξεκίνησαν απ' την καρδιά της ελεύθερης Ελλάδας, που δεν ήταν άλλη απ' την όμορφη και αδούλωτη Ευρυτανία του Μάρκου Μπότσαρη, του Ζαχαρία Παπαντωνίου και άλλων ηρώων και πνευματικών ανθρώπων.

Εδώ πρωτοδημιουργήθηκε το θέατρο του βουνού, εδώ ο επονίτης λογοτέχνης Γεράσιμος Σταύρου-Μεμάς έγραψε τα έργα «Γερμανοτσολιάς», «Ο προδότης» και άλλα που παίζονταν σε όλα τα γύρω χωριά, από εδώ ξεκίνησε ο θεατρικός συγγραφέας και ποιητής Βασίλης Ρώτας την αντιστασιακή καλλιτεχνική του πορεία και αφού τίμησε την έναρξη του Εθνικού Συμβουλίου στους Κορυσκάδες με το θεατρικό του «Ρήγας Βελενστινλής» δημιούργησε με μια ομάδα επονίτες τον θεατρικό όμιλο, που αργότερα ονομάστηκε θέατρο της ΕΠΟΝ Θεσσαλίας και δεν άφησε χωριό της Θεσσαλικής γης και της Ρούμελης χωρίς να το ψυχαγωγήσει και να το φέρει πιο κοντά στην τέχνη και στον αγώνα. Εδώ πρωτοεμφανίστηκε ο λαϊκός καλλιτέχνης Γιώργος Κουτούγκος για να εμπυχώσει με την κιθάρα του, τα ανέκδοτά του και τα σατιρικά του νούμερα το λαό της Ευρυτανίας και αργότερα ολόκληρης της Ρούμελης. Απο τούτα τα χρώματα ξεκίνησε ο Νίκος Ακίλογλου, που με το κουκλοθέατρό του σκόρπισε το γέλιο σε μικρούς και μεγάλους κι έμαθε τα αετόπουλα να αυτοσχεδιάζουν, να κάνουν τα ίδια κούκλες και να διασκεδάζουν τα παιδιά του χωριού τους.

Ακολουθώντας το παράδειγμα των κεντρικών θιάσων της ΕΠΟΝ, οι επονίτικες οργανώσεις της Ευρυτανίας και οι ανταρτοεπονίτικες διμοιρίες δημιούργησαν στα περισσότερα χωριά

της και στα αντάρτικα τμήματα τις δικές του θεατρικές και πολιτιστικές ομάδες, που ψυχαγωγούσαν και εμπύχωναν το λαό και τα νιάτα του στις δύσκολες μάχες με τον αδίσταχτο εχθρό.

Κάνοντας πολύπλευρη πράξη το σύνθημα «Πολεμάμε και τραγουδάμε» η επονίτικη γενιά ξαναζωντάνεψε τους αρχαίους παιάνες και τα εμβλήματα του Ρήγα και του Εικοσιένα. Πήρε τους στίχους των καλύτερων ποιητών μας, τους έκανε πλατύτερα γνωστούς στη νεολαία μέσα από τα επονίτικα αντιστασιακά έντυπα και τους μετέτρεψε σε τραγούδια που αντηχούσαν στα γύρω βουνά και συνέπαιρναν τα νιάτα της εποχής, μετέτρεψε τις αίθουσες των σχολείων, που γίνονταν οι διάφορες εκδηλώσεις (συνδιασκέψεις, παραστάσεις κ.λπ.) σε πραγματικές εκθέσεις, όπου εκθέτανε τα έργα τους γνωστοί ζωγράφοι σαν τον Βάλια Σεμερτζίδη, τον Μίνω Αργυράκη, τον Ηλία Φέρτη, τον Μεγαλίδη και άλλους, έθεσε στην υπηρεσία ολόκληρης της μαχόμενης νεολαίας τα talέντα των σπουδαστών της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών και επονιτών Γιώργου Βακιρτζή, Γιάννη Στεφανίδη, που είχε φτιάξει και το σήμα της ΕΠΟΝ, Νίκου Μπάρμπογλου και άλλων. Εδώ, στο εργαστήρι του Καρπενησιού εργαζόνταν ο Ιταλός σπουδαστής της Σχολής Καλών Τεχνών της Βενετίας Μάριο Μιλάνι, που μαζί με επονίτες στόλισε πολλές φορές την πλατεία της πόλης με τα πανώ του.

Πολλοί επονίτες κι επονίτισες σε όλη την Ελλάδα κι εδώ στην Ευρυτανία πλούτιζαν τον αντιστασιακό τύπο και με δικούς τους στίχους ή τους μετέτρεπαν σε τραγούδια, όπως έκανε η επονίτισα του Μικρού Χωριού Ναυσικά Φλέγκα - Παπαδάκη, που έγραψε το γνωστό μοιρολόι για τα πάθη του χωριού της - το τραγούδι «Το δόλιο το Μικρό Χωριό και πάλι ανταριάζει», που πολλές φορές αντήχησε στις πλαγιές των γύρω βουνών.

Οι επονίτικες λέσχες στα χωριά της Ευρυτανίας και στις άλλες περιοχές με τις παραστάσεις και τις μουσικές βραδιές είχαν γίνει αληθινά πολιτιστικά κέντρα, που σκόρπιζαν όχι μόνο τη χαρά, αλλά και την αγάπη για την τέχνη και προπαντός ανέβαζαν το αγωνιστικό φρόνημα όλου του λαού. Χαρακτηριστικό είναι το παραδειγμα της λέσχης της ΕΠΟΝ Καρπενησιού,

όπου κάθε βράδυ οργανώνονταν θεατρικές παραστάσεις και άλλες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις.

Έτσι οι ανταρτοεπονίτες πριν από κάθε μάχη τραγουδούσαν και χόρευαν και οι βουνοπλαγιές της κάθε περιοχής αντιλαλούσαν απ' τις χαρούμενες φωνές τους. Και στις στιγμές της ανάπαυλας τα παιδιά και τα κορίτσια της ΕΠΟΝ μάθαιναν να κρατάνε με στοργή το βιβλίο στην αγκαλιά τους, να διαβάζουν ή να αφηγούνται στους γύρω τους τα όσα τους αποκάλυψαν τα αγαπημένα τους βιβλία.

Και όταν τα βράδια μεταδίδανε με τα αξέχαστα χωνιά τους τα νέα δεν παρέλειπαν να απαγγέλουν κάποιους στίχους ή να τελειώνουν με κάποιο αγωνιστικό τραγούδι.

Χάρη στην ΕΠΟΝ οι νέοι και οι νέες των χωριών για πρώτη φορά ξεπέρασαν τις προκαταλήψεις που υπήρχαν από παλιά και μαζί έδωσαν θεατρικές παραστάσεις, έκαναν εξορμήσεις για τον εξωραϊσμό των χωριών τους, για πρώτη φορά μπόρεσαν να γνωρίσουν τη χαρά και την ανώτερη αποστολή της τέχνης στη διάπλαση των ανθρώπων.

Αυτή η πλούσια και πολύπλευρη πολιτιστική δραστηριότητα της επονίτικης γενιάς στα χρόνια της Εθνικής Αντίστασης έφερε πιο κοντά στη νεολαία τους πιο γνωστούς ανθρώπους της τέχνης σαν τον Σικελιανό και τον Βάρναλη, τον Ρίτσο και τον Κοτζιούλα, τον Ρώτα και τον Λουντέμη αλλά και προετοίμασε το έδαφος για να βγουν απ' τις γραμμές της ΕΠΟΝ νεώτεροι καλλιτέχνες σαν τον Τάσο Λειβαδίτη και τον Τίτο Πατρίκιο, σαν τον Μανώλη Αναγνωστάκη και τον Κώστα Κοτζιά, σαν τον Αντρέα Φραγκιά και τον Μήτσο Αλεξανδρόπουλο, σαν τον Μίκη Θεοδωράκη και τον Μάνο Χατζηδάκη.

Έτσι ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της ΕΠΟΝ στον τομέα της μορφωτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας ήταν πώς μπόρεσε σ' αυτές τις δραστηριότητες απ' το ένα μέρος να κινητοποιήσει το μεγαλύτερο κομμάτι της νεολαίας και απ' το άλλο να δημιουργήσει τις καλύτερες γέφυρες επικοινωνίας με τους ανθρώπους του πνεύματος και του πολιτισμού, που έφτασαν να διαθέτουν με αληθινή χαρά τις δυνάμεις και το

ταλέντο τους για τη μόρφωση της νεολαίας και την πολιτιστική ανάπτυξη όλου του λαού.

Όλο αυτό το έργο όχι μόνο ενισχύθηκε κι επικροτήθηκε από τους καλύτερους καλλιτέχνες της χώρας μας, αλλά και υμνήθηκε με τους στίχους δόκιμων ποιητών της. Το μεγαλείο της επονίτικης απελευθερωτικής και πολιτιστικής ανάτασης όχι μόνο ανέβασε χιλιάδες νέους και νέες στις πιο ψηλές κορφές της δόξας, αλλά και πλημμύρισε από συγκίνηση τους καλύτερους πνευματικούς ανθρώπους της χώρας. Τους ενέπνευσε να γράψουν και να παραδώσουν στις μελλοντικές γενιές τα αξέχαστα τραγούδια της αντίστασης, να αποθανατίσουν πάνω στο χαρτί με την πέννα, με το πινέλλο και τη γραφίδα τα πιο ηρωικά κατορθώματα της επονίτικης γενιάς. Ο ποιητής Βασίλης Ρώτας εμπνευσμένος από την πολιτιστική ανάταση της επονίτικης νιότης και τις άφταστες πράξεις αυτοθυσίας της έγραψε το θεατρικό έργο «Ελληνικά νιάτα», που επρόκειτο να ανεβάσει ο θίασος της Μαρίκας Κοτοπούλη και η ποιήτρια Ρίτα Μπούμη-Παπά έγραψε το παρακάτω στις μέρες της απελευθέρωσης:

«Οι επονίτες κι οι επονίτισες στάθηκαν στις πρώτες γραμμές των λαϊκών διεκδικήσεων και μέσα στις μάχες ανέβαιναν σκαλί-σκαλί, στενίζοντας με λαχτάρα τον ήλιο του μέλλοντος. Πολεμούσαν και τραγουδούσαν. Τους εκτελούσαν και χόρευαν. Πέθαιναν και χαμογελούσαν. Μια μυστική πηγή τα πότιζε ενθουσιασμό και αυταπάτηση. Αυτός ο πεισματάρης επονίτικος ήλιος είχε κωθεί τέσσερα ολόκληρα χρόνια μέσα στο υπόγειο καταφύγιό μας. Γι' αυτό βλέπαμε φως μεσ' στο σκοτάδι, γι' αυτό δεν πεινούσαμε νηστικοί, γι' αυτό δεν κρυώναμε δίχως θέρμανση. Γι' αυτό γράφαμε μέσα σ' αυτό τα πιο φλογερά αντιστασιακά μας βιβλία... ο ήλιος... ο ήλιος».

Αυτό το φως του ήλιου που σκόρπισε στα μαύρα χρόνια της σκλαβιάς η επονίτικη γενιά προσπαθησαν να το σκιάσουν οι δυνάμεις που απουσίαζαν από την Αντίσταση και να το σβύσουν. Μα δεν τα κατάφεραν και ούτε ποτέ θα το καταφέρουν. Εκείνο θα ακτινοβολεί και θα φωτίζει το δρόμο στις μελλοντικές γενιές για να τους θυμίζει το τί μπορούν να δημιουργήσουν αν έχουν σωστά οράματα, αν συνδυάζουν σωστά τη βαθύτερη πίστη στην πρόοδο με τον φλογερό πόθο να κάνουν

να ανθίσει και στην Ελλάδα μια καινούργια και αληθινά λεύτερη ζωή, αν σωστά συνδυάζουν τη μόρφωση με την ολόπλευρη πολιτιστική τους ανάπτυξη. Και αυτή η πίστη και αισιοδοξία, αυτά τα διδάγματα είναι πιο αναγκαία για τη σημερινή νεολαία, που ζει με ανησυχία τις σύγχρονες κοσμοϊστορικές αλλαγές και βλέπει τριγύρω της τις πιο σκοτεινές δυνάμεις να προσπαθούν με τα ναρκωτικά και τα άλλα μέσα του σκοταδισμού να την μετατρέψουν σε εύκολη λεία, σε υποταχτικό και τυφλό όργανό τους.

Και σήμερα, όμως, όπως τότε, τους νέους μας χωρίς πια πολιτικές διακρίσεις ένα κοινό ιδανικό τους φλέγει και τους γοητεύει – το ιδανικό της σωστής μόρφωσης και της πολιτιστικής ανάπτυξης. Κι έχουμε χρέος όλοι μας και πρώτα και κύρια οι εκπαιδευτικοί και οι καλλιτέχνες να συνδράμουμε ώστε το ιδανικό αυτό να σκεπάσει στα φτερά του όλη τη σημερινή νεολαία και να την κάνει να ξαναζωντανέψει τις ωραίες και αθάνατες μορφωτικές και πολιτιστικές επονίτικες παραδόσεις.

Η λαϊκή τέχνη στην Αντίσταση

Του Γ. Πλατάρη - Τζίμα

Δείχτες που καθορίζουν την ευαισθησία της ανθρώπινης ψυχής και καταγράφουν αδιάψευστα τους κραδασμούς της είναι τα έργα της λαϊκής τέχνης.

Για την κάθε ανθρώπινη ομάδα ή λαότητα, η άδολη αυτή τέχνη φανερώνει την περιπέτεια, τον πόνο, τους πόθους, με μια λέξη, την ιστορία του κάθε λαού.

Τα δείγματα, που θα σας παρουσιάσουμε, αποτελούν αντανakλάσεις εύφορων βιωμάτων και δυνατών συγκινήσεων βλαχόφωνων τσιομπαναρέων κι απλών ασπούδαχτων ανθρώπων του μόχθου, οι οποίοι λάβανε μέρος στην Εθνική Αντίσταση κι αποτύπωσαν με παραδοσιακά μέσα και με άμεσο τρόπο τη συμμετοχή τους και τις εντυπώσεις τους από το κορυφαίο αυτό επαναστατικό γεγονός της ζωής τους.

Η τέχνη ετούτη δεν προέρχεται από σαλόνια κουλτούρας, από Γκαλερί και από ομάδες πνευματικής και καλλιτεχνικής συνεργασίας κι αναζήτησης. Έρχεται κατ' ευθείαν απ' το λαό. Είναι δουλειά ροζιασμένου χεριού, που κράτησε όπλο και πολέμησε. Τέχνη που εκτελείται σε χρηστικά κι ατομικά αντικείμενα, όπως, περισσότερο σε κλίτσες, ράβδους, ξύλινα κουτάλια, φιγούρες και λιγότερο σε υφαντά, κεντήματα κ.ά., που παρόλη την αφέλεια, την οποία από τη φύση της έχει η λαϊκή τέχνη, δεν επιτρέπεται σε ένα μελετητή να μη δει και να μην αξιολογήσει την κοινωνική της διάσταση και προέλευση, αλλά και τις προεκτάσεις της.

Τα αντικείμενα όλα προέρχονται μόνον από μία περιοχή, που είχαμε τη δυνατότητα να ερευνήσουμε: Μέτσοβο και περιφέρεια, αλλά η έρευνα πρέπει να επεκταθεί και σε άλλες περιοχές.

Είναι χαρακτηριστικό και γι' αυτό το αναφέρουμε, πως ερευνήσαμε επίμονα ολόκληρη την ευρύτερη περιοχή των Βλάχων της Πίνδου, να βρούμε έστω κι ένα αντικείμενο λαϊκής τέχνης από τη μεταξική περίοδο, αλλά δεν βρήκαμε. Κι αυτό ήταν

επόμενο να συμβεί, γιατί οι Βλαχόφωνοι Έλληνες πολίτες υπέστησαν τις περισσότερες διώξεις τόσο στον οικονομικό τομέα, αλλά περισσότερο στον πολιτιστικό με τις γλωσσικές απαγορεύσεις κυρίως.

Τις ίδιες σκοταδικές διώξεις υπέστησαν οι Αρβανιτόφωνοι και οι Σλαυόφωνοι Έλληνες, κατά την μεταξική δικτατορία 1936-1940. Ενώ αντίθετα από την περίοδο της αντίστασης 1941-1944, που και χρονικά μικρότερη είναι και υπό απηγή διωγμό είχε κηρυχθεί και επικηρυχθεί επί πολλές δεκαετίες το εθνικοαπελευθερωτικό αυτό κίνημα, διασώθηκαν αρκετά είδη λαϊκής τέχνης και μάλιστα αντιπροσωπευτικά και πολυσήμαντα.

Υπάρχουν όμως κι άλλα αντικείμενα λαϊκής τέχνης της ίδιας χρονικής περιόδου, αλλά υπάρχει ακόμη ο φόβος. Απόδειξη, ότι πολλοί όχι μόνο δεν μας παραχώρησαν τα είδη της λαϊκής τέχνης που επισημάναμε, πως έχουν στην κατοχή τους, αλλά δεν μας επιτρέψανε ούτε να τα φωτογραφίσουμε. Άλλοι πάλι «Για να μην έχουν μπλεξίματα», δυστυχώς τα κατάστρεψαν. Να προσθέσουμε κι αυτούς που δέχτηκαν να μας τα πουλήσουν, αλλά με τον απαράβατο όρο να μην αναφέρουμε σε κανέναν από ποιόν τα έχουμε προμηθευτεί.

Υπάρχουν όμως κι άνθρωποι, που δεν κρύβονται και θα αναφερθούν τα ονόματα των δημιουργών και των κατόχων.

Οποιαδήποτε μακρυγορία και μακρολογία είναι ματαιοπονία ανίσχυρη να εξαντλήσει τα μηνύματα, που εγκλείονται στις κοινωνικές προοπτικές εκείνου του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα κατά των κατακτητών και του μεταξικού σκοταδισμού, που αποτυπώθηκαν τόσο χαρακτηριστικά στα έργα της λαϊκής τέχνης εκείνης της περιόδου και έχουμε ιερή υποχρέωση να τα διασώσουμε από την άγνοια, το φόβο, την προκατάληψη και τη μισαλλοδοξία, που απειλούν να τα αφανίσουν.

Επεξηγήσεις για τις διαφάνειες - φωτογραφίες

1. Το πρώτο που θα φτιάξει ο άνθρωπος της υπαίθρου, θα είναι το κουτάλι του από ένα κομμάτι ξύλο. Αν αυτός ήταν και βοσκός θα το κεντήσει με το σουγιά του ή με το τρυπήρι του,

γιατί έτσι το είδε, το έμαθε, το έφτιαξε. Αυτή είναι η παράδοσή του, που έχει περάσει στο αίμα και στο πετσί του.

Εδώ έχουμε δυο πρώην βοσκούς από δυο Βλαχοχώρια της

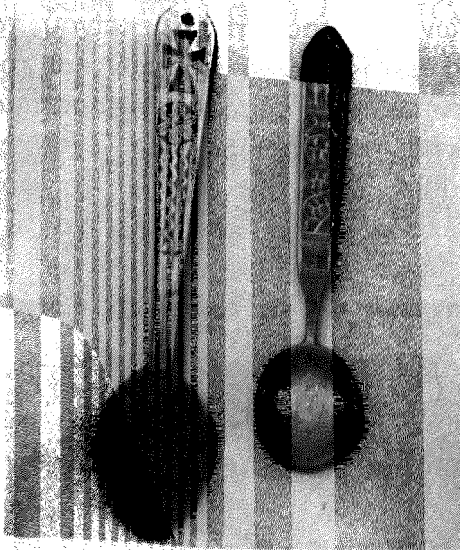

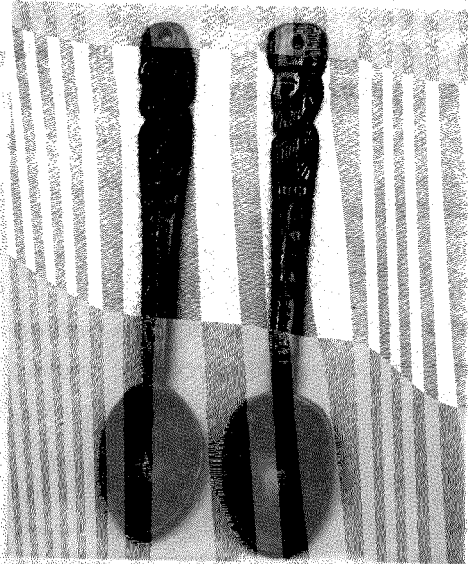
Πίνδου. Ο ένας στο ΕΑΜ - ΕΛΑΣ από το Ανήλιο Μετσόβου, που θέλει οπωσδήποτε να του διαφυλάξουμε την ανωνυμία και ο άλλος στο ΕΔΕΣ από το Βοτονόσι Μετσόβου, ο Νικόλαος Σπανίκος. Τα είδη λαϊκής τέχνης της περιοχής μας τα προερχόμενα από αγωνιστές του ΕΔΕΣ, δεν απολείπουν, αλλά είναι ελάχιστα σε σχέση με εκείνα του ΕΑΜ. Παρακολουθούν κι αυτά την ανθρώπινη κι αριθμητική αναλο-

γία στις δυο παρατάξεις, ως προς τη συμμετοχή.

2. Δυο κουτάλια. Το ένα μεγαλύτερο με διάτρυτο σταυρό στην κορυφή της λαβής, είναι διπλής χρήσης, για φαγητό, αλλά και για μαγειρική. Γι' αυτό στο κάτω μέρος έχει μαυρίσει από το κάψιμο της κατσαρόλας - караβανας. Το μικρότερο, κι αυτό διάτρυτο και περίτεχνα σκαλισμένο σε ολόκληρη τη λαβή, είναι μόνο για φαγητό.

Τα είχαν δυο ΕΑΜίτες του Μετσόβου, οι οποίοι φρόντισαν κι εξαφάνισαν την επαναστατική τους ένταξη, γιατί επιθυμούν την ανωνυμία. Οι εγχάρακτες επιγραφές ήταν στο πίσω μέρος και τις έβρισαν.

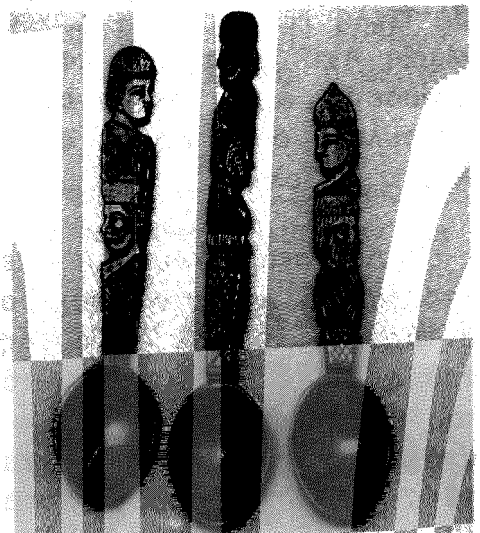
σαν οι εθνικιστές...

Ο δεύτερος για να τονίσει, πως ήταν βαθμοφόρος, χάραξε το αυτόματο όπλο του και παρακάτω την ΕΑΜική του τοποθέτηση.

3. Ακόμα δυο κουτάλια. Οι λαβές τους σκαλιστές και η κάθε μία φέρνει ανθρωπόμορφη παράσταση. Και οι δυο έχουν κάμει τα πορτραίτα τους, εκείνης της εποχής, με τ' άρματά τους και τα φυσεκλίκια τους.

Ο πρώτος χάραξε και το μακρύ του μαχαίρι και προχωρεί αφηγηματικός να μας πει, πως είχε και τσαρούχια, δεν ήταν ξυπόλητος «κατσιπλιάς», όπως τους αποκαλού-

σαν. Οι δυο παραπάνω αγωνιστές εκτός από την προσωπική τους ζήτηση και τη ανωνυμία του Πινδαϊκού τους χωριού. Η ανωνυμία είναι στοιχείο ανθρώπινο κι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Γι' αυτό και η κατανόησή της οφείλει να είναι και αποδεκτή και σεβαστή εκ μέρους μας.

4. Αντάρτες κι ανταρτίνες. Η Αντίσταση στο φόρτε της. Αυτά τα τρία κουτάλια προέρχονται από τον Κώστα Γ. Ζολώτα, ο οποίος προπολεμικά ήταν υπάλληλος στις τηλεπικοινωνίες Τρικάλων μαζί με το Χαρίλαο Φλωράκη. «Ανοίγαμε λάκους με τον Χαρίλαο και βάζαμε τα τηλεγραφοξύλα» μας έλεγε. Να σημειώσουμε ακόμη, πως ήταν θείος του γράφοντος, και όταν κάποτε

είδε στο σπίτι μας μερικά ξύλινα κουτάλια, μας παρέδωσε και τα δικά του «Γιατί μόνον εσύ θα τα φυλάξεις, ανεψιέ».

Τότε τον ρωτήσαμε:

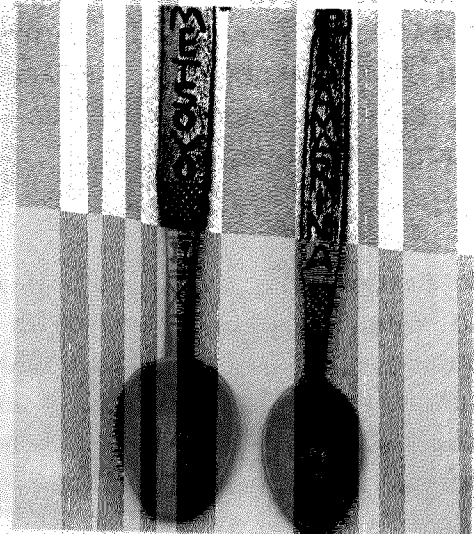
- Ποιός τα έφτιασε αυτά τ' αριστουργήματα;
- Εγώ, μας είπε απλά.
- Και πού έμαθες εσύ, μπάρμπα, αυτήν την τέχνη
- Έλα, βρε ανεψιέ, πριν πάω στο τηλεγραφείο, δεν βοσκούσα τα γελάδια του χωριού με τον Πάη τον Μαυρογιώργο; Με ρωτάς και σύ πού έμαθα την τέχνη; Σιγά την τέχνη...

Και συνέχισε:

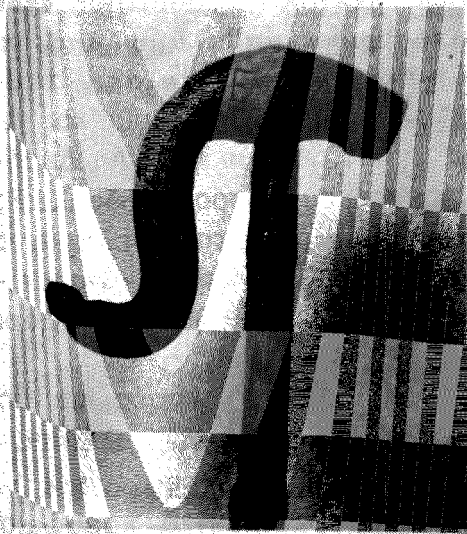
- Τάφτιαξα τότε... στο βουνό... Είχα πολλά πράγματα, οπλισμό, φωτογραφίες με τον Άρη, κιάλια, χάρτες, σήματα, αλλά όταν με πήγαν στη Μακρόνησο, η θειά η Θυμία μου τα πέταξε στο βόθρο και χάθηκαν άδικα.

Να πούμε ακόμα, πως ο Κώστας Γ. Ζολώτας ήταν στη φρουρά του Άρη Βελουχιώτη, κι όταν πέρασαν απ' το Μέτσοβο (τέλη Νοεμβρίου - αρχές Δεκεμβρίου 1944), η θειά του Μαρία Αντ. Τζίμα τους έφτιασε λαχανόπιτα, που δεν την ξεχνούσε ο Άρης. Ακόμη σώζεται και ένα ξύλινο ξυλόγλυπτο μπασουλάκι, όπου κάθισε ο Άρης και γευμάτισε μαζί με τον Κώστα Γ. Ζολώτα.

5. Δύο ακόμη κουτάλια - κετζέδες ενός αγωνιστή, που ήταν στο πρώτο και στο δεύτερο αντάρτικο. Ζήτησε κι αυτός την ανωνυμία για τον εαυτό του και για το χωριό του. Αντάρτης στο Μέτσοβο στα 1944 και στη Σαμαρίνα στα 1945 κι από κει στο Γράμμο, στην προσφυγιά και ξανά πίσω στον τόπο του τώρα. Περιπέτεια... Επειδή τα κουτάλια έχουν ποτιστεί από λαδία και λιπή κι έχουν καβουρδιστεί

στις κατσαρόλες και τις караβάνες δεν μπορούμε να πούμε από τί ξύλο έχουν γίνει. Είναι όμως κι αυτά μάχιμα, στο πόστο τους βέβαια, που δεν είναι ευκαταφρόνητο, γιατί, όπως μας

έλεγε ο ίδιος αντάρτης «το κοντάλι κρατάει το όπλο», θέλοντας να υπογραμμίσει τη μεγάλη σημασία της τροφής και για το μαχόμενο άτομο. Αυτά τα λάδια τα νιώθουν μόνον όσοι έχουν κρατήσει όπλο κι όσοι έχουν πολεμήσει νηστικοί, άπνιοι, βρεγμένοι, ξυπόλυτοι...

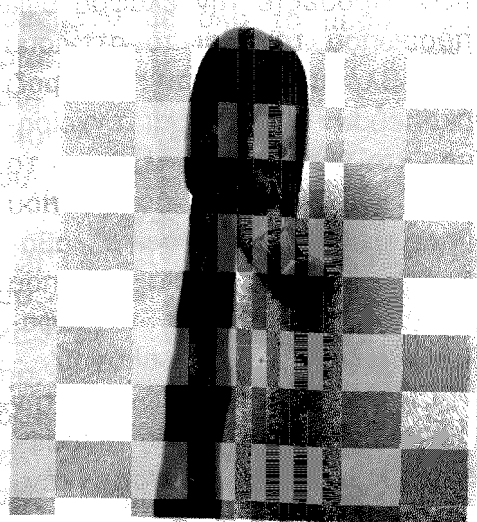
6. Μια κλίτσα συνηθισμένη, αλλά ελαφριά, περπατιάρα, ενός αντάρτη του ΕΑΜ, που επιμένει στην ανωνυμία του,

από κοντινό χωριό του Μετσόβου, Βλαχοχώρι από την Επαρχία Καλαμπάκας. Η λαβή είναι από γάβρο (κάρπενου) και η βέργα από κρυνιά (κόρνου).

7. Άλλη μία κλίτσα βαρύτερη, για στήριγμα στις ατέλειωτες πορείες του αντάρτη, αλλά και μέσο τιμωρίας, γιατί ήταν και τέτοιο. Το είδαμε με τα μάτια μας, όσοι ζήσαμε αυτήν την περίοδο...

Στη μύτη διακρίνεται η εγγραφή ΕΑΜ. Η λαβή είναι από πιξάρι (τσιμισίρι) και η βέργα από χοντρή κρυνιά. Ανωνυμία κι εδώ.

8. Οι Βλάχοι έχουν μια πολλή μεγάλη παράδοση στην ξυλογλυπτική (εκκλησιαστική,

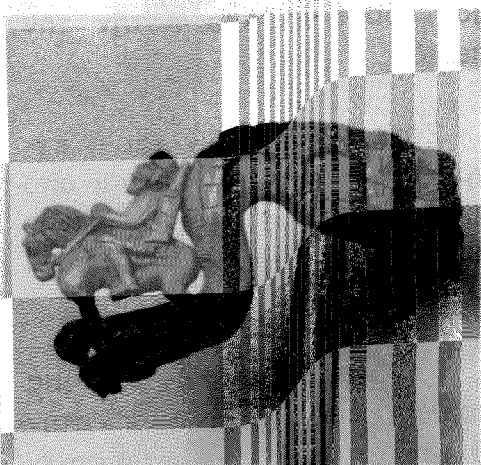

κοσμική-οικιακή, ποιμενική). Στις κλίτσες με παραστάσεις καβαλάρηδων είναι άφταστοι. Κι όπως λέει κι ο ποιητής: «του ανόστρου» **καβαλάρη μας, τ' άη-Γιώργη, στρατηλάτη** τούχουν ιδιαίτερη αδυναμία και τιμή, γιατί μαζί με τον Άη-Δημήτρη στέκουν ορόσημα δουλειάς και αμοιβής στα τσελιγκάτα τους. Η κλίτσα της εικόνας είναι παλιά, με λαβή από πιξάρι και βέργα κρανιάς.

Δουλειά μερακλήτικη με παραστάσεις πολύ καθαρές και με άνεση δουλεμένες. Προϊόν μεγάλης πείρας, αλλά και ταλέντου.

9Α. Με παρόμοιο μεράκι έχει αποδοθεί και το κορυφαίο γεγονός της Αντίστασης, που είναι η ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοπόταμου.

Στις δυο όψεις της κλίτσας βλέπουμε τον Άρη έφιππο και σπλισμένο. Η κορυφαία μορφή πλαισιώνεται από ένα σκηνικό λιτό, αφαιρετικό, αλλά δίχως κενά, με όλες τις ιστορικές αναφορές, που αποδίδουν και την ατμόσφαιρα εκείνων των κρίσιμων στιγμών. Προσεξτε την ελαφρά υψωμένη θέση του κεφαλιού του, του προσώπου του και το ατένισμα του βλέμματός, που όλα μαζί σκοπεύουν το μεγάλο εγχείρημα και μας υποβάλλουν το στρατηγικότερο σαιμποτάζ, που προχωρεί να εκτελέσει ο καβαλάρης. Δείτε τα χέρια του, που κρατούν το χαλινάρι, — ασφαλώς όχι μόνο του αλόγου — πόσο τέλεια συμπληρώνουν την έκφραση ευθύνης του προσώπου. Μια στάση αυτοσυγκέν-

τρωσης, υπολογισμού και της τελευταίας κίνησης όλων των πολύπλοκων λεπτομερειών ενός μεγάλου και θαρραλέου σχεδίου. Φιλόδοξου, καταλυτικού, αλλά και επικίνδυνου συνάμα. Η αποφασιστικότητα συμπληρώνεται και υπογραμμίζεται από τη στάση του αλόγου. Το κεφάλι του αλόγου και τα μπροστινά του πόδια τονίζουν τις αρετές του καβαλάρη με το Κενταυρικό σύμπλεγμα - συμπλήρωμα ρώμης, σκέψης, πίστης, ταχύτητας και θέλησης.

Στα πόδια του αλόγου διακρίνουμε ένα πτηνό που έχει χάσει το ράμφος στο κεφάλι μιας γυναίκας.

Όταν αντικρύσαμε αυτήν την κλίτσα ρωτήσαμε τον άντρα που την φιλοτέχνησε:

- Αυτό το πουλί είναι ο χιτλερικός αετός;

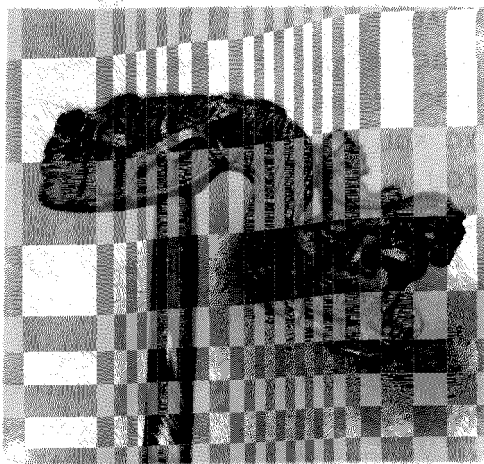
- Όχι, είναι το όρνιο ο Ιωάννης Μεταξάς, που τρώει το μυαλό της Ελλάδας. Αυτή ήταν η απάντηση του Αντώνη Σιούλη.

Απάντηση αληθινή και τσεκουράτη ενός Βλάχου της Πίνδου, ενός Έλληνα, που δεν χωρούσε ούτε ερμηνείες, ούτε αναλύσεις, ούτε προεκτάσεις. Γιατί η δικτατορία στο μυαλό σκοπεύει και αυτό θέλει να καταβροχθίσει...

Ο Αντώνης Σιούλης, ορφανό παιδί, έγινε τσιοπάνος για να βγάλει το ψωμί του. Μπήκε στο ΕΑΜ και στην Αντίσταση, είδε και συνομίλησε με τον Άρη και το Στέφανο Σαράφη στο χωριό του το Βοτονόσι, το Δεκέμβρη του 1944.

Τώρα, στις ελεύθερες ώρες του με όλο το μεράκι αποτυπώνει την πρόσφατη ιστορία μας στο σπίτι του στο Μέτσοβο, όπου ζει μόνιμα εδώ και 40 χρόνια, εργαζόμενος σαν κουρέας.

Στα νώτα του καβαλάρη η Γέφυρα του Γοργοπόταμου. Διακρίνουμε ένα τραίνο με καπνό να περνάει επάνω της, ενώ στα ποδαρικά της δυο δολιοφθορείς τοποθετούν τα εκρηκτικά. Λίγο πιο πέρα στη

σκοπιά, στο караούλι, μια ανταρτίνα καθιστή και ένας αντάρτης όρθιος φυλάει τα περάσματα.

9B. Η λαβή της κλίτσας είναι πιξαρένια και η βέργα της από κρυνιά (κόρνου). Η άλλη όψη της κλίτσας συμπληρώνει το σκηνικό. Έχουμε επισημάνει δυο ακόμη τέτοιες κλίτσες με τον Άρη και την ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοπόταμου. Τη

μία την έχει στην κατοχή του ο κ. Χρήστος Γ. Ζιούλας και την άλλη ο κ. Δήμος Κ. Ζολώτας, αλλά δεν μας δόθηκε η ευκαιρία να τις μελετήσουμε και να τις φωτογραφίσουμε.

10. Λαβή μπαστουνιού με ολόγλυφη τη μορφή του Άρη Βελουχιώτη σε ξύλο από πιξάρι (τσιμισίρ) και βέργα κρυνιάς (κόρνου). Έργο του λαϊκού ξυλογλύπτη και αγωνιστή Αντώνη Σιούλη, Μέτσοβο. Ένα ακόμη παρόμοιο ραβδί με τη μορφή του Άρη κατέχει και ο κ. Βασίλης Τρ. Χασταζέρης στο Μέτσοβο.

11. Άλλη λαβή μπαστουνιού πάλι με ολόγλυφη τη μορφή του Άρη, σε ξύλο πιξάρι (τσιμισίρ) και βέργα οξυάς (φάκου, αλλά βαμμένα με χρώμα κάσινας, «Γιατί ο πρωτοκαπετάνιος φορούσε δερμάτινα ρούχα και ήθελε όλα να του μοιάζουν», μας είπε ο Αντώνης Σιούλης, που μαζί με τους άλλους δυο χωριανούς του τον Γούσιο Μαυρογιώργο και τον Μήτσιο Παπά (Πρέφτουλου) έχουν σκαλίσει χιλιάδες περίτεχνες κλίτσες, ανώνυμες όλες, κι έχουν γεμίσει την Ελλάδα

με τα ωραιότερα δείγματα και έργα της ποιμενικής Ξυλογλυπτικής τους δουλειάς πάνω από 50 χρόνια τώρα.

12. Φιγούρες Μετσοβίτισσας και Μετσοβίτη με στολές γιορτής. Η γυναίκα με την αστική της φορεσιά κι ο άντρας με την καλοδιπλωμένη δίμιτη φουστανέλα του κι ελαφρά οπλισμένος. Η γυναίκα σε ξύλο από πιξάρι (τσιμισίρ) και ο άντρας σε Γάβρο (κάρπενου). Έργα του Αντώνη Σιούλη, τα οποία μιλάνε με τη γλώσσα της λαϊκής τέχνης για τη μεγάλη συμμετοχή του Βλαχικού στοιχείου - λαϊκού και ηγετικού στην Αντίσταση και ειδικότερα στο ΕΑΜ, που είναι και κοινή διαπίστωση.

13. Ζευγάρι Μετσοβιτών με τα ρούχα της δουλειάς (καθημερινή ντυμασιά). Ο άντρας με τα τουμάνια του (χοντρά μάλλινα και λευκά παντελόνια), την κάπα του και ελαφρά οπλισμένος, για να μη φοβηθεί το βρέφος, το οποίο υψώνει το χεράκι του σε αποχαιρετισμό. Η έκφραση της γυναίκας είναι χαρακτηριστική, που προσπαθεί να συμβάλει στην αποφασιστικότητα του άντρα της, που διαγράφεται στο πρόσωπό του και ιδιαίτερα στο δεξί του χέρι. Έτσι κάπως βγήκαν όλοι στο βουνό... Έχουν εκτελεστεί από τον Αντώνη Σιούλη σε ξύλα από πιξάρι.

14. Ένα ακόμη Μετσοβίτικο ζευγάρι. Ο άντρας πανοπλιός με στολή, που θυμίζει τους Μακεδονομάχους. Αλλά κι αυτοί απ' την ίδια φάρα δεν ήταν. Η καρτερική βρεφοκράτοσσα δίπλα του, δίνει ένα

Ο αγωνιστής και λαϊκός ξυλογλύπτης Αντώνης Σιούλης στο σπίτι του στο Μέτσοβο, ώρα δουλειάς. Πρόσφατη φωτογραφία, Ιούλιος του 1994.

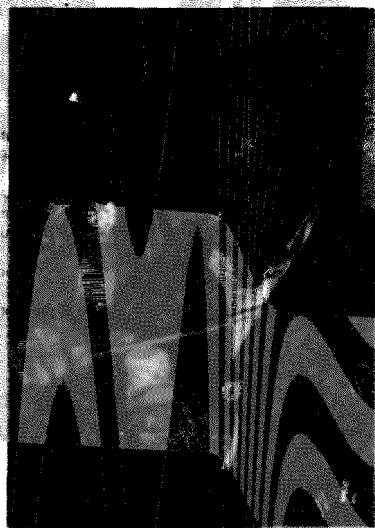
Πολλά χρόνια πριν από το στήσιμο του μοναδικού ανδριάντα του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία – που ξεσήκωσε κραυγές κι αφορισμούς γεμάτους από εθνικιστικό παροξυσμό της Βουλής των Ελλήνων – οι Βλάχοι της Πίνδου κρατούσαν και κρατούν στα χέρια τους μικρούς έφιππους ανδριάντες και προτομές του, φτιαγμένες από τα χέρια τους, βγαλμένες απ' το μεράκι τους κι εμπνευσμένες από το νόημα και τους σκοπούς της ωραιότερης και αξιολογότερης αντιφασιστικής αντίστασης της Ευρώπης, για την οποία όλοι οι Έλληνες πρέπει να είμαστε περήφανοι. Ο λαός δεν έχει λόγο και φωνή, γιατί άλλοι αποφασίζουν για όλα. Αυτόν δεν τον ρωτάνε ποτέ και για τίποτε...

Αλλά αυτός ο περιφρονημένος λαός και νουν και κρίση και φιλότιμον έχει και ξέρει ποιούς και πώς πρέπει να τους τιμήσει!

ακόμη ειδικότερο βάρος στην πατρίδα, κι αυτός αποφασισμένος φαίνεται να σκέπτεται: Πάω να παλαιΐσω, γιατί θέλω ν' αναπνεύσω, ν' ανεβώ... Εδώ θα βουλιάξω, θα πνιγούμε όλοι στο βούρκο... στην ανθρωπινή λάσπη...

Έγιναν σε ξύλα από πιξάρι από τον αγωνιστή της Εθνικής Αντίστασης και λαϊκό ξυλογλύπτη Αντώνη Σιούλη.

15. Ο αγωνιστής και λαϊκός

Λογοτεχνία και Αντίσταση

† Του Ole L. Smith*

Για ευνόητους λόγους η ελληνική λογοτεχνία μετά τον Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο δεν ήταν ούτε το ίδιο πλούσια ούτε τόσο σημαντική, όπως στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Βεβαίως, υπάρχουν βιβλία όπως π.χ. «Η Φωτιά» του Δημήτρη Χατζή, που είναι και από αισθητική και λογοτεχνική άποψη ικανοποιητικά. Θα μπορούσαμε να δώσουμε και άλλα παραδείγματα όπως έργα του Σωτήρη Πατατζή, του Στρατή Τσίρκα κ.ά. – κι εδώ μιλάω μόνο για τη πεζογραφία. Όμως, για ένα μεγάλο διάστημα μετά τον πόλεμο το καλό αντιστασιακό μυθιστόρημα ήταν σπάνιο, και κατά τη γνώμη μου, το καλύτερο βιβλίο με θέμα και έμπνευση της ταραγμένης εκείνης περιόδου γράφτηκε μόλις πριν από λίγα χρόνια. Έχω υπόψη μου το μυθιστόρημα της Άλκης Ζέη, «Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα». Το έργο είχε πάρα πολύ θετική απήχηση στους κριτικούς¹ και ήταν μεγάλη επιτυχία και στην Ελλάδα και διεθνώς. Βγήκαν μεταφράσεις στα γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά και δανέζικα, για να αναφέρω μόνο αυτές που ξέρω από πρώτο χέρι².

Πριν αρχίσω πρέπει να υπογραμμίσω ότι η ανάλυση του μυθιστορήματος που θα παρουσιάσω σε μεγάλο βαθμό είναι αποτέλεσμα γόνιμης συνεργασίας με τη Birgit Olsen. Οι δύο μας κάναμε μαζί τη μετάφραση στα δανέζικα, και έμαθα πολλά από μια ανακοίνωσή της στο Πανεπιστήμιο Cornell, όπου παρουσιάσαμε οι δυο μας ορισμένα ζητήματα σχετικά με την ιστορική και λογοτεχνική ανάλυση του μυθιστορήματος.

Λόγω του έντονου ρόλου που παίζουν τα ιστορικοπολιτικά στοιχεία στο βιβλίο η ευρεία επιτυχία του μπορεί να μας παραξενέψει. Το έργο διαβάζεται βέβαια χωρίς λεπτομερείς γνώσεις της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας, αλλά υπάρχουν τόσες πολλές άμεσες παραπομπές στα ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, ώστε να δυσκολεύουν τον μη ειδικό αναγνώστη σε μια κατά βάθος κατανόηση της λογοτεχνικής πλοκής. Για παράδειγμα, αν δεν ξέρει ο αναγνώστης τίποτε για τους Νίκο

¹Σημ. Επιμελητή: Ο Ole Smith πέθανε στις αρχές του Φλεβάρη 1995 από καλπάζοντα καρκίνο.

Πλουμπίδη και Δημήτρη Μπάτση και την τραγική τύχη τους, μια ολόκληρη διάσταση της λογοτεχνικής πλοκής κινδυνεύει να του ξεφύγει. Κατά τα άλλα, δε νομίζω ότι αυτό το πρόβλημα υπάρχει μόνο για τους ξένους αναγνώστες. Πόσα θα ξέρουν οι νέοι Έλληνες για κείνα τα χρόνια, για τα γεγονότα στην Τασκένδη, για τη διάσπαση του ΚΚΕ κ.λπ.; Ασφαλώς, για τους ξένους το πρόβλημα είναι ασυγκρίτως μεγαλύτερο.

Στη παρούσα ανακοίνωση θα ήθελα να ασχοληθώ με τη σημασία της Εθνικής Αντίστασης για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου πρώτ' απ' όλα της ηρωίδας της Δάφνης με το ψευδώνυμο Ελένη, στο μυθιστόρημα της Άλκης Ζέη, γιατί τη βλέπω αυτή τη διαμόρφωση της Δάφνης/Ελένης σαν κεντρικό πρόβλημα του βιβλίου. Επιπλέον, αυτή η διαμόρφωση, κατά τη γνώμη μου, είναι παραδειγματική και αντιπροσωπευτική για τις ζωές των απλών ανθρώπων εκείνης της γενιάς. Το μυθιστόρημα, όμως, δε μας δίνει μια απλή και εύκολη λύση, αλλά μια πάρα πολύ σύνθετη απάντηση στη βασική ερώτηση: τί ήταν η Αντίσταση και ποιό ρόλο έπαιξε στο προσωπικό και ανθρώπινο επίπεδο; Και, κατά τη γνώμη μου, η λογοτεχνική αξία του μυθιστορήματος έγκειται ακριβώς σε μια απομυθοποιημένη νηφαλιότητα μακριά από τα τυποποιημένα συμπεράσματα και τις εύκολες απαντήσεις της συμβατικής αντιστασιακής (ή μάλλον αριστεράς) λογοτεχνίας. Για πρώτη φορά, ένα ελληνικό λογοτεχνικό έργο μας δίνει μια σοβαρά, αξιόπιστη και καλλιτεχνικά ικανοποιητική εικόνα της περιόδου και των ανθρώπων της. Αυτό δε σημαίνει ότι τα παραδοσιακά σχήματα έχουν εξαφανιστεί εντελώς. Πρώτ' απ' όλα, μερικές φορές οι άνθρωποι δεν ξεφεύγουν από κάποια πολιτική απλοποίηση που φαίνεται να έχει πολιτική αφορμή. Παρόλο που η πρωταγωνίστρια, η Δάφνη/Ελένη ξέρει πολύ καλά ότι η ίδια βλέπει τους ανθρώπους σχηματικά είτε σαν συμπαθείς είτε σαν αντιπαθείς – κάτι που αναμφισβήτητα ανήκει στη κομματική διαπαιδαγώγησή της –, το ίδιο το μυθιστόρημα δεν αποφεύγει εντελώς κατηγορηματικούς χαρακτηρισμούς. Οι σταλινικοί είναι εκατό τοις εκατό κακοί. Το Λιοντάρι του Ντανφέρ, π.χ., ένα στέλεχος - πρωτότυπο που φαίνεται να ενώνει τους Βλαντά, Κολιγιάννη και Ιωαννίδη στο

ίδιο πρόσωπο, δεν έχει ούτε μια καλή πλευρά. Ή ο συμπαθής Νικήτας που άλλαξε και έφυγε στο Παρίσι μετά τον πόλεμο, όπου έγινε διάσημος και κοσμική προσωπικότητα, τώρα παρουσιάζεται σαν μεγάλος οππορτουνιστής με τέτοια σατιρικά χαρακτηριστικά που πρέπει να κρύψει το αληθινό του πρόσωπο. Από την άλλη μεριά, ορισμένοι συμπαθέστατοι παρουσιάζονται σαν άγιοι. Το πορτραίτο του Κωστή – δηλαδή του Δημήτρη Μπάτση – είναι τόσο ωραίο, ώστε να πλησιάζει το ρομαντικό και απίστευτο. Αλλά όπως και να είναι, νομίζω ότι στο μυθιστόρημα, όπως και στη πραγματικότητα, τα ίδια τα γεγονότα – για καλό ή κακό, έκαναν τους αγωνιστές πάντα να βλέπουν τα πράγματα έτσι τυποποιημένα. Και ο μανιχαϊσμός ήταν αναπόφευκτο σήμα του καιρού³. Τότε στην Αντίσταση...

«πόσο πιο εύκολα ήτανε... Στην Κατοχή έγραφε στους τοίχους, δεν συζητούσε πριν τα συνθήματα. Τον Δεκέμβρη του '44 έπρεπε να στήσεις οδόφραγμα. Το ήξερες, ήσουν σίγουρος πως πρέπει να γίνει... Δεν ρωτούσες γιατί. Δεν σκεφτόσυνα καν να ρωτήσεις»⁴.

Μπορούμε να πούμε, νομίζω, ότι η πρωταγωνίστρια και ο στενός φίλος της, ο Ευγένιος, είναι οι μοναδικές εξαιρέσεις. Λόγω χρόνου θα περιοριστούμε σε μια κάπως βιαστική ανάλυση της διπλής προσωπικότητας της Δάφνης/Ελένης.

Στο μυθιστόρημα όλοι οι συναγωνιστές της Ελένης την ήξεραν τότε, όπως και τώρα, αποκλειστικά ως την αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα. Αυτό το στοιχείο υπογραμμίζεται πολλές φορές. Πραγματικά, είναι ανώνυμη και χωρίς μια δική της υπόσταση. Την ξέρουν μόνο από το ρόλο της στην Αντίσταση, από τις σχέσεις της με τον Αχιλλέα. Γι' αυτούς δεν άλλαξε καθόλου είναι και τώρα, το 1968 η ίδια, και μοιάζει με κορίτσι είκοσι χρονών. Όταν το 1968 είναι πολιτικός πρόσφυγας στο Παρίσι:

«Πριν από μέρες, τη σταμάτησε κάποιος στο μπουλβάρ Σαιν-Μισέλ «Δεν είσαι η... — έψαχνε να θυμηθεί το όνομα — «η αραβωνιαστικιά του Αχιλλέα; Είμαι ο Φρίξος». Πώς να τον αναγνωρίσει. Είχε να το δει από το '45»⁵.

Και όταν συναντάει τον ηθοποιό Οθέλλο.

«Η Ελένη τον ήξερε από παλιά. Είχαν πάει μαζί με τον Αχιλλέα

να του προτείνουν να απαγγείλει στη μεγάλη γιορτή του κόμματος μετά την απελευθέρωση. Μόλις τον συνάντησε η Ελένη στο Παρίσι τη θυμήθηκε. «Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα! Τί κάνει ο λεβέντης; Εσύ δεν άλλαξες καθόλου».

Τι σημαίνει αυτό; Κατά τη γνώμη μου, αυτό το περιστατικό μας δείχνει ότι η Ελένη κατά κάποιον τρόπο δεν έχει αλλάξει, είναι στα μάτια των άλλων το κορίτσι, η αρραβωνιαστικιά που μένει στο ίδιο επίπεδο, δεν μεγαλώνει, δεν εξελίσσεται. Αλλά πρέπει να επιστημόσουμε ότι η ζωή της Ελένης, της αρραβωνιαστικιάς του Αχιλλέα, σταμάτησε ακριβώς την ίδια ώρα που έφυγε ο Αχιλλέας για τα βουνά το 1947. Από τότε παραμένει η αρραβωνιαστικιά, παρόλο που παντρεύτηκε...

«Χωρίς κουφέτα και λουλούδια. Χωρίς καλεσμένους και νυφικό κρεβάτι. Ο Αχιλλέας φεύγει την ίδια μέρα. Αντάρτης, κάπου στα βουνά» 7.

Τότε η Ελένη ήταν είκοσι χρονών.

Δεν βλέπουν οι άλλοι την αλλαγή προσωπικότητας που πραγματοποιήθηκε στην Ελένη. Αυτή είναι τώρα εσωτερικά μια άλλη, διαφορετική από τότε, ακριβώς γιατί προβληματιζόταν, βγήκε έξω από τα στενά όριά της. Όταν είναι στην Τασκένδη αισθάνεται ξένη δεν έχει πια κοινές εμπειρίες με τους πρώην αντάρτες. Από την άλλη μεριά κρατάει πάντα μέσα της τα ιδανικά του αγώνα και βλέπει τα πάντα από αυτή την οπτική γωνία – τουλάχιστο μέχρι ένα σημείο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι και στην οπτική γωνία της αφήγησης του βιβλίου. Αρχίζουμε με κάποιο τρόπο από την Αντίσταση με τις πρώτες σελίδες. Στο Παρίσι το 1968 η Ελένη γυρίζει στα χρόνια και στα γεγονότα της Αντίστασης με κάθε ευκαιρία όταν τραυματίστηκε στην Τασκένδη το 1955 και τρέχει για το σπίτι της, αλλάζει το σκηνικό. Φαντάζεται ότι τρέχει στην κατεχόμενη Αθήνα:

«Η ώρα της κυκλοφορίας τελειώνει σε τρία λεπτά και πρέπει να βιαστώ. Φταίει ο Πάνος που αργήσαμε. Του φάνηκε πως σε δύο γράμματα δεν είχε πιάσει καλά η μπογιά. Βουτάει γερά το πινέλο και μου το δίνει. Ξαναγράφω το Ν και το Τ. ΣΤΑΛΙΓΚΡΑΝΤ. Γεμίσαμε τους τοίχους. ΣΤΑΛΙΓΚΡΑΝΤ. Τρέχω μόνη μου μέσα στο σκοτάδι» 8.

Το δίλημμα της ηρωίδας, ο διπλός χαρακτήρας της φαίνεται

και στο όνομά της. Για τον Αχιλλέα και τους πρώην συναγωνιστές λέγεται Ελένη, που είναι το κατοχικό ψευδώνυμό της, για τους προσωπικούς και στενούς φίλους στη Σοβιετική Ένωση, εκεί που προσπαθούσε να βγει από το ρόλο της αρραβωνιαστικιάς, το όνομά της είναι το βαπτιστικό της, Δάφνη. ακόμη και ο Αχιλλέας αισθάνεται τη διαφορά. Όταν τη συναντάει στη Τασκένδη λέει μια στιγμή ο Αχιλλέας.

«Μοιάζει σαν να μην πέρασε χρόνος από πάνω σου, μα το βλέμμα, το ύφος έχει αλλάξει»⁹.

Η Ελένη αλλάζεται συνεχώς ανάμεσα στο παρελθόν και τα τωρινά. Μια τέτοια αλλαγή περιγράφεται στο τέλος του βιβλίου. Η αλλαγή μέσα της γίνεται, όταν καταλαβαίνει ότι έκανε έρωτα – όπως λέει – στο ίδιο δωμάτιο που έμεινε πριν από χρόνια μαζί με τον Ανεμοδαρμένο, δηλαδή το Νίκο Πλουμπίδη. Τώρα αποφασίζει να ξεφύγει. Έκλεισε ο κύκλος. Δε θέλει να ζήσει περισσότερο στο παρελθόν όπως το έκανε πριν. Όχι εδώ στην Αθήνα που το παρελθόν παραμονεύει παντού. Η νοσταλγία για τη Μόσχα τη νικάει. Θέλει να γυρίσει εκεί που δεν την ξέρουν σαν την αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα. Όμως τη μέρα που θα φύγει για τη Μόσχα κηρύσσεται η δικτατορία της χούντας. Πάλι τα γεγονότα αποφασίζουν για τη ζωή της¹⁰.

Στο τέλος του μυθιστορήματος συμμορφώνεται η Ελένη με τη μοίρα της. Δε γίνεται να ξεχάσει το παρελθόν, να φτιάξει καινούργια ζωή, να αρχίσει από το μηδέν. Θέλει δε θέλει, είναι σφραγισμένη για πάντα η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα, ένα κορίτσι που αρχίζοντας τη ζωή της στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης έγινε δέσμιος των γεγονότων και δεν μπορούσε να ξεμπλεχτεί και ελευτερωθεί.

Για την Ελένη η Αντίσταση ήταν η αποφασιστική αφορμή της ζωής της εκεί ζούσε τις μεγάλες στιγμές, τα μεγάλα πάθη που είναι ολοζώντανα εικοσιπέντε χρόνια αργότερα.

«τα παλιά είναι ολοζώντανα, πιο ζωντανά από τα τωρινά»¹¹.

«Δεν λέμε να τα ξεχάσουμε, είναι όλη μας η ζωή»¹².

Αλλά είναι και δίλημμα ταυτότητας:

Γι' αυτό το λόγο η Ελένη θα μείνει η αιώνια αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα και το αποδέχεται στο τέλος. Δεν είναι δυνατό

– για να το πούμε με τα λόγια της ίδιας της Ελένης – να πάρουμε απόφαση πως δεν μπορούμε να υπάρχουμε μόνο με το τότε». Το τότε δεν «πάει πια, πέρασε»¹³. Αντίθετα, το δίλημμα υπάρχει. Αυτή η μεγάλη αλήθεια μπορεί να εκφράζεται και να γίνει βίωμα μόνο στη λογοτεχνία.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Και μάλιστα συμπεριλαμβανομένου του Ριζοσπάστη... Η Αγγελική Κώττη έγραψε (Ριζοσπ. 21.6.1987) για ένα βιβλίο «που ομορφαίνει τα γράμματά μας». Άλλοι καιροί τότε, βλέπουμε.

2. Μεταφράστηκε και στα σουηδικά από τον ελληνιστή Bo-Lennart Eklund, αλλά δεν έχει βγει ακόμα.

3. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκείνος ο ιστορικός μανιχαϊσμός είναι ρεαλιστικό στοιχείο εξ ίσου με την ιστορική ανακρίβεια που βρίσκεται μερικές φορές στο μπέρδεμα χρονολογίας – παρόλο που η αφήγηση στηρίζεται παντού – ή σχεδόν παντού – σε χρονολογικές παραπομπές. Έτσι, όμως, γράφεται η προσωπική ιστορία. Το έργο δεν θέλει να είναι καταγραφή συμβατικής ιστορίας. Μοιάζει με τον ντοκουμενταρισμό, αλλά δεν είναι, τουλάχιστον από λογοτεχνική και μεθοδολογική άποψη. Επομένως δεν είχε δίκιο ο Δ. Κούρτοβικ γράφοντας στον «Στοχαστή» (τεύχ. 57, 198, 75) για «ολίσθημα που μάλιστα γίνεται περισσότερο σοβαρό, επειδή κάνει αυτές τις αξιολογήσεις εκ των υστέρων».

4. Αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα, σ. 23.

5. Στο ίδιο σ. 230.

6. Στο ίδιο σ. 321.

7. Στο ίδιο σ. 25.

8. Στο ίδιο σ. 225.

9. Στο ίδιο σ. 175.

10. Η Αιμ. Καραλη στη κριτική παρουσίαση του βιβλίου στην Επιστημονική σκέψη τ. 37 θεωρεί ότι η ηρωίδα αλλοτριώνεται, ότι είναι αποξενωμένη μέσα στο κίνημα, που φταίει για τα πάντα. Κατά τη γνώμη μου, τα πράγματα δεν παρουσιάζονται έτσι σχηματικά στο βιβλίο, αλλά θα χρειαστεί περισσότερη ανάλυση παρότι είναι δυνατό στη παρούσα ανακοίνωση, για να προσεγγίσουμε κάπως το ζήτημα.

11. Αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα σ. 64.

12. Στο ίδιο σ. 247.

13. Στο ίδιο σ. 303.

ΟΙ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΡΙΕΣ

Η εικόνα της γυναίκας όπως προβάλλεται

από το εαμικό αντιστασιακό κίνημα

Της Τασούλας Βερβενιώτη

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εικόνα της γυναίκας που προβάλλει το εαμικό κίνημα ακούει στο όνομα «συναγωνίστρια». Η συναγωνίστρια αποτελεί προσφώνηση και ταυτόχρονα ένα τίτλο –τιμής θα έλεγα – για όλες τις γυναίκες, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, το μορφωτικό τους επίπεδο, το επάγγελμά τους ή την καταγωγή τους. Στο αν θα αποκληθεί κάποια «συναγωνίστρια» δεν έπαιζε κανένα ρόλο ούτε η συνήθης διάκριση – που γίνεται ακόμα και σήμερα – σε κυρίες (δηλ. παντρεμένες – και δεσποινίδες (δηλ. ανύπαντρες). Ο τίτλος της συναγωνίστριας ήταν ανεξάρτητος και από τη θέση που κατείχε κάποια στο κίνημα. Αποκαλείται έτσι η αντάρτισσα, η οργανώτρια αλλά και η ανοργάνωτη γυναίκα που συνεισφέρει στον έρανο της ΕΑ. Στην Ελεύθερη Ελλάδα η χρήση της προσφώνησης δείχνει ακόμα και το βαθμό ένταξης κάποιου στην Αντίσταση.

Όπως αφηγείται η Ναυσικά Φλέγγα - Παπαδάκη, όταν φτάνει στα Κράβαρα στο πλαίσιο της προσπάθειάς της για τη δημιουργία παιδικών σταθμών και συσσιτίων, πηγαίνει στο σχολείο και απευθύνεται στο δάσκαλο.

«– Δάσκαλε, του λέω, είμαι απ' το Σύλλογο Προστασίας του Παιδιού. Θέλω να δω τα παιδιά. Θέλω να μάθω πώς ζούνε τα παιδιά κι αν έχουν ανάγκες.

– Πεινάνε, δεσποινίς μου, πεινάνε, ήταν η πρώτη του λέξη.

– Δάσκαλε, από το «δεσποινίς» κατάλαβα ότι εδώ οργάνωση καμιά δεν έχετε, την προσφώνηση αυτή ας την αντικαταστήσουμε με την λέξη «συναγωνίστρια». Έτσι να με αποκαλείτε, σας παρακαλώ»¹.

«Συναγωνίστρια» είναι και ο τίτλος της εφημερίδας της επιτροπής γυναικών του ΕΑΜ Δυτικής Μακεδονίας. Η υπογρα-

φή «Μια συναγωνίστρια» συναντάται κάτω από άρθρα που έχουν γράφει γυναίκες. Υπερισχύει της ελληνίδας ακόμα και της Επονίτισσας και είναι συχνότερη σε έντυπα που εκδίδονται στην ύπαιθρο παρά στις πόλεις².

Τα χαρακτηριστικά στην εικόνα της συναγωνίστριας έχουν ποικίλες προελεύσεις και διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες, συχνά αντιφατικές μεταξύ τους. Η κυριότερη αντίφαση πηγάζει από την ίδια τη φύση του εαμικού κινήματος, στους στόχους του οποίου συμπεριλαμβάνεται όχι μόνο η εθνική, αλλά και η κοινωνική απελευθέρωση. Η συναγωνίστρια δεν είναι μόνο μια ελληνίδα που πιστή στις παραδόσεις της φυλής της παλεύει για την ελευθερία της πατρίδας της, αλλά και μια κοινωνική αγωνίστρια, μια κομμουνίστρια, που επιδιώκει την ανατροπή αυτής της κοινωνίας, που εμπεριέχει και την αλλαγή της κοινωνικής της θέσης.

Στη διάρκεια του πολέμου υπήρχε διάχυτη η προσδοκία και η πεποίθηση ότι μετά το τέλος του θα μπουν οι βάσεις για μια σωστότερη και δικαιότερη κοινωνία. Το ΕΑΜ/ΚΚΕ ευαγγελίζεται την εγκαθίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας, της Λαοκρατίας. Μέσα σ' αυτό το καθεστώς οι γυναίκες θα είχαν μια πιο ισότιμη θέση. Η κοινωνική ισότητα της γυναίκας ήταν βασική και αναμφισβήτητη αρχή του κομμουνιστικού κινήματος. Η Οκτωβριανή Επανάσταση φώτιζε το όραμα και η ύπαρξη της Ένωσης Σοβιετικών και Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών ήταν η απτή απόδειξη.

Στην προφορική προπαγάνδα και στην αρθρογραφία του αντιστασιακού τύπου (εαμικού και κομματικού) προβάλλονται τα δικαιώματα που έχει αποκτήσει η γυναίκα στη Σοβιετική Ένωση. Τονίζεται ότι, αν ο σοσιαλισμός λύτρωσε τους λαούς από την κοινωνική σκλαβιά, τις γυναίκες τις λύτρωσε από διπλή σκλαβιά: της κοινωνίας και του άντρα. Η σοβιετική γυναίκα δεν είναι «ένα νεκρό διακοσμητικό στοιχείο, μια κούκλα», ούτε «είναι σκλάβο του σπιτιού και της δουλειάς». Ο σοσιαλισμός «την ανύψωσε σε μια κοινωνική δύναμη ισάξια με τον άντρα [...] έσπασε τις αλυσίδες της, κι από ένα πλάσμα που κατείχε την πιο μειονεκτική θέση στην κοινωνία, δημιούργησε τη σημερινή σοβιετική γυναίκα, άξια σύντροφο του άντρα, περήφανη οικοδό-

μο της καινούργιας σοσιαλιστική ζωής». Το Σοβιετικό Σύνταγμα της δίνει τα ίδια δικαιώματα με τον άντρα σε όλους τους τομείς της πολιτικής και κοινωνική ζωής, χωρίς καμιά εξαίρεση, εκτός από την ιδιαίτερη μέριμνα που παίρνεται γι' αυτήν στο θέμα της μητρότητας. Εκλέγει και εκλέγεται αντιπρόσωπος στα Σοβιέτ, είναι επιστήμονας, καθηγήτρια στα πανεπιστήμια, διευθύντρια εργοστασίου, «εργάτισσα της σοσιαλιστικής κοινωνίας» και προπαντός χαρούμενη μάνα, αφού έχει άδεια εγκυμοσύνης, μαιευτήρια, βρεφικούς και παιδικούς σταθμούς³.

Την Άνοιξη του 1943 κυκλοφορεί η μπροσουρά «Λαοκρατία και Σοσιαλισμός: Προγραμματική διακήρυξη του ΚΚΕ» η οποία περιέχει και το «Πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας». Στο κεφάλαιο που αναφέρεται στη θέση της γυναίκας, η τοποθέτηση κινείται στο ίδιο πλαίσιο. Υποστηρίζεται ότι οι γυναίκες είναι «διπλά σκλάβες» και ότι οι λύσεις στα προβλήματά τους μπορούν να δοθούν μόνο μέσα σε λαοκρατικά πλαίσια. Μόνο τότε η γυναίκα θα αποκτήσει όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά της δικαιώματα, θα πάψει «νάσαι σκλάβα του αντρός και του σπιτιού», θα γίνει «ισότιμο μέλος της κοινωνίας για να αναπτύξει όλα τα πνευματικά και ψυχικά της χαρίσματα»⁴.

Όχι μόνο στο «Πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας» που αποτελεί ένα κομματικό κείμενο, αλλά και στον εαμικό τύπο από την Πελοπόννησο ως τη Μακεδονία, γράφονται άρθρα, που αναλύουν τό τί έχουν να κερδίσουν οι γυναίκες από τη Λαοκρατία. Το θέμα της ισότητας ανδρών και γυναικών καθώς και η δημιουργία βρεφικών και παιδικών σταθμών, θίγεται σχεδόν σε όλες τις επίσημες ομιλίες και εκδηλώσεις. Επίσης οι καθοδηγήτριες που γυρνούν τα χώριά και τις συνοικίες οργανώνουν συγκεντρώσεις γυναικών, που τους εξηγούν τη θέση τους στη μελλοντική κοινωνία.

Προβάλλεται η εικόνα μιας γυναίκας που δε ζει «στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής». Έχει ίδια δικαιώματα με τους άντρες και αντίστοιχες υποχρεώσεις. Είναι οικονομικά αυτοδύναμη και μπορεί να ρυθμίζει την προσωπική της ζωή και το μέλλον των παιδιών της. Μέσα στην οικογένεια στέκει αξια συντρόφισσα του άντρα στις χαρές και τις πίκρες της ζωής.

Δεν παντρεύεται με συνοικέσιο. Ο γάμος της βασίζεται στην αιώνια φυσική έλξη των φύλων, στην αμοιβαία αγάπη και τον αλληλοσεβασμό. Αν και πουθενά δεν αναφέρεται ρητά ότι θα καταργηθεί ο θεσμός της προίκας, λέγεται ότι θα σταματήσει η αγοραπωλησία του γάμου. Στη Λαοκρατία, το κορίτσι θα πάψει να λογαριάζεται ως χρέος που πρέπει να εξοφληθεί από τον πατέρα ή τον αδελφό. Η μητρότητα δε θα θεωρείται ιδιωτική υπόθεση αλλά κοινωνική λειτουργία και θα βρίσκεται στο κέντρο του κρατικού ενδιαφέροντος. Το κάθε παιδί – νόμιμο ή μη – θα αντιμετωπίζεται με την ίδια στοργή. Δε θα υπάρχει πόρνεια, ούτε οίκοι ανοχής⁵.

Η αναγκαία και ικανή προϋπόθεση όμως για να γίνει πραγματικότητα το «όραμα της νέας ζωής» είναι η συμμετοχή των γυναικών στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Αυτός, αποτελεί τον προθάλαμο. Με τις υπηρεσίες που θα προσφέρουν σ' αυτόν θα αποδείξουν ότι είναι «απόλυτα ώριμες» για να πάρουν τη θέση τους στη καινούργια λαοκρατική κοινωνία⁶.

Η συμμετοχή όμως στον αγώνα απαιτούσε την είσοδό τους στο δημόσιο χώρο από τον οποίο ήταν αποκλεισμένες. Για να καλυφθεί η αντίφαση ανάμεσα στον κοινωνικό φυλετικό ρόλο και την κοινωνική αναγκαιότητα της συμμετοχής τους στον αγώνα, επιστρατεύεται η επανάσταση του 1821. Όπως τότε οι γυναίκες πολέμησαν δίπλα στην κλεφτουριά, ακόμα και με το όπλο... Όπως τότε η Λένη Μπότσαρη, η Ξακουστή Σουλιώτισσα Χαίδω, η Φώτω Τζαβέλα, η Μαντώ Μαυρογένους, η Μπουμπουλίνα, οι Σουλιώτισσες, οι Μανιάτισσες, οι Μεσολογγίτισσες... έτσι και τώρα οι ελληνίδες γυναίκες βγαίνουν στους δρόμους – χωρίς να θεωρηθούν του δρόμου – και παίρνουν μέρος στις διαδηλώσεις γιατί ως ελληνίδες «δεν μπορούν να είναι σκλάβες και μάνες σκλάβων», αντιμετωπίζουν θαρραλέα τους κατακτητές και προβαίνουν σε ηρωικές πράξεις «ως πραγματικές» ελληνίδες, ντύνονται αντάρτισσες γιατί είναι ελληνίδες, ακόμα και όταν πεθαίνουν, πεθαίνουν ως ελληνίδες⁷.

Ο συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα στα πρότυπα, της ελληνίδας και της χειραφετημένης γυναίκας, είναι ότι και στις δύο περιπτώσεις ο αγώνας διεξάγεται από κοινού με τους άντρες. Στην

πρώτη για την εθνική ανεξαρτησία και στη δεύτερη για την ανατροπή της υπάρχουσας κοινωνίας. Όσον αφορά τον εθνικό αγώνα η κοινή πάλη, μπορεί να θεωρηθεί ως φυσικό επακόλουθο. Και στο κομμουνιστικό κίνημα όμως, από παράδοση και καταστατικά, δεν προβλέπονταν ειδικές οργανώσεις για τις γυναίκες, με το σκεπτικό ότι ο στόχος ήταν κοινός. Η πραγματική απελευθέρωση της γυναίκας συνδεόταν με την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής και θα πραγματοποιόταν μόνο μέσα σε μια αταξική, κομμουνιστική κοινωνία.

Οι εαμικές πολιτικές οργανώσεις ΕΑΜ, Εργατικό ΕΑΜ, ΕΑ, ΕΑΜ Νέων, (ΕΠΟΝ), ακολουθούν την οργανωτική δομή του κομμουνιστικού κινήματος και είναι μικτές. Εξαιρεση αποτελεί η Λεύτερη Νέα που λειτούργησε όμως για μικρό χρονικό διάστημα, στην αρχή της κατοχής, και μόνο στην περιοχή της πρωτεύουσας. Ακόμα και στον ΕΛΑΣ, δεν υπάρχει τυπικά περιορισμός για τη συμμετοχή των γυναικών. Αρχικά οι αντάρτισσες δρουν στις ίδιες μονάδες με τους αντάρτες, αλλά και οι Υποδειγματικές Διμοιρίες Ανταρτισσών, που δημιουργήθηκαν στις περισσότερες Μεραρχίες το καλοκαίρι του 1944, ανήκουν οργανωτικά στον ΕΛΑΣ.

Οι συναγωνιστριες λοιπόν βρίσκονται στο πλευρό των αντρών. Και παρόλο το θετικό γεγονός ότι ο χαρακτηρισμός συναγωνίστρια τυπικά μοιάζει αποδυσμενμένος από τη συμβατική σχέση με τον άντρα, στην ουσία το συν αναφέρεται σε αυτόν. Αυτός είναι ο αγωνιστής και ο αγώνας ο δικός της γίνεται στο πλάι του. Ο Βασίλης Ρώτας μιλώντας με θαυμασμό για τον αγώνα των γυναικών καταλήγει: «οι γυναίκες εδώ [εννοεί στην Ελλάδα] στάθηκαν πάντα στο πλευρό των αντρώνε τους στους αγώνες» και επισημαίνει ότι «Πολλές σουφραζέτες θα μπορούσαν να πάρουν μαθήματα από τις караγκούνες για την τραγική γυναικεία δράση»⁸.

Στο Δωδεκάλογο της Νεολαίας της Ελλάδας, της ΕΠΟΝ, στο άρθρο 8, το μόνο που αναφέρεται στις νέες κοπέλλες, γράφεται «Θέλουμε εμείς οι νέες λυτρωμένες από τον απατηλό και παραστρατημένο φεμινισμό να σπάσουμε τις αλυσίδες της πολύμορφης σκλαβιάς μας και ν' αγωνιστούμε ολόψυχα, πλάι και

μαζί με τους νέους, για να κατακτήσουμε την οικονομική, την κοινωνική και πολιτική μας ισότητα. Μόνο έτσι θα λάμψει ο αληθινός εαυτός μας και θα υψωθούμε στον γνήσιο γυναικείο ανθρωπισμό»⁹.

Η έννοια του γυναικείου ανθρωπισμού είχε αναλυθεί για πρώτη φορά από το Δημήτρη Γληνό, το 1921, στα εγκαίνια της Ανωτέρας Γυναικείας Σχολής. Ο Γληνός είχε αντιταχθεί στο πρότυπο της Ναυσικάς και της Πηνελόπης «με παραλλαγή προς τα κάτω τη γυναίκα σκλάβα και προς τα πάνω την «*dame elegante* ή τη Φρύνη, που στην καλύτερη εμφάνισή της λέγεται Ασπασία». Είχε μιλήσει για ένα νέο τύπο γυναίκας μορφωμένης και εργαζόμενης που δε θα προσπαθούσε όμως «ν' αλλάξει τη φύση της», ούτε «να καταργήσει τον προορισμό της», ούτε να έχει τις ίδιες ενασχολήσεις με τον άντρα και πολύ περισσότερο να του μοιάσει εξωτερικά στα φερσίματα, τους τρόπους, τις συνήθειες¹⁰.

Η εικόνα της συναγωνίστριας δανείζεται χαρακτηριστικά και από την εξανθρωπισμένη γυναίκα. Ο γυναικείος ανθρωπισμός όμως του εαμικού κινήματος παίρνει την προσωινυμία «γνήσιος» και αντιδιαστέλλεται από τον «απατηλό», «κάλπικο και παραστρατημένο φεμινισμό» του μεσοπολέμου που διεξάγει χωριστούς αγώνες από τους άντρες. Αντίθετα συνδέεται με τη «συνολική αποκατάσταση» δηλ. την κοινωνική αλλαγή¹¹. Η Χρύσα Χατζηβασιλείου θα δώσει επιγραμματικά το στίγμα: «Ο εθνικοαπελευθερωτικός πόλεμος ωρίμασε και διαμόρφωσε» τον καινούργιο, το σύγχρονο τύπο της ελληνίδας που είναι «απαλλαγμένος απο το σουφραζετισμό, μα και από τα πατροπαράδοτα ήθη του μεσαιωνικού γυναικωνίτη»¹².

Τα πρότυπα όμως διαφέρουν από τους φυλετικούς ρόλους. Οι φυλετικοί ρόλοι και τα κύρια χαρακτηριστικά τους βασίζονται σε βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις για τη φύση του άντρα και της γυναίκας, τις δραστηριότητες και τη συμπεριφορά τους και αλλάζουν εξαιρετικά αργά, σε αντίθεση με τα πρότυπα που υπόκεινται σε αιφνίδιες και προσωρινές αλλαγές, που εξαρτώνται από την συγκυρία. Σε όλους τους πολέμους το παραδοσιακό σλόγκαν «η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι» ανατράπηκε

με το «η θέση της γυναίκας είναι στον πόλεμο». Και παρόλο που αυτό αποτελούσε μια πρόκληση, πρόβαλε την πολύ πραγματική ανάγκη για τη συμμετοχή των γυναικών στη νέα κοινωνική πραγματικότητα. Στη διάρκεια όλων των πολέμων οι γυναίκες αναλαμβάνουν δραστηριότητες, που δε θα τολμούσαν να τις διανοηθούν στην προπολεμική περίοδο¹³.

Στην εικόνα της συναγωνίστριας διακρίνονται καθαρά τα χαρακτηριστικά των παραδοσιακών φυλετικών ρόλων. Γι' αυτό, παρόλο που οι εαμικές οργανώσεις είναι μικτές, γίνεται λόγος για «γυναικείες οργανώσεις». Γι' αυτό στα συνέδρια του ΕΑΜ, της ΕΠΟΝ και της ΕΑ παίρνονται αποφάσεις για το «κοριτσίστικο» ή το «γυναικείο κίνημα». Γι' αυτό οργανώνονται όχι μόνο συσκέψεις, αλλά και συνέδρια γυναικών. Ο στόχος όμως όλων αυτών ήταν να συντονίσουν τη δράση που αφορούσε τα «γυναικεία» καθήκοντα – σύμφωνα με το φυλετικό καταμερισμό εργασίας που επικρατούσε στην κοινωνία και αναπαραγόταν από το κίνημα.

Η συναγωνίστρια λοιπόν δεν παύει να είναι μάνα, κόρη, σύζυγος. Ως μάνα μικρών παιδιών θα κληθεί «για να σώσει τα παιδιά της» να πάρει μέρος στις κινητοποιήσεις για τα συσσίτια και γενικότερα για την επιβίωση. Ως μάνα του αγωνιστή θα αποτελέσει ένα πρότυπο που θα κινηθεί στα όρια του μύθου. Στα τραγούδια, στα ποιήματα και στα διηγήματα που γράφονται γι' αυτήν περιγράφεται «στητή, λιγνή» και ατρόμητη να υποστηρίζει χωρίς ενδοιασμούς τον αγώνα των παιδιών της, να δίνει την ευχή της στον αντάρτη γιο, να φροντίζει, να αγαπά και να περιποιείται όλους τους αγωνιστές. Κι αν ο γιος σκοτωθεί, αυτή δεν κλαίει. Ζητά εκδίκηση, γιατί είναι και ελληνίδα. Σε αρκετές περιπτώσεις είναι πρωταγωνίστρια ηρωικών πράξεων. Το αντιστασιακό κίνημα την περιβάλλει με σεβασμό και την αποκαλεί «Μητέρα του Αγώνα», «Μάννα του Λαού», ή «Μάννα του Έθνους». Υποστηρίζεται ότι ο απώτερος σκοπός είναι να γίνει η «Μάννα του αγωνιζόμενου Έθνους»¹⁴. Ακόμη και για την Αντάρτισσα Θύελλα, στο πρωτοσέλιδο άρθρο που της αφιερώνει ο «Απελευθερωτής» γράφει ότι την αποκαλούσαν: Μάννα του Αντάρτη¹⁵.

Τα χαρακτηριστικά της μάννας βρίσκονται πιο κοντά στον παραδοσικά ρόλο. Αντίθετα της κόρης, της νέας κοπέλλας, ταιριάζουν περισσότερο με το πρότυπο της καινούργιας γυναίκας. Αυτή χαρακτηρίζεται άφοβη, δυνατή και γενναία. Στις διαδηλώσεις η στάση της θεωρείται «απαράμιλλη». Περιγράφεται ως «ένα κορίτσι σβέλτο, μεστωμένο, ξυπνό», που στα γυμνά του μπράτσα κρατάει μια ελληνική σημαία «σκορπίζοντας γύρω της ρίγη ενθουσιασμού». Ανοίγει δρόμο και βαδίζει μπροστά, ενώ την απειλούν με τανκς, οπλοπολυβόλα, ιππικό και τη χτυπούν με γκλομπς, σφαίρες και χειροβομβίδες. Επιτίθεται και κυριεύει μια αντλία. Αρπάζει, τινάζει, φτύνει και μπατσίζει αστυνομικούς. Επεμβαίνει, αποπλίζει ή αρχίζει στις γροθιές ένα χαφιέ. Πεσμένη χάμω και χτυπημένη φωνάζει συνθήματα. Σκαρφαλώνει και βγάζει λόγους. Δίνει τις πρώτες βοήθειες στους πληγωμένους. Προστατεύει τους ανάπηρους. Εμπνέει θάρρος, μαχητικότητα κι αυταπάρνηση. Υπερασπίζεται τη σημαία με τίμημα τη ζωή της. Μπορεί να πέθανε «Μα δε νικήθηκε. Κρατούσε τη σημαία στο στήθος, την έσφιγγε με δύναμη και την έβαψε με το αίμα της. Αυτή ήταν μια Ελληνίδα!»...16.

Το εαμικό κίνημα δε θα δυσκολευτεί να συγχωνεύσει το αγωνιστικό πρότυπο της ελληνίδας με της σοβιετικής γυναίκας. Και αυτή μάχεται για τη συντριβή του φασισμού «Πλάι πλάι στον άντρα, στις μεταφορές, στις συγκοινωνίες, στη βιομηχανία, στην αγροτική οικονομία». Όλες οι Σοβιετικές γυναίκες «με αρχηγό τους τον υπέροχο Στάλιν και πλάι στους άντρες τους, καταγάγουν θριάμβους». «Είκοσι τρεις γυναίκες ετιμήθησαν με τον τίτλο του ήρωα της Σοβιετικής Ένωσης... Τρεις απ' αυτές πήραν τον τίτλο του ήρωα, γιατί πέρασαν πρώτες το Δνείπερο και πολέμησαν πλάι στους Σοβιετικούς άντρες με υπέροχη ανδρεία». Η μάνα της 17χρονης ηρωίδας Ζώγιας μιλώντας από το Ραδιοσταθμό της Μόσχας περιγράφει τα κατορθώματα της κόρης της, τα βασανιστήρια και τον τραγικό της θάνατο. Ο λόγος της κλείνει με την επίκληση «Ελληνίδες! Δείξτε και σεις πως ξέρετε να εκδικείστε τ' αδικοσκοτωμένα παιδιά σας και την κατατρεγμένη πατρίδα σας αψηφώντας κάθε κίνδυνο. Άφοβα ξεσηκωθείτε όλες κι οργανωθείτε στις γραμμές του ΕΑΜ. Ανοίξτε τα σπίτια σας και δώστε άσυλο

στους πατριώτες που πεινάνε στα βουνά και στις πόλεις για τη λευτεριά, τη τιμή την οικογένεια και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Φωνάξτε τον άντρα σας, τον αδελφό σας, τον αρραβωνιαστικό σας, φιλείστε τον, δώστε του την ευχή σας και πέστε του να πάει με το καλό αντάρτης και να γυρίσει μόνο νικητής όταν ελευθερωθεί ο τόπος». Ο αντιστασιακός Τύπος είναι γεμάτος με τέτοιου είδους άρθρα¹⁷.

Εκτός από τα αγωνιστικά χαρακτηριστικά το εαμικό κίνημα θα αντλήσει από το πρότυπο της σοβιετικής γυναίκας όσα χαρακτηριστικά ταιριάζουν περισσότερο στις ανάγκες τους και θα τα προβάλλει. Όταν δίνεται η μάχη της σοδειάς δημοσιεύεται ένα διήγημα της «διάσημης» συγγραφέας Βάντας Βασίλιεφσκα που αναφέρεται στη δράση των γυναικών της ΣΕ στην αστίστοιχη περίπτωση¹⁸.

Για το ακανθώδες θέμα της οικογένειας και τη θέση των γυναικών σε αυτήν προβάλλεται το γεγονός ότι και στην ΕΣΣΔ με διάταγμα του Ανωτάτου Σοβιέτ καθιερώθηκε για τις πολύτεχνες ειδικό τιμητικό μετάλλιο συνοδευόμενο με κρατικό επίδομα και τους απονέμεται ο τίτλος της «μητέρας ηρωίδας». Και «Οι αξίες της ηθικής, του καθήκοντος και της αγάπης, η στέρηση της οικογένειας απόκτησαν υψηλή σημασία. Η ηθική και η τιμή της γυναίκας έγιναν νόμοι στη Σ.Ε. Η «ηθική» όμως και η «τιμή» της γυναίκας στην ελληνική κοινωνία ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τον έλεγχο της σεξουαλικής της συμπεριφοράς από τον πατέρα ή τον αδελφό και γενικότερα από την τοπική κοινωνία.

Το ΕΑΜ/ΚΚΕ όχι μόνο θα υποστηρίξει θεωρητικά την οικογένεια που δοκιμάζεται λόγω του πολέμου, αλλά θα αναλάβει και ορισμένες από τις λειτουργίες της. Θα γίνει το ίδιο «οικογένεια» και ως θεματοφύλακας της τιμής των γυναικών θα τιμωρήσει όσες «παραστράτησαν» και θα υποχρεώσει όσους συζούσαν παράνομα ή είχαν αποπλανήσει κορίτσια να «κάνουν θρησκευτικό γάμο, ενισχύοντας έτσι το θεσμό». Θα στιγματίσει οποιαδήποτε ερωτική σχέση εκτός γάμου. Το 2ο Γραφείο της ΙΧ Μεραρχίας με έγγραφό του «Προς τους αντάρτες και τους γονείς» θα ξεκαθαρίσει ότι οι ερωτικές σχέσεις για όποιο λόγο

και αν γίνονται «προσωρινά, γελοία ή και μόνιμα για αποκατάσταση» βλάπτουν τον αγώνα, γιατί έτσι επιβεβαιώνονται οι κατηγορίες της «μαύρης αντίδρασης» ότι θα φτιάξουν «μια κοινωνία εκφυλισμένη». Επειδή οι αντάρτες πολεμούν για την τιμή και πάνω απ' όλα είναι ο αγώνας, όσοι αντάρτες δημιουργούν σχέσεις θα περνούν στρατοδικείο και το Στρατοδικείο δε θα παίρνει πια «καμιά φροντίδα» για τα κορίτσια¹⁹.

Εκτός από τους περιορισμούς σε ζητήματα «ηθικής», θα τεθούν κανόνες και περιορισμοί στο θέμα της εμφάνισης και της συμπεριφοράς. Αυτοί αναφέρονται ως επί το πλείστον στις νέες κοπέλλες, τις επονίτισσες, που με τόσο ζωηρά χρώματα περιγράφηκε η αγωνιστική τους διάθεση και η αυτοθυσία τους. Προτείνεται να περιοριστεί «η συνηθισμένη φιλοκαλλία» και καταδικάζεται κάθε «εκζήτηση» και «υπερβολή» στην εμφάνισή τους. Κατηγορούνται επίσης όσες βάφονται «κάνοντας το πρόσωπό τους σωστή χαλκομανία»²⁰. Σε απόφαση Περιφερειακής Συνδιάσκεψης τονίζεται ότι «η συμπεριφορά προς τους γονείς και όλο το λαό πρέπει να είναι υποδειγματική. Στην κάθε στιγμή και εκδήλωση η Επονίτισσα πρέπει να σταθή η πιστή και αφοσιωμένη συναγωνίστρια και να παίξει το ρόλο της όπως τον ζητά η σημερινή αναδημιουργία της καινούργιας Ελλάδας»²¹.

Στην εικόνα της συναγωνίστριας έπρεπε να υπάρχει χώρος για τους παροδοσιακούς ρόλους, αλλά και τα καινούργια πρότυπα που έμπαιναν εξαιτίας των αναγκών του πολέμου και των στόχων που έθετε το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και η ιδεολογία της κοινωνικής απελευθέρωσης. Το πρότυπο της παροδοσιακής γυναίκας που ζει στη σκιά των ανδρών ως μάνα, κόρη ή σύζυγος και της νέας γυναίκας που έχει δικαιώματα και λόγο και μπορεί να δρα και να κινείται στο δημόσιο χώρο.

Ο ορισμός της αντιφατικής αυτής εικόνας δίνεται επιγραμματικά στην εφημερίδα «Μάνα Θυμάτων». «Η γυναίκα της υπαίθρου σήμερα είναι μητέρα κι αντάρτισσα, αδελφή και νοσοκόμα, νοικοκυρά και οργανώτρια. Είναι γυναίκα σύντροφος του άντρα είναι ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΡΙΑ»²². Χαρακτηριστική είναι επίσης η απεικόνιση των γυναικών από το κίνημα – δεν εννοώ τις φωτογραφίες.

Στο φυλλάδιο «Λεύκωμα από το πρόγραμμα της λαϊκής δημοκρατίας του πολιτικού συνασπισμού των κομμάτων του ΕΑΜ»²³, όπου με σκίτσα περιγράφεται το καθεστώς αυτό, οι γυναίκες απουσιάζουν εντελώς από την πρώτη εικόνα όπου δίνεται ο ορισμός της Λαϊκής Δημοκρατίας. Στη σελίδα που αναφέρεται στην αυτοδιοίκηση εικονίζεται μια γυναίκα με τοπική φορεσιά, που κρατά ένα ψηφοδέλτιο. Οι τρεις γυναίκες που εικονίζονται στο Λαϊκό Δικαστήριο φορούν μαντήλι. Στο θέμα Αγροτική οικονομία, η γυναίκα βαδίζει στο χωράφι, χαρούμενη δίπλα στον άντρα κουβαλώντας ένα σακί. Στην επόμενη σελίδα που αναφέρεται στους υπάλληλους και τους εργάτες είναι καθισμένη, με το μωρό στην αγκαλιά και μοιάζει να περιμένει τον άντρα που εικονίζεται να μπαίνει με τα ψώνια, προφανώς εκπληρώνοντας το ρόλο του «κουβαλητή» της οικογένειας. Υπάρχει και μια σελίδα αφιερωμένη ειδικά στη γυναίκα. Μάλλον πρόκειται για μια εργάτρια που φορώντας μαντήλι δεμένο πίσω, βρίσκεται μπροστά σε ένα ταμείο από όπου εισπράττει το μισθό της. Η φιγούρα της δεσπόζει στη σελίδα που αναφέρεται στο Ελληνόπουλο. Εικονίζεται στο βάθος ένας παιδικός Σταθμός και στον κήπο του τα παιδιά του, τρέχουν, κάνουν κούνια ή παίζουν στην πισίνα. Μια νέα κοπέλλα που φοράει μαντήλι, σίγουρα η παιδαγωγός, βρίσκεται σε πρώτο πλάνο. Τρεις γυναίκες, δύο νοσοκόμες και μία μάνα με δύο παιδιά υπάρχουν στη σελίδα την αφιερωμένη στη Λαϊκή Πρόνοια. Μαντήλι δε φορά μόνο η μάνα αλλά και το μικρό κορίτσι της. Δεν υπάρχει καμιά γυναίκα στις σελίδες που αναφέρονται στην Αναδημιουργία και στη Νέα Γενιά. Στην Εκπαίδευση και τον Πολιτισμό μια μάνα με ένα μωρό στην αγκαλιά αποτελεί μέρος ενός αγάλματος. Πίσω της εικονίζεται ένας άντρας γυμνόστηθος. Σε δύο εικόνες, για την Οικονομική ανασυγκρότηση και την Εξωτερική πολιτική εικονίζεται η Ελλάδα, στην πρώτη με την περικεφαλαία της Αθηνάς και στη δεύτερη με απλωμένα τα χέρια δείχνει την αγγλική σημαία που βρίσκεται πάνω στη Μεσόγειο και τη σοβιετική με το σφυροδρέπανο. Πάνω της πετά ένα περιστέρι που κρατά ένα κλαδί ελιάς.

Στις εικόνες αυτές οι γυναίκες δεν ξεφεύγουν καθόλου από

τους παραδοσιακούς φυλετικούς ρόλους. Είναι μάνες και σύζυγοι, νοσοκόμες και νηπιαγωγοί. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στο δημόσιο χώρο όλες φορούν μαντήλι. Μαντήλι φορά επίσης και η γυναίκα που εικονίζεται μπρος στο εκτελεστικό απόσπασμα στο πανώ που κρατούν γυναίκες από το ΕΑΜ Γυναικών της Νέας Ιωνίας, όπου αναγράφεται το σύνθημα: «ΤΗΝ ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΤΗΣ Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΧΤΑ ΜΕ ΤΟ ΑΙΜΑ ΤΗΣ»²⁴.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εικόνα της γυναίκας απέχει πολύ όχι μόνο από όσα διακηρύσσονται στη θεωρία, αλλά και από την πραγματικότητα. Καμιά από τις νεαρές αγωνίστριες δε φορά μαντήλι στην καθημερινή της ζωή. Οι τοπικές φορεσιές είχαν εγκαταλειφθεί από την εποχή του μεσοπολέμου για την πλειοψηφία των γυναικών του χωριού και μόνο οι ηλικιωμένες γυναίκες τις φορούσαν, με εξαίρεση ίσως τις караγκούνες. Είναι αλήθεια ότι στις γυναικείες κινητοποιήσεις φορούν μαύρα ρούχα, μαντήλια ή τις τοπικές τους φορεσιές. Αυτό όμως είναι απόφαση της οργάνωσης.

Στην εικόνα που θα έβγαине προς τα έξω έπρεπε να αποσιωπηθούν πολλές πλευρές της πραγματικότητας, ώστε να είναι γενικά αποδεκτή. Έτσι επικράτησαν οι πιο συντηρητικές απόψεις. Αρκετές γυναίκες, κυρίως κομματικά μέλη που ανέβηκαν στο Βουνό από την Αθήνα, κάπνιζαν. Αυτό όμως έπρεπε να μη γίνεται φανερά. Το ίδιο συνέβη και για πολλά άλλα πράγματα, περισσότερο σημαντικά.

Στην καθημερινή πρακτική όμως δεν ήταν δυνατόν να απλειφθεί η σύγκρουση ανάμεσα στο παλιό και το καινούργιο, στην πατριαρχική οικογένεια και στις νέες του αντιλήψεις που συνέδεαν την εθνική με την κοινωνική αλλά και την προσωπική απελευθέρωση. Οι δυνατότητες που έδινε ο αγώνας να βρεθούν οι νέοι κοντά και οι ιδέες περί ελευθερίας και ισότητας που διακηρύσσονταν, συγκρούονταν στην πράξη με τις παλιότερες αντιλήψεις περί τιμής και ηθικής – που απαγόρευαν κάθε επαφή των νέων – και οι οποίες δεν έπρεπε να θιγούν «για το καλό του αγώνα».

Το θέμα της «αστικής» και της «επαναστατικής ηθικής» δημιουργούσε ζωηρές συζητήσεις στους κύκλους της. Δεν

είναι τυχαίο ότι ένα από τα πιο πολυδιαβασμένα και πολυσυζητημένα βιβλία ήταν το «Το Πρώτο Κορίτσι» του Μπογκντάνωφ που διαπραγματευόταν το θέμα των ερωτικών σχέσεων ανάμεσα στους νέους κομμουνιστές. Η κοινωνική συζήτηση και αναζήτηση που είχε αρχίσει από το Μεσοπόλεμο για μια διαφορετική ποιότητα στις ανθρώπινες σχέσεις και ειδικότερα ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες συνεχιζόταν με μεγαλύτερη ένταση.

Η επιθυμία των γυναικών που παίρνουν μέρος στο αντιστασιακό κίνημα είναι να αλλάξουν τη ζωή τους, να ξεφύγουν από το παλιό και τους περιορισμούς που υπήρχαν. Αυτό δεν αφορά μόνο τις γυναίκες των πόλεων, αλλά και του χωριού. ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι το ποσοστό των οργανωμένων γυναικών στο ΚΚΕ στις πόλεις και στην ύπαιθρο είναι περίπου το ίδιο. Και αν η συντριπτική πλειοψηφία των μελών της Ε.Α. αποτελείται από γυναίκες, ενώ στον ΕΛΑΣ είναι ελάχιστες, έχει να κάνει όχι μόνο με τις αντιλήψεις που επικρατούσαν στην κοινωνία, αλλά και με τη γραμμή της οργάνωσης.

Οι περισσότερες αντάρτισσες προέρχονται από «καθυστερημένα» χωριά και παρόλα αυτά με μεγάλη ευκολία φορούν παντελόνι, σε μια εποχή που αυτό δεν συνηθίζεται ούτε στην Αθήνα. Ωστόσο στη II Μεραρχία (Αττικοβοιωτίας) που βρίσκεται πιο κοντά στον «πολιτισμό», αντί για το δίκωχο του ΕΛΑΣ, φορούν μαντήλι.

Είναι θετικό το γεγονός ότι δεν προβάλλεται η εικόνα μιας γυναίκας θύμα του πολέμου, αλλά μιας δυναμικής και αποφασιστικής γυναίκας. Τονίζονται όμως εκείνες οι τολμηρές ενέργειες που βοηθούν τις ανάγκες του κινήματος. Δημοσιοποιούνται δε μόνο όταν δεν έρχονται σε ρήξη με τις κυρίαρχες αντιλήψεις. Θα έλεγα ότι αυτή η παράδοση κρατάει ως τις μέρες μας. π.χ. γνωρίζουμε αρκετά για τον Πρότυπο Παιδικό Σταθμό στο Καρπενήσι, τίποτα όμως δεν ξέρω να έχει γραφτεί για την εμπειρία της κολληχτίβας, ενός κοινόβιου που λειτούργησε στον ίδιο τόπο²⁵.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. «Γυναίκες στην Αντίσταση», Έκδοση της κίνησης «Η γυναίκα στην Αντίσταση», 2η έκδ., Αθήνα 1982, σ. 124.

2. Βλ. ενδεικτικά: «Γύρω από την εργαζόμενη γυναίκα», «Εθνική Αλληλεγγύη», ΕΑ Σερρών, φ. 6, Αύγουστος 1944. «Η Γυναίκα ψηφίζει», Συναγωνίστρια», Επιτροπή Γυναικών ΕΑΜ Δ. Μακεδονίας, φ. 1, 23.2.44. «Η Φωνή της Γυναίκας» (ποίημα) ό.π. φ. 2, 30.3.44. «Μια επίσκεψη στους ηρωικούς τραυματίες μας» ό.π. «Η θέση της γυναίκας στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα», «Ρούμελη» ΕΑΜ Στερεάς, φ. 1, 5.8.43.

3. Βλ. τα άρθρα: «Μας γράφει μια μάνα που κατάλαβε», «Γυναικεία Δράση», ΕΑΜ Αθήνα, φ. 9, 15.8.42. «Η αληθινή Δημοκρατία στην ΕΣΣΔ», «Σοβιετικά Νέα», ΚΟΑ ΚΚΕ, φ. 12, 16.4.43. «Μητέρα», ό.π. φ. 27, 10.3.44. «Η Μέρα της Γυναίκας», ό.π. «Γυναίκα, παιδί, οικογένεια», ό.π., φ. 30, 5.6.44. «Ζητήματα της Γυναίκας: καινούργια γυναίκα» «Λαϊκή Φωνή», ΚΚΕ Λάρισα, φ. 5, 8.3.44 / «Η στήλη της Γυναίκας. Η γυναίκα στη Σοβιετική Ένωση» «Κόκκινος Φάρος», ΠΕ ΚΚΕ Βελεστίνου, φ. 3, 26.11.43 / «Η Διεθνής Ημέρα της Γυναίκας» «Οδηγητής», ΚΟ Αχαΐας, φ. 14, 8.3.44. Παππά Έλλη, Σελίδες από τον τύπο της Αντίστασης, εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1985, σ. 41-42.

4. «Λαοκρατία και Σοσιαλισμός», ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα 1940-45, σ. 113-145. Η μπροσούρα έχει ημερομηνία Γενάρης-Απρίλης 1943. Στην ΚΟ-ΠΕΜ και «Ριζοσπάστη» όμως διαφημίζεται Αύγουστο, Σεπτέμβρη. Ο Ζεύγος στην εισήγησή του στη 10η Ολομέλεια (Γενάρης 1944) αναφέρει ότι είχε κυκλοφορήσει σε 80.000 αντίτυπα.

5. Υπάρχουν πολλά άρθρα στις εφημερίδες με αυτό το θέμα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως πηγές. Στη Γυναικεία Δράση, ΕΑΜ Αθήνα, δημοσιεύεται μια σειρά άρθρων: «Το Σημερινό μας καθήκον» φ. 17, 1.5.43. «Φασισμός - Λαοκρατία» φ. 19, 5.7.43, «Η Γυναίκα στη Λ. Δημοκρατία Β'. Γιατί θ' αγωνιστεί για τη Λαοκρατία» φ. 20, 25.7.43. Και σε άλλες εφημερίδες δημοσιεύονται παρόμοια άρθρα: «Η Λαϊκή Δημοκρατία για τη Γυναίκα», «Ο Δρόμος της Πάλης», ΚΟ Ν. Τριφυλίας, φ. 1, 15.1.44, «Η Διεθνής Ημέρα της Γυναίκας», Οδηγητής, ΚΟ Αχαΐας, φ. 14, 8.3.44., «Η νέα Ελληνίδα και η ΕΠΟΝ», Νεανική Φλόγα, ΕΠΟΝ Θεσσαλία, φ. 1, 31.8.43, 1, «Η Γυναίκα και το ΕΑΜ», Συναγωνίστρια, Επιτροπή Γυναικών ΕΑΜ Δ. Μακεδονίας, φ. 1, 23.2.44, «...και της Συντρόφισσας η Γωνιά. Η Γυναίκα στον Αγώνα», Ο Λαϊκός Φρουρός, 14η Ομάδα Αχτίδων της ΚΟΑ, φ. 3, 20.11.43, «Για τη λευτεριά και

την πρόοδο» Νέα Γενιά, Κ.Σ. ΕΠΟΝ, φ. 18, 7.12.43, «Η Γυναίκα το 21 και Σήμερα», Λυτρωτής, ΕΑΜ θήβας, φ. 25.3.44, «Το γυναικείο κίνημα. Ανάγκη να μαζικοποιηθεί και να προσεχτεί ιδιαίτερα», Φωνή της Μεσσηνίας, ΚΟ Μεσσηνίας του ΚΚΕ, φ. 2, 16.7.44, «Ο Αγώνας της Γυναίκας», Μαχητής, ΕΑΜ Ηλείας, φ. 15, 13.9.44.

6. Βλ. αναλυτικότερα Βερβενιώτη Τασούλα, *Η Γυναίκα της Αντίστασης*, εκδόσεις Οδυσσεάς 1944, σ. 138-143.

7. ό.π. σ. 118-119.

8. Γκόντζος Χρήστος, Αναστασάκος Κώστας, *Οι εκπαιδευτικοί στην Εθνική Αντίσταση*, εκδόσεις Δίπτυχο, Αθήνα 1985, σ. 401.

9. «Νέα Γενιά», ΚΣ. ΕΠΟΝ, φ. 11, 28.9.43 κ.ά. Το Δωδεκάλογο συνέταξαν οι Κ. Σωτηρίου, Ρόζα Ιμβριώτη και το προεδρείο της ΕΠΟΝ. Ανταίος Πέτρος, «Συμβολή στην Ιστορία της Επον», τόμ. ΑΙ, σ. 43.

10. Γληνός Δημήτρης, «Γυναικείος Ανθρωπισμός» στο *Εκλεκτές Σελίδες*, εκδόσεις Στοχαστής», Αθήνα 1982, τόμ. 1ος, σ. 35.61.

11. Βλ. «Για ένα γνήσιο γυναικείο ανθρωπισμό», *Φλόγα*, ΕΠΟΝ Ανωτάτων Σχολών, φ. 15, 15.10.43. «Επονίτισσα στον αγώνα», *Λεύτερα Νιάτα* ΕΠΟΝ, Μακεδονίας, φ. 19 5.7.44 κ.α.

12. Χρύσα Χατζηβασιλείου, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και το γυναικείο ζήτημα*, έκδοση ΚΚΕ ΚΕ, Αθήνα 1946, ΑΑν., σ. 26.

13. Rupp Leila *Mobilizing Women for War: German and American propaganda 1939-45* Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1978, σ. 3-7.

14. Βλ. «Από το έπος των βουνών μας. Λεβεντομάννα. Με την ευχή μου, βγήκαν στο κλαρί», *Νέα Ελλάδα*, φ. 3, Νοέμβρης 1943, σ. 10. «Ηρωικό Πνεύμα», *Νέα Γενιά* φ. 5, 3.6.43. «Καλό κονάκι. Χαρισμένο σε κείνες που περιποιούνται αντάρτες» (ποίημα), «*Νέα Γενιά*», ΚΣ επον, φ. 5, 3.6.43. «ΕΑ. Η Ελληνίδα στον Αγώνα», ΓΑΚ, Συλλογή Πετμεζά. Από κάποιον Ρουμελιώτη είχε γραφτεί και το θεατρικό έργο «*Η μάννα του Αντάρτη*», που παιζόταν στην Ελεύθερη Ελλάδα. Ρώτας Βασίλης, *Ο αγώνας στα ελληνικά βουνά*, Αθήνα 1982, σ. 121. Βλ. επίσης Μπίρκας Κώστας, *Το τετράδιο της μητέρας* εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1975, σ. 101. Βερβενιώτη Τασούλα, ό.π., σ. 122-123. Το πρότυπο της πατριώτισσας που βρίσκεται πάνω από την ιδιότητα της μάνας προβάλλεται και μέσω της Σοβιετικής γυναίκας. Βλ. ενδεικτικά το διήγημα «*Μητέρα*», *Σοβιετικά Νέα*, ΚΟΑ ΚΚΕ, φ. 27, 10.3.44.

15. Απελευθερωτής, ΚΕ του ΕΑΜ, φ. 85, 18.11.44.

16. Βερβενιώτη Τασούλα, ό.π., σ. 275-280.

17. «Η συμβολή των γυναικών της Σοβιετικής Ένωσης στο σημερινό αγώνα για τη συντριβή της φασιστικής βαρβαρότητας», «Συναγωνίστρια», Επιτροπή Γυναικών ΕΑΜ Δ. Μακεδονίας, φ. 2, 30.3.44. «Συγκέντρωση αντιφασιστριών γυναικών της Αμερικής», ό.π. «Μια σοβιετική γυναίκα προς τις ελληνίδες γυναίκες», Φλόγα, ΚΚΕ Περ. Επ. Γρεβενών Βοΐου Καστοριάς, φ. 2, 8.9.43. «Μπαίνοντας στον τρίτο χρόνο», Γυναικεία Δράση, ΕΑΜ Αθήνας, φ. 19, 5.7.43. Διεθνής πάλη γυναικών, ό.π. φ. 14, 9.2.43. Παππά Έλλη, ό.π., σ. 44 κ.α.

18. Ο Ρήγας, Πανθεσσαλική Επ. του ΕΑΜ, φ. 40, 15.7.44.

19. «Προς τους αντάρτες και τους γονείς» έγγραφο του ΙΙ Γραφείου της ΙΧ Μερραρχίας του ΕΛΑΣ. Σμόλικας, ΕΛΑΣ Δυτ. Μακεδονίας, φ. 4, 20.9.43. Βλ. και Βερβενιώτη Τασούλα, ό.π., σ. 159-166.

20. Εθνική Αλληλεγγύη, ΚΣ της ΕΑ, φ. 4, 10.6.46. Φλόγα, ΕΠΟΝ Ανωτάτων ιδρυμάτων, φ. 15, 15.10.43. Και οι προπολεμικές κουμμουνίστριες δεν τολμούσαν να βάψουν τα χείλη τους ή να κανουν τα μαλλιά τους περμανάντ.

21. «Συνήλθε η κοινή Συνδιάσκεψη των Περιφερειακών Συμβουλιών Βόλου, Πηλίου και Βελεστίου - Φαρσάλων, Αλμυρού», Θεμελιωτής, ΕΠΟΝ Μαγνησίας, φ. 1, 12.43.

22. Μάνα θυμάτων, ΕΑ Επαρχιακής Επιτροπή Καστοριάς, φ. 8, 22.10.44.

23. «Λεύκωμα από το Πρόγραμμα της Λαϊκής Δημοκρατίας του Πολιτικού Συνασπισμού των κομμάτων του ΕΑΜ», Η Βιβλιοθήκη του Λαού, χ.χ. [Ο Πολιτικός Συνασπισμός των κομμάτων του ΕΑΜ ιδρύθηκε το Μάιο του 1945 και περιλάμβανε – πέρα από το ΚΚΕ και το ΑΚΕ – ορισμένες σοσιαλιστικές ομάδες βλ. Φλάϊσερ Χάγκεν, «Ο "τρίτος παράγοντας": Προσπάθειες για ανεξάρτητη σοσιαλιστική πολιτική στις συνθήκες του Εμφυλίου» στο «Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949», (επιμ.) Lars Baerentzen, Γιάννης Ο. Ιατρίδης, Ole Smith, Ιολκός 1992, σ. 202] Σε 16 σελίδες με σκίτσα περιγράφεται το καθεστώς της Λαϊκής Δημοκρατίας. Κάτω από κάθε εικόνα υπάρχει ένα μικρό κείμενο. Κατά σειρά τα θέματα που πραγματεύεται είναι: Λαϊκή Δημοκρατία, Ο στρατός, Τιμωρία εθνοπροδοτών, Αυτοδιοίκηση, Λαϊκή Δικαιοσύνη, Οικονομική Ανασυγκρότηση, και Αναδημιουργία, Αγροτική Οικονομία, Εργάτες - Υπάλληλοι, Επαγγελματίες - Βιοτέχνες - Διανοούμενοι, Η Γυναίκα, Το Ελληνόπουλο, κι η Νέα Γενιά, Λαϊκή Πρόνοια, Εκπαίδευση - Πολιτισμός και Εξωτερική Πολιτική.

24. «Η Γυναίκα στην Αντίσταση», ό.π., σ. 42.

25. Συν. Ρίτσα Παπαθεοφίλου.

Ταυτότητα και αντιπαλότητα στα τραγούδια της Εθνικής Αντίστασης

Του Νίκου Κοταρίδη

«Νέοι της Ελλάδας, αρματολοί και κλέφτες γέμισαν της Ελλάδας τα βουνά (...) τα τραγούδια τ' αντάρτικα όλο λεβεντιά κι ανάταση. Σ' όλο το διάστημα της αντίστασης δεν σταμάτησαν τα τραγούδια πάνω στα βουνά και τα χωριά.».

«...όλο το βιος μας, όλη η περιουσία μας είναι αυτές οι κάπες που φορούμε και τούτα τα ντουφέκια που κρατούμε. Αυτά είναι για μας και οι μάνες κι οι αδελφές και οι φίλοι μας. Έχουμε και 17 μέρες να φάμε μαγειρευτό φαγί και να κοιμηθούμε σε σπίτι. Σκληρή πολύ σκληρή φωτογράφε, είναι η ζωή του αντάρτη, μα πιο σκληρή κι ανυπόφορη είναι η σκλαβιά...».

Σπ. Μελετζής, Με τους αντάρτες στα βουνά

Είναι στ' αλήθεια δύσκολο να μιλάει κανείς για τα αντάρτικα τραγούδια σε ένα ακροατήριο που περιλαμβάνει δημιουργούς του, τους ανθρώπους που κατά τεκμήριο γνωρίζουν καλύτερα τα τραγούδια και τις λειτουργίες του. Είναι δύσκολο να βρει κανείς πιο μεστά από αυτά που έγραψε ο Σπύρος Μελετζής, ο φωτογράφος της Αντίστασης, για τα θέματα που σκέφτηκα να παρουσιάσω σήμερα.

Με την άδειά σας λοιπόν, θα μιλήσω για κάποια ερωτήματα που αφορούν στον πολιτικό μας πολιτισμό, παίρνοντας αφορμή από τα τραγούδια της Εθνικής Αντίστασης. Στα τραγούδια αυτά, διακρίνουμε πρωτίστως πολιτικές διεργασίες που συντελούνται στην ελληνική αγροτική κοινωνία στη διάρκεια της Εθνικής Αντίστασης 1941-44, κι ανακαλύπτουμε εκεί διάρκειες της αγροτικής κοινωνίας που υπερβαίνουν την περίοδο της κατοχής και του εμφυλίου.

Στο πλαίσιο αυτής της ανακοίνωσης, θα αναφερθώ στο εαμικό αντάρτικο τραγούδι που ακολουθεί τα μοτίβα του δημοτικού τραγουδιού και ιδίως του κλέφτικου και απαντάται στις περιοχές που σήμερα μας φιλοξενούν¹. Έχοντας ως σημείο αναφο-

ράς τραγούδια που ακολουθούν αυτήν την παράδοση, θα επιχειρήσω να παρουσιάσω σε γενικές γραμμές ταυτοποιητικές διαδικασίες που συντελούνται στη διάρκεια της αντίστασης και, πιο συγκεκριμένα, κάποιες εικόνες για τον «εαυτό» και τον «άλλο» που μαρτυρούν για τις εντάξεις και τις πρακτικές των ατόμων και των συλλογικοτήτων στην έκτακτη συνθήκη της ξενικής κατοχής. Ειδικότερα, θα διερευνήσω νοητικές δομές της αγροτικής - παραδοσιακής κοινωνίας, που συναρτώνται με αυτές τις ταυτοποιητικές διαδικασίες στα χρόνια της αντίστασης. Κατόπιν, θα δώσω τις γενικές γραμμές μιας εξήγησης για τις υποδοχές που βρίσκει η σοσιαλιστική ιδεολογία και τα αντίστοιχα πολιτικά σχέδια κοινωνικής αλλαγής στην παραδοσιακή κοινωνία.

Η πρόταση που διαπραγματεύομαι στη μελέτη μου για τα αντάρτικα τραγούδια συνίσταται στο ότι η παραδοσιακή αγροτική κοινωνία δυστροπεί απέναντι στις εξελίξεις που συμβαίνουν στο εσωτερικό και το περιβάλλον της, απέναντι στις αλλαγές που ανάγονται ή προβάλλονται στις εκσυγχρονιστικές πρωτοβουλίες του κράτους. Αυτό όμως δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι η τοπική κοινωνία μπορεί κιάλας να θεματοποιήσει πολιτικά την αντίθεσή της προς την κεντρική εξουσία, την πολιτική της ενοποίησης και του εκσυγχρονισμού που αντιπροσωπεύει το κράτος. Στο πλαίσιο αυτής της γενικής πρότασης, η περίοδος της Εθνικής Αντίστασης συνιστά, εκτός των άλλων, μια συγκυρία εκδήλωσης συγκρουσιακών καταστάσεων που εμφυλοχωρούν στην αγροτική κοινωνία και που, στη διάρκεια της κατοχής, μεταγράφονται σε πολιτικά πράγματα, η δυναμική των οποίων οδηγεί άτομα και συλλογικότητες μέχρι τον εμφύλιο πόλεμο.

Διαβάζοντας τα τραγούδια της εαμικής αντίστασης, βλέπουμε ότι ο «ξένος» και ο «προδότης» καταλαμβάνουν κεντρική θέση στις «διηγήσεις» της αντίστασης και τις αναφορές στον εαυτό και τον άλλο. Βλέπουμε δηλαδή τον ξένο κατακτητή και τον προδότη συνεργάτη του, να προσδιορίζουν αρνητικά την ταυτότητα του κινήματος. Οι προσδιορισμοί του προδότη, που μας ενδιαφέρουν περισσότερο εδώ, κλιμακώνονται ως εξής: προδότης - ανάξιο τέκνο της πατρίδας, πολιτικός αντίμαχος και αντα-

γωνιστής, ταύτιση με τον ξένο - εχθρό κατακτητή. Θα δούμε ότι στο πλαίσιο της εσωτερικής διαμάχης, ο ξένος κατακτητής λειτουργεί ως προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητας των συγκρουομένων. Όσο όμως η δυναμική της εσωτερικής σύγκρουσης φέρνει στο προσκήνιο τις λανθάνουσες πολιτικές αντιπαλότητες και αναδεικνύει τις αντιθέσεις της αγροτικής κοινωνίας, τόσο οι αναφορές που βρίσκουμε στα αντάρτικα τραγούδια διολισθαίνουν από τις καθολικές αξίες σε μερικότητες και το κίνημα μετατοπίζεται από την υπεράσπιση της πατρίδας στην αναβάθμιση της εσωτερικής διαμάχης.

I.

Τα αντάρτικα τραγούδια και κυρίως τα πρώτα τραγούδια της αντίστασης αποτελούν ουσιαστικά προσαρμογές στη συγκυρία διηγηματικών δομών και ποιητικών στερεότυπων από το δημοτικό τραγούδι και ιδίως το κλέφτικο². Είναι χαρακτηριστικό ότι όλα τα τραγούδια που αναφέρονται στο αλβανικό μέτωπο, αποτελούν διασκευές δημοτικών τραγουδιών και τα τραγούδια αυτής της εποχής θεωρούνται τα τελευταία δημοτικά τραγούδια. Πρόκειται για την ενεργοποίηση διηγηματικών μοτίβων διάχυτα στην εποχή που έρχονται να αποδώσουν νέα ιστορικά και κοινωνικά διακυβεύματα. Όπως σημειώνει ο Στ. Δαμιανάκος, «ο συλλογικός χαρακτήρας των μηχανισμών δημιουργίας των τραγουδιών αυτών παραμένει αμετάβλητος, σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους. Ο δημιουργός, είτε είναι ένα ορισμένο άτομο, είτε μια μικρή ομάδα, εκτελεί έργο συλλογικό, αφού όχι μόνο δανείζεται από την παράδοση τη μορφολογική εκείνη μήτρα που έχει επιβληθεί σαν το πιο κατάλληλο μέσο έκφρασης ενός πολιτισμικού συνόλου (το οποίο δέχεται σαν τέτοια, και την αναγνωρίζει σαν δική του), αλλά επίσης διερμηνεύει καταστάσεις οι οποίες ανήκουν μόνο σε μια δεδομένη κοινότητα και σε καμία άλλη»³.

*«Βελούχι μου περήφανο,
Οξιά ζωγραφισμένη,
λειώστα τα χιόνια στα βουνά*

*νάρθει το καλοκαίρι.
 Να βγουν αντάρτες στα βουνά,
 να βγουν κι ανταρτοπούλες». RB, 348).*

Συναντούμε λοιπόν ρηματικά στερεότυπα και ποιητικά μοτίβα που εγγράφονται στην παράδοση και ακολουθούν το ύφος των δημοτικών τραγουδιών⁴. Ωστόσο, η συνέχεια ανάμεσα στο αντάρτικο και το δημοτικό τραγούδι δεν έγκειται μονάχα στη μορφολογία του τραγουδιού, στην αναπαραγωγή ποιητικών και μουσικών μοτίβων. Φαίνεται ότι το δημοτικό - κλέφτικο τραγούδι ήταν το πιο οικείο και το πιο πρόσφορο μέσο για να τραγουδηθεί η αντίσταση, καθώς εκεί απόκειται το παραστατικό και συμβολικό υλικό, μέσω του οποίου μπορεί να εικονογραφηθεί η συγκυρία, να εξηγηθεί και εκλογικευθεί η ιστορία.

Στο αντάρτικο τραγούδι, το αγαθό που προβάλλεται ως υπέρτατο και η υπεράσπιση του οποίου μπορεί να οδηγήσει τον ήρωα ακόμη και στον θάνατο, είναι η πατρίδα - κοινότητα. Λέγοντας πατρίδα - κοινότητα, εννοούμε τη συλλογικότητα εκείνη στην οποία εντάσσονται τα άτομα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ταυτίζονται κιόλας με το κράτος. Αποφεύγω τη λέξη πατρίδα - έθνος, γιατί πρόκειται για μια έννοια φορτισμένη ιδεολογικά και τη διαχειρίστηκε το κράτος, ως προς το οποίο διαφοροποιείται η τοπική αγροτική κοινωνία⁵ τέλος, δεν παραπέμπει, τουλάχιστον άμεσα, στη συγγένεια και την τοπικότητα, θεμελιώδεις οργανωτικές αρχές και βασικά ταυτοποιητικά στοιχεία της παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας. Ακόμα, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι αναφερόμαστε σε περίοδο και σε περιοχές, όπου υπάρχει ισχυρή τοπική κοινωνία και συνεπώς η ενσωμάτωση ή η διείσδυση των κρατικών μηχανισμών παραμένει περιορισμένη⁶.

Το αγαθό κοινότητα/πατρίδα που υπερασπίζεται η εθνική αντίσταση, ο συλλογικός ή ατομικός ήρωας δηλαδή που ενσπάρκωνει στις καθολικές - κοινοτικές αξίες, ορίζεται κατ' αρχήν διαζευκτικά ως προς τον ξένο κατακτητή.

*«Έλληνες ακολουθείτε
 των ανταρτών τη φωνή*

*να ζείτε τί ωφελείστε
μες στη σκλαβιά τη στυγνή» (RB, 324).*

*«το φασισμό να διώξουμε,
Χίτλερ και Μουσολίνι
στη χώρα μας να φέρουμε
παντοτεινή ειρήνη (RB, 323).*

Η πατρίδα-κοινότητα όμως διαφοροποιείται στη λαϊκή συνείδηση και από το κράτος, γεγονός που έχει ιδιαίτερη σημασία για την εξάπλωση της αντίστασης και για την κατοπινή εξέλιξη του κινήματος. Το κράτος και οι μηχανισμοί του που οικειοποιούνται και αντιπροσωπεύουν κατά τō παρελθόν την «πατρίδα», συνιστούν μια απειλή για την τοπική κοινωνία, δεν μνημονεύονται από τον τραγουδιστή / αφηγητή και φαίνεται να απουσιάζουν από τη συνθήκη της υπεράσπισης αυτού του ζωτικού αγαθού.

*«Της λευτεριάς η καμπάνα χτυπάει να σηκωθούν
Και όλοι οι σκλαβωμένοι να λευτερωθούν...
Και τότε πια ευτυχισμένοι,
ξεσκλαβωμένοι από το φασισμό,
στα σπίτια μας θα πάμε όλοι μαζί,
αφού δε θάχουμε πλέον κατακτητή». (Τετράδιο, 30).*

Η έλλειψη αναφορών στην προηγούμενη περίοδο και τη συνεπαγόμενη απαξίωση της εξουσίας που κυριαρχεί σ' αυτήν, προσδιορίζει με αυτόν τον αρνητικό τρόπο ένα από τα στοιχεία του κινήματος της εθνικής αντίστασης, δηλαδή τη διαφοροποίησή του, που στην πορεία θα οργανωθεί σε αντιπαλότητα, προς το προηγούμενο καθεστώς και ό,τι το αντιπροσωπεύει. Η πρόταση που προκρίνω στο σημείο αυτό είναι ότι στα επεξηγηματικά και διηγηματικά μοτίβα της αγροτικής κοινωνίας το κράτος καταλαμβάνει τη θέση ενός Άλλου που διαφοροποιείται από την κοινότητα - πατρίδα, αν δεν αντιπροσωπεύει κιόλας μια απειλή για την ύπαρξή της. Λόγω μάλιστα της προηγούμενης αρνητικής

εμπειρίας που έχει η τοπική κοινωνία, δημιουργούνται στο επίπεδο των νοητικών δομών και των νοοτροπιών οι υποδοχές ενός «άλλου/ξένου» που επέχει θέση «ελευθερωτή», ο οποίος προορίζεται να καταλάβει τη θέση του «άλλου/ξένου» που είναι η εξουσία και επέχει θέση «κατακτητή». Τα λόγια του Άρη Βελουχιώτη, αποτυπώνουν τους τρόπους που εκλογικεύτηκε αυτή η εμπειρία: «Έτσι, ύστερα από 120 χρόνια, ξαναπέσαμε πάλι στη σκλαβιά, γιατί έτσι κακά μας κυβερνήσανε στο διάστημα αυτό»⁷.

Γιαυτό ίσως και ό,τι ταυτίζεται με το κράτος (αστικά κόμματα, χωροφυλακή, κρατικοί μηχανισμοί...), σε κάποια φάση του κινήματος, όχι πολύ μακρυνή από τον πρώτο καιρό της κατοχής, θα ταυτιστεί στα αντάρτικα τραγούδια με τους ξένους - εχθρούς (φασίστες, τύρανοι κ.λπ.) και θα προσλάβει χαρακτηριστικά κατακτητή (δειλοί, ταπεινοί, κλέβουν, βιάζουν, καίνε... κ.λπ.).

*«Πολιτικοί παλιοί που τυρανούσαν
τον αξιολύπητο λαό
ήρθε καιρός κι αυτοί πάλι να γίνουν
δούλοι δειλοί στο ξένο φασισμό.
(...) τους δολοφόνους τους λήσταρχους τους κλέφτες
μαζεύουνε για νέο φασισμό» (RB, 346).*

Τί είναι λοιπόν εκείνο το οποίο συνέχει τις συλλογικότητες που πρωτοβγήκαν στην αντίσταση στον αγροτικό χώρο; ποιός είναι δηλαδή ο κόσμος που επαγγέλλονται ή ο «χαμένος παράδεισος» που ανακαλούν και επιδιώκουν; Η υπόθεση που προτείνω στο σημείο αυτό είναι ότι, στο επίπεδο των νοητικών δομών που υποδέχονται το «πολιτικό σχέδιο» της αντίστασης στον κατακτητή και των νοοτροπιών που το νοηματοδοτούν στη συγκυρία, ο «χαμένος παράδεισος» τον οποίο προβάλλουν τα αντάρτικα τραγούδια δεν παραπέμπει στην προηγούμενη προπολεμική περίοδο. Εκείνο που επιδιώκεται δεν είναι η ανάκτηση της ελευθερίας που καταλύθηκε μετά τον πόλεμο και το νόημα του κινήματος δεν εξαντλείται στην άρνηση του ξένου κατακτη-

τή. Εκείνο που νοηματοδοτεί την εξέγερση είναι η αναγγελία της ανάκτησης μιας «χαμένης ελευθερίας» της κοινότητας-πατρίδας. Έτσι, το κίνημα της Εθνικής Αντίστασης παραπέμπει στα μάτια της αγροτικής κοινωνίας σε ένα προγονικό-μακρυνό παρελθόν και ανακαλεί τον γενέθλιο μύθο της κοινότητας-πατρίδας: δηλαδή το εικοσιένα.

*«Της Αλαμάνας ήρωες, της Γκιώνας παλληκάρια,
της Λιάκουρας, του Τιμφρηστού, της Οίτης σταυραπτοί.
Σας ευλοεί του Διάκου μας το τιμημένο χέρι
γιατί καθένας από σας στο μέτωπό του φέρει
της νίκης το στεφάνωμα της δόξας το σταυρό».*

(Αντάρτικο, 91/2)

Αυτό που μνημονεύεται από το παρελθόν είναι το Εικοσιένα και η παράδοση της εξέγερσης, μιας παράδοσης ιδιαίτερα ζωντανής στις σημαντικότερες περιοχές του κινήματος⁸. Και το πλέον διαδομένο σύμβολο της «ελευθερίας», δεν είναι άλλο από το Εικοσιένα⁹. Η αναβάθμισή του στη συνείδηση των αγροτικών στρωμάτων, συνοδεύεται από την ταυτόχρονη απώθηση των προπολεμικών χρόνων, δηλαδή της περιόδου του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Η διαφοροποίηση της κοινότητας από το επίσημο κράτος που δηλώνεται με την απουσία του τελευταίου από τις διηγήσεις των «κατορθωμάτων» της αγροτικής κοινωνίας απέναντι στον κατακτητή, σημαίνει έτσι την απαξίωση της εμπειρίας των προπολεμικών χρόνων. Αυτός ο χρόνος που καταγράφεται στις αρνητικές εμπειρίες¹⁰, αποτελεί τον τόπο όπου θα ενοφθαλιστεί η σοσιαλιστική ιδεολογία και αυτή η άρνηση του κράτους λειτουργεί ως υποδοχή του «ελευθερωτή» που έρχεται να προστατέψει την κοινότητα από τον ξένο κατακτητή, και να την απαλλάξει από το ίδιο της το άμεσο παρελθόν και εμπειρία, δηλαδή το κράτος και ό,τι το αντιπροσωπεύει στην τοπική κοινωνία.

Στην αγροτική κοινωνία, η αρνητική εμπειρία της κοινότητας, οι εμπλοκές στις καθημερινές συναλλαγές με το κράτος και τους μηχανισμούς του, δημιουργούν στο επίπεδο των νοοτρο-

πιών την υποδοχή του «απελευθερωτή» που έρχεται για να ανατρέψει τους συσχετισμούς και να αποκαταστήσει μια φυσική θάλεγε κανείς δικαιοσύνη. Η Εθνική Αντίσταση δημιουργεί τους όρους για να ξεσπάσει η διαμάχη ανάμεσα στον Άλλο/το κράτος και τον «πραγματικό» ή «φαντασιακό» απελευθερωτή που έρχεται για να επιβάλει την «δίκαια» τάξη των πραγμάτων, και που στη συγκυρία της κατοχής ήταν οι οργανώσεις της αντίστασης.

*«Άρρ μ' σε ποιά κορφή πατάς, σε ποιό λαγκάδι τρέχεις
σε ποιό διαβολόσελο παίρνεις το φύσημά σου;
Ο ίσκιος σου είναι φλόμπουρο και τ' όνομά σου ελπίδα
οι τύραννοι σε τρέμουνε, σε καίρεται η πατρίδα.
— Σ' Ελλάδα λεύτερη πατώ, μες στο λαό γυρίζω
και τους φασίστες πολεμώ και λευτεριά χαρίζω».*

(Τετράδιο, 144)

Όπως στο πολιτικό πρόγραμμα των αντιστασιακών οργανώσεων, έτσι και στα αντάρτικα τραγούδια, διακρίνουμε μαζί με τη διεύρυνση της αντίστασης μια μετατόπιση των αναφορών, από τον σταθερό/χαμένο παράδεισο, που έχει να κάνει με την άρνηση του ξένου κατακτητή και την υπεράσπιση της κοινότητας - πατρίδας, στην εσωτερική σύγκρουση που θα οδηγήσει στην κοινωνική αρμονία και την ανατροπή της προηγούμενης κατάστασης, όπως επαγγέλλονται οι οργανώσεις της αντίστασης.

Η σημασία αυτής της μετατόπισης των επαγγελιών της Εθνικής Αντίστασης γίνεται περισσότερο κατανοητή, εάν αναζητήσουμε θετικές αναφορές γιαυτό που αποσιωπάται στη διήγηση της ιστορίας, δηλαδή το πρόσφατο παρελθόν, το κράτος και τους μηχανισμούς του, τον «Άλλο» σε σχέση με την κοινότητα-πατρίδα. Και η τομή αυτή μπορεί να νοηματοδοτηθεί εάν διερευνήσουμε τη διαδικασία οριοθέτησης του κινήματος απέναντι στον εσωτερικό αντίπαλο, στην ανάπτυξη και συνειδητοποίηση δηλαδή μιας δυναμικής εσωτερικών συγκρούσεων, οι οποίες οδηγούνται σε σταθερές αντιπαλότητες και κάποια στιγμή φτάνουν μέχρι τον εμφύλιο.

Η αναφορά στον εσωτερικό αντίπαλο, μια αναφορά που εκτείνεται από τον ανταγωνιστή και φτάνει μέχρι τον προδότη, συνιστά ένα άλλο τρόπο να αναπληρωθεί η σιωπή και η απουσία του κράτους από τη διήγηση της ιστορίας. Ο λόγος για τον προδότη συνιστά μια αναπλήρωση αυτού του κενού που προκύπτει στη διήγηση της ιστορίας, ότι μπορεί να μας δώσει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο αυτής της εξέλιξης¹¹.

Αν και η στάση απέναντι στον ξένο κατακτητή αποτελεί θεμελιώδες προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητας των ανταρτών στην περίοδο της κατοχής, δεν θα αναφερθώ σχεδόν καθόλου στις αναφορές σε Γερμανούς και Ιταλούς. Οι αναφορές μου στον ξένο/άλλο γίνονται με την παραδοχή ότι η εικόνα τους δεν μετασχηματίζεται στην περίοδο της αντίστασης, αλλά εγγράφεται σε ένα στερεότυπο σχήμα όπου ο «ξένος-άλλος» και ανεξάρτητα από θετικές ή αρνητικές σημάνσεις, δεν αναγνωρίζεται στα όρια της κοινότητας, δεν εκφέρεται δηλαδή με όρους τοπικότητας και συγγένειας¹². Έτσι θα αναφερθώ κυρίως στα στοιχεία, που αποδίδουν στον εαυτό και το εγχείρημά τους οι δράστες-αντάρτες, και κυρίως σε ό,τι στην πολιτική ορολογία της εποχής αναφέρεται ως εσωτερικό μέτωπο.

Το πρώτο στοιχείο λοιπόν που προσδιορίζει την ταυτότητα του κινήματος της εθνικής αντίστασης είναι όπως είπαμε η ολοκληρωτική άρνηση του ξένου κατακτητή – ανεξάρτητα από ενδεχόμενες διαφοροποιήσεις που μπορεί να εντοπίσει κανείς στους χαρακτηρισμούς που αποδίδονται σε Ιταλούς και Γερμανούς. Ο κατακτητής εμφανίζεται ως απόλυτο κακό, η αντίδραση-αντίσταση θεωρείται περίπου αυτονόητη και παραπέμπει στις συνθήκες ύπαρξης, θα έλεγε κανείς, της κοινότητας-πατρίδας. Η στάση απέναντι στον «άλλο» - ξένο ανάγεται στην «ουσία» της κοινότητας - πατρίδας και γιαυτό παραπέμπει στο γενέθλιο μύθο της.

Η άρνηση του κατακτητή συνάγεται από τις θεμελιώδεις αρχές και αξίες της κοινότητας-πατρίδας. Το σύνθημα «ελευθερία ή θάνατος» που ανασύρεται, δεν ανακαλεί μονάχα τον γενέθλιο μύθο της κοινότητας, δηλαδή το Εικοσιένα, αλλά καταφάσκει ταυτόχρονα την εγκαθίδρυση μιας διαζευκτικής σχέ-

σης με τον ξένο. Οι συνειρμοί και η παραγωγή σημασιών και νοημάτων ανήκουν στην τάξη του αυτονόητου: όπως το Εικοσιένα, η διαζευκτική σχέση ελλήνων-τούρκων οδήγησε στην εγκαθίδρυση του ελληνικού κράτους και την ελευθερία, έτσι και τώρα η ανάκληση της ίδιας διάζευξης συνοδεύεται από την υπόμνηση της μελλοντικής αναγέννησης της κοινότητας - πατρίδας. Η εθνική αντίσταση εδώ και καθώς αναγγέλλει «ένα νέο Εικοσιένα», αντιπροσωπεύει τον αγώνα για την ίδια την ύπαρξη της πατρίδας - κοινότητας, αν και, όπως θα δούμε, αυτός ο αγώνας θέτει με το πέρασμα του χρόνου ζητήματα προσανατολισμού της κοινωνίας, δηλαδή αμφισβήτησης των κατεστημένων πολιτικών και κοινωνικών ιεραρχιών, της κοινωνικής και πολιτικής τάξης.

*«Βγήκαν οι αντάρτες στα βουνα — τα ρουμελιώτικα παιδιά
ν' αγωνιστούν για λευτεριά — όλοι το φωνάζουν Άρη...
Κυριαρχία Λαϊκή — κι ο νόμος να μην αδικεί
Θέλουνε να βάλουν τάξη—η ψευτιά, η κλεψιά να πάψει».
(Τετράδιο, 34)13.*

Σε όλη την διάρκεια της αντίστασης, η στάση απέναντι στον κατακτητή συνιστά το μέτρο αξιολόγησης της πρακτικής των ατόμων και των συλλογικοτήτων. Ακόμα και όταν η διαμάχη αφορά σε ενδοελληνικούς ανταγωνισμούς, ως κριτήριο αξιολόγησης εγκαλείται η σχέση που εγκαθιδρύεται με τον ξένο. Η στάση απέναντι στον κατακτητή, που προσδιορίζει και την πίστη απέναντι στην κοινότητα - πατρίδα, συνιστά το μέτρο αξιολόγησης πρακτικών που αφορούν και στην εξέλιξη της εσωτερικής διαμάχης.

*«Είμαστε εμείς Ελλάδα τα παιδιά σου
οργανωμένα σε πόλεις και χωριά
και για σένα και για τη λευτεριά σου
θα αγωνιστούμε όλοι με καρδιά». (Τετράδιο, 25).*

Η σχέση όμως με τον κατακτητή βαραίνει στον προσδιορισμό

της ταυτότητας των δρώντων στη συγκυρία, σε σχέση με τις αξίες της κοινότητας - πατρίδας. Στη συγκυρία της Ξενικής κατοχής, ο συλλογικός ήρωας καταλαμβάνει τη θέση του προστάτη της κινδυνεύουσας κοινότητας - πατρίδας, ή σύμφωνα με το τραγούδι αντιπροσωπεύει το άξιο τέκνο της¹⁴.

*«(...) δεν έχει γέρους κι άρρωστους σήμερα για να σφάξεις,
ούτε κορίτσια ντροπαλά, ούτε χωριά να κάψεις,
παπάδες για να τυραννάς στη μέση στο παζάρι.
Έχεις μπροστά σου σήμερα τον καπετάνιο Άρη
που γρήγορα σαν τον αητό σαν το γοργό τ' αγέρι
φασίστες έσφαξε πολλούς με δίκικο μαχαίρι.
(...) προδότες έσφαξε πολλούς με δίκικο μαχαίρι».*

(Τετράδιο, 34).

Οι αντάρτες λοιπόν φαίνεται να αντιπροσωπεύουν, ή ακόμα και να ταυτίζονται με την πατρίδα:

*«...πού πάτε βρε σκυλιά;
Εδώ το λένε Σπήλιο
το λένε Γρεβενά» (RB, 31)*

Βλέπουμε έτσι ότι στα αντάρτικα τραγούδια το υποκείμενο της δράσης οικειοποιείται τα εθνικά σύμβολα, καταλαμβάνει τη θέση του προστάτη της κοινότητας, αντιπροσωπεύει την πατρίδα και τις αξίες της – ακόμη και μέχρι και τον εμφύλιο. Οι αντάρτες διεκδικούν ότι ταυτίζονται με το καλό της πατρίδας - κοινότητας.

Το ζήτημα όμως του ποιός αντιπροσωπεύει την πατρίδα και του ποιός ομιλεί εξ ονόματός της – κάτι που στο αντάρτικο τραγούδι δεν τίθεται ως διακύβευμα, θεωρείται προφανές και διατυπώνεται αξιωματικά – συνιστά αντικείμενο συγκρούσεων και ανταγωνισμών στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Εκτός λοιπόν από τον εχθρό-ξένο κατακτητή υπάρχει ο εσωτερικός ανταγωνιστής, ένας Άλλος που δεν ανήκει στις τάξεις του κατακτητή αλλά στις τάξεις της κοινότητας - πατρίδας.

Αυτός υπάρχει ως αρνητικό συνεκβαλόν της ταυτότητας της αντίστασης· είναι «αυτός» που δεν ονομάζεται στην αρχή και τον καλύπτει η σιωπή, ένας αντίπαλος που ανήκει στην ιστορία και το παρεθόν της κοινωνίας.

Κι αυτή η αντιπαλότητα, καθώς στεγάζεται στην κοινότητα-πατρίδα, δεν ονομάζεται στην αρχή,

*«[Ελλάδα] μέσ' στα μαύρα ντυμένη
και πληγωμένη από τους εχθρούς σου,
βοριά θλιμένη προδομένη
από δειλούς προδότες γιούς σου»
(...) ο νέος λαϊκός στρατός σου
νέα ζωή σου ξαναδίνει». (Τετράδιο, 29).*

*«κι ανάμεσα στα αίματα ψιλή φωνούλα θγαίνει
προδότες μας παράδοσαν στον Γερμανών τα χέρια»
(Τετράδιο, 33).*

Αυτός ο άλλος ανταγωνιστής, εξυπονοείται κατόπιν όταν η σύγκρουση αρχίζει και μορφοποιείται, χωρίς ωστόσο ακόμα να ιστορικοποιείται, να ταυτίζεται δηλαδή με την προπολεμική λανθάνουσα διαφοροποίηση και αντιπαλότητα.

*«... τα θόλια να μοιράζεται
να κάψουν τους φασίστες
και τους προδότες του Μοριά
και τους αλλαξοπίστες».*

(Τετράδιο, 31).

Στο τέλος, ο εσωτερικός εχθρός ονομάζεται για να οριοθετηθεί ως στόχος του κινήματος, αλλά και προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητάς του (αντιφασιστικό, σοσιαλιστικό κίνημα κ.λπ.).

«Και στα στερνά η Γκεστάπο διατάζει

*πως ο ΕΔΕΣ θα την πάθει...
να κτυπήσει τον ΕΛΑΣ — κάπως αργά.
Κάπως αργά γιατί το' χουμε μάθει,
πως ο ΕΔΕΣ θα την πάθει
να σωθεί μια για πάντα η Ελλάς — αμήν». (Τετράδιο, 48).*

Ας παρακολουθήσουμε αυτή τη διαδικασία της μορφοποίησης του εσωτερικού αντιπάλου. Σε μια κατηγορία τραγουδιών, ο συνεργάτης, των κατακτητών που «πηγαίνει» με τους ξένους-εχθρούς, αυτός που υποβοηθά με τη δράση του με τον κατακτητή, δεν ορίζεται ως αντίπαλος, ως ανταγωνιστική πολιτική και κοινωνική δύναμη, αλλά ως προδότης. Η πρακτική δηλαδή που αντιπαρέρχεται την αυτονόητη στάση της κοινότητας - πατρίδας, ως υποστασιοποιημένη διαφορά από τον ξένο, θεωρείται παρέκκλιση και ο ίδιος, όχι αντίμαχος, αλλά αποδιοπομπαίος. Το προσδιοριστικό στοιχείο για το κίνημα της αντίστασης παραμένει η άρνηση του ξένου, αν και από την αρχή της κατοχής, ένα μέρος της κοινωνίας δεν προσχώρησε στις γραμμές της αντίστασης, δεν υιοθέτησε δηλαδή στάσεις που, όπως είπαμε, επέχουν θέση προσταγής και εκλαμβάνονται στους κόλπους της κοινότητας ως αυτονόητες. Ακόμα και μέχρι το τέλος της αντίστασης, οι πολιτικά αντίπαλοι παρουσιάζονται και χαρακτηρίζονται προδότες, γίνονται αντικείμενο χλευασμών και ειρωνικών αναφορών, προσδιορίζονται με τις απαξίες της πατρίδας - κοινότητας.

*«Ο Άρης είν' τριαντάφυλλο
και όπου πάει μυρίζει
κι ο Ράλλης είναι γαΐδαρος
και όπου πάει γκαρίζει». (RB, 347).*

Ακόμα, επιφυλάσσεται για τον αντίμαχο η διαπόμπευση, μια πρακτική τιμωρίας της ατομικής στάσης και εξορισμού του παρεκκλίνοντος από τον χώρο της κοινότητας...

«Τον Ζέρβα θα τον δέσουμε

*σου Άρη τη φοράδα
και θα τον σεριανίσουμε
σε όλη την Ελλάδα» (RB, 347).*

Εάν θεωρήσουμε ότι οι ρηματικές αυτές πρακτικές ενεργούνται στο πλαίσιο μιας στρατηγικής ηγεμονίας στο εσωτερικό κοινωνικό και πολιτικό μέτωπο, τότε θα δούμε ότι η πληθωρική χρήση της κατηγορίας προδότης συντρέχει την οικειοποίηση εκ μέρους της αντίστασης της πατρίδας / κοινότητας και τη μετάθεση οποιασδήποτε άλλης πρακτικής στη σφαίρα της προδοσίας, δηλαδή νομιμοποιεί και εμπεδώνει τη διαπόμπευση του δράστη από την κοινότητα: αυτός που δεν είναι αντάρτης, δηλαδή αυτός που δεν συντονίζεται με τη στάση της κοινότητας - πατρίδας απέναντι στον ξένο, παρίσταται ως προδότης, ως παρεκκλίνουσα δηλαδή συμπεριφορά, ως αμαρτία έναντι των αξιών της κοινότητας. Οι προσδιορισμοί «αλλαξοπίστας», «άτιμος», «προσκυνημένος», «δειλός», συνιστούν απαξίες και δεν δηλώνουν μονάχα τις πολιτικές ή κοινωνικές αντιπαλότητες, αλλά κυρίως παρεκκλίσεις αναφορικά προς τις θεμελιώδεις αξίες της κοινωνίας.

Ο προδότης όμως ή ο διασπαστής της ενότητας της κοινότητας - πατρίδας βιώνεται ως αρνητικό στοιχείο της κατάστασης. Όταν τίθεται το ζήτημα, ποιός εκφράζει την κοινότητα - πατρίδα - και ως συνάρθρωση στρατηγικών στη συγκυρία που αντιπροσωπεύουν οι οργανώσεις της Αντίστασης (ΕΑΜ) και ως συλλογικότητες που εμπλέκονται σ' αυτήν (Ρουμελιώτες... αγρότες, εργάτες... κ.λπ.), όταν δηλαδή βρισκόμαστε μπροστά σ' αυτό που χαρακτηρίστηκε ως «διχόνοια», τότε η ύπαρξη αντιπαλοτήτων καταγράφεται στα αρνητικά στοιχεία της συγκυρίας, ως απώλεια για το συλλογικό σώμα της κοινότητας - πατρίδας.

*«Μια μαύρη Τρίτη του Μαγιού
μέρα φαρμακωμένη
ήρθε ο ΕΔΕΣ στο χωριό
το χωρισμό να φέρει.
Χωρίζουν φίλοι γκαρδιακοί*

*κι αδέρφια αγαπημένα
και πολεμάνε σας οχτροί
τη νύχτα και τη μέρα». (RB, 348).*

Εικονογραφείται έτσι το κατώφλι του εμφύλιου: δηλαδή καθένας διεκδικεί για τον εαυτό του την αρμοδιότητα να ομιλεί εξ ονόματος της πατρίδας/κοινότητας και ταυτόχρονα αρνείται την αρμοδιότητα αυτή στον άλλο. Με το πέρασμα όμως του χρόνου, από την παράσταση του προδότη / ατιμασμένου, οδηγούμαστε σε μια αλλαγή των προσδιορισμών του εσωτερικού εχθρού, από το προδότης στο αντίπαλος. Τώρα, ο άλλος τοποθετείται στο πλάι του ξένου, επέχει θέση αντίμαχου στην εξέλιξη του κινήματος της αντίστασης και μέχρι την ολοκλήρωσή του – δηλαδή το τέλος του εμφυλίου και την οριστική ήττα των σοσιαλιστικών ιδεών στον ελλαδικό χώρο.

Βλέπουμε έτσι να δημιουργούνται εκδοχές στα τραγούδια που δείχνουν αυτές τις μετατοπίσεις:

– «δεν μας τρομάζουν των γερμανών τα βόλια», γίνεται κατόπιν, «δεν μας τρομάζουν των βρετανών τα βόλια».

– «των φασιστών τ' άδοξα σπαθιά», γίνεται στην πορεία, «των μπουραντάδων τ' άδοξα σπαθιά».

– «τόχουμε γράψει βαθιά μεσ' στην καρδιά μας/θάνατος, θάνατος ή ελευθεριά», γίνεται στο τέλος, «λαοκρατία και όχι βασιλιά»¹⁵ (Τετράδιο, 25).

Η διολίσθηση αυτή έχει να κάνει με το μετασχηματισμό του πλαισίου νοσηματοδότησης του Άλλου: από το αρχικό αδιαφοροποίητο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνίας όπου η κοινότητα και η ένταξη σ' αυτήν ορίζει το ίδιο και το άλλο, και όπου ο εσωτερικός εχθρός δεν μπορεί παρά να είναι προδότης - παρείσακτος, οδηγούμαστε στην κατασκευή μιας νέας ταυτότητας που δεν ορίζεται μόνο από τον ξένο κατακτητή, αλλά και από τις συγκρούσεις στο εσωτερικό της κοινωνίας, όπου ο εσωτερικός εχθρός γίνεται αντίμαχος, όπου μορφοποιείται και ταυτοποιείται ως αντίπαλος.

«Του αντάρτη αν θες τη χάρη,

*της πατρίδας τον οκτρό
 χτύπα ψεύτικο λιοντάρι
 κι όχι αντάρτικο στρατό» (RB, 357).*

Οι ταυτοποιήσεις αυτές εγείρονται πάλι εν ονόματι της πατρίδας – εξ ου και η πληθωρική χρήση του προσδιορισμού πατριώτης – μονάχα που με την εξέλιξη του κινήματος δεν αφορούν απλά την υπεράσπιση της κοινότητας - πατρίδας, δεν περιορίζονται στη στάση απέναντι στο ξένο κατακτητή, αλλά αφορούν θεμελιώδεις προσανατολισμούς της κοινωνίας αφορούν στη διαχείριση του μέλλοντος, το περιεχόμενο της εξαγγελούμενης ελευθερίας και ανάστασης της πατρίδας. Τώρα ο προδότης γίνεται αντίμαχος, καταλαμβάνει τη θέση του εχθρού και ταυτίζεται με τον ξένο κατακτητή, το θεμελιώδες προσδιοριστικό στοιχείο όπως είπαμε της Εθνικής Αντίστασης.

Η προγραμματική πολιτική προοπτική που ανέδειξαν οι σοσιαλιστικές οργανώσεις, με ό,τι μπορεί να σημαίνει αυτό για τους ανθρώπους, αλλά πάντως μια προοπτική αλλαγής των όρων της καθημερινής ζωής, συνιστά διακύβευμα που οδηγεί σε συμμαχίες και αντιπαλότητες ήδη από τον πρώτο καιρό της αντίστασης. Δεν μπορούμε αλλιώς να νοηματοδοτήσουμε τις τομές που φανερώνουν οι μετατοπίσεις των αναφορών, από καθολικές αξίες (πατρίδα, ελευθερία) και καθολικότητες (έλληνες, αδέρφια), σε πολιτικές προγραμματικές θέσεις (δικαιοσύνη, ισότητα) και κοινωνικές μερικότητες (αγροτιά-εργατιά):

*«Ήρωες τέτοιοι μπορούν μοναχά
 νάβγουνε μέσα από την εργατιά,
 δοκιμασμένοι στην πάλη σκληρά
 κρατείς εσύ τη σημαία ψηλά.
 Εργάτες, αγρότες, αντάρτες, λαός
 προτάξτε τα στήθη σας στο φασισμό,
 ψηλά τη γροθιά σας και μπρος με ορμή
 στη πάλη, στο κόμμα που μας προσκαλεί
 Να λευτερώσουμε τα πατρικά μας
 από το μαύρο φασισμό,*

*να εξοντώσουμε κάθε προδότη
που δίνει χέρι στον εχθρό». (Τετράδιο, 41).*

Τα τραγούδια λοιπόν της αντίστασης συνιστούν ένα κατεξοχή συγκρουσιακό λόγο, με την έννοια ότι παριστούν, διηγούνται και αναφέρονται – άλλοτε ρητά και άλλοτε όχι – σε κοινωνικές αντιπαλότητες και συγκρούσεις¹⁶. Επιπλέον, τα τραγούδια και οι σημασίες οι οποίες φέρουν τόσο οι παραδοσιακές διηγηματικές δομές, όσο και το συμβολικό υλικό που ανασύρεται από την παράδοση, συνδράμουν στην κατασκευή μιας νέας ταυτότητας, στον ορισμό μιας νέας αντιπαλότητας. Από την υπεράσπιση της κοινότητας και την λανθάνουσα αντιπαλότητα προς το κεντρικό κράτος, η αγροτική κοινωνία επινόησε τους δρόμους και σε αναφορά προς τον ξένο/κατακτητή να διατυπώσει την διαφοροποίησή της προς τους επίσημους θεσμούς και το κράτος. Όπως λέει ο Ε. Καψωμένος:

«οι συνθήκες που ευνόησαν την καθολική επαναστατικοποίηση, αποδυνάμωσαν στη συνείδηση του λαού, μαζί με την εξουσία, και το κύρος των επίσημων θεσμών, και κωδίκων συμπεριφοράς, δηλ. το επίσημο πολιτισμικό μοντέλο. Αυτό θα πει ότι ενισχύθηκε στη λαϊκή συνείδηση το κύρος των παραδοσιακών ζωτικών αξιών και διευρύνθηκε η αντιπαράθεσή τους προς τις επείσακτες στον αγροτικό χώρο πολιτισμικές αξίες του κέντρου»¹⁷.

Η συνθήκη αυτή που μπορεί να ανιχνεύσει κανείς στα αντάρτικα τραγούδια, δείχνει ότι ήταν έτοιμη να υποδεχθεί προγράμματα που αντιστρατεύονταν την εμπειρία του επίσημου κράτους και ένα αντιστασιακό πολιτικό κήρυγμα που θα την οδηγήσει αργότερα μέχρι τον εμφύλιο.

Ίσως, τα τραγούδια αυτά να μιλούν με κάποιο τρόπο γιαυτό που ανέδειξε η αντίσταση ενάντια στον ξένο κατακτητή: δηλαδή μια χρόνια αντίφαση της ελληνικής κοινωνίας που αντιπαραθέτει την παραδοσιακή τοπική κοινωνία προς την κεντρική εξουσία. Έτσι, η αρνητική εμπειρία της αγροτικής κοινωνίας από την προπολεμική περίοδο και το κράτος, δημιουργεί το έδαφος όπου αναπτύσσεται το αντιστασιακό κίνημα. Τα απελευθερωτικά οράματα αυτού του κινήματος ενοφθαλμίζονται πάνω σ' αυτή

την αρνητική εμπειρία και τροφοδοτούνται από παραδοσιακές νοοτροπίες αναμονής του «ελευθερωτή», πολιτικές πρακτικές διαφοροποίησης της τοπικής κοινωνίας από το συγκεντρωτικό κράτος. Τα οράματα ενός διαφορετικού μέλλοντος, μιας «απελευθέρωσης» δηλαδή που θα ήταν πιο κοντά στο μακρινό και προγονικό Εικοσιένα, δεν μπορούσε να τα εκφράσει ο πολιτικός κόσμος της εποχής. Γιαυτό και οι οργανώσεις της Εθνικής Αντίστασης, που στη λαϊκή συνείδηση διαφοροποιούνται από το προπολεμικό καθεστώς, μπορούν να καταλάβουν στο φαντασιακό της κοινωνίας τη θέση του ελευθερωτή της κοινότητας και της πατρίδας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μια πλούσια συλλογή αντάρτικων τραγουδιών βρίσκει κανείς στο, Riki Van Boeschoten, *From armatolik to the People's rule. Investigation into the collective memory or rural Greece, 1750-1949*, Hakkert, Amsterdam, 1991, «Sample of Antartika» σσ. 315-402. Βλ. ακόμα, «Notes to Annex I», σσ. 403-411, και, Βιβλιογραφικές αναφορές συλλογών, σ. 415 κ.ε. (συντομ. RB). Χρησιμοποιήθηκαν ακόμα, Το Αντάρτικο και το επαναστατικό τραγούδι, Αθήνα, Μνήμη, 1986, ε' έκδοση, συλλογή, Ευτ. Κυριαζή, πρόλογος, Π. Πεντελικός, (συντομ. Αντάρτικο), και, Αντάρτικα τραγούδια, εκδ. Τετράδιο, Αθήνα, πρόλογος, Φώντας Λάδης, εισαγωγή, Βούλα Δαμιανάκου (συντομ. Τετράδιο).

2. Για τις σχέσεις δημοτικού και κλέφτικου τραγουδιού, Riki Van Boeschoten, *From armatolik to the People's rule*, ό.π. Βλ. ακόμα την πρόταση που αφορά στη «διαχρονική εξέλιξη των δομών του ηρωικού τραγουδιού», του Ερ. Καψωμένου, «Το λαϊκό επαναστατικό μοντέλο στο δημοτικό τραγούδι», στο Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση, Αθήνα, Αρσενίδης, 1990, σ. 268 κ.ε.

3. Στ. Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα, Πλέθρον, 1987, σ.σ. 117-8. Τα αντάρτικα τραγούδια, και ιδίως όσα ακολουθούν στο ύφος τα δημοτικά, συνιστούν δημιουργίες που φέρουν τα χαρακτηριστικά της προφορικής απρόσωπης συλλογικής δημιουργίας. Βλ. σχετικά, Γρ. Σηφάκης, *Η παραδοσιακή δραματουργία του Καραγκιόζη*, Αθήνα, Στιγμή, σσ. 14-16. Στ. Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας*, ό.π., σσ.

36-39, 117-118. Γ. Κιουρτσάκης, Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία, Αθήνα, Κέδρος, 1983, σ. 144 κ.ε.

4. Βλ. Σχετικά, Riki Van Boeschoten, *From armatoliki*, ιδίως, «The formulaic composition technique», ό.π. σσ. 72-86.

5. Πρβλ. τις υποθέσεις που προτείνει η A. Collard, «Διερευνώντας την "κοινωνική μνήμη" στον ελλαδικό χώρο», στο, Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλης, *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια 1993, σ. 387: «Ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνική μνήμη διαχειρίζεται το οθωμανικό παρελθόν είναι σημαντικός, καθώς συνιστά μια συνεχή απόδειξη για τη δυνατότητα της συνέχειας και του "μη διαθλώμενου" ιστορικού χρόνου. Δρα συνεπώς ως εγγύηση της συνεχιζόμενης αίσθησης ταυτότητας του χωριού, που ξεχωρίζει από το κράτος, αλλά αποτελεί τμήμα του ελληνικού έθνους».

6. Παράδειγμα οι προπολεμικοί θεσμοί διευθέτησης διαφορών (Συμβιβαστική Επιτροπή...) σε τοπική κλίμακα, στα ίχνη των οποίων αναπτύχθηκαν οι θεσμοί λαϊκής δικαιοσύνης της κατοχικής περιόδου και σημαίνουν από μια άποψη την αίσθηση αυτής της σύγκρουσης κεντρικής εξουσίας και τοπικής κοινωνίας. Έτσι, η ανάπτυξη των θεσμών αυτών σηματοδοτεί μια δυναμική διαφοροποίησης από την εμπειρία της κεντρικής εξουσίας και μια κίνηση «προστασίας» της τοπικής κοινωνίας. Βλ. σχετικά, Γεωργούλας Μπέικος, *Η λαϊκή εξουσία στην ελεύθερη Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1979.

7. Ο λόγος της Λαμίας, Οκτώβριος 1944, εκδ. Ελληνικά θέματα, σειρά Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος, αριθ. 12, χ.χ., σ. 11.

8. Πρβλ., A. Collard, «Η Ιστορική μνήμη», ό.π., σσ. 358/6: «Το "τότε" είναι ο στατικός χρόνος, που αντανακλάται ιδιαίτερα στο παραδειγμα της Οθωμανικής εποχής και ο οποίος βρίσκεται κατά κάποιο τρόπο εντελώς έξω από το χρόνο, όπως βρίσκεται και έξω από τη βιωμένη μνήμη... Μια χωρολογική διχοτομία που μέσω της μνήμης διαχωρίζει το χωριό από το κράτος. Και μια χρονολογική διχοτομία που ανασυνθέτει το παρελθόν του για να εξηγήσει το παρόν».

9. «Αυτοί [μια χούφτα ανθρώπων] δώσανε κουράγιο στους Έλληνες... δημιούργησαν τη νέα Φιλική Εταιρία: το ΕΑΜ... Απο δω και πέρα θα έχουμε δύο εθνικές γιορτές: Την 25η Μάρτη και την 27η Σεπτέμβρη, επέτειο της δημιουργίας του ΕΑΜ, που αποτέλεσε τη βάση της σημερινής μας απελευθέρωσης» Άρης Βελουχιώτης, Ο λόγος της Λαμίας, ό.π. σ. 14.

10. Βλ. ενδεικτικά, Άρης Βελουχιώτης, «Ο λόγος της Λαμίας», ό.π. σ. 9: «Με την επικράτηση της επανάστασης [‘21] αμέσως οι δικοί μας κοτζαμπά-

σηδες επιβληθήκανε πάνω στη χώρα μας. Η αρχή έγινε κολλώντας στο σβέρκο της πατρίδας μας αυτόν, τον Καποδίστρια... από την ανασύσταση του ελληνικού κράτους άρχισε η καταστροφή της χώρας μας, κι ένας άλλος Γιάννης, ο Μεταξάς, έβαλε σ' αυτήν το καπάκι».

11. Πρβλ. Ερ. Καψωμένος, Το δημοτικό τραγούδι, ό.π., σ. 275: «Ο ήρωας των κλέφτικων τραγουδιών αντιμετωπίζει έναν συλλογικό αντίμαχο, ο οποίος εκπροσωπεί την εξουσία... Σε αρκετές περιπτώσεις έχουμε έναν ακόμη δευτερεύοντα ρόλο, του προδότη, πλεονασματική μορφή του αντίμαχου». Σε σχέση με αυτό το σταθερό σχήμα που προτείνεται για το κλέφτικο τραγούδι, στα αντάρτικα ο αρχικός προδότης, καταλαμβάνει με την πάροδο του χρόνου τη θέση του αντίμαχου. Καθώς αλλάζουν τα ιστορικά συμφραζόμενα του τραγουδιού και περνάμε από την αντίσταση στον κατακτητή στον προσδιορισμό της «ελευθερίας» που επαγγέλλεται η αντίσταση, αλλάζει και η εικόνα του «εσωτερικού αντίπαλου». Κατ' αρχήν πάντως, ο προδότης αντιμετωπίζεται ως «παρείσακτος», δεν αναγνωρίζεται δηλαδή ως ανταγωνιστική κοινωνική, πολιτική, ακόμα και πολεμική δύναμη (δειλός...). Βλ. και τη διαπραγμάτευση που προτείνει ο Ν. Σιδέρης (- «Η Αντίσταση ως φαντασίωση», στο ίδιο συνέδριο) σχετικά με τους «ευνούχους» που αναφέρει ο Άρης Βελουχιώτης (- Ο λόγος της Λαμίας, ό.π., σ. 19).

12. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι και κάθε άλλος/ξένος προσδιορίζεται κιόλας αρνητικά: ενδεικτικά, «έλα και συ Ρωσία μου, να σ' έχουμε καμάρι, να κάνουμε τους Γερμανούς να τρέμουνε σαν ψάρι. (...). Ο Μουσολίνι νόμισε πως είν' Αβυσσηνία, δε τόξερε το τί θα πει Ελλάδα και Ρωσία». (Αντάρτικο, 99).

13. Εδώ ο ήρωας καταλαμβάνει τη θέση του προστάτη της κοινότητας και η κλεισιά νοσηματοδοτείται αρνητικά. Ενώ, στην παράδοση των περιοχών αυτών, οι ίδιες πρακτικές (κλεισιά) φέρουν θετικές σημασίες και θεωρούνται πράξεις ανδροπρεπείς, όταν η εξουσία ταυτίζεται με την τάξη. Ενδεικτικά: «Μόνο διακονιάρους δεν έβγαλε ο τόπος... Ο Ευρυτάνας... στη ζωοκλοπή δεν υστέρησε. Δεν θα σου τ' αρνηθώ – και ο τόπος ο αναμάρτητος απ' αυτή, ας έρθη να ρίξει την πέτρα του. Η ζωοκλοπή έναν καιρό ήταν κι ασηλίκι – μήπως δεν είναι και σήμερα σε μερικά μέρη; Άιντε να παντρευόσσουν, σα δεν ήσουν άξιος κλεμμένο στο γάμο σου να 'χεις. Και η νύφη ρώταε, το πρώτο που ρώταε για το γαμπρό: «κλέβ; καπνοσάκ'λα έχ;» – αν είναι άξιος στη ζωοκλοπή κι αν φουμέρνει άντρας είναι» Γεωργούλας Μπέικος, Η λαϊκή εξουσία, ό.π., σ. 39. Πρβλ. σχετικά, Στ. Δαμιανάκος, Παράδοση ανταρσίας, ό.π. καί, Ν. Κοταρίδης, Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα, Αθήνα, Πλέθρον, 1993. Εδώ όμως ο

ήρωας αναλαμβάνει την προστασία της κοινότητας - πατρίδας, υποκαθιστώντας την «ανάξια» ηγεσία. Βλ. και τις προτάσεις που διατυπώνει ο Ν. Σιδέρης αναφερόμενος στη «Γενεαλογία της Αντίστασης», «Η Αντίσταση», ό.π.: ο πρόσημου του «άξιου τέκνου» διεκδικούν βεβαίως και τα δύο στρατόπεδα: ενδεικτικά, «Κι αν βρέθηκαν στο δρόμο σου προδότες πουλημένοι,/ για σένα ο Ζέρβας ξαγρυπνά, Ελλάδα μας, Ελλάδα δοξασμένη./ Μα οι γνήσιοι οι έλληνες ποτέ δε θα σ' αφήσουν,/ Βούλγαρους και κομμουνιστές για να σε κυβερνήσουν». (R.B., 333).

14. Βλ. και, Ν. Σιδέρης, «Η αντίσταση», ό.π. «Νόημα του αγώνα είναι η σωτηρία του μητρικού αντικειμένου και η εκπλήρωση του χρέους που απορρέει από την αναφορά στους πατέρες. Η Αντίσταση εγκυβερνά τον καθένα ως προς την ικανότητά του να επωμισθεί τη λειτουργία και το ιδεώδες της γονεϊκής μορφής».

15. Το ίδιο ακριβώς τραγούδι, με αλλαγές στον παραδειγματικό άξονα, τραγουδήθηκε στις τάξεις του ΕΔΕΣ, γεγονός που παρατηρείται και σε άλλα τραγούδια. Ενδεικτικά: *«Είμαστε εμείς Ελλάδα τα παιδιά σου/ και πολεμάμε για ιερό σκοπό, έχουμε γράψει βαθειά μεσ' στην καρδιά μας/ θάνατος, θάνατος στον κομμουνισμό./ Δεν μας φοβίζουν των Γερμανών τα βόλια/ και του ΕΛΑΣ τα άδοξα σπαθιά,/ έχουμε γράψει βαθειά μεσ' στην καρδιά μας/ θάνατος, θάνατος σε όλα τα σκυλιά/ Είμαστε εμείς κατά του Κάπα Κάπα/ και πολεμάμε τον κομμουνισμό,/ έχουμε γράψει βαθειά μεσ' στην καρδιά μας,/ θάνατος, θάνατος στο ασκέρι αυτό./ (...) θάνατος, θάνατος ή λευτεριά. (...) Μεγάλη Ελλάδα και Γιώργο Βασιλιά»* (R.B., 372).

16. Στηρίζεται σε παραδοσιακές θεματοποιήσεις της κοινωνικής διαφοράς, που παρουσιάζονται περισσότερο ως αρνητική στάση απέναντι στον πλούτο, και στα χρόνια της αντίστασης οδηγούνται μέχρι την οικείωση της εξισωτικής σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Ενδεικτικά: *«... ειν' απέραντος ο κάμπος/ και τα χέρια λιγοστά,/ ας δουλέψουν κι οι αφεντάδες/ με τα χέρια τ' απαλά./ Ας δουλέψουν κι οι κυράδες/ που φορούν μεταξωτά»*. (Τετράδιο, 43) ή, αναφέρονται σε περιπτώσεις παραδοσιακής ανταρσίας: *«μπήκανε αντάρτες/ κι έβαλαν φωτιά,/ κάψανε τις τράπεζες/ κι όλα τα χαρτιά./ Για ν' απαλλαχτεί απ' τα χρέη/ η φτωχολογία»*. (Τετράδιο, 34). *«Αν είσαι και αν δεν είσαι του βασιλιά παιδί/ ... αν είσαι κι αν δεν είσαι και του δημάρχου γιος. να μάθεις να δουλεύεις αν θέλεις για να τρως»*, (RB, 360) *«δεν θέλουμε τα πλούτη, δεν θέλουμε λεφτά/ μον' θέλουμε λευτεριά και δίκια ανθρωπινά»* (RB, 363).

17. Ε. Καψωμένος, Δημοτικό τραγούδι, ό.π., σ. 286.

**Η διαφύλαξη των αρχαιολογικών θησαυρών
στην Εθνική Αντίσταση
Η συμβολή του καθηγητή Δημ. Πάλλα
(Παρέμβαση)**

Ειρήνη Πιπερίγκου - Κυριαζή

Σεβασμιώτατε, κύριοι Σύεδροι, εγώ εκτάκτως συμμετέχω, εξουσιοδοτημένη από τον καθηγητή Δημήτρη Πάλλα, της Βυζαντινής Αρχαιολογίας, ο οποίος σήμερα είναι 87 χρονών και με τη σεμνότητα που έχει, τον παρεκάλεσα εγώ ομολογώ να μου δώσει κάτι για τη συμμετοχή του και τη συμβολή του στην Εθνική Αντίσταση, ως αρχαιολόγου τότε στην Ευρυτανία. Ελάχιστα βιογραφικά στοιχεία κατόρθωσα να συλλέξω στα κλεφτά, γιατί δεν ήθελε, είναι τόσο σεμνός άνθρωπος. Ο καθηγητής Δημήτρης Πάλλας γεννήθηκε στη Σαλαμίνα. Εκεί έζησε όλα τα παιδικά και νεανικά του χρόνια, τα εφηβικά και νεανικά. Ο πατέρας του ήταν ιερέυς, γι' αυτό έχει και όλη αυτή τη σεμνότητα. Ήταν πολλά παιδιά. Στην Αθήνα σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στη Φιλοσοφική Σχολή, Αρχαιολογία, εργαζόμενος και μένοντας σ' ένα καρβουνιάρικο κοντά στο Κολωνάκι. Έκανε σπουδές και στο εξωτερικό. Έχει γράψει πάρα πολλά πράγματα, είναι πολυγραφώτατος.

Λοιπόν, ήταν υπεύθυνος για την οργάνωση της ΕΠΟΝ στην Σαλαμίνα, αλλά όταν άρχισαν οι διώξεις από τον κατακτητή σε συνεννόηση με ορισμένους Έλληνες που τον εκτιμούσαν, ως και ο Διευθυντής της Ασφάλειας τον κάλεσε και του είπε: «φύγε, γιατί πρόκειται να κάνουμε συλλήψεις». Και τότε ήρθε στην Ευρυτανία ο καθηγητής Πάλλας, τον Μάιο - Ιούνιο του 1944. Από δω, λοιπόν, απ' την Ευρυτανία διηύθυνε το Παιδαγωγικό Φροντιστήριο και έμενε σ' ένα σπίτι, αλλά δεν θέλησε να μου πει περισσότερα. Μου είπε βέβαια το όνομα της ιδιοκτήτριας. Ο καθηγητής Πάλλας, εν τω μεταξύ πρέπει να πω, ότι ήταν φυματικός, είχε μια νεανική φυματίωση, η οποία ενετάθη εδώ. Μια αναπηρία σήμερα στο πόδι από μια αγκύλωση, είχε ακόμα καταστραφεί και το οπτικό νεύρο και νιώθει πάρα πολύ δυστυχής που δεν μπορεί να διαβάσει. Εγώ ήρθα σε επαφή

μαζί του όχι για άλλο λόγο επειδή κάνω μια μελέτη για τη Μονή Προυσού και ήθελα να δω κάτι σλάιτς ως αρμόδιος και έμπειρος άνθρωπος.

Στο Παιδαγωγικό Φροντιστήριο, την παραμονή που θα έδινε τα διπλώματα στους δασκάλους που θα αποφοιτούσαν από το Φροντιστήριο, ειδοποιήθηκαν ότι πρέπει οπωσδήποτε να φύγουν, διότι έρχονται οι Γερμανοί κ.λπ. και πήγαν προς τη Χούντη. Πέρασε, λέει πεζή, και κρύωσε. Ενετάθη η αρρώστια του. Πέρασαν προς το ποτάμι, τον Κρικελιώτη, κάπως έτσι λέγεται και φάγανε σκέτο ψωμί που τους έδωσαν στο δρόμο. Νύχτα περάσανε όλα αυτά. Επειδή είχε το πόδι του έμενε απ' τους άλλους πιο πίσω. Εν πάση περιπτώσει εκείνο που μου έδωσε, ένα πολύτιμο έγγραφο, γιατί έχει πολλά προσφέρει είναι ότι έκανε ένα υπόμνημα στην Κυβέρνηση του Βουνού για να μην καταστρέφονται οι αρχαιότητες από τους αντάρτες που αγνοούσαν ορισμένα πράγματα και να διαφωτιστεί ο λαός. Διαβάζω λίγο από την αρχή και λίγο από τη μέση:

«Υπόμνημα Δημήτρη Πάλλα, εθνοσυμβούλου και εφόρου βυζαντινών αρχαιοτήτων για τη προστασία των αρχαίων στη σεβαστή Γραμματεία Παιδείας, όπου», δηλαδή όπου είναι Γραμματεία Παιδείας, όχι μόνον στην Ευρυτανία. «Έρχομαι να υποδείξω με τιμή στη σεβαστή Γραμματεία Παιδείας το επιτακτικό καθήκον μας για τη διάσωση των αρχαίων και γενικά των ιστορικών μνημείων και κειμηλίων μας. Μάλιστα, τώρα που οι κατακτητές και από την άποψη τούτη λεηλάτησαν κυριολεκτικά τη χώρα μας, εγύμνωσαν επαρχιακές συλλογές, έκλεψαν αρχαιότητες από την Αθήνα, ανέσκαψαν δίχως έλεγχο, εκάραξαν ονόματα, ως και στον Παρθενώνα, κατέστρεψαν ανασκαφές, βομβάρδισαν κ.λπ.»... «πλήθος από κινητά αρχαία, βυζαντινές εικόνες και άλλα παλαιάς τέχνης προστατευόμενα από τον αρχαιολογικό νόμο. Έτσι, η προστασία των αρχαίων μας από την κυβέρνηση της ελεύθερης Ελλάδας πρέπει να μπαίνει πρώτα στην υπηρεσία...». Μετά λέει, «οι δυνατότητες για συστηματική εργασία προς την κατεύθυνση αυτή τώρα είναι βέβαια πολύ περιορισμένες. Μπορούμε όμως να κάνουμε ό,τι εξαρτιέται από μας και πρώτα-πρώτα μια πλατιά διαφώτιση για να μην προξενούνται καταστροφές από άγνοια. Νομίζω, πως σαν πρώτο

μέτρο που πρέπει να παρθεί είναι το να συστηθεί στους αντάρτες, τους μαθητές και το λαό μας να μην χαράζουν τα ονόματά τους πάνω στα αρχαία και ιδιαίτερα στις τοιχογραφίες των εκκλησιών. Να υποχρεωθούν οι επιτροπές τοπικής αυτοδιοίκησης σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και τους κληρικούς ν' αναλάβουν κάτω από την προστασία τους το κάθε τι που έχει αρχαιολογική αξία. Ειδικότερα στους αντάρτες μας ως γίνει παράδειγμα ο αγνός λαϊκός αγωνιστής του '21 Μακρυγιάννης, που όταν βρήκε κάποτε ένα άγαλμα, το μελέτησε πρώτα και έπειτα το κατάκωσε για να το δώσει και να το χαρίσει ύστερα από την απελευθέρωση στο γένος για τη παιδεία του, όπως λέει. Οι στρατιωτικές μονάδες του ΕΛΑΣ, θ' αποφεύγουν βέβαια να χρησιμοποιούν για πολεμικούς σκοπούς τόπους με αρχαιολογική σημασία. Πρέπει όμως ακόμα να ειδοποιούν τη Γραμματεία Παιδείας για κάθε αρχαίο λείψανο ή εύρημα που τυχαία συναντούν όταν σκάβουν για οχυρωματικά τους έργα». Στη συνέχεια λέει: «Έπειτα ν' απαγορευτεί το ν' ανάθουν φωτιές μέσα στις εκκλησίες που έχουν τοιχογραφίες». Και πιο κάτω: «οι στρατιωτικές υπηρεσίες όπως λέει ο νόμος, να ετοιμάσουν ένα κατάλογο των μνημείων που έπαθαν ζημιές ολοκληρωτικές ή μερικές και ποιες από τους εχθρούς και από τις πολεμικές ενέργειες ή από τις πολεμικές ενέργειες των συμμάχων, πράγμα που ενδέχεται να χρειαστεί και στο Συνέδριο Ειρήνης, αλλά και που θα είναι απαραίτητο στην Αρχαιολογική Υπηρεσία για να αρχίσει τη στερέωση και αναστήλωση των σπουδαιότερων ή να περισυλλέξει έγκαιρα ό,τι είναι χρήσιμο από τα λείψανά τους και να τα καταθέσει σε μουσεία. Τέλος, πρέπει από τώρα ν' αρχίσει να γίνεται ένας κατάλογος των κινητών αρχαίων εικόνων, βυζαντινών, χειρογράφων, ξυλογλύπτων, τέμπλων κ.λπ., όσων υπάρχουν σε κάθε περιοχή και ν' αρχίσει η περισυλλογή τους και εξασφάλισή τους σε χώρους κατάλληλους. Βέβαια, οι περιοχές που δεν κινδυνεύουν να πατηθούν από τον κατακτητή. Φυσικά, όμως πρέπει η συστηματική τους καταλόγηση είναι απαραίτητο να γίνει παντού. Το ιδεώδες μάλιστα θα ήταν να γινόταν σύγχρονα και φωτογράφησή τους αν θα επέτρεπαν τα τεχνικά μέσα που υπάρχουν».

* Σημ. Επιμελητή: Ο Δ. Πάλλας πέθανε σε βαθειά γεράματα τον Μάιο 1995.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

«Καρπενήσι 5.6.44

Δημήτρη Πάλλα Έθνοσυμβούλου και Εφόρου Βυζ. Αρχαιοτήτων για την προστασία των αρχαίων.

Στη Σεβ. Γραμματεία Παιδείας

Όπου

Έρχομαι να υποδείξω με τιμή στη Σεβ. Γραμματεία Παιδείας το επιταχτικό καθήκον μας για τη διάσωση των αρχαίων και γενικά των ιστορικών κειμηλίων μνημείων και κειμηλίων μας. Μάλιστα τώρα που οι καταχτητές και από την άποψη ατούτη λεηλάτησαν κυριολεκτικά τη χώρα μας, εγύμνωσαν. Επαρχιακές συλλογές έκλεψαν ως και μέσα από την Αθήνα, ανέσκαψαν δίχως έλεγχο, εχάραξαν ονόματα ως και στον Παρθενώνα, κατέστρεψαν ανασκαφές, βομβάρδισαν και έκαψαν παλιές εκκλησίες και μοναστήρια και έβγαλαν στο εξωτερικό πλήθος από κινητά αρχαία, βυζαντινές εικόνες και άλλα αντικείμενα παλιάς τεχνης, προστατευόμενα απ' τον αρχαιολογικό νόμο. Έτσι που η προστασία των αρχαίων μας από την Κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας να μπαίνει σαν υποχρέωση και εκπολιτιστική και πρώτα απ' όλα εθνική.

Από την Αρχαιολογική νομοθεσία αναγνωρίζεται σαν αρχαίο κάθε κτίριο ή λείψανο χτιρίου και κάθε κινητό αντικείμενο παλαιότερο του 1930. Δηλαδή αρχαία οικοδομήματα, αρχιτεκτονικά μέλη τους, τοίχοι ή θεμέλια, τάφοι, εκκλησίες, Μοναστήρια, σπίτια, Κάστρα, Πύργοι, Γέφυρες κ.λπ. έργα τέχνης και σκεύη από μάρμαρο, πέτρα, πηλό, μέταλλο κ.λπ. εικόνες με μέταλλο σε ξύλο, σε χαρτί ξυλογραφίες, εκκλησιαστικά σκεύη, δισκοπότητα κ.λπ. και έπιπλα, προσκυνητάρια κ.λπ. άμφια, χειρόγραφοι κώδικες, έγγραφα, σφραγίδες, νομίσματα και τέλος αντικείμενα της παλαιάς λαϊκής χειροτεχνίας σαν τα ξυλόγλυπτα, κεντήματα κ.λπ.

Οι δυνατότητες για συστηματική εργασία προς την κατεύθυνση αυτή τώρα είναι βέβαια πολύ περιορισμένες. Μπορούμε

όμως να κάνουμε ό,τι εξαρτιέται από μας και πρώτα - πρώτα μια πλατειά διαφώτιση για να μη προξενούνται καταστροφές από άγνοια. Νομίζω πως σαν πρώτο μέτρο που πρέπει να παρθεί είναι το να συστηθεί στους αντάρτες, τους μαθητές και το λαό μας, να μη χαράζουν τα ονόματά τους πάνω στα αρχαία και ιδιαίτερα στις τοιχογραφίες των εκκλησιών. Να υποχρεωθούν οι Επιτροπές Τοπικής Αυτοδιοίκησης σε συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και τους κληρικούς να αναλάβουν κάτω από την προστασία τους το κάθε τί που έχει αρχαιολογική αξία. Ειδικότερα στους αντάρτες μας ας γίνει παράδειγμα ο αγνός λαϊκός αγωνιστής του 1821 Μακρυγιάννης που όταν βρήκες κάποτε ένα άγαλμα, το μελέτησε πρώτα και έπειτα το κατάχωσε για να το σώσει και να το χαρίσει ύστερα από την απελευθέρωση στο γένος για την παιδείαν του, όπως λέει. Ο στρατιωτικές μονάδες του ΕΛΑΣ θα αποφεύγουν βέβαια να χρησιμοποιούν για πολεμικούς σκοπούς τόπους με αρχαιολογική σημασία. Πρέπει όμως ακόμα να ειδοποιούν την Γραμματεία Παιδείας για κάθε αρχαίο λείψανο ή εύρημα που τυχαία συναντούν όταν σκάβουν για τα οχυρωματικά τους έργα. Εδώ δεν παραλείπω να σημειώσω πως οι οργανωμένοι Στρατοί έχουν υπηρεσία αρχαιολογικών μελετών και προστασίας μνημείων. Έπειτα να απαγορευθεί το να ανάβουν φωτιές μέσα στις εκκλησίες που έχουν τοιχογραφίες. Και πιο πέρα ακόμα πρέπει η Γραμματεία Παιδείας με τη βοήθεια των Αυτοδιοικήσεων και των Στρατιωτικών Υπηρεσιών πρέπει να μαζέψει πληροφορίες και να ετοιμάσει ένα κατάλογο των μνημείων που έπαθαν ζημιές ολοκληρωτικές και να ετοιμάσει ή μερικές (και ποιές) από τους εχθρούς ή και από τις πολεμικές ενέργειες των Συμμάχων. Πράγμα που ενδέχεται να χρειασθεί και στο Συνέδριο της Ειρήνης, αλλά και που θα είναι απαραίτητο στην Αρχαιολογική Υπηρεσία για να αρχίσει τη στερέωση και αναστήλωση των σπουδαιότερων ή να περισυλλέξει έγκαιρα ό,τι είναι χρήσιμο από τα λείψανά τους και να τα καταθέσει στα Μουσεία. Τέλος πρέπει από τώρα να αρχίσει να γίνεται ένας κατάλογος των κινητών αρχαίων (εικόνων, χειρογράφων, ξυλογλύπτων κ.λπ.) όσων υπάρχουν σε κάθε περιοχή και να αρχίσει η περι-

συλλογή τους και η εξασφάλισή τους σε χώρους κατάλληλους, βέβαια σε περιοχές που δεν κινδυνεύουν να πατηθούν από τον κατακτητή. Φυσικά όμως πρέπει η συστηματική τους καταλόγηση που είναι απαραίτητο να γίνει παντού. Το ιδεώδες μάλιστα θα ήταν να γινόταν σύγχρονα και φωτογράφισή τους, αν θα επέτρεπαν τα τεχνικά μέσα που υπάρχουν.

Με τιμή
Δ. Πάλλας

ΕΘΝΙΚΉ ΑΝΤΊΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΆΔΑ: Κοινωνική οργάνωση - ανθρώπινες σχέσεις και πολιτισμός

Του Κώστα Μπαλάφα

Θαυμαστή υπήρξε η κοινωνική οργάνωση στις ανταρτοκρατούμενες περιοχές.

Όλα τα εγκληματικά στοιχεία εξαφανίστηκαν. Άλλοι εξοντώθηκαν και άλλοι αναγκάστηκαν να πειθαρχήσουν στην έννομη τάξη.

Με τις εκτελέσεις των πρώτων προδοτών κάπως ανάσανε ο τόπος, γιατί οι άλλοι συνεργάτες του κατακτητού από φόβο μαζεύτηκαν στις πόλεις.

Μια ιδανική ευνομία επεκράτησε στις ελεύθερες περιοχές και παγιώθηκε τάξη και ασφάλεια από κλοπή κι εγκληματικότητα, ιδιαίτερα τη ζωοκλοπή που ήταν για χρόνια η μάλιστα στην ύπαιθρο χώρα.

Αναπτύχτηκαν οι πατριωτικοί δεσμοί, η αλληλεγγύη, η αλληλοβοήθεια, η αδελφосύνη, ο σεβασμός στη γυναίκα και την οικογένεια.

Οργανώθηκε η αυτοδιοίκηση σε καθαρά ανθρώπινα μέτρα για την εξυπηρέτηση του Αγώνα και του πολίτη. Και το κυριότερο, μέσα απ' τις γραμμές του ΕΑΜ δημιουργήθηκαν συνειδητοί πολίτες με γνώσεις και υπευθυνότητα που ξέρουν ν' αγωνίζονται και να θυσιάζονται για την πατρίδα και τα πανανθρώπινα ιδανικά, ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη και ακόμα να πρωτοστατούν σε κάθε ανώτερη εκδήλωση του δημόσιου βίου, πολιτική, κοινωνική, επιστημονική, και να μπαίνουν μπροστάρηδες στους αγώνες του λαού για μια ανθρωπινότερη ζωή και δικαιότερη κοινωνία.

Για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε το δικαίωμα ψήφου στη γυναίκα και δημιουργήθηκε μαζί ένας κόσμος αξιών με ηθικές αρετές και πατριωτικές εκλάμψεις ιδιαίτερα στις σχέσεις αγοριών και κοριτσιών με τη συντροφικότητα και τον αλληλοσεβασμό κι ακόμα την ειλικρινή συνεργασία σ' όλους τους τομείς δράσης και ζωής.

Δικτυώθηκαν οι επικοινωνίες σ' ολόκληρη τη χώρα. Μπορούσαν να ταξιδεύουν με ασφάλεια σ' όλη την Ελληνική επικράτεια, ακόμα και σε γειτονικές Βαλκανικές χώρες με ανεπτυγμένα αντιστασιακά κινήματα μέσα από δρόμους και καταλύματα που εξασφάλιζαν οι πολιτικές οργανώσεις.

Αποκαταστάθηκε τακτικό Ταχυδρομείο και τηλεγραφείο σ' όλη την ορεινή ελεύθερη Ελλάδα πράγμα που ποτέ ως τότε δε γνώριζαν οι απομακρυσμένες περιοχές.

Οργανώθηκαν και λειτούργησαν Ιατρεία και νοσοκομεία με δωρεάν περιθαλψη.

Συγκροτήθηκαν σχολεία για αναλφάβητους αλλά και επιμορφωτικά κέντρα για μια γενικότερη καλλιέργεια του λαού της υπάιθρου με πολιτιστικές εκδηλώσεις, διαλέξεις, ομιλίες και θέατρο.

Ακόμα και κανονικά σχολεία όλων των βαθμίδων λειτούργησαν στις περισσότερες περιοχές με αντάρτες εκπαιδευτικούς που έτρεξαν απ' τους πρώτους να πλαισιώσουν το κίνημα.

Με νομοθετική πράξη του Εθνικού Συμβουλίου (ΠΕΕΑ) καθιερώθηκε η Δημοτική γλώσσα, η δωρεάν Παιδεία και η λαϊκή δικαιοσύνη.

Οι διαφορές των χωρικών λύνονταν με συμβιβασμό – όπως παλιά στα χρόνια του '21 με τα «ηγουμενοδικεία» – για να μην καταφεύγουν στο δυνάστη οι αδικημένοι για δικαιοσύνη και δώσουν αφορμή για αντεκδικήσεις και προδοσία.

Αργότερα το ρόλο αυτό τον ανάλαβαν τα λαϊκά δικαστήρια.

Στους αντάρτες οι αποφάσεις παίρνονταν με πλειοψηφία και ήταν σεβαστές απ' όλους, ακόμα κι απ' τον αρχηγό, κάτι που δυνάμωνε τον αλληλοσεβασμό κι ατσάλωνε την πειθαρχία.

Ορισμένοι απαγορευτικοί νόμοι του επίσημου κράτους που τους έχουν θεσπίσει οι κεφαλαιούχοι και οι βιομήχανοι για την προστασία των δικών τους συμφερόντων σε βάρος των αγροτών, ατόνισαν μακριά από την επίβλεψη του φορατζή και του χωροφύλακα, όπως: η καλλιέργεια και εμπορία του καπνού, η απόσταξη του τσίπουρου, η λογική εκμετάλλευση του δάσους για τις ανάγκες των πολιτών και την παράλληλη ανάπτυξη της κτηνοτροφίας με τμηματικές αναδασώσεις, οι εκχερσώσεις για

εκτεταμένες καλλιέργειες σε σπανές και θαμνώδεις εκτάσεις αλλά και η ελεύθερη σπορά στα ρόγγια που έσωσε τον κόσμο απ' την πείνα στη δύσκολη ώρα.

Όσοι δεν έζησαν από κοντά αυτές τις καταστάσεις είναι δύσκολο να καταλάβουν αυτή τη μεγαλειώδη κοσμογονική ανάπτυξη των ηθικών αξιών του λαού μας στην ύπαιθρο χώρα εκείνο τον καιρό.

Δημιουργήθηκε μια καινούργια αντίληψη στις ανθρώπινες σχέσεις αλληλεγγύης και αδελφότητας, σ' αυτούς τους απλούς ανθρώπους που ζούσαν μόνοι στην εγκατάλειψη της πολιτείας και το κράτος το γνώριζαν μόνο στο πρόσωπο του φορατζή και του χωροφύλακα.

Ένας κόσμος από παντού αγνοημένος αλλά και τόσο τυραννισμένος απ' την ανέχεια και την κακοπέραση που γεύτηκε την πείνα και τη φτώχεια όσο καμιά άλλη κοινωνική τάξη. Αυτός βοήθησε τον Αγώνα μ' όλες του τις δυνάμεις και τάδωσε όλα για την πατρίδα με την ελπίδα πως θ' άλλαζε και τη δική του μοίρα.

Χωρίς τη λαϊκή συμμετοχή και ολοκληρωτική βοήθεια θάταν αδύνατη κάθε ανάπτυξη αντάρτικου κι αντίστασης στον εχθρό, κάτι που αναγνώρισαν και οι Ξένες Αποστολές.

Ο Άγγλος Συνταγματάρχης Woodhouse, αρχηγός της Βρετανικής Αποστολής στην ελεύθερη ορεινή Ελλάδα γράφει για το πολιτιστικό κλίμα που δημιούργησαν οι αντάρτες στην ύπαιθρο χώρα:

«Οί αντάρτες απλώθηκαν σε κάθε χωριό. Αφού το ΕΑΜ εξασφάλισε τον έλεγχο όλης της χώρας, έδωσε πράγματα που πριν ποτέ δεν ήταν γνωστά. Τα πλεονεκτήματα του πολιτισμού και της κουλτούρας ξεχύθηκαν στα βουνά για πρώτη φορά.

Σχολεία, τοπικές διοικήσεις, δικαστήρια και κοινωφελείς υπηρεσίες προς το κοινό καλό τα οποία ο πόλεμος ανέστειλε, ετέθησαν πάλι σε λειτουργία.

Το ΕΑΜ - ΕΛΑΣ άνοιξε το δρόμο στη δημιουργία ενός πράγματος που οι Κυβερνήσεις της Ελλάδας παραμέλησαν, ενός οργανωμένου κράτους στα Ελληνικά βουνά».

Αλλά η μεγαλύτερη συμβολή της Αντίστασης του λαού μας

στη συμμαχική νίκη είναι ότι ανάγκασε τον εχθρό να διατηρεί σ' επιφυλακή 12 επίλεκτες Μεραρχίες κι ακόμα ότι εμπόδισε το σχηματισμό ένοπλου τμήματος για το Ανατολικό Μέτωπο, παράδειγμα μοναδικό για τους λαούς της Ευρώπης.

Μόνο η άρχουσα τάξη με τις διορισμένες απ' τον κατακτητή αρχές υπέβλεπαν και δυσφημούσαν το κίνημα.

Παράλληλα και εκείνο το φρούτο των περιστάσεων, «οι έμποροι του μαυραγοριτισμού» που εκμεταλλεύονταν αδίστακτα τις ανάγκες του λαού, διότι γι' αυτούς η παράταση του πολέμου και της Κατοχής ήταν θησαυροφόρα. Ποιός απ' τους παλιούς δε θυμάται το σύνθημα των εμπόρων: «Βάστα Ρόμελ», όταν υποχωρούσε στη Βόρειο Αφρική.

Θυμάμαι εκείνη τη ζηλευτή ευνομία στην Ανταρτοκρατούμενη Ήπειρο.

Όλες οι συγκοινωνίες στο καταστραμμένο οδικό δίκτυο αποκαταστάθηκαν με προσωπική εργασία.

Όλος ο κόσμος μικροί-μεγάλοι, ρίχτηκαν στη δουλειά με δικά τους μέσα και εργαλεία. Ήταν μια προσφορά δουλειάς με ανυπόκριτη διάθεση, αλληλεγγύη και αδελφοσύνη, που δυνάμωνε τη σχέση για συνεργασία και τόνωνε τους φιλικούς δεσμούς.

Ήταν κάτι που δεν ξανάγινε σ' αυτόν τον τόπο, να ημερέψουν οι έχθρες και τα πάθη του φιλόνικου κόσμου μας.

Ήταν η μοναδική ενεργοποίηση του λαού μας με πλατιά καρδιά και ανυπόκριτη διάθεση για το γενικό καλό.

V

Πέμπτη Συνεδρία, απογευματινή, (30.9.1994)

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Πρόεδρος: Στ. Ζορμπαλής, Υφηγητής Κοινωνιολογίας

Εισηγητές: Μ. Σταφυλίδας, Συγγραφέας, Αντιστασιακός

Ν. Σιδέρης, Δρ. Ψυχολόγος

Σ. Ριζός, Δρ. Πολιτικής Επιστήμης

Παραμβάσεις: Α. Τραχίλης, Αντιστασιακός, Αξιωματικός Ε.Α.

Σ. Μπέκιος (Λάμπρος), Αντιστασιακός

Το Χρονικό του προαναγγεθέντος Εμφυλίου...

Του Μιχάλη Σταφυλά

Ο Ελληνικός εμφύλιος πόλεμος έχει βαθιές ρίζες που μονάχα στα Αρχεία των ξένων – και κυρίως των αγγλικών μυστικών υπηρεσιών μπορούν ν' αναζητηθούν.

Κι ένας λόγος που, ακόμα δεν είδαν το φως της δημοσιότητας, τουλάχιστον τα καθ' ημάς, στο σύνολο και στην έκτασή τους, για ν' αποφανθεί επιτέλους η Ιστορία και να λάμψει η αλήθεια γύρω από τα παρασκήνια, τους πράκτορες και τους πρωταγωνιστές των αθλιότητων είναι πως οι ίδιοι ή και οι απόγονοί τους συνέχισαν και μεταπελευθερωτικά την αναρίχηση τους στα δημόσια αξιώματα και μετατράπηκαν σε αποφασιστικούς κοινωνικοπολιτικούς ή και κομματικούς παράγοντες έτσι που δημιούργησαν ερευνητικές αναστολές και ιστορικές παραποιήσεις ενώ επιμελώς εξαφανίστηκαν όσα στοιχεία ήταν επιβαρυντικά γι' αυτούς ή για το κόμμα τους. Πώς θα μπορούσε να υπάρχει στα εθνικά μας Αρχεία το ανακοινωθέν έλληνα αξιωματικού που μετά από μάχη στην Εύβοια υπέγραψε το γνωστό ανακοινωθέν «εκ των ημετέρων νεκρός εις Γερμανός», αφού ο ίδιος αυτός αξιωματικός έγινε υπουργός Άμυνας τιμής ένεκα ανθ' ων έπραξε; Κι απ' την αλλη μεριά. Πλήθος χαλκευμένα έγγραφα παρουσιάζονται επισήμως ως αληθινά μόνο και μόνο για να συκοφαντήσουν το ΕΑΜ ως αντεθνική οργάνωση ενώ αποκρύπτουν την μεγαλειώδη συμμετοχή του ΕΛΑΣ στον συμμαχικό αγώνα με τους αναρίθμητους νεκρούς πατριώτες αγωνιστές.

Θα επιχειρούσαμε λοιπόν μια προσέγγιση στην ιστορική αλήθεια με τη βεβαιότητα πως θα υπάρξουν και κενά. Το μόνο που δεν θα υπάρχει είναι η προκατάληψη ή η κατευθυνόμενη επιχειρηματολογία. Πιστεύουμε πάντα στο λόγο του Σολωμού πως εθνικό είναι μόνο το αληθινό.

Ο Ακαδημαϊκός Άγγελος Αγγελόπουλος που διετέλεσε μέλος της Κυβέρνησης των βουνών (της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης - ΠΕΕΑ) στο βιβλίο του «Από την Κατοχή στον

Εμφύλιο» επικαλείται μια σημαντική μαρτυρία του Εμμαν. Τσουδερού για το Κίνημα του Ναυτικού της Μέσης Ανατολής σύμφωνα με την οποία: «το Κίνημα υποκινήθηκε από τους ξένους προκειμένου ν' αποδυναμωθεί η μόλις τότε σχηματισθείσα ΠΕΕΑ και να απαλλαγεί το στράτευμα από τους δημοκρατικούς αξιωματικούς».

Οι ξένοι δηλαδή οι Άγγλοι είχαν σχεδιάσει τα πάντα ως την τελευταία λεπτομέρεια για την ελληνική μεταπελευθερωτική πορεία και η συγκρότηση της ΠΕΕΑ τους χάλαγε τα σχέδια.

Η διεθνής κοινή γνώμη που παρακολουθούσε με συμπάθεια την Ελληνική Εθνική Αντίσταση και τα θρυλικά πολλές φορές κατορθώματα των αγωνιστών παράλληλα με τις μεγάλες θυσίες του λαού, δεν θα συγχωρούσε ποτέ μια απροσημάτιστη στρατιωτική επέμβαση των ξένων σ' αυτή τη χώρα, που τόσα πρόσφερε στον συμμαχικό αγώνα και που η ίδια διάλεξε τον τρόπο διακυβέρνησής της και μάλιστα μέσα στα καυτά χρόνια του πολέμου.

Βέβαια το θέμα του προσδιορισμού των ζωνών επιρροής ήταν κοινό μυστικό. Κι ακόμα πιο κοινό ήταν το ότι σ' αυτήν την ανέντιμη αγοραπωλησία των εθνών που γινόταν τις ώρες που οι λαοί πάλευαν ενάντια στον πανίσχυρο τότε φασισμό, η Ελλάδα θα κατακυρώνονταν στους Άγγλους.

Ωστόσο η τελική απόφαση πάρθηκε στη Μόσχα στις 9 Οκτωβρίου του 1944 σε συνάντηση Τσώρτσιλ-Στάλιν τρεις ακριβώς μέρες πριν από την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς.

Την συνάντηση αυτή αποκαλύπτει ο ίδιος ο Τσώρτσιλ στην «Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου» (τόμος έκτος) που λέει ακριβώς τα παρακάτω:

«Απεβιθάσθημεν εις Μόσχαν το απόγευμα της 9ης Οκτωβρίου. Εις τας 10 τη νύκτα εκείνην είχομεν την πρώτην σημαντικήν σύσκεψίν μας εις το Κρεμλίνον. Ήσαν μόνον ο Στάλιν, Μολότοφ, ο Ήντεν και εγώ. Ο ταγματάρχης Μπιρς και ο Παυλώφ εξετέλουν χρέη διερμηνέως.

Η στιγμή ήτο κατάλληλος διά σοβαρόν έργον. Ούτω είπον: «ας ξεκαθαρίσωμε τας υποθέσεις μας εις την Βαλκανικήν. Οι στρατοί

σας είναι εις την Ρουμανίαν και Βουλγαρίαν. Έχομεν συμφέροντα, αποστολάς ή και πράκτορας εκεί. Ας μη εμπλακούμε εις σύγχυσιν διά μικροζητήματα. Καθ' όσον αφορά την Αγγλίαν και την Ρωσσίαν πώς θα σας εφαινότο να έχετε τα 90% επιρροής εις την Ρουμανίαν και ημείς να έχομεν τα 90% του ελέγχου εις την Ελλάδα και να μοιρασθούμε κατά το ήμισυ την Γιουγκοσλαβίαν;

Ενώ μετεφράζοντο αυτά έγγραφα εις ήμισυ φύλλου χάρτου.

Ρουμανία: Ρωσία 90% οι άλλοι 10%.

Ελλάς: Μεγ. Βρετανία (εν συμφωνία με ΗΠΑ) 90%, Ρωσία 10%.

Γιουγκοσλαβία: 50%-50%.

Ουγγαρία: 50%-50%.

Βουλγαρία: Ρωσία 75% οι άλλοι 25%.

Έσπρωξα το φύλλον χάρτου προς τον Στάλιν ο οποίος είχε ήδη ακούσει την μετάφρασιν. Υπήρξε σύντομος σιωπή. Και επήρε το μπλέ μολύβι του, εσημείωσε την έγκρισίν του και μου το επέστρεψε».

Στη συνέχεια ο Τσώρτσιλ αποκαλύπτει πώς έστειλε στην Αγγλία εμπεριστατωμένο σημείωμα το οποίο καταλήγει ως εξής:

«Η Μεγ. Βρετανία θα έχει την ηγεσίαν εν στρατιωτική εννοία και θα προσπαθήσει να βοηθήσει την Βασιλικήν Ελληνικήν Κυβέρνησιν να εγκατασταθεί εις Αθήνας επί όσον το δυνατόν ευρυτέρας και πνωμένης βάσεως. Η Σοβιετική Ένωσις θα είναι έτοιμος να παραχωρήσει αυτήν την θέσιν και το έργον εις την Μεγάλην Βρετανίαν καθ' όμοιον τρόπον κατά τον οποίον η Αγγλία θα ανεγνώριζε την στενήν σχέσιν μεταξύ Ρωσίας και Ρουμανίας» Και στο Αγγλικό Υπουργείο Εξωτερικών έστειλε ξεχωριστά το παρακάτω μήνυμα:

«Κατά την γνώμην μου, έχοντες καταβάλλει το τίμημα που κατεβάλαμε προς την Ρωσίαν δι' ελευθερίαν δράσεως εις την Ελλάδα, δεν θα πρέπει να διστάσωμεν να χρησιμοποιήσωμεν τα βρετανικά στρατεύματα προς υποστήριξιν της βασιλικής ελληνικής Κυβερνήσεως υπό τον κ. Παπανδρέου».

Πρέπει να επισημάνουμε εδώ, δυο σημεία αποκαλυπτικά. Η παραχώρησις της Ελλάδας επισημοποιήθηκε τρεις μόλις μέρες πριν

από την Απελευθέρωση — αν και ήταν προαποφασισμένη. Ακριβώς για να μην εγκατασταθεί ο ΕΛΑΣ στην Αθήνα και να προλάβουν να εγκαταστήσουν την βασιλική Κυβέρνηση Παπανδρέου που την είχαν δεόντως προετοιμάσει — πράγμα που έγινε με την εσπευσμένη αποστολή κλιμακίου της πριν από την αποχώρηση των Γερμανών. Και το δεύτερο σημείο: Προκάλεσαν τα Δεκεμβριανά το '44 και όλα τα μετέπειτα για να περιορισθεί με φωτιά και με σίδερο η επιρροή του ΚΚΕ (δηλαδή της Σοβιετικής Ένωσης) στο 10% όπως συμφωνήθηκε με τον Στάλιν.

Τον Άγγλο Πρωθυπουργό το θέμα της Ελλάδας τον βασάνιζε γιατί έβλεπε να χάνεται μέσα από τα χέρια τους ένας γεωγραφικός χώρος που ήταν το κλειδί για το πέρασμά τους στις αποικίες. Ακόμα κι όταν προετοιμάζονταν η απόβαση στη Νορμανδία που ήταν αποφασιστικής σημασίας για τους συμμάχους σημειώνει: «Προφανώς πλησιάζουμε σε μian αναμέτρηση με τους Ρώσους εξαιτίας των κομμουνιστικών σκευωριών που είναι δικό τους έργο στην Ιταλία, στην Γιουγκοσλαβία και στην Ελλάδα». (4 Μάη 1994).

Και σ' ένα υπηρεσιακό του σημείωμα προς το Φόρειν Όφφισ επισημαίνει «Δεν νομίζω ότι θάπρεπε νάμαστε πλέον ενδοτικοί απέναντι στους Ρώσους στην Ελλάδα».

Και μετά από μια σύσκεψη των πρωθυπουργών της Αυτοκρατορίας παραγγέλλει στον Υπουργό Εξωτερικών Ήντεν «*Να τεθούν ωμά τα ζητήματα των σχέσεών μας με την Σοβιετική Κυβέρνηση τα οποία ανακύπτουν στην Ιταλία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία και προσπαντός στην Ελλάδα... Να μην επιτρέψουμε την κομμουνιστική διείσδυση και εισβολή και να τους το πούμε χωρίς περιστροφές τη στιγμή που βλέποντας την πορεία των πολεμικών επιχειρήσεων θα κρίνουμε πιο κατάλληλη...*».

Είχε δίκιο ο Στάλιν να φοβάται τη χωριστή συνθήκη των Δυτικών με τους καταρρέοντες Γερμανούς και την εν συνεχεία αναμέτρηση μαζί τους. Γιατί το μεγαλύτερο βάρος του πολέμου το σήκωσε η Σοβιετ. Ένωση που το τίμημα της νίκης της είναι φοβερό. Τόσο φοβερό λέει ο Ραιμόν Καρτιέ ώστε η Σοβιετική Κυβέρνηση μη θέλοντας να αποκαλύψει την εξάντληση της χώρας το κρύβει ως ένα σημείο. Αναγγέλλει 7 εκατομμύρια νε-

κρούς ενώ ο πραγματικός αριθμός είναι διπλασιος ή τριπλάσιος. Και οι καταστροφές ανυπολόγιστες. 1710 πόλεις καταστράφηκαν και 70.000 χωριά έγιναν στάχτη με όλα φυσικά τα οδυνηρά αποτελέσματα. Η αλήθεια είναι πως η Σοβιετική Ένωση ξέροντας πως η συμμαχία με τους δυτικούς είναι λυκοφιλία ανάγκης δεν θέλησε ποτέ να κάμει κάτι ως προς το ελληνικό ζήτημα που θα δυσαρεστούσε τους εταίρους της. Χαρακτηριστικά θα θυμηθούμε πως όταν ο Γεν. Γραμ. του ΚΚΕ Γιώργος Σιάντος επικοινωνήσε με τον Σοβιετικό επιτετραμμένο Σολόντ για να πληροφορηθεί τις απόψεις της Μόσχας γύρω από τη Συμφωνία του Λιβάνου, πήρε την παρακάτω απάντηση που ήταν σύμφωνη και με τις απόψεις του πρεσβευτή Νοβίκωφ:

«Να συμμετάσχετε στην Κυβέρνηση του Καΐρου, να τηρηθεί η Συμφωνία του Λιβάνου και η στάση σας να είναι ελαστική και ρεαλιστική και να έχετε υπόψη σας τις πραγματικές ανάγκες του συμμαχικού Αγώνα».

Παρ' όλα αυτά ο Τσώρτσιλ προσπαθεί να πείσει τους Αμερικανούς για το πόσο επικίνδυνοι είναι οι ΕΑΜίτες και μιλάει γι' αυτούς με τόσο μίσος που ο αμερικανός υπουργός των Εξωτερικών Έντουαρντ Στεττίνιους τον θεωρεί πως βρίσκεται «στο κορύφωμα της κλιμακτηρίου περιόδου του». Έφτασε σε σημείο να χαρακτηρίσει σε ενυπόγραφο επίσημο σημειώμα του της 6ης Αυγούστου 1944 τους ΕΛΑΣίτες ως «άθλιους Έλληνες συμμορίτες». Αυτός ο προσδιορισμός «συμμορίτες» έμεινε στο στόμα όλων για πολλά χρόνια και μερικοί μάλιστα τον χρησιμοποιούν ακόμα τοις εκείνου ρήμασι πεισθέντες.

Το Μάη του '44 σε συνάντησή του με τον αμερικανό πρεσβευτή στην Μόσχα Άβερελ Χάρριμαν, ο Τσώρτσιλ τον ενημέρωσε για την πορεία των σχέσεών του με τη Ρωσία. Οι βρετανοί, του είπε, είχαν συμφωνήσει ν' αφήσουν ήσυχη τη Ρουμανία όσο συνεχίζονταν εκεί ο πόλεμος, ενώ οι Ρώσοι με τη σειρά τους ήταν πρόθυμοι ν' αφήσουν τους Βρεττανούς να κάνουν ό,τι θέλουν στην Ελλάδα. Και μια μικρή σχετική λεπτομέρεια που φανερώνει την ανακολουθία του. Ενώ είχε πει του Χάρριμαν πως «ήδη οι έλληνες κομμουνιστές είναι πολύ συνεργάσιμοι, χάρις εν πολλοίς και στα πρόσφατα ευγενικά μηνύματα

του Στάλιν «σε σημειώμά του στον Ήντεν στις 28 του ίδιου μήνα του έλεγε: *«Πίστεψέ με έτσι δεν θα τα πάμε καλά με τους Ρώσους»*. Και δίπλα σ' αυτήν την παράγραφο ο Ήντεν σημείωσε μ' εκείνο το αγγλικό χιούμορ: *«Ωστόσο κανείς δεν είναι περισσότερο διαχυτικός με τους Ρώσους, όσο ο Πρωθυπουργός»*.

Μπροστά στο αποδεδειγμένα αξιόμαχο του συντεταγμένου πλέον στρατού του ΕΛΑΣ οι φόβοι των Άγγλων για την απώλεια της επιρροής τους στην Ελλάδα μεγαλώνουν. Από τον Οκτώβρη του '43 ακόμα ο Τσώρτσιλ σχεδιάζει με το στρατηγό Ισμαίη, Γεν. Γραμ. του πολεμικού υπουργικού συμβουλίου μια «σχετικά μικρή και αυστηρά περιορισμένη στρατιωτική αποστολή περίπου 5.000 ανδρών για την τήρηση της τάξεως στην Αθήνα και μόνον». Αυτό το «στην Αθήνα και μόνον» στο έγγραφο είναι υπογραμμισμένο. Φαίνεται πως η ελληνική ύπαιθρος δεν τους σήκωνε, αφού όπως λέμε εδώ στην Ευρυτανία ο φόβος φυλάει τα έρμα.

Ενημερώνοντας τον Πρόεδρο Ρούζβελτ για την ανάγκη αποστολής εκστρατευτικού σώματος στην Ελλάδα επισημαίνει πως «στο παρόν στάδιο δεν θα πρέπει να πληροφορήσουμε την ρωσική Κυβέρνηση για τις προθέσεις μας ως προς το ζήτημα αυτό. «Ωραία συμμαχική εντιμότητα και μάλιστα τη στιγμή που οι Σοβιετικοί δεν έφερναν καμιά αντίρρηση στις επιδιώξεις των Βρεττανών. Χαρακτηριστικό είναι και το ότι αποφεύγει να μιλάει για Σοβιετική Ένωση – μένει στην παλιά ονομασία της Ρωσίας – τότε που ήταν υπέρμαχος αποστολής στρατευμάτων για τη συντριβή της Οκτωβριανής Επανάστασης.

Ο Τσώρτσιλ πιστεύοντας πως ο σκοπός αγιάζει τα μέσα είχε βάλει σε πρώτη προτεραιότητα την διασφάλιση της βρεττανικής επιρροής στην Ελλάδα με κάθε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο.

Κι όσο έβλεπε πως οι ΕΑΜικές δυνάμεις είχαν ευρύτατη λαϊκή αποδοχή ο σκοπός αυτός γίνονταν ένας διαρκής του εφιάλτης.

Πίστευε πως μόνο με τον Γλύξμπουργκ θα μεταγγίζονταν η αγγλική πολιτική στην Ελλάδα. Αλλά ο κίνδυνος για μεταπελευθερωτική νίκη των αντιμοναρχικών δυνάμεων σε μια εκλογική αναμέτρηση ήταν πια ορατός αφού το ΕΑΜ κατόρθωσε να γίνει

μια δυναμική οργάνωση με προσωπικότητες μεγάλης ακτινοβολίας και με ευρύτατο ιδεολογικό φάσμα. Στελέχη του ήταν Μητροπολίτες, ιερείς, 30 πανεπιστημιακοί καθηγητές κι ανάμεσά τους ο πρύτανης του Πολυτεχνείου, 16 στρατηγοί, 34 συνταγματάρχες και 1500 μόνιμοι αξιωματικοί. Προπαντός όμως εκατοντάδες χιλιάδες οργανωμένοι ενεργοί πολίτες που αφηφούσαν ακόμα και το θάνατο μπροστά στο όραμα μιας ανεξάρτητης, ελεύθερης πατρίδας. Παράλληλα υπήρχαν μη ΕΑΜικοί αλλά και μη μοναρχικοί που σε ενδεχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις θα έδιναν τη χαριστική βολή στην πολιτική της εξάρτησης ενώ με κανονικό δημοψήφισμα η βασιλεία θα έπαιρνε πόδι από την Ελλάδα. Και είχε τέτιες αντικομμουνιστικές παρωπίδες ο Τσώρτσιλ ώστε την προσφορά της Εθνικής μας Αντίστασης δεν την υπολόγιζε καθόλου αν και τον Ιούλιο του 1943, όταν οι σύμμαχοι αποβιβάστηκαν στην Σικελία και σκόπευαν να προελάσουν προς τη Ρώμη στην Ηπειρωτική Ελλάδα ήταν καθηλωμένες 6 γερμανικές, 8 ιταλικές και 2 βουλγαρικές μεραρχίες. Κι όταν και με τη δική μας συμμετοχή κατέρρευσε η Ιταλία ο Τσώρτσιλ όχι μόνο δεν μας υποσχέθηκε τα Δωδεκάνησα που τα δικαιούμασταν, αλλά σε σημειώμά του υπηρεσιακό προς τους επιτελάρχες του στις 27 Ιουλίου 1943 λέει: «Οφείλουμε να βρεθούμε γρήγορα εκεί αν είναι ανθρωπίνως δυνατόν καθόσον το χρειαζόμαστε αυτό το μέρος για τη διπλωματική προσέγγιση της Τουρκίας». Θα δούμε παρακάτω τί είδους προσέγγιση επιδίωκε. Πιστεύοντας πως μόνο με στρατιωτική επέμβαση θα «συνέτιζε» την Ελλάδα δεν ενδιαφέρονταν για την απήχηση των λόγων του στο λαό μας. Και τον προκαλούσε ανερευθρίαστα, όπως φαίνεται από το παρακάτω περιστατικό. Τον Οκτώβρη του 1943 ο συνταγματάρχης Μάγιερς ο γνωστός μας Έντυ που ήταν σύνδεσμος των Βρετανών με τις «ελληνικές κομμουνιστικές δυνάμεις» (έτσι ακριβώς προσδιορίζει τον ΕΛΑΣ ο ανιστόρητος βιογράφος του Τσώρτσιλ, ο Μάρτιν Τζίλμπερτ) συναντήθηκε με τον Τσώρτσιλ ο οποίος ενδιαφερόταν να μάθει από πρώτο χέρι τα συμβαίνοντα στην Ελλάδα. Ο ίδιος ο Έντυ αφηγείται σχετικά: *«Του είπα ότι ο πρόσφατος λόγος του στο Κεμπέκ όπου είχε πει ότι προσβλέπει στην επάνοδο του βασιλιά στην Ελλάδα, δυσκό-*

λειψε ακόμα περισσότερο το έργο μου. Ασφαλώς, είπα, ο,τι συνέβη στο βασιλιά τους είναι δική τους υπόθεση κι εμείς δεν πρέπει να αναμειχθούμε. Με ρώτησε τί ακριβώς είπα στο Κεμπέκ κι έβγαλα ένα αντίγραφο του λόγου του από το χαρτοφύλακά μου, που το περιέτρεξε. Ευγενικά είπε ότι εμμένει σε ό,τι είχε πει και εγώ δεν έθιξα άλλο αυτό το θέμα. «Ο Τσώρτσιλ πίστευε ακράδαντα πως με τη μοναρχία, η Ελλάδα θα μετατρέπονταν σε μια υπάκουη αποικία μοντέρνας μορφής – και θα ησύχαζε για πάντα. Πιστεύοντας όμως παράλληλα πως η Σοβ. Ένωση κρύβεται πίσω από τις ραγδαίες εξελίξεις στην Ελλάδα τραυματίζε συχνά την ευρύτερη συμμαχία με φαντασιώσεις και ανεδαφικές αιτιάσεις. Δεν μπορούσε να συλλάβει εκείνην την πατριωτική έξαρση των Ελλήνων με τα οράματα της Ελευθερίας και της Ανεξαρτησίας.

Είναι αναγκαία να γίνει εδώ μια παρέμβαση: Ο Στάλιν είχε ενημερώσει το ΚΚΕ για την επαίσχυντη συμφωνία ή το ΚΚΕ την ήξερε και την απέκρυψε; Αν ο Στάλιν δεν το αποκάλυψε στους Έλληνες συντρόφους του, πού είναι η διατυμπανιζόμενη διεθνιστική αλληλεγγύη, αφού άφησε τους ηρωικούς πράγματι Έλληνες να οδηγηθούν ως πρόβατα επί σφαγήν – ζητωκραυγάζοντας μάλιστα και τον Μακελλάρη τους;

Αν εξάλλου το ΚΚΕ ήξερε κι έμενε ανυποχώρητο μπροστά στις προσχεδιασμένες αποφάσεις πατώντας ηρωικά την πεπονόφλουδα των τórρυδων και των ελλήνων πρακτόρων τους (που δεν αποκλείεται να υπήρχαν και στους κόλπους του με το σύστημα της πλατειάς στρατολογίας) έχει μερίδιο ευθύνης για τις καταστροφικές συνέπειες του Εμφυλίου και για τους χιλιάδες νεκρούς, εκτελεσμένους, σακάτηδες, παραλοϊσμένους, δυστυχισμένους αγωνιστές πού από τη μια στιγμή στην άλλη έγιναν πρόσωπα τραγωδίας.

Αν δεχθούμε πως ο Δεκέμβρης ήταν ένα λάθος, η Αποχή από τις εκλογές του 1946 ήταν η αρχή ενός νέου κύκλου αδικοχυμένου αίματος. Δεν κατάλαβαν οι στενόμυαλοι ηγέτες πως η εθνική τρομοκρατία που εξαπολύθηκε, οι καθοδηγούμενες από τους άγγλους συμμορίες της δεξιάς και τα θανατοδικεία είχαν σκοπό το φούντωμα του Εμφυλίου, και την απομάκρυνση της κομμουνιστικής Αριστεράς από την πολιτική σκηνή.

Και το κόστος τεράστιο. Σύμφωνα με έγκυρους μελετητές αν δεν είχε η Ελλάδα τις περιπέτειες του 1944-1949 ο πληθυσμός θα είχε αυξηθεί κατά δύο εκατομμύρια περίπου και το εθνικό εισόδημα θα ήταν ανάλογο με εκείνο των ανεπτυγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Κλείνοντας αυτό το μέρος της συμφωνίας Τσώρτσιλ - Σταλιν θα ήθελα να θυμηθούμε πως: πρώτον την προσδιόρισαν ως μικροζήτημα, δεύτερον έβαλαν στην ίδια θέση την Ελλάδα που αντιστάθηκε στην Αλβανία και στα βουνά με την Ρουμανία που προσχώρησε στον Άξονα. Και τρίτον ο Τσώρτσιλ μιλάει όχι για παροχή βοήθειας στον βασανισμένο μας λαό, αλλά στην ελληνική βασιλική Κυβέρνηση.

Εδώ θα καταθέσω μια δική μου μαρτυρία για να δούμε πως ήταν κοινό μυστικό η παραχώρηση της Ελλάδας στους Άγγλους και πως η αντιπαράθεση μαζί τους σε μια χρονική περίοδο που η χώρα μας έμπαινε στην επιρροή της Αγγλίας κι έβγαινε από μια φοβερή δοκιμασία ήταν έγκλημα και αυτοκτονία ταυτόχρονα.

Πριν συγκροτηθεί η ΠΕΕΑ πήρα – σαν στέλεχος της Αντίστασης που ήμουν – εντολή να κατεβώ στην Αθήνα μαζί με εκπροσώπους όλων των τέως δήμων της Ευρυτανίας για να προσκαλέσουμε τον καθηγητή Κ. Τριανταφυλλόπουλο και τον Γ. Καφαντάρη ν' ανεβούν στο Καρπενήσι που ήταν κατά κάποιο τρόπο η πρωτεύουσα της Ελεύθερης Ελλάδας και να αναλάβουν υπεύθυνα κυβερνητικά αξιώματα.

Ο Ευρυτάνας πολιτικός με μια καταπληκτική διορατικότητα μας είπε κάποιες πικρές αλήθειες που τελικά τον δικαίωσαν. Από το σημείωμα που δώσαμε στο π.γ. του ΚΚΕ θα παραθέσω λίγες μόνο αράδες:

«Αυτή η Κυβέρνηση των βουνών» μας είπε ο Καφαντάρης *«ποιάν εξουσίαν θα έχει υπό τας συνθήκας αυτάς; Και μήπως νομίζετε πως αυτήν την σκιώδη και υποτυπώδη εξουσίαν θα δυνηθεί να την έχει μετά την λήξιν του πολέμου; Όχι, φίλοι μου. Οι Άγγλοι δεν θα αφήσουν να γίνει κάτι το οποίον δεν τους συμφέρει. Οι Άγγλοι δεν υποχωρούν ποτέ από χώρας που τας θεωρούν — θα το είπω — αποικίας των. Και υπάρχουν πρόθυμοι Έλληνες πολιτικοί να παίξουν το «παιχνίδι» των άλλοι ενσυνειδήτως*

και άλλοι μη γνωρίζοντες τας αλχημείας της γηραιάς Αλβιόνος. Βλέπετε μερικά κράτη αντί να πεθάνουν από τη διαφθορά τους, αντίθετα ζουν από αυτήν... Άλλωστε οι διαθέσεις των Βρεττανών έναντι του ΕΑΜικού κινήματος είναι οραταί και διά γυμνού οφθαλμού. Και αυτό πρέπει να προσέξουν οι ηγέται σας και να μην ξεχνούν τον ορισμόν του Γουίλ Ρότζερς: «Οι διπλωμάται είναι εξίσου αναγκαίοι για να αρχίσουν έναν πόλεμο, όσο οι στρατιωτικοί διά να τον τελειώσουν» Αυτό θα συμβεί και εις την χώραν μας. Οι Άγγλοι θα αρχίσουν διπλωματικώς και θα καταλήξουν στρατιωτικώς εάν συναντήσουν και την παραμικράν αντίδρασιν εις τον δρόμον των...».

Και πραγματικά έγινε όπως ο προείδε ο Καφαντάρης. Άρχισαν διπλωματικώς με Λιβάνους και Καζέρτες και κατέληξαν στρατιωτικώς με τον Δεκέμβρη. Το ότι οι Άγγλοι ήταν σίγουροι πως η Ελλάδα θα κατακυρώνονταν σ' αυτούς φανερώνεται κι από την δημοσιοποίηση των σχεδίων τους που έγινε λίγους μήνες πριν από την Απελευθέρωση. Ήταν μια δημοσιοποίηση αρκετά πρωτότυπη στη σύλληψή της – αφού τα σχέδια ενώ ήταν άκρως εμπιστευτικά, τα τύπωσαν σε τυπογραφείο και τα προωθούσαν μέσω πρακτόρων τους προς πολλούς αποδέκτες και οργανώσεις της χώρας. Τις ΕΑΜικές να τις απογοητεύσουν και να τις εκφοβίσουν και τις άλλες τις μη ΕΑΜικές να τις ενθαρρύνουν στις κατά του ΕΑΜ αντιθέσεις ή και στις θέσεις τους.

Ο ποιητής και Ακαδημαϊκός Νικηφόρος Βρεττάκος στο βιβλίο του «Οδύνη» που τυπώθηκε στη Νέα Υόρκη το 1968 από τους αποφοίτους των ελληνικών Πανεπιστημίων, αποκάλυπτε τα σχέδια των Άγγλων για την προετοιμασία των επεμβάσεών τους. Αυτή η αποκάλυψη ξεκαθαρίζει πολλά πράγματα και βοηθάει για την εδραίωση της ιστορικής αλήθειας.

Στις σελίδες 158 και 159 αυτού του βιβλίου διαβάζουμε

«Δυο μήνες πριν από την Απελευθέρωση τυπώθηκε από τον «HERMES PRESS LTD» στο Λονδίνο ένα βιβλιαράκι με τον τίτλο «Ο Λίβανος και τα μετέπειτα» που έφερε στη δημοσιότητα το καταρτισμένο σχέδιο. Έλεγε μάλιστα πως ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, δέχτηκε να πραγματοποιήσει το σχέδιο

αυτό των μυστικών υπηρεσιών του Φόρειν Όφφισ: «Ο κ. Πρόεδρος με το πρόσχημα του κινήματος της Μέσης Ανατολής ξεκαθαρίζει τώρα το στρατό απ' όλους τους δημοκρατικούς. Τοποθετεί σε όλες τις διοικητικές θέσεις φανατικούς βασιλικούς και αντιδραστικούς αξιωματικούς. Το πρόγραμμα θα εφαρμοστεί σε τρία διαδοχικά στάδια: Πρώτο στάδιο ο σχηματισμός πραιτωριανού στρατού στη Μέση Ανατολή. Δεύτερο να βυθιστεί η Ελλάδα σε εμφύλιο πόλεμο αμέσως μετά την Απελευθέρωση για να συντριβούν με τη φωτιά και με το σίδερο όλες οι δημοκρατικές δυνάμεις της χώρας. Τρίτο στάδιο η οργάνωση δημοψηφίσματος μέσα σε ατμόσφαιρα τρομοκρατίας με υπόδειγμα το περίφημο νόθο δημοψήφισμα που οργανώθηκε το 1935, για την επάνοδο του βασιλιά...».

Και ο Βρεττάκος συμπεραίνει: «Το Φόρειν Όφφισ λοιπόν ψήφισε προκαταβολικά βασιλιά και σε ενδεχόμενες εκλογές έπρεπε να ισχύσει η δική του ψήφος μοναχά. Η ψήφος αυτή είχε τις υπογραφές των τριών μεγάλων που κάμανε τη σύσκεψή τους στη Γιάλτα. Η ψήφος του ελληνικού λαού ήτανε άκυρη, γιατί ήτανε ανυπόγραφη».

Και συνεχίζει ο Βρεττάκος: Μόνο δάφνες δεν κρατούσε στα χέρια του ο λαός που υποδέχτηκε την Κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας. Ο πρόεδρος της μιλώντας στην Πλατεία Συντάγματος έχει μπροστά του μια λαοθάλασσα που παραληρεί... Δε γνώριζε το τραγικό αυτής της υποδοχής: πως δεν ήταν δικός του ο πρωθυπουργός. Πως η παρουσία του σ' αυτόν τον εξώστη δεν ήταν καθόλου διαφορετική από την παρουσία ενός Άγγλου στρατηγού ή ενός πολιτικού του φόρειν όφφισ. Κι ακόμα πως αν η ελληνική Κυβέρνηση του «εξωτερικού» είχε γίνει στη Σοβιετική Ρωσία πάλι ο πρωθυπουργός που θα μιλούσε από τον ίδιο εξώστη δεν θα ήταν δικός του... Και κάτι χειρότερο απ' όλα: Πως η ηγεσία του ήταν τόσο κατώτερή του, που, αντί να βρίσκεται επικεφαλής της λαμπρής εθνικής φάλαγγας έπρεπε να βρίσκεται πίσω του και να τον ακολουθεί. Δεν ήξερε δηλαδή πως ήτανε ένας λαός παγιδευμένος απ' όλες του τις μεριές. Ένας λαός χωρίς έξοδο. Πως ήτανε το εθνικό δέντρο, που αφού του πήρανε τους καρπούς των θυσιών προς όφελος του πολέμου, θα το έκαναν σε λίγο ξύλα και θα το έκαιγαν.

Σε λίγο ο Δεκέμβρης του '44. Η προδοσία και το έγκλημα. Το ελληνικό ξεστράτισμα που μας έφτασε ως την πλήρη καταρράκωση της εθνικής μας ανεξαρτησίας. Το δεύτερο στάδιο του αγγλικού σχεδίου μπαίνει σ' εφαρμογή. Για να δούμε σωστά τα πράγματα εκείνων των ημερών (μην ξαφνιαστείτε) θα δούμε μερικά αποσπάσματα από το προσωπικό ημερολόγιο του στρατηγού Σκόμπυ (δημοσιεύτηκε στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» στις 28.12.1982).

Πέμπτη 30 Νοεμβρίου (1944).

Ο Πρωθυπουργός υπέγραψε το διάταγμα για την αποστράτευση των ανταρτών ως τις 10 Δεκεμβρίου. Στο διάταγμα τονίζεται ότι όποιος φέρει όπλα μετά την ημερομηνία αυτή θα διώκεται από τις αρχές. Θασυάσια.

Ο Σοφούλης ήρθε για μακρά συζήτηση στις 11. Είναι ο βετεράνος του κόμματος των Φιλελευθέρων και η δύναμη των παρασκηνίων. Τον διαβεβαίωσα ότι δεν θα επέτρεπα να αγγιχθεί η Ορεινή Ταξιαρχία... το μόνο νομιμόφρον σώμα που έχει στη διάθεσή της η Κυβέρνηση. Είδα τον Ζέρβα στις 17.30. Είχε σχέδια για τη συντριβή οποιασδήποτε απόπειρας βίας στην πρωτεύουσα.

Παρασκευή 1 Δεκεμβρίου.

Ο Πρωθυπουργός είναι της γνώμης ότι θα αποχωρήσει η Αριστερά (από την Κυβέρνηση) και ότι ως αποτέλεσμα θα αρχίσει ο εμφύλιος πόλεμος.

Σάββατο 2 Δεκεμβρίου.

Παραιτήθηκαν από την Κυβέρνηση και τα 4 μέλη του ΕΑΜ και τα 2 του ΚΚΕ... Συμβούλευσα την Κυβέρνηση να απαγορεύσει το προτεινόμενο από τους κομμουνιστές συλλαλητήριο στην κύρια πλατεία και το έκαμε.

Κυριακή 3 Δεκεμβρίου.

Το πρωί κηρύχθηκε γενική απεργία... Πηγαίνοντας στο γραφείο μου συνάντησα μια μακριά φάλαγκα που προφανώς όδευε, παρά τις κυβερνητικές διαταγές προς την κύρια πλατεία. Σύντομα μετά την άφιξή μου στο γραφείο άκουσα το ξέσπασμα παρατεταμένων πυρών από την κατεύθυνση της κύριας πλατείας... Σημιώθηκαν 20 απώλειες στο δρόμο της πορείας (εννοεί 20 σκοτωμοί) κοντά στην είσοδο της πλατείας. Παντού βρίσκονταν φρενιτιώδη πλήθη. Διέταξα την αποστολή τανκς και τεθωρακισμένων στην κύρια πλατεία για

να βοηθήσουν την Αστυνομία να αποκαταστήσει την τάξη... Φτάνοντας η πορεία στην είσοδο της πλατείας αναχαιτίστηκε από δύναμη της Αστυνομίας... ΑΚΡΙΒΩΣ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ ΑΥΤΗ ΕΜΦΑΝΙΣΤΗΚΕ ΜΕ ΕΝΑ ΤΟΜΙΓΚΑΝ ΕΝΑΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ Ο ΟΠΟΙΟΣ ΒΡΙΣΚΟΤΑΝ ΚΑΠΟΥ ΕΚΕΙ ΥΠΟ ΚΑΛΥΨΗ και έβαλε κατά του πλήθους προκαλώντας τις περισσότερες αν όχι όλες τις απώλειες. Στις 12.15 είδα τον Παπανδρέου και συμφωνήσαμε να απαγορεύσουμε την κυκλοφορία στις 7 μ.μ.

Δευτέρα 4 Δεκεμβρίου

Έγινε η κηδεία των θυμάτων της προηγούμενης μέρας. Τα θρηνώντα πλήθη δέχτηκαν νέα επίθεση «αγνώστων» που άφησε κατά το ΕΑΜ 40 νεκρούς και 70 τραυματίες.

Και συνεχίζει ο Σκόμπυ:

Η κατάσταση χειροτερεύει. Ενωρίς το πρωί τάγμα του ΕΛΑΣ δυνάμει 800 ανδρών στους οποίους περιλαμβάνονται 70 αξιωματικοί σταματήθηκε και αφοπλίστηκε από βρετανικές δυνάμεις χωρίς να πέσει ούτε ένας πυροβολισμός... Στη φάση αυτή ο πρεσβευτής Λήπερ αποφάσισε ότι είχε έλθει ο καιρός ν' αντικατασταθεί ο πρωθυπουργός Παπανδρέου που ήταν στημένη λεμονόκουπα. Διαφώνησε όμως ο Τσώρτσιλ για τον οποίο η στιγμή ήταν η πλέον ακατάλληλη για μια νέα κυβερνητική κρίση στην Αθήνα.

Τρίτη 5 Δεκεμβρίου

Η Κατάσταση είναι τώρα πολύ σοβαρή. Στις 11.30 πήγα να δω τον πρωθυπουργό. Τόσο ο ίδιος όσο και το Υπουργικό Συμβούλιο βρίσκονταν σε κατάσταση απελπισίας που συνόρευε με πανικό. Κυβέρνηση σχημάτιζε ο Σοφούλης αλλά τηλεγράφημα από τον Τσώρτσιλ προς τον Λήπερ τόνιζε ότι προς το παρόν πρέπει να μείνει ο Παπανδρέου.

Το αποκαλυπτικό ημερολόγιο του Σκόμπυ λέει πολλά ακόμα αλλά δεν είναι δυνατό να τα θυμηθούμε όλα σήμερα.

Η αιματοχυσία του Δεκέμβρη συνεχίζονταν και οι πολέμιοι του ΕΑΜ βρέθηκαν σε δύσκολη θέση. Είχε τρωθεί το ελληνικό φιλότιμο, ήταν ο μεγάλος φανατισμός, ήταν η ανεξιχνίαστη δύναμη της καλλιεργημένης αυταπάτης; Όπως και νάταν τα καλλίτερα παιδιά του λαού μας πέθαιναν μ' ένα αναπάντητο Γιατί;

Ως και Ινδοί μετακλήθηκαν για να πολεμήσουν στην Αθήνα. Και υπάρχει κάτι ακόμα συγκλονιστικότερο που το αποκάλυψε ο Βάσιος Μαθιόπουλος στα αρχεία του Σουηδικού Υπουργείου των Εξωτερικών. Ο Τσώρτσιλ κάλεσε στα μέσα Δεκεμβρίου την ... Τουρκία να στείλει στρατεύματα κατοχής στην Ελλάδα για να χρησιμοποιηθούν σαν αστυνομικές δυνάμεις. Η ιστορική αυτή μαρτυρία προέρχεται από τον Σουηδό πρεσβευτή στην Άγκυρα Μούτιγκ και την τηλεγράφησε στην Κυβέρνησή του στις 15 Δεκεμβρίου του 1944 με αριθμό πρωτοκόλλου 209. Την διαβάζω:

«Πρώτο: Η βρετανική Κυβέρνηση απευθύνθηκε προς την Τουρκία με το ερώτημα αν είναι διατεθειμένη να στείλει τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Ελλάδα που θα χρησιμοποιηθούν σαν αστυνομικές δυνάμεις. Ορισμένοι (Τούρκοι) υπουργοί κηρύχθηκαν ηδη υπέρ της αποστολής»... (των δυνάμεων αυτών).

Καταλαβαίνει κανένας τί θα γινόταν αν μας ξανάρχονταν οι Τούρκοι σαν κατακτητές. Θα χρειαζόμασταν άλλα 400 χρόνια για να τους διώξουμε. Ο Τσώρτσιλ δεν υπελόγιζε ούτε το προαιώνιο μίσος τους κατά της Ελλάδας, ούτε το δικό μας εθνικό φιλότιμο. Τους πρόσφερε τα μισά Δωδεκάνησα αλλά αυτοί ζήτησαν τόσα ανταλλάγματα που εκείνος ήταν διατεθειμένος να τους τα δώσει, αλλά, όπως επισημαίνει ο Βάσιος Μαθιόπουλος, σκέφτηκε τελικά όχι μόνο τις διεθνείς αντιδράσεις των φίλων της Ελλάδας και της Δικαιοσύνης όσο και το γεγονός ότι στη μελλοντική Διάσκεψη Ειρήνης θα συμμετέχουν κι άλλοι τρεις μεγάλοι σύμμαχοι που θα χαράξουν τα νέα σύνορα.

Οι Άγγλοι βρέθηκαν σε δύσκολη θέση το Δεκέμβρη γιατί δεν περίμεναν πως θ' αντιμετώπιζαν έναν τόσο αξιόμαχο στρατό που μπορούσε να πολεμήσει με την ίδια επιτυχία στην πόλη, όσο και στο βουνό. Και σκέφτηκαν να φέρουν από το εξωτερικό τον Νικόλαο Πλαστήρα μια που οι περισσότεροι αξιωματικοί του ΕΛΑΣ ήταν παλιοί συναγωνιστές του στα κινήματα ή στους δημοκρατικούς αγώνες. Ταυτόχρονα όμως φοβούμενοι τις μελλοντικές του αντιμοναρχικές θέσεις έπρεπε να τον μειώσουν στα μάτια του λαού. Αργότερα θα προσπαθούσαν να τον εξευτελίσουν με το γνωστό γράμμα του.

Φέρνουν λοιπόν τον Πλαστήρα να τους ξελασπώσει αλλά του ετοιμάζουν και μια προκήρυξη που δεν τον εξέφραζε. Αποκαλεί τους συναδέλφους του δημοκρατικούς αξιωματικούς Σαράφη, Μάντακα, Μπακιρζή και λοιπούς «ολιγάριθμο κακοποιό σπείρα αναρχικών στοιχείων» και άλλα φαιδρά και τραγικά που φανέρωναν όχι τον Μαύρο Καβαλλάρη που ήξερε ο λαός μας και τον αγαπούσε αλλά έναν κατάμαυρο αντιδραστικό που τον φέρανε όχι για ειρήνευση, αλλά για τη συντριβή μιας μεγάλης παράταξης που πολέμησε για την πατρίδα και τη μεγάλη συμμαχική υπόθεση.

Ο στρατηγός Μάντακας ήρθε σ' επαφή μαζί του, προσπάθησε να του πει την αλήθεια και να τον πείσει για τις αγγλικές προθέσεις και για το ότι ανάμεσα στους συμπολεμιστές των Άγγλων είναι και οι Ταγματασφαλήτες που αποκηρύχθηκαν από την Κυβέρνηση και τους ίδιους τους Άγγλους.

Το Αρχείο του Μάντακα βρέθηκε στα χέρια μας μαζί με το ημερολόγιό του από το οποίο διαβάζουμε ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο μεταξύ Καφαντάρη και Παπανδρέου στη σύσκεψη της Αθήνας που έγινε το Δεκέμβρη παρουσία του Τσώρτσιλ: «Διαρκούσης της μάχης μας εζήτησαν να πάμε να μας μιλήσει ο Τσώρτσιλ στο ξενοδοχείο της Μεγ. Βρετανίας για εξεύρεση λύσεως. Συναντήθηκαν Τσώρτσιλ, Γ. Παπανδρέου, Δαμασκηνός, Πλαστήρας, Μάξιμος, Καφαντάρης, Παρτσαλίδης, Σιάντος, Μάντακας. Εις μίαν στιγμήν ο Καφαντάρης διέκοψε τον Παπανδρέου που υπερασπιζονταν την αγγλική επέμβαση και εις έντονον ύφος του είπε:

— *Αφήστε τα αυτά. Αιματοκυλίσατε την Ελλάδα διά μίαν Ταξιαρχίαν πραιτωριανών.*

Παπανδρέου: *Μά ξέρετε... — προσπαθεί να δικαιολογηθεί χωρίς να έχει και για πρώτη φορά, μια εύκολη απάντηση.*

Καφαντάρης: *Τί μα και ξεμά. Οφείλω την αλήθεια εις το Έθνος και θα την είπω. Κι εγώ δεν είμαι ούτε από αυτούς (και δείχνει τους ΕΑΜικούς) ούτε από εκείνους (δείχνει τους άλλους) πολιτικούς.*

Ο Παπανδρέου δεν απαντά. Ο Τσώρτσιλ επεμβαίνει: *Κυττάξετε να τα διορθώσετε μεταξύ σας. Είπε.*

Ο Τσώρτσιλ εκείνη την εποχή ήταν γοητευμένος από τον Παπανδρέου.

Τόσο που λίγο προτούτερα όταν τον έφεραν στο Κάιρο από την Αθήνα και του ανέθεσαν την πρωθυπουργία με σφοδρές αντιδράσεις των άλλων πολιτικών είχε ειδοποιήσει τον Ήντεν πως «οι αντίπαλοι του Παπανδρέου θα έπρεπε να σταλούν σε κανένα ξερονήσι κι οι οπαδοί τους να αντιληφθούν ότι θα παραμείνουν αμέτοχοι σ' ό,τι γίνεται αρκετούς μήνες ή κα χρόνια».

Στην παραπάνω σύσκεψη ο Τσώρτσιλ διαβεβαίωσε πως:

«Αι βρετανικά δυνάμεις ήλθαν εις την Ελλάδα εν γνώσει και κατόπιν εγκρίσεων του προέδρου Ρούζβελτ και στρατάρχου Στάλιν και καθώς ήλπισα τη προσκλήσει όλων των Ελλήνων συμπεριλαμβανομένου και του ΕΛΑΣ». Και ανερυθρίαστα έκαμε τον εκβιασμό του.

- Οφείλομεν φυσικά να ζητήσωμεν εδώ την αποδοχήν και εκτέλεσιν των όρων του στρατηγού Σκόμπυ.

Δεν ήθελε γνώμες ούτε εξεύρεση λύσης στα αδιέξοδα.

Τη λύση θα την έδιναν τα όπλα.

Στη σύσκεψη ο Παρτσαλίδης εξέφρασε «τας ευχαριστίας του ελλ. λαού στον Τσώρτσιλ και την πεποίθησιν ότι αι παρούσαι προστριβαί μεταξύ του ελλ. λαού και των βρετανικών στρατευμάτων δεν πρόκειται να διαταράξουν την πατροπαράδοτον φιλίαν μεταξύ των δύο χωρών».

Άλλος αυτός! Σαν προστριβές προσδιόριζε την επέμβαση των ξένων τη στιγμή που το ελληνικό αίμα έρρεε στην άσφαλτο.

Ο χρόνος δεν μας παίρνει για τα άλλα. Θα θυμηθούμε τη Βάρκιζα που στάθηκε κι αυτή μια μεγάλη παγίδα που ενεργοποίησε το τρίτο σχέδιο των Άγγλων για τη δίωξη των απλών αγωνιστών, το δημοψήφισμα και τον φοβερό Εμφύλιο που κράτησε ως το 1949. Βέβαια έρριξε και η Αριστερά αρκετό νερό στο μύλο των εθνικώς μεταμορφωθέντων δοσιλόγων με την Αποχή από τις εκλογές. Τελειώνοντας θα σας διαβάσω μια μικρή είδηση από εφημερίδα της 25 Σεπτ. 1945 όταν προετοιμαζαν τον Εμφύλιο και πάλι για το τελειωτικό χτύπημα, με

άλλους συμβούλους. Μια είδηση από αυτές που είχαν σκοπόν να εξάπτουν τον αγριανθρωπισμό των παρακρατικών ομάδων που εξαπολύθηκαν στην ύπαιθρο κυρίως: *«Συνελήφθη η Φεβρωνία Περδικογιάννη διδασκάλισσα κατηγορούμενη διά την εκτέλεσιν 39 εθνικοφρόνων πολιτικών εις Μολάους... Θα ήτο ικανή η τρομερά «διδασκάλισσα» να περάσει τα παιδιά του σχολείου της εις την σούβλαν ως μεζέν διά τα απαίσια δείπνα της με τους καπεταναίους»* (εφημ. «Καθημερινή»).

Όπου κι αν πήγαινες η Ελλάδα θα σε πλήγωνε...

Τώρα όλ' αυτά μπήκαν σε κάποιες σελίδες της Ιστορίας μας. Για να διδάσκουν ταυτόχρονα πως όταν ένα λάθος επαναλαμβάνεται δεν είναι λάθος. Είναι έγκλημα εκ προμελέτης...

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ:

1. «Η σύσκεψη των Αθηνών» – περίληψη πρακτικών που ρίχτηκε από τ' αεροπλάνα του Σκόμπυ 28 Δεκέμβρη του 1944.
2. Εφημ. «Ελευθερία» Αθηνών 18 Οκτ. 1964 Ειδικό Αφιέρωμα «Από τον Λίβανο εις την Ελεύθερη Αθήνα».
3. André Fontaine: «Πώς μοίρασαν τον κόσμο πριν από 30 χρόνια» Εφημ. «Το Βήμα της Κυριακής» 9 Φεβρ. 1975.
4. Γιώργου Κατηφόρη: «ΕΑΜ – 40 χρόνια από τότε» Εφημ. «Νέα» Αθηνών 21 Σεπ. 1981.
5. Βάσος Μαθιόπουλος: «Για πρώτη φορά μιλάνε για τον Δεκέμβριο οι ουδέτεροι Σουηδοί» Εφημ. «Νέα» 29, 30/11/1982.
6. «Ο Σκόμπυ μιλάει απ' τον τάφο» (Το Ημερολόγιο του Δεκέμβρη '44) Εφημ. «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» 19, 28/12/82 και 16/1/83.
7. Πότη Παρασκευόπουλου: «Το μεγάλο παιχνίδι στα Βαλκάνια με θύμα την Ελλάδα» εφημ. «Ελευθεροτυπία» 6/12/82.
8. Φ.Γ. Χοϊδά: «Ο πόλεμος του Τσώρτσιλ κατά της Αντίστασης» Εφημ. «Νέα» 29/9/1986.
9. Περιοδικό «Θεσσαλική Εστία» «Αναζητώντας την Ιστορική Αλήθεια – μαρτυρίες Ν. Βρεττάκου και Εμ. Μάντακα».
10. Μάρτιν Τζιλμπερτ: «Ο δρόμος της νίκης» (Βιογραφία του Τσώρτσιλ).
11. Ραιμόν Καρτιέ: «Παγκόσμιος Ιστορία των μεταπολεμικών χρόνων 1945-1965».

Ο Τσώρτσιλ εκείνη την εποχή ήταν γοητευμένος από τον Παπανδρέου.

Τόσο που λίγο προτούτερα όταν τον έφεραν στο Κάιρο από την Αθήνα και του ανέθεσαν την πρωθυπουργία με σφοδρές αντιδράσεις των άλλων πολιτικών είχε ειδοποιήσει τον Ήντεν πως «οι αντίπαλοι του Παπανδρέου θα έπρεπε να σταλούν σε κανένα ξερονήσι κι οι οπαδοί τους να αντιληφθούν ότι θα παραμείνουν αμέτοχοι σ' ό,τι γίνεται αρκετούς μήνες ή και χρόνια».

Στην παραπάνω σύσκεψη ο Τσώρτσιλ διαβεβαίωσε πως:

«Αι βρεττανικαί δυνάμεις ήλθαν εις την Ελλάδα εν γνώσει και κατόπιν εγκρίσεων του προέδρου Ρούζβελτ και στρατάρχου Στάλιν και καθώς ήλπισα τη προσκλήσει όλων των Ελλήνων συμπεριλαμβανομένου και του ΕΛΑΣ». Και ανερευθρίαστα έκαμε τον εκβιασμό του.

– Οφείλομεν φυσικά να ζητήσωμεν εδώ την αποδοχήν και εκτέλεσιν των όρων του στρατηγού Σκόμπυ.

Δεν ήθελε γνώμες ούτε εξεύρεση λύσης στα αδιέξοδα.

Τη λύση θα την έδιναν τα όπλα.

Στη σύσκεψη ο Παρτσαλίδης εξέφρασε «τας ευχαριστίας του ελλ. λαού στον Τσώρτσιλ και την πεποίθησιν ότι αι παρούσαι προστριβαί μεταξύ του ελλ. λαού και των βρεττανικών στρατευμάτων δεν πρόκειται να διαταράξουν την πατροπαράδοτον φιλίαν μεταξύ των δύο χωρών».

Άλλος αυτός! Σαν προστριβές προσδιόριζε την επέμβαση των ξένων τη στιγμή που το ελληνικό αίμα έρρεε στην ασφάλτο.

Ο χρόνος δεν μας παίρνει για τα άλλα. Θα θυμηθούμε τη Βάρκιζα που στάθηκε κι αυτή μια μεγάλη παγίδα που ενεργοποίησε το τρίτο σχέδιο των Άγγλων για τη δίωξη των απλών αγωνιστών, το δημοψήφισμα και τον φοβερό Εμφύλιο που κράτησε ως το 1949. Βέβαια έρριξε και η Αριστερά αρκετό νερό στο μύλο των εθνικώς μεταμορφωθέντων δοσιλόγων με την Αποχή από τις εκλογές. Τελειώνοντας θα σας διαβάσω μια μικρή είδηση από εφημερίδα της 25 Σεπτ. 1945 όταν προετοίμαζαν τον Εμφύλιο και πάλι για το τελειωτικό χτύπημα, με

άλλους συμβούλους. Μια είδηση από αυτές που είχαν σκοπόν να εξάπτουν τον αγριανθρωπισμό των παρακρατικών ομάδων που εξαπολύθηκαν στην ύπαιθρο κυρίως: *«Συνελήφθη η Φεβρωνία Περδικογιάννη διδασκάλισσα κατηγορούμενη διά την εκτέλεσιν 39 εθνικοφρόνων πολιτικών εις Μολάους... Θα ήτο ικανή η τρομερά «διδασκάλισσα» να περάσει τα παιδιά του σχολείου της εις την σούβλαν ως μεζέν διά τα απαίσια δείπνα της με τους καπεταναίους»* (εφημ. «Καθημερινή»).

Όπου κι αν πήγαινες η Ελλάδα θα σε πλήγωνε...

Τώρα όλ' αυτά μπήκαν σε κάποιες σελίδες της Ιστορίας μας. Για να διδάσκουν ταυτόχρονα πως όταν ένα λάθος επαναλαμβάνεται δεν είναι λάθος. Είναι έγκλημα εκ προμελέτης...

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ:

1. «Η σύσκεψη των Αθηνών» – περίληψη πρακτικών που ρίχτηκε από τ' αεροπλάνα του Σκόμπυ 28 Δεκέμβρη του 1944.
2. Εφημ. «Ελευθερία» Αθηνών 18 Οκτ. 1964 Ειδικό Αφιέρωμα «Από τον Λίβανο εις την Ελευθερη Αθήνα».
3. André Fontaine: «Πώς μοίρασαν τον κόσμο πριν από 30 χρόνια» Εφημ. «Το Βήμα της Κυριακής» 9 Φεβρ. 1975.
4. Γιώργου Κατηφόρη: «ΕΑΜ – 40 χρόνια από τότε» Εφημ. «Νέα» Αθηνών 21 Σεπ. 1981.
5. Βάσος Μαθιόπουλος: «Για πρώτη φορά μιλάνε για τον Δεκέμβριο οι ουδέτεροι Σουηδοί» Εφημ. «Νέα» 29, 30/11/1982.
6. «Ο Σκόμπυ μιλάει απ' τον τάφο» (Το Ημερολόγιο του Δεκέμβρη '44) Εφημ. «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» 19, 28/12/82 και 16/1/83.
7. Πότη Παρασκευόπουλου: «Το μεγάλο παιχνίδι στα Βαλκάνια με θύμα την Ελλάδα» εφημ. «Ελευθεροτυπία» 6/12/82.
8. Φ.Γ. Χοϊδά: «Ο πόλεμος του Τσώρτσιλ κατά της Αντίστασης» Εφημ. «Νέα» 29/9/1986.
9. Περιοδικό «Θεσσαλική Εστία» «Αναζητώντας την Ιστορική Αλήθεια – μαρτυρίες Ν. Βρεττάκου και Εμ. Μάντακα».
10. Μάρτιν Τζιλμπερτ: «Ο δρόμος της νίκης» (Βιογραφία του Τσώρτσιλ).
11. Ραιμόν Καρτιέ: «Παγκόσμιος Ιστορία των μεταπολεμικών χρόνων 1945-1965».

12. Νικηφόρος Βρεττάκος: «Οδύνη» Νέα Υόρκη, 1968.
13. Ουίνστον Τσώρτσιλ: «Ιστορία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου».
14. Εφημ. Τα «Νέα» 19.1.1994 «Οι παγίδες που δεν είδαμε» (αναφορά στο βιβλίο του Άγγ. Αγγελόπουλου).
15. Άγγελος Αγγελόπουλος: «Από την Κατοχή στον Εμφύλιο» 1994.

Η Αντίσταση ως φαντασίωση

Του Νίκου Σιδέρη

ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Πριν δέκα χρόνια, με αφορμή τα «Οράματα και θάματα» του Μακρυγιάννη, πραγματοποίησα μια ανάλυση των φαντασιώσεων, που συγκροτούν αυτόν τον λαό.

Ως φαντασίωση νοείται ένα πλάσμα της φαντασίας, που σκηνοθετεί βαθύτερες ψυχικές διεργασίες, με τρόπο, που να εμφανίζονται πραγματοποιούμενες οι επιθυμίες του υποκειμένου. Στην περίπτωση του Μακρυγιάννη, π.χ., αυτό ισοδυναμεί με ποικιλόμορφα σενάρια, που έχουν σαν πυρήνα τους την άρνηση ενός τραυματικού βιώματος – μιας εγκατάλειψης από τη μητρική μορφή.

Μ' αυτό σαν αφετηρία, πρότεινα και το εξής:

Κάθε πολιτισμός, σε κάθε ιστορική περίοδο, «προτιμά» και ευνοεί ένα ορισμένο υπόδειγμα προσωπικότητας. Αυτή η επιλογή υλοποιείται με την εσωτερικευση των αντίστοιχων «προδιαγραφών» και τον προσανατολισμό της ψυχικής λειτουργίας προς ορισμένες κατευθύνσεις. Μια υπόθεση εργασίας είναι σχετικά η εξής:

Κάθε κουλτούρα τείνει όχι μόνο να απωθεί ορισμένα υλικά, αλλά και να οργανώνει τις διαπροσωπικές σχέσεις με βάση, από τη μια, την έκλυση ορισμένων προνομιακών αμυντικών μηχανισμών και, από την άλλη, την ενεργοποίηση ορισμένων κατά κανόνα ασυνείδητων φαντασιώσεων. Ιστορικές περιστάσεις διέπουν κατά ένα μέρος τουλάχιστον, την εναλλαγή αυτών των φαντασιώσεων, που λειτουργούν σαν ιδεώδη, σαν πρότυπα ταυτοποίησης και νόρμες συμπεριφοράς, αλλά και σαν οδηγά σχήματα για τη δόμηση της εμπειρίας των μελών της κοινωνίας.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Κανείς δεν πολεμά και δεν θυσιάζει και τη ζωή του ακόμη

για επιχειρήματα και έννοιες «γυμνές». Απαιτείται συναισθηματική επένδυση, ψυχική κινηματοποίηση και ορμή, υποκειμενική εμπλοκή πολύπλευρη και σε βάθος. Απαιτείται, δηλαδή να σχηματισθούν και να κατακτήσουν την ψυχή και ορισμένες φαντασιώσεις.

Ο Σπύρος Μελετζής, φωτογράφος της αντίστασης, διατυπώνει το ζήτημα με τρόπο ανάγλυφο:

«Κι απορούσες ποιά δύναμη θεϊκή, αόρατη, ξανάνιωσε σε μια στιγμή τούτο το λαό, τον ξανάπλασε και τον ύψωσε ως τα μεσουράνα, τον λευτέρωσε από κάθε πρόληψη, του ξαστέρωσε τη σκέψη, τον έλουσε στο φως της και τον φτέρωσε έτσι ώστε να νιώθει πως δεν είναι πια αδύναμος και άβουλος, αλλά λαός θεριό, λαός Τιτάνας, γίγαντας, ημίθεος. Ένας λαός, που βφήκε για μια στιγμή τον εαυτό του, τη χαρά του, τη λευτεριά του, κι ας πήγαινε αύριο στον πόλεμο».

Κάτι λοιπόν κυρίευσε την ψυχή των ανθρώπων, τους ελευθέρωσε από προλήψεις (δηλαδή, «αρνητικές» φαντασιώσεις), τους έδωσε φτερά, έκανε τον καθένα «να νιώθει θεριό, Τιτάνας, Γίγαντας, ημίθεος». Ξανάπλασε τις ψυχές – δηλαδή, τις έκανε να λειτουργούν σύμφωνα με κάποιες «θετικές», πρόσφορες για την Αντίσταση φαντασιώσεις.

Το ζήτημα, που πραγματεύομαι εδώ, είναι λοιπόν το εξής:

– Ποιά είναι η θεμέλια δομή των φαντασιώσεων που πλαισίωσαν την Αντίσταση;

ΤΟ ΥΛΙΚΟ

Η Αντίσταση έχει σαν εμβληματική πεμπτούσια της το θρυλικό δίπτυχο Αντάρτικο - Άρης. Και συνοψίστηκε στον λόγο «Πολεμάμε και τραγουδάμε». Και, πραγματικά, τα αντάρτικα τραγούδια, με την πλούσια συναισθηματική φόρτιση, ψυχική αξία και εικονοκλασία τους, αποτελούν προνομιακό τόπο έκφρασης αυτού, που αντιπροσώπευε η Αντίσταση ως φαντασίωση.

Το υλικό αυτής της ανάλυσης το βρήκα λοιπόν πρώτα-πρώτα σ' αυτά τα τραγούδια. Δίπλα σ' αυτά, ο λόγος του Άρη στη Λαμία (20.10.44), η μαρτυρία του Σ. Μελετζή και η επιλεγμένη

προσωπική μαρτυρία μιας γυναίκας του λαού σήμερα φωτίζουν τις πτυχές, που μας ενδιαφέρουν. Δείχνουν, δηλαδή, τη βασική δομή των φαντασιώσεων αυτών που αγωνίστηκαν – και μάλιστα το βαθύτερο συναισθηματικά φορτισμένο έργο φαντασίας, που βαστάζει και τις τυπικές εκδηλώσεις του πολεμικού πνεύματος: πολεμόχαρη διάθεση, αδελφοσύνη στη δοκιμασία, περιφρόνηση του κινδύνου, ηρωική στάση απέναντι στο θάνατο... Το πώς, μ' άλλα λόγια, η Αντίσταση ρίζωσε όχι μόνο στο σώμα (επιβίωση) ή το μυαλό (ελευθερία...), αλλά και, ακόμη βαθύτερα ίσως, στη φαντασία του λαού, κάνοντάς τον να νιώθει έτοιμος γι' αυτόν τον υπέρ πάντων αγώνα – όπως το άκουσε ο Σ. Μελετζής από μια Ευρυτανίσα γυναίκα:

«Αγώνας είναι αυτός συναγωνιστή, αγώνας. Άμα τον κερδίσουμε τα κερδίζουμε όλα, κι αν τον χάσουμε, τα χάνουμε όλα».

Ο ΘΡΥΛΟΣ ΩΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Η σημερινή μαρτυρία μιας γυναίκας, που τότε ήταν φοιτήτρια, σε συζήτησή μας, είναι η εξής:

– Εσείς, που ζούσατε στην πόλη, πώς τό 'χατε πλάσει το αντάρτικο με τη φαντασία σας;

– *Το αντάρτικο;... Να σου πω. Πρώτα-πρώτα, όταν άκουσα το τραγούδι για τον Άρη Βελουχιώτη [...] Αυτό που λέγανε σ' όλα τα λεωφορεία. Σχεδόν κάθε μέρα ακούγαμε αυτό το τραγούδι μέσα στα λεωφορεία [...] Κι όταν ακούγαμε αυτό το τραγούδι καταλαβαίνεις τί γινόταν... [...] Αισθανόμασταν... Δεν φοβόμαστε τίποτα [...] Κυριευόμαστε από έναν απέραντο ενθουσιασμό [...]*

– Πώς τους φανταζόσαστε εσείς... τον Άρη, ας πούμε, πώς τον φανταζόσαστε...

– *Παλληκάρια! Παλληκάρια! Όπως τους είδαμε όταν μπήκανε μέσα! Από την Ιερά Οδό μπήκανε. Τους είδαμε πώς εμπήκανε. Λεβέντες! Παλληκάρια! Μα δεν υπήρχε καλύτερο πράγμα... να δεις αυτούς τους ανθρώπους! Δεν είναι ψέματα, τους είδαμε... [...]*

– Και πριν τους δείτε, πώς τους φανταζόσαστε;

– *Τους φανταζόμαστε [...] πολεμιστές, όπως τους κλέφτες και τους αρματωλούς... τους κλέφτες προπαντός, τους καπετάνιους.*

Αλλά τους είδαμε! Ήταν λεβέντες, πράγματι. Είχαν αυτό το αγέρωχο, το λαϊκό [...] Παλληκάρια! Πολύ ωραία... Ήταν ωραίοι, ωραίοι! Γενναίοι και ωραίοι!

Από τη μαρτυρία αυτή ξεχωρίζουμε δύο σημεία:

◆ Πρώτο, τον χαρακτηρισμό των ανταρτών: «Γενναίοι και ωραίοι».

◆ Δεύτερο, την emphatic διαβεβαίωση «Δεν είναι ψέματα, τους είδαμε!» – που ισοδυναμεί με έμμεση μαρτυρία ως προς το πόσο η αίγλη της μορφής, που είχε πλασθεί για τους αντάρτες ως φαντασίωση, άγγιζε τα όρια του απίστευτου, του μύθου. Παρόμοια είναι άλλωστε και η μαρτυρία του Σ. Μελετζή: *«Όπως στα παραμύθια της γιαγιάς] έπλαθα τους αντάρτες σα δράκους... όντα παράξενα, ξωτικά... σαν τους αϊτούς... ν' αψηφάν κάθε κίνδυνο και νά 'ναι ανίκητοι στις μάχες».*

ΘΥΣΗ - ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Ένα άλλο σημείο της ίδιας μαρτυρίας, τώρα:

– Να σε ρωτήσω κάτι. Εσύ με τί θα την παρομοιάζεις την Αντίσταση... έτσι ελεύθερα...

– *Α, με τί θα την παρομοιάζα... Θα την παρομοιάζα με... [σιωπή] σαν ένα μεγάλο σύννεφο... που διαπερνάται από αστραπόβροντα... έτσι ακριβώς... έτοιμο να... αφήσει την καταιγίδα. Έτσι μοιάζει η ελληνική Εθνική Αντίσταση... ήταν τέτοια... [...]*

Αν η εικόνα του αντάρτη πλάθεται με προσφυγή στον ιστορικό θρύλο και την αισθητική αξίωση, αυτό που εκφράζεται εδώ σαν φαντασίωση, ως προς τη μορφή «Εθνική Αντίσταση» παραπέμπει άμεσα και ριζικά όχι μόνο στην ανθρώπινη ιστορικότητα, αλλά και σε κάτι πριν και πέρα από πλάσμα πολιτισμού – στην τάξη του φυσικού φαινομένου και, σε συσχέτιση με τα συμφραζόμενα, όπως π.χ. με τα προαναφερθέντα για τη μορφή του αντάρτη, στη διάσταση του υπερφυσικού.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ – ΚΟΣΜΟΣ

Συστηματοποιώντας όσα παρέχει το υλικό της μελέτης ως προς το σημειωτικό υλικό και τη ρητορική, που υιοθετούνται, αλλά και ως προς τη δομική τάξη, τα τυπικά σενάρια, και μοτίβα, που συγκροτούν τις φαντασιώσεις σχετικά με την Αντίσταση, οδηγούμαστε στα ακόλουθα συμπεράσματα ως προς το θεμέλιο σχήμα του κόσμου, στον οποίο εγγράφει η φαντασία την Αντίσταση:

Το πεδίο και η μορφή αυτού του κόσμου ορίζονται σε συνάρτηση των σχέσεων σε δύο καθοριστικά δίπολα:

- Φύση/Πολιτισμός από τη μια.
- Αρμονία/Σύγκρουση, από την άλλη.

Το δίπολο «Φύση/Πολιτισμός» θεμελιώνει κάθε νοητική και ψυχική κατασκευή του ανθρώπου ως προς τον κόσμο, τον εαυτό του και τη σχέση μεταξύ των δύο.

Το δίπολο «Αρμονία/Σύγκρουση» ευθέως παραπέμπει και στο συστατικό δίπτυχο των θεμέλιων ψυχικών δυνάμεων, που είναι οι ορμές του Έρωτα και του Θανάτου.

Προκύπτει λοιπόν ότι το σύμπαν, όπου η φαντασία εγγράφει την αντίσταση, δεν είναι μια «γωνιά του κόσμου», αλλά ο κόσμος στην ολότητά του και στο πλαίσιο μιας αντιπαράθεσης κοσμικών διαστάσεων μεταξύ των δυνάμεων της ζωής και του θανάτου.

Μ' αυτόν το τρόπο η Αντίσταση ξαναπλάθει τις ψυχές – και φωτίζεται το βαθύτερο νόημα του λόγου της Ευρυτάνισας γυναίκας, που λέει ότι εκεί διακυβεύεται το παν.

Η ψυχική δύναμη αυτής της φαντασιωτικής κατασκευής κινητοποιεί ασύλληπτες ανθρώπινες δυνάμεις, που προκαλούν «απορία» (όπως λέει ο Σ. Μελετζής) και παραπέμπουν ακόμη και σε κάτι το «υπερφυσικό» – δηλαδή σε κάτι, που ξεπερνά το συνηθισμένο σύστημα λόγου και φαντασίας της προηγούμενης ιστορικής κατάστασης.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ: ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Σ' αυτό το συμπαντικό πεδίο, αντιπαρατίθενται όχι απλά δύο αντίθετα στρατόπεδα, αλλά δύο ριζικά και ποιοτικά διαφορετικοί τύποι σχέσεων μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού:

Από τη μια, ο κατακτητής και οι συνεργάτες του, που εκπροσωπούν τη σύγκρουση μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού, με βάση δύο κύρια υποδείγματα:

– Κακιά φύση εναντίον αγαθών πολιτισμού – «λύκοι» κι «αγρίμια» εναντίον παιδιών, γυναικών, γερόντων κι αρρώστων, εναντίον της ηθικής και της ελευθερίας...

– Κακός πολιτισμός εναντίον αγαθής φύσης. Έτσι, π.χ.

«Μα ο λαός μας δεν ήτανε σε θέση να συνεχίσει το έργο του αυτό [αλβανικό έπος]. Όσο φλογερά κι αν ήτανε τα στήθη του, η φλόγα αυτή δε θα άντεχε στα σιδερόφραχτα μεγαθήρια των φασιστών, μια που είχε μέσα του και την προδοσία των ηγετών του» (Λόγος στη Λαμία).

Εδώ, η αγαθή φυσική δύναμη και πνοή της ζωής (στήθη - φλόγα) αντιπαρατίθενται στα κακά του πολιτισμού (μηχανές - δολιότητα).

Από την άλλη, η Αντίσταση, που ενσαρκώνει την αρμονία μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού. Αρμονία, που εκφράζεται στο δίπτυχο «άξιοι γιοι μεγάλων πατέρων, που υπερασπίζου τον μάννα - πατρίδα - γη» και «λιοντάρια κι αίτοί που μάχονται για την ελευθερία, την τιμή και την ανθρώπινη αδελφοσύνη». Τέκνα και θηρία εδώ δεν αντιπαρατίθενται, αλλά εκφράζουν τη βαθύτερη αρμονία του διπτύχου Φύση/Πολιτισμό, που ενσαρκώνεται στον Αγώνα της Αντίστασης.

Εννοείται ότι το βασικό υπόδειγμα, που προκύπτει απ' αυτή την αντιπαράθεση δύο αντίθετων τύπων σχέσης μεταξύ Φύσης και Πολιτισμού μεταγράφεται, αναπλάθεται, παραφράζεται και αναδιατυπώνεται σε όλα τα ρητορικά και σημειωτικά πεδία, όπου γίνεται λόγος περί της Αντίστασης.

Έτσι, π.χ., στο εσωτερικό του όρου «Φύση» συναντάμε το δίπολο «Αγρίμια - λύκοι έναντι λιονταριών - αϊτών» – ενώ στο εσωτερικό του όρου «Πολιτισμός» βρίσκουμε την αντιπαράθεση

«Σκλαβιά - Ανομία - Έγκλημα έναντι Ελευθερίας - Δικαίου - Αγώνα».

Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι εδώ και το πώς τείνουν να συμπυκνώνονται οι δύο αυτοί τύποι σχέσεων, όταν η ψυχική καταπόνηση ή ένταση εξωθεί σε ακραίες σχηματοποιήσεις των θέσεων, που εκφράζει κάθε τύπος. Διαφαίνεται λοιπόν, σ' αυτές τις συνθήκες, η τάση να σχηματοποιείται ο κόσμος με όρους «απορρόφησης» του ενός όρου από τον άλλο:

– Από τη μια, ο «φυσικός πολιτισμός», το φυσικό ως πολιτισμός, οριακά δε, η φυσική τάξη και του ανθρώπινου.

– Κι από την άλλη, ο πολιτισμός ως βία έναντι του φυσικού – είτε με τη μορφή της μηχανικής καταστροφικότητας, είτε με τη μορφή της εξαπάτησης και της δολιότητας.

Τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της «απορρόφησης», που οδηγεί σε μια οιονεί - αντιπαράθεση φυσικού - πολιτισμού:

Στο τραγούδι του Άρη, οι δύο αντίπαλοι συμπυκνώνονται ως εξής: «Άπιστος Ιταλός/Άρης - αητός - αγέρι».

Η Ρίτα Μπούμη - Παπά, στο ποίημά της «Ο Καπετάνιος» (1946) γράφει:

*«Για ποιά πατρίδα μας μιλάνε;
Εμείς μια μόνο ξέρουμε και μια μόνο αγαπάμε:
Εκείνη την αγέλαστη, τη μαυρομαντηλούσα
που δε φορεί μυριδικά, μεταξωτά, βραχιόλια,
μα είναι πουρνάρι, στεναγμός, χώμα πικρό κι ιδρώτας...».*

Ενώ στο ίδιο ακριβώς πνεύμα, κι ο Άρης στον Λόγο της Λαμίας παρομοιάζει την κατοχή με σιδερένια τανάλια που σφίγγει το λαό αντιπαραθέτει στην προσκυνημένη ηγέτιδα τάξη τη φούχτα των αγωνιστών, που ίδρυσε το ΕΑΜ, λέγοντας γι' αυτήν: «Κι επειδή δεν είχε σκοπό να καταπιαστεί με χαρτοπόλεμο έβγαλε στο βουνό το αντάρτικο» στιγματίζει τα «ψηλά καπέλα» και τους υποκριτές που κάνουν «σαν δεσποινίδες της αριστοκρατίας» και τονίζει ότι «η λευτεριά δεν κερδίζεται με ξόρκια αλλά με αγώνες και θύματα – φράση, που σαφώς, στη

συγκεκριμένη συνάφεια, αντιπαραθέτει τα λόγια στο σώμα, τη δολιότητα του πολιτισμού στην αυθεντικότητα του φυσικού.

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

Η αίσθηση αυτής της οριακής αντιπαράθεσης μεταξύ φυσικού και πολιτισμικού αναδύεται και από τη γραφή ενός, που δεν είναι έλληνας. Έτσι, ο Dominique Eudes, στο βιβλίο του «Οι Καπετάνιοι», περιγράφει την κατάσταση στα τέλη του 1943 ως εξής:

«Κι όμως, η στρατιωτική κατάσταση σπάνια είναι τόσο σοβαρή. Οι γερμανικές δυνάμεις ξεχύνονται στον τεράστιο θύλακα που απόμεινε κενός μετά την ιταλική κατάρρευση και οδηγούν την μεγάλη τους επίθεση σε όλα τα μετωπα κατά της Ατίστασης.

Παντού οι απώλειες είναι σοβαρές αλλά το βουνό εξακολουθεί να αντιτάσσει την πέτρα και τους ανθρώπους της πέτρας στο ατσάλι. Μένει απόρθητο».

Στο ίδιο πνεύμα, παραβάλλει τη σύγκρουση κατετάνιων/Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. με σύγκρουση βουνού/πόλης.

Ενώ αναφέρει και ένα περιστατικό (αρχές 1944), που εικονογραφεί παραστατικά και συμπτωματικά αυτή τη λανθάνουσα σύγκρουση μεταξύ φυσικού και πολιτισμού:

«[...] ο Τζίμας γυρίζει στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, στο Κεράσοβο, για μερικές εβδομάδες. Εδώ, η ατμόσφαιρα αρχίζει να διαφοροποιείται αισθητά. Οι πολιτικοί είναι πανταχού παρόντες και αντισταθμίζουν το κύρος των καπετάνιων. Στο τέλος του χρόνου γίνεται συγκεκριμένα γνωστό στους νεοσύλλεκτους του βουνού ότι η γενειάδα είναι αταίριαστη με τους κανόνες της σοσιαλιστικής υγιεινής. Πέρα από την πανοπλία, πέρα από τη λαϊκή εικονογραφία, εκείνο που αμφισβητείται εδώ είναι ολόκληρη η παράδοση του ελληνικού αντάρτικου».

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΩΣ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΗ ΑΡΜΟΝΙΑΣ

- Η Αντίσταση εκφράζει την αρμονία Φύσης/Πολιτισμού.
- Η Αντίσταση ενσαρκώνει την υπεράσπιση αυτής της αρμο-

νίας απέναντι στην εξάρθρωσή της, που την εκφράζει ο κατακτητής και οι συνεργάτες του.

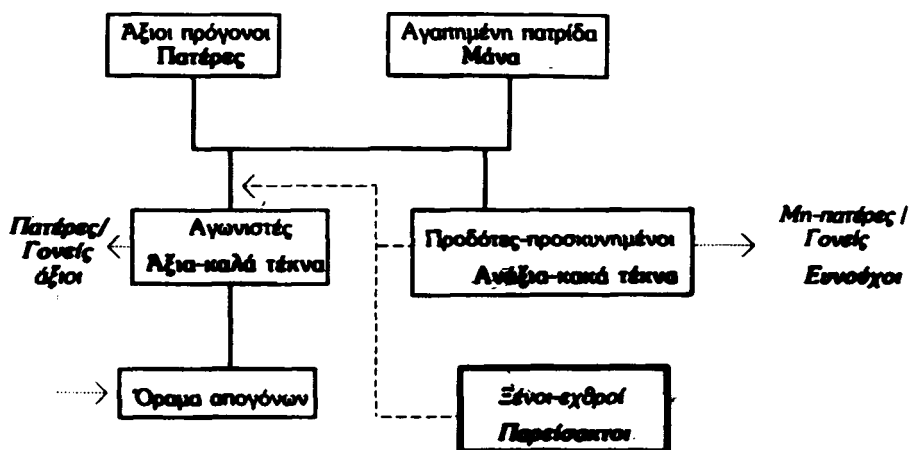
– Η Αντίσταση ισοδυναμεί με αγαθό φυσικό φαινόμενο – σαν κι αυτό αυθεντικό, ανίκητο, άφθαρτο και άδολο.

– Αξίζει εδώ να αντιπαραβάλλουμε αυτή την αγαθότητα του φυσικού με την δολιότητα, τη διαφθορά και τη βία του πολιτισμού της περιόδου, όπως εκφράζονται από τον «μη-ύποπτο» για τα φρονήματά του Γ. Σεφέρη, στα ποιήματά του «Μέρες τ' Απρίλη '43», «Θεατρίνοι Μ.Α.» και «Τελευταίος σταθμός».

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Αν αναλύσουμε τώρα τις βαθύτερες και λεπτότερες ψυχικές πτυχές αυτού του κόσμου, που πλάθει η Αντίσταση ως φαντασίωση, μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής:

Βασική πτυχή αυτού του κόσμου αποτελεί ένα γενεαλογικό σχήμα:

Τα οδηγία σημεία αυτού του σχήματος είναι τα εξής:

– Μια γενεαλογία του καλού και του κακού, που οδηγεί σε

διχοτομία των τέκνων (καλά-κακά/άξια-ανάξια), καθώς και σε διχοτομία της γενεαλογικής ροής (μόνο οι αγωνιστές είναι άξιοι για πατέρες – οι προδότες και οι προσκυνημένοι είναι ευνούχοι).

– Κατακτητές και προδότες είναι παρείσακτοι στη σχέση των άξιων τέκνων με τους πατέρες και τη μάνα πατρίδα, προσπαθώντας να καταλύσουν αυτόν τον «φυσικό δεσμό» και τη «φυσική τάξη», που προϋποθέτει. «Λύκοι που ορμάνε στο κοπάδι» είναι μια τυπική μεταφορά - αναφορά σ' αυτόν τον παρείσακτο.

– Νόημα του αγώνα είναι η σωτηρία του μητρικού αντικειμένου (βλέπε Ο Αντάρτης του ΕΛΑΣ, Μεσ στα κατάμαυρα ντυμένη ή Είμαστε εμείς, Ελλάδα τα παιδιά σου... και η εκπλήρωση του χρέους, που απορρέει από την αναφορά στους πατέρες (βλέπε τον λόγο στη Λαμία ή Στ' άρματα, στ' άρματα).

– Η Αντίσταση εγκυβάζει τον καθένα ως προς την ικανότητά του να επωμισθεί τη λειτουργία και το ιδεώδες της γονεϊκής μορφής. Σ' αυτό το καίριο ψυχικά σημείο, η διατύπωση του Άρη, στον λόγο της Λαμίας, δεν αφήνει καμιά αμφιβολία:

«Μα κι αν το θέλαμε, δεν είχαμε αυτό το δικαίωμα. Το δικαίωμα δηλαδή να κηλιδώσουμε την ιστορία της πατρίδας μας. Αυτό θα 'τανε ασέβεια στη μνήμη των ηρωικών μας προγόνων.

Μα ούτε είχαμε το δικαίωμα να κολλήσουμε μια στιμωτική σφραγίδα, μια σφραγίδα αίσχους, στο κούτελο των επερχομένων γενεών, στο κούτελο των παιδιών μας και των εγγονών μας, ότι κατάγονται από γενιά ευνούχων, που δέχονται να πεθαίνουν στα πεζοδρόμια από τον στιμωτικότερο των θανάτων, από την πείνα, παρά να πεθαίνουν με το όπλο στο χέρι, παλεύοντας για τη λευτεριά».

Είναι σαφές: Το αξιο τέκνο γίνεται, με τη σειρά του, άξιος γονιός, εκπληρώνοντας το χρέος του απέναντι στις γενιές των προγόνων και κληροδοτώντας στις επερχόμενες γενιές το ίδιο τιμητικό ιδεώδες. Συνεπώς, η συμμετοχή στην Αντίσταση είναι όχι μόνο επιβεβλημένη ηθική πράξη, αλλά και αναγκαίος δρόμος ενστερνισμού της γονεϊκότητας. Η υπόσχεση αυτή, λοιπόν, δείχνει απτά τον δρόμο για την εκπλήρωση του δυχερέστερου μεταξύ των ψυχικών έργων.

ΨΥΧΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

Τα σημεία αυτά σκιαγραφούν τις βασικές πηγές και πτυχές της ψυχικής δύναμης και ορμής, που έδωσε στην Αντίσταση την ακατανίκητη αυτή αίσθηση του καλού, αγαθού και αναγκαίου έργου του καθενός, ακόμη και προσωπικά: Υπεράσπιση του μητρικού αντικειμένου από τις βιαπραγίες «κακών τεκνών» επίθεση ενάντια στον παρείσακτο, που αντιπροσωπεύει μια από τις αρχαιότερες και μισητότερες εκδοχές του ανταγωνιστή: αναδοχή της γονεϊκότητας και, μέσα απ' αυτή τη διεργασία, απαλλαγή από το άγχος του ευνουχισμού ταύτιση, στο επίπεδο του ιδεώδους, με τον πατέρα και, μ' αυτό τον τρόπο, υπέρβαση της όποιας Οιδιπόδειας ενοχής και αναστολής – όπως το λέει το «Τραγούδι του ΕΛΑΣ».

*«Με χίλια ονόματα μια χάρη
Ακρίτας είτ' αρματωλός
Αντάρτης κλέφτης παλληκάρι
Πάντα είμ' ο ίδιος ο λαός».*

Οι φαντασιώσεις αυτές – και οι συναφείς ψυχικές διεργασίες μετουσίωσης και εξιδανίκευσης των ορμών και του έρωτα και του θανάτου (η περίφημη εντολή του Άρη στους μαυροσκούφηδες «Μόνο για κατούρημα!») – όχι μόνο περιγράφουν τις ψυχικές πηγές του ηθικού σθένους και του πολεμικού μένους της Αντίστασης. Αλλά και φωτίζουν τους «μυστικούς διαύλους» επικοινωνίας, που συνδέουν τον ηγέτη με τη μάζα – στην περίπτωση αυτή, τον Άρη, που με τον λόγο της Λαμίας, π.χ., έκανε λόγο και ηθική τις βαθύτερες, άρρητες φαντασιώσεις της μάζας.

Το θεμέλιο αυτό γενεαλογικό σχήμα παραπέμπει και σε οικεία θέματα του αρχαίου τραγικού - μυθικού σύμπαντος (βλέπε την αναφερθείσα μαρτυρία του Σ. Μελετζή, θέματα οικεία στην Αντιγόνη, τους Επτά επί Θήβαις, στην Ορέστεια, στους Πέρσες – καθώς και το έμβλημα της ΠΕΕΑ, τον φοίνικα). Αυτό καθιστά ακόμη πιο ισχυρή την έλξη της Αντίστασης

πάνω στις ψυχικές ροπές και στις κοινές φαντασιώσεις, που εκφράζονται και απ' αυτές τις αναφορές, αποτελώντας ταυτόχρονα αναγκαία στοιχεία και ζήτημα ψυχικής επεξεργασίας από κάθε άνθρωπο – εργο, που διευκολύνεται στο πλαίσιο του σχήματος αυτού.

Η ΑΧΙΛΛΕΙΟΣ ΠΤΕΡΝΑ

Ταυτόχρονα, όμως, το σχήμα αυτό μεταγράφει ψυχικά, με τρόπο εξαιρετικά φορτισμένο, και το πιο δύσκολο – ίσως μάλιστα, και το πιο μοιραίο – από τα ζητήματα, που αντιμετωπίσε, και στο πολιτικό και στο ανθρώπινο επίπεδο, η Αντίσταση.

Το ζήτημα αυτό διατυπώνεται από την πρώτη στιγμή. Ο Άρης, στη Δομνίστα, στις 7.6.42, διακηρύσσει το νόημα της Αντίστασης με μια θεμέλια φράση:

«Κηρύσσω την Επανάσταση κατά των ξένων κατακτητών και των ντόπιων συνεργατών τους».

Αν στο πολιτικό επίπεδο, οι «ντόπιοι συνεργάτες» αυτοί μπορούν ενδεχομένως να προσδιορισθούν με όρους ταξικής τοποθέτησης και ηθικού φρονήματος, στο πεδίο της ψυχικής δυναμικής το ζήτημα είναι πολύ πιο λεπτό, πολύ πιο περίπλοκο, ακανθώδες και εκρηκτικό. Γιατί, στο επίπεδο της θεμελιακής φαντασίωσης, που συγκροτεί υποκειμενικά και βιωματικά τη μορφή και το νόημα της Αντίστασης, αυτοί οι «ντόπιοι συνεργάτες» δεν αντιπροσωπεύουν τον ξένο, τον άγνωστο, τον αδιαφορο, τον ριζικά ανόμοιο. Αλλά, σαν ανάξια, βέβαια, τέκνα των ίδιων, όμως, γονέων, οι «ντόπιοι συνεργάτες» αυτοί αντιστοιχούν σε αδέρφια. Αυτό εκφράζεται στο τραγουδι ως εξής:

*«Μες στα κατάμαυρα ντυμένη
Και πληγωμένη απ' τους εχθρούς σου
Βαριά θλιμένη προδομένη
Από δειλούς προδότες γιους σου*

*Στον αγώνα όλη δοσμένη
Μάνα Ελλάδα ματωμένη...*

Συνεπώς, από την αρχή και σύμφωνα με τους όρους της

θεμελιακής φαντασίωσης, που προσδιορίζει την ψυχική αξία και θέση των δρωμένων, η Αντίσταση αντιστοιχεί με αδελφοκτόνο αγώνα.

Περισσότερο να τονίσουμε διεξοδικά την καθοριστική βαρύτητα αυτής της συστατικής πτυχής των πραγμάτων, δηλαδή του ότι ο εμφύλιος ενυπήρχε εν σπέρματι από την πρώτη στιγμή στην Αντίσταση – αν όχι με ευθύνη της Αντίστασης, ενώ τεράστιες είναι οι ευθύνες αυτών, που υποδαύλισαν αυτή την πληγή. Αρκούμαστε να επισημάνουμε ότι η συχνότητα και η έμφαση, με τις οποίες συναντάμε και στα τραγούδια και στις λοιπές βιωματικές μαρτυρίες το θέμα της προδοσίας, είναι αναπόσπαστο από το ότι το ηθικό μεγαλείο και η ψυχική έξαρση της Αντίστασης σκίαζαν μεν, αλλά δεν εξάλειψαν τη «σκοτεινή πλευρά του ήλιου» – δηλαδή, το πάθος και τις εμπλοκές της πέραν ηθικής και νόμου λανθάνουσας αδελφοκτονίας.

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΩΣ ΗΘΙΚΗ

Στις ψυχές αυτών που την έζησαν, ωστόσο, η κύρια πτυχή είναι ότι η Αντίσταση ως φαντασίωση ενσαρκώνει την αρμονία Φύσης και Πολιτισμού.

Ίσως αυτό το σημείο αξίζει περισσότερο προσοχή, στο πλαίσιο των σημερινών συζητήσεων και αναφορών στην τύχη του οικοσυστήματος «Γη». Αυτό τ' αφήνω όμως για άλλο χώρο και άλλη ώρα. Και θέλω μόνο να θυμίσω το αίσθημα, που αυτή η βαθύτερη αρμονία γεννά στις ψυχές ως προς τη μορφή των ανθρώπων, που ενσαρκώνουν την Αντίσταση.

Η μαρτυρία της γυναίκας, που ακούσαμε, καταθέτει επιγραμματικά το δίπτυχο «γενναίοι και ωραίοι».

Στις ακροτελεύτιες φράσεις της βιογραφίας του Άρη (από τον Π. Λάγδα – «Κυψέλη» 1964) λέγεται και το εξής:

Ο Άρης πέθανε! Ο δυνατός. Ο ωραίος.

Το ζήτημα δεν είναι πραγματολογικό, αλλά δηλωτικό και της λογικής της ψυχής και της πνοής του αγώνα. Το ήθος του

αγωνιστή μεταγράφεται και σαν αίσθηση τού ωραίου. Η αρμονία Φύσης/Πολιτισμού, που ενσαρκώνει η Αντίσταση, απολήγει έτσι και στο ότι η ηθική ομορφιά του αγώνα εκδηλώνεται και σαν αίσθηση ωραίας μορφής του αγωνιστή. Μ' αυτή την έννοια – και μ' αυτή τη χάρη – «με χίλια ονόματα μια χάρη» – η ηθική του αγώνα είναι αδιαχώριστη από την αισθητική ανάταση των αγωνιστών – καθώς, ίσως κι αυτών που η ιστορία της Αντίστασης, ακόμη σήμερα (όπως εμένα) βαθύτατα συγκινεί.

Όψεις της Ιστοριογραφίας των νικητών Μια κριτική προσέγγιση

Του Σωτήρη Χ. Ριζά

Σκοπός αυτής της ανακοίνωσης είναι να προσεγγίσει δύο ιστοριογραφικά εγχειρήματα διακεκριμένων πολιτικών της παράταξης που αναδείχθηκε νικήτρια του εμφυλίου πολέμου στη δεκαετία του '40. Ο ένας είναι ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος (Ιστορικά Δοκίμια Β. Εθνική Αντίσταση 1940-44, Αθήνα 1975 χ.ε.) και ο άλλος ο Ευάγγελος Αβέρωφ (Φωτιά και Τσεκούρι. Η Ελλάδα 1946-49 και τα προηγθέντα, κεφ. Δ.Η. πρώτη πράξη του εμφυλίου πολέμου (1943-44), Αθήνα 1974, εκδ. Εστία).

Το ενδιαφέρον στοιχείο εντοπίζεται κυρίως στο γεγονός ότι οι δύο αυτές προσπάθειες ήρθαν στη δημοσιότητα το 1974-1975, όταν η δικτατορία είχε καταρρεύσει και είχε εγκαθιδρυθεί ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα στο πλαίσιο του οποίου είχαν βρει τη θέση τους και τα δύο κομμουνιστικά κόμματα, οι ηττημένοι του εμφυλίου πολέμου. Στην εικοσαετία που παρήλθε έχουν δημοσιευτεί πολλές εργασίες σχετικά με τη δεκαετία του '40 και ειδικότερα για την τριετία 1941-1944 που μας απασχολεί εδώ και έχουν αποκαλύψει διάφορες και αντιφατικές πλευρές. Είμαστε, επομένως, σε θέση να ελέγξουμε και να αποτιμήσουμε ιστοριογραφικές προσπάθειες όπως αυτές του Κανελλόπουλου και του Αβέρωφ, οι οποίες συγκρότησαν τον πολιτικό λόγο και την ιστορική αντίληψη μιας μερίδας πολιτών, όχι τόσο για να τις αντιπαραβάλλουμε με τις αντίστοιχες της άλλης πλευράς στο πλαίσιο μιας πολεμικής, όσο για να επιτύχουμε μια πιο ισορροπημένη προσέγγιση της περιόδου.

Αρχικά θα προσπαθήσω να προσεγγίσω τις απόψεις των δύο συγγραφέων σε ειδικότερα θέματα (π.χ. οι πολιτικές προθέσεις των επιμέρους πρωταγωνιστών, των παλαιών κομμάτων, του ΕΑΜ και άλλων αντιστασιακών οργανώσεων, τη Βρετανική και τη Σοβιετική πολιτική) και στη συνέχεια θα διαγράψω το γενικό ιστορικό πλαίσιο που προτείνουν.

Το πρώτο θέμα έχει σχέση με τις συνθήκες που επέτρεψαν

την ανάδυση του μαζικού αντιστασιακού κινήματος με κύριο φορέα το ΕΑΜ. Οι δύο συγγραφείς δίνουν μάλλον κλασσικές απαντήσεις. Ο Κανελλόπουλος δίνει ιδιαίτερο βάρος στην εθνικιστική επίδραση που προκαλούσε η ξενική κατοχή. Βλέπει τις πηγές του φαινομένου στις αυθόρμητες εκδηλώσεις του πλήθους προς τους Βρετανούς αιχμαλώτους και στις προσπάθειες των δεκάδων ολιγομελών οργανώσεων για τη φυγάδευση Βρετανών στην Τουρκία και στη Μ. Ανατολή, τη συλλογή πληροφοριών και την υπονομευτική δράση¹. Σε δεύτερο επίπεδο, όταν προσπαθεί να ερμηνεύσει την επιβολή και διαφοροποίηση των αντιστασιακών δυνάμεων, εισάγει την έννοια του κενού που προέκυψε με την κατάρρευση του κράτους τον Απρίλιο του 1941 και το οποίο κάλυψαν οι οργανώσεις με τους διαφοροποιημένους πολιτικούς τους στόχους για τη μετακατοχική Ελλάδα². Η προσέγγιση του Αβέρωφ δεν είναι διαφορετική. Η εθνική απελευθέρωση θεωρείται το βασικό αίτημα της εποχής και μόνο όταν αναφέρεται στην αύξηση της επιρροής του ΕΑΜ στα αστικά κέντρα και ιδίως στην Αθήνα τη συνδέει με «πρωτοβουλίες χρήσιμες για το προλεταριάτο» και ιδίως τις κινητοποιήσεις κατά της πολιτικής επιστράτευσης των εργατών³. Δηλαδή, κανείς από τους δύο συγγραφείς δεν συνδέει το αίτημα της εθνικής απελευθέρωσης με τις πιο πιεστικές ανάγκες επιβίωσης του πληθυσμού ούτε και τις γενικότερες συνθήκες που προέκυψαν από την ήττα και την κατάρρευση του κράτους: την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού υπό τις κατοχικές δυνάμεις να ελέγξει τις διαδικασίες συγκέντρωσης αγροτικών προϊόντων αναγκαίων για τις διατροφικές ανάγκες των κατοίκων των πόλεων, τη έκλειψη του αστυνομικού κράτους που έδινε νέες δυνατότητες για την διατύπωση ριζοσπαστικών αιτημάτων τα οποία οξύνονταν στις συνθήκες λιμού, τη διάλυση των δικτύων πολιτικής πατρωνείας που είχε καταφέρει η δικτατορία Μεταξά (1936-41), διάλυση η οποία διευκόλυνε την πολιτική διείσδυση του ΕΑΜ στην ύπαιθρο και την εγκαθίδρυση ενός παράλληλου κρατικού μηχανισμού, ο οποίος και αποκατέστησε στοιχειώδεις λειτουργίες μιας οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης και με τη συνδρομή – ασφαλώς – του ένοπλου σκέλους του του ΕΛΑΣ⁴.

Κοινή, πάντως, είναι η επισήμανση των δύο συγγραφέων ότι τα στελέχη των προπολεμικών κομμάτων είχαν υιοθετήσει τακτική αναμονής και η βασική τους ενασχόληση ήταν η αποτροπή της επανόδου του Βασιλιά μετά την απελευθέρωση, θέση την οποία είχαν κοινοποιήσει και στο Βρετανικό παράγοντα⁵. Ο Κανελλόπουλος είναι ιδιαίτερα επικριτικός σε αυτό το σημείο και προβάλλει την άποψη ότι αυτή ακριβώς η έμφαση στο πολιτειακό θέμα και η αποχή από την ανάληψη αντιστασιακής προσπάθειας, ίσως και με συμμετοχή στο ΕΑΜ επέτρεψε στο ΚΚΕ να δώσει τον τόνο και να καθοδηγήσει την αντίσταση⁶. Δεν αποδέχεται συνεπώς κανείς από τους δύο την άποψη του Ι. Πετρόπουλου ότι η έμφαση των παλαιών κομμάτων στο πολιτειακό συνιστούσε – εκτός από προσκόλληση στο παρελθόν – και μια στρατηγική διαφοροποίησης από την αμιγώς αντιστασιακή πλατφόρμα του ΕΑΜ και τους επέτρεπε έτσι να αναμένουν, ώστε να διαπραγματευτούν τη συνεργασία τους είτε με τους Βρετανούς είτε – σε μια υστερότερη φάση – ακόμα και με το ΕΑΜ, αν δεν υπήρχε εναλλακτική λύση⁷.

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να εξηγηθεί ικανοποιητικά το γεγονός ότι μόνο νεώτεροι και λιγότερο καθιερωμένοι πολιτικοί όπως ο Γ. Καρτάλης και ο Π. Κανελλόπουλος ανέπτυξαν αντιστασιακή δράση, καθώς ήταν αφ' ενός δεκτικότεροι στις νέες συνθήκες από το μάλλον ηλικιωμένο δυναμικό των κομμάτων, αλλά ήταν αφ' ετέρου αυτή ακριβώς η δραστηριότητα που τους έκανε μέρος της πολιτικής αρένας ελλείψει πολιτικού κεφαλαίου έστω και συρρικνωμένου, αναγομένου στο παρελθόν.

Ως προς τον άλλο παράγοντα, το ΕΑΜ, η παρουσία του οποίου ήταν στοιχείο αποτροπής της επαναφοράς της προπολεμικής δομής εξουσίας για τους δύο συγγραφείς η τοποθέτηση είναι σαφής: πέτυχε να διεισδύσει σε ευρύτατα κοινωνικά στρώματα απαλείφοντας από την πλατφόρμα οποιαδήποτε ταξική έγκληση και περιορίστηκε στο αίτημα της εθνικής απελευθέρωσης, συνδεδεμένο με την ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας («λαοκρατίας») και ορισμένα θέματα άμεσα συνδεδεμένα με τα καθημερινά προβλήματα του πληθυσμού. Την ίδια στιγμή δεν έχουν καμιά αμφιβολία ότι επιχείρησε να μονοπωλήσει την

αντίσταση, ώστε να επιβάλει τη λύση της αρεσκείας του μετά την απελευθέρωση, και επικαλούνται σχετικά τη διάλυση της ΕΚΚΑ και τη δολοφονία του αρχηγού της συνταγματάρχη Ψαρρού, τη διάλυση της ομάδας του συνταγματάρχη Σαράφη και άλλων (την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1943), καθώς και η μείζονα σύγκρουση με τον ΕΔΕΣ (από τον Οκτώβριο του 1943 έως το Φεβρουάριο του 1944), αυτό που ο Αβέρωφ αποκαλεί «η πρώτη πράξη του εμφυλίου πολέμου»⁸. Ο ίδιος θεωρεί την εμφάνιση των Ταγμάτων Ασφαλείας στο τέλος του 1943, άμεση συνέπεια της «προκλητικότητας», όπως τη χαρακτηρίζει, του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣΘ. Σε άλλο σημείο, κάνοντας μια συνολική εκτίμηση της πολιτικής του ΕΑΜ υπό το πρίσμα και της στρατιωτικής του ήττας από τους Βρετανούς και τις δυνάμεις που διέθετε η κυβέρνηση Παπανδρέου (τον Ιανουάριο του 1945), παρατηρούσε ότι το ΕΑΜ παρέπαιε μεταξύ της πολιτικής του συμβιβασμού και της στρατιωτικής λύσης¹⁰. Ο Κανελλόπουλος, αντίθετα, προσεγγίζει πιο ισορροπημένα το θέμα της μετά την απελευθέρωση προοπτικής. Χωρίς να απαλλάσσει το ΕΑΜ και το ΚΚΕ από καταλογισμό πρόθεσης επιβολής μιας Λαϊκής Δημοκρατίας κατά το πρότυπο των χωρών της Αν. Ευρώπης και των Βαλκανίων, επισημαίνει ότι το ίδιο θα συνέβαινε και με τους άλλους πολιτικούς πρωταγωνιστές. Οι βασιλόφρονες επεδίωκαν την επάνοδο του Βασιλιά και οι Βενιζελογενείς – τουλάχιστο σε μια πρώτη φάση – την επικράτηση ενός αβασιλευτου φιλελεύθερου καθεστώτος. Παράλληλα, αναγνωρίζει ρητά και το κίνητρο της αντίστασης στο ΕΑΜ και στην ηγεσία του και εκφράζει την αντίθεσή του στην κρατική πολιτική μη αναγνώρισης του ΕΑΜ ως οργάνωση Αντίστασης¹¹. Ήταν μια θέση που τον διαφοροποίησε από τον Αβέρωφ, όταν ο τελευταίος ως αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας, αποχώρησε από τη Βουλή επικεφαλής του κόμματός του αρνούμενος και να καταψηφίσει το σχετικό νομοσχέδιο που εισηγήθηκε η κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου, ενώ αντίθετα ο Κανελλόπουλος το υπερψήφισε έχοντας εκλεγεί Βουλευτής ως ανεξάρτητος συνεργαζόμενος με τη Ν.Δ. Σε αντίθεση, επίσης, με τον Αβέρωφ ήταν ο αδιάλλακτος σε σχέση με τα Τάγματα Ασφαλείας αρνούμενος να υπαγάγει

στην κατηγορία του εμφυλίου πολέμου τις συγκρούσεις τους με τον ΕΛΑΣ¹². Αποφεύγει, πάντως, και να αναφερθεί ακόμα ειδικότερα στη σύγκρουση του ΕΛΑΣ με τον ΕΔΕΣ και στο ζήτημα της ανακωχής μεταξύ του ΕΔΕΣ και της Wehrmacht, γεγονόςτος κρίσιμου για τη διάσωση του πρώτου¹³. Αντίθετα ο Αβέρωφ την περιγράφει με σχετική λεπτομέρεια, αποφεύγει να αναφέρει όμως την ανακωχή, κάτι που επανέλαβε στις μεταγενέστερες εκδόσεις της μελέτης του της δεκαετίας του '80, όταν πια αυτή είχε καταγραφεί με αρχειακή τεκμηρίωση στην ιστοριογραφία της περιόδου. Κατανοούσε προφανώς ότι μια τέτοια πολιτική – ακόμα κι αν τη δικαιολογούσε το ένστικτο επιβίωσης του αρχηγού του ΕΔΕΣ απειλούμενου με εξαφάνιση από τον ισχυρότερο ΕΛΑΣ – προσέκρουε στην κυρίαρχη εθνικιστική αντιγερμανική αντίληψη και εξέθετε το σύμβολο της αντίστασης για την παράταξη των νικητών εθνικοφρόνων. Μια άλλη απόκλιση σχετικά με την πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου εμφανίζεται στη διάγνωση των άμεσων αιτιών του. Κατά τον Κανελλόπουλο η επίσκεψη της αντιπροσωπείας της αντίστασης (ΕΑΜ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ) στο Κάιρο τον Αύγουστο του 1943 ήταν ευκαιρία για την αποδοχή των αιτημάτων τους και το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας αρκετούς μήνες πριν τη συμφωνία του Λιβάνου (Μάιος 1944), ώστε να έχει αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος. Για την αρνητική εξέλιξη καταλογίζει ισότιμη ευθύνη στη Βρετανία και στις ΗΠΑ, προφανώς λόγω της υποστήριξης του βασιλιά από τον πρόεδρο Roosevelt, που έγινε σαφής πριν λίγους μήνες αργότερα¹⁴. Για τον Αβέρωφ, αντίθετα τα γεγονότα που συνόδευσαν την άφιξη και την παραμονή της αντιπροσωπείας του «Βουνού» στο Κάιρο δεν ήταν καθοριστικά (θεωρεί εξάλλου ότι οι πολιτικές απαιτήσεις της ήταν απαράδεκτες), όσο ο αφοπλισμός της ιταλικής μεραρχίας Pignatolo τον (Οκτώβριο του 1943) που είχε ως αποτέλεσμα την ανατροπή της ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ των ανταρτικών οργανώσεων από άποψη εξοπλισμού υπέρ του ΕΛΑΣ με αποτέλεσμα ο τελευταίος να αισθάνεται ικανός για την επικράτησή του στο στρατιωτικό πεδίο¹⁵.

Ως το σημείο αυτό διερευνήθηκαν οι ελληνικής προέλευσης

παράγοντες. Η αρνητική εκτίμηση του Κανελλόπουλου για την αγγλοαμερικανική πολιτική τον Αύγουστο - Σεπτέμβριο του 1943 οδηγεί στο λεγόμενο «ξένο» παράγοντα, τον κατά πολλούς καθοριστικό για την ελληνική πολιτική. Η στάση του Κανελλόπουλου έναντι του Βρετανικού παράγοντα δείχνει τα όρια αλλά και τα διλημματα, καθώς και το περιορισμένο πεδίο ελιγμών που διέθεταν οι μετριοπαθείς πολιτικοί του ΕΑΜ. Ο ίδιος ούτε στη δεκαετία του '40, αλλά ούτε και το 1970 (όταν έγραφε το δοκίμιό του) αμφισβητούσε το δικαίωμα της Βρετανίας να «ενδιαφέρεται» για την Ελλάδα και τον ευρύτερο χώρο που την περιέβαλε¹⁶. Από την άλλη πλευρά, κατανοούσε ότι η ελληνοβρετανική σχέση ήταν υπερβολικά ασύμμετρη εις βάρος της Ελλάδας και τα περιθώρια αυτόνομης ελληνικής δράσης ανύπαρκτα. Μια σειρά γεγονότων τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το Βρετανικό ενδιαφέρον δεν ήταν απαλλαγμένο από τη μεταπολεμική προοπτική διασφάλισης συμφερόντων και επιρροής. Σημεία τριβής ήταν οι ανεξέλεγκτες από τους Έλληνες επιχειρήσεις των βρετανικών υπηρεσιών στην κατεχόμενη Ελλάδα, τις οποίες προσπάθησε ο ίδιος να θέσει υπό τον έλεγχο μιας Αγγλοελληνικής Επιτροπής (με πενιχρότατα αποτελέσματα), η έλλειψη βρετανικής δέσμευσης για την ικανοποίηση ελληνικών εδαφικών διεκδικήσεων, η ουσιαστική διάλυση της ελληνικής αεροπορίας με την υπαγωγή της στο βοηθητικό τμήμα της RAF (εξέλιξη στην οποία και αντέδρασε με επιτυχία). Σε αυτό το πλαίσιο ήταν καχύποπτος σε σχέση με την βρετανική πολιτική αντιμετώπισης της πρώτης στάσης στις ελληνικές ταξιαρχίες της Μέσης Ανατολής (Μάρτιος 1943). Αμφέβαλε για το ότι η μη έγκαιρη αντιμετώπισή της δεν συνδεόταν με επιθυμία απομάκρυνσής του λόγω της γενικότερης πολιτικής του και αντιμετώπιζε με καχυποψία για τον ίδιο λόγο τη συμβιβαστική βρετανική αντιμετώπιση των στασιαστών, καθώς και τη συνακόλουθη είσοδο στην εξόριστη κυβέρνηση των Βενιζελογενών πολιτικών Ρούσσου, Καραπαναγιώτη και Σοφούλη¹⁷. Εν τούτοις, η εξέλιξη αυτή ήταν μάλλον συνέπεια και της αποτυχίας της δικής του «διμέτωσης» σύγκρουσης με τα εξτρεμιστικά στοιχεία και των δύο παρατάξεων και οι διάδοχοί του αντιμετώπισαν

γρήγορα το ίδιο αδιέξοδο αδυνατώντας να συμβιβάσουν ένα δημοκρατικό προφίλ με τις αντίρροπες βρετανικές και εαμικές πιέσεις¹⁸.

Η έξοδος του, πάντως, από την κυβέρνηση μάλλον του επέτρεψε να λάβει πιο σαφείς θέσεις και να προσυπογράψει με τους αντιπροσώπους του «Βουνού» και το Γ. Εξηντάρη (εκπρόσωπο των δημοκρατικών κομμάτων) το αίτημα του δημοψηφίσματος, για το πολιτειακό και του σχηματισμού κυβέρνησης με τη συμμετοχή των αντιστασιακών. Τα όσα συνόδευσαν τη βρετανική απόρριψη του διαβήματος¹⁹, καθώς και τα του συνεδρίου του Λιβάνου (το Μάιο του 1944), όπου αναγνώριζε την καθοριστική συμμετοχή του Leeper, πρεσβευτή της Βρετανίας στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση συμπληρώνουν το πλαίσιο των εμπειριών του²⁰. Το γεγονός, πάντως, ότι και τριάντα χρόνια μετά δεν αμφισβητούσε το δικαίωμα της Βρετανίας να επέμβει ασφαλώς δεν μπορεί να συνδεόταν μόνο με ένα αίσθημα συμμαχικής αλληλεγγύης, αλλά και με τη συνειδητοποίηση ότι χωρίς αυτή η επικράτηση του ΕΑΜ ήταν δεδομένη. Ως προς τη σοβιετική πολιτική για την Ελλάδα, στον ίδιο δεν έμενε καμιά αμφιβολία ότι η τελευταία αναγνώριζε τελικά τον ελληνικό χώρο ως περιοχή βρετανικής ευθύνης. Η γνώμη του διαμορφώθηκε και από τις προσωπικές επαφές του με τη σοβιετική πρεσβεία στο Κάιρο²¹, η οποία λειτούργησε τότε (άνοιξη-καλοκαίρι 1944), ως δίαυλος πληροφόρησης όλων των ενδιαφερομένων και της αντιπροσωπείας του ΕΑΜ συμπεριλαμβανομένης²², αλλά και συζητήσεις του (το Δεκέμβριο του 1944) με το θρυλικό πλέον συνταγματάρχη Ποπώφ, αρχηγό της Σοβιετικής Στρατιωτικής Αποστολής του Ιουλίου 1944, η οποία συνετέλεσε στην αποδοχή από το ΚΚΕ της συμφωνίας του Λιβάνου²³. Με βάση αυτήν ακριβώς τη διάγνωση της σοβιετικής πολιτικής θεωρεί τη στάση των κομμουνιστών (το καλοκαίρι, αλλά και το Δεκέμβριο του 19 ('44) «αντιρεαλιστική» και εκτιμά ότι έπρεπε να ακολουθήσουν ως το τέλος και με συνέπεια τη γραμμή του συμβιβασμού²⁴. Από την άλλη πλευρά, η προσέγγιση του Αβέρωφ είναι πιο αποσπασματική. Στη ροή της αφήγησής του παρεμβάλλονται αναφορές για βρετανικές παρεμ-

βάσεις (όπως π.χ. η «ενθάρρυνση» από Βρετανούς του Ζέρβα να αναλάβει ανταρτική δράση στην Ήπειρο το καλοκαίρι του 1942²⁵, για την οποία θα ήταν ακριβέστερος ο όρος «εξαναγκασμός» του μέσω της απειλής κατάδοσής του στους Γερμανούς, καθώς ο αρχηγός του ΕΔΕΣ – παρ' όλο που είχε χρηματοδοτηθεί από τους Βρετανούς – δεν επειγόταν να εγκαταλείψει την Αθήνα²⁶. Αναφέρει ακόμα την ιδιαίτερη βρετανική ενίσχυση στον ΕΔΕΣ και τη δεκτικότητά του στις βρετανικές οδηγίες²⁷. Αλλού αναφέρει τη βρετανική συνεισφορά στην αύξηση της επιρροής του ΕΑΜ μέσω υλικής ενίσχυσης, αλλά και των εκπομπών του BBC και επισημαίνει ότι η πολιτική αυτή δεν άλλαξε κατά βάση ούτε όταν η αντιπροσωπεία του ΕΑΜ προκάλεσε ανησυχία στο Κάιρο με τα αιτήματά της (Σεπτέμβριος 1943)²⁸. Η εικόνα, όμως της βρετανικής ανάμειξης είναι μάλλον θολή. Δεν προκύπτει με σαφήνεια, αλλά υπονοείται. Το κλίμα της αφήγησής του αλλάζει όταν εξιστορεί την καταστολή της στάσης των ελληνικών δυνάμεων της Μ. Ανατολής από το βρετανικό στρατό²⁹ και στη συνέχεια προχωρεί στην περιγραφή των αγγλοσοβιετικών συνεννοήσεων (από το Μάιο του 1944) που οδήγησαν στη συμφωνία των «ποσοστών» στη Μόσχα (τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου)³⁰.

Το συμπέρασμά του είναι ταυτόσημο με αυτό του Κανελλόπουλου. Η Ελλάδα είχε χαρακτηριστεί ζώνη βρετανικής ευθύνης, οι Σοβιετικοί είχαν αναγνωρίσει το προβάδισμά τους, είχαν βοηθήσει μάλιστα μέσω της αποστολής Ποπώφ στην αποδοχή της συμφωνίας του Λιβάνου από το ΕΑΜ³¹ και παραπέρα το τελευταίο δέχθηκε να υπαγάγει τον ΕΛΑΣ υπό τις διαταγές του Συμμαχικού Στρατηγείου Μ. Ανατολής, με τη συμφωνία της Καζέρτας (Σεπτέμβριος 1944)³². Το πόσο σημαντική θεωρούσε ο συγγραφέας αυτήν την εξέλιξη το δείχνει με τις δύο προτάσεις του που κλείνουν το κεφάλαιο το οποίο αφηγείται την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης: *«Εάν λοιπόν τίποτε δεν άλλαξε για το άμεσο μέλλον, εφόσον όλα εξηρτώντο από την ισορροπία των δυνάμεων, το Σύμφωνο της Καζέρτας είχε πολύ αλλάξει την κατάσταση της στιγμής. Είχε περιορίσει τον φοβερό αδελφοκτόνο αγώνα και είχε τελικά επιτρέψει την αποθίβαση μιας*

Εθνικής Κυβερνήσεως, την οποία συνόδευσαν συμμαχικά και ελληνικά στρατεύματα.

Δοθέντος ότι ο ΕΛΑΣ ήταν στην πράξη κύριος όλης της χώρας, επρόκειτο περί τεραστίας επιτυχίας των εθνοκοφρόνων δημοκρατικών δυνάμεων»³³.

Τέλος για να κλείσει το θέμα της ξενικής επέμβασης, με εξαίρεση ένα υπαινιγμό του Κανελλόπουλου³⁴, κανείς από τους δύο συγγραφείς δεν απασχολήθηκε με τον ανταγωνισμό μεταξύ του Foreign Office και της SOE, αλλά και της τελευταίας με άλλες βρετανικές υπηρεσίες γύρω από το ποιός διαμόρφωσε στην Ελλάδα τη βρετανική πολιτική, ποιοί Έλληνες πολιτικοί παράγοντες υποστηρίζονταν και πιο συγκεκριμένα ο δυισμός με την επίσημη υποστήριξη στο βασιλιά (που προωθούσαν ο βρετανός πρωθυπουργός και το Foreign Office) και παράλληλα η συνεργασία με δημοκρατικά και αριστερίζοντα στοιχεία και με διακυμάνσεις με το ΕΑΜ, ώστε να εξυπηρετηθούν η γενική στρατηγική του πολέμου και ειδικότερες στρατιωτικές ανάγκες³⁵.

Συμπερασματικά, το γενικό πλαίσιο που προτείνουν τα δύο αυτά ιστοριογραφικά εγχειρήματα της πλευράς των νικητών μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

Η ήττα της Ελλάδας από τον Άξονα (τον Απρίλιο του 1941) προκάλεσε πολιτικό κενό, το οποίο τα παλαιά κόμματα λόγω της εξουδετέρωσής τους από τη δικτατορία Μεταξά την προηγούμενη πενταετία δεν μπορούσαν να καλύψουν. Το κενό αυτό καλύφθηκε από μια ικανή και δραστήρια κομμουνιστική ηγεσία, η οποία προωθώντας μια εθνικιστική πλατφόρμα συσείρωσε ευρύτερα στρώματα και ταυτόχρονα εξουδετέρωσε – σκοπεύοντας στην επιβολή κομμουνιστικού καθεστώτος – αδίστακτα με στρατιωτικά μέσα τους ανταγωνιστές της. Η προοπτική επικράτησης του ΕΑΜ κατά την απελευθέρωση οδήγησε στη συγκρότηση ενός αντικομμουνιστικού συνασπισμού υπό τη βρετανική καθοδήγηση, ο οποίος και κατόρθωσε να επικρατήσει εκμεταλλευόμενος μεταξύ των άλλων και τη στρατηγική και τακτική σύγκυση του αντίπαλου που είχε φτάσει πολύ κοντά στην επιτυχία του στόχου του.

Ασφαλώς λείπουν από το ψηφιδωτό οι ψηφίδες που αποκαλύπτουν τί σήμαινε για τον πληθυσμό που ακολούθησε το ΕΑΜ ορισμένα καίρια σημεία του πολιτικού του λόγου, που συνοψίζονταν στη λέξη «Λαοκρατία»: τη χειραφέτηση από τα δίκτυα της πατρωνείας, την ισότιμη συμμετοχή στην εθνική αρένα, την κινητοποίηση για ένα εθνικό στόχο μαζί με άλλους που κατακερμάτιζε τον παραδοσιακό ατομικισμό. Κοινωνικές κατηγορίες όπως οι νέοι και οι γυναίκες ήταν τα νέα συλλογικά υποκείμενα που για πρώτη φορά εμφανίστηκαν στο πλαίσιο της πρωτοφανούς αυτής κινητοποίησης. Μαζί με αυτά, ήταν και η έλευση του οργανωμένου κράτους και στις πιο απομακρυσμένες γωνιές της ελληνικής υπαίθρου. Η ένταξη στο νέο πλαίσιο ασφαλώς δεν ήταν πάντα εκούσια και η βία ήταν η εναλλακτική λύση της αποτυχίας της πειθούς³⁶. Σε αυτά το «παλαιό καθεστώς» δεν είχε πολλά να αντιτάξει. Με αυτήν την έννοια, της αδυναμίας αντιπαράταξης, η βρετανική επέμβαση ήταν η μόνη δυνατή λύση για την επιβίωση των κυρίαρχων προπολεμικά πολιτικών δυνάμεων.

Σε αυτό το πλαίσιο, μια συνηγορία στο αποτέλεσμα της βρετανικής επέμβασης έρχεται μάλλον απρόσμενα (το Δεκέμβριο του 1993) από τον καθηγητή Άγγ. Αγγελόπουλο, μέλος της ΠΕΕΑ τον Απρίλιο του 1944 και υφυπουργό Οικονομικών στην κυβέρνηση Εθνικής Ενώσεως του Γ. Παπανδρέου. Συγκεκριμένα, αξιολογεί ως θετική συνέπεια της πολιτικής του Churchill την μη υπαγωγή της Ελλάδας υπό κομμουνιστικό καθεστώς³⁷. Τέτοια άνεση διατύπωσης δεν επέτρεψαν στον εαυτό τους (τουλάχιστον σε αυτά τα δύο εγχειρήματά τους) ούτε ο Κανελλόπουλος ούτε ο Αβέρωφ. Ίσως, όμως, αυτή η αξιολογική πρόταση του Άγγ. Αγγελόπουλου να διατυπώθηκε με τέτοια ευχέρεια, γιατί η κατάρρευση του σοβιετικού μπλοκ έχει δώσει ένα τόνο ιστορικής δικαίωσης των επιλογών όσων συντάχθηκαν τις περασμένες δεκαετίες με το δυτικό συνασπισμό.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Π. Κανελλόπουλου: *Ιστορικά Δοκίμια*, σελ. 209-210
2. στο ίδιο, σελ. 209 και 216.

3. Ευ. Αβέρωφ: **Φωτιά και Τσεκούρι**, σελ. 102-103.
- 4.– Μ. Mazower: **Inside Hitler's Greece. The experience of Occupation 1941-44**, Yale University Press, New Haven and London, 1993, Part I.
 - Γ. Μαργαρίτη: **Από την ήττα στην εξέγερση. Ελλάδα: άνοιξη 1941-φθινόπωρο 1942**, εκδ. Ο Πολίτης, Αθήνα 1993.
 - Γ. Γιαννουλόπουλου: **Ο Μεταπολεμικός Κόσμος. Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία (1945-63)**, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1992, σ. 193-200.
5. **Ιστορικά Δοκίμια**, σελ. 219-220 – **Φωτιά και Τσεκούρι**, σελ. 101-102.
6. **Ιστορικά Δοκίμια**, σελ. 221.
7. Ιω. Πετρόπουλου: **Τα ελληνικά παραδοσιακά κόμματα κατά την περίοδο της κατοχής**, στο Ι. Ιατρίδη (επιμ.): **Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση**, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 55-67.
 - 8. **Ιστορικά Δοκίμια**, σελ. 214 – **Φωτιά και Τσεκούρι**, σελ. 112-113, 124 επ. Για το θέμα του εμφυλίου πολέμου, J.L. Hondros: **Occupation and Resistance. The Greek Agony 1941-44**, Pella, N. York, 1983, ch. 6.
 - 9. **Φωτιά και Τσεκούρι**, σελ. 126-127. Για τα τάγματά Ασφαλείας, βλ. Hondros, ο.π. σελ. 81-84 και Mazower, ό.π. ch. 22.
 - 10. **Φωτιά και Τσεκούρι**, σελ. 171-172. Πρβλ. Άγγ. Αγγελόπουλου: **Απ' την Κατοχή στον Εμφύλιο. Η μεγάλη ευθύνη των Συμμάχων**, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1994, σελ. 187. Κριτική προς την Κουμμουνιστική ηγεσία (με αντίθετη αφετηρία) ασκεί ο S. Vukmanovic: **How and Why the People's Liberation Struggle of Greece Met With Defeat**, Merlin Press, London 1985.
 - 11. **Ιστορικά Δοκίμια**, σελ. 216-217.
 - 12. στο ίδιο, σελ. 213-214.
 - 13. Hondros, σελ. 183 επ., 197 επ.
 - 14. **Ιστορικά Δοκίμια**, σελ. 235 επ. Για την επίσκεψη της αντιστασιακής αντιπροσωπείας στο Κάιρο, Χ. Φλάισερ: **Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης**, τ. 1, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1988, σελ. 449 επ. και Pr. Papastratis: **British Policy towards Greece 1941-44**, Cambridge University Press, 1984, σελ. 104-112. Για την αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα, L. Witner: **Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949**, εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1991, κεφ. 1.
 - 15. **Φωτιά και Τσεκούρι**, σελ. 121 επ.
 - 16. **Ιστορικά Δοκίμια**, σελ. 240. Για μια ιστορική επισκόπηση της ξένης ανάμειξης στην ελληνική πολιτική, T.A. Couloumbis, J.A. Petropoulos, H.J.

Psomiades: *Foreign Interference in Greek Politics*, Pella, N. York, 1976.

17. Ιστορικά Δοκίμια, σελ. 230-231. Για τη στάση και τον ανασχηματισμό της εξόριστης κυβέρνησης, Papastratis, ό.π., σελ. 74-89 και Φλάίσερ ό.π., σελ. 280 επ.

18. Papastratis στο ίδιο, Φλάίσερ στο ίδιο.

19. βλ. υποσ. 17.

20. Ιστορικά Δοκίμια, σελ. 239. Για το συνέδριο του Λιβάνου, Papastratis, ό.π., σελ. 177 επ.

21. Ιστορικά Δοκίμια, σελ. 241-242.

22. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 85 επ.

23. Για την επίσκεψη της Σοβιετικής Στρατιωτικής Αποστολής στην κατεχόμενη Ελλάδα, L. Baerobtzen: Η άφιξη της Σοβιετικής Στρατιωτικής Αποστολής τον Ιούλιο 1944, στο Ν. Σβορώνο (επιμ.): *Η Ελλάδα 1936-1944, Δικατορία, Κατοχή, Αντίσταση ΑΤΕ*, Αθήνα 1989, σελ. 563-597.

24. Ιστορικά Δοκίμια, σελ. 246-247.

25. Φωτιά και Τσεκούρι, σελ. 106.

26. Φλάίσερ, ό.π., σελ. 242-243.

27. Φωτιά και Τσεκούρι, σελ. 110.

28. στο ίδιο, σελ. 126.

29. στο ίδιο, σελ. 131.

30. στο ίδιο, σελ. 135-137.

31. στο ίδιο. Για τη συμφωνία των ποσοστών, Γ. Γιαννουλόπουλου: «Το πρώτο λάθος του Θεού; Και πάλι για τη «συμφωνία των ποσοστών», Μόσχα, Οκτώβριος 1944», στο συλλ. τόμο: *Αφιέρωμα στη μνήμη του Νίκου Σβορώνου*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 1992. Πρβλ. Β. Κόντη: *Η Αγγλοαμερικανική Πολιτική και το Ελληνικό Ζήτημα 1945-1949*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1986, κεφ. 1.

32. Φωτιά και Τσεκούρι, σελ. 141.

33. στο ίδιο, σελ. 144.

34. Ιστορικά Δοκίμια, σελ. 233.

35. Για την SOE, R. Clogg: Η «Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα SOE», στο Ι. Ιατρίδη, ό.π., σελ. 177-203, Α. Yerolymatos: *Guerilla Warfare and Espionage in Greece 1940-1944*, Pella, N. York 1992. Για μια πλήρη εξέταση της Βρετανικής πολιτικής και των αντιφάσεων της, Papastratis, ό.π.

Για την πολιτική του ΕΑΜ την «Ελεύθερη Ελλάδα», Mazower, ό.π. σ. 20.

37. Αγγελόπουλος, ό.π. σελ. 149.

Ο Άρης Βελουχιώτης και η πρώτη μάχη της Αντίστασης στην Ευρυτανία (Παρέμβαση)

Του Αθανασίου Τραχίλη

Σεβασμιώτατε, κυρίες και κύριοι, παλιοί συναγωνιστές και φίλοι.

Δεν θα σας κουράσω. Ήθελα όμως να πω δυο λόγια και γι' αυτό παρεκάλεσα να μου δοθεί ο λόγος. Τα λόγια αυτά δεν αφορούν εμένα προσωπικώς. Αφορούν όμως ορισμένους πρωταγωνιστές αυτού του έργου, που τόσο ωραία ανέλυσαν οι προλαλήσαντες όλοι, αυτού του ιστορικού μεγαλείου, που θα υπάρξει για την Ελλάδα. Ήθελα να δώσω ορισμένα στοιχεία, για τα οποία υπήρξα αυτόπτης μάρτυς. Τούτο οφείλεται στο ότι τότε με έσυρε η τύχη να βρεθώ διωκόμενος από τους Ιταλούς, νεαρός ανθυπολοχαγός στο Αγγίνιο. Για να μη συλληφθώ και έχω την τύχη του Δαβάκη, έφυγα προς την παρανομία, κρύφτηκα ορισμένο καιρό, όπου με πήρε η άνοιξη στα χωριά της Μακρυνίας. Την άνοιξη σκέφτηκα, ότι εδώ δεν αντέχω, διότι υπάρχουν Ιταλοί και φοβόμουν και τους Έλληνες ακόμη χωροφύλακες, οι οποίοι τότε εκτελούσαν διαταγές των Ιταλών όπως το ξέρετε όλοι.

Δεν θα μιλήσω βέβαια για την κατάσταση της εποχής εκείνης. Ότι τα πάντα ήταν σκιαγμένα, τα πάντα ήταν φοβέρα, παντού ήταν νεκρωμάρα. Η πείνα, η φτώχεια, η ληστεία, ο διωγμός κ.ο.κ., τα πάντα. Ο πατέρας φοβάται το παιδί και το παιδί τη μάνα. Εγώ κρύβομαι από δω και από κει και αναγκάζομαι να φύγω να 'ρθω προς τα χωριά αυτά που δεν υπάρχουν εγκατεστημένοι Ιταλοί. Και έρχομαι στο Κρίκελο. Στο Κρίκελο όμως, όταν ήρθα, βρήκα το δάσκαλο τον Παπανικολάου και ένας λόγος που πήρα το λόγο απόψε είναι να τονίσω για τον άνθρωπο αυτόν. Ο δάσκαλος ο Παπανικολάου, ο δάσκαλος του χωριού Κρικέλου, κάτοικος του Κρικέλου, γαμπρός της Δομνίστας, ζούσε στο Κρίκελο. Ήταν αριστερών ιδεών. Παλαιός οπαδός ας πούμε του Συγκροτήματος Λαμίας. Ήταν κάποιος παλιός εκεί Παιδαγωγός, Παπαμαύρος. Λοιπόν, είχε ορισμένες

ιδέες. Με τον οποίο άνθρωπο εγώ καιτοι ήμουν αξιωματικός και ως εύελπιδ και ως μαθητής μετά... είχα πολλές επαφές... και είχαμε ορισμένες ανταλλαγές απόψεων γύρω απ' την λαοκρατία, γιατί δεν την λέγαμε λαοκρατία τότε, αλλά γύρω από καλύτερες συνθήκες ζωής.

Όταν, λοιπόν, ανέβηκα στο χωριό βλέπω το δάσκαλο με τη δασκάλα να κάθονται στο σχολείο. Ανέβηκα να τους χαιρετίσω. Τους είπα το βάσανό μου. Ότι ήρθαν οι Ιταλοί και ότι είμαι διωκόμενος. Αυτό τ' άκουσε ο δάσκαλος. Αυτό ήταν η ευκαιρία του να μ' αγκαλιάσει και να με πάρει δίπλα του. Βγάζει απ' τη τσέπη του ένα χαρτάκι και μου το δίνει. Αυτό ήταν η προκήρυξη του ΕΑΜ. Δεν θα τη διαβάσω, γιατί την έχετε διαβάσει, την ξέρετε όλοι, την έχετε ακούσει. Ήταν η προκήρυξη του ΕΑΜ. Μόλις τη διάβασα κάτι μπήκε μέσα μου και του λέω: «Είναι πολλοί άλλοι τέτοιοι»; Λέει: «δεν έχω άλλον, εμείς οι δυο είμαστε ακόμα». Λέω: «Βάλε τρίτον και προχωρούμε». Με αγκάλιασαν και οι δυο, η δασκάλα η Παπαδάκη, η Ελένη η Παπαδάκη ήταν δασκάλα και αυτή αριστερή, γι' αυτό υπηρετούσε στο Κρίκελο. Αυτή ήταν Αθηναία αλλά ήταν υπό τύπον εξορίας στο Κρίκελο την εποχή εκείνη. Με αγκαλιάζουν και οι δυο και γίνομαι ο τρίτος της παρέας. Και από τότε μαθαίνω τα της οργανώσεως. Πως ο Άρης ξεκίνησε, πως οργάνωσε κ.λπ. αλλά περί Άρη δεν υπήρχε κουβέντα.

Μετά από λίγες μέρες έρχεται ένας από την Λάσπη, τον Άγιο Νικόλαο. Οι Λασπιώτες είχαν το βέτο τότε, παίρνει από τη Λάσπη και μας λέει ότι αύριο το βράδυ θα έρθουν οι αντάρτες. Να προσπαθήσετε που θα τους κρύψετε, τί θα τους κάνετε. Πόσοι είναι αυτοί, ρε παιδιά; Τί πράγμα είναι; Αύριο το βράδυ θα τους δείτε. Είναι γύρω στους δέκα. Πού θα τους κρύψετε, τί θα κάνετε. Μείναμε οι δυο μας με το Βασίλη τί θα κάνουμε, τί θα τους κάνουμε. Τότε σκεφτήκαμε να πάμε να τους πάρουμε από τα Καράβια, μια τοποθεσία έξω από το Κρίκελο να τους κρύψουμε εδώ στο ποτάμι που είχε ένα καλύβι ο Παπανικολάου σ' ένα κτήμα δικό του εκεί και από κει να δούμε ύστερα πώς θα τους τοποθετήσουμε και τί θα τους κάνουμε. Η παρανομία όμως ήταν βαθεία. Το Κρίκελο είχε

αστυνομία. Από εκεί πηγαίνανε και ερχόντουσαν κ.λπ. Δεν ξέραμε τί να κάνουμε. Πράγματι, το άλλο βράδυ εγώ μεν έκατσα στη πλατεία να παρακολουθώ τους χωροφύλακες, ο δε Παπανικολάου πήγε, τους πήρε από το ποτάμι, τους έκλεισε μέσα στο καλύβι. Κάτω. Ανέβηκε επάνω και μου λέει. Εντάξει τους πήγα εκεί...

...Ήταν η εποχή της πείνας. Την άλλη μέρα βγήκαμε στα δικά μας σπίτια πρώτα: «θειά δώσε μου ένα κομμάτι ψωμί», «τί το θες»; «Κάποιος πεινάει!». Αλλού ψέματα, αλλού αλήθεια, μαζέψαμε κανένα σακούλι διάφορα πράγματα και το βράδυ τα πήγαμε στα παιδιά αυτά και πήγα κι εγώ. Εκεί γνώρισα το Βελουχιώτη. Βλέπω, λοιπόν, ένα νεαρό παιδί, αδύνατος, λιγνός, με χακί ντυμένος, μου παρουσιάζεται ως «ταγματάρχης Βελουχιώτης». Ανθυπολοχαγός Τραχίλης», του λέω κι εγώ. «Ταγματάρχης Άρης Βελουχιώτης». Εί! Χάρηκα ιδιαίτερα. Να είναι ταγματάρχης επικεφαλής μεγάλο πράγμα, διότι εγώ περίμενα από το σόι μου να βγει η ηγεσία. Από κει το περίμενα. Λοιπόν, κουβεντιάσαμε. Επείσθην. Ήταν πιστευτός, γλυκός ομιλητής. Το μάτι του έπαιζε και έβαλε τα πράγματα στη θέση τους. Μ' έκανε να πιστέψω ότι τα πάντα είναι ρόδινα. Ενώ εγώ φοβόμουν τα πάντα κι έλεγα, πού πάμε; Τί κάνουμε; Τί όπλα έχουμε; Πώς θα ξεκινήσουμε; Τρεις είμαστε. Πού πάμε; Τα πάντα με φόβιζαν. Εν πάση περιπτώσει θα γίνουμε και άλλοι, να μην τα πολυλογούμε, μ' έπεισε. Ο άνθρωπος, λοιπόν, αυτός ήταν ο Άρης Βελουχιώτης, ο θρύλος της εποχής.

Μετά από τρεις μέρες αρχίσαμε να τους εφοδιάζουμε. Μας εβοήθησε πολύ η αδελφή του Παπανικολάου, η Καλιρρόη, η οποία έτρεχε και αυτή μαζί με τις γυναίκες. Το είπαμε και σε κάνα δυο άλλους εκεί μεταξύ μας, ένας Γιάννης Καλαντζής και λοιποί και αρχίσαμε κάπως να τροφοδοτούμε τον κόσμο αυτό με λίγα φαγητά για να μπορέσουμε να τους ζήσουμε, 5 με 7 ημέρες που τους κρατήσαμε. Αυτοί ήρθαν Δευτέρα βράδυ στο Κρίκελο και μείναν μέχρι τη Κυριακή. Την Παρασκευή μας λέει ο Βελουχιώτης, διότι εκεί αποφασίζουμε τί θα κάνουμε. «Θα πάω», λέει, «γραμμή στο Κρίκελο να παρουσιαστώ». «Πού θα πας στο κρίκελο»; «Πρώτα-πρώτα, λέει, θα μου φέρετε μια

σημαία». Δεν είχαμε σημαία ακόμα. Και σηκώνεται ο καημένος ο δάσκαλος, αυτός ο δάσκαλος, σημειώστε το παρακαλώ, να κρατάτε σημειώσεις. Γι' αυτόν τα λέω όλα. Ο δάσκαλος αυτός σηκώνεται χωρίς να πει τίποτα. Πήγε στο σχολείο, παίρνει τη σημαία του σχολείου, την έβαλε υπό μάλης κρυφά και κρυμένα και την έφερε εκεί και η σημαία του Κρίκελου, του Σχολείου, αυτή υψώθηκε στη Δομνίστα. Την έφερε, λοιπόν, τη σημαία. Τα γράψαμε γρήγορα και ήθελαν ν' αναπτυχθεί γρήγορα το σχέδιο δράσης της ομάδας, διότι η ομάδα ανεπτύχθη, όπως είπαμε, ήταν γύρω στους 11. Προστέθηκαν και άλλοι, τα ονόματα είναι γνωστά, δεν χρειάζεται να τους πω ποιοι είναι, που ξεκινήσανε. Άλλωστε, αν δεν απατώμαι, είναι και ο Περικλής, ο οποίος ήξερε ποιοι είναι, ο Άρης, ο Βάσος, δύο από το Δομοκό, ο Τρούζος, από τη Λάσπη, ο Σπύρος ο Καπλάνης, ο γιος του παπά ο Ζωγραφόπουλος. Αυτά ήταν, λοιπόν, τα 10 παιδιά περίπου που φτιάξαν την ομάδα και έπρεπε αυτή να παρουσιαστεί στο Κρίκελο. Αρνούμαστε εμείς και πρώτος εγώ. Αρνούμαι να παρουσιαστούν οι αντάρτες στο Κρίκελο. «Δεν μπορούμε, λέω, ν' ανταπεξέλθουμε. Η χωροφυλακή είναι οργανωμένη. Είναι και ένα απόσπασμα επάνω, είναι 15-20 άντρες. Εμείς με τί θα πολεμήσουμε; Πού πάμε; Το χωριό ακόμα δεν ξέραμε, η οργάνωση δεν είχε αναπτυχθεί να έχουμε δυνάμεις. Τί θα κάνουμε και αυτά. Και προτεινάμε απάνω να το φέρουμε απ' το Κρίκελο στη Δομνίστα και έτσι διαλέξαμε τη Δομνίστα για Αγία Λαύρα της εποχής. Από εκεί ήρθε το ιστορικό και το τυχερό της Δομνίστας, να είναι η Δομνίστα σήμερα η Αγία Λαύρα πράγματι και της αξίζει. Θα πω παρακάτω δυο λόγια και για το ηθικό των Δομνιστιανών.

Σας κουράζω. Θα τα πω όμως εγώ και όσοι θέλετε να τ' ακούσετε, ακούστε τα. Λοιπόν, πράγματι αποφασίζουμε να τους φέρουμε από το Κρίκελο στη Δομνίστα. Λοιπόν, τότε θα 'ρθουν; Την Κυριακή. Μέρα γιορτή πρέπει να κάνουμε εμφάνιση την Κυριακή. Ο Βασίλης πάντα παρών ο καημένος, πάντα η ψυχή, όπως είπα... Όχι, αυτό ήταν το βασικό, αυτή ήταν η επιλογή μας. Να μη χτυπηθούμε τη μέρα εκείνη με κανένα. Μόνο να κάνουμε εμφάνιση, χωρίς να χτυπηθούμε και ήταν η πραγματική

απόφαση την οποία είχαμε. Δεν είχαμε καμιά διάθεση και καμιά απόφαση να χτυπήσουμε Έλληνα. Πάρτε το, γράψτε το, σημειώστε το για όλο τον κόσμο. Αυτά που ρίξανε στο Βελουχιώτη, ότι ήταν εγκληματίας, ότι ήταν αυτά, το διαψεύδω 100%, διότι ήμουν μάρτυρας. Ούτε αίμα, ούτε μύτη δεν μάτωσε πουθενά, ασκόπως. Ένα ήταν το σφάλμα και θα το πω και αυτό σε δυο λόγια παρακάτω. Το σφάλμα μας τότε όλων και περισσότερο ημών, των οργανώσεων και όχι του Βελουχιώτη.

Έρχομαι, λοιπόν, στον Άρη. Την ομάδα αυτή τη παίρνει ο Παπανικολάου, ολοπόταμα, μέσα στο ποτάμι εδώ πιο κάτω, το Κρικελοπόταμο και τη φέρνει νύχτα την Κυριακή το πρωί και την αράζει στον Άγιο Νικόλαο, στον Προφήτη Ηλία, είναι το εκκλησιάκι πίσω μας και πίσω έχει ένα δασύλιο. Μέσα στο δασύλιο αυτό, εκεί στρατοπεδεύουν. Παραμένει η ομάδα και ο Παπανικολάου μαζί της. Εγώ αρματώνω πάλι και φρουράω στο Κρίκελο. Από τη μια μεριά του Κρικέλου μαζί με τον Καλατζή και μ' έναν άλλον, είχαμε και τρία όπλα, στήσαμε το καρτέρι μας και λέμε, ότι αν ξεκινήσει η χωροφυλακή προς τη Δομνίστα, θα ρίξουμε δυο-τρεις τουφεκιές στον αέρα για ν' ακούσουν οι άλλοι από κει να λάβουν τα μέτρα τους. Αυτός ήταν ο σκοπός, όχι να χτυπήσουμε. Όχι αίμα, να είμαστε εξηγημένοι.

Ήρθε, λοιπόν, ο Άρης εδώ το μεσημέρι. Στέλνει το Σπύρο το Καπλάνη μαζί με κάποιο άλλο παιδί να κάνουν αναγνώριση στη Δομνίστα τί γίνεται. Ο Καπλάνης ανέβηκε επάνω – συμμαθητής του κουνιάδου μου, του Παπαδημητρίου, ο Καπλάνης – συστήθηκε ότι είναι ζωέμπορας και ο κουνιάδος μου, ο οποίος είχε μπει τότε, τον είχαμε βάλει από την Δομνίστα στην οργάνωση, τότε ήταν από τα πρώτα στελέχη, δεν τον πήρε ούτε στο σπίτι. Τον emίσησε διότι έκανε ότι ήταν ζωέμπορος. Ας ήταν συμμαθητής του. Τον κράτησε σε απόσταση. Δεν τον πήρε σπίτι. Έκανε, λοιπόν, αναγνώριση, τί γίνεται κ.λπ. Ησυχία η Δομνίστα. Δεν έχουμε τίποτα. Καλά και άγια. Το βράδυ, 19.00 η ώρα, αφού κόψαμε το τηλέφωνο, την τηλεφωνική γραμμή με το Κρίκελλο, βάλαμε εις φάλαγγα την ομάδα, επικεφαλής η σημαία και ο Άρης, ένα-δύο, εμπρός, μαρς, τραγουδώντας το «Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά» και μπαίνουν από δω που είμαστε εμείς,

περπατάνε πέρα, προχωρούνε και μπαίνουν στην πλατεία. Η πλατεία δεν ήταν αυτή τότε, ήταν πιο στενή και βαδίσανε μέχρι το άκρο της πλατείας και γυρίσαν σ' ένα καφενεδάκι εκεί και σταματήσανε. Οι χωριάτες, οι Δομνιστιάνοι που ήταν εκεί πέρα τα χάσανε. Τί είναι τούτοι εδώ που ξημερώσανε απόψε εδώ; Τί αντιπροσωπεύουν; Διότι είχαμε ορισμένες πληροφορίες ότι κυκλοφορούσαν διάφοροι ένοπλοι των Ιταλών, πράκτορες και τέτοιοι. Λοιπόν, τί είναι τούτοι εδώ; Αυτοί τί αντιπροσωπεύουν; Όπου τους πλησίασε ο Άρης, ζήτησε τον Πρόεδρο, λέει ότι είμαστε... Θα σας πούμε τί είμαστε. Μη φοβάστε είμαστε αυτοί κ.λπ. Καθήσαν όλοι ήρεμα. Ζήτησε τον Πρόεδρο, ζήτησε τον παπά, τον δάσκαλο, τον γιατρό, αν υπάρχει, όλους. Έστειλε και δυο φρουρούς στο δρόμο και έβγαλε τον περίφημο αυτό λόγο που είπε: «Κηρύσσω την επανάσταση εναντίον... κ.λπ. κ.λπ.». Αφού αρχίζει να κάνει μια ομιλία καλή, διότι, όπως είπα πρωύτερα ήταν δεινός ομιλητής, πειστικός και καθήμενος στη καρέκλα, μάλιστα με το ένα πόδι πατούσε πάνω στη καρέκλα και το άλλο κρατούσε έτσι, αυτά δεν τα έβλεπα, μη λέω ότι ήμουν και παρών, αλλά ήτανε της εποχής, ας πούμε, κουβέντες, που τις μάζεψα και την ώρα εκείνη οι Δομνιστιάνοι τον καταχειροκρότησαν, ο δε μπάρμπα - Θύμιος ο Τσάμης πετάχτηκε επάνω, ένας γέροντας, αγκαλιάζει το Βελουχιώτη και λέει: «Και μπράβο παλληκάρι μ', το λέει η περδικούλα σου». Ακριβώς η φράση. «Το λέει η περδικούλα σου, αλλά, ρε παιδί μου, όπλα, που θα τα βρείτε;». Αμέσως ο γέροντας. «Θα βρούμε, παππού» κ.λπ., του είπε του παππού. Θέλησαν, λοιπόν, οι χωριανοί εδώ να τους κρατήσουν το βράδυ, να τους φιλοξενήσουν και αυτοί θα φυλάγανε σκοποί να τους φυλάξουν από ενδεχόμενη επίθεση. Δεν εδέχθησαν, λέει, ούτε ανάγκη έχουμε από τρόφιμα. Έχουμε την επιμελητεία, η οποία μας τρέφει. Είναι και οι άλλες ομάδες οι οποίες περιφέρονται τώρα γύρω και πρέπει νά 'ρθουμε σε κάποια επαφή. Είπε και ορισμένες υπερβολές, ας πούμε, ετυμγορώντας και αντί να γυρίσει προς τα εδώ να πάρει τον Παπανικολάου, τράβηξε προς τα εκεί μεριά, προς το βουνό, για να παραπλανήσει τους τυχόν βαλτούς. Να μην ξέρουν κατά πού πάει. Τράβηξε τον ανήφορο και αφού έκανε ένα μεγάλο κύκλο

από κει με τα πόδια, ήρθε από δω, πήρε το δάσκαλο και ξαναγύρισε στο καλύβι. Ανταμώνσαμε τη Δευτέρα το βράδυ. Μας είπαν τ' αποτελέσματα. Τί 'κάναν, τί αποφάσισαν και ο Άρης έφυγε προς τη δόξα και την αθανασία. Τράβηξε για τη Δυτική Φθιώτιδα. Όλο το καλοκαίρι το πέρασε διωκόμενος και καταδιώκοντας την ελληνική χωροφυλακή. Μην τα ξεχνάμε αυτά. Ήταν όλοι εναντίον του. Η ελληνική χωροφυλακή έφαγε όλο το καλοκαίρι να μπορέσει να επιβάλει την τάξη, να μπορέσει να καταλύσει το κράτος του Τσολάκογλου και να επιβάλει την τάξη, δηλαδή να μπορέσει να πετύχει τον κύριο σκοπό του. Και το πέτυχε αυτό, αφού άρχισε να διαλύει πλέον από τον Ιούνιο και μετά, τη Χωροφυλακή. Διέλυσε τα τμήματα της χωροφυλακής, αμαχητί βέβαια όλα αυτά και αναίμακτα. Ένα βράδυ, ξημερώνει στο Κρίκελο, διαλύει το Κρίκελο. Ανέβηκε στο Μεγάλο Χωριό, διαλύει το Μεγάλο Χωριό και τράβηξε για τη Βόρεια Ευρυτανία. Τα υπόλοιπα τα ξέρει ο καπετάνιος ο Ερμής, που ήταν από κει πάνω.

Λοιπόν, αφού διέλυσε τους πάντες, η Ευρυτανία ελευθερώθηκε. Εμείς αναπτερώσαμε το ηθικό. Οι οργανώσεις μεγαλώσανε. Η οργάνωση στέριωσε κ.λπ. και μας βρίσκει ο Οκτώβριος. 28 Οκτωβρίου, λοιπόν, εγώ ακόμα ήμουν εδώ κάτω. Σε τούτα τα μέρη. Εδώ στο Κρίκελο ευρισκόμενος βλέπω μια φάλαγγα Ιταλών να κατεβαίνει από τους Σταύλους προς Κρίκελο. Τα χάσαμε. Ξέραμε ότι οι αντάρτες, λίγοι τον αριθμό ακόμη, γύρω στους 50 - 60 70 ήταν όλοι-όλοι, δεν ξέραμε πόσοι ακριβώς βρίσκονται στην περιοχή της Λάσπης, επάνω προς τη περιοχή του Καρπενησιού, από κεί. Έπρεπε, λοιπόν, αυτόν τον άνθρωπο να τον ειδοποιήσουμε, ότι από δω έρχεται ένα σύνταγμα Ιταλοί, οι Ιταλοί στο Καρπενήσι να έχει το νου του να μην πέσει απάνω. Πράγματι, στέλνω δυο παιδιά από το Κρίκελο να βρουν τον Άρη. Δεν τον βρήκαν. Νύχτα, πού να τον βρουν; Διότι ο Άρης είχε προχωρήσει από κει προς το Κλαψή, όπου είχε την πληροφορία ότι θα κατεβαίνανε οι Ιταλοί και ήθελε να χτυπήσει τους Ιταλούς στη περιοχή της Ποταμιάς, από κει μεριά, προς το Μεγάλο Χωριό. Και δεν ήταν εκεί μέχρι να τον βρούμε εμείς και δεν έμαθε τίποτα.

Το ίδιο βράδυ ένα αεροπλάνο περιφερότανε εδώ πέρα. Εμείς βγήκαμε τί να κάνουμε, φυλάγοντες. Οι Ιταλοί ήρθαν, στρατοπέδευσαν στο Κρίκελο, δεν μας πείραξαν. Ζητήσανε μόνο από τον Πρόεδρο ορισμένα ζώα να μεταφέρουν τα πράγματα. Εμείς, άρχισε ο μηχανισμός, πάρε τον καρφιά και φύγε διότι θα στον πάρουν οι Ιταλοί, πάρε τον άλλο και φύγε..., δεν μπορούσαν να πάρουν ζώο κανένα από το Κρίκελο οι Ιταλοί. Με το φόβο ότι πάρτο και φύγε ή θα στο παρουν οι Ιταλοί σαμποτάραμε το έργο και αυτό ανάγκασε τους Ιταλούς την επομένη το πρωί να μην μπορούν να μετακινηθούν και ν' αφήσουν μια δύναμη προς τα πίσω, καμιά 30 άντρες περίπου τον αριθμό να φορτώσουν με 2-3 μουλάρια τα οποία περιμένανε να βρουν την εποχή εκείνη και οι υπόλοιποι το πρωί φύγανε. Οι μεν Ιταλοί τραβήξανε προς το Καρπενήσι, ο δε Βελουχιώτης αφού έμαθε ότι – με συγχωρείτε και πάλι κάνω διακοπή, το αεροπλάνο έριξε τους Εγγλέζους, πανάθεμά τους. Αυτούς έριξε, τους τρεις Εγγλέχους, ο τέταρτος έπεσε μέσα στο Καρπενήσι και τον περισώσανε οι Καρπενησιώτες. Ο τρίτος όμως έπεσε προς τα δω προς τη Μερίκη, τον μαζέψανε οι Μερικιώτες γύρω από τη Μερίκη και τον στείλανε, ειδοποίησαν τον Άρη. Ο Άρης μαθαίνοντας για τους Άγγλους εγκαταλείπει την αποστολή του εκεί και έρχεται και μαζεύει τους Άγγλους, νομίζοντας και αυτός ότι κάτι βρήκε. Αλλά οι Άγγλοι ήταν κουμπωμένοι στον Άρη. Δεν του είπανε τίποτα. Ούτε τί θέλουν, ούτε γιατί ήρθανε – τον ακολούθησαν όμως και τραβήξαν προς το Κρίκελο. Άρης και Άγγλοι έρχονται προς το Κρίκελο. Οι Ιταλοί στο Κρίκελο. Εμείς είχαμε πιάσει τις άκρες χωρίς να ξέρουμε τί να κάνουμε και εκεί έμεινε η κατάσταση. Όσπου, στις 08.00 η ώρα, όπως σας είπα είχε μείνει ένα τμήμα, κατά τις 09.00 η ώρα το πρωί που φύγανε αυτοί προς τα πάνω, ακούω το ντουφεκίδι και τους καπνούς να γίνεται καπνός, έξω από το Κρίκελο. Τρέχουμε, λοιπόν, με δυο-τρεις που είμαστε στη πλατεία και πάμε να δούμε τί γίνεται. Εγώ μάλιστα είχα και ένα μάλιγχερ που είχα από το βράδυ, τ' άρπαξα να δω τί γίνεται, μήπως τουφεκίσουμε και κανένα από μακριά. Ανεβήκαμε προς τα πάνω και μέχρι να φθάσω στη Κουφόβρυση, ακριβώς στη στροφούλα που έγινε η

μάχη, είχαν τελειώσει. Τρεις ήταν οι νεκροί, Ιταλοί και ένας ο πρώτος Έλληνας αντάρτης, ο Σαξώνης ο Δημήτης, ο δάσκαλος από ένα χωριό της Φθιώτιδας, δεν θυμάμαι το χωριό του, από τα Μάρμαρα, μπράβο, με το όνομα Δασκαλάκης, ήταν ο πρώτος νεκρός και για τον οποίον δεν έχουμε ψάξει ακόμα ούτε τρισάγιο, σεβασμιώτατε. Σκοτώθηκε μονάχος του, γιατί έτσι το ήθελε. Αυτή ήταν η απάντηση της πολιτείας.

Λοιπόν, νεκρούς. Τρία πτώματα Ιταλών εκεί και ο Άρης με το νεκρό κατεβαίνει προς το Κρίκελο. Κάνουμε τη κηδεία, βγάνουμε λόγους, καθήσαμε στο Κρίκελο δυο ώρες εκεί και λοιπά, οι Ιταλοί δε γυρίσανε πίσω σε μας, τίποτα. Δεν μας ενόχλησε κανένας. Μετά το πέρας της κηδείας κ.λπ., λέμε, τώρα τί θα κάνουμε εμείς; Τί να κάνουμε, καπετάνιε; Ούτε αυτός ήξερε τώρα να μας δώσει μια ορμήνεια και να μας πεί, φευγάστε από τους Ιταλούς. Ήταν το πρώτο κρούσμα. Τί να δώσει ο άνθρωπος; Τί ευθύνες να του ζητάμε; Παρ' όλ' αυτά μας λέει ότι οι νέοι να φύγουν. Οι νέοι να παραμερίσουν από το χωριό μέχρι να δούμε τί μπορεί ν' αντιμετωπίσουμε και οι γέροι αποφάσισαν με επικεφαλής τον αείμνηστο παππά μας, τον παππά Κρικέλα τον Οδυσσέα επικεφαλής, να πάνε να πάρουν τα πτώματα των Ιταλών και να τα θάψουν κανονικά, σύμφωνα με τους κανόνες ή να τα παραδώσουν στην υπηρεσία. Όταν οι 18 γέροντες Κρικελιώτες με τον παππά επικεφαλής πήγαν να πάρουν τα πτώματα, οι Ιταλοί οι οποίοι είχαν κυκλώσει τα πτώματα των Ιταλών γύρω από το δάσος και περιμένανε, τους πιάσανε τους γέροντες. Τους μετατρέπουν σε αντάρτες και τους πάνε στο Καρπενήσι ως αντάρτες. Ότι πιάσανε τους αντάρτες!..

Εμείς φεύγοντας προς τα εδώ, εγώ έφυγα μάλιστα με τον Άρη προς τα κάτω και φθάσαμε εδώ απ' έξω στο δασάκι χωρίς να ξέρουμε τα επεισόδια αυτά, εδώ απ' έξω σ' ένα νεράκι μου είπε τότε το μεγάλο λόγο, τον οποίο για πρώτη φορά τον βγάζω στη δημοσιότητα. Εγώ είχα πλησιάσει τους Άγγλους και τους ρωτούσα να δω τί γίνεται. Μάλιστα ήταν και κάποιος ο οποίος ήξερε τα ελληνικά, Κύπριος ήταν, δεν θυμάμαι, Θάνος κάπως έτσι το όνομά του, τα μπερδεύω τώρα. Ο Θέμης ο

Μαρίνος, μπράβο. Εσείς τα θυμάστε καλύτερα. Και τον πλησίασα να μάθω τίποτα, αλλά όταν άκουσαν ότι είμαι αξιωματικός, κουμπωθήκανε. Δεν μου λέγαν τίποτα. Εγώ δεν ήμουν πολιτικοποιημένος. Δεν καταλάβαινα απ' αυτά τα πράματα και με φωνάζει ο Άρης και μου λέει, «τί σου λένε Θανάση;». Λέω: «τώρα που ήρθαν αυτοί, καπετάνιε, σωθήκαμε. Θα μας δώσουν όπλα, θα μας φέρουν λεφτά». «Τώρα που ήρθαν αυτοί, λέει, εμείς χαθήκαμε. Αυτοί θα μας βάλουν να σφαχτούμε. Το ένα το παπούτσι θα το πετάνε εδώ και το άλλο στην Πελοπόννησο, το όπλο και τις σφαίρες θα τις έχουν στο Γαλατά κ.ο.κ. και ο σκοπός τους δεν ήρθαν εδώ να βοηθήσουν, αλλά ήρθαν να μας διαλύσουν» «Πρέπει – Αυτό το λέω για πρώτη φορά – πρέπει τώρα, λέει, που είμαι αντάρτης, που δεν με πιάνει νόμος, να τους σφάξω». «Τί είπες», μωρέ, λέω και σηκώθηκαν οι τρίχες μου. Τί είπες, του λέω. «Θα τους σφάξω, λέω. Αυτό που σου είπα, διότι, αν δεν τους σφάξω, λέει, τώρα, να το θυμάσαι. Αυτοί θα κάνουν κακό. Ενώ, τώρα λέει, παράνομος, έτσι κι αλλιώς, στη παρανομία είμαι, λέει, νόμος δεν με πιάνει αλλά τουλάχιστον να μην ξαναπατήσουν αυτοί εδώ, λέει. Θα υποστούμε λιγότερα». Και η φράση μου έμεινε από τότε ότι είχε δίκιο. Όχι, λέω, να τους σφάξει, αλλά ο σκοπός για τον οποίο ήρθαν οι Άγγλοι εδώ και απ' όσα άκουσα πρωτίτερα εδώ, βγήκαν όλα πέρα για πέρα.

Προχωρώ. Φεύγει ο καημένος ο Άρης προς τα δω. Είχε και ένα ατύχημα, μάλιστα. Σκοτώθηκε ένα παιδάκι από τη Δομνίστα εκεί, φτάνοντας τα όπλα με τους αντάρτες εκεί και τα ρέστα και τράβηξε προς τα κάτω. Εδώ έγινε και το σφάλμα το δικό μας και του Άρη από της εποχής εκείνης, ότι σκοτώσαμε τους Ιταλούς αιχμαλώτους. Δεν έπρεπε να τους σκοτώσουμε. Ήταν λάθος για μένα. Τώρα το βγάνω. Δεν απέδωσε τίποτα. Η εποχή όμως... σκεφτείτε ότι εμείς τρέμαμε, ο κόσμος φοβόταν, ότι οι Ιταλοί μας είδανε και θα πάνε να μας προδώσουν. Να τους φυλάξουμε βέβαια δεν μπορούσαμε και γι' αυτό τους χαλάσαμε. Αυτή ήταν η ουσία η πραγματική. Και η ευθύνη είναι δική μας περισσότερο και λιγότερο του καπετάνιου, για τους Ιτα-

λους, ενώ μπορούσαμε να τους κρατήσουμε, να τους διώξουμε σιγά, να τους στέλνουμε σε άλλο μέρος να χαθούν τα ίχνη.

Εν πάση περιπτώσει, η ιστορία ξεκινάει. Ο Άρης υποχωρεί, φτάνει στο χωριό Παπαρούση, από δω από κάτω. Εκεί συγκεντρώνεται με τις άλλες ομάδες, τους Εγγλέζους μαζί και οι Εγγλέζοι του ζητάνε επειγόντως να τους στείλει στη Γκιώνα, που ήταν ο Έντυ, όχι ο Κρις... και οι δυο ήταν; Κάπως έτσι, να τους στείλει εκεί. Πράγματι, ο Άρης, ο καημένος, στέλνει τη καλύτερη ομάδα με το Νικηφόρο που είχε, 15 παιδιά συνοδεία να πάνε αυτούς εκεί πέρα. Αμίλητοι, όμως, δεν του είπαν τίποτα για το σκοπό. Ο μήνας έχει 16, του Νοέμβρη και στις 25 είναι στο Γοργοπόταμο και ο Άρης δεν ξέρει τίποτα, δεν του είπε κανείς τίποτα... Ούτε εμείς ξέραμε τίποτα. Κανένας από εμάς εδώ, πουθενά για τέτοια δουλειά. Και δεν ξέρω, ο Περικλής, πρέπει να το θυμάται αυτό το πράγμα καλύτερα από μένα, διότι μετείχε εκεί πάνω, εγώ ήμουνα στα εδώ συγκροτήματα, αυτός μετείχε, ότι μετά που πήγαινε στο Στένωμα και ανταμώνανε και φέραν το Ζέρβα με το Ξυπόλυτο τάγμα από πάνω και όταν λέω Ξυπόλυτο δεν υποτιμώ τα παιδιά εκείνα, αλλά ήταν άοπλα και απείθαρχα, όχι απείθαρχα, δεν είχαν μαχητική αξία, ήταν άνεργα τα παιδάκια αυτά, ενώ ο Άρης είχε καταφέρει χάρη στη μάχη του Κρικέλου, χάρη στους Ιταλούς που αφόπλισε και τα αστυνομικά τμήματα να φτιάξει ένα τμήμα τότε 150 αντρών με οπλοπολυβόλα, με όπλα, με αυτά κ.λπ., το οποίο ήταν μάχιμο. Δηλαδή λόχος γερός της Αλβανίας, όχι δα και οργανωμένος με όπλα. Αυτό μόλις το είδαν οι Εγγλέζοι κάνανε εμετό. Δεν το θέλανε αυτό το πράγμα οι Εγγλέζοι. Θέλανε, λοιπόν, εκείνον από κει και μόνον για να βγάλουν εκείνο το περίφημο μετά το Γοργοπόταμο, ότι ο Στρατηγός Ζέρβας ανατίναξε το Γοργοπόταμο και έτσι τινάχτηκε ο Γοργοπόταμος. Εμείς που είμαστε εδώ και ο Άρης τραβάει το δρόμο του, προχωρεί, ανεβαίνει στην Ευρυτανία και έρχεται, όπως είπα, μετά από τον Γοργοπόταμο, έρχεται προς τα πάνω δω. Πάει, χτυπάει τους Ιταλούς σε μάχη στο Μικρό Χωριό, χτυπάει τους Ιταλούς στη Βόρειο Ευρυτανία που ήταν και ο παριστάμενος Ερμής στο Ριζομπούκι και κλείνουμε τους Ιταλούς

μέσα στο Καρπενήσι. Μάλιστα, πρέπει να το θυμάται ο Ερμής, έγινε μια σύσκεψη στο Κρίκελο, 500 και πλέον ανταρτών, το Φεβρουάριο μήνα πως θα χτυπήσουμε το Καρπενήσι. Αλλά οι πληροφορίες του Καρπενησιού λέγαν ότι όχι. Είναι οργανωμένοι οι Ιταλοί, θα έχουμε απώλεια μεγάλη σε αίμα και δεν συμφέρει. Προτιμήσαμε, λοιπόν, το σχέδιο Καραϊσκάκη. Να κλείσουμε τους Ιταλούς τα γύρω-γύρω, να μην μπαίνουν τρόφιμα στο Καρπενήσι για ν' αναγκάσουμε τους Ιταλούς να φύγουν και πράγματι έτσι έγινε και ο Άρης το Μάρτη μήνα μπαίνει, όχι το Μάρτη, τον Απρίλη αρχές Απριλίου, κάποτε τότε, Μεγάλη Βδομάδα ήταν, δεν θυμάμαι ακριβώς. Τον υποδεχόμαστε στο Καρπενήσι καβάλα στ' αλόγό του. Αριστερά του τον Καπλάνη και δεξιά το Θάνο. Τρία παλληκάρια, ούτε αξιωματικοί είχαν ανεβεί ακόμα πάνω, τίποτα και κλείνει ο πρώτος χρόνος του αντάρτικου με την Ευρυτανία ελεύθερη και εμείς αναπνεύσαμε. επιβάλαμε την τάξη οι πάντες και παντού.

Τελειώνω, για να μιλήσει και ο Πρόεδρος. Τελειώνοντας, λοιπόν, το ιστορικό αυτό, θα μου επιτρέψετε ακόμα δυο λόγια. Το δεύτερο είναι ένα πάλι που οφείλεται στον Άρη και το οποίο βγάζω για πρώτη φορά στην επιφάνεια, το οποίο είναι το εξής: Στις 30 Νοεμβρίου του '44, προεόρτια των Δεκεμβριανών, όπως τα διηγίontan ο κ. Σταφυλάς προ ολίγου, τ' άκουσα κατά λέξη.

Βρίσκομαι στη Λαμία. Εγώ είχα φύγει από την Ευρυτανία και ήμουν τότες στο Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ και είμαστε στη Λαμία απ' το στρατηγείο. Με φωνάζει ένας αντάρτης τη νύχτα και μου λέει: Σε ζητάει ο Επιτελάρχης. Νύχτα - μεσάνυχτα, χιόνι έξω, παγωνιά, ένα κρύο κακό, φασαρία. Μη κοιτάς τώρα που κάνουμε έτσι. Τότε ήταν κρύο, πολύ κρύο. Λοιπόν, παγωνιά. Σε ζητάει ο Επιτελάρχης. Ντύθηκα, πήγα εκεί πέρα. Αμέσως ο Επιτελάρχης ήταν ένας Μανιάτης, Αντρουλάκος, αντισυνταγματάρχης. Λέει: «Πάρε αυτό το γράμμα να το πάς στο στρατηγό. Θα πάρεις όμως και μια ομάδα μαζί σου διότι αυτό πρέπει να φτάσει οπωσδήποτε στα χέρια του στρατηγού». Στρατηγό, εννοούσε το Σαράφη. «Και πού είναι ο Στρατηγός;», λέω. Εγώ δεν ήξερα ότι ο στρατηγός και ο Άρης δεν κοιμόντανε

στη Λαμία για το φόβο των Εγγλέζων, διότι είχαμε άλλη κατοχή. Οι Εγγλέζοι έφεραν τα τανκς και στάθηκαν μέσα στη Λαμία και εμείς είμασταν υπό κατοχή πλέον και ο Άρης με το στρατηγό φοβόντουσαν να κοιμηθούν εκεί για να μη τους αιχμαλωτίσουν και τους κρατάνε, γι' αυτό το βράδυ δεν κοιμόντουσαν στη Λαμία. Ήταν στο Πλατύστομο, για να μην τα πολυλογούμε. Μπαίνω στο σπίτι που κοιμόντουσαν ο Σαράφης. Το σπίτι αυτό είχε δύο δωμάτια και ένα χωλάκι. Το δεξιό δωμάτιο ήταν ένα δωμάτιο με σανίδες, το άλλο ήταν ένα δωμάτιο με χώμα, έτσι είχαμε τα σπίτια εμείς εδώ πάνω οι μεγάλοι τότε, οι πλούσιοι εδώ στο χωριό μας. Στο καλό είχαμε σανίδια, στο άλλο είχαμε χώμα και το διάδρομο εδώ.

Λοιπόν, στο δωμάτιο με τα σανιδάκια εκεί κοιμόταν ο Στέφανος ο Σαράφης. Πήγα, λοιπόν, τον ξύπνησα, του 'δωσα το χαρτάκι. Το πήρε ο καημένος απ' την τσέπη του... Είχε μια λαμπούλα στην άκρη εκεί και το διάβασε. Μόλις το διάβασε, τον βλέπω ότι έτσι σούφρωσε τα φρύδια του λιγάκι κ.λπ. Εγώ δεν ήξερα τί λέει το χαρτί, ούτε τί είναι το χαρτί. Εγώ το έμαθα αυτό από τα απομνημονεύματα του Σαράφη που διάβασα μετά από χρόνια, τό τί έλεγε το χαρτί αυτό. «Φώναξέ μου τον Άρη», λέει. «Και πού είναι ο Άρης;» Πού είναι. Εγώ δεν ήξερα. «Δίπλα». Μπαίνω, λοιπόν, δίπλα. Βλέπω τον Άρη να κοιμάται μπρούμητα απάνω σ' ένα τσόλι. Ένα τσόλι στρωμένο χάμω και κοιμάται μπρούμητα έτσι. Πετάχτηκε επάνω. «Τί συμβαίνει;» Λέω: «Σε θέλει ο Στρατηγός, έλα μέσα και μαζεύτηκαν οι δυο τους εκεί και συζητάγανε και ο μόνος μάρτυς που υπήρχε εκεί ο παρών. Δίνει το χαρτί και διάβασε. Γυρίζει ο Άρης και λέει; «Τώρα Στέφανε, τί κάνουμε;» Μόλις το διάβασε. Εδώ θα σας πω τί έλεγε το χαρτί. Το χαρτί ήταν ένα τελεσίγραφο των Εγγλέζων που έλεγε εντός 24 ωρών ο ΕΛΑΣ να εγκαταλείψει τας Αθήνας, να εγκαταλείψει την Αθήνα. Αυτό ήταν το χαρτί και το στείλαν στο Γενικό Στρατηγείο, στο Σαράφη. «Τώρα, λέει, τί κάνουμε;» Ο Σαράφης έκανε αυτό το μορφασμό. Αυτό που κάνουμε καμιά φορά. «Τί να κάνουμε;». Λέει: «*Στέφανε, ν' αρχίσω απο τους Εγγλέζους στη Λαμία. Θα τους καθαρίσουμε και να κατεβούμε όλοι να καθαρίσουμε την Αθήνα, διότι έτσι που*

πάμε... έτσι που πάμε δεν λύνουμε το πρόβλημα. Ή θα παραδώσουμε τ' όπλα αμαχητί ή θα πολεμήσουμε και να πολεμήσουμε θα πάμε εμείς, θα πάμε τώρα και θα είμαστε οι επιτιθέμενοι οι πρώτοι. Εκεί πάει η δουλειά. Δεν το βλέπετε;». Ο καημένος ο Σαράφης εκεί δεν συμφώνησε, αλλά βρήκε τη διέξοδο και πράγματι ήταν και σωστή η σκέψη του ότι υπεύθυνοι για τη κίνηση αυτή του ΕΛΑΣ δεν ήταν πλέον το Γενικό Στρατηγείο αλλά η Κεντρική Επιτροπή, η οποία είχε ιδρυθεί από την προηγούμενη, Σάντακας, Μαυρομιχάλης και Σάντος και είχε την ηγεσία του ΕΛΑΣ και το Στρατηγείο παροπλίστηκε, επειδή ήταν ο Άρης.

Σταματάω τώρα εδώ. Εγώ μόνο για τη μαρτυρία αυτή ήθελα να πω, του Άρη.

**Οι Πολεμικές Επιχειρήσεις στην Ευρυτανία
μετά τον Γοργοπόταμο
Η Μάχη του Μικρού Χωριού
(Παρέμβαση)**

Του Σπύρου Μπέκιου (Λάμπρος)

Αγαπητοί σύνεδροι,

Ας αφήσουμε για λίγο τις έρευνες - μελέτες της στρατηγικής και ταχτικής της Εθνικής μας Αντίστασης, τους στόχους και τις επιτεύξεις της στους πρωτοπόρους θεσμούς για την πολιτική, τη διοίκηση, τη παιδεία, τη νέα γενιά, τη γυναίκα, για το ανέβασμα όλης της ζωής, σε ανώτερα πιο ανθρώπινα επίπεδα, κι ας ακούσουμε για λίγο το αντιλάλημα του αντάρτικου τουφεκιού. Γιατί όλα τα παραπάνω συντελούνταν μέσα στους καπνούς και τους αλλαλαγμούς των μαχών και των αντίλαλων των μαχών των άλλων λαών, που μάχονταν πλάι μας, και έτσι πετάξαμε τους φασίστες και ναζήδες εισβολείς πέρα απ' τα σύνορα της αγαπημένης μας πατρίδας.

*Βαρυσαναστενάζουν τα βουνά
κι ο ήλιος σκοτεινιάζει
το δόλιο το Μικρό Χωριό
και πάλι ανταριάζει...*

Αρχίζω την αφήγηση της Μάχης του Μικρού Χωριού, με τους πρώτους στίχους αυτού του τραγουδιού, που έγραψε κείνες τις μέρες η νεαρή και φλογερή επονίτισσα Ναυσικά Φλέγγα (Πρωτομαγιά). Τονισμένο, απ' τα παιδιά της οργάνωσης του Μικρού Χωριού, στο σκοπό παλιότερου τραγουδιού, πέρασε απ' τα χείλη όλων των αγωνιστών, όλου του λαού, που πάλευε για λευτεριά και ανεξαρτησία, που πολεμούσε και τραγουδούσε.

Συνεπαρμένος ο λαός απ' τα πατριωτικά κηρύγματα του ΕΑΜ που ψυχή και καρδιά του ήταν το ΚΚΕ, ρίχτηκε με όλο το «είναι» του στον αγώνα, να καταχτήσει το ιερότερο αγαθό για τον άνθρωπο: τη λευτεριά.

Λίγες μέρες πριν τη μάχη του Μικρού Χωριού, ο νεογέννη-

τος στρατός του ΕΛΑΣ, με κεφαλή τον αθάνατο Άρη Βελουχιώτη, την πολεμική μεγαλοφυΐα του ΕΛΑΣ, όπως τον χαρακτήρισε ο ορκισμένος και πιο αδίσταχτος εχθρός του Απελευθερωτικού Κινήματος Κρίστοφερ Γουντχάουζ, τίναξε στον αέρα τη γέφυρα του Γοργοπόταμου. Μαζί μ' αυτή, τίναξε στον αέρα και τα σχέδια των Άγγλων και του υποταχτικού τους Ζέρβα για μπουκοτάρισμα του σαμποτάζ, με σκοπό να ρίξουν το βάρος της αποτυχίας στον ΕΛΑΣ και τον Άρη.

Βασισμένοι στο ότι αντηχούσαν ακόμα οι «από άμβωνος» συκοφαντίες - κατηγορίες, του τεταρτοαυγουστιανού φασισμού, κατά των κομμουνιστών, σαν απάτριδων κ.λπ., πίστευαν ότι κατηγορώντας τον ΕΛΑΣ σαν υπεύθυνο της αποτυχίας του σαμποτάζ, θα μπορούσαν όχι μόνο να κρατήσουν το λαό μακριά απ' τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, αλλά να το οδηγήσουν ακόμα και στη διάλυσή του. Για να μπορούν μετά Άγγλοι και Ζέρβας να αλωνίζουν παντού απρόσκοπτα, να υπηρετήσουν τους σκοπούς της «γηραιάς και πονηρής Αλβιώνος»: Όχι αντάρτικο στην Ελλάδα, αλλά μικρές ομάδες σαμποτέρ στην Αθήνα και μερικές ακόμα πολεις. Κι αν κάποιοι θερμόαιμοι πατριώτες άρπαζαν το ντουφέκι κι έπιαναν τα βουνά, νάναι εκεί ο Ζέρβας να τους περιματεύει, για ό,τι άλλο, παρά για πόλεμο.

Έκαναν όμως το λογαριασμό χωρίς τον ξενοδόχο τον ΕΛΑΣ και τον Άρη. Έκαναν το λογαριασμό χωρίς τον ξενοδόχο λαό, που γνωρίζοντας το γνήσιο πατριωτισμό των κομμουνιστών, έγινε ένα με το ΕΑΜ, έδωσε τα παιδιά του στον ΕΛΑΣ και δημιούργησε έναν ακαταμάχητο αντάρτικο στρατό 150 χιλιάδων αντρών, για τον οποίο ο Φον Σπέερ δήλωσε ότι: «... με τον αληθινό πόλεμο που έκανε καθήλωσε στην Ελλάδα σημαντικές γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις και τις ανάγκασε να απουσιάζουν από αλλού... κι ότι η γερμανική στρατιωτική ηγεσία δεν είχε τη δυνατότητα με κανένα μέσο να εξουδετερώσει το ελληνικό αντάρτικο κίνημα...».

Στη δημιουργία αυτού του ακαταμάχητου πατριωτικού - απελευθερωτικού κινήματος συνέβαλε υπεράξια η Ευρυτανία. Που, εκτός των άλλων εισφορών της, επιλέχτηκε και λόγω της θέσης, για αρκετό διάστημα, σαν έδρα του Γεν. Στρατηγείου

του ΕΛΑΣ και προπαντός να φιλοξενήσει την πιο γνήσια Βουλή των Ελλήνων, το Εθνικό Συμβούλιο, κι ακόμα να θρονιάσει στην καρδιά της την πρώτη λεύτερη πρωτεύουσα της Ελλάδας, με την λαογέννητη Κυβέρνηση του Βουνού, την ΠΕΕΑ.

Στην κίνησή μας, μετά το Γοργοπόταμο, συναντάμε, στις 30 Νοέμβρη, στο Νεχώρι - Υπάτης, τον σταλμένο απ' την Κεντρική Επιτροπή του Αγώνα Βαγγέλη Παπαδάκη. Από κει και πέρα θάναι ο Τάσος Λευτεριάς στην ηγεσία του ΕΛΑΣ Ρούμελης, πλάϊ στον αξεπέραστο Άρη. Ο ενθουσιασμός του λαού στο πέρασμά μας απ' τα χωριά είναι απεριγράφτος. Καθημερινά μας ακολουθούν και νέοι αντάρτες. Συναντάμε το Αρχηγείο Δομοκού με το Μπελή και συνεχίζουμε μαζί. Στις 17 Δεκεμβρίου βρισκόμαστε στο Κρίκελο. Εδώ έχουμε να εκπληρώσουμε ένα θλιβερό χρέος. Στο νεκροταφείο του έχουν θάψει τον πρώτο νεκρό σε μάχη του ΕΛΑΣ Ρούμελης. Είναι ο Δασκαλάκης, ο δάσκαλος Σαξώνης απ' τα Μάρμαρα Φθιώτιδας. Σκοτώθηκε στο χτύπημα της οπισθοφυλακής Ιταλικής φάλαγγας πιο πάνω απ' το Κρίκελο. Δίπλα του ενταφιάστηκε κι ο Κρικελιώτης Κώστας Μιτζιβίρης. Τον σκότωσαν οι Ιταλοί μετά το χτύπημά τους απ' τον ΕΛΑΣ.

Ανεβαίνουμε στο νεκροταφείο. Με τα όπλα «υπό μάλης» στεκόμαστε σιωπηλοί - ασάλευτοι μπροστά στους δυο τάφους. Ενός λεπτού απόλυτη σιγή.

Ο Άρης με τον Περικλή αρχίζουν το πένθιμο εμβατήριο:

*«Πέσατε θύματα αδέρφια εσείς
σ' άνιση μάχη κι αγώνα...»*

Νιώθω ένα αναρρίγισμα. Ρίχνω μια κλεφτή ματιά στον Άρη. Ένα δάκρυ λαμπύρισε στην άκρη του ματιού του και κύλησε γρήγορα.

*«... Αιώνια η μνήμη σε σας αδερφοί
στον τίμιο που πέσαι' αγώνα».*

Μια τελευταία ματιά στους δυο τάφους και κατηφορίσαμε, πάντα αμίλητοι. Ποιός ξέρει για πόσες δεκάδες και εκατοντάδες

συντρόφους μας θα χρειαστεί να εκτελέσουμε το θλιβερό αυτό καθήκον. Κι ίσως ποιός ξέρει...

Νύχτωσε από ώρα όταν αφήσαμε το Κρίκελο. Ο αέρας έκοψε και μια γερή παγωνιά κοκάλωσε τα πάντα. Ο ουρανός ολοκάθαρο γυαλί. Το φεγγάρι ολόγιομο, κατάκορφα στον ουρανό μας κοιτάζει καθώς πορευόμαστε. Μας κλείνει τόνα του μάτι σκεφτικό, θαρρείς και ξέρει τί θα μας συμβεί σε λίγες ώρες. Κάνει ό,τι μπορεί να μας περιποιηθεί, απλώνοντας παντού ένα πλούσιο ασημένιο φως. Κι όλα, ελάτια, χαμόκλαδα, πέτρες, φτέρες, όχτοι, γκρεμισμένα δέντρα, ο δρόμος, τ' αυλάκι, οι λακκουβίτσες, όλα, όλα στολίστηκαν με διαμάντια και ζαφείρια και ρουμπίνια, μ' όλες τις πολύχρωμες πέτρες, σε τόσους χρωματισμούς, που τα χρώματα της ίριδας είχαν πολύ φτωχά μπροστά τους. Για μια στιγμή θάρρεψα πως τα έλατα τα φλόγιζε μια πολύχρωμη κυματιστή φλόγα. Λες κι η φύση διάλεξε τούτη την κρυφή ώρα, να φορέσει την καλύτερη στολή της, να πανηγυρίσει ποιός ξέρει ποιά χαρά της. Νάμασταν εμείς η χαρά της;

Ήθελε δυο-τρεις ώρες ακόμα να ξημερώσει όταν μπήκαμε στο σχολείο του Μικρού Χωριού, όπου μας περίμεναν γερά αναμμένες σόμπες. Αρπάξαμε λίγο ύπνο και ξημερώνοντας βγαίναμε ένας-ένας έξω. Το Μικρό Χωριό, σα γονεμένο μελίσι, ξυπνώντας, κινούνταν να μας υποδεχτεί, να μας περιποιηθεί, να μας φιλέψει...

Την ώρα που ο ήλιος χτύπησε στις απέναντι πλαγιές κι άρχισε να γλείφει τις άκρες του χωριού, έφτασε κάποιος τρεχάτος, καταϊδρωμένος και λαχανιασμένος. Ρώτησε για τον Άρη και ζήτησε να τον δει γρήγορα. Του 'παμε ότι είναι στο γραφείο του σκολειού. Τρέχει κατά κει. Κάτι το πολύ σοβαρό θα συμβαίνει, σκέφτηκα, αν κρίνω απ' τη βιασύνη του καινουριοφερμένου. Ας πάω να ιδώ. Την ώρα που έμπαίνα στο διάδρομο, πετιέται σβέλτα απ' το γραφείο ο Άρης και τον ακολουθούν κατά πόδι ο Περικλής, ο Θάνος, ο Λευτεριάς κι ο Παπακουμπούρας. Κάτι τους έλεγε ζωηρά μα δεν άκουγα. Βγήκα έξω πίσω τους.

– Γρήγορα, να συγκεντρωθούν τα τμήματα, διατάζει ο Άρης.

Η διαταγή διαβιβάστηκε. Πήγαμε κοντά του.

– Ερχονται οι Ιταλοί, μας λείει. Όπου νά ναι φτάνουν. Θα πιάσουμε μπροστά το δρόμο και θα τους χτυπήσουμε.

Στο λεπτό συντάχτηκαν τα τμήματα και ξεκινήσαμε. Η είδηση σαν αστραπή απλώθηκε σε όλο το χωριό. Αναστατώθηκαν οι Μικροχωρίτες. Ακούστηκαν φωνές λαχτάρας, πορτοπαράθυρα ανοιγόκλειναν και μια φασαρία ανησυχίας διαδέχτηκε τους χαρούμενους, γιορταστικούς τόνους του χωριού.

Στο δρόμο που περνούσαμε συγκεντρώθηκαν άντρες, γυναίκες και παιδιά. Μερικές γριούλες άρχισαν να μας παρακαλάνε.

– Πού πάτε παιδάκια μου... Είναι πολλοί αυτοί... λίγοι εσείς, με πόσους θα τα βάλετε... Θα σας σκοτώσουν παιδάκια μου...

– Μην πάτε κατά κει... από δω τραβάτε προς τα πάνω. Θα φύγουν αυτοί και μετά ξανάρχεστε να σας καμαρώσουμε. Δεν έχετε και τουφέκια σεις σαν τα δικά τους...

Κι ορμούσαν να μας αγκαλιάσουν, να μας κρατήσουν οι γριούλες.

– Πάμε να πάρουμε τουφέκια απ' αυτουνούς, απαντούσαν οι αντάρτες καθώς προχωρούσαν.

– Και καμιά χλαίνη να μην κρυώνουμε...

– Κι άρβυλα να ποθεδούμε.

Πήρα μέρος και σε άλλες μάχες με Ιταλογερμανούς. Σε καμιά δεν είδα τους Ελασίτες να πηγαίνουν στη μάχη με σκυμμένο το κεφάλι, σκεπτικοί. Πάντα με κέφι, με τραγούδι, μ' ανοιχτή καρδιά τραβούσαν για τη μάχη. Μα τούτο δω στο Μικρό Χωριό ήταν άλλο πράγμα. Δεν το ξαναείδα τέτοιο γέλιο, τέτοια σιγουριά και τέτοια βιασύνη να φτάσουμε να χτυπηθούμε, όχι, δεν το ξαναείδα. Τό 'βλεπαν και οι Μικροχωρίτες αυτό και μέναν μ' ανοιχτό το στόμα.

Βαδίζω πλάϊ στον Άρη. Βγαίνοντας έξω από το χωριό δίνει τις διαταγές του. Έχει κάνει στα γρήγορα το σχέδιό του για ποιά θέση θα πιάσουμε και πόσες ομάδες θα κρατήσουν αυτές τις θέσεις.

Πιάνουμε θέσεις

Πλάι στο Μικρό Χωριό, λίγο πιο δω απ' τα πρώτα σπίτια του περνάει μια ρεματιά. Έχει πολύ λίγο νερό και βγαίνει στο ποτάμι, στον Καρπενησιώτη. Αριστερά της ρεματιάς οι Μικροχωρίτες φκιάσαν έναν ασκυρόστρωτο δρόμο ν' ανεβαίνει τ' αυτοκίνητο ως το Χωριό τους. Πάνω, στο ύψος του χωριού που βαθαίνει η ρεματιά, σκάψαν τον αριστερό όχθο της για να πάρει στροφή τ' αυτοκίνητο, ν' ανεβαίνει στο πέτρινο γιοφύρι που χτίσαν και να τραβάει για το χωριό. (Όλη η πλευρά αυτή του χωριού έχει αλλάξει μετά τη μεγάλη κατολίσθηση, που 'γινε ύστερα από χρόνια, 1963). Εκεί στο γιοφύρι, αριστερά και δεξιά της ρεματιάς, αποφάσισε ο Άρης να πιάσουμε θέσεις. Τούτος ο άνθρωπος λες και παντού απ' όπου περνούσε, έκανε αναγνώριση και ζύγιαζε το κάθε μέρος για το πού βολεύει και πού όχι να δοθεί μάχη. Έτσι και δω, σαν νά 'κανε αναγνώριση της θέσης τη νύχτα που ερχόμαστε τράβηξε στα ίσια εκεί.

Πλησιάζοντας καλεί το Νικηφόρο (Δημητρίου).

– Πάρε την ομάδα σου του λέει και πιάσε αριστερά απ' το γιοφύρι, απ' τον όχθο και πέρα. Λίγο ανοιχτότερα απ' το δρόμο, όχι κολλητά, μη σε κλείσουν απ' τ' αριστερά σου. Σύ, Λάμπρο, λέει σε μένα, πάρε αυτή την ομάδα και πιάσε τον όχθο. Απ' το δεξιό του Νικηφόρου ως το γιοφύρι, στη ρεματιά. Νάκο, λέει στο Μπελή, δώσε μου δυο ομάδες σου.

– Τις έχεις με το δικό μου το Νικηφόρο (Ν. Καρκάνη) του απαντάει εκείνος.

Ο Μπελής φώναξε το Νικηφόρο που έφτασε τρέχοντας.

– Θα πιάσεις με τις δυο ομάδες σου απ' τη ρεματιά και δω, πάνω στο χωράφι, του λέει ο Άρης.

Και γυρίζοντας σε όλους μας προσθέτει:

– Τους Ιταλούς θα τους αφήσουμε να περάσουν το γιοφύρι. Θα τους ρίξουμε όταν φτάσουν στην άκρη του δεξιού μας, κάτω απ' την καρυδιά. Δεν θα υποχωρήσετε παρά όταν ακούσετε σάλπιγγα για επίθεση. Τότε θα ειδοποιήσετε έναν-έναν ονομαστικά τους άντρες σας, θα τραβηχτείτε στη ρεματιά και θα ανεβείτε την πλαγιά τον ανήφορο. Εκεί θα σμίξουμε όλοι.

Γρήγορα πιάστε τις θέσεις σας και προσέξτε να μην παεί σφαίρα χαμένη.

Δεν τρέξαμε, πετάξαμε στις θέσεις που μας όρισε. Στο φρύδι του όχτου που θά 'πιανα με την ομάδα μου, είταν μερικές αριές τούφες πουρνάρια. Δίπλα τους μια γιδόστρατα είχε κάνει μια αλαφριά αυλακιά. Πάνω σ' αυτή τοποθέτησα αραιά τους αντάρτες της ομάδας μου.

– Εγώ ποιά θέση θα πιάσω; μου λέει ο Πελοπίδας.

– Βρες ένα κατάλληλο μέρος του λέω και πιάσ' το. Κοίταξε νά 'ναι τέτοιο, που να κάνει δουλειά το τόμσον.

– Τη θέση μου, σα στρατιωτικός που είσαι, θα μου την ορίσεις εσύ.

– Μα Πελοπίδα, του λέω, εγώ θα ορίσω τη δική σου θέση;

– Εδώ το λόγο τον έχεις εσύ κι ο καθένας μας είναι υποχρεωμένος να πειθαρχήσει. Στη μάχη δεν μπορεί να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει.

Υποχώρησα. Κοίταξα ξανά το μέρος κι έβαλα τον Πελοπίδα με το τόμσον – δεν είχε οπλοπολυβόλο η ομάδα – σε τέτοια θέση, που να χτυπάει στον άξονα του δρόμου που ερχόταν κατά πάνω του. Τον Κ. Πολυχρονόπουλο με το στεν του τον έβαλα χαμηλότερα στη ρεματιά. Για προκάλυμμα δεν είχαμε τίποτα... Μόνο το πουρνάρι - παραπέτασμα που κρυβόμασταν πίσω του. Πιάσαμε τόσο κοντά στο δρόμο, που ή άχνα της ανάσας μας έφτανε ως εκεί. Καθώς είμασταν στην κορυφή της αμβλείας γωνίας, που σχημάτιζαν οι παραταγμένες ομάδες, μπορούσαμε να χτυπάμε με ευκολία και προς τα δύο σκέλη της ίδιας γωνίας που σχηματίζει ο δρόμος. Απασφαλίσαμε τα όπλα μας και περιμέναμε. (Πάντα, ως την άνοιξη περίπου του '43, τα τουφέκια μας τά 'χαμε γιομάτα και με φυσίγγι στη θαλάμη. Γι' αυτό βάζαμε μόνιμα την ασφάλεια. Δε χρειάζονταν παρά να γυρίσουμε την ασφάλεια για νά 'ναι έτοιμο).

Πώς ήρθαν οι Ιταλοί;

Ξαπλωμένος, με τα κυάλια κολλημένα στα μάτια μου, ψάχνω το μέρος απέναντι προς το Μεγάλο Χωριό. Μόνο καμιά εκατο-

στή μέτρα φαίνεται μπροστά μας ο δρόμος. Ο άλλος κρύβεται απ' το γύρισμα της ράχης. Η ίδια ράχη μας κρύβει κι όλο τον αυτοκινητόδρομο που κατεβαίνει απ' το Καρπενήσι. Έτσι τους Ιταλούς θα τους δούμε μόνο όταν κουτουλήσουν απάνω μας, ή αν πάνε κατά το Μεγάλο Χωριό.

Περιμένοντας εκεί ξαπλωμένοι αδημονούμε. Στο μεταξύ συνέφιασε βαριά τόσο που φοβήθηκα μη βρέξει. Μα τη γλυτώσαμε. Γυρίζω να δω πού βρίσκονταν οι άλλοι, που δεν παίρναν μέρος στην ενέδρα. Δεξιά μας πέρα απ' τη ρεματιά μέσα σ' ένα τριφύλι διακρίνω τον Άρη να πηγαινοέρχεται. Μαζί του είναι καμιά δεκαπενταριά άντρες. Τους άλλους τους έστειλε ψηλά στην ανηφοριά, προς τα κει που θα υποχωρούσαμε. Πίσω μας, καμιά ογδονταριά μέτρα πιο πάνω, σ' ένα βράχινο στεφάνι, που το σκέπαζαν, που και που, αριά έλατα, βλέπω ν' αναδεύονται αντάρτες. Είναι μια ομάδα με το Λευτέρη Χρυσιώτη (Β. Τσιλιγιάννης απ' τη Χρύσω Ευρυτανίας). Στάλθηκε εκεί από τον Άρη για να μας υποστηρίξει στην υποχώρησή μας. Ξαναγυρίζω κατά το Μεγάλο Χωριό. Μια μαύρη κορδέλα σέρνεται στο δρόμο προς τα πάνω. Προσέχω καλύτερα. Είναι η ιταλική φάλαγγα. Στο δρόμο κατ' εμάς δε φαίνεται τίποτα. Δεν πιστεύω, σκέφτηκα, να πάνε στο Μεγάλο Χωριό και να μην έρθουν κατά το Μικρό Χωριό...

- Τους είδες; λέω στον Πελοπίδα.
- Ναι, μου απαντάει. Όπως βλέπεις πάνε από κει πρώτα.

Η φάλαγγα προχωρεί, μπαίνει στο χωριό. Είναι αρκετά μεγάλη η δύναμή της. Σε λίγο ένα τμήμα της βγαίνει στην κορυφή του χωριού και στέκεται στην αυλή του σκολειού. Διακρίνω μερικούς κάτι να στεριώνουν εκεί. Σε λίγο όλοι τους μαζεύτηκαν σ' αυτό το «κάτι» στο προαύλιο και κοιτάζουν κατά μας, κατά το Μικρό Χωριό.

Πήγα ν' ακουμπήσω στον άλλο αγκώνα μου και το μάτι μου έπεσε στο δρόμο μπροστά μου. Τινάχτηκα. Οι Ιταλοί κατά τριάδες φτάσαν ως πιο κάτω απ' το γιοφύρι. Δεν περνούν απ' αυτό. Διαβαίνουν το ρέμα παρακάτω και ξαναπιάνουν το δρόμο πιο πέρα απ' το γιοφύρι. Στρώνομαι κάτω και κολλάω την

αραβίδα στον ώμο μου. Το μάτι μου δεν τους αφήνει. Φτάνουν στην καρυδιά. Πέφτει ο πρώτος πυροβολισμός. Καθώς είμαστε όλοι με το δάχτυλο στη σκανδάλη ρίχνουμε όλοι μαζί. Σκοπεύουμε και ρίχνουμε. Όχι στα κουτουρού. Ο Πελοπίδας ανασηκώνεται στα γόνατα κι αδειάζει τη μεγάλη γεμιστήρα του τόμσον πάνω στη φάλαγγα καθώς πυκνή πυκνή βαδίζει κατά πάνω μας. Οι Ιταλοί αιφνιδιάστηκαν. Πέσαν αμέσως κάτω και σέρνονταν με την κοιλιά να πιάσουν κάπου να κρυφτούνε. Εμείς σκοπεύουμε και ρίχνουμε αδιάκοπα. Ο δρόμος μπροστά μου πέρα απ' το γιοφύρι είναι όλος στρωμένος από Ιταλούς. Σκοπεύω τον καθένα χωριστά και του ρίχνω. Πολύ σκληρό πράγμα η δουλειά αυτή. Να σκοτώνεις ανθρώπους! Που δεν τους είδες ποτέ σου. Δεν τους γνώρισες! Τρομερό, πολύ τρομερό αυτό. Να τον τουφεκάς, να τον βλέπεις να τινάζεται και να μένει ακίνητος. Ή να σφαδάζει και να κουλουριάζεται αν το χτύπημα δεν είταν θανατερό. Νιώθω μια ανατριχίλα καθώς μετράω με κάθε σφαίρα μου κι απ' όνα κορμί, νεκρό ή τραυματισμένο. Αλλά μπορεί να γίνει διαφορετικά;

Μα... τί είναι αυτό; Σφαίρες σκάζουν πίσω απ' τα πόδια μου. Από πού μας ρίχνουν; Μήπως μας πλευροκόπησαν απ' τ' αριστερά; Γυρίζω προς τα πίσω. Είναι η ομάδα του Λευτέρη. Παρασύρθηκε και ρίχνει και αυτή. Βάζω τις φωνές.

– Ορέ Λευτέρη!... Λευτέρη... σταματάτε βρε!..., χτυπάτε εμάς, βρε σεις... σταματάτε!...

Η διαταγή είταν καθαρή γι' αυτούς να ρίξουν μόνο όταν θα υποχωρούσαμε μεις. Γιατί ρίχνουν; αλλά γιατί δε σταματάνε; Δε μας ακούνε; βάλαν κι άλλοι τις φωνές.

Ευτυχώς μας άκουσαν πια και σταμάτησαν. Παραλίγο νά 'χουμε θύματα απ' τις δικές μας σφαίρες. Γυρίζω κατά τους Ιταλούς και συνεχίζω να ρίχνω. Τώρα δυναμώνουν και τα πυρά των Ιταλών. Ξαφνιασμένοι στην αρχή πέσαν κάτω και δε ρίχναν. Σύντομα όμως πιάνουν ένα βράχο, έναν όχτο, μια πέτρα, έναν τοίχο κι αρχίζουν να βάζουν. Κι είχαν ένα σωρό οπλοπολυβόλα. Κάθε τόσο ξεφυτρώνει κι από ένα. Κάποιος Ιταλός έπιασε τις πέτρες της ρεματιάς. Χτυπάει με τ' οπλοπολυβόλο του όλο το χαντάκι ως απάνω. Αν φώλιαζε εκεί, δε θα υποχωρούσε κανέ-

νας μας. Τον βλέπει ο Κώστας Πολυχρονόπουλος να ξεμυτάει πίσω από μια πλατανότουφα για να δει καλύτερα. Του ρίχνει μια ριπή με το στεν. Δεν τον πήρε. Τον αφήνει να ξεθαρρέψει. Βγαίνει ξανά. Άλλη μια ριπή με το στεν και... πάρ' τονε. Η θέση όμως είναι καλή για τους Ιταλούς. Γι' αυτό τρέχει άλλος και πιάνει το οπλοπολυβόλο. Θερίζει όλη τη ρεματιά με τις ριπές του. Μα δεν μπορεί, θα δώσει το στόχο του κι αυτός. Ο Κώστας ξανά να περιμένει. Και νά, σε λίγο μια... δυο ριπές και τ' οπλοπολυβόλο μένει πάλι ορφανό. Κανένας δεν ξαναπήγε εκεί. Η ρεματιά τώρα δε βάλλεται όπως πριν. Τα τουφέκια μας δουλεύουν καλά. Α! και νά 'χαμε κι εμείς τόσα οπλοπολυβόλα, κι αυτόματα. Θα γινόταν μεγάλο κακό!

Ο επονιτάκος, που είναι πιο αριστερά από μένα χορεύει σε κάθε σφαίρα που ρίχνει.

– Τον βάρεσα τον κιαρατά! φωνάζει κι όλο ρίχνει.

Έχω αφλογιστία σε μια σφαίρα μου. Προσπαθώ να τη βγάλω. Ο εξολκέας δε δουλεύει καλά. Καθυστερώ λίγα δευτερόλεπτα να ξαναπάρω θέση βολής. Αυτό μ' έσωσε. Στα λίγα αυτά δευτερόλεπτα όλα τα κλωνάρια της πουρναρότουφας, που πίσω τους κρυβόμουνα, θερίστηκαν από επίμονες ριπές. Ακριβώς στο ύψος που ανέβαινε το τουφέκι μου, όταν έριχνα.

Οι ριπές θα με γάζωναν στα μάτια. Η αφλογιστία μιας σφαιρας μου έσωσε τη ζωή.

Κάτω απ' την καρυδιά, κολλητά στο δρόμο, απ' την κάτω μεριά, είναι μια χτιστή στέρνα.

Τρέχουν πολλοί Ιταλοί, με άλματα, να χωθούν μέσα και πίσω της. Εκεί χτυπήσαμε αρκετούς. Τους πιο πολλούς πάνω στο πήδημα. Ένας καθώς τινάζεται να μπει μέσα, τρώει τη σφαίρα και πέφτει στη στέρνα μπηχτοκέφαλα.

Η ώρα περνάει. Αρχίσαμε γύρω στις ενιά το πρωί και πάει μεσημέρι. Η μάχη έχει ανάψει για καλά! Όσους Ιταλούς και να θέσαμε εκτός μάχης είναι τόσοι πολλοί που...

Απ' όλες τις μεριές μας ρίχνουν με πολυβόλα, οπλοπολυβόλα κι αυτόματα. Τα τουφέκια μας ποιός τα λογαριάζει. Καί νά, ο πρώτος όλμος. Ήρθε κι έσκασε μπροστά μας. Ρίχνουν από απέναντι. Απ' το Μεγάλο Χωριό. Είναι το «κάτι» που στήναν

στο προαύλιο του σκολειού. Ευτυχώς δεν έχουν αναγνωρίσει καλά τις θέσεις μας. Έτσι κι οι άλλοι όλμοι που ακολουθούν δεν μας βρίσκουν. Αλλά όλο και μας πλησιάζουν, κι όλο πληθαίνουν.

Μ' όλη την υπεροχή τους σε πυρά, οι Ιταλοί δεν το κουνάνε απ' τις θέσεις που πιάσανε. Μας έχουν επισημάνει όμως. Και χτυπάνε τώρα όλο και με περισσότερη ακρίβεια. Μόνο μια κίνηση κάναν απ' την άλλη μεριά του χωριού. Μ' ένα μικρό τμήμα τους θέλουν να μας πλευροκοπήσουν. Βρίσκεται όμως και κει μια ομάδα μας. Δε χρειάστηκαν παρά λίγες τουφεκιάς για να γυρίσουν πίσω. Είταν η μοναδική κίνηση των Ιταλών. Αλλά τί να κάνεις! Με τη μεγάλη υπεροχή των πυρών τους, με τους όλμους τους, που όλο και μας ζυγώνουν, υπάρχει κίνδυνος να αγκιστρωθούμε εκεί και να μην μπορούμε να φύγουμε πριν νυχτώσει. Μα ως τότε η τόσο μεγάλη δύναμη των Ιταλών θά 'μενε ακίνητη; αυτό είδε ο Άρης και διατάζει το σαλπικτή να βαρέσει επίθεση. Δηλαδή υποχώρηση. Μερικοί άντρες του αρχηγείου Δομοκού λαθεύουν κι αρχίζουν να προχωρούν για να ριχτούν στους Ιταλούς. Ειδοποιούνται όμως γρήγορα και τραβιούνται.

Φωνάζω με τ' όνομά τους όλους τους άντρες της ομάδας μου. «Ετοιμαστείτε, τους λέω, για υποχώρηση». Στόμα με στόμα ρωτώ τους πιο κοντινούς άντρες της ομάδας του Νικηφόρου (Δημητρίου) αν πήραν είδηση ότι υποχωρούμε. Μου λένε, ναι. Τους ειδοποίησε, λέει, ο Νικηφόρος.

– Ρίχνετε πιο πυκνά, λέω στους συναγωνιστές και ένας-ένας υποχωρείστε προς τη ρεματιά. Πρώτα απ' το δεξιό.

Αρχίζουν να υποχωρούν. Η ρεματιά δε χτυπιέται παρά σ' ένα μόνο σημείο. Η εξουδετέρωση του οπλοπολυβόλου, που ανάφερα, ήταν σωτήρια... Ήρθε κι η σειρά μου να υποχωρήσω. Σέρνομαι λίγο και μετά πηδάω τον κατήφορο προς τη ρεματιά. Την περνώ ανάμεσα σε δυο ριπές κάποιου αυτόματου που τη χτυπάει. Πιάνω ένα βράχο και περιμένω τους υπόλοιπους άντρες της ομάδας μου. Ένας-ένας περνούν όλοι. Δεν πάθαμε καμιά ζημιά. Ανεβαίνουμε την απότομη πλαγιά δεξιά μας. Οι όλμοι πίσω μας οργώνουν τον τόπο.

Η ομάδα του Νικηφόρου (Δημητρίου) μας ακολουθούσε στη σύμπτυξη. Οι πιο πολλοί όμως δεν μπορούν να ριχτούν προς τη ρεματιά ήταν επικίνδυνο. Γι' αυτό υποχωρούν προς την άλλη πλευρά. Ένας-ένας τραβιούνται προς τα πάνω. Η ομάδα του Λευτέρη χτυπάει τώρα όσο μπορεί τους Ιταλούς, υποστηρίζοντας την υποχώρησή μας. Η υποχώρησή μας βοηθιέται κι απ' την άλλη πλευρά της ρεματίας. Ο Άρης υποχωρώντας προς τα πάνω, αφήνει εκεί στο τριφύλλι μια ομάδα, με επικεφαλής το Θανάση Γαυριώτη (Τσαρό), να χτυπήσει κι αυτός για να βοηθήσει την υποχώρησή μας.

Ανεβαίνοντας ανταμώνουμε τους συναγωνιστές του Δομοκού που υποχωρούσαν κι αυτοί. Ρωτούσαμε αν χτυπήθηκε κανένας τους. Ός την ώρα δεν μάθαμε καμιά ζημιά. Σε λίγο μας φτάνει ο Γιώργης ο Όθρυς. Η χλαίνη του, απ' τη μέση και κάτω ήταν κόσκινο απ' τις σφαίρες. Δεν κράταγε πουθενά. Κι αυτός δεν έπαθε τίποτα. Μόνο ένα μικρό τσίμπημα στ' αριστερό του αυτί που μόλις μάτωσε. Κοιτάζαμε το Γιώργη και δεν πιστεύαμε στα μάτια μας. Κι αυτός χαμογελούσε καθώς τον πειράζαμε.

– Καλά, Γιώργη κι εσύ που είσυνα; Δεν είσυνα μέσα στη χλαίνη σου;

Ο Νικηφόρος (Δημητρίου) υποχωρώντας με μερικούς της ομάδας του απ' την πλαγιά, ανοιχτά, δε μπόρεσε να βγάλει απάνω την κάπα του – είχε μια κοντή «κανούτα» κάπα – και την παράτησε. Σε κάποιο άλμα, που έκανε να ξεφύγει, σκάλωσαν κάπου τα κυάλια του και του έμειναν εκεί. Είταν πραγματικά δύσκολη η πλευρά αυτή για υποχώρηση.

Αφού συμπύχτηκαν οι ομάδες από κάτω, αποσύρθηκαν ο Λευτέρης με την ομάδα του και ο Γαυριώτης με τη δική του.

Νέοι αντάρτες

Ανηφορίζοντας βλέπουμε να βγαίνουν μπροστά μας από ένα μονοπάτι καμιά δεκαριά οπλισμένοι με κάθε λογής «σιδερικό», από μάνλιχερ μέχρι γκρα και λεμπέλ. Ίδρωμένοι, λαχανιασμένοι, τρέξαν κοντά μας.

- Συναγωνιστές, τί γίνεται; μας ρωτάνε.
- Ποιοί είστε σεις;
- Είμαστε η μαχητική ομάδα του Κλαψιού. Ακούσαμε τη μάχη, πήραμε ό,τι τουφέκι είχαμε κι ήρθαμε να σας βοηθήσουμε.
- Σας ευχαριστούμε. Μα δεν προλάβετε. Τους χτυπήσαμε όσο χρειάζονταν και φύγαμε. Όπως βλέπετε τραβηχτήκαμε απ' τις θέσεις μας. Δεν σταθήκατε τυχεροί να ματώσετε και σεις.
- Για πού θα τραβήξετε τώρα; μας ρωτάνε.
- Τους έδειξε τη ράχη τον ανήφορο ο Άρης και τους λέει:
- Δρόμο θα παρουμε. Εσείς τί θα κάνετε;
- Δεν απάντησαν αμέσως. Μπουλουκιαστήκαν για κάνα δυο λεπτά κι άλλαξαν μερικές κουβέντες. Ύστερα βγαίνει ένας τους, ο Κοντύλης (πήρε τ' όνομα Μπότσαρης στον ΕΛΑΣ) και λέει στον Άρη:
- Το κουβεντιάσαμε τώρα κι αποφασίσαμε να μείνουμε αντάρτες, μαζί σας. Μας δέχεστε;
- Καλόδεχτοι, απαντάει ο Άρης.
- Σιδεροκέφαλοι! συμπληρώνει ο Περικλής.

Προσκλητήριο μετά τη μάχη

Όλοι τραβήξαμε τον ανήφορο. Στην κορφή της ράχης σταματήσαμε. Κάθε ομαδάρχη αναζητούσε τους άντρες του. Μας λείπαν μερικοί. Καθίσαμε να περιμένουμε λίγο ακόμα, μήπως μας έρθουν. Ακούστηκε βουητό αεροπλάνου. Γύριζε ολόγυρα. Ήψαχνε να μας βρει. Μα πού να μας δει κάτω απ' τα πυκνά έλατα. Η ώρα περνούσε και δεν μπορούσαμε να περιμένουμε άλλο. Κάναμε κανονικό προσκλητήριο. Η ατμόσφαιρα μονομιάς βαραίνει, κι ας είμαστε κατάκορφα στη ράχη. Όλα τα βλέματα είναι θλιμμένα. Μέσα σε βαριά, καταθλιπτική σιγή ο συναγωνιστής αξιωματικός υπηρεσίας παίρνει αναφορά απ' τους ομαδάρχες.

Σφίγγεται η καρδιά μας σαν ακούμε:

- Απ' την ομάδα μου, συναγωνιστή, λείπουν τρεις...
- ... απ' τη δική μου ομάδα, συναγωνιστή, λείπουν τρεις...

– ... απ' την ομάδα μου, συναγωνιστή, λείπει ένας...

Ώστε το πληρώσαμε το χτύπημα αυτό με επτά συναγωνιστές μας; Όχι, οι τρεις είναι απ' την ομάδα που πήγε στην άλλη άκρη του χωριού, που μόνο λίγες τουφεκιές έριξε και πισωγύρισε τους Ιταλούς. Κάπου θα παραπλανήθηκαν αυτοί. Δε μπορεί, θα γυρίσουν. Οι άλλοι τέσσερεις όμως; Είναι τρεις νεολαίοι κι ένας πρώην χωροφύλακας. Ο Τζιμ Γρηγορίου απ' τη Σπερχειάδα. Κάποιος είπε ότι ένας απ' τους νεολαίους χτυπήθηκε. Σκοτώθηκε; Τραυματίστηκε; Δε μπορούσε να μας το βεβαιώσει.

Η αναφορά τέλειωσε. Κανένας μας δε μιλάει.

– Να πούμε το πένθιμο εμβατήριο προτείνει ένας συναγωνιστής.

– Όχι, λέει ο Άρης. Θα εξακριβώσουμε πρώτα. Μπορεί νά'ρθουν όλοι τους.

Με βαριά καρδιά πήραμε το σίπλαγο προς τη Μηλιά. Δε βαδίζαμε πάνω στο δρόμο. Γιδόστρατες μόνο είχε εκεί ψηλά. Τις ακολουθούσαμε λίγη ώρα, μετά χάνονταν. Έτσι χαράζαμε κατεύθυνση και προχωρούσαμε μέσα από απότομες πλαγιές, ρεματιές και λόγγους.

Το αεροπλάνο ψάχνει ακόμα να μας βρει. Μας πέτυχε χαμηλά σε μια γυμνή πλαγιά. Έστρωσε τόσο πολύ που νομίσαμε θα χτυπήσει στην κορυφή της ράχης. Ξαπλώσαμε κάτω και χωθήκαμε στις φτέρες ώσπου να περάσει. Δεν μας είδε. Ούτε ξαναπέρασε. Συνεχίσαμε την πορεία μας ανενόχλητοι.

Σουρουπώνοντας φτάσαμε στη Μηλιά.

Κλέαρχος – Μικρό Χωριό

Στα Φιδάκια είχαμε και τη χαρά του γυρισμού των έξι απ' τους επτά συναγωνιστές μας που αγνοούσαμε την τύχη τους. Οι τρεις της ομάδας που είχαν πάει στην άλλη άκρη του χωριού, είχαν πράγματι αποκοπεί κατά την υποχώρηση. Δεν ξέρανε το μέρος και περιπλανήθηκαν αρκετά για να μας βρουν. Αυτοί ήταν και οι πρώτοι που μας ήρθαν. Για τους άλλους δεν ξέραν τίποτα. Μετά απ' αυτούς ήρθαν οι δυο απ' τους τρεις νεολαίους, που λείπαν. Απ' αυτούς μάθαμε το θλιβερό

μαντάτο, ότι ο τρίτος νεολαίος, ο Κλέαρχος του Αρχηγείου Δομοκού σκοτώθηκε. Οι νεαροί συναγωνιστές μας δε μπορούσαν να υποχωρήσουν απ' τη θέση που είχαν πιάσει για τη μάχη. Όταν φύγαμε εμείς, σταμάτησαν να τουφεκάνε και κάθισαν εκεί, όσο να νυχτώσει. Οι Ιταλοί δε μετακινήθηκαν καθόλου απ' τις θέσεις τους. Ρίχναν μόνο, ασταμάτητα μ' όλα τα όπλα τους προς τις εγκαταλειμμένες θέσεις μας. Άμα νύχτωσε, αραίωσαν κάπως τα πυρά. Προχωρώντας περισσότερο η νύχτα, έκαναν διακοπές στα πυρά τους και ξανάρχιζαν. Μια τέτοια διακοπή επωφεληθήκαν, οι μικροί συναγωνιστές μας για να υποχωρήσουν. Πήγαν πρώτα κοντά στο νεκρό Κλέαρχο, πήραν το όπλο του, το παγούρι του, την ταυτότητά του κι ανηφόρισαν προς την κατεύθυνση, που φύγαμε κι εμείς. Μείναν κάπου να περάσουν τη νύχτα τους και το πρωί, βρίσκοντας τ' αχνάρια, πού άφησε η φάλαγγά μας στην πορεία της, τ' ακολούθησαν. Έφτασαν στη Μηλιά. Οι Μηλιώτες τους έδειξαν το δρόμο για τα Φιδάκια όπου και μας βρήκαν. Για το Τζιμ δεν ξέραν τίποτα. Κι όμως κάπου εκεί δίπλα τους είχε πλακώσει κι αυτός ώσπου να νυχτώσει. Είχε πιάσει θέση κάτω από 'ναν όχτο. Για να υποχωρήσει έπρεπε να σηκωθεί όρθιος και να σκαρφαλώσει στον όχτο. Θά 'ταν όμως περίφημος στόχος για τον εχτρό καθώς είχε και πελώριο ανάστημα. Έτσι περίμενε τη νύχτα. Αλλά λάθεψε στην κατεύθυνση και περιπλανήθηκε περισσότερο απ' όλους. Κατάφερε τελικά με τις πληροφορίες που πήρε από χωριάτες να μας βρει στα Φιδάκια την ώρα που φεύγαμε για το Παπαρούσι.

Οι Ιταλοί δεν κινήθηκαν ως το πρωί. Όλη τη νύχτα, κατα διαστήματα, ρίχναν στα κουτουρού, μ' όλα τους τα όπλα. Φέγγοντας η καινούρια μέρα, ανέβηκαν στις αδειανές θέσεις μας κι από κεί προχώρησαν για το χωριό.

Οι απώλειες που είχαν οι Ιταλοί είταν μεγάλες. Δεν εξακριβώθηκε ο αριθμός των νεκρών και τραυματιών τους. Ξέρω όμως τούτο: Νεκρούς και τραυματίες, τους μετέφεραν στο Καρπενήσι πρωί - πρωί. Στους Καρπενησιώτες με αυστηρή διαταγή απαγόρεψαν να βγουν από τα σπίτια τους. Πυκνές περιπολίες Ιταλών γύριζαν στους δρόμους για να επιβλέψουν

την εφαρμογή αυτής της διαταγής. Μερικοί Καρπενησιώτες, που, ή δεν πληροφορήθηκαν τη διαταγή, η την αψήφισαν, φάγαν άγριο ξύλο, όσο να χωθούν ξανά στα σπίτια τους. Μα αν οι Ιταλοί απαγόρευαν την έξοδο απ' τα σπίτια και την κυκλοφορία στους δρόμους, δεν μπόρεσαν να εμποδίσουν τους Καρπενησιώτες απ' το να δουν την κίνηση των αυτοκινήτων τους στο μοναδικό αυτοκινητόδρομο. Σαράντα με πενήντα φορτηγά αυτοκίνητα φορτηγά, κατάκλειστα, φέραν απ' το δρόμο του Μικρού Χωριού. Απ' αυτά, πολλά τράβηξαν κατευθείαν για το νεκροταφείο. Άλλα ξεφόρτωσαν το φορτίο τους (τραυματίες ασφαλώς) στα οικήματα που κάτεχαν οι Ιταλοί. Δε μπόρεσε κανένας να δει πόσους τραυματίες κατέβασαν εκεί. Μερικά αυτοκίνητα συνέχισαν το δρόμο τους για τη Λαμία χωρίς ούτε λεπτό καθυστέρηση. Ο αριθμός αυτός των αυτοκινήτων μιλάει εύγλωττα για τον αν είχαν ή όχι σημαντικές απώλειες. Δε μπόρεσαν επίσης να κρύψουν οι Ιταλοί, ότι στο Μικρό Χωριό σκοτώθηκε και ο αντισυνταγματάρχης διοικητής των τμημάτων τους του Καρπενησιού.

Οι Μικροχωρίτες παρά τα όσα υπέφεραν μετά τό' χαν καμάρι που η πρώτη μάχη στην περιοχή – ύστερα απ' το καλοκαιριακό χτύπημα της οπισθοφυλακής της ιταλικής φάλαγγας στο Κρίκελο – έγινε στο χωριό τους. Είταν και η πρώτη μάχη που πρωτοτραγουδήθηκε.

Το Τραγούδι του Άρη

Του Κωνσταντ. Βίτου

Βαρύτα' εστρέφουν τὰ δάκρυα· κρησεναιονόχη
 τὸ δόλο τὸ Μικρὸ γὰρ σπῆσ' αἰεὶ παρὰ γῆρα
 διαφθοροῦν γρῦν' ἀποβῆσ' ἀπὸ τῶν εὐνοῦν
 ὁ Ἄρης κατὰ στήθεσ' ἔσπευ' ἀνὰ στήθεσ' αἰετῶν
 Ἐλὰ βρῆσ' ἀπὸ τῆς γῆρας, κερδῆσ' ἰσχυροῦσι
 τὰ μετρηθῆσ' αἰετῶν ἔσπευ' ἀνὰ στήθεσ' αἰετῶν
 Δὲ ἔχεις γῆρας τὸ ἀφρώσεος οὐβῆρα φαιδῶρα
 αἰετῶν ἀπὸ τῆς γῆρας, κερδῆσ' ἰσχυροῦσι
 Πασῶν γὰρ τὰ κερδῆσ' ἰσχυροῦσι
 ἔχεις φαιδῶρα τὸ ἀφρώσεος οὐβῆρα φαιδῶρα
 αἰετῶν ἀπὸ τῆς γῆρας, κερδῆσ' ἰσχυροῦσι
 κερδῆσ' ἰσχυροῦσι ἀπὸ τῆς γῆρας, κερδῆσ' ἰσχυροῦσι

Ναυτικὸν 18 τοῦ Κωνσταντ. Βίτου 1742 28

Το Τραγούδι του Άρη στο ιστορικό πρώτο χειρόγραφο της Ναυτικής Φλέγκα -Παπαδάκη, (Πρωτομαγιάς) στο Μουσείο του Μικρού Χωριού.

VI

Έκτη Συνεδρία (1.10.1994)

ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΠΕΕΑ

Πρόεδρος: Α. Ρήγος, Πάντειο Παν/μιο

Εισηγητές: Ρ. Μπουσχότεν, Δρ. Ιστορικός Παν/μίου Άμστερνταμ
Π. Παπαγιάννης, Δικηγόρος, π. Δήμαρχος
Μ. Τομαρά - Σιδέρη, Πάντειο Παν/μιο
Κ. Ζήσης, Εκπαιδευτικός, Ιστορικός

Η «ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ» ΚΑΙ Η «ΤΑΞΗ ΤΩΝ ΖΟΡΜΠΑΔΩΝ»:

Οι Θεσμοί της Λαοκρατίας στη Λαϊκή Μνήμη

Της Ρίκη Βαν Μπουσχότεν

Εισαγωγή

Με ιδιαίτερη χαρά βρέθηκα στην καρδιά της Ευρυτανίας, γενέτειρα των θεσμών της λαϊκής αυτοδιοίκησης και της λακής δικαιοσύνης, για να μιλήσω για αυτό το εξαιρετικά ενδιαφέρον, αλλά και σε μεγάλο βαθμό άγνωστο θέμα. Σε λίγα χιλιόμετρα απόσταση από το Καρπενήσι, στο χωριό Κλειτσό, τα τοπικά στελέχη του ΚΚΕ Γεωργούλας Μπέικος, Στέφος Θάνος και Δημήτρης Μπακόλας έρριξαν τις πρώτες βάσεις αυτού του συστήματος που θα γίνει γνωστό στο στόμα του λαού ως «λαοκρατία» και θα θεωρηθεί από μια μεγάλη μερίδα των ελληνικών αγροτών ως πρότυπο της μετακατοχικής Ελλάδας. Οι θεσμοί αυτοί δίνουν και το εύρος του κοινωνικού περιεχομένου που απέκτησε ο αντιστασιακός αγώνας στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα η Εαμική περίοδος να σημειώσει μια τομή στη νεοελληνική ιστορία. Πουθενά αλλού στην Ευρώπη η αντίσταση κατά των κατακτητών συνοδεύτηκε από μια κοινωνική επανάσταση τέτοιας εμβέλειας, τόσο στο επίπεδο των δομών, όσο και σε εκείνο των νοοτροπιών. Είναι ακριβώς αυτή η πτυχή που τράβηξε το ενδιαφέρον μου κατά τη γνωριμία μου με τη νεοελληνική ιστορία. Διαπιστώνω όμως είκοσι χρόνια αργότερα, ότι η κοινωνική διάσταση αυτή εξακολουθεί να βρίσκεται, αν όχι στο σκοτάδι, τουλάχιστο στο ημίφως. Εκτός από το συναρπαστικό βιβλίο που έγραψε ο ίδιος ο Μπέικος (1979), σχεδόν όλες οι μελέτες που έχουν γραφτεί μεταπολεμικά για τους λαοκρατικούς θεσμούς αφορούν αποκλειστικά το θεσμικό πλαίσιο του συστήματος¹. Το πώς εφαρμόστηκε στην πράξη, ποιά ήταν η επίδραση του συστήματος στην κοσμοθεώρηση των απλών αγροτών, τί είδος συγκρούσεις προκάλεσε και τέλος, τί συγκράτησε σήμερα η λακή μνήμη για την εμπειρία αυτή, αποτελούν μια λευκή σελίδα στην ιστορία της Εθνικής Αντίστασης.

Στο άρθρο αυτό θα φωτίσω μερικές από τις πτυχές αυτές με βάση προφορικό και γραπτό υλικό. Ένα μικρό μέρος του υλικού αυτού αφορά τα χωριά της Ευρυτανίας, όπου πήρα λίγες συνεντεύξεις το 1983 στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής μου (Van Boeschoten 1991). Το μεγαλύτερο μέρος προέρχεται από την περιοχή των Γρεβενών, όπου πραγματοποίησα μακροχρόνια επιτόπια έρευνα στην ευρύτερη περιφέρεια του χωριού Ζιάκα, με 80 συνεντεύξεις². Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η επιτόπια έρευνα σε περιορισμένο χώρο είναι απαραίτητο εργαλείο για την ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων που αποτέλεσαν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι θεσμοί. Οι μελέτες που έγιναν έως τώρα επί το πλείστον αγνόησαν το πλαίσιο αυτό, και επομένως δίνουν μια ελλιπή εικόνα της τότε κατάστασης.

Προτού προχωρήσω στο κύριο θέμα της εργασίας αυτής, χρειάζεται να κάνω μια διευκρίνιση σχετικά με τη λειτουργία της λαϊκής μνήμης: στη γενική οικονομία των συνεντεύξεων, η πλειοψηφία των αφηγητών, τόσο στην Ευρυτανία, όσο και στα Γρεβενά, έδωσε πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα στις εμπειρίες του εμφυλίου πολέμου σε σύγκριση με την αντιστασιακή περίοδο (Van Boeschoten 1994). Το θέμα επισήμανε πρώτη η Anna Collard (1989) σχετικά με την Ευρυτανία. Κι όμως οι περισσότερες μαρτυρίες της αντιστασιακής περιόδου, τόσο από συμπαθούντες, όσο και από αντιπαθούντες του ΕΑΜ, μιλούν για τον μεγάλο ενθουσιασμό που προκάλεσε στην ύπαιθρο η εφαρμογή των θεσμών. Θα πρέπει άραγε να συμπεράνουμε ότι μια τόσο έντονη εμπειρία έχει εκδιωχθεί από τη μνήμη; Κι αν συνέβη αυτό, πώς πρέπει να ερμηνεύσουμε αυτό το φαινόμενο; Στο τέλος της εργασίας αυτής θα επανέλθω στο ερώτημα αυτό. Προς το παρόν αρκεί να αναφέρω ότι το δικό μου υλικό δεν μου επιτρέπει να συμπεράνω, ότι οι συνομιλητές μου «ξέχασαν» ή «αποσιώπησαν» το όλο θέμα της λαοκρατίας, όπως φαίνεται να έγινε στο χωριό, που ερεύννησε η Αγγλίδα ιστορικός. Αν και η μνήμη της αντιστασιακής περιόδου «επικαλύφθηκε» από την μετέπειτα οδυνηρή εμπειρία του Εμφυλίου, οι συνεντεύξεις δίνουν μια αρκετά πλούσια εικόνα του τρόπου εφαρμογής του

συστήματος και του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε. Σημαντικό είναι επίσης ότι η μνήμη της περιόδου αυτής διαφέρει ανάλογα με την ηλικία: η γενιά των Επονιτών κατά γενικό εικόνα συγκράτησε καλύτερα τις εμπειρίες της στο διάστημα αυτό και μίλησε με μεγαλύτερο ενθουσιασμό για τα επιτεύγματα του συστήματος. Αυτό οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στο γεγονός, ότι η συμμετοχή τους στον αγώνα σηματοδότησε ταυτόχρονα και μια απελευθέρωση από τη γονική εξουσία, σε μια συχνά γιορτινή ατμόσφαιρα, κατά τρόπο που θα μπορούσε, τηρουμένων των αναλογιών, να παρομοιαστεί με τις εμπειρίες της δικής μου γενιάς, της γενιάς του 1968.

Πορεία προς τη λαοκρατία

Προτού καταπιαστούμε με τη λειτουργία των λαοκρατικών θεσμών μετά την εδραίωση της νέας υποδομής του ΕΑΜ στην Ελεύθερη Ελλάδα, θα πρέπει να αναφερθούμε εν συντομία στις διαδικασίες που οδήγησαν στη δημιουργία των δομών αυτών. Για λόγους θεωρητικούς είναι σημαντικό να διακρίνουμε ανάμεσα στις πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται από τα πρώτα αντάρτικα τμήματα και εκείνες που αναλαμβάνονται από τους ίδιους τους κατοίκους των χωριών, αν και στη λαϊκή μνήμη η διάκριση αυτή δεν είναι πάντα τόσο σαφής.

Η περίοδος πριν από την εδραίωση της Εαμικής εξουσίας, η οποία χρονολογείται στην περιοχή αυτή από την άνοιξη του 1943, χωρίζεται σε δύο υποπεριόδους: το διάστημα από τον Αλβανικό Πόλεμο μέχρι την εμφάνιση των πρώτων αντάρτικων τμημάτων, το φθινόπωρο του 1942, και το διάστημα που μεσολαβεί από τις πρώτες ένοπλες συγκρούσεις μέχρι την απελευθέρωση της Καρδίτσας και των Γρεβενών το Μάρτη του 1943 και τη γέννηση της «Ελεύθερης Ελλάδας του βουνού».

Στο διάστημα αυτό διαμορφώνονται οι πρώτες ρωγμές στους παραδοσιακούς πολιτικούς και κοινωνικούς μηχανισμούς³. Ήδη ο πόλεμος της Αλβανίας έδωσε στους χωρικούς της Πίνδου, μαχητές και άμαχο πληθυσμό, μια εμπειρία συλλογικής δράσης με νικηφόρο αποτέλεσμα. Το αίσθημα της αυτοπεποίθησης που

προέκυψε από την εμπειρία αυτή, συνδυάστηκε συχνά με ένα αίσθημα περιφρόνησης προς την υψηλή ηγεσία του στρατεύματος, την οποία πολλοί μαχητές κατηγορήσαν για προδοσία (Πρβλ. Μαργαρίτης 1993: 47, 51-54). Αργότερα το ίδιο αίσθημα θα επικρατήσει απέναντι στην εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου.

Σε σύγκριση με την Αθήνα, οι άμεσες επιπτώσεις της Ιταλικής Κατοχής άργησαν να φανούν στην ύπαιθρο. Και αυτό οφείλεται ότι, παρά την παράλυση των κρατικών μηχανισμών (π.χ. στη μεταφορά τροφίμων), ο αγροτικός πληθυσμός της ορεινής Ελλάδας μπόρεσε να ενεργοποιήσει και να αναπτύξει παραπέρα παράλληλους μηχανισμούς που ήδη διέθετε. Έτσι αναπτύχθηκε στο έπακρο η ανταλλαγή είδος με είδος και η μεταφορά τροφίμων κατά μήκος της Πίνδου, καθώς και η εκχέρσωση ακαλλιέργητων εκτάσεων (Πρβλ. Μαργαρίτης 1993: 145). Είναι φανερό ότι οι λύσεις αυτές δεν ήταν ατομικές, αλλά προϋπέθεταν κάποια μορφή συλλογικής οργάνωσης. Είναι στο πλαίσιο αυτό που πρέπει να κατανοήσουμε πρωτοβουλίες όπως εκείνη για τη δημιουργία της «Επιτροπής Επίλυσης Προβλημάτων» στο Κλειτσό, τον Αύγουστο του 1941 (Μπέικος 1979 I, 169-199). Ήδη στη περίοδο αυτή δημιουργούνται τα πρώτα φαινόμενα κοινωνικής αλληλεγγύης προς τα πιο άπορα μέλη της τοπικής κοινωνίας, τα οποία θα αναπτυχθούν αργότερα πλέον οργανωμένα στα πλαίσια της Εαμικής «Εθνικής Αλληλεγγύης».

Τα πράγματα αρχίζουν όμως να σφίγγουν από τις αρχές του 1942. Αυτό οφείλεται σε δύο κυρίως φαινόμενα: στις προσπάθειες των δυνάμεων Κατοχής, συχνά με τη βοήθεια Ελλήνων συνεργατών, να συγκεντρώσουν σημαντικό μέρος της παραγωγής, μεταφορικά ζώα και οπλισμό, και δεύτερο στη μεγάλη έξαρση της ζωοκλοπής και της ληστείας. Θα πρέπει να σταθούμε λίγο στο δεύτερο αυτό φαινόμενο. Τόσο στην Ευρυτανία, όσο και στα Γρεβενά η ληστεία αποτέλεσε ενδημικό φαινόμενο με μακρόχρονη ιστορία. Οι περισσότερες ληστοσυμμορίες είχαν εξαφανιστεί πριν από τη δικτατορία του Μεταξά, χάρη κυρίως στα κατασταλτικά μέτρα του Βενιζέλου. Η ζωοκλοπή όμως εξακολούθησε να αποτελεί καθημερινό σχεδόν φαινόμενο, σε τέτοιο βαθμό που ένας άντρας δύσκολα θα έβρισκε νύφη, αν δεν

είχε κλέψει ο ίδιος (Μπέικος 1979 I: 39). Αμέσως μετά την κατάρρευση του μετώπου άρχισαν να δραστηριοποιούνται παντού ομάδες ζωοκλεπτών. Στην περιοχή των Γρεβενών έκλεβαν ολόκληρα κοπάδια, τα οποία μετέφερναν προς άλλες περιοχές και τα πουλούσαν εκεί. Μερικοί έκαναν και λαθρεμπόριο όπλων και συνεργάζονταν με τους Ιταλούς. Αρκετοί είχαν ληστρικό παρελθόν στην προπολεμική περίοδο.

Για την αντιμετώπιση των δύο αυτών προβλημάτων ενεργοποιείται η συλλογική δράση, με ή χωρίς τη βοήθεια των πρώτων πυρήνων αντιστασιακών, που ήταν επί το πλείστον καταδικώμενοι από τους Ιταλούς, κομμουνιστές. Πολλά χωριά αρνήθηκαν να παραδώσουν την παραγωγή τους στους Ιταλούς και αρκετά απ' αυτά τιμωρήθηκαν στη συνέχεια. Ως προς τη ζωοκλοπή, είναι γνωστή η αμείλικτη στάση του Άρη Βελουχιώτη στον τομέα αυτό: αφού εκτέλεσε μερικούς ζωοκλέπτες για παραδειγματισμό, η ζωοκλοπή κόπηκε με το μαχαίρι. Στο χωριό Ζιάκας Γρεβενών, το οποίο κατάφερε να διατηρήσει την ενότητά του σε όλη την πολεμική περίοδο χάρη στην ικανότητα και τη σοφή στάση των τοπικών ηγετών του, τα δύο αυτά προβλήματα λύθηκαν χωρίς αιματοχυσία, χωρίς την παρέμβαση ανταρτών, με την αυτοοργάνωση και μόνο των κατοίκων. Ας ακούσουμε τώρα το δάσκαλο Βασίλη Γκανάτσιο, μετέπειτα γνωστός ως «καπετάν Χείμαρρος» να μας πει πως λύθηκε το πρόβλημα της ζωοκλοπής:

«Ο Χρήστος ο Ράμμος από το σπήλαιο, μόλις επικράτησε η Κατοχή, είχε μια παρέα και κλέβανε ζώα. Και έκλεψε ο Ράμμος ένα μουλάρι από το χωριό μας. Εμείς όμως στο χωριό πήραμε μέτρα. Τον έσφιξα το Ράμμο και τους συγγενείς του. Τους είπα: "πρέπει να του πείτε να πάει να το φέρει, γιατί αλλιώς έχουμε κι εμείς όπλα, δεν θα τον αφήσουμε έτσι να κλέβει". Τον υποχρέωσαν και πήγε, το ξανάκλεψε ή το ξαναγόρασε το μουλάρι και τόφερε και τ' αμόλυσε στην περιοχή του χωριού. Εμείς τότε αμέσως από το '41, όταν είδαμε αυτή την κατάσταση, επειδή δεν υπήρχαν εξουσίες κρατικές, οι οποίες να φροντίζουν για την ασφάλεια των κατοίκων και για τις περιουσίες τους, αμέσως οργανώσαμε ομάδες στο χωριό, οι οποίες περιπολούσανε τη νύχτα

σ' όλη την περιοχή του χωριού. Με όπλα. Είχαμε πει στα παιδιά που είχαμε οργανώσει: "Βρήκατε ζωοκλέφτη, θα τον σκοτώνετε επί τόπου, χωρίς διαδικασία, χωρίς τίποτα!". Κι αυτό συνετέλεσε άμέσως να σταματήσουν, γι' αυτό και πήγε ο Χρήστος Ράμμος και έφερε το μουλάρι πίσω. Και δεν παρουσιάστηκε κανένα κρούσμα στο χωριό το δικό μας. Αυτό το σύστημα επεκτάθηκε έπειτα και στ' άλλα τα χωριά. Το οποίο επικράτησε θαυμάσια και είχαμε μια ιδανική τάξη στα χωριά»⁴.

Θα ήθελα να τονίσω εδώ ότι, όπως φαίνεται από το απόσπασμα αυτό, ευθύς εξ αρχής η πρώτη αυτή μορφή αυτοοργάνωσης, προτού ακόμα εμφανιστεί επίσημα το ΕΑΜ στο χωριό, έγινε αντιληπτή ως μια δομή η οποία έμπαινε στη θέση των κρατικών μηχανισμών που είχαν παραλύσει. Το δε σταμάτημα της ζωοκλοπής θεωρήθηκε τόσο σημαντικό, που οι περισσότεροι από τους συνομιλητές μου συγκράτησαν αυτό το στοιχείο ως το πιο σπουδαίο επίτευγμα των λαοκρατικών θεσμών. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι, όταν το σύστημα είχε πια κωδικοποιηθεί, η ζωοκλοπή εξαιρόταν από την αρμοδιότητα των θεσμών αυτών και δικαζόταν από στρατοδικεία.

Όταν εμφανίζονται οι πρώτες αντάρτικες ομάδες στα χωριά, προτού ακόμα συγκρουστούν με τις δυνάμεις Κατοχής, αρχίζουν να βάζουν τάξη. Το σκηνικό είναι παρόμοιο σε όλη την Ορεινή Ελλάδα: διαλύουν αστυνομικά τμήματα, τιμωρούν συνεργάτες των κατακτητών και ληστές, σπάνε τις αποθήκες με τή σοδειά που προορίζεται για τους Ιταλούς και τη μοιράζουν στους κατοίκους, βγάζουν λόγο στην πλατεία για τους σκοπούς του ΕΑΜ και στη συνέχεια προτείνουν στους κατοίκους να εκλέξουν λαϊκές επιτροπές για τη διοίκηση του χωριού και την οργάνωση του αγώνα.

Ο Καπετάν Νικηφόρος (Δημ. Δημητρίου) περιέγραψε ως εξής τη δράση της πρώτης ανταρτοομάδας που περιόδευσε την περιοχή του Καρπενησιού το φθινόπωρο του 1942, με επικεφαλής τον ίδιο, τον Πελοπίδα και τον Άρη Βελουχιώρη:

«Στο κάθε χωριό φτάνοντας πρώτα λέγαμε τραγούδια. Ύστερα γινόταν η ομιλία. Στην ομιλία πρώτα λέγαμε για τον αγώνα.

Κατόπιν πως πρέπει να οργανωθεί η ζωή του πληθυσμού. Ρωτούσαμε το συγκεντρωμένο κόσμο, αν θέλουν τον πρόεδρο πούχαν. Πάντοτε η οργάνωση μας είχε από πριν κατατοπίσει. Ευχαριστιόταν μεγάλη ευχαρίστηση ο κόσμος βλέποντας πόσο ξέραμε τις υποθέσεις τους και πόσο δίκαια και εύστοχα ενεργούσαμε. Αν ήταν καλός ο πρόεδρος, αγαπητός στον κόσμο, έμενε ο ίδιος. Αν δεν ήταν, κάναμε εκλογές. Φωνάζαμε να συγκεντρωθεί όλο το χωριό και να πούν ελεύθερα τη γνώμη τους, ποιόν ήθελε ο καθένας για πρόεδρο(...) Υστερα διάβαζε ένας αντάρτης ένα-ένα τα ονόματα τους υποψηφίους και στο κάθε όνομα όσοι τον θέλανε σήκωναν ψηλά τα χέρια».

(Δημητρίου 1965 Α:380)

Το τμήμα του Νικηφόρου, εκτός από το Κοινοτικό Συμβούλιο, οργάνωνε και διάφορες άλλες επιτροπές και συμπλήρωνε την οργάνωση του ΕΑΜ. Επίσης δημιουργούσε παντού μια πρώτη μορφή λαϊκής δικαιοσύνης:

«Κατόπιν γινόταν άλλη ψηφοφορία να βγούνε οι λαϊκοί δικαστές. Και μιλάγαμε σ' όλο τον κόσμο, ότι αποστολή της λαϊκής δικαιοσύνης είναι να λύνει γρήγορα, δίκαια και αδερφικά τις διαφορές των πολιτών, να βοηθήσει να αναπτυχθεί το πνεύμα του αλληλοσεβασμού ανάμεσά τους, ότι η γραμμή της πρέπει νάναι γραμμή τίμιου και ελεύθερου συμβιβασμού ανάμεσα στους αντίδικους και θαρρετά οι φταίχτες να παραδέχονται το λάθος τους. Θα έβαζαν και ποινές όπου δε γινόταν αλλοιώς». (ό.π.).

Στην πρώιμη φάση αυτή όμως δικαστές ήταν οι ίδιοι οι καπεταναίοι:

«Όσες υποθέσεις βρίσκαμε δημιουργημένες ή χρονιασμένες, τις δικάζαμε οι ίδιοι. Προπαντός, ήσαν υποθέσεις για αγροζημιές και υποθέσεις παλλικαριών, που είχαν σχέσεις με κοπέλλες και κατοπιν δεν θέλανε να τις παντρευτούν». (ο.π.)

Είναι λοιπόν φανερό ότι η «νέα τάξη πραγμάτων» των ανταρτών αφορούσε και θέματα που δεν είχαν άμεση σχέση με την Κατοχή. Οι αντάρτες ορθώνονται σε διορθωτές των «κακώς κειμένων» που κληρονομήθηκαν από το παρελθόν ή δημιουργήθηκαν τα πρώτα χρόνια της Κατοχής. Η δράση τους αποσκο-

πούσε και στην απονομή κάποιας στοιχειώδους μορφής κοινωνικής δικαιοσύνης και στο «σωφρονισμό» όσων εργάζονταν κατά του γενικού συμφέροντος. Τιμωρούνται ζωοκλέπτες και όπου είναι δυνατόν, αποκαθίστανται τα θύματά τους, αντικαθίστανται πρόεδροι, διευθετούνται διαφορές. Αυτό το «ηθικοπλαστικό» στοιχείο, θα παραμείνει μια από τις σημαντικότερες λειτουργίες των λαϊκών δικαστηρίων. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα πρώτα μέτρα αυτά προκαλούν μεγάλο ενθουσιασμό και συμβάλλουν στην ένταξη του πληθυσμού στο ΕΑΜ. Η κατάσταση δεν ήταν όμως πάντα τόσο ειδυλλιακή, όπως την περιγράφει ο Νικηφόρος. Οι αντάρτες ήταν περαστικοί και δεν γνώριζαν πάντα πρόσωπα και πράγματα στο κάθε χωριό. Όπως λέει ο ίδιος ο Νικηφόρος, βασίζονταν στις πληροφορίες που έδινε η οργάνωση του χωριού. Στα χωριά εκείνα στα οποία η οργάνωση ήταν αδύνατη, οι τοπικοί ηγέτες δεν είχαν το απαραίτητο κύρος, ή υπήρχαν έντονες ενδοκοινοτικές συγκρούσεις, οι πληροφορίες αυτές ήταν συχνά μεροληπτικές και οι επικεφαλής των ανταρτών βρέθηκαν σε δύσκολη θέση. Επίσης, στην πρώτη αυτή περίοδο, ο «λαός» βρίσκεται στη θέση του αφανούς παρατηρητή, ενώ ουσιαστικός κριτής παραμένει ο καπετάνιος. Πολλά από τα προβλήματα αυτά θα λυθούν αργότερα με την εδραίωση των λαοκρατικών θεσμών, όταν με τη θεσμοθέτηση της γενικής συνέλευσης του χωριού ως κυρίαρχου οργάνου και τη στερέωση των διαδικασιών της άμεσης δημοκρατίας, η εξουσία περνάει ουσιαστικά στο σύνολο των κατοίκων.

Οι τριβές που δημιουργήθηκαν δεν οφείλονταν μόνο στην αδυναμία της τοπικής ηγεσίας, αλλά και στην ανεξέλεγκτη και σε ορισμένες περιπτώσεις αυθαίρετη συμπεριφορά ορισμένων καπεταναίων και τοπικών καθοδηγητών. Στην περιοχή των Γρεβενών ένας τέτοιος άνθρωπος ήταν ο λεγόμενος «Φίλος Γ». Ο Φίλος Γ ή Θωμάς Ιωαννίδης ήταν Πόντιος από τη Δράμα. Φανατικός κομμουνιστής, που είχε βασανιστεί επί Μεταξά. Το 1942 τον έστειλε στα Γρεβενά καθοδηγητή του ΚΚΕ η Περιφερειακή Επιτροπή του Κόμματος. Γυρνούσε με ένα κόκκινο σκούφο και κήρυσσε παντού τη «δικτατορία του. Ήταν φοβερά καχύποπτος και έψαχνε παντού συνεργάτες των Ιταλών. Ένας

από τους συνομιλητες μου τον είδε για πρώτη φορά μεταμφιεσμένο σε ζητιάνο να παρακολουθεί το σπίτι υποτιθέμενων προδοτών. Οργάνωσε αρκετά «λαϊκά δικαστήρια», τα οποία όμως δεν είχαν καμιά σχέση με τα κατοπινά γνήσια λαϊκά δικαστήρια. Στα «δικαστήρια» αυτά, έβγαζε ο ίδιος λόγο στην πλατεία του χωριού και στη συνέχεια πρότεινε συνήθως θανατική καταδίκη. Σε πολλές περιπτώσεις όμως το ακροατήριο δεν τον ακολούθησε και έτσι αναγκαζόταν να μετατρέψει την ποινή σε ένα φτύσιμο. Κι εκεί ακόμη πολλοί αρνούσαν να εκτελέσουν την ποινή. Έτσι, η επέμβαση του λαού κατάφερε να γλιτώσει ανθρώπους από μια άδικη εκτέλεση. Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως, ο Φίλος Γ έκανε ανεπανόρθωτη ζημιά, απομακρύνοντας ανθρώπους από τις γραμμές του ΕΑΜ και ρίχνοντας το σπέρμα για τις μετέπειτα εμφυλιακές συγκρούσεις στην περιοχή. Μετά την απελευθέρωση των Γρεβενών, το Μάρτη 1943, κατόπιν καταγγελιών των αντιπροσώπων του ΕΑΜ από τα χωριά, η καθοδήγηση του ΚΚΕ τον απομάκρυνε από το πόστο του και τον έστειλε στην Ήπειρο.

Στην Ευρυτανία παρουσιάστηκαν παρόμοια κρούσματα με πρωταγωνιστή τον Άρη Βελουχιώτη. Ο Γεωργούλας Μπέικος, παρά την εκτίμηση που έτρεφε για την πολεμική δράση του Άρη, έχει περιγράψει με τα μελανώτερα χρώματα τις πράξεις αυτές, με αποκορύφωμα την περιπέτεια των τεσσάρων συγχωριανών του, του οποίους ήθελε να εκτελέσει ο Άρης, επειδή πίστευε (άδικα, όπως αποδείχθηκε μεταπολεμικά), ότι είχαν κλέψει σιτάρι. Τελικά, με την επίμονη επέμβαση των χωριανών, και κυρίως του γέρου δασκάλου, οι τέσσερις γλύτωσαν από σίγουρη εκτέλεση⁵. Δεν είναι υπερβολή να ισχυριστούμε ότι οι θεσμοί της λαοκρατίας γεννήθηκαν από το επεισόδιο αυτό. Γυρίζοντας κατάκοπος στο σπίτι του, ο Γεωργούλας Μπέικος πέφτει σε βαθύ συλλογισμό:

«Πρέπει να βάλουμε μονομιάς φραγμό στο ζορμαλίκι και στο έτσι-θέλω, πώς; Να μην ανακατεύονται, πριν απ' όλα, οι αντάρτες στα ζητήματα του χωριού, που ούτε και τα ξέρουνε, ξενόφερτοι όπως είναι και διαβατικοί» (I: 394).

Τον προβλημάτισε ιδιαίτερα το γεγονός ότι ο Άρης ανήκε στο ίδιο πολιτικό κόμμα:

«Συνεπώς και οι δύο μας τη δύναμη την έχουμε από την ίδια γεννήτρια, το ΚΚΕ. (...) με ποιά δικαίωμα εκείνος υπερβαίνει τα εσκαμμένα, παραγνωρίζει τις ευθύνες των συντρόφων του, κάνει κατάχρηση της δύναμης του κόμματος, γίνεται αυθαίρετο; Εκεινού η δύναμη τα όπλα. Τ' αλλουνού, εμένα; Η οργάνωση, βέβαια. Η οργάνωση κι ο λαός, όπως απόδειξε κιόλας ο Κλειτσός, που τον ανάγκασε να βάλει "την μάχαιρα εις τη θήκη". (...) Να λοιπόν, έτσι μπορείς να πιάσεις τον ταύρο από τα κέρατα. Έτσι θα σωφρονίσεις τους ζορμπάδες. Με το λασό!» (I: 404).

Με βάση αυτές τις σκέψεις, ύστερα από αλληπάλληλες συσκέψεις, γεννήθηκε το Δεκέμβριο 1942 ο πρώτος κωδικας Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης, ο Κώδικας «Ποσειδών».

Το θεσμικό πλαίσιο

Ο Κώδικας Ποσειδών, το κείμενο του οποίου διασώθηκε, εφαρμόστηκε ως τον Αύγουστο 1943 στο χώρο των Δήμων Κτημενίων και Δολόπων. Κατόπιν εκπονήθηκαν αι άλλοι πέντε κώδικες, εν μέρει και με τη συνεργασία νομικών, οι περισσότεροι από τους οποίους όμως δεν εφαρμόστηκαν καθόλου ή εφαρμόστηκαν για μικρό μόνο χρονικό διάστημα⁶. Το βασικό κείμενο που εφαρμόστηκε είναι η διαταγή αριθ. 2929 του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ (11.12.43) με τίτλο «Διατάξεις για τη Λαϊκή Αυτοδιοίκηση και τη Λαϊκή Δικαιοσύνη». Οι διατάξεις περιλαμβάνουν 34 άρθρα για τη λαϊκή αυτοδιοίκηση και 112 για τη λαϊκή δικαιοσύνη. Η λαϊκή αυτοδιοίκηση διαρθρώνεται σε τρεις βαθμίδες (κοινοτική, επαρχιακή και νομαρχιακή) και η λαϊκή δικαιοσύνη προβλέπει εκτός από τα λαϊκά δικαστήρια των χωριών και Αναθεωρητικό και Ακυρωτικό Δικαστήριο. Το κείμενο συνοδεύεται και από εγκύκλιο στην οποία εκλαϊκεύονται οι αρχές της λαϊκής κυριαρχίας, στις οποίες στηρίζεται και δίνονται οδηγίες για την εφαρμογή τους. Τα βασικά στοιχεία του κειμένου είναι τα εξής:

◆ Η γενική συνέλευση των κατοίκων είναι το κυρίαρχο όργανο.

◆ Οι αντιπρόσωποι είναι άμισθοι, αιρετοί και ανακλητοί και εκλέγονται με καθολική μυστική ψηφοφορία.

◆ Ισοτιμία ανδρών και γυναικών.

◆ Στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης εκλέγονται διάφορες υποεπιτροπές για τη διαχείριση επιμέρους θεμάτων: επιτροπή λαϊκής ασφάλειας, σχολική και εκκλησιαστική επιτροπή, επιτροπή κοινωνικής πρόνοιας και επισιτισμού και εξελεγκτική επιτροπή.

◆ Στα λαϊκά δικαστήρια ο βασικός σκοπός είναι η επίτευξη συμβιβασμού. Οι δικαστές δικάζουν σύμφωνα με τη συνείδησή τους, και όχι σύμφωνα με το παλαιό δίκαιο⁷. ενώ έμμεσα αποκλείεται η χρήση δικηγόρων. Η διαδικασία είναι δωρεάν.

◆ Εξαιρούνται από τα λαϊκά δικαστήρια οι υποθέσεις, εσχάτης προδοσίας, ληστείας, ζωοκλοπής και φόνου, οι οποίες εκδίζονται από στρατοδικεία. Μπορούν όμως να δικάζουν ορισμένες υποθέσεις οικογενειακού δικαίου, όπως η λύση ή ακύρωση γάμου και η υιοθεσία⁸.

◆ Προβλέπονται οι εξής ποινές: φυλάκιση, εκτόπιση, υποχρεωτική εργασία, δημόσια επίπληξη, στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, πρόστιμο και αποζημίωση του αδικημένου. Ορίζεται ρητά ότι ο σκοπός τους δεν είναι η εκδίκηση, αλλά η βελτίωση του υπαίτιου.

Είναι λοιπόν φανερό ότι η άποψη που ακούγεται συχνά ότι οι λαοκρατικοί θεσμοί δημιουργήθηκαν αυθόρμητα από τον ίδιο τον λαό, είναι εσφαλμένη. Πίσω από τους κώδικες βρίσκεται μια βαθύτατα πολιτική σκέψη. Οι συντάκτες του κώδικα «Ποσειδών», αφού μελέτησαν την απόφαση της 6ης Ολομέλειας του ΚΚΕ του 1934 και το παράδειγμα της Σοβιετικής Επανάστασης, αλλά έχοντας ταυτόχρονα υπόψη την τοπική παράδοση της τοπικής αυτοδιοίκησης στη Στερεά Ελλάδα, θεώρησαν μάλιστα τη νέα τοπική αυτοδιοίκηση σαν το έμβρυο μιας νέας επαναστατικής εξουσίας, η οποία θα κάλυπτε το κενό που άφησε η κατάρρευση του κρατικού μηχανισμού (Μπέικος I: 399-493). Ταυτόχρονα όμως, μέσα στη ρευστή κατάσταση της Ελεύθερης

Ελλάδας, υπήρχαν πολλά περιθώρια για την ανάπτυξη αυθόρμητων πρωτοβουλιών και θα ήταν εξίσου εσφαλμένο να θεωρήσουμε ότι το σύστημα της λαοκρατίας επιβλήθηκε άνωθεν. Μορφές αυτοοργάνωσης δημιουργήθηκαν σε όλη την Ελλάδα, και όχι μόνο στην ύπαιθρο, ακόμα πριν κατοχυρωθούν σε νομοθετικές πράξεις. Δεύτερον, το ίδιο το νομοθετικό έργο στηρίζεται εν μέρει σε προπολεμικές λαϊκές πρακτικές και στο εθιμικό δίκαιο. Και τρίτον, τα μέλη των λαϊκών επιτροπών είχαν ευρύτατα περιθώρια διαχείρισης και ερμηνείας των νομοθετικών πράξεων σύμφωνα με τα δικά τους λαϊκά κριτήρια, τα οποία πήγαζαν με τη σειρά τους σε πατροπαράδοτες πρακτικές και στη λαϊκή σοφία που χαρακτηρίζει συχνά τα πιο σεβαστά μέλη της τοπικής κοινωνίας.

Οι λαοκρατικοί θεσμοί στην πράξη: «Ο λαός τους έδγαζε, ο λαός δίκαιζε»

Ας δούμε λοιπόν τί στοιχεία μας παρέχει το προφορικό υλικό στοιχείο σχετικά με την εφαρμογή των λαοκρατικών θεσμών. Εδώ θα στηριχθώ κυρίως στην έρευνα των Γρεβενών, γιατί, για να εκτιμηθούν σωστά τα στοιχεία αυτά, απαιτείται βαθεία γνώση των τοπικών συνθηκών. Ας ξεκινήσουμε με ένα ενδιαφέρον θέμα, το οποίο δεν καλύπτεται από τις γραπτές πηγές: τα κριτήρια επιλογής των αντιπροσώπων.

Κατ' αρχήν χρειάζεται μια διευκρίνιση: θεωρητικά προβλεπόταν η παράλληλη, αλλά χωριστή λειτουργία των δομών της λαϊκής αυτοδιοίκησης και των δομών του ΕΑΜ, όπου οι πρώτες αφορούσαν τη διαχείριση των υποθέσεων του χωριού και οι δεύτερες το συντονισμό του απελευθερωτικού αγώνα. Στην περίπτωση όμως του Ζιάκα (και φυσικά όχι μόνο εκεί) οι δύο δομές σε μεγάλο βαθμό επικαλύπτονται. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους. Πρώτον στο ότι το σύνολο σχεδόν του χωριού είχε συνταχθεί με το ΕΑΜ και δεύτερον και κυριότερον στο γεγονός ότι, ιδιαίτερα μετά το καλοκαίρι του 1943, ο αριθμός των διαθέσιμων ανθρώπων είχε περιοριστεί σημαντικά, επειδή η πλειοψηφία των νέων προσχώρησε στον ΕΛΑΣ και εγκατέλειψε το χωριό. Ένα πρόσθετο στοιχείο ήταν ότι πολλά από τα καθή-

κοντα των δύο δομών ήταν ουσιαστικά τα ίδια. Έτσι, π.χ. η Εθνική αλληλεγγύη είχε τα ίδια καθήκοντα με την επιτροπή κοινωνικής πρόνοιας και επισιτισμού. Η δε λειτουργία της σχολικής και εκκλησιαστικής επιτροπής είχε ατονήσει στις συνθήκες του αντιστασιακού αγώνα. Το μόνο όργανο που έμεινε σαφώς εκτός της δομής του ΕΑΜ, ήταν το λαϊκό δικαστήριο.

Στο Ζιάκα εκλέχτηκαν στην επιτροπή του ΕΑΜ άνθρωποι που είχαν κύρος στο χωριό: ο παπάς, που ήταν ιδιαίτερα μορφωμένος και είχε υπηρετήσει και ως δάσκαλος, ένας γιατρός που δεν καταγόταν από το χωριό, αλλά βρισκόταν εκεί γιατί τον αναζητούσαν οι Ιτάλοι και ο οποίος έχαιρε ιδιαίτερης υπόληψης για τη συμμετοχή του στον απελευθερωτικό αγώνα το 1912, καθώς και τρεις «νοικοκυραίοι». Ο όρος «νοικοκυραίος» ήταν σχετικός, γιατί στο χωριό αυτό δεν υπήρχε μεγάλη κοινωνική διαφοροποίηση (Van Boeshoten 1993). Ανήκαν όμως σε οικογένειες που έβγαζαν περισσότερο σιτάρι απ' ό,τι χρειαζόταν και πωλούσαν το περίσσειμα. Το κριτήριο αυτό ήταν ακόμα πιο σημαντικό στην Εθνική αλληλεγγύη, στην οποία συμμετείχαν σχεδόν τα ίδια άτομα. Κι εκεί δέσποζαν οι «νοικοκυραίοι». Το σκεπτικό στο οποίο στηριζόταν η εκλογή τους ήταν διττό: πρώτον για να συνεισφέρουν και οι ίδιοι από την περιουσία τους και δεύτερον θεωρήθηκε ότι τα πιο άπορα μέλη της κοινωνίας δεν θα βρισκόταν στην κατάλληλη θέση να ζητήσουν συνδρομή από τους πλουσιότερους συγχωριανούς τους. Εδώ είχαν βαρύτητα οι παραδοσιακές αρχές της αμοιβαιότητας, σύμφωνα με τις οποίες κανένας δεν θα ζητήσει μια «χάρη» από κάποιο συγχωριανό του, αν δεν είναι σίγουρος ότι θα μπορέσει να την αντάποδώσει και με το παραπάνω.

Στο λαϊκό δικαστήριο τα σημαντικότερα κριτήρια ήταν η ηλικία, η ωριμότητα της σκέψης και η δικαία κρίση. Στο Ζιάκα ο πρόεδρος και τα μέλη του δικαστηρίου ήταν μεγάλοι στην ηλικία, με πλούσια κοινωνική πείρα και η γνώμη των οποίων ήταν ιδιαίτερα σεβαστή. Δύο από τα μέλη είχαν πάει στην Αμερική, όπου είχαν έρθει σε επαφή με το συνδικαλιστικό κίνημα. Στην επιστροφή τους πρωτοστάτησαν στο αγροτικό κίνημα μέσα από τις γραμμές του Αγροτικού Κόμματος, το

οποίο απέκτησε μεγάλη επιρροή στο χωριό κατά το μεσοπόλεμο (ο.π.) Το κριτήριο της ηλικίας ήταν σημαντικό, γιατί θεωρόταν ότι ένας νέος δεν είχε ούτε την ωριμότητα, αλλά ούτε και το δικαίωμα να κρίνει τους μεγαλύτερους τους.

Και στην Ευρυτανία τα κριτήρια ήταν παρόμοια. Ένας απλός αγρότης από τον Άγιο Νικόλαο τα περιγράφει ως εξής:

«Ο πρόεδρος του δικαστηρίου και τα μέλη ήταν αιρετοί, με παρελθόν άμεμπτο, με κύρος και με βαρύνουσα γνώμη. Όλα αυτά τα πράγματα, γιατί δεν μπορεί να είναι ο τυχών, αυτά τα πράγματα είναι υπεύθυνα»⁹.

Ένα δεύτερο θέμα είναι κατα πόσον η πράξη των λαϊκών δικαστηρίων αντιστοιχούσε στο θεσμικό πλαίσιο των κωδίκων. Η δικαστική πράξη δεν ακολουθούσε πάντα κατά γράμμα τα γραπτά κείμενα των νομοθετών. Μια πρώτη διαφορά αφορά τον τρόπο λήψης αποφάσεων. Οι εκλογές δεν γίνονταν με καθολική μυστική ψηφοφορία, αλλά με ανάταση χειρός και οι αποφάσεις έβγαιναν επί το πλείστον διά βοής. Θεωρητικά η διαδικασία αυτή ανοίγει την πόρτα στη χειραγώγηση. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις, η συμμετοχή του ακροατηρίου ήταν τόσο μαζική, που ο κίνδυνος αυτός μειώθηκε στο ελάχιστο.

«Και συμμετείχε όλος ο κόσμος στις αποφάσεις αυτές, μπορεί να ήταν και 90%. Πήγαιναν, μιλούσαν. Πες μου ποια είναι η γνώμη σου γι' αυτό, σκωνόταν και μιλούσε, άλλος έλεγε είναι για σκοτωμό, άλλος ήθελε ξύλο. Και μετά ψήφιζαν, έλεγαν τις προτάσεις, συμφωνούσε το δικαστήριο κι έλεγαν έχουμε την προταση αυτή, υπάρχει κανένας κατά; Ποιός είναι υπέρ, ποιός είναι κατά; Ψήφιζαν. Παλαιϊκά, ας πούμε, ψήφιζαν να φύγει, ξέρω εγώ, από δω για τόσους μήνες, ή την τιμωρία τάδε»¹⁰.

Μια δεύτερη διαφορά αφορά το είδος των υποθέσεων. Ενώ οι πρώτοι νομοθέτες δίστασαν να αναθέσουν στην αρμοδιότητα των δικαστηρίων λεπτά θέματα του οικογενειακού δικαίου, όπως τα διαζύγια, η γονική εξουσία και τα κληρονομικά¹¹, η λαϊκή μνήμη έχει συγκρατήσει με ιδιαίτερη ζωντάνια την εκδίκαση τέτοιων υποθέσεων. Εκδικάστηκαν ακόμη και υποθέσεις μοιχείας, οι οποίες δεν αναφέρονται καθόλου στον κώδικα. Συνήθως οι υποθέσεις αυτές έληγαν με δημόσια επίπληξη. Αυτό έχει να κάνει

με τη βασική λειτουργία που είχαν τα δικαστήρια κατά τη γνώμη των χωρικών, η οποία σ' αυτό το σημείο συμπίπτει με τον κώδικα: «σκοπός είναι όχι η εκδίκηση, αλλά η βελτίωση του υπαίτιου». Για τον ίδιο λόγο η πιο συνηθισμένη ποινή ήταν το φτύσιμο, γιατί θεωρήθηκε ότι η συμμόρφωση του ενόχου έπρεπε να επιτευχθεί διά της ντροπής και όχι του εξαναγκασμού.

«Είχαμε βάλει και τη λαϊκή δικαιοσύνη, έβγαλε κάτι αποφάσεις, τύφλα να έχουν τα δικαστήρια τα σημερινά. Κι εκεί η Ζιάκα είχε κάτι αποφάσεις πραγματικά που ούτε οι νομικοί δεν τις έβγαζαν. Αυτοί οι απλοί άνθρωποι του χωριού. Τόσο καλά, τόσο όμορφα και τόσο δίκαια. Και το σέβονταν το δικαστήριο όλος ο κόσμος, το υπολόγιζαν πολύ και το φοβόταν, όχι το φοβόταν, αλλά το σέβονταν να μην πάει εκεί να ντροπιστεί. Τόσο πολύ είχε επιβληθεί η δικαιοσύνη. Χωρίς πίεση, χωρίς καταπίεση καθόλου. Μόνο με την πειθώ»¹².

Η θετική γνώμη που προκύπτει από το παραπάνω απόσπασμα επανέρχεται σε όλες σχεδόν τις συνεντεύξεις. Την ίδια γνώμη είχαν και ορισμένοι τοπικοί δικηγόροι, στελέχη του ΕΑΜ, οι οποίοι πήγαιναν να παρακολουθήσουν τα λαϊκά δικαστήρια, όχι με την ιδιότητα του δικηγόρου, αλλά περισσότερο από επαγγελματικό ενδιαφέρον. Ας τους ακούσουμε.

«Εγώ παρακολούθησα πολλές φορές, και επειδή με ενδιέφεραν κι ως νομικά να δω, πώς γίνεται, πώς συνεδριάζουνε, πώς αποφασίζουνε. Σήμερα μπορεί στα δικαστηρια να φωνάζουνε, εκεί δεν υπήρχε καμία τέτοια αποδοκιμασία. Στεκόνταν όλοι με προσοχή, άκουγαν τις αποφάσεις, και έλυναν όλα τα προβλήματα. Νέες διαφορές δεν δημιουργούνταν. Τις έλυναν πριν να φτάσουν στο δικα-στήριο¹³.

«Αυτός ο λαϊκός δικαστής γίνεται δικαστής μόνο όταν βγάλει από πάνω το μίσος, γιατί έχουν μίσση στα χωριά. Αυτό είναι το κακό. Ειδάλλως απενέμετο τέτοια δικαιοσύνη στα χωριά και μάλιστα σε μερικά χωριά τόσο καλά λειτουργούσαν, που δεν πίστευα κι εγώ ο δικηγόρος, πως λειτουργούσαν έτσι. Αλλά σε μερικά όμως, δεν ήμαν ικανοποιημένος. Στο Κηπουριό λειτουργούσαν καλά. Στο δικό μου το χωριό, το Μοναχίτη, δεν μπόρεσαν να λειτουργήσουν καλά. Γιατί; Ο πρόεδρος του δικαστηρίου ήταν εξαιρετικός, αλλά μερικοί δικασταί που είχανε εκλεγεί εκεί πέρα, και τα γράμματα

που ήξεραν λίγα και έβαναν το δικό τους το μίσος στην απονομή της δικαιοσύνης. Δεν ήταν μορφωμένος ο κόσμος, εκεί το αποδί-
δω. Είχε όμως το ένστικτο να αποδίδει καλά τη δικαιοσύνη, κατά
70%. Όχι 100%»¹⁴.

Η εφαρμογή των λαϊκοκρατικών θεσμών και τα κηρύγματα για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα προκάλεσαν τόσο μεγάλο ενθουσιασμό, που πολλοί δεν ήθελαν να περιμένουν την απελευθέρωση, αλλά σκόπευαν να εφαρμόσουν την ισότητα εδώ και τώρα. Αυτό διαπίστωσε και ο πρναφερόμενος Εαμικός δικηγόρος, όταν κόντεψε να χάσει τα καινούργια του παπούτσια από ένα φτωχότερο συγχωριανό του:

«Είχα αγοράσει ένα πολύ καλό ζευγάρι παπούτσια από τους Ιταλούς, στη μαύρη αγορά, γιατί πήγαινα στα περιοδεύοντα ποινικά δικαστήρια στα χωριά. Κι ήρθε ένας φίλος μου, τον οποίο εγώ τον έβαλα να γίνει αριστερός, στα 18 μου χρόνια όταν δούλευα στο χωριό. Του είχα πει ότι υπάρχει αδικία και του άνοιξα τα μάτια. Κι ήρθε αυτός ο φίλος μου να μου βγάλει τα παπούτσια από τα πόδια, να τα πάρει αυτός! Επίστευε ότι μπορούσε να μου πάρει τα παπούτσια, επειδή άλλαξε το καθεστώς. Και με μισούσε ότι ήμην δικηγόρος». (ο.π.).

Στην Ευρυτανία, όπου ήταν πολύ έντονο το πρόβλημα της γης, ο λαός, με τη συγκατάθεση των τοπικών στελεχών του ΚΚΕ, προχώρησε στην κατάληψη ορισμένων τσιφλικιών, τα οποία άρχισε να καλλιεργεί (Μπέικος I: 281, II: 166 εξ.). Η δυναμική των εξελίξεων αυτών πήγαινε όμως πολύ πιο πέρα από τα πλαίσια που προέβλεπε η ανώτερη ηγεσία του κινήματος, η οποία καταδίκασε τις πράξεις αυτές ως εξτρεμισμούς. Στη συγκεκριμένη περίπτωση που διηγείται ο Μπέικος, η τοπική ηγεσία έκανε πίσω και ακύρωσε την απαλλοτρίωση του τσιφλικιού. Είναι όμως γεγονός, όπως παραδέχτηκε ο Βαγγέλης Παπαδάκης (Λευτεριάς) σε παρέμβασή του στο συνέδριο αυτό, ότι «μας είχε αφομοιώσει η εξέγερση του λαού από κάτω».

Λαοκρατία και εμφύλιος

Σ' ένα τέτοιο κλίμα ριζικών μεταβολών των κοινωνικών

ισορροπιών ήταν επόμενο να δημιουργηθούν και ορισμένες συγκρούσεις. Κατ' αρχήν υπήρχαν φυσικά άνθρωποι που θεώρησαν ότι λήφθηκε άδικη απόφαση εις βάρος τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις το αίσθημα της αδικίας αυτό θα οδηγήσει το θύμα στο αντι-εαμικό στρατόπεδο, ιδιαίτερα όταν ανήκε στο ανώτερο στρώμα της προπολεμικής τοπικής ιεραρχίας. Το νέο κλίμα που διαμορφώθηκε μετά τη Βάρκιζα θα οδηγήσει ορισμένους απ' αυτούς σε πράξεις εκδίκησης. Σε άλλες περιπτώσεις όμως η σημερινή αρνητική γνώμη για τη λειτουργία των θεσμών δεν οφείλεται τόσο στη φύση των αποφάσεων που λήφθηκαν επί «λαοκρατίας», αλλά σε κατοπινά γεγονότα της εμφυλιακής περιόδου.

«Τα λαϊκά δικαστήρια ήταν της οργάνωσης. Και δίκιο νά 'χες, δεν στο 'δωνε. Δικάζαν μεν δίκαια, αλλά άμα ήταν κανονικό παράπτωμα, βάζανε κι ένα γνωστό, άιντε το συγχωρούσαν. Αν είσαι και λίγο του κόμματος ή συγγενής, θα τον υποστήριζε¹⁵.

Αυτό είναι το παράπονο ενός Ζακιώτη, που έχασε το γουρούνι του, όταν το χωριό κάηκε από τους Γερμανούς το 1944. Μετά από δύο μέρες το γουρούνι γύρισε στο σπίτι, αλλά εντωμεταξύ το είχε περιμαζέψει ένας χωριανός του ο οποίος το διεκδικούσε. Το δικαστήριο αποφάσισε να το ταϊζουν μαζί και όταν σφαχτεί να το μοιράσουν στα δύο. Ενώ αναγνωρίζει και ο ίδιος ότι ήταν δίκαια η απόφαση, κατηγορεί το δικαστήριο για μεροληψία. Αυτό έχει να κάνει περισσότερο με τα γεγονότα που μεσολάβησαν αργότερα παρά με την ίδια τη λειτουργία των δικαστηρίων. Ο άνθρωπος αυτός ήταν σχετικά ευκατάστατος, πολιτικά ανήκε στο συντηρητικό στρατόπεδο, συμμετείχε όμως ενεργά στις δομές του ΕΑΜ: ήταν διμοιρίτης του εφεδρικού ΕΛΑΣ και μέλος της Εθνικής Αλληλεγγύης. Στην αρχή του εμφυλίου συνέβη ένα δραματικό περιστατικό που τον απομακρυνε από τους συγχωριανούς του, οι περισσότεροι των οποίων είχαν προσχωρήσει στο ΚΚΕ: αντάρτες από άλλο χωριό σκότωσαν τη γυναίκα του προέδρου που έτυχε να είναι αδελφή της γυναίκας του.

Πιο σοβαρές ήταν οι περιπτώσεις στις οποίες οι αποφάσεις των λαοκρατικών θεσμών υπονόμευσαν την προπολεμική ισχυρή

θέση των «νοικοκυραίων». Αξίζει τον κόπο να επεκταθούμε λίγο περισσότερο στο θέμα αυτό: αφενός ο τρόπος που αντέδρασαν στον εμφύλιο ορισμένα στρώματα της τοπικής κοινωνίας μας δείχνει εν μέρει και τη βαθειά αλλαγή που επέφερε και στις νοοτροπίες και στις κοινωνικές πρακτικές το σύστημα της λαοκρατίας. Αφετέρου φωτίζονται καλύτερα τα κίνητρα που οδήγησαν ορισμένα μέλη της τοπικής κοινωνίας να παρουν το όπλο στο χέρι για να τρομοκρατήσουν τους πρώην Εαμίτες. Δεν θα αναφερθώ εδώ στα γενικότερα αίτια του εμφυλίου πολέμου, τα οποία σαφώς ξεπερνούν το τοπικό επίπεδο. Θέλω απλώς να επισημάνω ορισμένα στοιχεία που δείχνουν ότι η δράση των τοπικών ενόπλων ομάδων του αντιεαμικού μπλοκ αποσκοπούσαν εν μέρει και στην αποκατάσταση του προπολεμικού πλέγματος των εξουσιών. Οι τυχόν εκδικητικές πράξεις πρέπει να ερμηνεύονται και στο πλαίσιο αυτό.

Για να δείξω τί είδος συγκρούσεων μπορούσαν να προκύψουν θα αναφέρω πρώτα ένα παράδειγμα από την Φθιώτιδα: είναι η περίπτωση του Αντρέα Κατσαρού, πλούσιου νοικοκυραίου του χωριού Κομποτάδες. Αρχικά οι σχέσεις του με το ΕΑΜ ήταν καλές. Στις αρχές του 1943 έπεσε θύμα μεγάλης ληστείας: Οι ομάδες του Στάθη, Αγουρίδη και Σκαφίδα, οι οποίοι παρουσιάζονταν ως «Ελασίτες», λήστεψαν όλο το βιό του, πήραν τον ίδιο όμηρο και βίασαν και μια κοπέλλα. Μπροστά στη γενική κατακραυγή του πληθυσμού για την πράξη αυτή, το ΕΑΜ αντέδρασε με πρωτοβουλία του Άρη Βελουχιώτη. Οι δράστες συνελήφθηκαν, δικάστηκαν από έκτακτο στρατοδικείο και εκτελέστηκαν. Στη συνέχεια οι αντάρτες επέστρεψαν τα κλεμμένα αγαθά στον Κατσαρό και τον αποζημίωσαν με 155 λίρες¹⁶. Ο Κατσαρός ήταν φυσικά πολύ ικανοποιημένος από τη λύση που δόθηκε. Στη συνέχεια όμως απομακρύνθηκε από το ΕΑΜ με αφορμή μια σύγκρουση με την Κοινότητα Κομποτάδες, η οποία είχε ξεκινήσει το 1939. Το μήλον της έριδος ήταν μια πλούσια έκταση γης στις πλαγιές του όρους Οίτη, η οποία ανήκε στο Δημόσιο. Η Κοινότητα είχε αποκτήσει το δικαίωμα να νοικιάσει το μέρος αυτό, με σκοπό να το παραχωρήσει στους ακτήμονες να καλλιεργήσουν πατάτα. Ο Κατσαρός ήθελε να το νοικιάσει

μόνος του για να το εκμεταλλευθεί ο ίδιος. Ξεκίνησε ένας δικαστικός αγώνας, τον οποίο κέρδισε τελικά η Κοινότητα, αλλά ο Κατσαρός, βασιζόμενος σε προηγούμενη απόφαση, είχε ήδη αρχίσει την καλλιέργεια. Τον πρώτο χρόνο της Κατοχής, με τη μεγάλη πείνα, πήρε την πρώτη σοδειά. Στην υπόθεση μπλέχτηκαν και οι μετέπειτα ληστές του, στους οποίους ο Κατσαρός, ύστερα από εκβιασμό, υποσχέθηκε 500 οκάδες καλαμπόκι, αλλά δεν τήρησε το λόγο του. Είναι λοιπόν φανερό ότι η ληστεία του Κατσαρού ήταν και μια πράξη εκδίκησης. Η λύση που δόθηκε τελικά επί ΕΑΜ στο πρόβλημα αυτό, με απόφαση του Λαϊκού δικαστηρίου και παρέμβαση του Αρχηγείου Ρούμελης, ήταν να παραχωρηθεί η έκταση σε συνεταιρισμό, του οποίου θα ήταν μέλος και ο Κατσαρός. Κάτω από την πίεση της Εαμικής εξουσίας ο Κατσαρός αναγκάστηκε να δεχθεί τη λύση αυτή, αλλά από τότε έγινε φανατικός πολέμιος του ΕΑΜ. Το 1947 σκοτώθηκε σε μάχη με αντάρτες του Δημοκρατικού Στρατού¹⁷.

Ενώ η υπόθεση του Κατσαρού είναι ένα ενδεικτικό μεν, αλλά μεμονωμένο περιστατικό, η ευρύτερη έρευνα στα Γρεβενά, μας επιτρέπει να συσχετίσουμε σαφέστερα τα γεγονότα του εμφυλίου με την κοινωνική διαστρωμάτωση και να τα εντάξουμε σε μια ιστορική προοπτική. Αν και τα χωριά των Γρεβενών χαρακτηρίζονται από μια ισονομική κοινωνική δομή σε σύγκριση με τη Νότια Ελλάδα¹⁸, εντούτοις υπήρχαν ορισμένες ισχυρές οικογένειες, η δύναμη των οποίων πήγαζε από την άνω του μέσου όρου περιουσία τους, είτε την κυριαρχική ικανότητά τους. Σε αρκετές περιπτώσεις και τα δύο στοιχεία αυτά συσχετιζόνταν με το φαινόμενο της ληστείας. Ορισμένα μέλη των οικογενειών αυτών ήταν οι ίδιοι ληστές κατά την Τουρκοκρατία και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Συμμετείχαν για λίγο διάστημα και στο Μακεδονικό Αγώνα¹⁹, κατά πάσα πιθανότητα με κύριο σκοπό να πάρουν αμνηστία. Μέσα από τη συμμετοχή τους αυτή συνδέθηκαν με τη Μητρόπολη Γρεβενών και με το Γεώργιο Μπούσιο, εκπρόσωπο της επιτροπής «Αμύνης» των Γρεβενών (Τσάμης 1975: 156). Ο Μπούσιος ήταν μεγαλοκτηματίας των Γρεβενών, εκπρόσωπος των Ελλήνων στην Τούρκικη

Βουλή μετά το 1908 και μετέπειτα εκπρόσωπος του Λαϊκού Κόμματος²⁰. Κατά τον καιρό του εαμικού διχασμού οι περισσότερες από τις οικογένειες αυτές εντάχθηκαν στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο. Σ' αυτό συνετέλεσε και η αυστηρή πολιτική του Βενιζέλου για την πάταξη της ληστείας. Κατά τον μεσοπόλεμο πολλοί εξακολούθησαν να συνδέονται με τον άλφα ή βήτα τρόπο με το ληστρικό φαινόμενο: σπανιότερα με την προσωπική συμμετοχή τους σε ληστρικές δράσεις, συχνότερα οργανώνοντας «εκ του ασφαλούς» ληστείες και ζωοκλοπές²¹, ή παρέχοντας προστασία στους εν ενεργεία ληστές, ή ακόμα καταδιώκοντας ή σκοτώνοντας τους πρώην προστατευομένους τους. Σχεδόν όλες οι οικογένειες αυτές ήταν κτηνοτροφικές. Στην τοπική γλώσσα λέγονταν «ζορμπάδες» και όντως το «ζορμπάλικι» χαρακτήριζε την κοινωνική συμπεριφορά τους. Είναι λοιπόν φανερό ότι, όταν οι άνθρωποι αυτοί με τη λειτουργία των λαοκρατικών θεσμών αναγκάστηκαν να υποταχθούν στον έλεγχο των συγχωριανών τους, δεν ήταν ικανοποιημένοι. Αν και αρκετοί συμμετείχαν αρχικά στις αντιστασιακές οργανώσεις υπό τον έλεγχο του ΕΑΜ, στη συνέχεια δημιουργήθηκε μια κίνηση να συνδεθούν με τον ΕΔΕΣ, με πρωτοβουλία του Ράμμου από το Σπήλαιο, ο ίδιος που είχε κλέψει το μουλάρι από το Ζιάκα. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε ύστερα από ένοπλη σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ, στην οποία σκοτώθηκε και ο αδελφός του Ράμμου. Ο Ράμμος δεν το ξέχασε αυτό, όπως και δεν ξέχασε ότι οι Ζιακιώτες τον είχαν αναγκάσει να επιστρέψει το κλεμμένο μουλάρι. Κατά τον ίδιο τρόπο ο Αλέξης Γεωργούλας, μέλος μιας παρόμοιας ισχυρής οικογένειας από τους Φιλιππραίους, δεν ξέχασε ότι το λαϊκό δικαστήριο του χωριού τον καταδίκασε γιατί δεν πλήρωνε τον τσοπάνη του και τον φυλάκισε σπίτι του για 29 μέρες. Μετά τη Βάρκιζα οι Γεωργουλαίοι (4 αδέρφια ήταν αυτοί) έπιασαν τον πρόεδρο του λαϊκού δικαστηρίου και του έκοψαν το κεφάλι.

Στον εμφύλιο πόλεμο ήταν κυρίως οι δύο ομάδες αυτές, οι Ραμμαίοι και οι Γεωργουλαίοι, που έδρασαν ένοπλα στην περιοχή με στόχο τους πρώην Εαμίτες. Κατά τη δράση τους έβρισκαν ευκαιρία όχι μόνο να εκδικηθούν ενεργείες των λαοκρατι-

κών θεσμών, αλλά και να τακτοποιήσουν παλιούς λογαριασμούς τους με ντόπιους τσελιγγάδες που έτυχε να ενταχθούν στο Εαμικό στρατόπεδο. Ανάλογη ήταν και η αντίδραση ορισμένων νοικοκυραίων, στα χωριά εκείνα όπου δεν εκλέχτηκαν στις λαϊκές επιτροπές, όπως έγινε στο Ζιάκα, αλλά εκλέχτηκαν άτομα με λιγότερο κύρος. Η αντίδρασή τους ήταν ότι «ξεσηκώθηκαν οι παρακατιανοί του χωριού».

Φαίνεται λοιπόν ότι οι λαοκρατικοί θεσμοί, αν και ως προς το θεσμικό πλαίσιο, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως μια πραγματικά επαναστατική αλλαγή, στο τοπικό επίπεδο ανέτρεψαν ως ένα βαθμό την παλιά δομή των σχέσεων εξουσίας. Γι' αυτό το λόγο αρκετοί από τους παλαιμάχους αυτούς αγωνιστές αναφέρονται και σήμερα στην περίοδο αυτή ως «καιρό της επανάστασης». Θεώρησαν την Εαμογενή αυτή δομή ως το πρότυπο της μεταπολεμικής κοινωνίας, η οποία θα βασιζόταν στις αρχές της άμεσης δημοκρατίας και της ισότιμης συμμετοχής όλων στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων (Van Boeschoten 1991, 1993). Όταν απέτυχε η επανάσταση αυτή και η «τάξη του λαού» αντικαταστάθηκε και πάλι από την «τάξη των ζορμπάδων», η όλη εμπειρία των λαοκρατικών θεσμών, η οποία προκάλεσε τόσο ενθουσιασμό κατά τη λειτουργία τους, θεωρήθηκε απλώς ένα επεισόδιο στη δίνη των ιστορικών συμβάντων. Να λοιπόν μια πρώτη εξήγηση γιατί η μνήμη της περιόδου αυτής επικαλύφθηκε από εκείνη του εμφυλίου πολέμου. Μια δεύτερη ίσως σημαντικότερη εξήγηση είναι ότι η «τάξη του λαού» δεν αντικαταστάθηκε μόνο από την «τάξη των ζορμπάδων», αλλά και από εκείνη των ανταρτών και αργότερα του κομματικού μηχανισμού. Η αίσθηση ότι η επανάσταση διαβρώθηκε όχι μόνο από τα έξω, αλλά και από τα μέσα, αναδύεται έντονα από τις περισσότερες αφηγήσεις που συγκέντρωσα²². Σταμάτησαν οι συνελεύσεις, οι λαογέννητοι τοπικοί εκπρόσωποι που αναδείχθηκαν μέσα από την πράξη, αναγκάστηκαν να κρυφτούν, φυλακίστηκαν ή ανέβηκαν στο βουνό. Χωρίς τον έλεγχο από τα κάτω, επανήλθε η αυθαιρεσία, αρχικά από περαστικά αντάρτικα τμήματα, αργότερα από το μηχανισμό ασφαλείας του ΚΚΕ, το περιβόητο Α223. Μέσα στις συνθήκες αυτές και σε αμφότερα τα

στρατόπεδα η ανθρώπινη ζωή και η αξιοπρέπεια κατέστη όντως πολύ φτηνή. Δεν έχει ακόμη ερευνηθεί ποιά ήταν η επίπτωση αυτής της κατάστασης στο ηθικό των απλών μαχητών και οπαδών του Δημοκρατικού Στρατού, αλλά δεν αποκλείεται να συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό στην ήττα του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλέπε ιδίως Ζέπος 1945, Καλατζής 1962, Καστρινός 1963, Γκικόπουλος 1965, Χρηστίδης 1978, Παπαστεργιόπουλος 1980, Παπαθανασόπουλος 1982, Τσουπαρόπουλος 1989, Παπαγιάννης 1990.

2. Τα πορίσματα της έρευνας αυτής θα περιλαμβάνονται σε βιβλίο που ετοιμάζω για τις εκδόσεις «Πλέθρο», με τίτλο «Ζιάκας, η Μικρή Μόσχα των Γρεβενών, 1900-1950 Van Boeschoten 1993.

4. Συνέντευξη με το Β. Γκανάτσιο, 19,12.87, υπογράμμιση δική μου.

5. Μπέικος Ι: 327-396. Ο Νικηφόρος περιγράφει το ίδιο περιστατικό σε ηπιότερο τόνο, γιατί πίστευε ότι όντως οι κατηγορούμενοι ήταν ένοχοι. Αναφέρει μάλιστα ότι «ομολόγησαν» την πράξη τους (Δημητρίου Α: 378). Η ομολογία όμως οφειλόταν στη βάναυση μεταχείρισή τους κατά την ανάκριση, πράγμα που προκάλεσε την αντίδραση των ίδιων των χωριανών που είχαν καταγγείλει την κλοπή. Όπως αναφέρει ο Μπέικος, ο πραγματικός δράστης ομολόγησε την πράξη του μεταπολεμικά προτού πεθάνει.

6. Ο «Κώδικας Στεράς Ελλάδας» εγκρίθηκε στις 8.8.1943 σε σύσκεψη προέδρων κοινοτήτων, λαϊκών δικαστηρίων και νομικών. Προηγήθηκε η Συνδιάσκεψη του ΕΑΜ Στερεάς στις 25 Μαρτίου 1943 που μελέτησε το ίδιο θέμα, με βάση τον κώδικα Ποσειδών και την εγκύκλιο Ν.Ι. του Αρχηγείου Ρούμελης του ΕΛΑΣ του Δεκεμβρίου 1942 (Παπαδάκης 1981: 119). Ο «Κώδικας Στερεάς Ελλάδας» δεν εφαρμόστηκε σχεδόν καθόλου, γιατί δύο μέρες αργότερα εκδόθηκε η Απόφαση αριθ. 6 του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ελλήνων Ανταρτών, με συντάκτη το συνταγματάρχη του ΕΔΕΣ Γκικόπουλο. Η απόφαση 6 εφαρμόστηκε στο χώρο δράσης των οργανώσεων ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ και ΕΚΚΑ ως τον Οκτώβριο 1943, όταν ξέσπασαν εχθροπραξίες μεταξύ των αντίπαλων οργανώσεων. Η διαταγή αριθ. 2929 του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ εκδόθηκε στις 11.12.1943 και εφαρμόστηκε σε όλη

τη χώρα, εκτός από την περιοχή ελεγχόμενη από το ΕΔΕΣ, ως τον Αύγουστο 1944, όταν εκδόθηκαν οι πράξεις 55 και 57 της ΠΕΕΑ. Υπήρχε ακόμα ένα «Σχέδιο Διατάξεων περί Λαϊκής Δικαιοσύνης» που εκπονήθηκε από Εαμικούς δικηγόρους των Αθηνών το καλοκαίρι του 1943, αλλά δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Για μια συνοπτική παρουσίαση των κωδίκων και τα σχετικά κείμενα, βλέπε Τσουπαρόπουλος 1989.

7. Η διάταξη αυτή καταργήθηκε από την πράξη 12 της ΠΕΕΑ, η οποία επαναφέρει σε ισχύ το παλιό δίκαιο και στην ουσία καθιστά άχρηστη τη λειτουργία των λαϊκών δικαστηρίων. Ύστερα από θύελλα διαμαρτυριών, η πράξη 46 του Εθνικού Συμβουλίου αναστέλλει την ισχύ της πράξης 12. Βλέπε Τσουπαρόπουλος, ό.π. σ. 79.80.

8. Η διάταξη αυτή καταργήθηκε από την πράξη 57 της ΠΕΕΑ. Η αρμοδιότητα των λαϊκών δικαστηρίων για υποθέσεις διαζυγίων ήταν επίμαχο θέμα. Ο Κώδικας Ποσειδών εξαιρεί τις υποθέσεις αυτές, γιατί, όπως εξηγεί ο Μπέικος: «Δε θέλαμε να περιπλέξουμε το Λαϊκό Δικαστήριο σε οικογενειακές διαμάχες, μήτε να βγουν στη δημοσιότητα τέτοια λεπτά ζητήματα, εκεί που τα ήθη είναι πατριαρχικά» (I: 34). Η εγκύκλιος του ΠΓ του ΚΚΕ της 28.11.43 καυτηριάζει την έκδοση αποφάσεων διαζυγίου από λαϊκά δικαστήρια ως «καταπάτηση θεσμών που πρέπει να παραμένουν σεβαστοί». Για το κείμενο της εγκυκλίου βλέπε Τσουπαρόπουλος, ό.π. σ. 50-62.

9. Γιάννης Τσιάμης, αγρότης από τον Άγιο Νικόλαο Ευρυτανίας.

10. Γιώργος Σταυράκης, ανταρτοεπονίτης από το Ζιάκα.

11. Βλέπε σημείωση 8.

12. Ζήσης Κυριάκος, δάσκαλος από το Σπήλαιο Γρεβενών.

13. Νίκος Σάρρος, δικηγόρος από το Κυπαρίσι Γρεβενών.

14. Γιάννης Κιτσόπουλος, δικηγόρος από το Μοναχίτη.

15. Γιάννης Χαρίσης από το Ζιάκα.

16. Ανδρέας Κονδύλης από το Κλαυσί, συνέντευξη 1983 και άρθρο του ίδιου 1981. Δημητρίου 1965 Β: 108-111.

17. Βλέπε Δημητρίου Β.: 107-113. Η διήγηση του Δημητρίου βασίζεται στις πληροφορίες που του έδωσε μεταπολεμικά ο τότε υπεύθυνος του ΕΑΜ Κομποτάδων, Γιώργος Οικονόμου.

18. Αυτό ισχύει και γενικότερα για όλη τη Βόρεια Ελλάδα, βλέπε Μαυροκορδάτος 1983, Γούναρης 1990: 319.

19. Η κυριότερη δράση τους περιορίζεται στην επίθεση σ' ένα караβάνι Βλάχων, που επέστρεφαν από τα χειμαδιά (Βλ. Bridge 1976: 198) το Μάιο

του 1906. Ο Κολιόπουλος (1987: 232) επεσήμανε τη στενή σχέση των Μακεδονομάχων των Γρεβενών με το ληστρικό φαινόμενο, προσθέτοντας ότι μετά το Μακεδονικό Αγώνα ορισμένοι επέστρεψαν στη συστηματική ληστεία.

20. Για το ρόλο πρώην Μακεδονομάχων στις πολιτικές εξελίξεις της Μακεδονίας, στο πλαίσιο ιδίως του Λαϊκού Κόμματος, βλέπε Γούναρη (1990: 326).

21. Σε λαϊκή γλώσσα η κατηγορία αυτή χαρακτηρίζεται ως «πολιτικά-ντηδες» ή «μυστικοί» κλέφτες, σε αντιδιαστολή με τους «επίσημους» κλέφτες.

22. Ορισμένοι φτάνουν στο σημείο να κατηγορήσουν τους ηγέτες του κινήματος για προδοσία. Για τους περισσότερους η «διάβρωση από τα μέσα» έχει μάλλον την έννοια μιας προδοσίας των ιδανικών που αντιπροσώπευε στα μάτια τους η Εαμική περίοδος.

23. Για το θέμα αυτό βλέπε π.χ. την έκθεση που έγραψε ο Βασίλης Γκανάτσιος (Χείμαρρος) το 1986 (Ελευθεροτυπία, Αρχεία του Δημοκρατικού Στρατού, 41 και 42, 8 και 10.3.1986) και τα έργα του Θωμά Δρίτσου, ο οποίος αποτέλεσε και ο ίδιος μέρος του μηχανισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bridge, F. 1976: *Austro-Hungarian Documents to the Macedonian Struggle, 1886-1912*. Salonica: Institute for Balkan Studies.

Collard, A. 1989: Investigating «Social Memory» in a Greek Context. In: Tonkin, E., Macdonald M. Chapman, M. (eds), *History and Ethnicity*, p. 89-103. London, New York: Routledge.

Γκικόπουλος, Κ. 1946: «Η λαϊκή δικαιοσύνη και η αυτοδιοίκηση» 1941-11, *Ιστορική Επιθεώρησης* 3.

Γούναρη, Β. 1990: Βουλευτές και Καπετάνιοι: Πελατειακές σχέσεις στη μεσοπολεμική Μακεδονία, *Ελληνικά* 41: 313-335.

Δημητρίου, Δ. (Νικηφόρος) 1965: *Αντάρτης στα βουνά της Ρούμελης*. 3 τόμοι. Αθήνα.

Ζέπος, Δ.Ι. 1945: *Λαϊκή Δικαιοσύνη εις τας ελευθέρως περιοχάς της υπό κατοχήν Ελλάδος*.

Καλατζής, Χρ. 1962: *Ιδεολογική Επιτομή της Νομοθεσίας της Εθνικής Αντίστασης, Επιθεώρηση Τέχνης* 87-88.

Καστρινός, Α. 1963: «Η λαϊκή δικαιοσύνη και αυτοδιοίκηση εις την Ελεύθερη Ελλάδα», *Ιστορική Επιθεώρησις* 1,2.

Koliopoulos, J. 1987: *Brigands with a Cause Brigandage and Irredentism in Modern Greece 1821-1912*. Oxford: Clarendon Press.

Κοντύλης, Α. 1981: Το «φιάσκο» των Ιταλών στο χωριό Κομποτάδες Φθιώτιδας», *Εθνική Αντίσταση* 29: 26-27.

Μαργαρίτης, Γ. 1993: Από την ήττα στην εξέγερση. Ελλάδα: άνοιξη 1941-φθινόπωρο 1942. Αθήνα: Ο Πολίτης.

Mavrogordatos, G. Th. 1983: *Stillborn Republic, Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1963*. Berkeley, University of California Press.

Μπέικος Γ. 1979: Η λαϊκή εξουσία στην ελεύθερη Ελλάδα. Αθήνα: Θεμέλιο.

Παπαγιάννης, Π. 1990: Η αυτοδιοίκηση στην Ελεύθερη Ελλάδα. Από το νεοελληνικό διαφωτισμό στους «κώδικες» της Αντίστασης. Αθήνα: Νέα Σκέψη.

Παπαδάκης, Β. (Λευτεριάς) 1981: «Από το Γενικό Αρχηγείο του ΕΛΛΑΣ ατη δημιουργία της XIII Μερραρχίας», *Εθνική Αντίσταση* 28: 119-123.

Παπαθανασόπουλος, Θ. 1982: *Λαϊκό Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα: Φιλιππότης.

Παπαστεργιόπουλος, Η. 1980: Η νομική φύση και το Δίκαιο της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944. Αθήνα.

Τσάμης, Π. 1975: *Μακεδονικός Αγών*. Θεσσαλονίκη.

Τσουπαρόπουλος, Θ. 1989: Οι λαοκρατικοί θεσμοί της Εθνικής Αντίστασης. *Ιστορική και Νομική Προσέγγιση*. Αθήνα: Γλάρος.

Χρηστίδης, Στ. 1978: «Για τη λαϊκή δικαιοσύνη και αυτοδιοίκηση στην Ελεύθερη Ελλάδα», *ΑΝΤΙ* 92.

Van Boeschoten, R. 1991: *From Armatoliki to People's Rule. Investigation into The Collective Memory of Rural Greece, 1750-1949*. Amsterdam: Hakkert.

Van Boeschoten, R. 1993: The Peasant and the Party: Peasant Options and «Folk Communism» in a Greek Village, *Journal of Peasant Studies* 20/4: 612-639.

Van Boeschoten, R. 1994: «Ο πέπλος της σιωπής», *Το Βήμα της Κυριακής*, Αφιέρωμα για τα Δεκεμβριανά, 4 Δεκεμβρίου 1994: Β2-3.

Van Boerschoten, R. (υπό έκδοση): Ζιάκας, η Μικρή Μόσχα των Γρεβενών, 1900-1950. Αθήνα: Πλέθρο.

Πενήντα χρόνια από τον Κώδικα Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ

Αύγουστος 1944 - Αύγουστος 1994

Του Π. Παπαγιάννη

«Ορκίζομαι, ότι θα εκτελέσω πιστά τα καθήκοντά μου, σαν μέλος του Εθνικού Συμβουλίου, έχοντας σαν γνώμονα το συμφέρον της Πατρίδας μου και του Ελληνικού λαού. Ότι θα αγωνιστώ με αυτοθυσία, για την απελευθέρωση της χώρας μας απ' το ζυγό των κατακτητών, ότι θα υπερασπίζω παντού και πάντοτε τις λαϊκές ελευθερίες και θα είμαι παραστάτης και οδηγός του λαού στον αγώνα για την λευτεριά του και τα κυριαρχικά του δικαιώματα».

Στις 27 Μάη 1944, το Εθνικό Συμβούλιο (η Βουλή της Αντίστασης) από 184 εκλεγμένους, από τις διάφορες περιοχές, εθνοσυμβούλους και με τη συμμετοχή 22 βουλευτών, της διαλυμένης από το Μεταξά Βουλής του 1936 (πού δήλωσαν συμμετοχή) ψήφισε το συνοπτικό «Σύνταγμα της ΕΑΜικής Αντίστασης» – το γνωστό «ψήφισμα των Κορυσχάδων» και καθόρισε «τον τρόπο (άσκησης) όλων των εξουσιών στην Ελεύθερη Ελλάδα».

Στο άρθρο 2 κατοχυρώνονται συνταγματικά η Λαϊκή Κυριαρχία και η Αυτοδιοίκηση: «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό και ασκούνται από το λαό. Η Αυτοδιοίκηση και η Λαϊκή Δικαιοσύνη είναι θεμελιώδεις θεσμοί του δημόσιου βίου των Ελλήνων». Στην εισήγηση του ψηφίσματος η Αυτοδιοίκηση ανακηρύσσεται σε «θεμελιώδη θεσμό», «φυτώριο, της λαϊκής δημοκρατίας, θεμελίωση και ανάπτυξη της λαϊκής κυριαρχίας» και το ψήφισμα Α' (το νέο σύνταγμα) «Ληξιαρχική πράξη γέννησης της καινούργιας Λευτεριάς».

Και «κατ' επιταγήν» του συντάγματος με εισήγηση του Γ. Σιάντου (Γραμματέα - υπουργού Εσωτερικών), της ΠΕΕΑ - Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης - της κυβέρνησης της εκλεγμένης από το Εθνικό Συμβούλιο, «στο παραχρήμα» εντός διμήνου από τη συνταγματική επιταγή (κάνετε μια σύγκριση με τις χθεσινές και σημερινές «συνταγματικές επιτα-

γές») καταρτίζεται, συζητείται και στις 11.8.44 ψηφίζεται «εν πολέμω» ο Κώδικας Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ: Η Πράξη 55!

Στην αίθουσα που συνεδρίαζε το Συμβούλιο διαβάζονταν «Επίδαυρος 1821 - Κορυσχάδες 1944». Ο εισηγητής εισηγήθηκε τον κώδικα ως προϊόν «του εθνικού λαϊκού δημοκρατικού κινήματος» και χαρακτήρισε την Αυτοδιοίκηση ως «την αυθόρμητη εκδήλωση μιας βαθιάς τάσης του ελληνικού λαού, ενός πηγαίου δημοκρατικού πνεύματος, που συνδέει τη σημερινή πραγματικότητα με την πιο γνήσια (κοινοτική) παράδοση.

Στις 15 Αυγούστου 1944 στο «Εθνικό Τυπογραφείο»(;) κάπου στ' Άγραφα, τρεις ημέρες μετά, στο «Δελτίο πράξεων και αποφάσεων» της ΠΕΕΑ, «ΦΕΚ» 17 θα λέγαμε, δημοσιεύεται - υλοποιείται η επιταγή του συντάγματος - παίρνει ισχύ νόμου. «Η πράξη αυτή ισχύει από τη δημοσίευσή της» (άρθρο 83, 3).

Στο ίδιο άρθρο 2 διαβάζουμε:

...«Οι πρώτες εκλογές των οργάνων Τοπικής Αυτοδιοίκησης, σύμφωνα με τον κώδικα αυτόν, θα γίνουν το τελευταίο δεκάημερο του Οκτωβρίου 1944. Η ημέρα θα οριστεί με απόφαση του γραμματέα Εσωτερικών.

Στις 18.8.1944 ο γραμματέας Εσωτερικών ορίζει με απόφασή του, ως ημέρα εκλογών οργάνων αυτοδιοίκησης Πρώτου και Δεύτερου βαθμού την 29 Οκτωβρίου 1944 και τις σχετικές διαδικασίες για τη διεξαγωγή τους...

Ληξιαρχική πράξη ενός...προαναγγεληθέντος θανάτου

Τέλος 1943. Ο Βρετανός πρεσβευτής Λίπερ στην κυβέρνηση του: «Πάντες οι νομιμόφρονες πολιτικοί ηγέτες» ζήτησαν την κατάργηση «των εγκατασταθεισών βία πολιτικών και άλλων αρχών υπαίθρου». Και το πέτυχαν αργότερα, με «ξένη βία». Με τη βοήθεια του άλλου Βρετανού: Του στρατηγού Σκόμπι!

Τυπική ληξιαρχική πράξη θανάτου η υπ' αριθ. 58422 από 1.12.1944 εγκύκλιος του υπουργείου Δικαιοσύνης, της πρώτης «μεταπελευθερωτικής»(!) κυβέρνησης της Αθήνας.

Η Κυβέρνηση της Αντίστασης (του βουνού), η ΠΕΕΑ, η κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας και των «κωδικών της

Αντίστασης» είχε και αυτή «τελειώσει»... Και το «Εθνικό Τυπογραφείο» της Ελεύθερης Ελλάδας, όπου τυπώθηκε στις 15.8.44, η Πράξη 55, ο Κώδικας Αυτοδιοίκησης», είχε και αυτό «τελειώσει»...

Η τυπογραφική μηχανή Boston, που μεταφέρθηκε κομμάτι - κομμάτι παράνομα από την Αθήνα και... «βγήκε κλέφτης στ' Άγραφα», κατασχέθηκε «ως προερχομένη εκ λεηλασιών»(!!!) και πετάχτηκε τον Απρίλη του 1945, σα παλιό σιδερικό από τους «παλητατζήδες της ιστορία μας» στη Λαμία, πίσω από την Εθνική Τράπεζα, δίπλα στην έδρα της τότε στρατιωτικής διοίκησης...

Κάπου εκεί κοντά ο Άρης σημαδεύει την ιστορία της Ελλάδας. Κάποιοι, θέλησαν να τον αποκεφαλίσουν και για δεύτερη φορά... «Καλύτερα, φουσκωμένα κύματα, να πνίξουν την πατρίδα μου... καλύτερα, καλύτερα, παρά προστάτας να 'χωμεν» (Κάλβος).

Le cadavre est par terre – Les idées sont debout

Ο νεκρός κείται κατά γης. Οι ιδέες μένουν όρθιες (Β. Ουγκώ).

Ο Χ. Καλατζής, στο δοκίμιό του «Ιδεολογική Επιτομή της Νομοθεσίας της Εθνικής Αντίστασης» (επιθεώρηση Τέχνης, Τόμος ΙΕ 67-68 – Τεύχος αφιερωμένο στην Εθνική Αντίσταση) έγραφε:

«Η νομοθεσία της Εθνικής Αντίστασης, ήταν πρόοδος ολόκληρης ιστορικής εποχής, μεγάλο βήμα στην ιστορία των πολιτικών θεσμών της χώρα. Νομοθεσία αναδημιουργική, έδωσε λύση σε βασικά προβλήματα του ελληνισμού. Άνοιξε τον κλεισμένο δρόμο του '21 προς τη λαϊκή δημοκρατία και έφερε πιο ψηλά την νεοελληνική προοδευτική ιδεολογία... Οι νέες αρχές που διέπουν αυτούς τους θεσμούς επαναθεμελιώνουν την εξουσία του λαού, με μια νέα κατοχύρωσή της (θεωρητικά ως τότε) αναγνώρισης της αναπαλλοτριώτης και πρωτογενούς λαϊκής κυριαρχίας και το δέσιμό της με την πλατιά άσκηση αυτών των εξουσιών απ' το λασό», που τελικά θα έλεγα, δεν είναι ο «χαρτισμός» των διακηρύξεων αλλά η βίωση

της ελευθερίας, της δημοκρατίας και των πολιτικών, ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων από τον πολίτη – τον εργαζόμενο – τον άνθρωπο που ξανάδεσε την σπασμένη σχέση:

Πηγή εξουσίας (λαϊκή κυριαρχία) – άσκηση εξουσίας. «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαο ΚΑΙ ασκούνται από το λαό».

Ο Γουντχάους - Κρις, αρχηγός της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής στην ελεύθερη Ελλάδα την εποχή της αντίστασης, στο βιβλίο του «Το μήλο της Έριδος», το 1958 γράφει: «Τα πλεονεκτήματα του πολιτισμού και της κουλτούρας εξεχύθησαν στα βουνά για πρώτη φορά. Σχολεία, τοπικές κυβερνήσεις, δικαστήρια και κοινωφελείς υπηρεσίες, προς το κοινό καλό, τα οποία ο πόλεμος ανέστειλε, ετέθησαν πάλι σε λειτουργία. Θέατρα, εργαστήρια, κοινοβουλευτικές συγκεντρώσεις άρχισαν για πρώτη φορά...

Το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ (ακολουθούμενο από κάποια απόσταση από τις μικρότερες οργανώσεις) άνοιξε ένα δρόμο στη δημιουργία ενός πράγματος που οι κυβερνήσεις της Ελλάδος παραμέλησαν...».

Ήταν μια επιμνημόσυνη αναγνώριση. Είχε όμως τη σημασία της για την αποφόρτιση από τις πολιτικές εμπάθειες και προκαταλήψεις εκείνης της εποχής.

Ο συγγραφέας του βιβλίου, με την άλλη του ιδιότητα, είχε προσυπογράψει στις 10.8.1943 την υπ' αριθ. 6 απόφαση του κοινού Γεν. Στρατηγείου «επί θεμάτων αυτοδιοικήσεως».

ΣΗΜΕΡΑ, 50 χρόνια μετά (που κάποιοι φοβούνται την αποκέντρωση – ένα βήμα μπροστά, δύο βήματα πίσω) οι υποθήκες της Αντίστασης και του «Κώδικα Αυτοδιοίκησης» της ΠΕΕΑ φωνάζουν στη θεσμική μας ιστορία με μια ιδιαίτερη επικαιρότητα. Και πιο κάτω δίνονται δείγματα θεσμικά έτσι για σύγκριση...

Α. Πολιτικό Σύστημα και Αυτοδιοίκηση στην Αντίσταση

Ο θεσμός της Αυτοδιοίκησης όπως και όλη η νομοθεσία της Αντίστασης θεμελιώνεται (ή επιβεβαιώνεται αναδρομικά θα έλεγα) στις πολιτειακές και συνταγματικές αρχές του Α΄ Ψηφίσματος του «Συντακτικού» Εθνικού Συμβουλίου:

– Η λαϊκή κυριαρχία πηγή πάσης εξουσίας και αρχής.

- Οι λαϊκές ελευθερίες είναι ιερές και απαραβίαστες.
- Η ισονομία και ισοπολιτεία των ανδρών και γυναικών της Ελλάδας.

(Σημ.: Μόλις το 1952 «επίσημα» οι γυναίκες αποκτούν δικαίωμα ψήφου και πρόσφατα «διαγκωνίζονται» για την κατοχύρωση της ισότητας, «της ισονομίας και ισοπολιτείας»).

- Η εργασία, βασική κοινωνική λειτουργία, «δημιουργεί δικαίωμα για την απόλαυση όλων των αγαθών της ζωής».

- «Επίσημη γλώσσα για όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής και για όλους τους βαθμούς της εκπαίδευσης είναι η γλώσσα του Λαού». (Από το πολίτευμα του Ρήγα ως το ψήφισμα των Κορυσχάδων πέρασαν 150 χρόνια...).

- Και τέλος η Αυτοδιοίκηση (και η Λαϊκή Δικαιοσύνη) ανακηρύσσονται θεμελιώδεις θεσμοί του δημοσίου βίου, κατοχυρώνονται συνταγματικά(...).

Ο κώδικας της ΠΕΕΑ

Η αιτιολογική έκθεση που συνοδεύει τον κώδικα κινείται σε τρεις άξονες:

- Η αποκέντρωση με αυτοδιοίκηση αποτελεί την οργανική επιλογή για το Λαοκρατικό διοικητικό σύστημα.

- Το ενιαίο δημοσιονομικό σύστημα με την κατάργηση του λαβύρινθου της πολλαπλής φορολογίας, κύριας, πρόσθετης, δημόσιας, δημοτικής και την καθιέρωση της συνολικής φορολογίας ανεξάρτητα από την κατανομή της.

Τα ανταποδοτικά τέλη και δικαιώματα εντάσσονται στη φιλοσοφία της συλλογικής κατανάλωσης και αποτελούν το χρηματικό αντίτιμο που δικαιούνται να επιβάλλουν οι ΟΤΑ αντί (άλλης μορφής φορολογίας) για τη χρήση υπηρεσιών, έργων ή κτημάτων τους από τους κατοίκους χρήστες «της συλλογικής παραγωγής και κατανάλωσης».

- Η Αυτοδιοίκηση γίνεται βασικός συντελεστής τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης και έχει την αντίστοιχη ευθύνη, τοπικά και περιφερειακά, του δημόσιου τομέα της οικονομίας. Εδώ αξίζει να μνημονεύσουμε ένα «κλασικό» θα έλεγα κομμάτι της

αιτιολογικής έκθεσης που προσδιορίζει τις αρχές τις οικονομικής παρέμβασης των ΟΤΑ και σηματοδοτεί το ρόλο του δημοσίου τομέα, με ιδιαίτερη σημασία και για σήμερα που «βάλλεται» από διάφορες πλευρές ο δημόσιος τομέας(...).

Βαθμοί Αυτοδιοίκησης – Αποκέντρωση – Αποσυγκέντρωση

Με την πράξη 23 της ΠΕΕΑ, την πράξη για τη διοίκηση των περιοχών και την πράξη 55 για τον «Κώδικα Αυτοδιοίκησης», διαμορφώνεται το διοικητικό σύστημα της Ελεύθερης Ελλάδας με τρεις διοικητικές περιφέρειες: Δήμος - Κοινότητα Α΄ βαθμίδα, Επαρχία Β΄ βαθμίδα και Περιοχή Γ΄ βαθμίδα.

Η διοίκηση στην περιοχή είναι πολυμελής και «αποσυγκεντρωτική» και ασκείται από όργανα που εκλέγονται απ΄ ευθείας από το λαό.

Αρμοδιότητες

Οι αρμοδιότητες που δίνονται στην Αυτοδιοίκηση είναι «απεριόριστες» γράφει η αιτιολογική έκθεση. Και στα άρθρα 7, 24 και 54 διαβάζουμε:

Το Κοινοτικό Συμβούλιο:

Γενικά, ρυθμίζει τις υποθέσεις ομαδικής ανάγκης και συμφέροντος και ειδικότερα:

α) Διοικεί και διαχειρίζεται την κοινοτική περιουσία και κάθε άλλη περιουσία που της έχει ανατεθεί η διαχείριση.

β) Φροντίζει να δημιουργηθούν πόροι της Κοινότητας και να αναπτυχθεί η οικονομία του χωριού, μέσα στο γενικό σχέδιο του κράτους και σε συνεργασία με τις συνεταιριστικές και άλλες επαγγελματικές ή οικονομικές οργανώσεις.

γ) Φροντίζει για να καλυτερέψει και να εξασφαλιστεί η υγεία του χωριού καθώς και η μόρφωση και ηθική ανάπτυξη του λαού.

δ) Οργανώνει υπηρεσίες κοινωνικής ωφέλειας (φωτισμού,

ύδρευσης, συγκοινωνίας κ.λπ.) που μπορούν να παρουν προνομιακό χαρακτήρα.

ε) Οργανώνει κοινές υπηρεσίες χρήσιμες στους κατοίκους χωρίς να εμποδίζεται η επαγγελματική ελευθερία.

Όμοια και το Δημοτικό Συμβούλιο με την προσθήκη της ευθύνης «Κανονισμού και συντονισμού της δράσης των συνοικιακών συμβουλίων». Στις υπηρεσίες κοινωνικής ωφέλειας αναφέρεται και η θέρμανση.

Το Επαρχιακό Συμβούλιο

Διοικεί όλες τις υποθέσεις της επαρχίας. Στην επαρχιακή αυτοδιοίκηση υπάγονται:

α) Η διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας της επαρχίας και η δημιουργία πόρων της επαρχίας.

β) Τα δημόσια έργα για την ανάπτυξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών της επαρχίας.

γ) Η δημόσια υγεία.

δ) Η μορφωτική και ηθική ανάπτυξη του λαού.

ε) Η οργάνωση υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, κ.λπ., όπως και η οργάνωση υπηρεσιών γενικά χρήσιμων στους κατοίκους της επαρχίας.

στ) Η εποπτεία και έλεγχος κρατικών υπηρεσιών της επαρχίας όπου σχετίζονται με την Αυτοδιοίκηση.

ζ) Η εποπτεία και η καθοδήγηση των Αυτοδιοικήσεων πρώτου βαθμού.

η) Ο έλεγχος των πράξεων της επαρχιακής επιτροπής και

θ) Η κατανομή των πιστώσεων του ειδικού Ταμείου Τοπικής Αυτοδιοίκησης στους ΟΤΑ πρώτου βαθμού.

Αυτοτέλεια - Αυτονομία

Οι αποφάσεις των αιρετών οργάνων είναι εκτελεστές. Ο έλεγχος σκοπιμότητας καταργείται, ο έλεγχος νομιμότητας γίνεται από το Επαρχιακό Συμβούλιο για τον Α' βαθμό και στο αναθεωρητικό δικαστήριο της επαρχίας για τον Β' βαθμό. Βασι-

κές αποφάσεις, προϋπολογισμός, φόροι, κ.λπ. μπορούν να ελεγχθούν στις λαϊκές συνελεύσεις ή με δημοψήφισμα.

Αποφάσεις του Επαρχιακού Συμβουλίου σπουδαίας σημασίας υποβάλλονται σε δημοψηφίσματα «οίκοθεν» ή αν το ζητήσει το 1/5 του λαού της Επαρχίας ή τα 2/3 των κοινοτικών και δημοτικών συμβούλων της επαρχίας.

Στο άρθρο 80 του Κώδικα της ΠΕΕΑ διαβάζουμε: «Τα αντιπροσωπευτικά σώματα της Τ.Α. λειτουργούν ελεύθερα και αδέσμευτα από κάθε επέμβαση και κάθε αρχή...»

Η Συνέλευση αντιπροσώπων Αυτοδιοίκησης

(Οι τοπικές ενώσεις και η ΚΕΔΚΕ της Αντίστασης).

Στα άρθρα 75-77 διαμορφώνεται το θεσμικό πλαίσιο των ενώσεων με πληθυσμιακή αναλογική σύνθεση, αυτονομία και αρμοδιότητες που ανάγουν το «Πανελλαδικό Συνέδριο των επαρχιών, δήμων και κοινοτήτων» σαν ανώτατο σώμα των Αυτοδιοικήσεων της χώρας σε «τεχνικό και πολιτικό συμβούλιο της Αυτοδιοίκησης και της κεντρικής εξουσίας» σε θέματα αποκεντρωμένης διοίκησης (Αυτοδιοίκησης).

Προτάσεις του Συνεδρίου θεωρούνται νομοθετικές προτάσεις που υποβάλλονται υποχρεωτικά από τους αρμόδιους γραμματείς (Υπουργούς) στο νομοθετικό σώμα στην πρώτη σύνοδό του, μετά από τεχνική επεξεργασία που γίνεται από το «Συμβούλιο Τοπικής Αυτοδιοίκησης» της Γραμματείας (Υπουργείου) Εσωτερικών.

Τα Νομικά Πρόσωπα (Μεταφορά τους στην Αυτοδιοίκηση)

Με το άρθρο 79 τα ποικιλώνυμα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου που λειτουργούν στην περιφέρεια επαρχιών, δήμων και κοινοτήτων (ύδρευσης, οδοποιίας, γεωργικά ταμεία κ.λπ.) καταργούνται και η περιουσία του (και φυσικά η αρμοδιότητά τους) περιέρχεται αντίστοιχα στην επαρχία, το δήμο ή την κοινότητα με μόνη απόφαση του υπουργού Εσωτερικών.

Για τα λιμενικά ταμεία και την κατάργησή τους και τη μετα-

φορά τους στην Αυτοδιοίκηση σε πόλεις πάνω από 20.000 κατοίκους χρειάζεται κοινή απόφαση των υπουργών Εσωτερικών και Συγκοινωνίας.

Να σημειώσω ότι σήμερα αυτά τα «δήθεν αυτοδιοικούμενα πρόσωπα» ζουν και βασιλεύουν και τον κόσμο κυριεύουν και ότι είναι πληγή της δημόσιας διοίκησης.

Αξίζει όμως να επισημανθεί η επικαιρότητα αυτού του άρθρου του κώδικα του 1944 και η συγγενειά του με τα άρθρα 8, 9, του Ν. 1416/84 «Για μεταφορά πόρων και αρμοδιοτήτων» που ξεχάστηκαν στους «φοριαμούς» του υπουργείου Εσωτερικών.

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

Στο θεσμικό οδοιπορικό που παραθέτουμε αξίζει να μνημονεύσουμε από τα κείμενα των «Κωδίκων» τό άρθρο 30 των «Διατάξεων για την Αυτοδιοίκηση» του Στρατηγείου του ΕΛΑΣ, το οποίο θεσμοθετεί τριτοβάθμια Αυτοδιοίκηση σε κάθε νομό, με Νομαρχιακό Συμβούλιο με αιρετό πρόεδρο, αντιπρόεδρο και γραμματέα.

Το άρθρο 31 χαρακτηρίζει τη νομαρχιακή συνέλευση ως το ανώτατο σώμα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και συγκροτείται από όλα τα μέλη των Επαρχιακών Συμβουλίων του Νομού.

Κλείνω εδώ με τις ακροτελευταίες γραμμές της αιτιολογική έκθεσης του γραμματέα Εσωτερικών και εισηγητή του Κώδικα της ΠΕΕΑ.

«Οι θεσμοί μας αυτοί, κατακτημένοι από τον ελληνικό λαό και θεμελιωμένοι στους πόνους του Εθνικοαπελευθερωτικού Πολέμου, θα βρουν τη συντακτική έκφρασή τους στο Σύνταγμα της λαοκρατικής Ελλάδας που θα γράψει αύριο ελεύθερος και κυρίαρχος ο ελληνικός λαός». Μόνο που και αυτοί οι οραματισμοί, όπως και εκείνοι του ελληνικού διαφωτισμού του '21 περιμένουν ακόμη τη λύση τους και σήμερα δύο αιώνες απόσταση από την Επίδαυρο του '21 και μισό αιώνα από τις Κορυσχάδες του '44.

Β' Ο Κώδικας της ΠΕΕΑ και ο δημόσιος τομέας

Γράφεται στην εισηγητική έκθεση:

«Παράλληλος όρος στην οργανική λύση των οικονομικών των Δήμων, Κοινοτήτων και Επαρχιών, που δημιουργείται με την προτεινόμενη πράξη, είναι ο όρος της ελεύθερης σύστασης δημοτικών, κοινοτικών και επαρχιακών υπηρεσιών (Σημ. επιχειρήσεων της Αυτοδιοίκησης, δημοτικών κ.λπ. θα λέγαμε με τη σημερινή ορολογία).

Ο όρος αυτός έχει μεγάλη σημασία γιατί τείνει να αναπτύξει την οικονομική δράση της Αυτοδιοίκησης και να την κάνει βασικό οικονομικό όργανο στην περιφέρεια.

Εδώ φυσικά η Αυτοδιοίκηση θα βαδίζει με περίσκεψη, ώστε οι οικονομικές λειτουργίες που θα γίνουν υπηρεσίες της Αυτοδιοίκησης να μην καταργούν την επαγγελματική ελευθερία και να στηριχθούν σε σταθερά θεμέλια, τέτοια που να καταδείξουν την ικανότητα και την υπεροχή της κοινωνικής διεύθυνσης της οικονομίας του τόπου, απέναντι στην ιδιωτική ατομιστική διεύθυνση και απόλαυσή της.

Ακόμη πρέπει η σύσταση των υπηρεσιών αυτών, να αποβλέπει πρώτα και κύρια στην εξυπηρέτηση του λαϊκού συμφέροντος και κατά δεύτερο λόγο σε ταμειακά αποτελέσματα».

Πυκνό πολιτικά και θεωρητικά αυτό το απόσπασμα διαγράφει τις αρχές της οικονομικής παρέμβασης της Αυτοδιοίκησης και του δημόσιου τομέα γενικά θα έλεγα και παρουσιάζει ενδιαφέρον και για τους σημερινούς προβληματισμούς.

α) Διασφαλίζεται το δικαίωμα των ΟΤΑ για «Ελεύθερη σύσταση υπηρεσιών» (και επιχειρήσεων).

β) Επισημαίνεται η ευθύνη της αυτοδιοίκησης για το σεβασμό της επαγγελματικής ελευθερίας (ιδιωτικός τομέας, μικτή οικονομία) και για το ρόλο της στην περιφερειακή ανάπτυξη (της οποίας αποτελεί «βασικό όργανο»).

γ) Επισημαίνει ότι ο δημόσιος τομέας δεν είναι επιλέξιμος από μόνη την αντίθεσή του με τον ιδιωτικό τομέα.

«... οι οικονομικές λειτουργίες που θα γίνουν υπηρεσίες της Αυτοδιοίκησης, θα πρέπει να στηριχθούν σε σταθερά θεμέλια (η

Αυτοδιοίκηση να βαδίζει με περίσκεψη)... που να καταδείξουν (να αποδείξουν) στην πράξη την υπεροχή της κοινωνικής διεύθυνσης της οικονομίας απέναντι στην ιδιωτική ατομικιστική διεύθυνση και απόλαυσή της».

Εδώ σημειώνω τον όρο «κοινωνική διεύθυνση» και την εννοιολογική αντίθεσή του, όχι μόνο με την «ατομιστική» αλλά και με την «κρατιστική» αντίληψη. Τέλος, στην τελευταία παράγραφο διευκρινίζεται ότι η λειτουργία των υπηρεσιών (επιχειρήσεων) των ΟΤΑ «αποβλέπει πρώτα και κύρια στην εξυπηρέτηση του λαϊκού συμφέροντος και κατά δεύτερο λόγο σε ταμειακά αποτελέσματα» (κέρδη).

Έτσι η οικονομική παρέμβαση δεν αντιμετωπίζεται «οικονομικά» αλλά κοινωνικά και η οικονομική διάσταση είναι αναγκαία για να έχει «σταθερά θεμέλια» αυτή η παρέμβαση και να καταδείξει την υπεροχή της κοινωνικής διεύθυνσης της οικονομίας. Και φυσικά αυτό δεν αποδεικνύεται με προβληματικές επιχειρήσεις του δημόσιου τομέα...

II. Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ (1941-1944)

Το θεσμικό οδοιπορικό της Αυτοδιοίκησης στην Αντίσταση είχε μακρά πορεία ως την ψήφιση του Κώδικα της ΠΕΕΑ. Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι η θεσμική ωρίμανση πέρασε από το καμίνι των τοπικών πρωτοβουλιών με μια ποικιλία οργανωτικών σχημάτων που εμφανίζονται εμβρυακά σε κάθε γωνιά της Ελλάδας με «θεσμικούς νομοθέτες» τον ίδιο το Λαό και τις αντιστασιακές του οργανώσεις που στην πορεία μεταπλάθονται και ενοποιούνται όσο απλωνόταν η αντίσταση και διαμορφωνόταν η πολιτική της έκφραση και εξουσία στις ελεύθερες περιοχές. Επιστέγασμα πολιτικό, η Λαϊκή Αυτοδιοίκηση και η Λαϊκή Δικαιοσύνη, το Εθνικό Συμβούλιο και η ΠΕΕΑ και θεσμικά το «ψήφισμα - σύνταγμα» των Κορυσχάδων και ο Κώδικας Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ.

Έτσι θα πρέπει να πούμε ότι πρωταγωνιστές σ' αυτή την πορεία δεν ήταν κάποιοι επώνυμοι αλλά η οργανωμένη πρωτοβουλία του αγωνιζόμενου λαού και ότι το θεσμικό έργο που

παρουσιάζουμε αποτελεί έκφραση της συλλογικής λαϊκής θέλησης, έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και ώριμο τέκνο της ανάγκης και της κοινωνικής συνείδησης εκείνης της εποχής, όπως διαμορφώθηκε με τα ιδανικά του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Διαβάζουμε στα χειρόγραφα απομνημονεύματα του Καπετάν Περικλή (Χουλιάρα) ενός από τους πρώτους σύντροφους του Άρη, που είχα την τιμή να χρησιμοποιήσω και τον ευχαριστώ εδώ στη συνάντησή μας και δημόσια.

«... Ο Άρης στο ακτίφ των κομματικών στελεχών στην Αγόρια-νη στις 14 Μάη 1942, εκεί που πήραμε την απόφαση για το ξεκίνημα του αντάρτικου άρχισε να λέει:

.....
... Οι ομάδες αυτές με την ύπαρξη και τη δράση τους θα δίνουν θάρρος και δύναμη στο λαό... θα καταργούν τη διορισμένη από τους κατακτητές και την υπόδουλη Ελληνική Κυβέρνηση διοικητική εξουσία και θα αναδείχνουν από τον ίδιο το λαό τη δική του εξουσία που θα εξυπηρετεί τον ίδιο το λαό και τους σκοπούς του αγώνα...

Έτσι με τον καιρό, όσο θα πληθαίνουν οι ομάδες και θα λευτερώνονται τα χωριά... θα στήνεται και ο ανάλογος διοικητικός μηχανισμός με προοπτική μέσα σε ένα - ενάμισο χρόνο να δημιουργήσουμε στρατό και κεντρικό διοικητικό μηχανισμό...».

Και σε άλλες σελίδες:

... «Η κατάργησηση του κρατικού μηχανισμού άρχισε σιγά-σιγά από τότε που αρχίσαμε να μπαίνουμε στα χωριά... Προειδοποιούσαμε τον πρόεδρο να κόψει κάθε επαφή με τις κατοχικές και ελληνικές αρχές γιατί διαφορετικά θα θεωρείται προδότης της πατρίδας».

.....
«... Τον Οκτώβρη του '42, όπως μου θύμισε μετά από χρόνια ο Θ. Καραθάνος, στο χωριό Αγία Τριάδα της Ευρυτανίας, χτύπησε η καμπάνα, μαζεύτηκε το χωριό, τουςμίλησα για τους σκοπούς του αγώνα και στο τέλος τους είπα:

Από τώρα καταργούνται τα κρατικά όργανα και τα διορισμένα από τους κατακτητές και το δουλικό ελληνικό κράτος Κοινοτικά

Συμβούλια, και στη θέση τους θα βγαίνουν άλλα από σας τους ίδιους που θα εξυπηρετούν μόνο το χωριό και τους σκοπούς του αγώνα...

... Τώρα πέστε ποιός είναι ο πιο έξυπνος και ικανός, ο πιο τίμιος άνθρωπος να αναλάβει Πρόεδρος και να διοικήσει μαζί με το Συμβούλιο το χωριό. Οι χωριανοί κοιτάζονταν χωρίς να μιλούν... Ξανά είπα τα ίδια..., πάλι τίποτα, πουχία... Τότε τους είπα: αφού είναι έτσι πέστε ποιος είναι... ο πιο κουτός(!) και οι χωριανοί κατάλαβαν και υπόδειξαν και βγήκε Πρόεδρος ο Ράγκος...

Ήταν ένας αρκετά ψηλός, ξεραγγιανός άντρας, ψηλότερος από όλους τους χωριανούς και φορούσε στρατιωτική στολή. Ήταν απόστρατος αξιωματικός και δεν είχε καμιά σχέση με τον κομμουνισμό... Όμως πλήρωσε και αυτός για τη συμμετοχή του στην Αντίσταση. Βασανίστηκε άγρια από το κράτος και το παρακράτος που επιβλήθηκε μετά την... απελευθέρωση».

.....

Αργότερα αυτές οι πρωτοβουλίες «δέθηκαν» σε θεσμικούς κανόνες και μπολιάστηκαν με τις επιλογές της δημοκρατικής και ριζοσπαστικής παράδοσης και τους προβληματισμούς του κοινωνικού μας κινήματος και ο συλλογικός αντιστασιακός νομοθέτης έβαλε την ελληνική σφραγίδα στα γραπτά κείμενα. Αυτό δεν σημαίνει ότι παραγνωρίζουμε και το ρόλο των προσώπων που συνέβαλαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σ' αυτή τη θεσμική πορεία και την τελική της γραφή.

Το οδοιπορικό αυτό το παρακολουθούμε στα βιβλία του Γεωργούλα Μπέικου και του Θαν. Τσουπαρόπουλου. Αξιόλογο είναι για τους προβληματισμούς μας και το αφιέρωμα στην Αντίσταση της «Επιθεώρησης Τέχνης» Τόμος ΙΕ - 67-68.

Τα αμφιλεγόμενα

Εκκρεμής ως τις μέρες μας είναι η αμφιλογία για την καταγωγή και τον χαρακτήρα της Αντιστασιακής Αυτοδιοίκησης.

– Για την καταγωγή:

Η μια άποψη θέλει αυθόρμητη την εμφάνιση ως θεσμού.

«... Εξεπήδησεν ο θεσμός αυτός και ανεπτύχθη αυτομάτως

μέσα από το Λαό, δίχως σαφή και οργανωμένην καθοδήγησιν» υποστηρίζει ο Α. Καστρινός, της Δ/νσης δικαστικού, του Στρατηγείου του ΕΛΑΣ. Αντίθετα, «δογματικά» θα έλεγα, ο Γ. Μπέικος στο βιβλίο του η «Λαϊκή Εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα» υποστηρίζει:

«... Η Λαϊκή Αυτοδιοίκηση και η Λαϊκή Δικαιοσύνη, υπήρξαν καρπός σοφής και οργανωμένης καθοδήγησης συγκεκριμένης οργάνωσης του ΚΚΕ», θέση που φθάνει ως τα όρια της «σεχταριστικής» ιδιοποίησης της καταγωγής του θεσμού, για να χρησιμοποιήσω την ιδιωματική ορολογία, και ξεχνάει και την ΕΑΜική διάσταση της Αντίστασης. Πολλοί ακόμη υποστηρίζουν ότι το «κενό εξουσίας» αποτελεί στοιχείο της καταγωγής της Λ.Α., δεν εξηγούν όμως, την ποιότητα του «γεμίσματος» του κενού.

Στο εισαγωγικό μου σημείωμα στο κεφάλαιο Β' (Η θεσμική διαδρομή) του βιβλίου μου «Η Αυτοδιοίκηση στην Ελεύθερη Ελλάδα» – Από το Νεοελληνικό Διαφωτισμό στους «κώδικες της Αντίστασης» επιχειρώ μια σύνθεση (διαλεκτική κατά τη γνώμη μου) του οδοιπορικού του θεσμού που συνδυάζει την ανάγκη «άλλης» εξουσίας, τις τοπικές λαϊκές πρωτοβουλίες (το «αυθόρμητο» σαν προϊόν όμως ιδεολογικών και πολιτικών διεργασιών) και την οργανωμένη παρέμβαση «της πολιτικής βούλησης» όπως εκφραζόταν στις συγκεκριμένες συνθήκες από τις πολιτικές και στρατιωτικές οργανώσεις της εποχής. Αυτό το οδοιπορικό «προφητεύει» και ο Άρης, με αναφορά του που γίνεται σ' αυτό το σημείωμα.

Και αυτό το πνεύμα εκφράζει κατά την γνώμη η εισήγηση του Γ. Σιάντου (Γραμματέα υπουργού Εσωτερικών της ΠΕΕΑ) για το νέο «Κώδικα Αυτοδιοίκησης» προϊόν του «Εθνικού λαϊκού δημοκρατικού κινήματος». Έλεγε τότε ο Γ. Σιάντος: «Η αυθόρμητη αυτή εκδήλωση μιας βαθειάς τάσης του Ελληνικού λαού, ενός πηγαιού δημοκρατικού πνεύματος, συνδέει την σημερινή πραγματικότητα με την πιο γνήσια ελληνική παράδοση»... και στην αίθουσα όπου συνεδρίαζε το Εθνικό Συμβούλιο διαβάζοταν «Επίδαυρος 1821-Κορυσχάδες 1944».

Και αυτή η τοποθέτηση μας συνδέει με το ερώτημα για το χαρακτήρα της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης:

– Ο Χ. Καλατζής στο τεύχος της «Επιθεώρησης Τέχνης» το αφιερωμένο στην Αντίσταση (Τόμος ΙΕ΄ - 67, 68) στο δοκίμιό του «Ιδεολογική Επιτομή της Νομοθεσίας της Εθνικής Αντίστασης» υποστηρίζει και κατά την γνώμη μου αποδειχνει ότι «κανένας παραλληλισμός των θεσμών της Εθνικής Αντίστασης, δεν μπορεί να γίνει με τα ρωσικά συμβούλια εργατών - στρατιωτών» (τα σοβιέτ).

– Ο Γ. Μπέικος στο βιβλίο του «Η λαϊκή εξουσία στην Ελεύθερη Ελλάδα, ιδεολογικοποιώντας την προσωπική του συνεισφορά στις διαδικασίες διαμόρφωσης των λαϊκών θεσμών, και τον «κομματικό του πατριωτισμό» μετατρέπει αυθαίρετα, αντιϊστορικά και δογματικά στοιχειώδεις αυτοδιοικητικές λαϊκές πρωτοβουλίες σε προπομπούς ελληνικών σοβιέτ, και τους εθνικο-λαϊκούς δημοκρατικούς θεσμούς των Κωδίκων της Αντίστασης σε θεσμούς Σοβιετικής Δημοκρατίας.

– Από την άλλη όχθη ο Δ.Ι. Ζέππος το 1945 με τις πολιτικές προκαταλήψεις που υπότασαν και τις επιστημονικές θέσεις στις σκοπιμότητες της εποχής έγραφε: Το διοικητικό καθεστώς της Εθνικής Αντίστασης έφερνε «τη σφραγίδα της άκρας αριστερας, τοσούτω μάλλον όσω η Σοβιετική Ρωσία ενσαρκώνει τα εγκαινιασθέντα συστήματα των ελεύθερων περιοχών».

Ο Χ. Καλατζής, τελειώνει την ιδεολογική του προσέγγιση γράφοντας: «Η νομοθεσία της Εθνικής Αντίστασης ήταν πρόοδος ολόκληρης ιστορικής εποχής, μεγάλο βήμα στην ιστορία των πολιτικών θεσμών της χώρας. Νομοθεσία αναδημιουργική, έδωσε λύση σε βασικά προβλήματα του ελληνισμού. Άνοιξε τον κλεισμένο δρόμο του '21 προς τη λαοκρατική δημοκρατία και έφερε πιο ψηλά τη νεοελληνική προοδευτική ιδεολογία».

Μια συγκριτική ανάγνωση των θεσμικών, πολιτικών και ιδεολογικών καταβολών του νεοελληνικού διαφωτισμού και των «κωδίκων της Αντίστασης» σε συνδυασμό με την εισηγητική (αιτιολογική) έκθεση της πράξης 55 (κώδικας ΠΕΕΑ), κατά τη γνώμη μου δικαιώνει τις εκτιμήσεις και τα συμπεράσματα του Χ. Καλατζή: «Η νομοθεσία της Εθνικής Αντίστασης δεν έθιξε τις

βάσεις του κοινωνικού καθεστώτος (θεσμούς ιδιοκτησίας, οικογένειας, μορφή πολιτεύματος, εκκλησιαστικό καθεστώς...). Όμως οι νέες αρχές που διέπουν αυτούς τους θεσμούς επαναθεμελιώνουν την εξουσία του λαού με μια νέα κατοχύρωση της (θεωρητικά ως τότε) αναγνώρισης της αναπαλλοτρίωτης και προτογενούς λαϊκής κυριαρχίας και το δέσιμό της με την πλατειά άσκηση αυτών των εξουσιών από το λαό» που τελικά είναι η βίωση της ελευθερίας της δημοκρατίας και των «ατομικών» δικαιωμάτων.

«Οι κύριες θέσεις των διαβεβλημένων αυτών θεσμών και οι νέες αρχές που τους διέπουν είναι μεταρρυθμίσεις που αν θεωρηθούν «ρήξη δικαίου» από τυπική νομική άποψη στην ουσία... φανερώνουν μια πολύ καθυστερημένη αναπροσαρμογή του ελληνικού νομοθετικού καθεστώτος σε θεσμούς που ισχύουν σ' όλες τις χώρες με αντιπροσωπευτική κυβέρνηση...».

Μόνο που εδώ -θα πρόσθετα ότι οι θεσμοί δεν έμειναν «χάρτινα δικαιώματα» αλλά ενταγμένοι σε ένα συνολικό σύστημα λαϊκής δημοκρατίας ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων «γέμισαν» με εξουσία και ελευθερία με μια νέα αντίληψη συλλογικότητας που αποκατέστησε την σπασμένη σχέση: πηγή εξουσίας (λαϊκή κυριαρχία) – άσκηση εξουσίας. «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό και ασκούνται από το Λαό».

Πιστεύω ότι η μελέτη του Καλατζή που «συλλέχθηκε» σ' αυτή την έκδοση αποτελεί απαραίτητο στοιχείο, για την επιστημονική, πολιτική και ιδεολογική προσέγγιση των «Κωδίκων της Αντίστασης» και την κατανόησή τους.

Το Σύστημα και οι αρχές της Αυτοδιοίκησης

Το συνταγματικό πλαίσιο:

Ο θεσμός της Αυτοδιοίκησης όπως και όλη η Νομοθεσία της Αντίστασης θεμελιώνεται (ή επιβεβαιώνεται αναδρομικά θα έλεγα στις πολιτειακές και συνταγματικές αρχές του Α΄ ψηφίσματος του «Συντακτικού» Εθνικού Συμβουλίου:

- Η λαϊκή κυριαρχία πηγή πάσης εξουσίας και αρχής.
- Οι λαϊκές ελευθερίες είναι ιερές και απαραβίαστες.

– Η ισονομία και ισοπολιτεία των ανδρών και γυναικών της Ελλάδας.

(Σημ. Μόλις το 1952 «επίσημα» οι γυναίκες αποκτούν δικαίωμα ψήφου και πρόσφατα «διαγκωνίζονται» για την κατοχύρωση της ισότητας, «της ισονομίας και ισοπολιτείας»).

– Η εργασία, βασική κοινωνική λειτουργία, «δημιουργεί δικαίωμα για την απόλαυση όλων των αγαθών της ζωής».

– «Επισημη γλώσσα για όλες τις εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής και για όλους τους βαθμούς της εκπαίδευσης είναι η γλώσσα του Λαού» (Από το πολίτευμα του Ρήγα ως το Ψηφισμα των Κορυσκάδων πέρασαν 150 χρόνια...).

– Και τέλος, η Αυτοδιοίκηση (και η Λαϊκή Δικαιοσύνη) ανακηρύσσονται θεμελιώδεις θεσμοί του Δημοσίου βίου, κατοχυρώνονται συνταγματικά.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση – «η οργανωμένη λαϊκή εξουσία που ασκείται με αιρετούς αντιπροσώπους και απ' ευθείας με τις συνελεύσεις του λαού για την διοίκηση της πόλης, του χωριού και της επαρχίας» συνδέει την αντιπροσωπευτικότητα με μορφές άμεσης δημοκρατίας και λαϊκής συμμετοχής.

Η Λαϊκή Συνέλευση στις μικρές κοινότητες και το δημοψήφισμα στις μεγάλες κοινότητες και τους Δήμους. Η δημοτική αποκέντρωση και το σύστημα των συμμετρικών (αυτοδιαχειριστικών) επιτροπών. Το δικαίωμα νομοθετικών πρωτοβουλιών. Αυτές οι αρχές διαπερνούν όλους τους «Κώδικες» με τη μιά ή την άλλη μορφή. Από την απόφαση 6 του Κοινού Γεν. Στρατηγείου (10.8.1943) ως τον Κώδικα της ΠΕΕΑ, όπου συστηματικά πια ολοκληρώνεται θεσμικά η Αυτοδιοίκηση και η Αποκέντρωση (και φυσικά αυτό το πνεύμα διαπερνά τον «Κώδικα Ποσειδώνα», τις οκτώ εντολές αλλά και τις προδρομικές λαϊκές πρωτοβουλίες αυτοοργάνωσης και αυτοδιοίκησης).

Λαϊκή Αυτοδιοίκηση στην ελεύθερη Ελλάδα: Όραμα και Πολιτική

Της Μ. Τομαρά - Σιδέρη

ΘΕΣΠΙΣΗ

Από τα πλέον ελπιδοφόρα για τους κατακτημένους Έλληνες, αλλά και τα πλέον αξιόλογα σημεία στην ιστορία της Εθνικής Αντίστασης αποτελούν ασφαλώς οι θεσμοί της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και Δικαιοσύνης.

Στο πλαίσιο της σύντομης αυτής ανακοίνωσης θα παρουσιάσω δύο βασικές πτυχές του φαινομένου: Την Λαϊκή αυτοδιοίκηση σαν όραμα, από τη μια, και σαν πολιτική και θεσμική πραγματικότητα, από την άλλη.

Κατά το ψήφισμα των Κορυσχάδων, τις 27 Μάη 1944 – το σύνταγμα της Ελεύθερης Αντιστασιακής Ελλάδας – «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από Λαό και ασκούνται από το Λαό». Και στον Κώδικα τοπικής αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ, της 7.8.1944, η Αυτοδιοίκηση αναγνωρίζεται σαν θεμελιώδης θεσμός του δημόσιου βίου των ελλήνων.

Η τελική διατύπωση των αρχών του Κώδικα «Ποσειδώνας» (που ήταν το αντιστασιακό όνομα του Κώδικα) κατεγράφη σε σύσκεψη όλων των λαϊκών συμβουλίων. Από 1ης Ιανουαρίου 1944 τέθηκαν σε εφαρμογή διατάξεις για την Αυτοδιοίκηση και την Λαϊκή Δικαιοσύνη από 146 άρθρα και δεσμεύτηκαν οι οργανώσεις των χωριών για την εφαρμογή του πρώτου αυτού λαϊκού νόμου.

1821-1944

Στην αίθουσα που συνεδρίαζε το εθνικό συμβούλιο ήταν γραμμένο: «Επίδαυρος 1821 - Κορυσχάδες 1944».

Η τοποθέτηση αυτή δίνει μια αφετηριακή κατεύθυνση και στους προβληματισμούς σχετικά με τον χαρακτήρα της λαϊκής αυτοδιοίκησης, τόσο στο ιδεολογικό πεδίο, όσο και σ' εκείνο της πολιτικής πρακτικής – και με όρους τόσο εννοιολογικής, όσο και ιστορικής ανάλυσης.

Η Τ.Α. σαν θεσμός έχει μια διάρκεια στην Ελληνική πολιτική

ζωή, η ιστορικότητα της οποίας προϋπάρχει του νεοελληνικού κράτους.

Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας λοιπόν:

◆ Οι ίδιες οι πραγματικότητες της τουρκικής κατάκτησης επέβαλαν το περιεχόμενο της κοινοτικής αυτονομίας του ελληνισμού, επικαθορίζοντας ουσιαστικά, τυπικά και κυριαρχικά την όποια πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική παράδοση ενσαρκωνόταν στον υπάρχοντα κοινοτισμό. .

◆ Η ελληνική κοινότητα επιβίωσε με την συνδρομή της κεντρικής εξουσίας, λειτουργώντας κατά τρόπο συμβατό με τη λογική της και τις ανάγκες της.

◆ Λειτουργήσε σαν ο κύριος μηχανισμός ενσωμάτωσης της κατακτημένης κοινωνίας στο πλαίσιο που όρισε ο κατακτητής.

◆ Η βασική της λειτουργία ήταν η εκπλήρωση της φοροδοτικής υποχρέωσης.

◆ Η άσκησή της ήταν κατά κανόνα στα χέρια των μη-ανακλητών προυχόντων.

Εκείνοι είχαν όλες τις εξουσίες, εκείνοι διοικούσαν και οι ίδιοι δίκάζαν.

Με άλλα λόγια, το επί Τουρκοκρατίας κοινοτικό σύστημα αποτέλεσε έναν διοικητικό θεσμό με πολιτικές πτυχές. Η Τουρκοκρατία αποτέλεσε το περιβάλλον, στο οποίο η Τ.Α. μπόρεσε να λειτουργήσει σαν μια μορφή τοπικής πολιτειακής συγκρότησης και σαν πολιτικός πυρήνας ανάπτυξης και εξέλιξης του ελληνισμού – με θεμελιώδη ωστόσο προϋπόθεσή της την υπαγωγή της στην συγκεντρωτική κεντρική εξουσία της κατάκτησης.

Ο λόγος του Άρη στη Λαμία (20.4.44) ξαναγυρνά σ' αυτή την ιστορικότητα:

«Από τον Μοριά άρχισε η επανάσταση του 1821. Οι δυνάμεις του λαού παρέδωσαν στην πατρίδα τη λευτεριά. Το ΕΑΜ ήταν η νέα Φιλική Εταιρεία».

Ωστόσο, η όποια νομιμοποιητική αναφορά του λόγου της Αντίστασης στην επανάσταση του '21 δε σημαίνει αυτονόητα ή αναγκαία ακύρωση της ιστορικότητας των φαινομένων. Συνεπώς, είναι απαραίτητη η αποδέσμευση, ανάδειξη και ανάλυση

των ιδιαιτεροτήτων, της ειδοποιού διαφοράς, που χαρακτήριζε την αυτοδιοίκηση στην Ελεύθερη Ελλάδα, ξεχωρίζοντάς την από τις άλλες ιστορικές εκφάνσεις τέτοιων φαινομένων.

Πράγματι, η μορφοποίηση, η λειτουργία, καθώς και η πιο καθοριστική ιδιαιτερότητα – το πολιτικό περιβάλλον διαμόρφωσης και υλοποίησης της Λαϊκής Αυτοδιοίκησης στην περίοδο της Αντίστασης – παρουσιάζουν ουσιώδεις διαφορές σε σχέση με τις ελληνικές κοινότητες στην Τουρκοκρατία.

Με μεγάλη συντομία θα λέγαμε ότι ο επί Τουρκοκρατίας διοικητικός θεσμός με πολιτικές πτυχές αντικαταστάθηκε από έναν πολιτικό θεσμό με διοικητικές πτυχές. Αντίστοιχα, αντί για φοροδοτική υποχρέωση έναντι του ένοπλου κατακτητή, η λειτουργία της Τ.Α. στην αντίσταση υλοποιεί την πραγματική άσκηση λαϊκής εξουσίας, στηριγμένη στον ένοπλο λαό και πλαισιωμένη από την λαϊκή δικαιοσύνη.

ΜΟΡΦΕΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΘΕΣΜΩΝ

Έχοντας υπ' όψη τις έκτακτες συνθήκες του πολέμου, καθώς και τις ανάγκες του λαού της ελεύθερης Ελλάδας για την αυτοδιοίκησή του και την λειτουργία της δικαιοσύνης, από το Επιτελικό Γραφείο του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ ορίστηκαν (Αύγουστος 1943) οι ακόλουθες διατάξεις:

◆ Βασικοί κλάδοι της αυτοδιοίκησης είναι:

- 1) Η διοίκηση των δήμων και κοινοτήτων και
- 2) Η λαϊκή δικαιοσύνη.

◆ Κάθε κοινότητα, δήμος, επαρχία και νομός διοικούνται από Συμβούλια. Σε κάθε κοινότητα και δήμο, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των αναγκών του Λαού, ιδρύονται οι εξής Λαϊκές Επιτροπές:

- 1) Επιτροπή Λαϊκής Ασφάλειας
- 2) Σχολική επιτροπή
- 3) Εκκλησιαστική επιτροπή
- 4) Επιτροπή Κοινωνικής Πρόνοιας και Επισιτισμού και
- 5) Εξελεγκτική επιτροπή.

◆ Το λειτούργημα των μελών των οργάνων της αυτοδιοίκησης είναι τιμητικό, άμισθο και υποχρεωτικό.

◆ Ο θεσμός της αυτοδιοίκησης αποτελεί την πρώτη θεσμική χειρονομία του μαχόμενου - ελεύθερου ελληνικού λαού. Έχει τη σημασία ότι ο λαός παίρνει ενεργά μέρος στη διοίκησή του με σκοπό την άμεση και καλύτερη ικανοποίηση των κοινών συμφερόντων των πολιτών – και μάλιστα, όπως ρητά ορίζεται στην εγκύκλιο του Γενικού Στρατηγείου, ... «χωρίς τη μεσολάβηση των διαφόρων πολιτικών τυχοδιωκτών ή διχτατορίσκων». Και αυτό το δεύτερο έχει πολύ μεγάλη αξία, γιατί «πολύ σύντομα θα φέρει την πνευματική και πολιτική απολύτρωση του Λαού, την οποία ονειρεύτηκε και για την οποία αγωνίστηκε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ».

◆ Με την υπ' αριθμόν 6 απόφαση του Γενικού Στρατηγείου ορίζεται ρητά ότι «δεν δίνεται στις εκλογές Τ.Α. κομματικός χαρακτήρας και το αποτέλεσμα τους δεν μπορεί παρά να είναι η ελεύθερη θέληση του Ελληνικού λαού». Το σύνθημα ήταν: «Να βγουν οι καλύτεροι».

◆ «Σε κάθε κοινότητα και δήμο ιδρύονται από ένα ή περισσότερα Λαϊκά Δικαστήρια. Η πολιτική και ποινική δικαιοσύνη απονεμεται από τα Λαϊκά δικαστήρια, που καταρτίζονται και λειτουργούν σύμφωνα με τον παρόντα νόμο. Είναι 2 βαθμών: Τα τοπικά 5μελή λαϊκά δικαστήρια και τα αναθεωρητικά. Οι δικαστές εκλέγονται από τον λαό και κρίνουν κατά συνείδηση, στηριζόμενοι μόνο στα περιστατικά που βγαίνουν από τη διαδικασία. Για κριτήριο έχουν την αντίληψη του ίσου, του ορθού και του δίκαιου. Εφαρμόζουν τις διατάξεις του παρόντος νόμου και, όταν δεν υπάρχει ρητή διάταξη, δικάζουν σύμφωνα με το κοινό αίσθημα του δικαίου και τους κανόνες της ηθικής, παίρνοντας γι' αφετηρία τους το ισχύον ελληνικό δίκαιο. Κανένας παρεμβατισμός, καμιά αυθαιρεσία στα έργα των οργάνων αυτών».

◆ Οι συνεδριάσεις των δικαστηρίων ήταν δημόσιες. Μόνο αν το δικαστήριο έκρινε ότι υπήρχε βάσιμος λόγος να διαταραχθεί η δημόσια τάξη ή να διαταραχθούν τα δημόσια ήθη αποφάσιζε και διέτασσε να μην τηρηθεί η δημοσιότητα της δίκης.

◆ Οι αποφάσεις των λαϊκών δικαστηρίων απαγγέλλονταν φανερά και ήταν οριστικές. Σκοπός της ποινής σε καμμία περίπτωση δεν ήταν η εκδίκηση, αλλά η βελτίωση του υπαίτιου.

◆ Η συνειδητοποίηση της αντίληψης πως οι λαϊκές ελευθερίες είναι εγγυητές του συντάγματος και της λαϊκής κυριαρχίας οδήγησε στην κατοχύρωση της συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές και στα διάφορα όργανα λαϊκής αυτοδιοίκησης και δικαιοσύνης.

«Για να επιτύχουμε το βασικό μας σκοπό, για να καταστήσουμε την γυναίκα πραγματικό σύντροφο της ζωής μας με ίσα πολιτικά δικαιώματα, πρέπει να καλλιεργήσουμε την ενδόμυχη επιθυμία της για δράση, να δώσουμε ώθηση για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων της στη ζωή, να καταστήσουμε πραγματικότητα τα δικαιώματα που ίσαμε τώρα απέκτησε. Και αυτό το τελευταίο θα το επιτύχουμε, αν όλες οι γυναίκες που έχουν δικαίωμα παίρνουν μέρος στις εκλογές σαν εκλογείς και εκλόγιμες.

Πρώτα εμείς, με το παράδειγμα της μάνας μας, πρέπει να σπάσουμε την άδικη προκατάληψη που επικρατεί, δυστυχώς, σχετικά».

ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο πολιτικός μηχανισμός του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ πλαισίωσε, υπηρέτησε και προώθησε με υποδειγματικό τρόπο την εφαρμογή της Λαϊκής αυτοδιοίκησης. Η ανυπαρξία συγκροτημένων πολιτικών ρυθμίσεων, λόγω της κατάλυσης του κεντρικού κράτους, έδωσε την δυνατότητα στο ΕΑΜ να εγκαταστήσει ένα οργανωμένο οιονεί κράτος – ακριβέστερα, μια πολιτικά υποδειγματική οργάνωση πολιτείας και άσκηση εξουσίας στις ελεύθερες περιοχές.

Το είδος και η ποιότητα της οργάνωσης, η ιδεολογική της ταυτότητα και η καταξιωμένη πρακτική δίνουν τις εγγυήσεις, το θεσμικό υπόβαθρο για να λειτουργήσει πολιτικά η κοινωνία, τη βάση για τη θεσμική αυτορρύθμιση και τον πολιτικό αυτοπροσδιορισμό της κοινωνίας.

Η εφαρμογή του άμεσου δημοκρατικού συστήματος προσανατολίζεται στη διασφάλιση της πολιτικής αυτονομίας του κοινωνικού σώματος. Ένδειξη γι' αυτό είναι η δυσπιστία που εκδηλώνουν για τους θεσμούς της Ελεύθερης Ελλάδας των βουνών τα

πολιτικά κέντρα της πόλης – αστικός πολιτικός κόσμος, Άγγλοι και λοιποί «σύμμαχοι». Στα τέλη του 1943, ο Βρετανός πρεσβευτής Λήπερ αναφέρει στην κυβέρνησή του: «Πάντες οι νομιμόφρονες πολιτικοί ηγέτες ζήτησαν την κατάργηση των εγκατασταθεισών βία πολιτικών και άλλων αρχών της υπαίθρου». Αντίστοιχα έκφρασή τους στο πεδίο της πολιτικής στρατηγικής, ήταν η θέση, που διατυπώθηκε στους κόλπους των Καπετάνιων του αντάρτικου – ότι δηλαδή η στρατιωτική νίκη και η θεσμική της μεταγραφή (ουσιαστικά, στην Λαϊκή αυτοδιοίκηση και δικαιοσύνη και στον Λαϊκό στρατό) θα επέφεραν αυτόματα ή και ισοδυναμούσαν άμεσα με την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας – πράγμα που όντως έγινε με τον Τίτο στην Γιουγκοσλαβία.

ΟΡΑΜΑ

Το ΕΑΜ και η ΠΕΕΑ αποτέλεσαν αργότερα το όπλο επιβίωσης της πολιτικής αυτονομίας του ελληνικού λαού στα χρόνια της κατοχής. Τον μοχλό της γρήγορης απελευθέρωσής του. Η λαϊκή θέληση περιφρουρήθηκε με τον σεβασμό στη λαϊκή ετυμγορία.

Ο Άρης Βελουχιώτης, τέκνο της Ρούμελης με ιδιαίτερη δράση στην Ευρυτανία, δεν ήταν ο τύπος του τοπικού παράγοντα, αλλά αντιπροώπευε ως ηγέτης το σύνολο του μαχόμενου ελληνικού λαού. Έτσι, το έργο του δεν περιορίζεται σε ένα απλό τοπικό φαινόμενο, τόσο με την γεωγραφική όσο και με την ιστορική έννοια, αλλά αποκτά ευρύτερη σημασία.

Αντί άλλης αξιολόγησης παραθέτουμε τον χαρακτηρισμό, που αποδόθηκε για τη δράση του από τους αντιπάλους του, την Γκεστάπο – που θυμίζει και ό,τι εννοεί ο Λήπερ: «Το καθεστώς της Εθνικής Αντίστασης φέρει τη σφραγίδα της άκρας αριστεράς, τοσοούτω μάλλον όσο η Σοβιετική Ρωσία ενσαρκώνει τα εγκαινιασθέντα συστήματα των ελεύθερων περιοχών».

Το κατά πόσο ευσταθεί πραγματολογικά και ακριβολογεί ο χαρακτηρισμός «σοβιετική δημοκρατία» είναι ίσως λιγότερο σημαντικό από την ιδεολογική και συνασπισθηματική φόρτιση των

όρων αυτών, που δείχνουν το μέγεθος και την σπουδαιότητα των οραμάτων και της δυναμικής, που περιέκλειε η Λαϊκή Αυτοδιοίκηση στην Αντίσταση.

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΩΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ;

Η προκαταρκτική αναφορά μας στην Τουρκοκρατία δείχνει ότι ένα αιώνα μετά η τοπική κοινωνία δεν οργανώνει τους θεσμούς της ενόψη της συνδιαλλαγής της με την κεντρική εξουσία, αλλά οραματιζόμενη και σχεδιάζοντας θεσμούς, που ξεπερνούν την διαχείριση στενά τοπικών προβλημάτων και δίνουν πρότυπα οργάνωσης και διαχείρισης της εξουσίας στην συνολική κοινωνία.

Η ιδιαιτερότητα των περιστάσεων – ένοπλος αγώνας – προσδιορίζει ίσως και τη μείζονα ιδιαιτερότητα του περιβάλλοντος ανάπτυξης αυτής της μορφής λαϊκής εξουσίας. Δηλαδή το ότι ο ένοπλος λαός ήταν όχι μόνο η πηγή της νομιμότητας, αλλά και το σώμα που υλοποιούσε, στο εσωτερικό του και για δικό του λογαριασμό, την άσκηση της εξουσίας.

Ίσως οι ιστορικές αυτές περιστάσεις δεν επαναληφθούν ποτέ. Ωστόσο, το ερώτημα που ανακινούν, καθώς και ο τύπος απάντησης που υλοποιήθηκε τότε, υποδεικνύουν και το πιο κρίσιμο από τα ζητήματα: Το ζήτημα των πολιτικών προϋποθέσεων κάθε θεσμικού πλαισίου. Το ιστορικά καταγεγραμμένο έργο της λαϊκής εξουσίας στην Αντίσταση αναδεικνύει έτσι την πιο ουσιαστική σήμερα διάστασή του – την επικαιρότητα του ζητήματος.

Η εμπειρία της αυτοδιοίκησης στην Αντίσταση – αληθινή εμπειρία λαϊκής εξουσίας – μπορεί να καταπνίγηκε σαν πολιτική πραγματικότητα. Όμως θα παραμείνει σαν σύλληψη, σαν όραμα – θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε, όραμα προφητικό. Που γι' αυτό ίσως ακολούθησε την πολιτική τύχη των προφητών, όπως την περιγράφει ο Μακιαβέλι στον «Ηγεμόνα»: Αν έχουν τη δύναμη να υπερασπίσουν το έργο τους, νικούν – αν όχι, διώκονται και εξοντώνονται.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

Το Παιδαγωγικό Φροντιστήριο Καρπενησίου και Τροβάτου Αγράφων

Του Κώστα Ι. Ζήση

Κυρίες και κύριοι,

Είναι μεγάλο το θέμα που προσκλήθηκα να διαπραγματευθώ. Κι όταν μιλούμε για μεγάλο, εννοούμε και στην έκταση και στη σπουδαιότητα. Με την σύντομη εισήγησή μου, δεν θα καλύψω το θέμα στην έκτασή του, αλλά θα προσπαθήσω, σταχυολογώντας στοιχεία να γίνουν γνωστά κάποια γεγονότα στο ευρύ κοινό, που δυστυχώς, έχει άλλα ενδιαφέροντα. Στους λίγους να ξαναζωντανέψουμε παλιές θυμήσεις και τέλος να φέρουμε στο φως νέα στοιχεία, ώστε να δικαιολογείται και η εισήγησή μας στο Συνέδριο. Με την ευκαιρία ευχαριστούμε το Πάντειο Πανεπιστήμιο και το Δήμο Καρπενησίου κι όλους όσους συνέβαλαν στη διοργάνωση και πραγματοποίηση, αυτού του Συνεδρίου και ιδιαίτερα τον σημερινό οικοδεσπότη τον πρόεδρο των Κορυσχάδων και μοναδικό, παρόντα μαθητή του Φροντιστηρίου Καρπενησίου, ο οποίος μας φιλοξενεί στην ιστορική αυτή αίθουσα. Άλλωστε θα μπορούσε να βρει κανείς καλύτερο περιβάλλον να μιλήσει για την εκπαίδευση;

Είμαι θιασώτης της αρχής, που επικεντρώνεται στα λόγια του Κοραή. «Πρέπει να μορφωθεί το Έθνος για να ελευθερωθεί» και προσθέτω για να διατηρηθεί και να δημιουργήσει. Από σύστασης του Ελληνικού Κράτους, η παιδεία περνούσε μέσα από την εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων, η οποία κάθε φορά κατευθυνόταν και αναπαρήγαγε το εκάστοτε κατεστημένο. Ελάχιστες ήταν οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες με Νομοθετικά Διατάγματα, όπως του Πετρίδη, Τσιριμώκου και λιγοστά ακόμα που πάντα τ' ακολουθούσαν αντιμεταρρυθμιστικά, με επακόλουθα πισωγυρίσματα, συνοδευόμενα με αντιδραστικές ενέργειες, όπως το «να καώσει» η απόσυρση του αναγνωστικού «τα ψηλά βουνά», του συμπατριώτη μας Ζαχαρία Παπαντωνίου, η διάλυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, η αναστολή της Δ.Ο.Ε. και τόσα άλλα.

Όλες αυτές οι προσπάθειες θετικές ή αρνητικές, στα χρόνια της Κατοχής αναστάλησαν και οι προτεραιότητες που δόθηκαν αναγκαστικά ήταν «ψωμί – ελευθερία». Η Παιδεία παραλείπεται. Ποιός να κοιτάξει για γράμματα, όταν καθημερινά τα κάρα των Δήμων σ' όλη τη χώρα, μαζί με τα σκουπίδια φόρτωναν και σωρεία πτωμάτων, από νεαρά άτομα κυρίως θύματα της πείνας; Από στοιχεία που έχουμε και περιληπτικά αναφέρουμε, ότι στην Ελλάδα φοιτούσαν μέχρι το 1940, 1.000.000 περίπου μαθητές. Το 1942 ο αριθμός κατεβαίνει σε 400.000 μαθητές που όλο και περισσότερο μειώνεται χωρίς φυσικά να έχουμε απόλυτα στατιστικά στοιχεία. Από το σύνολο των σχολικών κτιρίων, 8.345 τα επίταξαν οι κατακτητές, αρκετά κάηκαν και μόνο 719 έμειναν απείραχτα. Το χειμώνα του 41-42 πέθαναν από πείνα 60.000 παιδιά κι άλλων 130.000 κλονίστηκε σοβαρά η υγεία τους.

Η Ευρυτανία, η «ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ», ο τόπος που στις δύσκολες στιγμές του Έθνους πάντα σήκωνε το βάρος των καιρών και καλοδέχονταν όλα τα προοδευτικά και φιλελεύθερα στοιχεία, είχε και ψωμί. Ας είναι καλά οι πεζούλες και ο ιδρώτας του λαού της. Και ψωμί, λοιπόν, για επιβίωση και ελευθερία, μια και ο έχθρός δύσκολα τ' αποφάσιζε να κλειστεί μέσα στην άγρια φύση της, αλλά κι όταν το έκανε πάντα έβρισκε δυσκολίες.

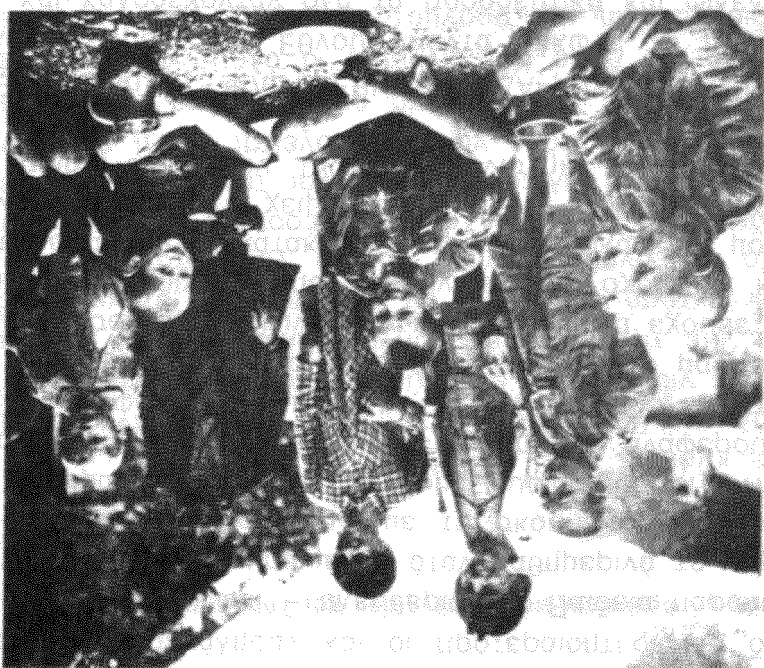
Λιγοστές οικογένειες σε κάθε χωριό πείνασαν. Κι αυτές οι περιπτώσεις αντιμετωπίστηκαν με βοήθεια από τις πιο εύρωστες οικογένειες του χωριού, είτε με συσσίτια κάτω από την εργασία κι επίβλεψη της Ε.Τ.Α.

Η Ναυσικά Φλέγγα - Παπαδάκη, ως υπεύθυνη της περιοχής είναι και κατατοπιστική και γλαφυρή στην αφήγησή της¹. Αλλά και οι εικόνες μιλούν μόνες τους, όπως τις διέσωσε ο φακός του φωτογράφου της αντίστασης, του Σπύρου Μελετζή και του Αλέκου Μεργιαλλή.

Η οργάνωση προχωράει τα παιδιά με τάξη κι ευπρεπισμένο τρόπο τις εθνικές γιορτές, με την ομήγησή τους (φωτ. Α. Μερυαγλή).

Πρόκειται ομοίως, προς ανθηρωτική πρόκληση, στην Εφύπνιση (φωτ. Ζ. Μεσέτση).

Το θέμα της Παιδείας στην Ευρυτανία, αρχικά προσπάθησαν να το λύσουν προσωρινά μόνοι τους. Σε κάθε χωριό υπήρχαν και κάποιοι νέοι που ήξεραν δυο γράμματα παραπάνω, που είχαν πάει στο Γυμνάσιο ή ήταν φοιτητές που επέστρεψαν στον τόπο τους. Αυτοί οι νέοι - νέες συγκέντρωναν τους μαθητές στα χωριά και τους έκαναν μάθημα, όπου ήταν πιο εύκολο. Λειτουργήσαν δηλαδή «κρυφά Σχολεία», στην ύπαιθρο).

Στα περισσότερα όμως χωριά υπήρχαν δάσκαλοι που υπολειτούργησαν τα σχολεία τους. Ενδεικτικά αναφέρουμε, το σχολικό έτος 40-41, λειτουργήσαν, σ' όλη την Ελλάδα, τα κανονικά σχολεία 3 μήνες και την επόμενη χρονιά 20 ημέρες².

Η Κυβέρνηση του βουνού, η Π.Ε.Ε.Α., φυσικό ήταν να μην αδιαφορήσει σε θέματα παιδείας. Αρχικά ζήτησε την γνώμη, την εισήγηση των οργανώσεων της ΕΠΟΝ και ΕΑΜ. Ήδη από τις αρχές τους 1944, ο Δημήτρης Γληνός και η ομάδα συνεργατών του έκαναν στην ΕΠΟΝ τις προτάσεις τους με τον τίτλο «σκίτσο μιας δημοκρατικής Παιδείας», το οποίο έχουμε στην διάθεσή μας στο πρωτότυπο και αποτελεί εκπαιδευτικό και ιστορικό ντοκουμέντο (ντοκ. σχετ. από το αρχείο της δασκάλας Ιουλίας Παπαχρήστου - Πουμπλίδη).

Με βάση αυτό το σκίτσο κατατέθηκε στην ΠΕΕΑ, το «Σχολείο μιας Λαϊκής Παιδείας», ένα σχέδιο που είχαν επεξεργαστεί κατά την κατοχή δύο Επιτροπές. Η μία κοντά στο ΕΑΜ κι άλλη κοντά στην ΕΠΟΝ. Οι πρώτες 4 σελίδες «Η θέση και οι σκοποί της Παιδείας είναι από την εργασία του ΕΑΜ». Όλη η άλλη εργασία είναι της ομάδας εκπαιδευτικών της ΕΠΟΝ. Το σχέδιο τούτο υποβλήθηκε στη Γραμματεία Παιδείας το 1944³.

Ο αναπληρωτής Γραμματέας της Παιδείας, καθηγητής Πέτρος Κόκκαλης, έκανε την εισήγησή του στο Εθνικό Συμβούλιο. Αναφερόμαστε ενδεικτικά σε μερικά σημεία της τα οποία ούτε τώρα, μετά από 50 χρόνια, δεν τέθηκαν σε εφαρμογή ολοκληρωτικά.

«Τα χαρακτηριστικά της παλιάς παιδείας: Ήταν αντιλαϊκή. Έδινε ποσοτική και όχι ποιοτική μάθηση. Καλλιεργούσε τον ατομισμό. Είχε αντιδραστικά ιδανικά: τον ασκητισμό, τον ψευτοκλασικισμό και τέλος τον φασισμό. Στο λαϊκό κράτος, η παιδεία πρέπει να εξυπηρετεί τα

ζωντανά ιδανικά της λευτεριάς, της λαοκρατίας και της ειρήνης. Πρέπει να διδάσκει τη νεολαία: Ότι η φύση και η ζωή αλλάζουν μορφές. Ότι η σημερινή κατάσταση δεν είναι αιώνια. Ότι η αλλαγή της γίνεται με αγώνα. Και ότι στον αγώνα αυτόν οι νέοι πρέπει να είναι πρωτοπόροι.

Η λαϊκή Παιδεία πρέπει να έχει: 1) Οχτατάξιο δημοτικό σχολείο, με διαφορισμό των δύο τελευταίων τάξεων, 2) Σχολικά κτίρια συγχρονισμένα, 3) Μορφωμένο διδαχτικό προσωπικό, 4) Για μέθοδο, τη δημιουργική εργασία, 5) Ισότητα όλων των παιδιών απέναντί της και 6) Οργάνωση κατα τρόπο που να εξυπηρετεί τις υλικές και ηθικές ανάγκες του λαού. Για να το πετύχει αυτό πρέπει να είναι ενιαία»⁴.

Μετά τον Κόκκαλη, για θέματα παιδείας, μίλησε ο σεβ. Ιωακείμ και κατόπιν ο Π. Καρασεβδάς (Πρακτικά Εθνικού Συμβουλίου, δέκατη μέρα).

Μια από τις αποφάσεις της ΠΕΕΑ ήταν η ίδρυση και λειτουργία δύο Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων, στο Καρπενήσι και στο Φουρνά (Συνεδρίαση 33, στις 24.6.44, Σάββατο πρωί) με 40 το καθένα φοιτητές και να τοποθετηθούν «σαν προϊστάμενος στο Φροντιστήριο Καρπενησίου οι Σωτηρίου και Παπαμαύρος και στο Φροντιστήριο Φουρνά η Ρόζα Ιμβριώτη»⁵, για να αντιμετωπισθεί η έλλειψη των δασκάλων, που ήταν απόρροια του Αλβανικού πολέμου και της κατοχής.

Με νέα πρόταση του προσωρινού Γραμματέα της Παιδείας «αποφασίζει το β' παιδαγωγικό Φροντιστήριο να λειτουργήσει στην Τύρνα (Θεσσαλία) αντί του Φουρνά (Ευρυτανίας) (Συνεδρίαση 37), 6.7.44)⁶.

Και πράγματι οι αποφάσεις αυτές έγιναν πράξη.

**ΠΕΕΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
Αρ.Πρ.61**

Πρός

τὸ συνέγ. Διευθ. Πάλλα
Σφοδρ. Βολ. Ἀρχιεπισκόπου

Ὡς γνωρίζετε ἐπὶ διευθύνετε καθηγητὴ ἐπὶ Παιδαγωγικὸ Φροντιστήριον καὶ ἰδρυθῆναι ἐπὶ Καρπενήσι κατ' ὄψιν παρακαλοῦμαι νὰ ἀναχωρήσετε νῦν τὴν πόλιν αὐτὴ γιὰ νὰ ἀναλήθετε τὰ νέα σας καθήκοντα.

Γεώργιος Καρασεβδάς

Στὴν ἔδρα τῆς ΠΕΕΑ 17 Ἰουλίου 1944

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Γραφείου

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Παιδείας

Πέτρος Κόκκαλης

Ο διορισμός του Δ. Πάλλα, από την ΠΕΕΑ, ως καθηγητή στο Π.Φ. Καρπενησίου.

Η Π.Ε.Ε.Α. (Γραμματεία Παιδείας) έστειλε εγκύκλιο προς όλες τις Επονίτικες οργανώσεις το λεγόμενο «σήμα», για να προτείνουν πρόσωπα που θα φοιτήσουν στο Φροντιστήριο.

Οι Επονίτικες οργανώσεις, επέλεξαν τους σπουδαστές, αφού έλαβαν υπόψιν τις γραμματικές τους γνώσεις, το ήθος και τις ανάγκες των. Ο αριθμός των σπουδαστών από κάθε οργάνωση είναι στις περισσότερες φορές τρεις, αλλά φτάνει και μέχρι 7 π.χ. ΕΠΟΝ Θέρμου Τριχωνίδας. Η άφιξη των αρχίζει στα τέλη Ιουνίου και αρχές Ιουλίου έρχονται οι καθηγητές. Οι καθηγητές προσκλήθηκαν με έγγραφο (φωτοτυπία Νο 2), όπως αυτό του Δ. Πάλλα που διεσώθηκε. Έφτασαν στο Καρπενήσι, οι: Κώστας Σωτηρίου και Μιχάλης Παπαμαύρος, διακεκριμένοι παιδαγωγοί που ορίστηκαν και συνδιευθυντές, ο Αλέκος Παπαγεωργίου, ο Τάσος Βαφειάδης, ο Νίκος Μπρούζος (Λύρης), ο Μήτσος Βαϊτσος, ο Δημήτρης Πάλλας, ο Κώστας Παπανικολάου, ο Κ. Γεωργαλάς, (κατά διαστήματα). Ο δάσκαλος Γιώργος Μυρσιωίτης και η δασκάλα Τερψιχόρη Γουβέλη, ως βοηθοί (φωτ/πία 2).

Οι σπουδαστές κάνουν τις πρώτες επαφές μεταξύ τους, στα πλαίσια της ΕΠΟΝ, και στις 7.7.44 έγινε η πρώτη σύσκεψη παρουσία όλων, μαθητών και καθηγητών, μ' απούσα την δασκάλα Τερψιχόρη Γουβέλη. Ο κάθε μαθητής, παρουσιάζει τα συστατικά του στοιχεία και τα καταθέτουν στον καθηγητή Αλέξη Τόμπρο (Ψευδ. του Αλεξ. Παπαγεωργίου), ο οποίος ήταν ο εκπρόσωπος (σύνδεσμος) των καθηγητών με τους σπουδαστές. Την ίδια μέρα έγινε και η εκλογή του Γραμματέα της ΕΠΟΝ σπουδαστών, του Λεωνίδα Παπαθανασόπουλου μετά από πρόταση του Τόμπρου. (Αρχικά, ο Γραμματέας της ΕΠΟΝ σπουδαστών ήταν και γραμματέας της κομματικής οργάνωσης. Στο Τροβάτο, μετά από καθαρά δημοκρατικές διαδικασίες, εκλέχθηκε κομματικό γραμματέας ο Ξεν. Σκοτίδας, από τη Λειβαδιά). Ο Γραμματέας σπουδαστών, συμμετείχε σ' όλες τις εκδηλώσεις του Συλλόγου καθηγητών, ανεξάρτητα αν τα θέματα ήταν επιστημονικά και είχε δικαίωμα γνώμης.

Για τους καθηγητές και τα διδασκόμενα μαθήματα, δεν θ' αναφερθώ, γιατί έχουν δημοσιευθεί. Η εισήγησή μου αποτελείται από νέα στοιχεία και ελπίζω να εμπλουτιστεί ακόμα περισ-

σότερο, καθόσον συνεχίζεται η έρευνα, αποκαλύπτοντας νέους σπουδαστές και καταγράφοντας τις απόψεις τους.

Τα μαθήματα γίνονταν στο Δημοτικό Σχολείο Καρπενησίου, η διαμονή των σπουδαστών σε σπίτια και οι συγκεντρώσεις στο εξοχικό κέντρο «Νεραΐδα».

Στο εναρκτήριο μάθημα, στο κέντρο «Νεραΐδα», από μέρους των σπουδαστών μίλησε η Ζησοπούλου Δανάη, από τις Μεξιάτες Φθιώτιδας, μετά από πρόταση του Σωτηρίου, ο οποίος και τη βοήθησε στο σχέδιο της ομιλίας.

Τα μαθήματα συνεχίζουν κανονικά με πλούσιο πρόγραμμα. Στις 6 Αυγούστου καταφτάνει η είδηση για τον ερχομό των Γερμανών. Ακολουθεί σύσκεψη. Ο Παπαμαύρος λόγω και της υψηλής του ευθύνης κατέληξε να διαλυθεί και να ξαναλειτουργήσει (το Φροντιστήριο) όταν παρέλθει ο κίνδυνος. Ο Τόμπρος είπε: «Οι στρατιωτικές και οι πολιτικές οργανώσεις, μου δήλωσαν ν' ακολουθήσουμε το δρόμο μας και τους στόχους μας». Κανείς άλλος δεν εξέφρασε άποψη. Ο Σωτηρίου απευθυνόμενος προς τον Λεωνίδα τον εκπρόσωπο των σπουδαστών είπε: «Τί λένε τα παιδιά;». Ο Λεωνίδας σηκώθηκε όρθιος. *«Το Φροντιστήριο δεν θα διαλυθεί, αλλά θα ζητήσουμε από τους σπουδαστές που έχουν ασκηθεί σε όπλα και πρώτος εγώ ο ίδιος, να κάνουμε ομάδα η οποία θα πολεμήσει, με το στρατό, τους Γερμανούς και μόλις φύγουν, η ομάδα θα ενσωματωθεί πάλι στο Φροντιστήριο»*⁷.

Η απόφαση που πάρθηκε ήταν να μετακινηθεί σύσσωμο το Φ. προς το εσωτερικό με κατεύθυνση προς τα Άγραφα. Κι έτσι έγινε. Δεν ακολούθησε την πορεία ο Θανάσης Πανάγος, που ήταν ασθενής και (πιθανότατα) η Γαβαλά Ελισάβετ από την Σπερχειάδα, γιατί ήταν ανάπηρη και είχε μηχανισμούς στα πόδια της. Ο Παπαμαύρος στις ενθυμήσεις του την αναφέρει, ότι ακολούθησε, αλλά πιθανότατα δεν ακολούθησε, γιατί κανείς από τους μαθητές δεν την θυμάται στο Τροβάτο.

Η Αστερία Κακανά, που τα πόδια της ήταν σχεδόν άχρηστα από τα κρουοπαγήματα στην Καρούτα, ακολούθησε, μεταφερόμενη στο μοναδικό ζώο.

Όταν έφτασαν στο Κεράσοβο, μετά από πρωτόγνωρες εντυπώσεις και δυσκολίες, που καταγράφονται από τον ίδιο τον

Παπαμαύρο, στην Επιθεώρηση Τέχνης⁸, διεπίστωσαν ότι οι Γερμανοί ακολουθούσαν από πολύ κοντά. Πουθενά, βέβαια δεν δώσαν μάχη, όπως αναφέρεται, από το Χ. Σακελλάριου⁵. Στο Κεράσοβο συναντάνε ομάδα στρατού με αξιωματικούς του ΕΛΑΣ και τη Σοβιετική αντιπροσωπεία μ' επικεφαλής τον Ποπώφ.

Εκεί γίνεται νέα σύσκεψη. Αφορούσε πάλι το Φροντιστήριο. Ο Παπαμαύρος επέμενε: «είναι μεγάλη ευθύνη να σκοτωθούν τα παιδιά». Ο Σωτηρίου σιώπησε, ο Τόμπρος λέει: «να συνεχιστεί η πορεία» και ο Σαράφης χαμογέλασε κι απευθύνεται στον εκπρόσωπο των σπουδαστών με το «εσύ τί λες;». Ο Λεωνίδας με τον ενθουσιασμό τον νεανικό μίλησε επαναστατικά, αλλά ο Σαράφης κατέληξε: «εχουμε στρατό να παλέψουμε, εσείς να τελειώσετε την αποστολή σας». Και τράβηξαν για τ' Άγραφα.

Η επόμενη διαμονή έγινε στο Μάραθο. Εκεί στήσαν και εκδηλώσεις με σατιρικά. Ενδεικτικά αναφέρω τους στίχους του Χαρ. Μαυρίκα, όπως τα απάγγειλε ο σπουδαστής Στελ. Μαυρογόνος βοηθός του Δ. Πάλλα και ικανός στιχοπλόκος. Αναφορικά με το «ακυρωτικό»... *«ακύρωσε όλα τα χωριά, σύμφωνα με το νόμο κι αφού δεν βρήκε σιγουριά, θα πάρει κι άλλο δρόμο»...* ή για τους καθηγητές και τις συνθήκες... *«Και ο φυσικός ο Δρόσος μας, θέλει να μας ξεκάνει κι ετοίμασε συσσίτιο, σ' αγάνοτο καζάνι...»* και... *«όλοι τούτο μας φτιάξαν για συσσίτιο, στο Μάραθο κουρκούτι...»*. Στο χωριό Άγραφα την επόμενη μέρα, το πνεύμα και η ψυχολογία διαφορετική. Φιλοξενίες, φαγητό, ομιλίες, ψυχαγωγία και πάλι πορεία για το γειτονικό Τροβάτο.

Στο Τροβάτο, με την παλιά Σχολή των Ελληνικών Γραμμάτων στη Τουρκοκρατία και τους αξιόλογους καθηγητές και μαθητές, έμελλε να λειτουργήσει τούτο το Φροντιστήριο, στην εκκλησία του Αϊ-Δημήτρη, στον Κάτω συνοικισμό, μια εκκλησία με 600 τόσα χρόνια ιστορία.

Η λειτουργία του Φροντιστηρίου άψογη. Τα μαθήματα ικανοποιούν όλους, ως προς το περιεχόμενο και τη διδακτική τους. Οι σπουδαστές Ξενοφών Σκοτίδας και Μηνάς Εμμανουήλ από τη Λεβαδειά, θυμούνται: *«Η διδασκαλία γινόταν προφορικά με πρότυπο το «Σχολείο Εργασίας», πρωτοποριακά για την εποχή εκείνη. Μια μέρα ο Παπαμαύρος έγραψε σε μικρά χαρτάκια τα ονόματα*

των παιδιών του σχολείου (Τροβάτου), που κάναμε πρακτική και τους τα μοίρασε. Το κάθε παιδί διάβασε το δικό του όνομα. Μετά τα συγκέντρωσε όλα μαζί τα χαρτάκια και τα μοίρασε τυχαία. Οι μαθητές αναγνώρισαν ότι δεν είναι το δικό τους κι έψαχναν μεταξύ τους να το βρουν.

Δίδασκαν τη μέθοδο της ολική κι όχι την αναλυτικοσυνθετική. Λέγανε ότι αυτό που βλέπουμε το κρατάμε καλύτερα γι' αυτό πρέπει το μάθημα να γίνεται με εικόνες, με παραστάσεις, με πειράματα π.χ. επίσκεψη στο μύλο. Η αφομοίωση της ύλης γινόταν με συζητήσεις μεταξύ μαθητών και μεταξύ μαθητών - καθηγητών. Η εκπαίδευση ήταν συνεχής, όλη η μέρα ήταν μια διά βίου παιδεία. Οι δάσκαλοί μας οι καλύτεροι. Χαιρόσουν ν' ακούς τον Σωτηρίου.

Ο Παπαμαύρος όταν μιλούσε δεν άκουγε τίποτε άλλο δίπλα του, τόσο απορροφημένος ήταν. Η τύξη ανεβασμένη πολύ, ηθικά και ψυχολογικά. Η σχέση μεταξύ μας ξεχωριστή μ' απεριόριστη εκτίμηση και σεβασμό. Το «κλίμα» που επικρατούσε ήταν διαφορετικό από κάθε άλλη «κατασκήνωση». Η διαβίωσή μας στο Τροβάτο ήταν πιο καλή από κάθε άποψη. Είχαμε και τα παιδιά του σχολείου (15-20) και τους κάναμε μάθημα. Έγινε σύσταση να μην απλώνουμε σε ξένα φρούτα, τροφές κ.λπ. Μια μέρα ένας μαθητής (ο Γ.Π. από το Μεσολόγγι) πήρε ένα καλαμπόκι. Πέρασε από συμβούλιο. Με χίλια συγνώμη απέφυγε την οριστική αποβολή. Τέτοια κρούσματα δεν ξανάγιναν. Ακόμα και τον σεβάσμιο Παπαμαύρο τον βλέπαμε κάπως άσχημα, όταν έτρωγε κάπου-κάπου καρύδια».

Τα μαθήματα κράτησαν μέχρι τις 10 Σεπτέμβρη, την τελευταία μέρα δόθηκαν αποδεικτικά και φύγαν για τα χωριά τους.

«Απέξω από την εκκλησία του Αϊ-Δημήτρη στο χωριό Τροβάτο της Ευρυτανίας είναι μαζεμένοι σπουδαστές του Παιδαγωγικού Φροντιστηρίου του Καρπενησιού.

Στο χωριό αυτό τελείωσαν τα μαθήματά τους και τώρα διορίστηκαν όλοι δάσκαλοι στην Ελεύθερη Ελλάδα.

Σήμερα θα δώσουν τον όρκο τους στην ΠΕΕΑ.

Μηροστά σ' ένα τραπέζι στέκονται ο παπάς του χωριού, ο παπα-Γιώργης, ο πρόεδρος της Αυτοδιοίκησης, οι διευθυντές και οι καθηγητές του Φροντιστηρίου...

Μα τώρα ήρθε η μέρα να χωριστούν.

Ο παπα-Γιώργης έβαλε ευλογητό. Ευλόγησε όλους, που εργάζονται στον αγώνα είτε με το ντουφέκι, είτε με την πέννα.

Ο διευθυντής του Φροντιστηρίου διάταξε: Προσοχή! Όλοι στάθηκαν ακίνητοι.

Ο παπάς διαβάζει μία - μία τις λέξεις του όρκου κι οι σπουδαστές τις επαναλαβαίνουν με υψωμένο το δεξιό τους χέρι...

Μερικοί χωρικοί, που από το δρόμο παρακολουθούσαν την τελετή, στάθηκαν κι αυτοί, όσο βαστούσε ο όρκος, αμίλητοι κι ακίνητοι στις θέσεις τους. Κοντά τους στέκονταν με στάση προσοχής και οι Ιταλοί αιχμάλωτοι, του χωριού.

Όταν τελείωσε ο όρκος, ο διευθυντής του Φροντιστηρίου άρχισε να διαβάζει ένα μήνυμα από τον πρόεδρο της ΠΕΕΑ, που αποχαιρετούσε τους σπουδαστές και τους ευχόταν καλή επιτυχία στο μεγάλο έργο του δασκάλου που άρχιζαν από τη μέρα εκείνη.

Ακόμα τους έλεγε πως πρέπει να είναι περήφανοι γιατί είναι δάσκαλοι. Γιατί και οι δάσκαλοι είναι από εκείνους που εργάζονται για την πρόοδο του λαού...».

Αυτά κι άλλα γράφτηκαν εκείνες τις μέρες και το κείμενο δημοσιεύτηκε στο αναγνωστικό, που εκδόθηκε μετά από ένα μήνα. «Η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ», με τον τίτλο «Ένας όρκος»¹⁰.

Από τους 64, κατά πληροφορίες, μαθητές που έφθασαν στο Καρπενήσι, αντί 40 που έλεγε η απόφαση της ΠΕΕΑ οι 62 τράβηξαν για το Τροβάτο¹¹. Δεν γνωρίζουμε αν αποφοίτησαν όλοι. (Η έρευνα συνεχίζεται και σύντομα πιστεύουμε θα έχουμε πιο καλύτερα στοιχεία. π.χ. Η Σταυροπούλου - Μακρυπούλια Μαρία, δασκάλα σήμερα, ήταν παντρεμένη κι έφυγε από το Τροβάτο, χωρίς να τελειώσει). Από αυτούς, γνωστά ήταν τα ονόματα των 36. Από την έρευνά μας συμπληρώσαμε λάθη και προσθέσαμε άλλους 16 και συνεχίζουμε πιστεύοντας ότι θα συμπληρωθεί όλος ο κατάλογος.

Θα μου επιτρέψετε, ν' αναφερθώ ονομαστικά σ' όλους και το επάγγελμα που ακολούθησαν, ώστε να βγάλει ο καθένας τα δικά του συμπεράσματα.

Τα ονόματά τους είναι:

Αναγνωστόπουλος Στέργιος, από τα Φάρσαλα Θεσσαλί, διάφορες εργασίες.

Αναστάσης Αθανάσιος, από το Παπαρούσι Ευρυτανίας, ζούσε στο παραπέτασμα.

Γουβάλα Ελισάβετ (Σαβούλα) από Σπερχειάδα ήταν ανάπηρη με μηχανισμό. Δεν τελείωσε το Φροντιστήριο (δεν ζει).

Ζησοπούλου Δανάη του Κων., από τους Μεξιιάτες Φθιώτιδας, υπάλληλος οργανισμού.

Ηλιοπούλου Μαρία, από το Μεσολόγγι.

Κακανά Αστερία, από την Ιτέα Φωκίδας, ιδιαίτερα μαθήματα.

Καραγεωργοπούλου Μαρία, από Καρπενήσι.

Καραγιάννης Γιάννης, από το Παλαιόκαστρο Φθιώτιδας, δάσκαλος.

Καραγιάννης Κώστας από το Θέρμο Τριχωνίδας, επιχειρήσεις.

Καρίτσα Αγγελική, από το Θέρμο Τριχωνίδας, δασκάλα.

Καροπλεσίτου Αλεξάνδρα, από Καρπενήσι, δασκάλα, εξωτερικό.

Κατσιμάνη Ελένη του Αντωνίου, από τη Σπερχειάδα Φθιώτιδας, καθηγήτρια.

Κατσούρης Ανδρέας, από Λιδωρίκι (φοιτ. Ιατρικής, σκοτώθηκε στην Αθήνα, στον εμφύλιο).

Κοκμοτός Γιάννης, από τη Μυγδαλιά (Πλέσσα) Φωκίδας, δάσκαλος.

Κυρίτσης Αλέκος, από την Μακρακώμη, υπάλληλος στην Πρόνοια (Υγειονομικός) Λαμίας.

Κωστούκη Αναστασία, από την Ευρυτανία, (Καρπενήσι) οικιακά.

Λιούμης Παναγιώτης, από το Μεσολόγγι, δάσκαλος.

Μαμαλιός Νίκος, από Καρπενήσι, υπάλληλος ΙΚΑ, Λαμία.

Μαμαλιού Αγγελική (αδελφή του), από Καρπενήσι, οικιακά, Αθήνα.

Μαυρίκας Χαράλαμπος από τους Κορυσχάδες Ευρυτανίας, υπάλληλος ΙΚΑ, βοηθός του Δ. Πάλλα, σε θέματα εκκλησιαστικά.

Μαυρογόνατος Στέλιος, από το Ραυτόπουλο, δάσκαλος.

Μηνάς Εμμανουήλ, από Λεβαδειά, υπάλληλος Πρωτοδικείου.

Μποσινάκου Αγγελική, από την Ευρυτανία, ιδιωτικά σχολεία.
 Νεοφύτου Αναστασία, από την Αγία Σοφία Τριχωνίδας, μετα-
 άστευσε στο εξωτερικό.

Νταλής Δημήτριος, από το Τροβάτο Ευρυτανίας, δάσκαλος,
 διαμένει στο Καρπενήσι.

Πανάγος Αθανάσιος, από τα Σιταράλωνα Τριχωνίδας, υπάλ-
 ληλος ΙΚΑ Αθηνών.

Παπαθανασόπουλος Λεωνίδας, από το θέρμο Τριχωνίδας,
 εκδότης, Αθήνα.

Παπαϊωάννου Έλλη, από την Μακρακώμη Φθιώτιδας, δασκά-
 λα, Αθήνα.

Παπακώστας Στέφανος, από την Αράχοβα Ναυπακτίας, δάσκαλος.

Παπανικολάου Έλλη, από τα Μάρμαρα Φθιώτιδας, δασκάλα,
 Αθήνα.

Πασπαλιάρης Γεώργιος, από το Μεσολόγγι, Δ. Υπαλληλος
 Εποπτεία Εμπορίου.

Πασπαλιάρης Παναγιώτης, από το Μεσολόγγι, γιατρός ΙΚΑ,
 Αθήνα.

Πατσιούρης[;]

Πολύζος Ανέστης, από την Ευρυτανία, (δεν ζει) Γραμματέας
 Κοιν. Αγ. Ανδρέα Ευρυτανίας.

Πολύζου Φωτεινή, από τη Σπερχειάδα Φθιώτιδας, δασκάλα
 στο Τυμφρηστό, (δεν ζει).

Πρίμπας Επαμεινώδας, από τη Λάσπη Ευρυτανίας, εφορια-
 κός, Λαμία (δεν ζει).

Ράγγος Αλκιβιάδης, από Βράχα, αστυνομικός Κέρκυρα.

Ρετζή Παναγιώτα, από το θέρμο Τριχωνίδας, Δημόσιος Υπ.
 Νομ. Αττικής.

Σακελλαρίου Χάρης, από το Θαυμακό Φθιώτιδας, δάσκαλος,
 Αθήνα.

Σαλταπίδας Ιωάννης, από Καρπενήσι, δεν πήγε στο Τροβάτο,
 αστυνομικός, Αθήνα.

Σκοτίδας Ξενοφώντας, από τη Λειβαδιά, εμπόριο ξυλείας.

Σολωμάκου Αγγελική, «από το θέρμο Τριχωνίδας, οικιακά,
 φιλάσθηνη.

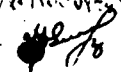
Σταύρου Λουκάς, από Δίστομο (δεν ζει).

Τζεβελέκας Ηλίας, από την Κολοκυθιά Φθιώτιδας (δεν ζει).

Τζιώρας Δημήτριος του Κων. από τη Βράχα Ευρυτανίας, Υπαρχηγός Αστυνομίας Πόλεων, συγγραφέας, Αθήνα.

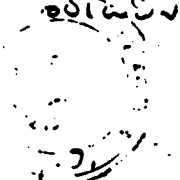

Τσιώμος Νίκος, από Νέα Γιαννιτσού Φθιώτιδας, δάσκαλος στη Μακεδονία - Αθήνα. (Βλ. ντοκουμέντα που τον αφορούν).

Χειμάρα Ευδοξία, από τη Ναυπακτία...

Πρωτοδικείο Καρφενήσιου
 Αριθμ 74
 1
 Πρωτοδικείο Καρφενήσιου
 Πρωτοδικείο Καρφενήσιου Νίκου Τσιώμου 201
 από την Γραμμή Φθιώτιδας αριθμ 107
 Τσιώμος Νίκος, με άδεια του αριθμ 47
 αμενός εφ'αδύνατον και διόχου αν δ'αυτο καρίμιν και κισί
 καδουεστώ προεπρινός δάσκαλος
 Τσιώμος Νίκος, με το εφ'αδύνατον αριθμ 47
 αριθμ 16 εφ'αδύνατον 1974
 Ο Αποδότης

 Τσιώμος Νίκος

Το χειρόγραφο αποδεικτικό του σπουδαστή Νίκου Τσιώμου, από την Γιαννιτσού Φθιώτιδας, με το οποίο μπορεί να διοριστεί προσωρινός δάσκαλος.

Δευτέρα 26 Σεβ 44
 2 Δευ 26 Σεβ 44
 Δι'αποφύτ Γεωργ. ΠΡΟΣ 215/5/9/44
 20-9-44

ΕΣΤΑΘΕΝΗΣ 201 Π.Ο.

Στο πίσω μέρος του αποδεικτικού, υπάρχει και το βεβαιωτικό του Δ/ντή, ότι έγινε ο Καθορισμένος όρκος του σπουδαστή.

VII

Τελευταία Συνεδρία (1.10.1994)

ΚΛΕΙΣΙΜΟ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προεδρεύων: ΚΑ. Κουτσούκης, Δ/ντής ΕΚΠΕ

Ομιητές: Ν. Καρκάνης (Νικηφόρος)

Α. Μπακόλας

Στ. Ζαμάνος

Γ. Πλατάρης

Σ. Μελετζής

Κ. Μπαλάφας

Β. Νεφελοπούδης

Κ. Παλαιολόγου

Β. Παπαδάκης (Λευτεριάς)

Β. Πριόβολος (Ερμής)

Γ. Χουλιάρης (Περικλής)

Σεβ. κ. Νικόλαος, Μητροπολίτης Καρπενησίου

ΚΛΕΙΣΙΜΟ — ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ — ΨΗΦΙΣΜΑ

Σάββατο πρωί — 1 οκτωβρίου 1994

Αίθουσα Ιστορικού Δημοτικού Σχολείου Κορυσχάδων

Προεδρεύων: ΚΛ. ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ:

Όπως φαίνεται το πιο δύσκολο μέρος ενός Συνεδρίου είναι το τέλος. Μαζεύονται πολλά και ο χρόνος είναι περιορισμένος, καταλαβαίνω και την κόπωση.

Πριν προχωρήσω θα ήθελα κατ' αρχήν να σας μεταφέρω το χαιρετισμό προς το Συνέδριο, του κυρίου δημάρχου Καρπενησίου, ο οποίος χθες εκτάκτως ανεχώρησε για την Αθήνα. Έχετε, λοιπόν, τους εγκάρδιους χαιρετισμούς του. Φυσικά το Συνέδριό μας θα συνεχίσει να συνεργάζεται στο μέλλον με τον Δήμο Καρπενησίου.

Ένα είδος απολογισμού, αν επιχειρούσα, ποσοτικού θα 'λεγα, θα μπορούσα να εντοπίσω, έχω ήδη σε αδρές γραμμές καταγράψει, πάνω από 60 ομιλητές, οι οποίοι πέρασαν από το βήμα αυτό και ανέπτυξαν τις απόψεις τους. Είκοσι πέντε απ' αυτούς ήταν οι εισηγητές του Συνεδρίου, οι οποίοι βέβαια, ανέλυσαν την θεματολογία που είχαμε εγγράψει στο πρόγραμμα. Αλλά, όπως διαπιστώθηκε από την όλη διεξαγωγή του Συνεδρίου και τις συζητήσεις, που έγιναν εδώ, προέκυψαν ένα σωρό άλλα ζητήματα, τα οποία όχι μόνο σηματοδοτούν την ανάγκη ενός

άλλου συνεδρίου αλλά, θα 'λεγα, πολλών άλλων εξειδικευμένων πλέον συνεδρίων πάνω σε τέτοιες θεματικές όπως αυτές που ανέκυψαν εδώ στο Συνέδριο. Είναι κάτι που το θα έχουμε υπόψη μας για το μέλλον.

Βέβαια, όπως είχαμε τονίσει στην αρχική μας, εναρκτήρια ομιλία, το Συνέδριο δεν είχε την πρόθεση να καλύψει όλα τα θέματα που αφορούν την Εθνική Αντίσταση, απλώς ήθελε να ξεκινήσει αυτόν τον επιστημονικό διάλογο. Νομίζω, αν μπορεί να πει κανείς, ότι αν πέτυχε κάτι το Συνέδριο αυτό, ήταν να φέρει τους ανθρώπους της έρευνας, οι οποίοι εκπροσωπούνται εδώ από τους πανεπιστημιακούς εισηγητές και άλλους διανοουμενους - ερευνητές σε διάλογο με τους ανθρώπους της εμπειρίας, οι οποίοι, εκπροσωπούνται εδώ από τους αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης, δηλ. απ' αυτούς οι οποίοι έλαβαν μέρος στα δρώμενα της ηρωικής εκείνης εποχής. Αυτούς τους δύο, λοιπόν, προσπάθησε το Συνεδριό μας να τους φέρει στο βήμα του διαλόγου. Στη λατινική υπάρχει μία ρήση, που λέει: *theoria sine praxis est caro sine axis*, μ' άλλα λόγια, η θεωρία και η πράξη βρίσκονται σε μια διαλεκτική σχέση μέσα από τις οποίες μπορεί να φτάσει ο ερευνητής, ο μελετητής στην προσέγγιση της ιστορικής ή ευρύτερα της επιστημονικής αλήθειας.

Για μας, βέβαια, οι άνθρωποι αυτοί που φέρουν μέσα τους την εμπειρία της Εθνικής Αντίστασης, οι αγωνιστές, οι καπετάνιοι, αποτελούν ένα πολύτιμο κεφάλαιο της εθνικής μας ιστορίας, το οποίο δυστυχώς δεν το έχουμε, αν επιτρέπεται η έκφραση, «αξιοποιήσει», όπως θα 'πρεπε. Το Συνέδριο τούτο προσπάθησε, έστω και μετά από 50 χρόνια, να πάρει απ' αυτούς - το λέω με πάσαν παρρησία - να πάρει απ' αυτούς αυτά τα οποία έζησαν, τα βιώματά τους και φυσικά τις όποιες, έστω και υποκειμενικές τους απόψεις και γνώμες για το έπος της Εθνικής Αντίστασης.

Το κλείσιμο ενός Συνεδρίου, επαναλαμβάνω, δεν είναι εύκολο και δεν μπορεί να γίνει κάτω απ' αυτή την πίεση λήξης των

εργασιών. Γι' αυτό το λόγο θα ήθελα επειδή το ενδιαφέρον αυτού του Συνεδρίου στρέφεται επίσης στους πρωταγωνιστές της Εθνικής μας Αντίστασης, αυτοί να είναι που θα μιλήσουν τελευταίοι και θα κλείσουν αυτό το Συνέδριο. Θα ήθελα, λοιπόν, να σας προτείνω, και να παρακαλέσω, οι καπετάνιοι και όσοι εν πάση περιπτώσει αποτελούν τα μέλη της τιμητικής επιτροπής, οι οποίοι μας ετίμησαν με την παρουσία τους εδώ, να διατυπώσουν τις συμπερασματικές τους σκέψεις από τούτο το βήμα, σ' ένα, σε δύο, σε τρία, αλλά προς χάρη τους και σε 5 λεπτά, ας το πούμε το ανώτατο όριο, για να μην εξαντλήσουμε εντελώς την υπομονή των συνέδρων.

Πριν όμως, καλέσω τα μέλη της Τιμητικής Επιτροπής, τους καπετάνιους να κάνουν αυτό το κλείσιμο, θα ήθελα πρώτα-πρώτα να ευχαριστήσω για άλλη μια φορά όλους τους εισηγητές του Συνεδρίου, να ευχαριστήσω τα μέλη της οργανωτικής επιτροπής, να ευχαριστήσω τον Δήμο Καρπενησίου, τους Προέδρους των Κοινοτήτων, οι οποίες μας φιλοξένησαν και σήμερα τον Πρόεδρο Μαυρίκα, που μας φιλοξενεί εδώ στους Ιστορικούς Κορυσκάδες, που υπήρξαν η έδρα της ΠΕΕΑ. Ιδιαίτερα, θα μου επιτρέψετε να ευχαριστήσω τον Σεβασμιώτατο, ο οποίος απ' αρχής μέχρι τέλους παρακολούθησε τις εργασίες σαν καλός ακροατής και μαθητής αλλά και δάσκαλος. Σε λίγο θα χαρούμε να ακούσουμε και τις δικές του σοφές κουβέντες. Ακόμη τους εκπροσώπους των τοπικών αρχών που επίσης, παρακολούθησαν ανελλιπώς, παρά τον φόρτο της υπηρεσίας τους, τις εργασίες αυτού του Συνεδρίου.

Και ένα τελευταίο ζήτημα. Αυτό, που, πιστεύουμε, προέκυψε από τις συζητήσεις αυτού του Συνεδρίου, είναι η ανάγκη δημιουργίας πέραν της θεσμοποίησης, ας το πούμε, ενός Συνεδρίου για την Εθνική Αντίσταση, να υπάρξει το λεγόμενο Κεντρικό Αρχείο της Εθνικής Αντίστασης. Γι' αυτό το αρχείο έχουμε καταρτίσει εδώ ένα ψήφισμα, το οποίο προτείνω στο Συνέδριο προς έγκριση και γι' αυτό σπεύδω να σας το διαβάσω:

Επιστημονικό Συνέδριο «Η Εθνική Αντίσταση στην Ευρυτανία: 50 χρόνια από την ίδρυση και το Εθνικό Συμβούλιο της ΠΕΕΑ, 1944-94»

ΨΗΦΙΣΜΑ

Όλοι εμείς οι Σύεδροι που βρεθήκαμε σήμερα, Σάββατο, 1 Οκτωβρίου 1994, στην αίθουσα του ιστορικού Δημοτικού Σχολείου Κορυσχάδων Ευρυτανίας, όπου πριν 50 χρόνια συνήλθε το Πρώτο Εθνικό Συμβούλιο της ΠΕΕΑ, με το κλείσιμο των εργασιών του Συνεδρίου αυτού, καταλήξαμε στο ακόλουθο ψήφισμα:

1) Διαπιστώνουμε μετά από τις επιστημονικές ανακοινώσεις και τις συζητήσεις που έγιναν στο πλαίσιο του Συνεδρίου, ότι 50 χρόνια αργότερα απουσιάζει από τη χώρα μας ένα κεντρικό αρχείο της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944.

2) Ζητούμε γι' αυτό από την Πολιτεία και ειδικότερα από τα Υπουργεία Πολιτισμού, Παιδείας, Εσωτερικών αλλά και όλους τους συναρμόδιους φορείς, την ίδρυση το ταχύτερον ενός Κέντρου Εθνικής Αντίστασης και ενός μουσείου στο οποίο να περισυλλεχθούν και να διαφυλαχτούν όλα τα πολύτιμα ντοκουμέντα, πειστήρια, έγγραφα, φωτογραφικά υλικά, ενδυμήματα και άλλα, που σώζονται ακόμη πριν τ' αφανίσει ο χρόνος, η άγνοια και η αδιαφορία.

3) Θεωρούμε επιτακτικό αλλά και συμβολική πράξη τιμής τόσο το Κέντρο όσο και το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης να εγκατασταθεί στην Ευρυτανία, στην οποία λειτούργησε η κυβέρνηση της ελεύθερης Ελλάδας και συνήλθε το Πρώτο Συμβούλιο της ΠΕΕΑ. Τέλος, εξουσιοδοτούμε το Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών του Παντείου Πανεπιστημίου, τον Δήμο Καρπενησίου και την ιστορική Κοινότητα των Κορυσχάδων, να προβούν στις απαραίτητες ενέργειες για την υλοποίησή του σκοπού αυτού.

Κορυσχάδες, Ευρυτανίας, 1 Οκτωβρίου 1994».

Το ψήφισμα εγκρίνεται παμπηφεί... Λοιπόν, θα μου επιτρέψετε τώρα, να φτάσουμε πράγματι στο κλείσιμο του συνεδρίου... ναι, κ. Νικηφόρε (Ν. Καρκάνης).

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ:

Να κάνω μία πρόταση; Μήπως εκεί που μιλάμε για το μουσείο αυτό θα μπορούσαμε να βάλουμε και ένα μνημείο; Εξηγούμαι: Στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής έχουν εκτελεστεί 600 άνθρωποι. Έχουν γίνει 48 εκτελέσεις, δηλαδή 48 πρωϊνά το Σκοπευτήριο της Καισαριανής, έζησε αυτές τις μέρες. Νομίζω ότι είναι ο χώρος που έγιναν οι πιο μεγάλες, ας πούμε εκτελέσεις. Αν εκεί που λέμε, Αρχείο Εθνικής Αντίστασης, να βάζουμε κι ένα μνημείο Εθνικής Αντίστασης. Είναι η μόνη χώρα η οποία έχει δώσει τόσες θυσίες και δεν υπάρχει ένα μνημείο σχετικό, μνημείο Εθνικής Μνήμης. Κάνω την πρόταση αυτή...

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:

Θέλει κανείς να δευτερολογήσει, να προσθέσει πάνω σ' αυτό... Επομένως, δεν υπάρχει αντίρρηση άρα μπαίνει και η ίδρυση μνημείου Εθνικής Αντίστασης.

ΣΥΝΕΔΡΟΣ:

– ... να δίνουμε λεφτά στο μπετό, όσο καλό κι αν είναι. Ας είναι πιο ουσιαστικά τα χρήματα. Μακάρι, να γίνει. Μνημείο υπάρχει. Μια πλάκα φτάνει για μνημείο.

- ... Εντάξει, αυτό είναι θέμα λεπτομέρειας. Τώρα...
- ... θα αποδυναμώσει την άλλη, το γενικότερο.
- ... Δηλαδή, εσείς δεν συμφωνείτε, κύριε Μπακόλα;

ΜΠΑΚΟΛΑΣ:

Για μνημείο, όχι. Υπάρχουν μνημεία.

– ... Κι εγώ συμφωνάω να μην περιληφθεί... Είναι σοβαρό το θέμα, αλλά εφόσον εδώ γίνεται λόγος για την ιστορία, για την έρευνα της Αντίστασης, να μην αποδυναμώσει αυτή τη προσπάθεια που θέλει και οικονομική ενίσχυση και από το κράτος.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:

Για να είμαστε ειλικρινείς, το θέμα δεν ανέκυψε μέσα από τις συζητήσεις του Συνεδρίου. Μ' αυτό δεν θέλω να κακοκαρδίσω τον καπετάν Νικηφόρο, αλλά δεν ανέκυψε σαν θέμα. Όμως

αν θέλετε, επειδή ετέθη τώρα και να συμβιβάσουμε τις δύο απόψεις, να πούμε ότι στις διαπιστώσεις αυτές είναι και η έλλειψη ενός μνημείου Εθνικής Αντίστασης, αλλά δεν θα προχωρήσουμε σε πάρα πέρα εξειδίκευση, τί να γίνει επ' αυτού.

ΖΑΜΑΝΟΣ:

Το θέμα του μνημείου, θέλω να σας πω, ότι πρόσθετα απ' όσα ειπώθηκαν, ότι αυτό το πράγμα το έχει πάρει απάνω του κατά ένα τρόπο, ο Δήμος της Καισαριανής. Ίσως έχετε υπόψη σας ότι υπήρχε μία μεγάλη διένεξη ανάμεσα σε μια κατασκευαστική εταιρία και στο Δήμο Καισαριανής. Αυτό, λοιπόν, το πράγμα βρίσκεται σε μία τέτοιου είδους διένεξη. Ο παρών Πρόεδρος της Κυβερνήσεως είχε αναλάβει προσωπικά την δέσμευση να δημεύσει το χώρο εάν δεν μπορέσει με δικαστική απόφαση να λυθεί. Έχουμε, λοιπόν, αυτή την κατάσταση και είναι ο Δήμος της Καισαριανής, ο οποίος ενδιαφέρεται πάρα πολύ για το θέμα:

ΚΑΠΕΤΑΝ ΠΕΡΙΚΛΗΣ:

Μόνο δυο λόγια θα πω. Μην βάζουμε, αν ξεκινήσουμε γιατί εγώ δεν έχω αντίρρηση για ένα τέτοιο μνημείο, αλλά μην τα μπλέκουμε τώρα όλα μέσα. Έχουμε μια συγκεκριμένη διατύπωση για τον χώρο που φιλοξένησε και που αφορά το Συνέδριο...

ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ:

Μ' άλλα λόγια να κρατήσουμε τον ευρυτανοκεντρικό χαρακτήρα του Συνεδρίου... Εντάξει. Νομίζω η τελευταία πρόταση του καπετάν Περικλή καλύπτει το όλο θέμα.

Λοιπόν, ας κουβεντιάσουμε λίγο. Θα καλώ τους καπετάνιους να έρχονται να κάνουν αυτή τη συμπερασματική, έτσι καταληχτική δήλωση, θα τους δίνεται το δώρο που έχετε να δώσετε εσείς κ. Μαυρίκα ως Πρόεδρος της φιλοξενούσας Κοινότητας των Κορυσχάδων ενώ μετά εμείς οι υπόλοιποι θα το πάρουμε κάποια στιγμή αργότερα.

ΠΛΑΤΑΡΗΣ:

Κύριε Πρόεδρε, για λόγους ιστορικούς διότι δεν ξέρουμε

πότε θα ξαναβρεθούμε σ' αυτόν τον ιστορικό και ιερό χώρο, προτείνω με τη σειρά που θα μιλήσουν οι «καπεταναρέοι» και εν συνεχεία όλοι οι άλλοι να υπογράψουν πάνω σε μία αφίσσα...

Σε μία αφίσσα, λοιπόν, του Συνεδρίου να υπογράψουν, να βάλουν την υπογραφή τους και το ονοματεπώνυμο από κάτω. Επίσης, ν' ακολουθήσουν και οι σύνεδροι που λάβανε μέρος, ο Σεβασμιώτατος, οι άλλες τοπικές αρχές διότι δεν ξέρουμε πότε θα ξαναμιξουμε σ' αυτό τον ιερό χώρο και θ' αποτελέσει ένα ιστορικό στοιχείο αυτή η αφίσσα που ίσως μας φανεί και χρήσιμη.

ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ:

Ευχαριστώ πολύ, κ. Πλατάρη. Αυτό ήταν και στις δικές μου προθέσεις να το ζητήσω σαν μια τελευταία εκδούλευση εκ μέρους των καπεταναίων. Θα 'λεγα όμως ότι θα πρέπει να υπογράψουν σε δύο αφίσσες. Τη μία να την αφήσουμε εδώ στους Κορυσχάδες σαν κειμήλιο – ενθύμιο και την άλλη να την πάρει το Κέντρο Πολιτικών Ερευνών να την κορνιζώσει και να την έχει στα γραφεία του. Άμα συμφωνείτε, λοιπόν, θα υπάρξουν μερικά bis μαύρα, κόκκινα, ό,τι υπάρχει...

Λοιπόν, θα καλέσω τους καπετάνιους με την αλφαβητική σειρά που είναι εδώ γραμμένοι. Πρώτος στη σειρά έρχεται ο κ. Νίκος Καρκάνης, ο Καπετάν Νικηφόρος.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ:

Αγαπητοί σύνεδροι. Βρισκόμαστε πια στο τέλος των εργασιών. Νομίζω ότι αυτές τις τέσσερις μέρες κάναμε μία πάρα πολύ καλή δουλειά και θα ήθελα πριν από όλα να ευχαριστήσω το Πάντειο Πανεπιστήμιο, την οργανωτική επιτροπή, τον Δήμο Καρπενησίου, τις τέσσερις κοινότητες, Κορυσχάδων, Μεγάλου και Μικρού Χωριού, Δομνίστας και να ευχαριστήσω τους παρόντες και ιδιαίτερα τον Σεβασμιώτατο.

Είναι τιμή για μας τους αντιστασιακούς που μας δόθηκε η ευκαιρία έστω και ύστερα από 50 χρόνια να παραβρεθούμε σ' αυτό το Συνέδριο και ιδιαίτερα στον χώρο αυτό, που εγώ για

πρώτη φορά επισκέφθηκα το 1944, όταν συνέρχονταν το Εθνικό Συμβούλιο των Κορυσχάδων, σαν Διοικητής του Λόχου Φρουράς της ΠΕΕΑ.

Είμαι βαθύτατα συγκινημένος και νομίζω ότι το Συνέδριό μας έχει στεφθεί από επιτυχία. Εύχομαι να το ακολουθήσουν και άλλα παρόμοια συνέδρια, ώστε να μπορέσουμε, όσο ζούμε, να βοηθήσουμε για να φωτιστούν και με την πείρα την προσωπική μας να πλουτίσουμε τη συγκέντρωση στοιχείων, ώστε όσο μπορούμε να φωτίσουμε το μεγάλο αυτό έργο, το μεγαλειώδες έργο της Εθνικής Αντίστασης. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΕΤΖΗΣ:

Κι εγώ εκ μέρους μου εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και στους ανθρώπους που πήραν αυτή τη πρωτοβουλία να οργανώσουν αυτό το Συνέδριο.

Βεβαίως, από το Συνέδριο αυτό βγήκανε πολλά άγνωστα, ίσως στους πολλούς συμπεράσματα. Διαφωτίστηκαν ένα σωρό άλλα προβλήματα. Εγώ είχα παρακαλέσει, όχι να κάνω αυτή την ομιλία αλλά να σας έλεγα κάτι άλλο, δηλαδή βλέπετε τις φωτογραφίες αυτές που εγώ είχα τραβήξει εκείνη την εποχή αλλά ήθελα να σας αναφέρω πώς ήρθα σ' αυτό το σημείο, δηλαδή στο χωριό Κορυσχάδες και τί αντιρρήσεις και τι δυσκολίες αντιμετώπισα εκείνη την εποχή. Αυτά τα λίγα ήθελα να σας πω. Αν μου το επιτρέπει ο Πρόεδρος, να σας πω πολύ σύντομα, σε πέντε λεπτά, γι' αυτό το περιστατικό.

Φυσικά είχα ανεβεί επάνω στο βουνό με την ιδιότητα του φωτογράφου και ένα εσωτερικό πόθο και μία πίστη πολύ γερή, αφάνταστα γερή, γιατί πίστευα πάρα πολύ σ' αυτόν τον αγώνα που έκανε ο ελληνικός λαός τότε για το ξεσκλάβωμά τους. Φυσικά, αυτά τα ένιωθα μέσα μου, αλλά δεν τα είχα συνειδητοποιήσει απόλυτα. Όταν ανέβηκα επάνω στο βουνό είχα ετοιμάσει 334 φιλμ, 6-9, είχα αγοράσει τρία ζευγάρια αλπινιστικά άρβυλα, εσώρουχα, εξώρουχα, μηχανές, μηχανές όταν λέω μία μηχανή αλλά είχα και διάφορες μηχανές, φάρμακα, χαρτιά και ένα σωρό άλλα που θα χρειαζόμουνα γι' αυτή τη δουλειά.

Αυτά όλα έγιναν εντελώς με δικά μου έξοδα. Καμία οργάνω-

ση από κείνη τη στιγμή και μέχρι αυτή τη στιγμή δεν μου έδωσε ούτε μία πεντάρα. Φυσικά δεν την εζήτησα. Ένα παράπονο είχα και έχω μέχρι αυτή τη στιγμή, ότι εγώ ούτε ασφάλεια έχω, ούτε και καμία σύνταξη, ούτε βρέθηκε κάποιος τέλος πάντων, η πολιτεία ή οργάνωση να μου πει, «να, ρε Μελετζή, πάρε και πέντε δραχμές». Δεν θα το ήθελα αυτό το πράγμα, αλλά έτσι από ευχαρίστηση. Να πω κι εγώ: ευχαριστώ παιδιά.

Βρέθηκα, λοιπόν, στις Κορυσκάδες και επειδή επάνω από το εργαστήριο το δικό μου ήτανε η Λέσχη των Εγγλέζων και από κάτω έμενε ο Κρις, ο οποίος ήταν αρχηγός της συμμαχικής αποστολής μου φέραν μιαν ημέρα οι Εγγλέζοι να τους εμφανίσω ένα φιλμ. Το εμφάνισα το φιλμ αυτό και τους τύπωσα και ορισμένες φωτογραφίες. Ζήτησαν να με πληρώσουνε. Εκείνη όμως την εποχή χρήματα φυσικά δεν πέρνούσανε. Λένε, τί να σου δώσουμε; Εγώ: θέλω λίγο τσάι. Γιατί τους ζήτησα το τσάι; Διότι δεν υπήρχε. Αν μας έπιανε ένας πόνος κοιλιακός, δεν είχαμε τίποτα να πάρουμε για να ανακουφίσουμε αυτό τον πόνο. Ζήτησα τότε από την Ευαγγελία, τη γυναίκα του Σάντου, γιατί με είχε πιάσει αυτός ο πόνος να μου δώσει λίγο τσάι. Μου λέει: «Μελετζή, δεν έχω. Δύο ψησιές τσάι έχω, να σου δώσω τη μία. Την άλλη, μου λέει, την φυλάω για το γέρο», δηλαδή για τον Σάντο. Όταν είδα, λοιπόν, αυτό το πράγμα και μια που μου δόθηκε η ευκαιρία με τους Εγγλέζους που ζήτησαν να με πληρώσουνε τους λέω: «Δεν θέλω τίποτε άλλο να μου δώσετε λίγο τσάι». Και πηγαίνουν και μου φέρνουν ένα σακουλάκι με δυόμισυ κιλά τσάι. Σκεφτόμουν όμως, ναι καλά μου το δώσανε το τσάι. Τί να το κάνω εγώ το τσάι. Λέω πρέπει να ζητήσω και ζάχαρη. Την άλλη φορά που μου φέρανε να τους ξανακάνω δουλειά, αντίς για λεφτά πάλι, λέγω θέλω και λίγη ζάχαρη, γιατί λέω τσάι δεν μπορώ να το πιω και με δίνουνε άλλο ένα σακουλάκι τσάι. Αυτή τη φορά ζητήσανε να με δώσουνε και τσιγάρα. Λέγω: «Ευχαριστώ πάρα πολύ αλλά εγώ δεν το έχω δοκιμάσει αυτό το πράγμα» και τους το έδωσα πίσω.

Ήρθε όμως μία ημέρα, αυτές τις ημέρες που βρισκόμαστε απάνω που δεν τους φέραν τους ανθρώπους τσιγάρα, ούτε

καπνό, ούτε τίποτα και ξαφνικά πηγαίνω στη πλατεία και τί να δω. Όλοι σκυθρωποί, απογοητευμένοι. «Τί έχετε ρε παιδιά», λέω. «Τί πάθατε;». «Δεν έχουμε, μου λένε, να καπνίσουμε τσιγάρο σήμερα». «Ε! λέω, γι' αυτό στεναχωριέστε; Θα σας οικονομήσω εγώ τσιγάρα». Πηγαίνω πάλι στους Εγγλέζους εκεί πέρα, λέω την άλλη φορά με δώσατε τσιγάρα κι εγώ σας είπα δεν τα θέλω. Λοιπόν σας παρακαλώ, δώστε μου αυτή τη κούτα». Η κούτα είχε καμιά 200 ή 300 τσιγάρα. Μου τη φέρανε τη κούτα και πηγαίνω στη πλατεία και άρχισα και τους τα μοίρασα τα τσιγάρα. Αυτό, λοιπόν, ο φρούραρχος τότε, ο Γιώργος ο Βρεττάκος, που ήταν φρούραρχος εκεί στη Βίνιανη το παρεξήγησε, νόμιζε ότι εγώ ήμουνα πράκτορας των Εγγλέζων. Όταν ήρθε, λοιπόν, η στιγμή να γίνει το Εθνικό Συμβούλιο και πήγα να του ζητήσω φύλλο πορείας για να βρεθώ κι εγώ στο Εθνικό Συμβούλιο μου λέει, «Μελετζή, δεν σου δίνω». «Γιατί, ρε Γιώργο, του λέω, δε μου δίνεις;». «Εσύ είσαι πράκτορας των Άγγλων». «Δηλαδή;». «Ξέρω γω; Μπορεί να είσαι και κατάσκοπος». Λέω: «Καλά, εντάξει. Άκουσε, Βρεττάκο, του λέω, είτε με δώσεις την άδεια είτε δε με τη δώσεις, εγώ θα πάω στις Κορυσχάδες». «Εάν τολμήσεις, μου λέει, εσύ χωρίς να σου δώσω φύλλο πορείας και πας στις Κορυσχάδες, εγώ θα βάλω φρουρές». Φυσικά για να μπει κανείς στη Βίνιανη, ένας δρόμος υπήρχε και για να βγει από τη Βίνιανη πάλι η έξοδος ένα δρόμο είχε. «Θα στήσω, μου λέει, φρουρές και στα δύο μέρη». «Στήσε, του λέω, εκατό φρουρές. Εγώ θα πάω», και τον άφησα εκεί πέρα. Γυρίζω...

Αν πάμε καμιά φορά στη Βίνιανη, θα σας δείξω από πού κατέβηκα. Ούτε αγριοκάτσικο να ήμουνα, ούτε τίποτα, δεν θα μπορούσε να περάσει αλλά από κάτω περνούσε το ρέμα, το ποτάμι της Μέδουλας και σκεφτόμουνα «τώρα τί θα κάνω; πώς θα περάσω τα φράγματα;». Λέγω «Θα κολυμπήσω, θα κολυμπήσω, τί θα κάνω». Ευτυχώς μου ήρθε στη σκέψη αντί να κολυμπήσω, κάνω ξανά μια ανηφόρα, πορεία και τα κατάφερα και πέρασα μέσα από το δάσος όπου παρακάτω ήταν το γεφύρι και πέρασα από τούτο το γεφύρι και ανέβηκα. Στο δρόμο συνάντησα τον Καρβούνη μαζί με τον Μπάμπη Κλάρα και παρέα ανε-

βαίναμε για το Καρπενήσι. Πιο πάνω συναντήσαμε το πολιτικό γραφείο του ΚΚΕ. Καθήσαμε εκεί πέρα, μιλήσαμε, τους έβγαλα φωτογραφίες και φτάσαμε εδώ πέρα.

Φυσικά, όταν ήρθα δούλευαν οι ζωγράφοι, οι οποίοι είχανε 'ρθει τρεις ημέρες ενωρίτερα από μένα και είχανε αρχίσει και ζωγραφίζανε τις μορφές του '21 και τα συνθήματα τα οποία βάλαμε κι ευτυχώς υπάρχουν μέχρι αυτή τη στιγμή.

Εγώ όμως σκεφτόμουνα, «καλά ήρθα εδώ πέρα. Τί να κάνω; Να καθήσω εγώ δυο μέρες χωρίς να κάνω τίποτα;». Λέω, «τί άλλο μπορώ να φωτογραφήσω»; μου λένε: να πας στο Μεγάλο Χωριό. Υπάρχει το νοσοκομείο και είναι οι τραυματίες εκεί πέρα και είναι χειρουργείο. Τράβα για το Μεγάλο Χωριό. Πήγα στο Μεγάλο Χωριό. Πραγματικά, βρήκα το νοσοκομείο. Φωτογράφησα τους γιατρούς, νοσοκόμες, φωτογράφησα τις εγχειρήσεις που γίνονταν εκείνη τη στιγμή και αφού τέλειωσα, λέω: «τί άλλο»; «Αν πας, μου λέει, στο Μικρό Χωριό έχει ένα τυπογραφείο. Θα φωτογραφήσεις το τυπογραφείο και μπορεί να βρεις και άλλα θέματα». Και πραγματικά ξεκίνησα, πήγα και στο Μικρό Χωριό, φωτογράφησα κι εκεί και στο γυρισμό, όταν ήρθα ήταν μία μέρα ενωρίτερα πριν αρχίσουν οι εργασίες στο Συμβούλιο.

Ε! Πέστε 14 μέρες που ήμουνα εδώ πέρα και φωτογράφιζα. Όταν τέλειωσαν οι εργασίες ξαναγύρισα μετά στη Βίνιανη να πλύνω τα φιλμ, για να δω και τί είχα κάνει. Άλλωστε με είχε πλησιάσει ο Ζεύγος, ο Καρβούνης, ένα σωρό άλλοι, ο Μπάμπης ο Κλάρας, το Πολιτικό Γραφείο και περιμένανε με αγωνία να δουν τ' αποτελέσματα. Όταν εμφάνισα τα φιλμ και είδα ότι τέλος πάντων είχα επιτυχίες, ήρθε ένα απόγευμα ο Ζεύγος εκεί πέρα, αρχίσαμε μία συζήτηση με το Ζεύγο. Λέω, «ξέρεις τί τράβηξα; Πάρ' ολίγο, λέω, να μη βρεθώ στο Εθνικό Συμβούλιο». «Γιατί», μου λέει. Λέγω, «Μ' έφερε τέτοιες αντιρρήσεις ο Βρεττάκος, που παρ' ολίγο να μην έρθω». «Καλά, μου λέει, ας τα ξεχάσουμε αυτά». Λέω, «καλά»!

Όταν είδε ο Βρεττάκος ότι ερχόνταν στο εργαστήριο ο Καρβούνης, ο Μπάμπης, ο Γιαννακόπουλος και ούτε ένας ο οποίος δεν πέρασε ν' ανεβεί από κει πέρα, κατάλαβε, του μίλησαν και οι άλλοι ότι, «Βρε το Σπύρο τον ξέρουμε από την

Αθήνα, είναι δικός μας άνθρωπος και αυτά». Τέλος πάντων, μου λέει «Ας τα ξεχάσουμε, Σπύρο, να γίνουμε ξανά φίλοι. Πές ότι δεν έγινε τίποτα». Λέω, «Καλά, αλλά αν δεν πήγαινα δεν θα υπήρχε, λέω Εθνικό Συμβούλιο. Το καταλαβαίνεις τί ζημιά θα μου έκανες»; Και δεν ήταν για μένα, αλλά δεν θα μπορούσαμε αυτή τη στιγμή να συζητάμε και για Εθνικό Συμβούλιο και όσα λόγια και να λέγαμε δεν θα είχαμε αυτά τα αδιάψευστα ντοκουμέντα». Αυτά, για να μην σας κουράζω, αυτά ήτανε... Και έτσι έγινε όλη η δουλειά. Είναι πολλά δηλαδή και ατέλειωτες οι δυσκολίες που είχα συναντήσει σ' όλη μου τη πορεία.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:

Στο Συνέδριό μας παραβρέθηκε από την αρχή μέχρι τέλους και ένας άλλος φωτογράφος της Αντίστασης, ο Κώστας Μπαλάφας, ο οποίος βέβαια κυρίως φωτογράφησε την Αντίσταση στη περιοχή της Πίνδου. Παρακαλώ τον κ. Μπαλάφα, ο οποίος ζήτησε επανειλημμένα να πει κάτι, να περάσει στο βήμα.

Κ. ΜΠΑΛΑΦΑΣ:

Σεβασμιώτατε, φίλοι μου Ευρυτάνες. Εγώ είμαι από το περιθώριο τους γεωγραφικού σας χώρου. Η Αντίσταση είναι έργο ολόκληρου του ελληνικού λαού. Το αν στεκόμαστε σε ορισμένα ονόματα είναι γιατί η μοίρα και η ιστορία τα διάλεξαν να προσφέρουν τον εαυτό τους θυσία γι' αυτόν τον αγώνα.

Όπως είπε και ο φίλος μου ο κ. Ζορμπαλάς, ο λαός για να πάει μπροστά να δημιουργήσει αυτό το μεγάλο έργο χρειάζονταν ταγούς και αυτοί που μπήκαν μπροστάρηδες στον αγώνα δεν ήταν από τα παιδιά της σειράς που γεννούν όλες οι μάνες. Ήταν παιδιά λεβέντες, με τόλμη που το φόβο δεν τον ήξεραν ούτε σε λέξη αλλά για κακή μας τύχη οι περισσότεροι χάθηκαν είτε στους αγώνες είτε από τους κατατρεγμούς για να ορφανέψει ο λαός και να χάσει η χώρα απ' ό,τι καλύτερο γέννησε.

Ήταν η γενιά του '40 που ξαγόρασε με το αίμα της το δικαίωμα να ζει λεύτερη. Αυτούς τους ήρωες τιμούμε σήμερα κι αυτά τα παλληκάρι που βαριοκοιμούνται στις βουνοπλαγιές και διάσελα χωρίς όνομα ή σταυρό που θάφτηκαν άψαλτοι και

μένουν αμνημόνευτοι και ακόμα γι' αυτές τις χαροκαμένες μάνες που κάπου-κάπου ακόμα αγναντεύουν στα ξάγναντα μη δουν κάποιο πού να 'ρχεται από μακριά. Περιμένουν άραγε ποιούς; Αυτούς που ποτέ δεν θα 'ρθουν αλλά πώς μπορούν να ζήσουν χωρίς ελπίδα και να το καλοπιστέψουν πως για πάντα τους έχασαν. Είναι αυτοί που ο ποιητής μας ο Γιώργος ο Κοτζιούλας έγραψε στο ποιητικό έργο, *«πεθάνετε γι' αυτό της γης το κομμάτι, για της πατρίδας ακαίρια τη τιμή και ακόμη για δίκιο, το άγιο του χωριάτη, για της φτωχολογιάς το ατίμητο ψωμί»*. Ευχαριστώ πολύ.

ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΕΦΕΛΟΥΔΗΣ:

Φτάσαμε στο τέλος των εργασιών του Συνεδρίου μας. Πρέπει να πω ότι δεν κάναμε μια ολοκληρωμένη δουλειά. Αυτό είναι μια γενική διαπίστωση. Είναι όμως, επίσης, σωστό, ότι κάναμε μια αρχή και πιστεύω μία καλή αρχή. Όπως θυμάστε εγώ δεν μίλησα άλλη φορά πέρα από την εισήγηση που έκανα. Είχα να πω ορισμένα πράγματα σαν απάντηση σε ορισμένες απόψεις σχετικά με πολύ σοβαρά γεγονότα της περιόδου για την οποία μιλάμε. Αυτή τη στιγμή όμως δεν θ' αναφερθώ σ' αυτά. Δεν θέλω να ξαναγυρίσουμε σ' ένα νέο κύκλο προβολής απόψεων και συζητήσεων. Εγώ θα παρακαλούσα να μου επιτρέψετε να προτείνω να σταματήσουν εδώ οι συζητήσεις, δηλαδή ακόμα και τα μέλη της τιμητικής επιτροπής που θ' ανεβούν σ' αυτό το βήμα για να βοηθήσουν στο κλείσιμο του Συνεδρίου να είναι πάρα πολύ σύντομοι. Δεν θέλω τίποτε άλλο να πω. Σας ευχαριστώ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ:

Σεβασμιώτατε, αγαπητοί σύνεδροι. Δεν μίλησα σε άλλη, προηγούμενη διεξαγωγή του Συνεδρίου μας. Είμαι πολύ ικανοποιημένος με τη τιμή που μου 'κανε το Πάντειο Πανεπιστήμιο να με καλέσει στο Συνέδριό του, όμως είμαι υποχρεωμένος για τη Ρούμελη να σας αναφέρω ένα γεγονός που πήρα μέρος στον Εμφύλιο Πόλεμο.

Στο Γράμμο ήταν ένα ύψωμα που λέγονταν «κλέφτες». Εκεί

είχα 554 άνδρες και αυτοί ήταν τα 90% Ρουμελιώτες. Απ' αυτούς μείναμε 78. Προσέξτε 554, μείναμε 78. Ένα μήνα κρατούσαμε το ύψωμα αυτό. Είχα τρεις διοικητές λόχων. Ο Γιώργος Καραγιώργος από τη Μακρακώμη, ο Λάμπρος ο Πολίτης από τη Παλιοβράχα και ο Θύμιος ο Σορόπολος από τη Καστανιά Υπάτης. Μεγάλη τιμή για τη Ρούμελη και εκείνο που έχω να πω, ότι προηγούμενα είπε ο σύντροφος, ο σύντροφος Καρκάνης, για τις οργανώσεις τις ...αντιστασιακές... Αυτό είναι λυπηρό φαινόμενο για μας.

Η Αντίσταση είναι μία. Είναι λυπηρό φαινόμενο για μας να έχουμε τρεις οργανώσεις στην Αθήνα. Το σημερινό Συνέδριο εδώ του Καρπενησιού, θα πρέπει ν' αποτελέσει βάση και να κάνουμε αγώνα να ενωθούμε σε μια οργάνωση. Πρέπει να το καταλάβουμε αυτό το πράγμα. Είναι λυπηρό για μας. Γιατί; Πρώτα 'απ' όλα σήμερα, να πω και δυο λόγια βέβαια, όσο τα βλέπουμε ρόδινα τα πράγματα, ο ορίζοντας είναι σκοτεινός. Καραδοκούν από Ανατολή, από Βορρά και από τη Δύση. Δεν ξέρουμε τί περιμένει την Ελλάδα, γι' αυτό ακριβώς θα πρέπει να ενωθούμε σαν μια γροθιά όλοι οι Έλληνες για ν' ανταπεξέλθουμε, γιατί μπορεί να έχουμε δυσκολότερες καταστάσεις απ' αυτές που περάσαμε με την Αντίσταση γρηγορότερα. Ευχαριστώ πολύ.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ:

Κι εγώ να ευχαριστήσω με τη σειρά μου όλους τους παράγοντες που παίξαν ρόλο για την λειτουργία αυτουνού του Συνεδρίου. Έχω τη γνώμη πως ήταν ένα πάρα πολύ μεγάλο και θετικό στοιχείο για τη δουλειά της Εθνικής Αντίστασης, που είναι ένα βασικό και κυρίαρχο πρόβλημα για το Έθνος μας, ξεχωριστά για τη χώρα μας.

Ευχαριστώ, ξεχωριστά, τον Σεβασμιώτατο που τίμησε με τη παρουσία του τις εργασίες μας και με το κύρος του έδωσε ένα κύρος και στη δουλειά του Πάντειου Πανεπιστήμιου, που είχε τη πρωτοβουλία αυτουνού του έργου.

Σε συνέχεια, ήθελα να κάνω κανά δυο προτάσεις. Δεν ξέρω

αν στέκονται ή δεν στέκονται, αλλά είμαι υποχρεωμένος να τις κάνω. Πρώτον, εγώ περίμενα από τον Πρόεδρο να μας διαβάσει κάποιο μήνυμα από πλευράς κυβέρνησης, ότι εδώ καθόμαστε και συζητάμε γι' αυτά τα θέματα που συζητήσαμε. Δυστυχώς, δεν υπήρχε κανένα μήνυμα. Φαίνεται ή δεν το ξέρει ή δεν το αναγνωρίζει σαν ανάγκη, όμως εγώ επιμένω, ότι πρέπει επειδή αυτοί δεν το ξέρουν να τους το θυμήσουμε εμείς και μ' ένα ψήφισμά μας να τους πούμε ότι συνήλθαμε, συζητήσαμε το τάδε θέμα και παρακάτω το Ψήφισμα ότι προτείνουμε όχι έξοδα και λεφτά για μουσεία, για όνομα του θεού, δεν είμαστε για μουσεία, σήμερα. Το κυριαρχικό μας ζήτημα είναι να συνεχίσουμε την έρευνα και την ιστορική μελέτη γύρω από αυτό το θέμα που πιάσαμε. Κατά συνέπεια όσα λεφτά να δώσουνε, να μας δώσουνε λεφτά, να τα θυσιάσουμε σ' αυτό το σκοπό, δηλαδή να συνεχίσει η πρωτοβουλιά αυτή από τη πλευρά του Πανεπιστημίου του Πάντειου, ας έρθει σε επαφή και με άλλα όργανα, δικό του πρόβλημα είναι πώς θα οργανώσει αυτή τη δουλειά. Βάζω ένα ζήτημα. Να μην διακόψουμε την επαφή μας με το μελετητικό τμήμα του Πάντειου Πανεπιστημίου, γιατί η πρωτοβουλία του, που δεν είναι μονάχα τωρινή, ήταν και προηγούμενη για άλλα θέματα, σημαίνει ότι έχει ανθρώπους που νιώθουνε κάτι, πονάει η καρδιά τους για το θέμα που πονάει και η δική μας καρδιά.

Λοιπόν, προτείνω, συγκεκριμενοποιώντας το ζήτημα να κάνουμε ένα ψήφισμα, να το στείλουμε προς τη κυβέρνηση και να ζητήσουμε σε συνέχεια, να το επιδώσει προς ορισμένη επιτροπή, αν θέλετε προτείνετε και ανθρώπους για την επίδοση αυτής της επιτροπής κ.λπ. Αυτά ήθελα να πω. Ευχαριστώ πολύ.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΕΡΜΗΣ:

Με την ολοκλήρωση, σήμερα, της διαδικασίας του Συνεδρίου αφιερωμένου στην Εθνική μας Αντίσταση, θα ήθελα κι εγώ να ευχαριστήσω θερμά όλους εκείνους τους παράγοντες που συντελέσαν στην πραγματοποίησή του. Να ευχηθώ να έχει συνέχεια και πάρα πέρα, που θα χρειαστεί πολλές χρόνος, πολλές

κόπος και η προσπάθεια όλων μας για τη συνέχιση αυτής της προσπάθειας, επιστημονικής έρευνας του τιτάνιου αυτού αγώνα του λαού μας κατά την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης, 1940-1945.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα όλους τους συνέδρους και πριν απ' όλα το Σεβασμιώτατο που με τέτοια αφοσίωση και με τέτοια προσοχή παρακολούθησε τις εργασίες των ημερών αυτών του Συνεδρίου μας.

Είναι και στη δικιά μου πρόθεση να αναφερθώ στο γεγονός ότι το Συνέδριό μας αυτό καλύπτει ένα κενό από τη μεριά της επίσημης πολιτείας. Ήθελα να στιγματίσω αυτό το κενό, αυτή την απουσία. Όχι μονάχα του παρελθόντος, των 50 χρόνων που πέρασαν κι έμεινε στη γωνιά, στο περιθώριο ο αγώνας αυτός του λαού μας, της Εθνικής μας Αντίστασης, από δυνάμεις συντηρητικές που κυβέρνησαν τη χώρα μας, αλλά σήμερα, θα πρέπει να φύγει από δω, από το Συνέδριό μας, ένα μήνυμα και προς αυτή τη σημερινή εκπροσώπηση της επίσημης πολιτείας που είναι η κυβέρνηση της χώρας μας που θέλει να λέγεται σοσιαλιστική. Ποιά είναι η συμπεριφορά της και ποιά είναι η αναγνώριση της Εθνικής μας Αντίστασης, μ' αυτά που είπε ο Πρόεδρος της πρωτοβουλίας αυτής του Πάντειου Πανεπιστημίου και θα εθύμιζα στο σημερινό Πρωθυπουργό της χώρας. Ένα μήνυμα που έστειλε τον Οκτώβρη του 1991, όταν οι αντιστασιακοί μας στην πλατεία Κάνιγγος κάναν μια εκδήλωση για να διαμαρτυρηθούν, να καταδικάσουν τα μέτρα της Εθνικής Αντίστασης από την πλευρά της κυβέρνησης της τελευταίας τετραετίας, της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας και ο κ. Παπιάνδρου μ' ένα μήνυμα, που έστειλε προς τη συγκέντρωσή μας στη πλατεία Κάνιγγος, κατεδίκάζε όλα αυτά τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά της Εθνικής Αντίστασης στη τελευταία τετραετία, διακυβέρνηση της χώρας από τη Νέα Δημοκρατία κι έλεγε: «Εγώ προσωπικά σαν αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης αλλά και σαν Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, δηλώνω κατηγορηματικά και καταδικάζω τα μέτρα αυτά κατά της Εαμικής Αντίστασης και δηλώνω, όταν σύντομα θα γίνουμε κυβέρνηση, θα αποκαταστήσουμε στις σωστές της διαστάσεις την Εθνική

Αντίσταση και θα δικαιώσουμε τόσο την πλειάδα των απελθόντων αγωνιστών της Εθνικής Αντίστασης, όσο και τους επιζώντες», και ρωτάμε, εγώ δεν ξέρω αν εκπροσωπώ και τους συνέδρους μας και τους παρόντες. Όταν από τον Οκτώβρη του 1993 ξανάγινε κυβέρνηση το ΠΑΣΟΚ ως σήμερα κοντεύουμε να κλείσουμε ένα χρόνο, τί έκανε αυτή η κυβέρνηση; Και αυτό το μήνυμα ας πάει σ' ολόκληρη την κυβέρνηση, ας πάει στον Πρωθυπουργό, ας πάει στον κ. Μικρούτσικο, Υπουργό Πολιτισμού.

Παρακαλώ, λοιπόν, το Συνέδριό μας με μια επιτροπή να επισκεφθεί τους επισήμους εκείνους που δεν θα έπρεπε να κωφεύουν απέναντι σ' αυτή τη κληρονομιά του λαού μας που λέγεται Εθνική Αντίσταση και ιδιαίτερα μιλάμε, εμείς εδώ οι περισσότεροί μας σαν εκπρόσωποι της ΕΑΜικής Εθνικής Αντίστασης γιατί αυτή η πλευρά της Εθνικής μας Αντίστασης ήταν εκείνη που δέχτηκε τον άγριο διωγμό επί 50 ολόκληρα χρόνια από πλευράς πολιτείας.

Λοιπόν, μ' αυτή την ευκαιρία και τελειώνω, χωρίς να θέλω να κάνω κατάχρηση του χρόνου που διαθέτει ακόμα το Συνέδριό μας, μ' αυτό το στιγματισμό της τέτοιας αντεθνικής συμπεριφοράς της επίσημης πολιτείας ήθελα να καταθέσω κι εδώ σήμερα αυτή μου τη πρόταση, να φύγει αυτό το μήνυμα από το σημερινό μας Συνέδριο, που επαναλαμβάνω καλύπτει αυτό το απαράδεκτο κενό της επίσημης πολιτείας. Σας ευχαριστώ.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΠΕΡΙΚΛΗΣ:

Δεν έχω συνηθίσει να βγάζω μεγάλους λόγους. Μια φορά κι ένα καιρό έβγαζα, τώρα θα σας πω μόνο δύο λόγια. Νομίζω ότι είναι άξιοι συγχαρητηρίων, κατ' αρχήν το Πανεπιστήμιο, το τμήμα αυτό, δεν ξέρω πως το λένε, που ανέλαβε αυτή τη πρωτοβουλία, ένα δεύτερον, όλων των εισηγητών, οι οποίοι κουράστηκαν να κάνουν όλη αυτή τη δουλειά και όλων αυτών των συμμετασχόντων μ' αυτή τη συμβολή που ο καθένας έδωσε, ανεξάρτητα αν κάποιος συμφωνάει ή δεν συμφωνάει μ' όλα αυτά που λέει.

Ένα δεύτερο ζήτημα που θέλω να πω, όταν βλέπω αναμεσά

μας το Δεσπότη και αν θέλετε και τις άλλες εξουσίες, εδώ τις τοπικές, νομίζω πως βρίσκομαι στην εποχή εκείνη, σαν να βλέπω τον Ιωακείμ και σαν να βλέπω τον Αχαΐας, τον Ηλείας, τον Αντώνιο... ναι, μπράβο καλά τον θυμηθήκαμε.

Τί έχω επιπλέον να πω επειδή δεν μίλησα όλες τις άλλες ημέρες χωρίς βέβαια να μακρυγορήσω. Να συνεχιστεί όσον το δυνατόν περισσότερο η προσπάθεια που κάνει το Πάντειο Πανεπιστήμιο, γιατί είναι, ίσως, η μοναδική φορά και η μοναδική ενέργεια μέσα στα 50 χρόνια. Ανεξάρτητα από τις άλλες ενέργειες που γίνονται, που μπορεί να μην είναι ή είναι κάπως αποσπασματικές, μπορεί να εκφράζουν οργανώσεις, μπορεί να εκφράζουν πρόσωπα αλλά δεν εκφράζουν ένα Επιστημονικό Ίδρυμα, που είναι πολύ αξιόλογη η πρωτοβουλία και η προσφορά η οποία θα προκύψει στο μέλλον.

Ένα άλλο ζήτημα που θέλω να πω. Μη παίρνετε υπόψη ό,τι διαβάζετε στα βιβλία. Έχω, χιλιάδες μπορούσα να σας αναφέρω τόσα και τόσα παραδείγματα. Υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι στα βιβλία τους με τοποθετούν ότι ήμουν στην τάδε μάχη, στη τάδε μάχη και είπα αυτό και έκανα τούτο και... εγώ δεν ήμουν και τους λέω ότι δεν ήμουν εγώ παιδιά, κάνετε λάθος. Όχι ήσουν και μαζί και στο βιβλίο ότι ήμουν. Αυτά δεν είναι αστεία. Είναι πολύ σοβαρά πράγματα. Έγραψε ο Μπότσαρης, ο πατριώτης σας ένα βιβλίο. Καλός, άγιος, του βγάζουμε το καπέλο, γιατί προσέφερε κι αυτός υπηρεσίες σ' αυτό τον αγώνα. Δεν το διάβασα αλλά έχω ακούσει και άλλες φορές, άκουσα και από δω μερικούς ομιλητές και μάλιστα και από τον εισηγητή, επικαλείται το Μπότσαρη για να βγάλει συμπεράσματα. Νομίζω πως να τα διαβάσει και αυτά αλλά πριν δημοσιεύσει κάτι και πριν τον επικαλεσθεί πρέπει να ρωτήσει ποιός είναι ο άνθρωπος και τι υπηρεσίες προσέφερε, αλλά και όταν έγραφε το βιβλίο πώς στεκόταν διανοητικά, ξέρω γω, πώς, κάπως;

Δεν είναι, λοιπόν, σωστό αυτό που ειπώθηκε από κάποιον εισηγητή, ότι ο Μπότσαρης πήγε και διόρισε τον Ηγούμενο της Μονής. Τον Ηγούμενο της Μονής του Προσού, τώρα το θυμήθηκα που το άκουσα, στη Λάσπη από πάνω σ' έναν έλατο κομμένο, έτσι με τη πριόνα, καθόμουν εγώ, ο Άρης και ήρθε

ο Ηγούμενος και μας παρεκάλεσε και επειδή για λόγους δεν ξέρω γω τί, τον αντικατέστησε ο Δεσπότης της Ναυπάκτου και φτιάξαμε εκείνη την ώρα ένα σημείωμα, εγώ μάλιστα το έγραψα, το έδωσα στον ηγούμενο και το στείλαν στον Δεσπότη της Ναυπάκτου και τον αποκατέστησε τον άνθρωπο στη θέση του.

Άλλο παράδειγμα: Υπάρχει περίπτωση και τελειώνω με τα παραδείγματα, δεν θα καταχραστώ το χρόνο σας, υπάρχει η περίπτωση της αυτοδιοίκησης για την οποία πολλά ειπώθηκαν και για την οποία όλοι έχουμε γνώμη... με την έννοια ότι υποχρέωσα τον παπά που δεν έθαβε τον άνθρωπο γιατί δεν ήθελε να του δώσει το αντάλλαγμα, δεν είναι παρεξηγήσιμα, δέσποτα, αυτά, μιλάμε αλήθεια, έτσι; Και πήγα και τον έφερα μάλιστα τροχάδην από κει που ήταν έξω κρυμμένος στο σπίτι, ξέρω γω, στο καλύβι και τον έβαλα, και τον υποχρέωσα να θάψει τους ανθρώπους.

Μην, λοιπόν, παίρνετε υπόψη αυτά που γράφουν στα βιβλία όλοι οι άνθρωποι. Ελέγξτε τα, όσο μπορείτε περισσότερο ελέγξτε τα. Το θέμα της αυτοδιοίκησης είναι πολύ σοβαρό και πρέπει πολύ σοβαρά ν' ασχοληθείτε σαν μελέτη, γιατί αν τα πάρουμε έτσι, απ' αυτά που έγιναν κι εδώ, διαπληκτισμοί, αν το έφτιαξε ο Μπακόλας, αν το έφτιαξε ο Γεωργουλάς ή αν το έφτιαξε ο ένας ή άλλος, όλοι προσέφεραν αλλά τέλος πάντων υπάρχει και ιεράρχηση. Γιατί, όταν βγαίνει τώρα ο Μπέικος και τα παίρνει όλα πάνω του, εγώ δεν μπορώ να του πω, αν τον είχα μπροστά μου, είναι νεκρός τώρα και δε θέλω, να του πω και μερικά πράγματα που απ' αυτά που λέει όλα, όχι όλα, αλλά περισσότερα έξω από τα ψηφίσματα του Συμβουλίου, έξω από τις Πράξεις της ΠΕΕΑ, έξω και από τ' άλλα ντοκουμέντα και μερικά τσιτάτα που επικαλείται από τους Δασκάλους του Γένους, από τους κλασαρχαίους κλασικούς, αυτά όλα είναι σωστά, αλλά εκεί στη διαπλοκή πώς τα κάνει, πώς τα φτιάχνει με το ρόλο κ.λπ., και βγαίνει όλο από πάνω αυτός, σαν να μην υπήρχε τίποτε άλλο, ούτε ΕΑΜ, ούτε τούτο, ούτε εκείνο.

Λοιπόν, τελείωσα. Είπα άλλη μια φορά ευχαριστώ. Αν νομίζετε αυτά που είπα ότι έχουν κάποια αξία, πάρτε τα υπόψη. Εάν δεν νομίζετε πετάξτε τα στο καλάθι των αχρήστων.

Ο ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ κ.ΝΙΚΟΛΑΟΣ:

Γνωρίζω ότι έχει επέλθει κάποια κόπωση, διότι είμεθα άνθρωποι.

Κατ' αρχήν χάρηκα πάρα πολύ όταν έλαβα την πρόσκληση γιατί αυτό που εκυοφορείτο από πολύ χρόνο και το είχαμε συζητήσει με τον αγαπητό Μένιο, πραγματοποιείται. Επί τέλους και χάρηκα γιατί πραγματοποιείται από επιστήμονας και δικαιώνουν τη θέση τους και το έργο τους. Από επιστήμονας, όχι από οργάνωση.

Μετά από τόσα χρόνια φυσικό ήταν το φαινόμενο της εκρήξεως. Δικαιολογώ ορισμένες εκρήξεις και εκτονώσεις. Μάλιστα δε, των αγωνιστών της Εθνικής Αντιστάσεως. Ιδιαίτερα εξαίρω και υπογραμμίζω την ομολογίαν των σφαλμάτων. Άνθρωποι γαρ είμεθα. Ανθρώπινο το σφάλlein, το πίπτειν. Μια σωστή διάγνωση μιας ασθενείας, μιας αρρώστιας είναι ένα ενθαρρυντικό στοιχείο για τη διόρθωση και τη πορεία προς την υγεία.

Η σημασία της παρουσίας μου εδώ εις την οποία ευγενώς ανεφέρθηκαν ορισμένοι δεν είναι τυπική αλλά ουσιαστική. Κατ' αρχήν τιμώ το Συνέδριο. Εκ δευτέρου τιμώ τους αγωνιστάς και συντελεστάς, τους πρωτοπόρους εκείνους της Εθνικής Αντιστάσεως οι οποίοι ανάμεσά μας είναι μια ζωντανή ιστορική παρουσία και μαρτυρία. Πέρασαν 50 χρόνια. Νομίζω, ας χρησιμοποιήσω το ρήμα αυτό αν και το ρήμα αυτό κρύβει πολύ παγίδα... Προσέξτε. Νομίζω, λοιπόν, ότι οι εξετάσεις δόθηκαν. Ακολουθεί η αξιολόγηση, η βαθμολογία με διαφορετικές εκτιμήσεις. Στις εκτιμήσεις μας ας μην είμαστε απόλυτοι, Η ιστορία δεν γράφεται πρόχειρα. Απαιτεί πολύ βάσανον, εάν θέλουμε να είναι ιστορία και όχι ιστοριογραφία ή ένα χρονικό ή ένα μυθιστόρημα. Ας μην είμαστε απόλυτοι ως επιστήμονες, το τονίζω αυτό. Μάλιστα δε για τους νεωτέρους που παρήλασαν από δω επιστήμονας, που τους χάρηκα. Γιατί λέγω δεν πρέπει να είμαστε απόλυτοι; Επιτρέψατέ μου να δανειστώ μια γραφική έκφραση του Αποστόλου Παύλου. Όσο χρόνο ζούμε εδώ, «εκ μέρους γινώσκομε. Μερική είναι η γνώσις μας, γι' αυτό δεν πρέπει να είμαστε απόλυτοι. Το απόλυτο ας το αφήσουμε στο Θεό, ο

οποίος γνωρίζει και τις διαθέσεις των ανθρώπων που δρουν μέσα στην ιστορία και από τις διαθέσεις θα κρίνει και τ' αποτελέσματα. Όχι αφορισμοί. Ένας επιστήμονας δεν έχει καμία σχέση με αφορισμούς. Απόλυτες κρίσεις, αυτό ανήκει στο Θεό.

Η Εθνική Αντίσταση δεν νοείται χωρίς την πνευματική αντίσταση. Και την πνευματική αντίσταση που είναι το θεμέλιο της Εθνικής Αντιστάσεως πρέπει να την προσέξουμε ιδιαίτερα, σ' αυτούς τους χρόνους που ζούμε. Λυπήθηκα και λυπούμαι όταν στα μετέπειτα χρόνια που ζούμε και εκ του ασφαλούς, λυπούμαι, λέγω, γιατί αυτό το κίνημα, το αυθόρμητο κίνημα του λαού, του ελληνικού και χριστιανικού λαού, νοθεύτηκε. Από τί νοθεύτηκε; Από τις σκοπιμότητες των ξένων κηδεμόνων μας αλλά ας μην τα φορτώνουμε όλα στους ξένους. Και από τα δικά μας ελαττώματα. Εγγενή ελαττώματα πολλές φορές, που δεν κατορθώσαμε ακόμη μετά από τόσα χρόνια δοκιμασίας και θυσιών ν' απαλλαγούμε.

Εξ αφορμής αυτής της διαπιστώσεως υπογραμμίζω την ανάγκη της πνευματικής καλλιέργειας και ανόδου και εδώ σ' αυτό το σημείο αναγνωρίζω τη μεγάλη, όχι όλη αλλά τη μεγάλη ευθύνη της ποιμενούσης Εκκλησίας. Θα επαναλάβω εκείνο που είπα και εντός της Συνόδου. Ο λαός μας κατά το πλείστον παραμένει αποίμαντος και ακατήχητος και άγεται και φέρεται από τους λαοπλάνους, από κείνους που με αγοραία εξυπνάδα, άγουν και φέρουν το λαό, ανεργάτιστο όντα, εκεί που θέλουν αυτοί.

Όταν ομιλώ για πνευματική αντίσταση, θέλω να γίνω σαφής. Ξεκινάει από μέσα μας. Πνευματική αντίσταση στο κακό οποιαδήποτε μορφή κι αν έχει. Ένας που δεν μπορεί να φέρει αντίσταση σε προσωπικό πεδίο, δεν μπορούμε να του εμπιστευθούμε αντίσταση εθνική. Πρέπει να ξεπεράσει κανείς τον εαυτό του, τον κατώτερο εαυτό του για να περιλάβει, έπειτα να δει, φωτισμένος, να δει το εθνικό συμφέρον. Λυπούμαι, λοιπόν, σήμερα στους καιρούς που ζούμε να χάνονται οι άνθρωποι μέσα στα κομμάτια και να μην βλέπουν το όλον. Να χανόμαστε

μέσα σ' ένα άκριτον και άκρατον κομματισμόν που δρα εις βάρος του Έθνους μας. Αν κατορθώσουμε ποτέ, είπα και προ ημερών σε κάποια άλλη συνάντηση, δεν εννοώ κατάργηση των κομμάτων, αυτά θα πρέπει να υπάρχουν, όμως, δεν νοείται δημοκρατία χωρίς πολυφωνία, δεν εννοώ αυτό αλλά να ξεπεράσουμε το κόμμα που αποτελεί αίρεση, επιλογή μια μικρή επιλογή. Να ξεπεράσουμε το κόμμα, την αίρεση για να βρούμε το καθόλου, το όλο, την αλήθεια που είναι καθολική, γι' αυτό και η ορθόδοξος εκκλησία έχει αυτό το χαρακτηρισμό μέσα στο σύμβολο της πίστεώς μας, εκτός των άλλων ότι είναι αποστολική, καθολική. Έχει σκοπόν να περιλάβει όλον τον κόσμο, τον καθόλου κόσμο, είναι ανοικτή σε όλο τον κόσμο. Δεν βλέπει ότι εσύ είσαι δικός μου και εσύ δεν είσαι δικός μου.

Πώς θα ξεπεράσουμε αυτά τα πράγματα; Εγώ απλώς με αυτές τις σκέψεις, που δεν θέλω να τις παρατείνω, θέλω να επισημάνω ορισμένα ελαττώματά μας και για να μην φανεί, ότι είναι δικές μου απόψεις, μέσα στα δελτία που άνοιξα σήμερα το πρωί, όσο μου επέτρεψαν, γιατί φεύγοντας από δω με κυνηγούν πάρα πολλές υποχρεώσεις. Θ' αναφερθώ μόνο σε μία. Μέσα στα δελτία μου το βρήκα αυτό. Ο Ακαδημαϊκός Νικηφόρος Βρεττάκος παρουσιάζοντας προσφάτως κατά τη διάρκεια συνεντεύξεως τύπου, όταν λέω προσφάτως δεν εννοώ χθες και προχθές, εν πάση περιπτώσει στον καιρό μας, την νέα του ποιητική συλλογή και αναφερόμενος στην κρίση που διέρχεται ο τόπος μας, μεταξύ άλλων λέει και τα εξής: *«Ζούμε σε μια περίοδο έκπτωσης των αξιών που δεν έχει παρατηρηθεί ποτέ στη χώρα μας. Οι άνθρωποι, μονάδες ή ομάδες που έχουν συνείδηση αυτής της έκπτωσης και που βρίσκονται παντού θα πρέπει να κινητοποιηθούν σε μια σταυροφορία εθνικής σωτηρίας. Το 1992 — ήταν προ του '92, στα πρόθυρα — είναι κοντά και τα πράγματα δείχνουν πως οι αντιστάσεις δεν μπόρεσαν να αναχαιτίσουν την πλημμυρίδα η υ μπορεί να μας φέρει ως την εξαφάνιση»*. Μπορεί να έχει δοθεί μία δόση υπερβολής. Αν δεν το κάνουμε αυτό θα σημαίνει πως δεν έμεινε τίποτε στη θέση του σ' αυτό τον τόπο, πως δεν υπάρχουν υπεύθυνοι άνθρωποι σε κανέναν τομέα της ζωής. Δεν συμμερίζομαι το απόλυτο των

κρίσεών του για να είμαι συνεπής προς αυτά που σας είπα προηγουμένως σαν γενικές παρατηρήσεις.

Θα ευχαριστήσω πάρα πολύ, έτσι το αισθάνομαι, τον αγαπητό Μένιο που πολλές φορές συζητήσαμε προτού να φτάσουμε εδώ, επάνω σ' αυτό το θέμα και θα ευχηθώ επειδή ο επιστήμων πρέπει να τον διακρίνει και κάποια συνέπεια για να μην είναι έπεια πτερόεντα αυτά που ειπώθηκαν εδώ και ευχαριστώ πάρα πολύ τους εισηγητές αλλά και τους αγωνιστές για όσον πλούσιον πνευματικόν έφεραν στο τραπέζι του Συνεδρίου. Τους ευχαριστώ πάρα πολύ και πιστεύσατέ με, όπως αισθάνομαι να ομιλήσω, όταν καθόμουνα εδώ, καθόμουνα με πνεύμα μαθητείας. Εγώ δεν έχω το χρόνο, γιατί άλλες είναι οι υποχρώσεις μου οι ποιμαντικές και σέβομαι πάρα πολύ τους ανθρώπους εκείνους, που εμόχθησαν αφού προηγουμένως άλλοι εθυσιάστηκαν και έφεραν τόσο πλούσιο έργο, τόση πλούσια σοδειά εδώ.

Αν θέλουμε, λοιπόν, να είμεθα συνεπείς, παρακαλώ να ενεργήσετε, όπως είπαμε, να ενεργήσετε αλλά παρίσταται ανάγκη, – αυτό φάνηκε καθαρότατα να γίνουν συναντήσεις συνέδρων, να επαναληφθεί το Συνέδριο αυτό αλλά με επιμέρους θέματα για να μπορεί η κάθε θεματική ενότητα να εξεταστεί εις βάθος και εις πλάτος, γιατί έτσι θα δώσουμε υλικό για τους αυριανούς ιστορικούς.

Είναι χαρακτηριστικά αυτά που είπε ο τελευταίος ομιλήσας, ο κ. Χουλιάρας (Περικλής) ότι παρεισφρύουν πολλά λάθη μέσα και πρέπει ο ιστορικός να έχει, να διαθέτει εκτός των άλλων προσόντων εκείνο που ετόνιζαν οι πατέρες μας ως μία από τας πρώτας αρετάς, την αρετήν της διακρίσεως. Δεν είναι εύκολο, αγαπητοί μου. Όσο πιο καθαρός είναι κανένας, όταν λέγω καθαρός, θεραπευμένος είναι κανένας από τα πάθη, τα ανθρώπινα και όσο πιο φωτισμένος από τη Χάρη του Θεού είναι ένας άνθρωπος, τόσο διακρίνει καλύτερα.

Εύχομαι οι ιστορικοί και αυτοί που σήμερα, οι επιστήμονες που εργάζονται και οι αυριανοί ιστορικοί, που σήμερα εκκολάπτονται, αυτοί, να έχουν αυτές τις προϋποθέσεις για να γράψουν ιστορία, η οποία θα είναι διδάσκαλος της αυριανής γενεάς μας. Ευχαριστώ πολύ.

Ο ΤΟΜΟΣ
Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ
50 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟ
ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ Π.Ε.Ε.Α.
(1944 - 1994)

ΤΟΜΟΣ Α΄
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ, ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑΣ - ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΑΣΣΗ
ΣΟΛΩΜΟΥ 55, ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ. 5200.526
ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΚΛ. Σ. ΚΟΥΤΣΟΥΚΗ
ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ 1995
ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ